

mgr Erwin Ryter

**PRAWO DO PRYWATNOŚCI WIĘŹNIÓW W
POLSKIM SYSTEMIE PENITENCJARNYM NA
TLE MIĘDZYNARODOWYCH STANDARDÓW
WYKONYWANIA KARY POZBAWIENIA
WOLNOŚCI**

Rozprawa doktorska przygotowana
w Katedrze Prawa Karnego Wykonawczego
pod kierunkiem dr hab. Aldony Nawój-Śleszyński,
prof. UŁ

Łódź 2023

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Wprowadzenie	10
Rozdział 1.	23
Prawo do prywatności – problemy definicyjne i osadzenie tematyki w standardach wykonywania kary pozbawienia wolności	23
1.1 Prywatność a prawo do prywatności, definicje i system jego ochrony	23
1.2 Reglamentacja prawa do prywatności jako konsekwencja pozbawienia wolności.....	42
Rozdział 2.	53
Geneza i rozwój standardów ochrony praw osób pozbawionych wolności	53
2.1. Zagadnienia ogólne	53
2.2. Więziennictwo i traktowanie więźniów w ujęciu historycznym	58
2.2.1. Starożytność oraz średniowiecze	59
2.2.2. Nowożytność	67
2.2.3. Współczesność	74
Rozdział 3.	95
System i standardy krajowych oraz międzynarodowych mechanizmów ochrony prywatności osób pozbawionych wolności.....	95
3.1. System krajowej ochrony prawa do prywatności osób pozbawionych wolności.....	95
3.1.1. Źródła prawa ochrony prywatności w ustawie zasadniczej.....	95
3.1.2. Ochrona prawa do prywatności w prawie cywilnym	100
3.1.3. Ochrona prawa do prywatności w prawie karnym	104
3.2. Prawo do prywatności osób pozbawionych wolności w świetle standardów międzynarodowych	105
3.2.1. Reguły Minimalne Postępowania z Więźniami	107
3.2.2. Europejskie Reguły Więzienne	113

3.2.3. Wpływ działalności ONZ na przestrzeganie prawa do prywatności osób pozbawionych wolności	125
3.2.3.1. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka	126
3.2.3.2. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych	129
3.2.3.3. Standardy ONZ odnoszące się do sposobu traktowania więźniów i poszanowania ich praw	132
3.3. Znaczenie regulacji prawnych Systemu Rady Europy dla rozwoju prawa do prywatności osób pozbawionych wolności.....	133
3.3.1. Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowiek i Podstawowych Wolności.....	134
3.3.2. Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu	141
3.4. Członkostwo Polski w Unii Europejskiej i wpływ jej prawa na prawo do prywatności osadzonych.....	142
3.5. Wpływ instytucji krajowych oraz międzynarodowych na przestrzeganie podstawowych praw, w tym prawa do prywatności osób pozbawionych wolności	144
3.5.1. Rzecznik Praw Obywatelskich	145
3.5.2. Trybunał Konstytucyjny	149
3.5.3. Krajowy Mechanizm Prewencji	151
3.5.4. Podkomitet ONZ do Spraw Prewencji.....	153
3.5.5. Komitet Praw Człowieka.....	155
3.6. Sądowa ochrona prawa do prywatności osób pozbawionych wolności	156
3.7. Pozasądowa ochrona prawa do prywatności osób pozbawionych wolności	158
3.8. Rola Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w zwalczaniu naruszeń prawa do prywatności osób pozbawionych wolności.....	160
Rozdział 4.	164

Problematyka ochrony prawa do prywatności z uwagi na skutki klasyfikacji osób pozbawionych wolności.....	164
4.1. Ochrona prawa do prywatności z uwagi na kategorię zakładu karnego....	164
4.1.1. Zakład karny dla młodocianych.....	164
4.1.2. Zakład karny dla osób odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy	167
4.1.3. Zakład karny dla recydywistów penitencjarnych.....	170
4.1.4. Zakład karny dla osób odbywających karę aresztu wojskowego.....	173
4.2. Ochrona prawa do prywatności z uwagi na typ zakładu karnego	174
4.2.1. Zakład karny typu zamkniętego.....	175
4.2.2. Zakład karny typu półotwartego.....	175
4.2.3. Zakład karny typu otwartego	177
4.3. Realizacja prawa do prywatności w odniesieniu do wybranych grup osób pozbawionych wolności	180
4.3.1. Sprawcy szczególnie niebezpieczni.....	180
4.3.2. Osoby odbywające karę 25 lat pozbawienia wolności oraz karę dożywotniego pozbawienia wolności	192
4.3.3. Osoby tymczasowo aresztowane.....	196
4.3.4. Sytuacja kobiet odbywających karę pozbawienia wolności, w tym kobiet ciężarnych oraz przebywających w przywieszonych domach dla matek i dzieci.....	211
4.3.5. Osoby odbywające karę pozbawienia wolności w trybie dozoru elektronicznego.....	220
Rozdział 5.	226
Wybrane sytuacje oraz ich wpływ na ochronę prawa do prywatności osób pozbawionych wolności.....	226
5.1. Warunki bytowe.....	226
5.2. Przeludnienie	237
5.3. Realizacja świadczeń zdrowotnych	247

5.4. Bezpieczeństwo zakładu karnego	251
5.5. Kontrola osobista i środki przymusu bezpośredniego.....	255
5.6. Cenzura i nadzór korespondencji	259
5.7. Widzenia i rozmowy telefoniczne	261
5.8. Personel więzienny	270
Rozdział 6.	277
Rola ochrony danych osobowych w zapewnieniu prywatności osób pozbawionych wolności w polskim systemie penitencjarnym	277
6.1. Zagadnienia wstępne	277
6.2. Akty prawne regulujące problematykę przetwarzania danych osobowych w związku z działalnością wymiaru sprawiedliwości oraz wykonywaniem kary pozbawienia wolności	283
6.2.1. Zakres przedmiotowy dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2016/680 oraz Ustawy o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości.....	289
6.2.2. Stosunek dyrektywy 2016/680 do rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i rady (UE) 2016/679 (RODO).....	290
6.3. Przetwarzanie danych osobowych osób pozbawionych wolności w jednostkach penitencjarnych	293
6.3.1. Dane osobowe	295
6.3.2. Przesłanki legalizacyjne przetwarzania danych osobowych.....	303
6.3.3. Realizacja praw osób, których dane są przetwarzane.....	309
6.4. Prawo do prywatności osób pozbawionych wolności w odniesieniu do prawa ochrony danych osobowych oraz na gruncie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.....	314
6.5. Problematyka naruszenia prawa do prywatności oraz danych osobowych osób pozbawionych wolności.....	321
6.6. Środki ochrony prawnej przy naruszeniu ochrony danych osobowych i prawa do prywatności osób pozbawionych wolności	326

Rozdział 7.	332
Badania empiryczne nad problematyką prawa do prywatności osób pozbawionych wolności	332
7.1. Metodologiczne założenia badań nad zjawiskiem prawa do prywatności osób uwięzionych	332
7.1.1. Cel i przedmiot badań empirycznych	332
7.1.2. Problemy badawcze	337
7.1.3. Założenia metodologiczne własnych badań empirycznych (metoda, technika, narzędzia badawcze)	338
7.1.4. Obszar badań, populacja badawcza, organizacja badań	342
7.1.4.1. Charakterystyka grupy badawczej – kadra więzienna	342
7.1.5. Wybrane aspekty prawa do prywatności w opinii kadry więziennej ..	348
7.1.6. Stosunek kadry więziennej do naruszenia prawa do prywatności osób pozbawionych wolności	351
7.1.7. Wpływ warunków panujących w zakładzie karnym na postrzeganie przez osoby pozbawione wolności prawa do prywatności w opinii kadry więziennej	356
7.1.8. Wpływ codziennego harmonogramu dnia na odczuwanie przez osoby pozbawione wolności ograniczenia prawa do prywatności w opinii kadry więziennej	360
7.1.9. Wartość zachowania prawa do prywatności osób pozbawionych wolności w opinii kadry więziennej	361
7.1.10. Prawo do poszanowania prywatności osób pozbawionych wolności względem innych osadzonych w opinii kadry więziennej	368
7.1.11. Charakterystyka populacji badawczej – grupa recydywistów	369
7.1.11.1. Charakterystyka badanej zbiorowości pod kątem zmiennych penitencjarnych	377
7.1.12. Wybrane aspekty prawa do prywatności w opinii osób pozbawionych wolności i ich uwarunkowania	381

7.1.12.1. Wpływ postępowania personelu więziennego wobec osób pozbawionych wolności na ich poczucie naruszenia prawa do prywatności	385
7.1.12.2. Negatywne konsekwencje ograniczenia prawa do prywatności wśród osób pozbawionych wolności	388
7.1.12.3. Harmonogram dnia pozbawionego wolności i jego wpływ na odczuwanie ograniczenia prawa do prywatności.....	393
7.1.12.4. Najczęściej występujące naruszenia prawa do prywatności wyzwalające obciążenia emocjonalne związane z brakiem możliwości postępowania zgodnie z własną wolą	397
7.1.12.5. Najczęściej wskazywane zachowania własne oraz innych osadzonych ograniczające poczucie naruszenia prawa do prywatności w perspektywie osób uwięzionych	402
Podsumowanie badań własnych	404
Wnioski końcowe oraz postulaty <i>de lege lata</i> i <i>de lege ferenda</i>	414
Spis tabel.....	424
BIBLIOGRAFIA	427

Wykaz skrótów

art.	– artykuł
CPT	– Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu
CZZK	- Centralny Zarząd Zakładów Karnych
Dz.U.	– Dziennik Ustaw
dyrektywa 2016/680	– Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680 z dnia 26 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchyłająca decyzję ramową Rady 2008/977/WSiSW
HFPC	- Helsińska Fundacja Praw Człowieka
k.c.	– Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.).
k.k.	– Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).
k.k.w	– Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.).
EKPCz	– Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej uchwalona 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78 poz. 483)
KPP UE	- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 326/393)

k.p.k.	– Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.).
k. r. i o.	- Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 1964 Nr 9 poz. 59)
ERW – 2006	– Rekomendacja Nr Rec. (2006) 2 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich w sprawie Europejskich Reguł Więziennych przyjęta przez Komitet Ministrów 11 stycznia 2006 roku na 952 posiedzeniu Zastępców Ministrów
ETPCz	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
MPPOiP	- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 nr 38, poz. 167)
PDPCz	- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka zaakceptowana i proklamowana Rezolucją Zgromadzenia Ogólnego 217 A (III) z 10 grudnia 1949 r.
Reguły Minimalne	– Wzorcowe reguły minimalne postępowania z więźniami, przyjęte w Genewie w 1955 r. przez Pierwszy Kongres narodów Zjednoczonych w Sprawie Zapobiegania Przestępczości i Postępowania ze Sprawcami Przestępstw oraz zaaprobowane przez Radę Gospodarczą i Społeczną w rezolucji 663 C (XXIV) z dnia 31 lipca 1957 r. i 2076 (LXII) z dnia 13 maja 1977 r.
RODO	Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych)
RPO	– Rzecznik Praw Obywatelskich

SA	– Sąd Apelacyjny
SO	– Sąd Okręgowy
SW	- Służba Więzienna
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TSUE	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
UODO	– Urząd Ochrony Danych Osobowych
u.o.d.o.z.p.	– Ustawa z dnia 14 grudnia 2018 r. o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości (Dz.U. 2019 poz. 125)
ZK	- zakład karny

Wprowadzenie

Zagadnienie, na temat którego traktuje niniejsza praca dotyczy prawa do prywatności osób pozbawionych wolności. Zainteresowanie autora tą problematyką wynika z praktycznych doświadczeń związanych pasją zawodową oscylującą wokół zagadnienia ochrony danych osobowych, jak również łączy się z tematyką prowadzonych przez autora pracy szkoleń z zakresu ochrony danych osobowych, z którą prawo do prywatności ściśle kooperuje. Ponadto z obserwacji własnych autora wynika, jak w aktualnym świecie coraz większego znaczenia nabiera ochrona prywatności, zwłaszcza w grupach ludzi, a zatem także i wśród osób pozbawionych wolności, których prawa do poufności i własnego „ja” są ograniczone do minimum.

Pomimo tego, że na temat prawa do prywatności ukazał się do tej pory szereg publikacji, to w zasadzie żadna z nich nie stanowi pełnego spektrum wiedzy w tym obszarze, by stwierdzić, że zagadnienie to zostało ostatecznie opracowane. a już w szczególności dotyczy to osób pozbawionych wolności, wobec których prawo do prywatności wciąż stanowi aspekt traktowany w sposób marginalny, jakby był konsekwencją utraty wolności.

Jakkolwiek kwestie prawa do prywatności osób funkcjonujących w warunkach wolnościowych naturalnie stanowią część istniejącego porządku, zaś w przypadku ich naruszenia, egzekwuje się je z mocy samego prawa, to w przypadku osób pozbawionych wolności materia ta nie jest już taka oczywista. Jak nie trudno się domyślić, problematyka uregulowania kwestii prywatności osób pozbawionych wolności prowadzić może do występowania różnego rodzaju mankamentów systemu, którego celem jest przede wszystkim realizowanie kary pozbawienia wolności. To z kolei zawsze w jakimś stopniu, wywołuje konsekwencje związane z ograniczeniem prawa do prywatności osobom odbywającym karę pozbawienia wolności. w niektórych przypadkach można nawet twierdzić o niemal całkowitym pozbawieniu osoby skazanej na izolację, jej prawa do prywatności. Może to być zwłaszcza dostrzegalne w przypadku tzw. osadzonych szczególnie niebezpiecznych.

Brak skonkretyzowanych reguł dysponowania prawem do prywatności przez osoby pozbawione wolności stwarza także pola do manewru ze strony samych osadzonych, którym może się nadmiernie wydawać, że każde naruszenie granic ich autonomii – choć w danym momencie jest uprawnione – to jednak może być przez nich

interpretowane jako naruszenie prawa do prywatności prowokujące do wystąpienia z określonymi roszczeniami przeciwko Skarbowi Państwa.

Kwestie odnoszące się zarówno do istoty prawa do prywatności, jak również określenia jego granic na gruncie odbywanej kary pozbawienia wolności, są nie tylko dyskusyjne w środowisku osób, którym – ze względu na okoliczność odbywania kary pozbawienia wolności – prywatność najczęściej w znacznym stopniu ograniczono. Wskazana problematyka odnosi się bowiem także do osób, które są realizatorami kary pozbawienia wolności, wśród których największe znaczenie będą mieć funkcjonariusze Służby Więziennej, a także wychowawcy, czy psycholodzy. w codziennej pracy osoby te muszą się mierzyć z różnego rodzaju niejednoznacznymi sytuacjami dotyczącymi prywatności osób pozbawionych wolności. Można sobie jedynie wyobrazić, jak trudna może okazać się ocena danego przypadku w momencie, w którym osoba pozbawiona wolności podnosi, że naruszono jej prywatność, a jednocześnie nie istnieją – dla oceny tej sytuacji - żadne jednoznaczne reguły, bądź wytyczne mogące okazać się pomocnymi w rozstrzygnięciu tej sytuacji przez personel więzienny. Buduje to z kolei podłoże do powstawania różnego rodzaju konfliktów, wytaczania skarg, utraty zaufania, a nawet formułowania roszczeń o charakterze żądań pieniężnych.

Często też kadra więzienna nie dysponuje odpowiednią wiedzą ani uprzednim przeszkoleniem z zakresu ochrony prawa do prywatności. Wywoływać to może określone nadużycia w stosunku do osób pozbawionych wolności na gruncie ochrony ich prywatności i w ten sposób wpływać na negatywny wizerunek polskiego więziennictwa.

Najczęściej spotykane formy naruszenia prawa do prywatności osób pozbawionych wolności dotyczą takich obszarów funkcjonowania jak: życie rodzinne, cenzura korespondencji, sposób realizacji przeszukań cel mieszkalnych oraz kontroli osobistych, czy też pomawianie i szerzenie prawdziwych, bądź fikcyjnych informacji na temat życia osobistego osób pozbawionych wolności.

W kwestiach związanych z prawem do prywatności mogą się ponadto ujawnić także innego rodzaju uchybienia. Kadra więzienna, wykorzystując swoją nadrzędną – wobec pozbawionych wolności – pozycję, skłania się czasem ku nadużyciom prowadzącym do wykorzystywania wiedzy na temat skazanych i ujawnienia szczegółów na temat ich życia, sytuacji osobistej, powodów skazania oraz innych informacji, które w oczach pozostałych osadzonych mogą okazać się kompromitujące dla osoby, której prawa zostały naruszone. w ten sposób dochodzi do naruszenia nie tylko dóbr osobistych,

wizerunku czy najbardziej poufnych informacji, ale nawet prawa ochrony danych osobowych.

Zainteresowanie tematyką poruszoną w niniejszej rozprawie wynika ponadto z informacji jakie autor pracy uzyskał z dostępnych źródeł literackich, przeanalizowanych z osobami pozbawionymi wolności wywiadów, jak również ze zgłaszanych – w związku z wykonywanym przez autora zawodem – roszczeń osób, których prywatność, bądź godność została naruszona i nie spotkała się z żadnymi konsekwencjami prawnymi.

Reporter śledczy Janusz Szostak w swojej książce *Więzienny świat*¹, dzięki wywiadam przeprowadzonym z osobami pozbawionym wolności ujawnił bardzo niechlubne dla polskiego systemu penitencjarnego fakty świadczące o tym, że naruszanie prawa do prywatności nadal jest mankamentem, który funkcjonuje w jednostkach penitencjarnych na porządku dziennym. i tak różne formy naruszenia prywatnej przestrzeni osoby pozbawionej wolności stosowane są jako forma kary wobec osadzonych niespełniających oczekiwań strażników więziennych. Co więcej, konsekwencje za samo naruszenie czyjejś prywatności najczęściej nie są wyciągane, chyba że jednocześnie dojdzie do ujawnienia jeszcze innego rodzaju uchybień, a sprawa zostanie dodatkowo nagłośniona. Najczęściej spotykanym skutkiem tego rodzaju nieprawidłowości było przenoszenie osób pozbawionych wolności do innych jednostek penitencjarnych.

W wywiadzie przeprowadzonym z jedną z pozbawionych wolności kobiet, została przedstawiona przez nią sytuacja dotycząca jednej z oddziałowych, która – w razie braku „współpracy” ze strony odbywających karę pozbawienia wolności kobiet – kopiowała dotyczące ich akta, aby następnie „porozdawać je po całym więzieniu i opowiadać za co kto siedzi”. Inna osadzona opowiadała o niezwykle silnym upokorzeniu w momencie, w którym została u niej przeprowadzona kontrola osobista. Doświadczenie to porównała do „zaboru człowieczeństwa”, jak również stwierdziła, że choć została pozbawiona wolności, to przecież nie odebrano jej praw obywatelskich. Sposób w jaki przeprowadzono ten rodzaj kontroli, spowodował, że była bliska popełnieniu samobójstwa. Kolejna pozbawiona wolności kobieta ujawniła inny rodzaj wypaczenia mającego miejsce na terenie jednego z zakładów karnych w Warszawie. Mianowicie w trakcie przeszukania celi wychowawca zabrał jej pamiętnik, w którym

¹ J. Szostak, *Więzienny świat. Korupcja, przemoc i seks*, Wyd. Harde, Białystok 2021.

osadzona gromadziła najbardziej poufne dla niej informacje, m. in. numery PESEL jej dzieci, i następnie – bez jej zgody – zapoznał się z jego treścią. Zwrócił go w ten sposób, że inna osadzona, która zajmowała się rozwożeniem posiłków, oddała jej pamiętnik wraz z wydanym jedzeniem².

Podobne odczucia, dotyczące naruszenia najbardziej osobistych obszarów, przedstawiła Monika Banasiak, która odbywała karę pozbawienia wolności w jednym z polskich zakładów karnych i zdecydowała się ujawnić niektóre fakty dziennikarzowi Arturowi Górskiemu, autorowi książki zatytułowanej *Słowikowa o więzieniach dla kobiet*. Monika Banasiak wskazała w szczególności na sposób przeprowadzenia przeszukania osobistego, określając je jako na tyle upokarzające, iż „nie zamierza go bardziej szczegółowo opisywać”. Wskazała również, że utrata wolności to nie tylko fizyczne spędzanie czasu w ciasnej celi, lecz także uzależnienie swojego życia od decyzji Służby Więziennej³.

W książce Mariusza Sepioła *Ludzie i gady* jedna z osób pozbawionych wolności potwierdza, że w zakładzie karnym typu zamkniętego „życie całkowicie zależy od klawisza: czy i o której zjesz śniadanie, kiedy i czy w ogóle pójdziesz na łaźnię”⁴.

Nie inaczej, przedstawiona została więzienna rzeczywistość przez Beatę Krygier w książce Ewy Ornackiej *Skazane na potępienie*. Skazana na karę pozbawienia wolności prawniczka, która trafiła do zakładu karnego, opisała więzienną rzeczywistość jako miejsce, w którym „szybciej niż gdziekolwiek indziej traci się dotychczasową tożsamość i buduje nową, uczy odróżnić wrogów od przyjaciół”⁵. Bardzo często odnosiła się także do nadużyć związanych ze sposobem wykonywania przeszukań cel mieszkalnych

Choć powołane przez autora pracy przykłady stanowią sytuacje przedstawione w wywiadach, jakie dziennikarze przeprowadzili z osobami pozbawionymi wolności, to jednak dzięki temu można sobie wyobrazić, że podobnych incydentów może być więcej, lecz do tej pory problematyka prawa do prywatności, a w zasadzie jego naruszeń w jednostkach penitencjarnych, nie została poddana analizom i badaniom, które pozwoliłyby na rzeczywiste obnażenie skali podnoszonego problemu.

² Ibidem.

³ A. Górski, *Słowikowa o więzieniach dla kobiet*, Warszawa 2018.

⁴ M. Sepioło, *Ludzie i gady*, Warszawa 2017.

⁵ E. Ornacka, *Skazane na potępienie*, Poznań 2018.

To, czym dla danej osoby jest prawo do prywatności, w dużej mierze zależy od indywidualnego podejścia do tej kwestii, a szczególnie od stopnia wrażliwości na ingerencję innych osób w najbardziej strzeżone obszary swojej prywatności i indywidualności.

Podjęcie analizy problematyki prywatności osób pozbawionych wolności doprowadziło autora do zadania najbardziej zasadniczego pytania: czym w istocie jest prywatność? Nić przewodnia określenia tego pojęcia wynika przede wszystkim z tego, że różni ludzie postrzegają prywatność często w bardzo odmienny sposób, a co więcej, nawet naukowcy nie zawsze zgodnie formułują definicje prywatności, jak również prawa do prywatności.

Niewątpliwie prawo do prywatności w odniesieniu do osób pozbawionych wolności to sprawa bardzo aktualna, jak również niezwykle istotna, a jednocześnie wciąż jeszcze niedoregulowana prawnie nie tylko w Polsce, lecz także i w innych krajach europejskich. Wskazuje to na skalę tego zjawiska oraz ogrom pracy, jaki w tej materii jest jeszcze do wykonania. Zwykle w miejscach, w których nie respektuje się podstawowych praw człowieka, automatycznie nie ma też mowy o poszanowaniu prawa do prywatności, co może wynikać z faktu, iż prywatność jawi się często jako nie tylko dobro szczególnej rangi, ale także jako element innych praw oraz dóbr osobistych przynależnych każdemu człowiekowi bez względu na to, czy dotyczy to także osób pozbawionych wolności. Oznacza to w dalszej kolejności, że jakakolwiek forma naruszenia dóbr osobistych człowieka niemal zawsze w jakimś stopniu łączyć się będzie z naruszeniem jego prywatnej przestrzeni.

Ponieważ prawo do prywatności nie od razu stało się przedmiotem zainteresowania twórców rozwiązań prawnych zaadresowanych do osób odbywających karę pozbawienia wolności, to celem niniejszej pracy, szczególnie w jej początkowej części, jest z jednej strony przedstawienie sposobu rozumienia czym jest prywatność, zaś z drugiej, zaprezentowanie etapów rozwoju regulacji prawnych, które – w miarę upływu kolejnych epok – zaczęły w coraz większym stopniu sprzyjać zachowaniu przez osoby pozbawione wolności prawa do prywatności. Jednocześnie należy wskazać, że specyfiki wykonywania kary pozbawienia wolności nie sposób nie łączyć z różnego rodzaju ograniczeniami, w tym dotyczącymi prywatności osób pozbawionych wolności, których respektowanie jest nieodzowne ze względu na obowiązujące w danym zakładzie karnym procedury.

Problemem zasługującym na szczególną uwagę, jest ponadto próba odnalezienia punktu stycznego, który mógłby wyznaczać równowagę pomiędzy umożliwieniem osobom skazanym na karę pozbawienia wolności zachowania prywatności w jak najszerszym stopniu, a jednocześnie godzeniem tej kwestii z celem wykonywania kary pozbawienia wolności, jakim jest prowadzenie zindywidualizowanych oddziaływań na osoby skazane i wzbudzenie w nich potrzeby przestrzegania porządku prawnego. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest z kolei nieuchronna utrata – w określonym stopniu – prawa do prywatności, przy czym sposób jej odczuwania będzie w bardzo dużej mierze uzależniony od indywidualnych odczuć, stopnia wrażliwości, jak również pogodzenia się bądź nie, z koniecznością odbycia kary pozbawienia wolności wraz z wszelkimi jej skutkami.

Nie mniej istotna jest ponadto kwestia uzasadnienia dla ograniczenia prywatności osób odbywających karę pozbawienia wolności w celu zapewnienia bezpieczeństwa w jednostce penitencjarnej, w której realizowana jest kara. Jest to bowiem sytuacja szczególnego rodzaju, mająca utworzyć pomiędzy sprawnym zorganizowaniem funkcjonowania zakładu karnego, a poszanowaniem określonych praw skazanego na karę pozbawienia wolności, możliwą do zaakceptowania równowagę. Jakikolwiek bowiem nadmierne odstępstwo od określonego balansu pomiędzy pozbawieniem wolności, a ochroną prawa do prywatności jednostki odbywającej karę, stwarzać będzie ryzyko wystąpienia różnych nadużyć, szerzenia się niekontrolowanych zjawisk, jak również występowania skrajnych możliwości interpretowania określonych, często trudnych do przewidzenia, sytuacji.

Nie mniej istotna – w związku z ochroną prywatności – jest także kwestia ochrony danych osobowych, która pozostaje w ścisłej korelacji z tym dobrem. Nabrało to jeszcze większego znaczenia dzięki przełomowej reformie prawa ochrony danych osobowych zapoczątkowanej w 2018 r. w krajach Unii Europejskiej⁶. Dzięki niej zrewolucjonizowano podejście do kwestii ochrony danych celem eliminacji nieprawidłowości prowadzących do naruszeń w postaci, m. in. utraty dobrego imienia,

⁶ Bardzo liczne zmiany w podejściu do ochrony danych osobowych, jakie zostały zapoczątkowane wejściem w życie RODO w dniu 25 maja 2018 r. miały na celu przede wszystkim stworzenie uniwersalnych zasad prawnych gwarantujących skuteczną ochronę danych osobowych mimo stałego rozwoju nowych technologii, wprowadzenie mechanizmów jednolitej współpracy w kwestiach bezpieczeństwa i ochrony danych, czy też miały zapewnić odpowiednie gwarancje ochrony danych na każdym etapie projektowania określonego rozwiązania.

kradzieży tożsamości, czy też – a może nawet przede wszystkim – naruszenia prywatności. Nadmierna bowiem ingerencja w prawo do prywatności osób pozbawionych wolności, gdyby nie podlegała żadnej kontroli, mogłaby sprawiać, iż wszelkie regulacje mające na celu wzmożenie ochrony danych osobowych, stanowiłyby jedynie iluzoryczne rozwiązanie. Prawo do prywatności ściśle się bowiem łączy z prawem ochrony danych i gdy jest naruszane, to zasadniczo obniża także stopień ochrony danych osobowych. w kwestii tej ma natomiast zasadnicze znaczenie, aby ochrona danych osobowych rzeczywiście była rzetelnie realizowana, a nie miała wyłącznie charakteru teoretycznego.

Analiza zjawiska prawa do prywatności w odniesieniu do osób odbywających karę pozbawienia wolności jest tym bardziej interesująca, albowiem pierwsze wzmianki o prawie do prywatności osób pozbawionych wolności pojawiały się dopiero w XX w. Nie zostały sformułowane wprost, a jedynie można było je wywieść na podstawie opracowania pierwszych praw więźniów. Pokazuje to, że pomimo występowania tego terminu w poprzednich epokach, nie tylko nie znajdował on żadnego odniesienia do więziennictwa, ale wręcz całkowicie przeciwstawiał się realiom, w jakich była wykonywana kara pozbawienia wolności, zanim zaczęły kształtować się pierwsze standardy traktowania osób skazanych na karę o charakterze izolacyjnym.

Zaprezentowanie zarówno poszczególnych okresów dziejowych, w których zmieniała się specyfika karania, jak również aktów prawnych, w których występuje odniesienie do prawa do prywatności osób pozbawionych wolności, ma na celu uwydatnienie kwestii związanej z wielowiekowym ignorowaniem prywatności jako dobra, które – z racji pozbawienia wolności – trwale eliminowano z życia osadzonego i nie dostrzegano w tym niczego niewłaściwego.

Jak do tej pory niewiele ukazało się publikacji o charakterze naukowym na temat prawa do prywatności osób pozbawionych wolności. Można się oczywiście spotkać z artykułami naukowymi w tym zakresie, lecz całościowe ujęcie tematu popartego zwłaszcza badaniami naukowymi, to obszar wciąż wymagający zagospodarowania i przeprowadzenia stosownych analiz. Wprawdzie ukazała się literatura na temat życia w jednostkach penitencjarnych widzianego oczyma samych skazanych, lecz ma ona charakter publicystyczny bądź jest wydana w formie literatury faktu, jak wspomniana już pozycja *Więzienny świat. Korupcja, przemoc i seks*. To z niej można się dowiedzieć, z jak szerokim spektrum uchybień można się jeszcze spotkać w polskich zakładach karnych, w których sytuacje powodujące naruszenie prywatności osób odbywających karę

pozbawienia wolności stanowią niechlubną normę i nie spotykają się z praktycznie żadnymi konsekwencjami wobec osób naruszających tę sferę, zwłaszcza gdy ma to wymiar typowo umyślny, uporczywy bądź ukierunkowany na dokuczenie osobie pozbawionej wolności.

Zatem literatura traktująca na temat prawa do prywatności bądź prywatności jest dostępna, lecz jednocześnie należy wskazać, iż nie odnosi się ona bezpośrednio do osób pozbawionych wolności. Jeden z bardziej interesujących artykułów naukowych autorstwa Tadeusza Jasudowicza zatytułowany *Prawo do poszanowania prywatności osób pozbawionych wolności w Polsce w świetle orzecznictwa strasburskiego*⁷ porusza temat orzecznictwa, w którym analizowano zarzuty osób pozbawionych wolności dotyczące naruszenia ich prawa do prywatności. Także i tutaj powtarzały się sytuacje naruszenia prywatności na gruncie życia rodzinnego i przesyłanej korespondencji. Została także dokonana analiza najbardziej interesujących wyroków ETPCz sprzed okresu wydania tego artykułu, a zatem do 2012 r.

Problematyka prawa do prywatności osób pozbawionych wolności to zatem doskonały wstęp do zainicjowania wielu oczekiwanych i bardzo potrzebnych zmian, dzięki którym osoby odbywające karę pozbawienia wolności zyskałyby szansę poszanowania ściśle osobistego, wręcz intymnego obszaru, który jest wyłącznie im znany i ma prawo być skutecznie chroniony przed nieuprawnioną ingerencją. o ile respektowanie prawa do prywatności z punktu widzenia samych osadzonych, ma dla nich istotne znaczenie, to o tyle z perspektywy personelu więziennego, już niekoniecznie. Regulacje odnoszące się do prawa do prywatności osób pozbawionych wolności powinny bowiem ujmować tę tematykę z uwzględnieniem zarówno interesów, jak i możliwości obu stron. Biorąc pod uwagę czynniki takie jak w szczególności narzędzia pozwalające na egzekwowanie przestrzegania prawa do prywatności osób pozbawionych wolności, nie można jednocześnie pomijać aspektów istotnych ze względu na dolegliwość, jaką kara pozbawiania wolności ma u sprawcy wywołać.

Niniejsza dysertacja składa się z siedmiu rozdziałów podzielonych na mniejsze jednostki redakcyjne i uwzględnia stan prawny, literaturę oraz orzecznictwo na czerwiec 2023 r.

⁷ T. Jasudowicz, *Prawo do poszanowania prywatności osób pozbawionych wolności w Polsce w świetle orzecznictwa strasburskiego*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne”, 2012, nr 3.

W pierwszym rozdziale pracy zostały zaprezentowane problemy definicyjne prawa do prywatności, ujmowane z różnych perspektyw oraz na gruncie różnorodnie wyrażonych – przez przedstawicieli nauki – poglądów obrazujących w czym może przejawiać się czyjaś prywatność. Została ponadto podjęta próba ukazania granic prywatności, po przekroczeniu których można założyć, że bezprawnie naruszono czyjąś autonomię. Jest to kwestia wyjątkowo skomplikowana z uwagi na to, że niezależnie od liczby wypowiadających się w danym momencie osób pozbawionych wolności na temat tego, co stanowi o naruszeniu jej prywatności, uzyskałoby się bardzo różnorodne opinie. Szczególna uwaga została poświęcona na wskazanie konsekwencji, jakie niesie za sobą pozbawienie wolności oraz jej wpływ na sposób wykonywania kary izolacyjnej.

W drugim rozdziale został przedstawiony historyczny rozwój praw więźniów, ze względu na przyszłe wyłonienie się regulacji prawnych odnoszących się do ochrony prywatności. Pojawiły się też wzmianki na temat ewoluowania więziennictwa, poczynając od bardzo prymitywnych pomieszczeń służących jedynie przetrzymywaniu więźniów, po jednostki penitencjarne na miarę XXI w., w których realizowane są starania mające na celu eliminację najbardziej patologicznych zjawisk, z którymi od dawna próbuje uporać się system więziennictwa. W trzecim rozdziale pracy omówione zostały krajowe oraz międzynarodowe standardy i akty prawne, które w sposób pośredni bądź bezpośredni odnoszą się do zagadnień związanych z prywatnością osób odbywających karę pozbawienia wolności.

W czwartym rozdziale autor zaprezentował problematykę prawa do prywatności w odniesieniu do różnych grup osób pozbawionych wolności, poczynając od osób odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, po osoby młodociane, recydywistów penitencjarnych czy wreszcie kobiety, w tym kobiety matki, które w warunkach izolacyjnych łączą odbywanie kary z wychowywaniem małych dzieci. Realizacja prawa do prywatności w stosunku do poszczególnych grup pozbawionych wolności różnić się będzie ze względu na kwestie bezpieczeństwa oraz konieczność zachowania określonych rygorów. Różnice w większej bądź mniejszej przestrzeni na dysponowanie prawem do prywatności wynikać także mogą z rodzaju oraz typu zakładu karnego, w którym jest realizowana kara pozbawienia wolności.

W rozdziale piątym zostały przedstawione różne sytuacje, w jakich mogą się znaleźć osoby pozbawione wolności oraz ich wpływ na możliwości zachowania prawa do prywatności, na przykład w związku z odbywaniem widzeń z osobami bliskimi,

kwestiami przeludnienia cel mieszkalnych, czy też podczas prowadzenia rozmów telefonicznych.

Problematyka szczególnie istotnego – z punktu widzenia autora pracy – rozdziału szóstego obraca się wokół zagadnień związanych z ochroną prawa do prywatności ze względu na wielką reformę ochrony danych osobowych, która ogarnęła kraje Unii Europejskiej w 2018 r. i wywołała lawinowy wzrost skarg oraz roszczeń związanych z nieprawidłowościami w przetwarzaniu danych osobowych. Zostały przedstawione akty prawne regulujące kwestię ochrony danych osobowych oraz została podjęta próba wyjaśnienia, jak zapewnienie właściwego poziomu ochrony danych osobowych może pozytywnie przyczyniać się do lepszej ochrony prawa do prywatności osób pozbawionych wolności. Zostały ponadto przedstawione pierwsze skargi, jakie ze strony osób pozbawionych wolności od czasu unijnej reformy w 2018 r. wpłynęły do Urzędu Ochrony Danych Osobowych. Autor zaprezentował również bardzo ważne rozstrzygnięcie ETPCz, które zapadło w 2022 r., a było związane ono ze skargami osób pozbawionych wolności na praktykę umieszczania całości korespondencji osób osadzonych w internetowym portalu informacji sądowej. w tym przypadku ETPCz uznał, że doszło do naruszenia prawa do prywatności. Tematyka ochrony danych osobowych w odniesieniu do osób pozbawionych wolności jest tym bardziej interesująca, iż jest to obszar stosunkowo nowy, w odniesieniu do którego pojawiają się coraz liczniejsze pozycje naukowe, często w zróżnicowany sposób ukazujące tematykę ochrony danych, co wynikać może przede wszystkim z tego, że dziedzina ochrony danych osobowych wciąż jeszcze daje możliwości odkrycia nowych rozwiązań w aktualnym coraz bardziej cyfrowym świecie, w którym coraz liczniej przetwarza się dane osobowe, nie wyłączając z tego grona danych osób pozbawionych wolności. Prawo do prywatności na gruncie prawa ochrony danych osobowych wydaje się szczególnie perspektywicznym zagadnieniem ze względu na to, że wciąż rosnąca świadomość społeczeństwa, stwarzać będzie coraz więcej sytuacji, w których oczekiwana będzie należyta ochrona danych przez państwo. w razie wystąpienia uchybień w tym zakresie, należy się spodziewać tendencji do rosnącej liczby skarg oraz roszczeń, gdy naruszenie ochrony danych stanie się faktem i wpłynie także na naruszenie czyjejś prywatności. Ogólna liczba skarg wpływających rokrocznie do Urzędu Ochrony Danych Osobowych od osób fizycznych po przeprowadzeniu reformy ochrony danych osobowych w 2018 r., obrazuje skalę nie tylko samych naruszeń, ale także potwierdza znaczny wzrost świadomości społeczeństwa, w tym wiedzę na temat tego, z jakich narzędzi oraz rozwiązań należy

skorzystać w przypadku stwierdzenia naruszenia⁸. Należy się spodziewać, że z czasem osoby pozbawione wolności także z coraz większym rozmachem poszukiwać będą wsparcia Prezesa UODO w razie wystąpienia naruszenia ich prywatności, albowiem jak do tej pory – na chwilę sporządzania niniejszej pracy – jest tu mowa o zaledwie kilku skargach, przy czym skargi osób fizycznych, które nie są pozbawione wolności, mogą być już liczone w wielu tysiącach.

Ostatni, siódmy rozdział pracy został poświęcony przedstawieniu wyników badań uzyskanych dzięki zbadaniu części populacji więziennej oraz kadry, która w odmienny sposób postrzega prywatność osób pozbawionych wolności niż sami osadzeni w jednostkach penitencjarnych. Problemy badawcze dotyczyły wielu obszarów życia osób pozbawionych wolności, poczynając od stanu świadomości w zakresie posiadania prawa do prywatności, po rozumienie czym jest prywatność, w jakim zakresie może ona być przestrzegana w warunkach izolacyjnych, aż do zbadania tych sfer, w których najczęściej identyfikowano problem z przestrzeganiem prawa do prywatności. Badany był także stosunek kadry penitencjarnej do prywatności więźniów, co doprowadziło do uzyskania dość zaskakujących wyników. o ile bowiem dla samych pozbawionych wolności kwestia naruszania ich prywatności stanowiła problem dotyczący różnorodnych obszarów funkcjonowania, o tyle z perspektywy kadry więziennej można było odnieść wrażenie, że fakt pozbawienia wolności stanowi naturalną konsekwencję uwięzienia, z którą powinien być się liczyć sprawca, zanim zdecydował się na popełnienie przestępstwa. Brak wzajemnego zrozumienia problematyki prawa do prywatności, stwarzać może tendencje do powielania, szczególnie przez kadrę więzienną, nieprawidłowych schematów, które w dobie aktualnych standardów, nie powinny mieć już miejsca. Chodzi m. in. o sytuacje rozpowszechniania informacji na temat osadzonych, posługiwania się nimi w celach dokuczenia krnąbrnym osadzonym, czy też przeprowadzanie kontroli osobistych w taki sposób, iż wzbudzają one poczucie upokorzenia, mającego na celu dodatkowe napiętnowanie osoby, która odbywa karę pozbawienia wolności. Przykładowych sytuacji związanych z naruszaniem prawa do prywatności jest więcej, lecz te, które zostały wskazane powyżej, najczęściej powielają

⁸ W roku 2021 do Urzędu Ochrony Danych Osobowych wpłynęło w sumie 8318 skarg, tj. o 1876 skarg więcej w stosunku do roku 2020, źródło: Sprawozdanie z działalności Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych w roku 2021, [file:///C:/Users/Justyna/Downloads/Sprawozdanie%20z%20dzialno%C5%82alno%C5%9Bci%20Prezesa%20UODO%20w%20roku%202021%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Justyna/Downloads/Sprawozdanie%20z%20dzialno%C5%82alno%C5%9Bci%20Prezesa%20UODO%20w%20roku%202021%20(1).pdf), [dostęp: 15 kwietnia 2023 r.].

się także w formie skarg osadzonych, jak również są przedmiotem rozstrzygnięć ze strony ETPCz.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że zagadnienie ochrony prawa do prywatności osób pozbawionych wolności, szczególnie ze względu na bardzo obszerne pojmowanie tego zjawiska, wciąż powinno być doskonałe w celu eliminacji – w jak najwyższym stopniu – sytuacji, na które najczęściej skarżą się osadzeni i które od wielu lat stają się przedmiotem podobnych do siebie roszczeń wnoszonych przeciwko Skarbowi Państwa, którego reprezentantami w środowisku penitencjarnym jest kadra więzienna. Choć naruszenia prawa do prywatności dotyczyć także mogą sposobu, w jaki wzajemnie się traktują sami osadzeni, to wskazać należy, że ograniczenie nadużyć sprawdzać się powinno szczególnie w odniesieniu do osób, które na mocy konkretnych norm prawnych, uczestniczą w wykonywaniu kary pozbawienia wolności, a tym samym oczekuje się od nich nie tylko dawania pozytywnego przykładu, lecz także świadomego traktowania odbywających karę pozbawienia wolności.

Wyrażone na gruncie niniejszej pracy poglądy oraz spostrzeżenia stanowią – z jednej strony – esencję materiału naukowego, który został przepracowany na potrzebę zbadania tematyki prawa do prywatności osób pozbawionych wolności, z drugiej zaś strony, są one uzupełnione zbiorem rozważań oraz przemyśleń własnych autora pracy na temat tego, jak jest postrzegana kwestia oraz potrzeba ochrony prawa do prywatności w odniesieniu do osób, które zostały pozbawione wolności szczególnie ze względu na to, że każda forma przymusowej izolacji wiąże się z ponoszeniem jej dalekosiężnych skutków. Teoretyczna część pracy została zwieńczona wynikami przeprowadzonych badań, które zainspirowały autora pracy do ich pogłębienia i wypromowania problematyki prawa do prywatności osób pozbawionych wolności. Należy bowiem wskazać, że ograniczenia związane z ingerencją w sferę prywatności, w odniesieniu do niektórych osób, wywoływać mogą odczucia znacznie bardziej dolegliwsze niż sama okoliczność utraty wolności. Ponadto bardzo interesującym zagadnieniem jest próba zdefiniowania prawa do prywatności w sytuacji tak szczególnej, jaką jest pozbawienie wolności, które – w opinii autora – stanowi krańcową formę odebrania człowiekowi tego, co może być dla niego bardziej cenne niż zdrowie, część czy wizerunek. Konieczność poddania się bowiem systemowi realizującemu karę pozbawienia wolności, zawsze determinować będzie narażenie na różnego rodzaju rygoryzmy, a czasem i także nadużycia w sferze bezpośrednio dotyczącej czegoś najbardziej sobie bliskiego i intymnego.

Zdaniem autora, zapoczątkowanie takiego sposobu zreformowania systemu więziennictwa, iż naturalnym stałoby się dla jego przedstawicieli poszanowanie czyjejs prywatności, stanowić może rewolucyjny krok naprzód w stopniowym wykluczaniu najbardziej niepożądanych zjawisk, z jakimi dzisiaj się mierzy rozbudowany system penitencjarny.

Zaprezentowane zagadnienie jest zatem niezwykle inspirujące oraz zachęciło autora pracy do zaproponowania procedury ochrony prywatności osób pozbawionych wolności, której szczegóły zostaną przedstawione we wnioskach kończących niniejszą rozprawę.

W pracy zastosowane zostały zamiennie występujące określenia: „osoby uwięzione”, „osoby pozbawione wolności”, „osadzeni”, „skazani”, „więźniowie”, które będą oznaczały zarówno osoby odbywające karę pozbawienia wolności w polskich jednostkach penitencjarnych, jak również osoby tymczasowe aresztowane. z kolei pod pojęciem „jednostki penitencjarne” mieści się określenie dla miejsc, w których realizowana jest kara pozbawienia wolności.

Rozdział 1.

Prawo do prywatności – problemy definicyjne i osadzenie tematyki w standardach wykonywania kary pozbawienia wolności

1.1 Prywatność a prawo do prywatności, definicje i system jego ochrony

Zanim prawo do prywatności zostało wyodrębnione z ogółu praw człowieka, nastąpiła najpierw próba ich prawnego unormowania.

Jak podaje Tomasz Jurczyk, „pojęcie praw człowieka pojawiło się po raz pierwszy w akcie normatywnym w 1776 r., w „Bill of Rights” Wirginii, i było produktem myśli okresu Oświecenia”⁹. Tak samo uważa N. Baranowska i T. Chłopecki, mianowicie, że „w XVIII w. po raz pierwszy posłużono się terminem „prawa człowieka”¹⁰.

W literaturze przedmiotu można spotkać się ze stwierdzeniem, iż to Kodeks Hammurabiego był pierwszym dokumentem podejmującym problematykę ludzkich praw¹¹.

Z kolei za pierwszy dokument umożliwiający współczesną dyskusję nad prawami człowieka, a szczególnie ich jurysdykcją i realizacją uważa się Deklarację Praw Człowieka i Obywatela uchwaloną 26 sierpnia 1789 roku, która była podstawowym dokumentem rewolucji francuskiej. w jej preambule czytamy: „przedstawiciele ludu francuskiego [...] zważywszy, że nieznanomość, zapomnienie lub wzgarda praw człowieka są jedynymi przyczynami nieszczęść w społeczeństwie

⁹ T. Jurczyk, *Geneza rozwoju praw człowieka*, „Homines Hominibus”, 2009, nr 1(5), s. 29.

¹⁰ N. Baranowska, T. Chłopecki, *Kilka słów o kształtowaniu się praw człowieka w okresie XVIII–XX w.*, Wrocław 2013.

¹¹ M. J. Ptak, M. Kinstler, *Powszechna historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999, s. 282, cit. per: A. K. Kalinowska, *Prawa człowieka gwarantem ochrony ludności cywilnej podczas współczesnych konfliktów zbrojnych*, „Aspekty Prawne Bezpieczeństwa”, s. 163, <https://bibliotekanauki.pl/articles/121542.pdf> PDF [dostęp: 9 maja 2023].

i zepsucia w rządzie, postanowili wyłożyć w uroczystym oświadczeniu przyrodzone, niezmiennie i uświęcone prawa człowieka”¹².

Jeśli zaś chodzi o pojawienie się praw człowieka w stosunkach międzynarodowych, to zdaniem Romana Kuźniara, nastąpiło to z chwilą pojawienia się „porządku międzynarodowego”, a ten nastąpił po I wojnie światowej¹³. z kolei genezy prawa do prywatności w Polsce można dopatrywać się w Konstytucji z 17 marca 1921 r., która w art. 106 stanowiła, iż: „Tajemnica listów i innej korespondencji może być naruszona tylko w wypadkach prawem przewidzianych” (Dz.U. RP 1921, nr 44, poz. 267)¹⁴.

Zdaniem Marka Maciejewskiego prawa oraz wolność człowieka to zagadnienie istniejące od ponad dwustu lat, które kształtowało się w ten sposób, że stopniowo wchodziło do prawnego i politycznego słownictwa, aż w sposób trwały, po II wojnie światowej, zostało zawarte w Deklaracji Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak również w innych normach prawa międzynarodowego oraz wewnętrznego¹⁵.

Z kolei zagadnienie prywatności to termin „młodszy” od praw człowieka i zarazem na tyle wielopłaszczyznowy, iż dotąd nie został zbadany w sposób kompleksowy. Wyczerpujące zdefiniowanie prywatności poprzez możliwie jak najbardziej uniwersalne ujęcie tego zagadnienia, a zatem za pomocą zamkniętego katalogu określonych cech i stwierdzeń, stwarza trudności ze względu na bardzo różnorodne odczuwanie prywatności przez jej poszczególnych dzierżycieli.

Jak wskazał ks. Zenon Pniewski

Na temat prywatności wypowiadali się przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych: filozofowie, teologowie, etycy, prawnicy, historycy, psychologowie, socjologowie, etnologowie,

¹² Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 26 sierpnia 1789 r. [in:] K. Motyka (red.), *Prawa człowieka. Wprowadzenia, Wybór źródeł*, Lublin 2004, s. 119, cit. per: A. K. Kalinowska, op. cit., s. 164.

¹³ R. Kuźniar, *Artykuł 28 Deklaracji, czyli koniec epopei praw człowieka?* [in:] G. Baranowska et al. (red.), *o prawach człowieka. Księga jubileuszowa Profesora Romana Wieruszewskiego*, Warszawa 2017, s. 19.

¹⁴ A. Rogowska, *Wolność i ochrona tajemnicy komunikowania się*, [in:] G. Baranowska (red.), *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Wrocław 2014, s. 199; *o prawach człowieka. Księga jubileuszowa Profesora Romana Wieruszewskiego*, Wyd. Wolter Kluwers 2017, s. 200.

¹⁵ M. Maciejewski, *Początki koncepcji oraz regulacji praw i wolności człowieka do czasów oświecenia*, [in:] A. Bator et al., *Współczesne koncepcje ochrony wolności i praw podstawowych*, Wrocław 2013, s. 9.

politologów. Ich wypowiedzi są echem licznych dyskusji prowadzonych w wielu krajach i środowiskach społecznych. Publikacje teoretyczne, zajmujące się tym problemem, są liczniejsze na Zachodzie Europy, w Stanach Zjednoczonych Ameryki, aniżeli w tak zwanych krajach socjalistycznych. Podkreśla się w nich ujęcie prywatności bądź w duchu zbyt indywidualistycznym bądź w duchu zbyt kolektywistyczno-totalitarnym. Nie są to na ogół opracowania stojące na gruncie katolickiej nauki społecznej¹⁶.

Do najczęściej spotykanych standardowych przymiotów prywatności zaliczyć należy takie określenia jak autonomia każdego człowieka, wolność od ingerencji ze strony innych osób oraz podmiotów w najbardziej zasadnicze obszary ludzkiej egzystencji jak sfera rodzinna, mir domowy, tajemnica korespondencji i komunikowania, godność, honor, cześć, dobre imię czy wizerunek.

Natomiast prawo do prywatności, aby mogło korzystać z ochrony prawnej, powinno zostać usankcjonowane – w realiach prawnych danego systemu - odpowiednimi przepisami prawnymi oraz możliwością ich egzekwowania.

Prawo do prywatności, mimo podjętych dotąd licznych prób umiejscowienia tego terminu w światowej hierarchii zróżnicowanych kultur prawnych, wciąż jeszcze stanowi materię żywo zajmującą zarówno teoretyków, jak i praktyków mierzących się przede wszystkim z problematyką jego ochrony. Analizując je z perspektywy systemów ochrony praw człowieka, prawo do prywatności znalazło swoje miejsce zarówno w krajowym, jak i międzynarodowym porządku legislacyjnym. Dążenia systemów krajowych oscylują wokół jak najrzetelniejszego zagwarantowania ochrony tych praw, w tym mają odpowiadać za faktyczną realizację podstawowych praw i wolności, pośród których szczególne miejsce zajmuje sfera prywatności, autonomii, jak również odrębności każdego człowieka.

Zmierzając do próby określenia, jakie elementy składać się będą na określenie prawa do prywatności, właściwe jest odwołanie się w pierwszej kolejności do poglądów wyrażonych przez przedstawicieli świata nauki.

Jak podaje ks. Zenon Pniewski, „termin prywatność nie należy do potocznego języka polskiego. Występuje jednak już w literaturze naukowej. Natomiast

¹⁶ Ks. Z. Pniewski, *Nieadekwatne sposoby wyjaśnienia prywatności*, „Studia Warmińskie”, 1984, t. XXI, s. 318.

w opracowaniach obcojęzycznych zarówno naukowych, jak i publicystycznych termin ten jest obecnie dość popularny”¹⁷.

R. Gavison prywatność określa jako ograniczoną dostępność składającą się z następujących elementów: tajemnicy – czyli jakie informacje o jednostce mają inne osoby; anonimowości – czyli zainteresowania jednostką ze strony innych osób; samotności – czyli przedmiotu fizycznego dostępu do jednostki¹⁸.

Prywatność – szczególnie dla filozofów – jest w opinii Patricii Newell „jednym z podstawowych wymiarów ludzkiej egzystencji i jest postrzegana jako stan bycia implikujący wolność i odpowiedzialność, z czym koresponduje stanowisko prawnicze, według którego jest ona zasadniczym jednostkowym uprawnieniem podlegającym ochronie prawnej. Psychologowie wyrażają znaczenie prywatności dla rozwoju „Ja”, a także jego trwania”¹⁹.

Z kolei na gruncie nauk psychologicznych zagadnienia prywatności człowieka są obecne *explicite* od niedawna. Wcześniej uznawani ja za rodzaj tła, przeciwnego bieguna czy uzupełnienia takich zjawisk, jak afiliacja, terytorializm, samotność, izolacja²⁰.

Z kolei Marzena Szablowska wskazuje, że socjologowie opisując sferę życia prywatnego oraz sferę życia publicznego w kontekście funkcjonowania jednostki w społeczeństwie, zwracają uwagę na dychotomię „prywatności” i „publiczności” w życiu każdego człowieka²¹.

„Istotne znaczenie dla pojmowania tego pojęcia będą też miały normy obyczajowe, moralne czy religijne panujące w danym kręgu kulturowym”²².

¹⁷ Ks. Z. Pniewski, *Prywatność jako fakt moralny*, „Studia Warmińskie”, 1987, t. XXIV, s. 284.

¹⁸ R. Gavison, *Privacy and The Limits of Law*, „The Yale Law Journal” 1980, vol. 89, nr 3, s. 421 i nn., cit. per: K. Chmielarz, *Prawo do prywatności a bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Kontrola operacyjna i dane telekomunikacyjne w kontekście inwigilacji społeczeństwa*, Warszawa 2020, s. 52.

¹⁹ R. Dopierała, *Prywatność w perspektywie zmiany społecznej*, Kraków 2013, s. 13.

²⁰ K. Jędruszczak, *Prywatność jako potrzeba w ramach koncepcji siebie*, „Roczniki psychologiczne”, 2005, t. VII, nr 2, s. 112.

²¹ M. Szablowska, *Ochrona prywatności w krajowych oraz w międzynarodowych systemach prawnych (zagadnienia wybrane)*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego”, 2006, t. 20, s. 181.

²² A. Siostrzonek-Sergiel, *Prawo do prywatności jednostki a proces karny*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio A, Nauki Humanistyczne, Społeczne i Techniczne”, 2014, nr 4 (2), s. 9.

„Prywatność”, „życie prywatne”, „sfera/przestrzeń prywatna” to terminy, które choć posiadają odmienne zakresy znaczeniowe, to jednak w potocznym słownictwie są najczęściej stosowane zamiennie²³.

Jak wskazał Tadeusz Jasudowicz pojęcie „prywatności” – jako materia szeroko obejmująca całość chronionej sfery, na temat której traktuje art. 8 EKPCz – składa się z czterech subkategorii prywatności, mianowicie „życia prywatnego”, „życia rodzinnego”, „domu” i „korespondencji”²⁴.

Odwołując się do zaproponowanych powyżej wyjaśnień, w zależności od sposobu postrzegania istoty prywatności przez daną osobę, dla osób pozbawionych wolności prawo do prywatności stanowić może szczególnie wrażliwy obszar własnego jestestwa. Przebywanie w izolacji więziennej determinuje jedną z najbardziej dotkliwych form ingerencji w życie oraz wolność człowieka, na którą składa się w dużej mierze sfera jego prywatności, samostanowienia oraz decydowania o życiu pośród innych ludzi, jak również wchodzenia z nimi w określone relacje bądź – przeciwnie – unikanie ich.

Jak podaje Marek Safijan ochrona prywatności ze względu na to, że wynika przede wszystkim z prawa wyłącznej kontroli osoby nad określoną sferą swojego życia, powinna być postrzegana w dwóch podstawowych płaszczyznach, a zatem w odniesieniu do stosunków jednostki z innymi jednostkami (układ horyzontalny), jak również w relacjach jednostka – władza publiczna (układ wertykalny)²⁵.

W literaturze przedmiotu wskazano, że po raz pierwszy pojęcie prawa do prywatności zastosowano w XIX w. (1890 r.) w artykule naukowym zatytułowanym „The Right to Privacy”, który został opublikowany w amerykańskim czasopiśmie „Harvard Law Review”. Jego autorzy, Samuel Warren i Louis Brandeis, akcentowali przede wszystkim negatywny wymiar tego prawa, określając je jako „prawo do bycia pozostawionym w spokoju” (the right to be left alone)²⁶.

Z kolei Jakub Rzućdziło podaje, że ten właśnie artykuł, a zatem *Right to Privacy* wywarł największy wpływ na posługiwanie się terminem prawo do prywatności.

²³ R. Dopierała, op. cit., s. 18.

²⁴ T. Jasudowicz, op. cit., s. 36.

²⁵ M. Safjan, *Prawo do ochrony życia prywatnego*, [in:] L. Wiśniewski (red). *Podstawowe prawa jednostki i ich ochrona*, Warszawa 1997, s.128.

²⁶ W. Brzozowski et al., *Prawa Człowieka*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2018, s. 169.

Wyznaczył bowiem po raz pierwszy ramy badanego i nie stosowanego dotąd zagadnienia²⁷.

W polskiej literaturze najwcześniej próby sformułowania definicji prawa do prywatności podjął się A. Kopff, który *right of privacy* określa jako „prawo do ochrony życia prywatnego” rozumiane jako „prawo jednostki do życia swym własnym życiem, układanym według własnej woli z ograniczeniem do niezbędnego minimum wszelkiej ingerencji zewnętrznej”²⁸.

W interesujący sposób wypowiada się też Andrzej Michał de Tchorzewski, twierdząc, że to „prawość nakazuje poszanowanie praw człowieka, w tym prawa do prywatności”²⁹.

Od strony definicyjnej prawo do prywatności ujmuje się też jako jedno z praw człowieka pierwszej generacji³⁰.

Jak wskazuje Krzysztof Przybyszewski „prawa pierwszej generacji nazywane są również klasycznymi (tradycyjnymi) prawami człowieka, czy też prawami człowieka sensu *stricte* bądź też „wolnościami negatywnymi” (sfera wolna od ingerencji państwa)”³¹.

Podejmując się próby wskazania granic, po przekroczeniu których następować może nieuprawniona ingerencja w czyjąś prywatność, należy wskazać, iż są one trudne do jednoznacznego oszacowania. w każdej ludzkiej zbiorowości dochodzi bowiem do różnokierunkowych form oddziaływania na czyjąś prywatność, co na gruncie wielu systemów prawnych sprowadziło potrzebę ustawowego unormowania granic wyznaczających akceptowalny poziom tego procesu oraz przesłanki jego przekroczenia. Co jednak istotne, kwestia ta w sposób charakterystyczny będzie się kształtować

²⁷ J. Rzucidło, *Prawo do prywatności i ochrona danych osobowych*, [in:] M. Jabłoński (red.), *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Wrocław 2014, s. 153.

²⁸ A. Kopff, *Koncepcja praw do intymności i do prywatności życia osobistego (zagadnienia konstrukcyjne)*, „Studia Cywilistyczne”, 1972, t. XX, s. 30, cit. per: K. Chmielarz, op. cit., s. 64.

²⁹ A. M. de Tchorzewski, *Autorytet i jego struktura aksjologiczna*, „Studia Paedagogica Ignatiana”, 2018, t. 20, nr 5, s. 206.

³⁰ Pierwsza generacja praw człowieka obejmuje prawa osobiste i polityczne, zwane też prawami wolnościowymi. Prawa te zostały zapisane w licznych dokumentach prawa wewnętrznego i międzynarodowego. Ochrona praw pierwszej generacji ma najdłuższą tradycję, jej początki datuje się już w epoce Oświecenia.

³¹ K. Przybyszewski, *Prawa człowieka w kontekstach kulturowych*, „Pisma Filozoficzne”, 2010, t. CXVI, s. 103.

w stosunku do osób uwięzionych, wobec których już sama okoliczność pozbawienia wolności nieuchronnie wiąże się z koniecznością znoszenia określonej formy ograniczenia własnej przestrzeni osobistej. To z kolei prowadzi do skomplikowania kryteriów, którymi można się kierować przy próbie zdefiniowania prawa do prywatności wobec osoby pozbawionej wolności oraz określenia, jakimi przymiotami może się ono charakteryzować.

Na przykład Krzysztof W. Kubiński ujmuje prawo do prywatności, odnosząc je bardziej do sfery duchowej, jako przeżycia psychiczne jednostki, stanowiące jej „świat prywatny”³².

Zdaniem Heleny Izdebskiej „prywatność kojarzy się potocznie ze swobodą, niezależnością, większymi możliwościami „bycia sobą”, a więc nie narzucaniem sobie reguł zachowania właściwych dla sytuacji sformalizowanych, wyraźnie określonych wykonywanym zawodem, pełnioną funkcją, zajmowanym w społeczeństwie miejscem czy konwencjonalnymi metodami współżycia z ludźmi”³³.

Taki sposób ujmowania prywatności wskazuje na to, że osoby pozbawione wolności tracą praktycznie wszystko to, co z prywatnością ma wspólnego osoba żyjąca na wolności.

Z kolei Joanna Braciak wymienia szereg określeń, za pomocą których wyraża się prywatność, a zatem „sfera osobista człowieka”, „prawno-osobista sfera własna”, „sfera osobowości”, „sfera samego siebie”, „sfera intymności”, „obszar tajności”, „sfera indywidualności”³⁴.

H. Izdebska prywatność także ujmuje w kategorii intymności³⁵.

W interesujący sposób zagadnienie prywatności zostało ujęte przez J. B. Younga, który stwierdził, że „prywatność jest jak słoń – łatwiej ją rozpoznać, niż opisać”³⁶.

A zatem, próba jak najbardziej uniwersalnego zdefiniowania czym w istocie jest prywatność, zarówno w odniesieniu do osób, które nigdy nie doświadczyły pozbawienia wolności, jak i uwięzionych, napotyka liczne trudności ze względu na odmienności

³² K. Kubiński, *Ochrona życia prywatnego człowieka*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1993, rok LV, z. 1, s. 61.

³³ H. Izdebska, *Trudna sfera prywatności*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1988 r., s. 5.

³⁴ J. Braciak, *Prawo do prywatności*, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2004, s. 5.

³⁵ H. Izdebska, dz. cyt., s. 5.

³⁶ J. B. Young, *Privacy*, Chichester 1978, s. 3, cit. per: J. Braciak, *Prawo do prywatności...*, s. 5.

wynikające z niejednolitego postrzegania granic akceptowalnej ingerencji w tę sferę wśród wymienionych społeczności. Odmienne bowiem kształtuje się kwestia postrzegania oddziaływania na prywatność osób odbywających karę pozbawienia wolności od osób, które nigdy tego stanu nie doświadczyły i cieszą się pełnią wolności oraz swobód obywatelskich. Ponadto osoby pozbawione wolności będą w sposób szczególny, niespotykany nigdzie indziej, odczuwały ingerencję w ich prywatność. z jednej strony może ona być odbierana zbyt przesadnie, zaś z drugiej może z kolei wystąpić przyzwyczajenie do jej ograniczenia, a z czasem może nawet dojść do zobojętnienia na sytuacje, które w warunkach wolnościowych zostałyby uznane za naruszenie prywatności. Mogą się oczywiście zdarzyć wyjątkowe sytuacje, w których osobie pozbawionej wolności nie będzie doskwierać problem ograniczonej prywatności wskutek przymusowej izolacji. Należy się jednak skłaniać ku temu, iż będą to sytuacje bardziej wyjątkowe, niż regularnie powtarzające się.

Istotne są także ustawowe gwarancje ochrony prawa do prywatności. w obszarze polskiego ustawodawstwa prawo do prywatności – w ujęciu ogólnym – gwarantuje przede wszystkim Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej³⁷, w której, zgodnie z art. 47, „każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym”. Kolejność wskazania poszczególnych wartości, których ochronę deklaruje Konstytucja RP, nie jest z pewnością przypadkowa i wskazuje na to, jak istotne znaczenie dla każdego człowieka ma troska o jego prywatność.

Istotnym jednak jest, że prawo do prywatności nie zostało bezpośrednio zdefiniowane, ani zapisane w polskiej ustawie zasadniczej z 1997 r.³⁸. Podobnie ma się rzecz w odniesieniu do ustaw karnych, a zatem Kodeksu karnego³⁹, Kodeksu postępowania karnego⁴⁰, czy Kodeksu karnego wykonawczego⁴¹, w których to aktach nie zostało podjęte wyjaśnienie, jak należy rozumieć prawo do prywatności bądź prywatność.

³⁷ Dz.U. 1997, NR 78 poz. 483.

³⁸ K. Kijańska, *Prawo do prywatności a niejawne prowadzenie działań wobec cudzoziemców na gruncie ustawy o działaniach antyterrorystycznych*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny”, 03.2018, nr 44/1, s. 132.

³⁹ Dz.U. 1997 Nr 88 poz. 553.

⁴⁰ Dz.U. 1997 Nr 89 poz. 555.

⁴¹ Dz.U. 1997 Nr 90 poz. 557.

Prywatność podlega ponadto ochronie na gruncie prawa cywilnego, szczególnie ze względu na kwalifikowanie jej jako jednego z dóbr osobistych człowieka, które w polskim systemie prawnym zostało uregulowane w art. 23 kodeksu cywilnego⁴².

K. W. Kubiński także wskazuje, że „prywatność życia jednostki” może być zaliczona do zespołu dóbr z art. 23 k. c.⁴³.

Z kolei, jak określa Kinga Michałowska, „prawo do prywatności to powszechnie akceptowana wartość zaliczana do kategorii dobra osobistego”⁴⁴.

A zatem pomimo tego, iż wśród enumeratywnie wymienionych w art. 23 k. c. dóbr osobistych nie wskazano wprost prawa do prywatności, to można spotkać się z poglądem, że „pod ochroną cywilnoprawną pozostają także inne dobra osobiste, niż wymienione w tym przepisie, a zatem będą to dobra zarówno dotyczące cielesnej, jak i duchowej natury człowieka”⁴⁵.

Podobnie twierdzi Jakub Mleczak podając, że powszechnie akceptuje się – zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie – pogląd stanowiący o tym, że katalog dóbr osobistych jest otwarty⁴⁶.

Pokazuje to, że o prawie do prywatności można dyskutować w sposób bardzo szeroko ujmujący tę materię, co oznacza, iż na obszary ludzkiej prywatności składać się może między innymi prawo do zachowania dobrego imienia oraz do czci, prawo do ochrony życia rodzinnego, prawo do nienaruszania miru domowego, czy wreszcie wspomniane już prawo do tajemnicy korespondencji.

⁴² Zgodnie z art. 23 k.c. do dóbr osobistych człowieka, które pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach, zalicza się w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swobodę sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnicę korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukową, artystyczną, wynalazczą i racjonalizatorską.

⁴³ K. W. Kubiński, op. cit., s. 63.

⁴⁴ K. Michałowska, *Prawo do życia rodzinnego na tle ogólnie pojmowanej prywatności jednostki*, „Zeszyty naukowe. Problemy społeczne, polityczne i prawne”, 2013, nr 911 s. 53.

⁴⁵ J. Panowicz-Lipska, *Komentarz do art. 23 – ochrona dóbr osobistych*, [in:] M. Gutowski (red.), *Kodeks Cywilny, Tom I, Komentarz do art. 23*, Warszawa 2016, s. 108.

⁴⁶ J. Mleczak, *Prawo do prywatności i jego ograniczenia wynikające z obowiązku prowadzenia dokumentacji medycznej w procesie leczenia*, s. 1, <http://prawoexpert.pl/prawo-prywatnosci-jego-ograniczenia-wynikajace-z-obowiazku-prowadzenia-dokumentacji-medycznej-w-procesie-leczenia/> [dostęp: 27 marca 2023 r.].

Z prawem do prywatności łączą się także zróżnicowane potrzeby osób pozbawionych wolności, jak również możliwość decydowania o ich zaspokojeniu.

Niezwyczajnie pomocna – przy wyznaczaniu potrzeb osób pozbawionych wolności, które w warunkach izolacyjnych mogą ulegać deprywacji – jest tzw. hierarchia potrzeb skonstruowana przez Abrahama Masłowa, która przedstawia się następująco:

- 1) „Potrzeby fizjologiczne – pożywienie, woda, tlen, odpoczynek, spełnienie seksualne, uwolnienie od napięcia
- 2) Bezpieczeństwo – poczucie bezpieczeństwa, wygody, spokoju, wolność od strachu
- 3) Przynależność – potrzeby więzi, afiliacji, miłości i bycia kochanym
- 4) Szacunek – potrzeby zaufania do siebie, poczucie własnej wartości i kompetencji, szacunku do samego siebie i poważania ze strony innych
- 5) Potrzeby poznawcze – potrzeby wiedzy, rozumienia, nowości
- 6) Potrzeby estetyczne – potrzeby harmonii i piękna
- 7) Samorealizacja – potrzeby spełnienia swego potencjału, posiadania sensownych celów
- 8) Transcendencja – duchowe potrzeby utożsamienia z kosmosem”⁴⁷.

Możliwość podjęcia decyzji o spełnieniu wskazanych powyżej potrzeb w sposób zgodny z wolą określonej jednostki, może decydować o tym, że osoba ta ma faktyczną władzę nad dysponowaniem swoim prawem do prywatności. z kolei ograniczenie każdej z wymienionych potrzeb nieuchronnie wpływać będzie na większe bądź mniejsze uszczuplenie poczucia własnej przestrzeni, a przez to i prywatności. Prowadzi to do wniosku, że ustanowienie pierwszych praw więźniów pozwoliło zabezpieczyć ich najbardziej przyziemne potrzeby, w tym usunąć wątpliwości związane z określeniem, czy w danej sytuacji przysługuje określone uprawnienie. z czasem zaś, prawa te zaczęto doprecyzowywać, rozszerzać na nowe obszary więziennego funkcjonowania, jak również udoskonalać, dzięki czemu stało się możliwe wypracowanie takich zaleceń odnoszących się do standardów wykonywania kary pozbawienia wolności, jak choćby Europejskie Reguły Więzienne⁴⁸. Opierając się na idei tych reguł, pożądane powinno być dążenie do zapewnienia takiego poziomu odczuwania przez osoby pozbawione wolności ich praw,

⁴⁷ M. Płotek, *Systemy penitencjarne państw skandynawskich na tle polityki kryminalnej, karnej i penitencjarnej*, Warszawa 2007, s. 177–178.

⁴⁸ Zgodnie z regułą 5 Europejskich Reguł Więziennych „życie w więzieniu odpowiada, tak jak tylko jest to możliwe, pozytywnym aspektom życia w społeczeństwie”.

aby w jak największym stopniu zbliżył się on do tego, z jakim można się spotkać w warunkach wolnościowych.

Pomocne w określeniu czym jest prawo do prywatności w odniesieniu do osób pozbawionych wolności jest ponadto orzecznictwo sądowe.

W tym wypadku „dla cywilno-prawnej ochrony prywatności kamieniem milowym jest orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 1984 roku – opublikowane OSNCP 1984, nr 11 poz. 195. Teza orzeczenia brzmi: „otwarty katalog dóbr osobistych obejmuje także dobra osobiste związane ze sferą życia prywatnego, rodzinnego, ze sferą intymności. Ochrona w tym zakresie może odnosić się do wypadków ujawniania faktów z życia osobistego i rodzinnego, nadużywania uzyskanych informacji, zbierania w drodze prywatnych wywiadów informacji i ocen ze sfery intymności, aby je opublikować lub w inny sposób rozgłaszać. Prywatność uzyskała tym samym samodzielną podstawę prawną, jako odrębne dobro osobiste. Orzeczenie otworzyło drogę dla domagania się ochrony w tych okolicznościach, nie uznając ich za wyczerpujące. Dzięki niemu zbędne staje się określenie wzajemnego stosunku prywatności i takich dóbr, jak tajemnica korespondencji czy nienaruszalności mieszkania. Prywatność można ujmować jako dobro nadrzędne w stosunku do tajemnicy korespondencji czy nienaruszalności mieszkania bądź też jako obejmującą wszystkie dobra, które są peryferyjne w stosunku do dóbr wymienionych w art. 23 k.c.”⁴⁹.

Z kolei na gruncie prawa Unii Europejskiej problematyka prawa do prywatności nieustannie absorbuje Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, którego zasobne orzecznictwo pozwoliło na wyodrębnienie kryteriów pozwalających na wychwycenie momentów naruszeń tej przestrzeni, która nierozdzielnie wiąże się z istnieniem oraz odrębnością każdej ludzkiej jednostki.

Na przykład w orzeczeniu z 28 września 2000 r. Messina przeciwko Włochom TSUE uznał, że „każde pozbawienie wolności ogranicza życie prywatne i rodzinne więźnia. Potrzebna jest mu więc pomoc administracji penitencjarnej w utrzymywaniu kontaktów z bliską rodziną⁵⁰”. Na gruncie rozpatrywanego stanu faktycznego analizowano przypadek stosowania wobec więźnia szczególnego reżimu przejawiającego

⁴⁹ Z. Mielnik, *Prawo do prywatności (zagadnienia wybrane)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1996, rok LVIII, z. 2, s. 38.

⁵⁰ Wyrok ETPCz z dnia 28 września 2000 r. w sprawie Messina przeciwko Włochom, Skarga nr 25499/94, M. A. Nowicki, *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999–2004*, Zakamycze 2005, s. 814.

się m. in. ograniczeniem liczby wizyt rodzinnych (nie więcej niż dwie w miesiącu) oraz ich kontroli (oddzielenie więźniów od osób odwiedzających specjalną szybą), który uznano za ingerencję w prawo do poszanowania życia rodzinnego. w sprawie tej Trybunał wskazał, że przy ocenie konieczności ingerencji, musi ona wynikać z pilnej potrzeby społecznej i być proporcjonalna do celu⁵¹. Wynika zatem z tego, że stopień ingerencji w prywatność osoby pozbawionej wolności powinien być uzasadniony adekwatnie do rodzaju tej ingerencji. Istotne znaczenie ma ponadto określenie, od którego momentu można mówić o prawie do prywatności oraz o jego naruszeniu.

Prawo do prywatności anonsuje się ponadto w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka⁵², w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych⁵³, jak również w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁵⁴, w postaci prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Zgodnie z art. 8 pkt. 1 EKPCz, „każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji”. Natomiast zgodnie z pkt. 2 „niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób”.

Ujmując prawo do prywatności jeszcze z innej perspektywy, jej znaczącym elementem, także w odniesieniu do osób pozbawionych wolności, będą ponadto informacje stanowiące o tożsamości danej osoby, jej przeszłości, pochodzeniu oraz korzeniach rodzinnych, w tym ochrona jej wizerunku, dóbr osobistych, czy danych osobowych, co nabrało szczególnego znaczenia zwłaszcza na gruncie rewolucyjnej reformy ochrony danych osobowych, jaka została zapoczątkowana w 2018 r. w krajach Unii Europejskiej⁵⁵.

⁵¹ M. A. Nowicki, op. cit., s. 815.

⁵² Została zaakceptowana i proklamowana Rezolucją Zgromadzenia Ogólnego 217A(III) z 10 grudnia 1949 r.

⁵³ Otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1997 Nr 38, poz. 167).

⁵⁴ Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

⁵⁵ Unia Europejska uznała, że w celu realizacji i gwarancji prawa do prywatności i ochrony danych na terenie Unii konieczne jest określenie stabilnych, spójnych ram ochrony danych osobowych oraz zdecydowanego ich egzekwowania. Dotychczas problemem było właśnie egzekwowanie (wymuszanie) stosowania przepisów o ochronie danych osobowych, źródło: K. Kloc, M. Gawroński, *RODO – unijna*

Jak podaje Mariusz Krzysztofek „prawo do ochrony danych osobowych uznawane jest za jeden z aspektów szerzej pojmowanego prawa do prywatności”⁵⁶.

Ponadto słusznie wskazuje David J. Seipp, że „im doskonalsze są techniczne środki zbierania, gromadzenia i odszukiwania informacji o ludziach, tym bardziej odczuwalna jest konieczność prawnej ochrony tej sfery życia”⁵⁷.

To dlatego coraz częściej można się spotkać z zakwalifikowaniem prawa do prywatności do kategorii danych osobowych. Dość szeroko na temat informacji dotyczących osoby fizycznej traktuje art. 51 Konstytucji RP, zgodnie z którym „nikt nie może być zobowiązany inaczej, niż na podstawie ustawy do ujawniania informacji dotyczących jego osoby”.

Na podstawie art. 51 Konstytucji RP na prawo do ochrony danych osobowych, stanowiące element prawa do prywatności, składają się szczegółowe uprawnienia osób, których dane dotyczą. Zalicza się do nich: wolność jednostki od ujawnienia informacji dotyczących jej osoby (art. 51 ust. 1), prawo dostępu każdego mieszkańca Polski do dotyczących go dokumentów urzędowych i zbiorów danych (art. 51 ust. 3), prawo żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą (art. 51 ust. 4)⁵⁸.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na art. 42 ust. 4 Konstytucji RP, zgodne z którym „każdy pozbawiony wolności człowiek powinien być traktowany w sposób humanitarny”. w opinii autora wyrażać się to będzie również uwzględnieniem aspektu poszanowania prawa do prywatności w najszerszy możliwy sposób.

Polskie prawo karne wykonawcze nie określa definicji prawa do prywatności w odniesieniu do osoby skazanej na karę pozbawienia wolności. Co więcej, wśród praw skazanych, ujętych w art. 102 k.k.w. nie występuje prawo do prywatności, choć ewentualne naruszenie któregoś z praw skazanego naturalnie może wywołać negatywne konsekwencje dla prywatności.

„ustawa” o ochronie danych, [in:] M. Gawroński (red.), *Ochrona danych osobowych. Przewodnik po ustawie i RODO z wzorami*, Warszawa 2018, s. 43.

⁵⁶ M. Krzysztofek, *Ochrona danych osobowych w Unii Europejskiej*, Warszawa 2014, s. 39.

⁵⁷ D. J. Seipp, *English Judicial Recognition of a Right to Privacy*, „Oxford Journal of Legal Studies”, 1983, t. 3, nr 3, s. 325.

⁵⁸ P. Sobczyk, *Ochrona danych osobowych jako element prawa do prywatności*, „Zeszyty Prawnicze UKSW”, 2009, z. 9, nr 1, s. 302.

Wymienione w art. 102 k.k.w. podstawowe prawa skazanych dotyczą pięciu podstawowych dziedzin ich życia realizowanych w zakładzie karnym, tj. warunków bytowych: łączności ze światem zewnętrznym, a zwłaszcza z rodziną i innymi bliskimi osobami; aktywności skazanego w czasie odbywania kary; wolności religijnej; gwarancji służących praworządному wykonywaniu kary⁵⁹. Istotne może zatem okazać się rozpatrywanie skutków naruszenia katalogu tych praw pod względem możliwości naruszenia prawa do prywatności jako bezpośredniej konsekwencji tych naruszeń. Nadto zgodnie z art. 4 § 2 k.k.w. „skazany zachowuje prawa i wolności obywatelskie”. Ich ograniczenie może wynikać jedynie z ustawy oraz z wydanego na jej podstawie prawomocnego orzeczenia. Na temat praw i wolności obywatelskich traktuje rozdział II Konstytucji RP.

Słusznie wskazuje A. Zoll, że „prywatność należy do podstawowych dóbr, których ochrona leży w interesie zadań państwa”⁶⁰. To w gestii państwa powinien zatem znajdować się taki sposób zapewnienia egzekwowania norm prawnych, aby jak najbardziej skutecznie uniemożliwiał naruszenie prawa do prywatności zarówno przez organy publiczne, jak i pojedyncze osoby fizyczne.

Anna Młynarska-Sobaczewska bardzo trafnie zauważa, iż problematyczne jest ujęcie prawa do prywatności w kontekście rozstrzygnięcia, co jeszcze we współczesnym świecie jest prywatne, a co publiczne, a zatem czym w istocie jest prywatność, która ma być przedmiotem ochrony i czy jest to wartość całkowicie zsubiektywizowana. Kolejno zadaje sobie pytanie, czy jest możliwe opracowanie ram nienaruszalnej prywatności, czy też przeciwnie – jej zakres jest całkowicie uzależniony od woli osoby, której dotyczy?⁶¹.

Rozważania na temat prawa do prywatności prowadzić mogą do bardzo interesujących wniosków, pozwalających na spojrzenie na ten obszar z wielokierunkowej perspektywy, szczególnie gdy prywatność dotyczyć ma osób pozbawionych wolności, których sytuacja niemalże automatycznie kojarzy się z przede wszystkim zaborem tego,

⁵⁹ A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Wyd. UŁ, Łódź 2013, s. 48–49, cit. per: T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. Librata, Warszawa 1998, s. 237.

⁶⁰ A. Zoll, *Ochrona prywatności w prawie karnym*, „Czasopismo prawa karnego i nauk penalnych”, 2000, rok IV, z. 1, s. 221.

⁶¹ A. Młynarska-Sobaczewska, *Trzy wymiary prywatności. Sfera prywatna i publiczna we współczesnym prawie i teorii społecznej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, 2013, nr 1(13), s. 34.

co w warunkach wolnościowych uznaje się za odrębne od innych, czyli prywatne, a zarazem niezwykle istotne i bliskie każdemu człowiekowi.

Terminologia mająca prowadzić do określenia, czym w istocie jest prywatność, odznacza się zatem wyjątkową niejednorodnością, a czasem też zaskakuje oryginalnym ujęciem. Każdy na swój sposób inaczej uznaje określony obszar życia za coś, co jest prywatne oraz intymne i wymaga zapewnienia ochrony przed celowym bądź przypadkowym oddziaływaniem ze strony innych osób bądź instytucji.

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania – jak wskazuje Krzysztof Motyka – „termin prawo do prywatności, jako osobna kategoria jurystyczna pojawił się w języku prawnym i prawniczym dopiero pod koniec XIX stulecia”⁶². a zatem próba zdefiniowania prawa do prywatności doczekała się obszernego katalogu wielorakich interpretacji.

Zgodnie z Wielkim Słownikiem Języka Polskiego prywatność „ujmuje się jako osobistą sferę życia, chronioną przed ingerencją z zewnątrz”⁶³.

Prywatność można zatem sprowadzić do sfery duchowych i intymnych przeżyć, przekonań oraz myśli wiadomych tylko tej osobie, której one dotyczą, do której dostępu mogą nie mieć nawet osoby najbliższe. Stanowi to z kolei o potrzebie postrzegania prawa do prywatności w kategoriach jednego z praw najcenniejszych, jak również przynależnych każdemu człowiekowi bez względu na to, kim jest oraz jakie poglądy i wartości wyznaje.

Wiktor Osiatyński przyjmuje, że prawa człowieka to powszechne normy moralne o charakterze podstawowym, które są przynależne każdemu człowiekowi w kontaktach z państwem. Pojęcie praw człowieka należy rozpatrywać na gruncie trzech tez: po pierwsze, że każda władza jest ograniczona; po drugie, że każda jednostka posiada sferę autonomii, do której nie ma dostępu żadna władza; po trzecie, że każda jednostka może się domagać od państwa ochrony jej praw⁶⁴.

Natomiast Marek Piechowiak wskazał, że prawa człowieka określa się jako prawa (uprawnienia) przysługujące każdej istocie ludzkiej, niezależnie od aktów prawa

62 K. Motyka, *Prawo do prywatności...*, s. 11.

63 <https://wsjp.pl/haslo/podglad/5085/prywatnosc/2436249/ludzi>, [dostęp: 15 kwietnia 2023 r.].

64 W. Osiatyński, *Wprowadzenie do pojęcia praw człowieka*, „Szkoła praw człowieka. Teksty wykładów”, 1998, z. 1, Warszawa s. 16.

stanowionego (pozytywnego), czy też niezależnie od podejmowanych przez człowieka działań⁶⁵.

Prawo do prywatności jako jedno z praw człowieka stanowi zatem pojęcie bardzo rozbudowane, a co więcej, wciąż ewoluujące pod naporem zachodzących zmian w obszarze sytuacji gospodarczej, społecznej, czy też związanej z postępującym rozwojem technologicznym. Zagadnienie prawa do prywatności angażuje zatem wiele dziedzin, w tym zwłaszcza dotyczy nauk psychologicznych, społecznych, jak również prawnych. Prawo do prywatności, w zależności od funkcjonujących w danym miejscu oraz czasie uwarunkowań, może podlegać różnego rodzaju ograniczeniom, zarówno o charakterze tymczasowym jak i trwałym.

Jak wynika z powyższych rozważań, prawo do prywatności w odniesieniu do osób pozbawionych wolności to obszar, który powinien doczekać się pogłębionej diagnostyki. Jest to bowiem taka dziedzina, która niesie za sobą potrzebę doprecyzowania granic pomiędzy strefą, co do której pewne ingerencje pozostają uzasadnione, a obszarem, co do którego nikt w żadnych okolicznościach nie powinien mieć dostępu.

W kodeksie karnym wykonawczym problem ewentualnego naruszenia prawa do prywatności ujęto wprost jedynie w art. 43la § 5 stanowiącym o udzieleniu skazanemu sposobu odbywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, pomimo braku zgody, o której mowa w art. 43h § 3, jeżeli wykonywanie kary w sposób oczywisty nie będzie wiązać się z nadmiernymi trudnościami dla osoby, która tej zgody nie wyraziła, i narusza jej prywatność jedynie w nieznacznym stopniu. Mowa tu jednak nie o naruszeniu prywatności skazanego, lecz osoby, z którą skazany będzie zamieszkiwał w okresie odbywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego. Sposób sformułowania tego przepisu prowadzi do wniosku, że choć posługiwanie się pojęciem prawa do prywatności brzmi bardzo naturalnie, to charakter ewentualnego naruszenia tej sfery może nie być już tak oczywisty. Wynikać to może ze zróżnicowanego poziomu odczuwania naruszenia prywatności przez poszczególne osoby. Znaczenie będzie tutaj także mieć wyjaśnienie, czym dla danej osoby jest prywatność oraz od jakiego momentu odczuwać będzie fakt jej naruszenia.

Problem pominięcia wprost kwestii naruszenia prywatności skazanego w trakcie odbywania przez niego kary pozbawienia wolności w oparciu o regulacje kodeksu

65 M. Piechowiak, *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Lublin 1999, s. 13.

karnego wykonawczego można uzasadnić tym, że katalog praw skazanego został ujęty w art. 102 k.k.w. i nie dostrzeżono potrzeby dodatkowego wskazania prawa do prywatności jako jednego z praw osoby odbywającej karę pozbawienia wolności. Jednak konsekwencją naruszenia tych praw może być wtargnięcie na grunt prywatności. Szczególnie interesujący jest art. 104 k.k.w., zgodnie z którym korzystanie przez skazanego z przysługujących mu praw powinno następować w sposób nienaruszający praw innych osób oraz niezakłócający ustalonego w zakładzie karnym porządku. Oznacza to, iż wszelkie ograniczenia prawa do prywatności osoby pozbawionej wolności mogą być dyktowane także ze względu na konieczność przestrzegania wskazanych reguł w odniesieniu do całej więziennej społeczności. w tym przypadku dobro jednostki nie może mieć pierwszeństwa przed dobrem ogółu.

Z uwagi na specyfikę wykonywania kary pozbawienia wolności, prawo do prywatności osoby skazanej może zostać naruszone lub w określony sposób ograniczone właściwie w pełnym majestacie prawa. Ingerencja w prawo do prywatności przejawia się praktycznie od pierwszej chwili zetknięcia się skazanego z jednostką penitencjarną, gdzie już na etapie przeprowadzania wywiadu uzyskuje się informacje uchodzące za typowo osobiste. Istotne znaczenie ma ponadto typ zakładu karnego, w którym osoba skazana zostaje osadzona. Najwięcej ograniczeń i najwyższy stopień ingerencji w prawo do prywatności ma miejsce w zakładach karnych typu zamkniętego. Jak stanowi art. 4 § 1 k.k.w. „kary, środki karne, środki kompensacyjne, przepadek, środki zabezpieczające i środki zapobiegawcze wykonuje się w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego. Zakazuje się stosowania tortur lub niehumanitarnego albo poniżającego traktowania i karania skazanego”. Gwarancje te mają w dużej mierze zapewnić skazanemu nienaruszenie jego praw oraz osobistej przestrzeni w związku z odbywaniem kary pozbawienia wolności. w praktyce jednak nie zawsze jest możliwe ścisłe respektowanie praw osoby skazanej na karę pozbawienia wolności z jednoczesnym zachowaniem wszelkich obowiązujących procedur.

Odbywający karę pozbawienia wolności musi się więc liczyć z koniecznością przekazania określonych informacji o sobie w momencie stawienia się do zakładu karnego. Ingerencja w prawo do prywatności poprzez ujawnienie przez skazanego informacji na swój temat następuje w drodze wykonywania kary pozbawienia wolności z uwagi na obowiązki, jakie na pracowników Służby Więziennej nakłada kodeks karny wykonawczy. Po przyjęciu lub stawieniu się skazanego w zakładzie karnym dochodzi

w pierwszej kolejności do jego zaklasyfikowania do określonej grupy skazanych w celu stworzenia mu jak najwłaściwszych warunków odbywania kary pozbawienia wolności. Zgodnie z art. 82 § 2 k.k.w. klasyfikacja skazanych następuje na podstawie danych, takich jak: płeć, wiek, uprzednio odbywane kary pozbawienia wolności, umyślność lub nieumyślność popełnienia czynu, czas pozostałej do odbycia kary pozbawienia wolności, stan zdrowia fizycznego i psychicznego, w tym stopnia uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub psychotropowych, stopnia demoralizacji i zagrożenia społecznego czy rodzaj popełnionego przestępstwa. Brak możliwości zebrania tych danych, choć wpłynęłyby na zachowanie przez skazanego informacji stanowiących dla niego dane poufne i prywatne, to jednak uniemożliwiłoby to poprawne wywiązanie się z obowiązków Służby Więziennej, która na podstawie określonych informacji jest w stanie dokonać właściwego doboru nowo przyjętej osoby do innych skazanych zamieszkujących określoną celę.

Ponadto sposób postępowania z konkretnym skazanym, oprócz tego, że powinien przyczyniać się do zachowania przez niego prywatności w jak najwyższym stopniu, dodatkowo powinien uwzględniać stopień ryzyka, jaki on stwarza, tak aby zapewnić bezpieczeństwo również innym osobom przebywającym w jednostce penitencjarnej, jak i jemu samemu. Należy w związku z tym unikać jednolitego postępowania wobec każdej osoby odbywającej długoterminową karę pozbawienia wolności, tylko z tego tytułu, że odbywa ona taką karę⁶⁶. Uzasadnia to z kolei uzyskiwanie informacji o osadzonym, mogących uchodzić za znajdujące się w sferze jego prywatności.

Niewątpliwie jednak najdalej idąca ingerencja w prawo do prywatności ma miejsce w przypadku skazanych zakwalifikowanych jako sprawcy szczególnie niebezpieczni. Zgodnie z art. 88b k.k.w. ten typ skazanych, z uwagi na charakter popełnionego czynu, znajduje się pod najściślejszym nadzorem pracowników Służby Więziennej. Przejawia się to w nadzwyczaj ingerującym postępowaniu wobec skazanego, a zwłaszcza w sferę jego prywatności. Na przykład cele mieszkalne wyposaża się w odpowiednie zabezpieczenia techniczno-ochronne, a ponadto pozostają one zamknięte przez całą dobę i znacznie częściej poddawane są kontrolom. Skazani mogą uczyć się, pracować, bezpośrednio uczestniczyć w nabożeństwach, spotkaniach religijnych i nauce

66 E. Rekosz, *Postępowanie z kobietami skazanymi na kary długoterminowe – kilka refleksji na marginesie badań*, „Stowarzyszenie Interwencji Prawnej. Analizy, Raporty, Eksperymenty”, 2009, nr 2., s. 17–18.

religii oraz korzystać z zajęć kulturalno-oświatowych, z zakresu kultury fizycznej i sportu, tylko w oddziale, w którym są osadzeni. Skazani niebezpieczni są ponadto poddawani kontrolom osobistym zarówno przy wyjściu, jak i po powrocie do celi. w licznie występującym orzecznictwie sądowym można spotkać się ze skargami tych skazanych na zbyt częste i nieuzasadnione względami bezpieczeństwa kontrole osobiste, które miały prowadzić do naruszenia ich prawa do prywatności.

Przemieszczanie się osadzonych niebezpiecznych po terenie zakładu karnego także jest ściśle kontrolowane, podobnie jak widzenia z bliskimi. Ponadto gdy zachodzi obawa zagrożenia ze strony osadzonego dla odwiedzających, to wówczas widzenia mogą być udzielane w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt z tymi osobami. Korzystanie z własnej odzieży i obuwia, w przypadku tej kategorii sprawców, także jest zabronione. Co istotne, korespondencja osadzonych niebezpiecznych i pozostałych skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego, podlega cenzurze, podobnie jak rozmowy telefoniczne, które podlegają kontroli administracji zakładu karnego. Wszystko to istotnie ogranicza prawo do prywatności, eliminując w maksymalnym stopniu sferę własnej autonomii, możliwości decydowania praktycznie o czymkolwiek.

Jednak to prawo do zachowania tajemnicy korespondencji jako element prawa do prywatności był przez skazanych wskazywany jako jeden z najczęściej naruszanych praw godzących w sferę ich najbardziej osobistych dóbr.

Na przykład w latach 2006–2009 zdecydowana większość, bo aż 81,13% stwierdzonych naruszeń art. 8 EKPCz, dotyczyła właśnie naruszenia prawa do poszanowania korespondencji. Okres ten w porównaniu z latami poprzednimi charakteryzował się znacznym wzrostem liczby wydawanych przez ETPCz przeciwko Polsce wyroków, którego apogeum przypada na rok 2008 z liczbą 141 wyroków. Od tego roku obserwuje się jednak stopniowy spadek liczby orzeczeń Trybunału przeciwko Polsce, również w zakresie wyroków stwierdzających naruszenie prawa do poszanowania korespondencji⁶⁷. Tendencję tę uznać można za pozytywny kierunek oddziaływania na ochronę prywatności osób odbywających karę pozbawienia wolności.

67 P. Chabier, A. Kwieciński, *Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka a prawo do korespondencji skazanego i tymczasowo aresztowanego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, Wrocław 2013, t. XXIX, AUWr, nr 3510, s. 151.

Istotnym jest uświadomienie, szczególnie realizatorom kary pozbawienia wolności, że każdy człowiek, jako jedyna i niepowtarzalna odrębność od innej jednostki, pragnie w jakimś stopniu, funkcjonować zgodnie z własną naturą, na którą składa się także prawo do prywatności oraz oczekiwanie, że zostanie ono zabezpieczone przed nieuprawnionym oddziaływaniem przez inne osoby, niezależnie od sytuacji. Ponadto w zależności od indywidualnych odczuć danej osoby, prawo do prywatności może być postrzegane bardzo odmiennie. Inaczej bowiem poczucie zachowania prywatności odczuwać będzie osoba pozbawiona wolności po raz pierwszy, a jeszcze inaczej recydywista, czy też osoba, która nigdy nie miała do czynienia z utratą wolności.

Podsumowując, prawo do prywatności, które w literaturze nie doczekało się uniwersalnego zdefiniowania, stanowi fundamentalne prawo każdego człowieka do samostanowienia⁶⁸. Nawet w przypadku osób pozbawionych wolności nie powinno dochodzić do wyjątków dotyczących nieprzestrzegania zasad ochrony ich prywatności.

Umieszczenie prawa do prywatności w katalogu podstawowych praw człowieka świadczy bowiem o jego wysokiej randze oraz potrzebie konstytucjonalizacji w prawie krajowym.

1.2 Reglamentacja prawa do prywatności jako konsekwencja pozbawienia wolności

Czy pomiędzy faktem pozbawienia wolności, a poważnym ograniczeniem swojej prywatnej przestrzeni można postawić znak równości? To dość ogólnie postawione pytanie może wskazywać na to, że skoro dochodzi do zaboru jednej z najcenniejszych dla człowieka wartości, jaką jest wolność, to pociągać to może za sobą konsekwencje w postaci ograniczenia innych niezwykle istotnych atrybutów ludzkiej niezależności. Składa się na nią przede wszystkim prawo do prywatności utożsamiane z czymś bardzo osobistym, wręcz intymnym, w tym – co do zasady – nie podlega ingerencji ze strony innych osób.

W bardzo interesujący sposób na temat granic kontroli osób pozbawionych wolności zadają pytania Dirk van Zyl-Smit oraz Sonja Snacken, mianowicie

⁶⁸ E. Ryter, J. Ryter, *Granice ingerencji w prawo do prywatności w procesie zwalczania przestępczości oraz zapobiegania jej skutkom*, „Problemy Prawa Karnego”, 2021, t. 5, nr 2, s. 28.

Gdzie jest granica dopuszczalnej izolacji? Czy człowiek ma sferę prywatności, której w żadnym razie przekroczyć nie można? Czy człowiek może być monitorowany nieustannie? Czy sprawcę poważnego przestępstwa, który może być szczególnie cenny dla śledztwa można pozbawić prywatności, obserwując go w czasie wykonywania najbardziej intymnych czynności, np. fizjologicznych? Czy respektować obowiązujące w tym zakresie standardy międzynarodowe, czy tworzyć nasze własne?⁶⁹

Należy się zgodzić z Tadeuszem Jasudowiczem, który wskazał, że „pozbawienie wolności z natury swej musi się kłócić z prywatnością osoby, w szczególności z poszanowaniem jej życia rodzinnego i korespondencji”⁷⁰.

Jak słusznie podaje Zdzisław Jarosz „zabezpieczenie praw i wolności osobistych, pojmowanych jako prawa do określonej sfery życia prywatnego, w której obowiązuje zakaz ingerencji ze strony państwa, jak również ze strony innych podmiotów, stanowi ważny element demokracji i praworządności socjalistycznej”⁷¹. Pewne odmienności w takim podejściu mogą być związane z utratą wolności.

Należy bowiem wskazać, że pozbawienie wolności sprawia, iż człowiek w znacznym stopniu zatracą panowanie nad swoim losem i życiem prywatnym, poddając się z góry narzuconym regułom oraz zasadom funkcjonowania niezależnie od swojej woli. Osoba w takim położeniu z czasem wyzbywa się w ten sposób własnej autonomii, szczególnie gdy kara pozbawienia wolności trwa przez całe lata. Ceną utraty wolności jest w dużej mierze częściowa – a w niektórych przypadkach praktycznie całkowita – utrata możliwości decydowania o sobie samym, co nierozzerwalnie łączy się z poczuciem zniweczenia własnej przestrzeni, a przez to i także prywatności. Jest to tym bardziej dotkliwe w przypadku osób skazanych na długoterminowe kary pozbawienia wolności, w tym szczególnie na karę dożywotniego pozbawienia wolności.

Słusznie wskazuje Mieczysław Ciosek, że „osoby skazane na dożywotnie pozbawienie wolności uczestniczą w swoistej grze z administracją bez publiczności; punktowani są za rzeczy oczywiste jako „dobre zachowanie”, a nagrodą jest częśćka

⁶⁹ D. van Zyl-Smit, S. Snacken, *Prawa więźniów w perspektywie europejskiej ostatnich lat*, „Archiwum Kryminologii”, tom XXXI, 2009, s. 300.

⁷⁰ Jasudowicz T., *Prawo do poszanowania prywatności osób pozbawionych wolności w Polsce w świetle orzecznictwa strasburskiego*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne”, 2012, nr 3, s. 36.

⁷¹ Z. Jarosz, S. Zawadzki, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 1987, s. 250.

ulotnej prywatności, autonomii, samozadowolenia, bliskości z rodziną”⁷². Zapewne nierzadką sytuacją jest całkowite zatracenie prywatności w przypadku braku perspektywy odzyskania wolności.

Ponadto – jak wskazuje Robert Zawłocki – w praktyce, „każde orzeczenie kary dożywotniego pozbawienia wolności będzie się wiązało z dysproporcją dóbr prawnie chronionych, ponieważ rodzaj dobra prawnego odbieranego w przypadku skazanego będzie niedookreślone (wolność?, życie?), zaś jego skala *de facto* dowolna”⁷³.

Sposób w jaki następuje realizacja ochrony prawa do prywatności, prowokować może obszary do kolejnych dyskusji, zwłaszcza w tematyce rozgraniczenia momentu, od którego rozpoczyna się naruszenie czyjejs prywatności, zwłaszcza że jest to kwestia bardzo indywidualna. To co bowiem w odczuciu jednej osoby jest już prywatne, zgodnie z wrażeniami innej, stanowić może jeszcze sferę akceptacji dla oddziaływania na nią przez osoby trzecie. Stwarzające trudności jest zatem jednoznaczne uznanie, czy w danym momencie doszło już do naruszenia granic czyjejs indywidualności, której przekroczenie stanowi o ewidentnym naruszeniu prawa do prywatności oraz możliwych do wyciągnięcia konsekwencjach wobec sprawcy naruszenia. Rozważania na ten temat komplikują się jeszcze bardziej, gdy dotyczą one osób pozbawionych wolności.

Należy się jednak zgodzić się z A. Zollem, który słusznie zauważa, że „nie ma ataku na sferę prywatności, jeżeli dzierżyciel dobra zgadza się na zachowania, które w tę strefę wkraczają”⁷⁴. Wiąże się to z możliwością dokonywania własnych wyborów wobec przyjętych przez siebie kryteriów. Jednak w przypadku osób pozbawionych wolności niemalże każde wniknięcie w sferę autonomii z racji szczególnej sytuacji skazanego, jaką jest okoliczność pozbawienia wolności, może być odbierane jako nieuprawnione naruszenie prawa do prywatności, nawet jeśli w danych okolicznościach sytuacja taka nie miała miejsca. Wszystko sprowadza się z reguły do analizy konkretnego przypadku.

Słusznie więc wskazał TSUE, że „każde pozbawienie wolności ogranicza życie prywatne i rodzinne więźnia”⁷⁵.

⁷² M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2001, s. 211.

⁷³ R. Zawłocki, *Przeciw karze dożywotniego pozbawienia wolności w polskim prawie karnym*, „Ruch Prawny, Socjologiczny i Ekonomiczny”, 1996, rok LVIII, z. 2, s. 114.

⁷⁴ A. Zoll, op. cit., s. 223.

⁷⁵ Wyrok ETPCz z dnia 28 września 2000 r. w sprawie Messina przeciwko Włochom, Skarga nr 25499/94; M. A. Nowicki, op. cit., s. 814.

Ograniczenie to może przejawiać się w praktycznie w każdym aspekcie życia osoby pozbawionej wolności. Jednym z najbardziej istotnych zagadnień zarówno ochrony, jak również możliwego naruszenia prawa do prywatności, będzie sytuacja komunikowania się osoby pozbawionej wolności ze światem zewnętrznym m. in. poprzez wymianę korespondencji, która może zostać poddana cenzurze. w Polsce w zakładach karnych typu zamkniętego stosowana jest ona obligatoryjnie.

Poszanowanie tajemnicy korespondencji – poza ustawowymi wyłączeniami – stanowi immanentny element realizacji prawa do prywatności, które z kolei uznaje się za kanon funkcjonowania demokratycznych porządków prawnych, przez co tak ważne jest oddzielenie sytuacji ściśle określonych i uprawniających do cenzury od pozostałych, w których nie jest ona dopuszczalna⁷⁶.

Drugim newralgicznym obszarem prywatności osoby pozbawionej wolności jest jej prawo do realizacji widzeń z osobami najbliższymi, które w okresie odbywania kary pozbawienia wolności stają się powiernikiem jej najbardziej skrytych przeżyć, z jakimi ma do czynienia w bardzo szczególnej sytuacji. Taką okolicznością jest trwała bądź tymczasowa utrata wolności. Pozbawiony wolności musi ponadto liczyć się z określonymi ograniczeniami w sferze przebiegu widzenia z osobą mu bliską, czy to w związku z prowadzeniem rozmowy za pomocą słuchawki telefonicznej w specjalnie wydzielonych kabinach oddzielających osadzonych od osób odwiedzających, czy też w związku z brakiem możliwości nawiązania bezpośredniego kontaktu fizycznego choćby w postaci przytulenia się do osoby odwiedzającej. Są to kolejne symptomy ingerencji w sferę prywatności będące konsekwencją dolegliwości, jaką jest pozbawienie wolności.

Rozpatrując dotychczasowe rozważania na temat prawa do prywatności w odniesieniu do osób pozbawionych wolności, należy uznać, że jest to obszar, któremu w literaturze nie poświęcono zbyt wiele uwagi, ponieważ naruszenie prywatności może przejawiać się w innego rodzaju naruszeniach bądź sytuacjach prawnie uzasadniających jej ograniczenie, m. in. wskutek wspomnianych rygorów podczas realizacji widzeń. Najczęściej o rodzajach naruszeń prywatności osób pozbawionych wolności można dowiedzieć się z wyroków ETPCz. To z nich można wywnioskować, kiedy w opinii pozbawionych wolności osób najczęściej dochodzi do naruszenia ich prywatności oraz

76 P. Chabier, A. Kwieciński, op. cit., s. 147.

co dla nich stanowi najbardziej dotkliwy problem. Jednym z takich obszarów jest monitorowanie cel. w sprawie Izmestiew przeciwko Rosji⁷⁷ ETPCz uznał, że monitoring więźnia w celi musi być szczegółowo określony przepisami prawa.

W sprawie tej skarżący został skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Jednym z jego zarzutów, jaki stał się przedmiotem rozpoznania przez ETPCz, było monitorowanie celi, w której przebywał przez całą dobę. w toku ustaleń stwierdzono, że krajowe przepisy, które miały regulować kwestię prawa do prywatności, nie zostały sformułowane dostatecznie jasno, co z kolei nie pozwalało na jednoznaczne stwierdzenie, czy stosowanie monitoringu wizyjnego powinno zostać ograniczone wyłącznie do przypadków niezbędnych w demokratycznym państwie. Sędziowie ETPCz zwrócili uwagę na to, że rosyjski Trybunał Konstytucyjny stwierdził, iż stosowanie wobec osoby przebywającej w celi monitoringu wizyjnego stanowi naturalny skutek odbywania przez nią kary pozbawienia wolności, co można interpretować jako konsekwencję, a wręcz nawet dolegliwość, z jaką powinien liczyć się sprawca, który naruszył porządek prawny i trafił do zakładu karnego. Zgodnie ze stanowiskiem, jakie w tej kwestii zajął Sąd Najwyższy Federacji Rosyjskiej, osadzonego wystarczy jedynie poinformować, że stosuje się wobec niego monitoring wizyjny, nie jest zaś potrzebna jakakolwiek decyzja w tym zakresie. Można z tego wywieść, że ewentualne nadmierne kontrolowanie życia pozbawionego wolności, w tym brak poszanowania dla jego prywatności, stanowić będzie czynność realizowaną w zależności od norm przyjętych w danym zakładzie karnym⁷⁸. Orzeczenie to pokazuje również, jak z punktu widzenia ustawodawstwa danego kraju postrzega się potrzebę ochrony prawa do prywatności osób uwięzionych oraz że nie zawsze prawo do prywatności uznawane jest za dobro zasługujące na szczególną, a wręcz nawet jakąkolwiek ochronę, zwłaszcza gdy odnosi się do osób pozbawionych wolności.

W przypadku stosowania monitoringu wizyjnego w polskich jednostkach penitencjarnych także zwracano uwagę na nadmierną ingerencję w prawo do prywatności osób odbywających karę pozbawienia wolności, których przestrzeń prywatna podlegała takiemu monitorowaniu.

⁷⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 27 sierpnia 2019 r. w sprawie Izmestiew przeciwko Rosji. Skarga nr 74141/10, <https://wyrokietpc.pl/prawo-do-prywatnosci-wiezni-i-monitoring/> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

⁷⁸ E. Ryter, J. Ryter, op. cit., s. 24–25.

Szczególnie na stronach internetowych Rzecznika Praw Obywatelskich można się zapoznać z przedmiotem najczęściej składanych skarg osób pozbawionych wolności informujących, że dyrektorzy poszczególnych zakładów karnych w swej interpretacji przepisów o monitoringu wizyjnym posługują się także wewnętrznymi wytycznymi, które nie należą do źródeł prawa powszechnie obowiązującego. Przykładem takich regulacji były „Wytyczne programowo-funkcjonalne” dyrektora Biura Kwatermistrzowskiego Centralnego Zarządu Służby Więziennej z 1 września 2006 r.⁷⁹.

RPO podjął w tej kwestii interwencję, zwracając się do Ministra Sprawiedliwości w piśmie z dnia 30 lipca 2008 r., w którym stwierdził, że przykładem nieuprawnionego stosowania kamer telewizji przemysłowej w jednostkach penitencjarnych jest przeprowadzanie kontroli osobistych więźniów w pomieszczeniach monitorowanych. Są to przede wszystkim świetlice oraz pokoje przeznaczone do czynności procesowych. Liczba skarg, jakie wpłynęły na takie postępowanie pozwala stwierdzić, że nie jest to problem odosobniony⁸⁰.

Jak podaje Małgorzata Szwejkowska

W celu poszanowania konstytucyjnych praw i wolności osadzonych, zwłaszcza prawa do ochrony godności i intymności, wskazuje się, że obraz z kamer telewizji przemysłowej, zainstalowanych w części celi mieszkalnej przeznaczonej do celów sanitarno-higienicznych oraz w łazniach, jest przekazywany na monitory lub do urządzeń utrwalających obraz lub dźwięk w sposób uniemożliwiający ukazywanie intymnych części ciała osadzonych podlegających monitoringowi oraz wykonywanych przez nich intymnych czynności fizjologicznych. Cel ten jest osiągnięty przez zastosowanie do monitoringu w tych pomieszczeniach specjalnych kamer wyposażonych w tzw. funkcję maskowania stref prywatności.⁸¹

RPO podejmował także interwencje w sprawach, które dla większości osób stanowią o ewidentnym naruszeniu ich prywatnej przestrzeni, mianowicie organizacji kąpek sanitarnych w mieszkalnych celach więziennych. w wystąpieniu z dnia 14

⁷⁹ <https://www.rp.pl/prawo-karne/art16072781-czy-wiezien-ma-prawo-do-prywatnosci> [dostęp: 27 marca 2023 r.].

⁸⁰ Wystąpienie RPO z dnia 30 lipca 2008 r. do Ministra Sprawiedliwości Prokuratora Generalnego, RPO-572925-VII-713/07/ED, <https://bip.brpo.gov.pl/pliki/12175123650.pdf> [dostęp: 27 marca 2023].

⁸¹ M. Szwejkowska, *Wymogi związane z zapewnieniem bezpieczeństwa osadzonych umieszczonych w zamkniętych zakładach karnych – wybrane zagadnienia*, <https://eurofur.eu/wp-content/uploads/2020/10/p13.pdf> [dostęp: 13 kwietnia 2023].

kwietnia 2022 r. skierowanym do gen. Andrzeja Leńczuka, Zastępcy Dyrektora Generalnego Służby Więziennej, RPO zwrócił uwagę na potrzebę postulowania wcześniej już podejmowanych zmian w kierunku pełnej zabudowy kącików sanitarnych w celach wieloosobowych, modernizacji łaźni więziennych oraz likwidacji cel większych niż 10-osobowe⁸².

W Polsce coraz częściej dochodzi także do wydawania wyroków zasądzających od Skarbu Państwa na rzecz osób, które odbyły karę pozbawienia wolności, odszkodowań lub zadośćuczynień z tytułu naruszenia prywatności wskutek niewłaściwego sposobu organizacji w jednostkach penitencjarnych kącików sanitarnych.

M. in. na gruncie jednej ze spraw zarzucono, że kącik sanitarny, który nie miał pełnej zabudowy, był wydzielony za pomocą konstrukcji metalowej wypełnionej płytą lub sklejką na wysokości ok. 1,20 cm. Dodatkowo pozostawała możliwość zasłaniania kącika prześcieradłem celem zwiększenia prywatności w trakcie załatwiania czynności fizjologicznych. w sprawie tej zasądzono na rzecz osoby, która pozwała Skarb Państwa kwotę 2 000 zł⁸³.

Innym istotnym zagadnieniem, którego nie sposób pominąć w trakcie rozpatrywania granic ochrony prawa do prywatności osoby odbywającej karę pozbawienia wolności, jest sytuacja przedkładania dobra ogółu, nad dobro jednostki, które w określonych sytuacjach uzasadniać może daleko idącą ingerencję w jej prawo do prywatności. Może to mieć miejsce szczególnie w stosunku do osób pozbawionych wolności, w odniesieniu do których okoliczność poświęcenia ich prawa do prywatności – biorąc pod uwagę cel wykonywanej kary – uzasadniona jest potrzebą zabezpieczenia danej jednostki penitencjarnej przed zagrożeniami płynącymi ze strony tych osadzonych, którzy nie chcą podporządkować się panującym regułom.

Powyższe pokazuje, że w stosunku do osób pozbawionych wolności, najwięcej dylematów oraz dyskusji stwarza właśnie kwestia związana z naruszeniem ich prawa do prywatności oraz związane z tym faktem konsekwencje na gruncie konkretnych sytuacji. Próba właściwego zmaterializowania momentu, w którym kończy się uprawnienie do wniknięcia w czyjąś prywatność i dochodzi do jej przekroczenia, stwarza

⁸² Wystąpienie RPO do gen. Andrzeja Leńczuka Zastępcy Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2022 r., IX.517.1494.2015.ZK/JN, <https://bip.brpo.gov.pl/sprawy-generalne/pdf/2022/4/IX.517.1494.2015/3351179.pdf> [dostęp: 13 kwietnia 2023].

⁸³ Wyrok Sądu Okręgowego w Kaliszu z dnia 18 czerwca 2019 r., sygn. akt i C 266/17, [https://orzeczenia.kalisz.so.gov.pl/content/\\$N/152505000000503_I_C_000266_2017_Uz_2019-07-08_002](https://orzeczenia.kalisz.so.gov.pl/content/$N/152505000000503_I_C_000266_2017_Uz_2019-07-08_002) [dostęp: 4 czerwca 2023 r.].

wielowymiarowy problem. Co istotne, na poczucie zagrożenia prawa do prywatności ma także wpływ coraz bardziej rosnąca świadomość społeczeństwa w dobie aktualnych przemian i transformacji nie tylko na gruncie ochrony praw człowieka, ale także prawa ochrony danych osobowych. Respektowania oraz ochrony tych praw oczekuje się na coraz wyższym poziomie, szczególnie ze względu na rosnącą popularność w stosowaniu wszelkiego rodzaju technologii cyfrowych, za pomocą których przetwarzanie informacji odbywa się w zasadzie „od ręki” oraz w sposób masowy i nie pomija to także jednostek penitencjarnych.

Nowe technologie⁸⁴, w ramach których może dochodzić do ingerowania w prywatność więźniów stanowią z jednej strony, nieuniknione następstwa nowoczesności, z drugiej zaś, stwarzają podwyższone ryzyko naruszenia praw oraz wolności osób pozbawionych wolności. w dobie aktualnych rozwiązań, należy się zatem spodziewać, że coraz częściej rozwiązania cyfrowe wpływać będą na kwestie prawa do prywatności zarówno w aspekcie pozytywnym, jak i negatywnym.

Aktualnie skazani mogą skorzystać z komunikatora internetowego zapewniającego przekaz obrazu i dźwięku, jednak wyłącznie za zgodą dyrektora jednostki penitencjarnej⁸⁵. Droga do tego rodzaju możliwości otworzyła się przede wszystkim ze względu na pandemię Covid – 19, która w radykalny sposób ograniczyła osobiste ludzkie kontakty, zastępując je kontaktami realizowanymi za pomocą różnego rodzaju urządzeń oraz komunikatorów.

O pojmowaniu granic czyjejś prywatności oraz rozstrzyganiu o jej ewentualnym naruszeniu, a zatem określeniu jej krańców, których przekroczenie może zostać uznane za ingerencję w strefę czyjegoś komfortu, w tym decydowania o tym, kto oraz w jakim zakresie może się w niej znaleźć, rozstrzygają nie tylko wspomniane powyżej aspekty. Coraz częściej istotny jest również wpływ nowych technologii czy rozwiązań mających

⁸⁴ Nowe technologie mogą okazać się nieocenione m. in. przy wykrywaniu posiadania przez osoby pozbawione wolności telefonów komórkowych. Dzięki systemom monitorującym w sposób ciągły wybrane strefy, funkcjonariuszom Służby Więziennej udaje się chronić informacje niejawne, uniemożliwiać osadzonemu kontakt z osobami postronnymi, a przez to znacząco zwiększać bezpieczeństwo jednostki. Na terenie Zakładu Karnego Nr 2 we Wrocławiu funkcjonariusze z dolnośląskich jednostek penitencjarnych poszerzali wiedzę dotyczącą systemu Cellbusters, The Zone Protector. System ten, w czasie rzeczywistym wykrywa telefony komórkowe, smartfony, urządzenia WI-FI. Ujawnia wszystkie dostępne na rynku technologie (CDMA, GSM, 3G, 4G, LTE i więcej) – niezależnie od trybu pracy urządzenia: czuwanie, wysyłania tekstu, danych czy rozmowy, <https://sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-nr-2-we-wroclawiu-nowoczesne-technologie-w-sluzbie-wieziennej>, [dostęp: 2 czerwca 2023].

⁸⁵ E. Dawidziuk, K. Kotowska, *Nowe technologie w komunikacji skazanych i tymczasowo aresztowanych ze światem zewnętrznym*, „Archiwum Kryminologii”, 2001, nr 43(2), s. 152.

na celu usprawnienie codziennego funkcjonowania różnego rodzaju podmiotów, czy instytucji. z całą pewnością odmiennie będzie postrzegana kwestia prawa do prywatności i jej ograniczeń z perspektywy osób uwięzionych. Osoby te, z uwagi na pozbawienie ich wolności, podlegają z góry narzuconym, najczęściej trwałym barierom w codziennym swobodnym funkcjonowaniu, co ma niewątpliwie wpływ na poczucie zredukowania sfery ich prywatności, a nawet odczuwania z tego powodu krzywdy.

Jednakże w celu zapewnienia osobom pozbawionym wolności minimum prywatności zazwyczaj zezwala się im na posiadanie w celach przedmiotów oraz rzeczy osobistych, jak również przynoszących im pozytywne skojarzenia, takich jak m. in. własna bielizna, ulubiona żywność, książki, fotografie, papierosy bądź przedmioty wpływające dodatnio na estetykę cel. Nawet tak drobne ustępstwa mogą wywoływać wśród osób pozbawionych wolności poczucie, że wyjątkowe dla nich obszary zostaną w jakimś stopniu wypełnione, a przez to zostanie im okazany szacunek dla sfery ich prywatności.

Czy zatem pomimo pozbawienia wolności oraz w związku z zaborem jednej z najcenniejszych wartości, można w ogóle twierdzić, że więźniowie realnie posiadają prawo do prywatności? Należy zdawać sobie sprawę z tego, że zagadnienie to jest odmiennie postrzegane zarówno przez samych osadzonych, jak również przez kadrę więzienną oraz przez osoby, które nigdy nie doświadczyły procesu utraty wolności. w celu jak najwłaściwszego zrealizowania potrzeb badawczych w przedmiocie badania prawa do prywatności osób pozbawionych wolności a następnie zaprezentowania ich wyników, najbardziej optymalnym rozwiązaniem byłoby odniesienie się do ujednoliconej definicji prawa do prywatności. Niestety, jest to problematyczne z uwagi na to, że prawo do prywatności uchodzi za pojęcie niejasno określone, jak również stwarza problemy definicyjne z punktu widzenia praktycznych możliwości jego egzekwowania. o ile bowiem na gruncie teoretycznym prywatność może być kojarzona z czyjąś indywidualną niezależnością oraz z prawem do wyłącznego decydowania o tym, jakie są jej granice, o tyle w praktyce, poszanowanie sfery czyjejś prywatności postrzeganej w sposób bardzo osobniczy i odrębny, nie zawsze może mieć miejsce w jednakowym zakresie oraz w odniesieniu do wszystkich osób. Sytuacja ta jeszcze bardziej komplikuje się w stosunku do osób pozbawionych wolności. Wszystko zależeć bowiem będzie od tego, na jakim gruncie prawo do prywatności będzie rozpatrywane, jak również w odniesieniu do jakiej grupy osób, oraz jakie czynniki zewnętrzne będą wywierać na nie wpływ.

Jednoznaczne określenie granic prawa do prywatności, które nie powinny być w żadnych okolicznościach przekraczane, jest tym bardziej utrudnione, gdy kwestia ta dotyczy obszaru więziennictwa, albowiem możliwość zagwarantowania prawa do prywatności przez organy państwowe w odniesieniu do każdego wolnego człowieka, co do zasady nie budzi wątpliwości. Prawo to pozostaje bowiem w ścisłej korelacji z godnością osobistą oraz prawem do zachowania wolności i swobód obywatelskich. Odmienne jednak postrzega się to zagadnienie w stosunku do osób pozbawionych wolności, gdzie wykonywanie kary jawi się jako powinność nadrzędna i bezdyskusyjna, a zatem stojąca nad prawem do prywatności jako dobrem jednostki, którym można zarządzać w wybrany przez siebie sposób. Niewątpliwie osoby pozbawione wolności nie korzystają z tego przywileju.

W dobie współczesnych regulacji oraz stanu świadomości społeczeństwa standardem powinno być wykonywanie kary pozbawienia wolności z poszanowaniem zasad humanitaryzmu oraz godności skazanego, gdzie wartości tych nie da się całkowicie odseparować od sfery czyjejś intymności oraz prywatności. Zachwianie bowiem jedną wartością ma istotny wpływ na odczuwanie ograniczenia innej.

Ponadto jak słusznie twierdzi Grażyna B. Szczygieł z poszanowaniem godności skazanego i humanizacji wykonywania kary pozbawienia wolności wiąże się ponadto przyznanie skazanemu prawa do resocjalizacji⁸⁶.

Andrzej Piotrowski wskazuje natomiast, że prawidłowe utrzymanie porządku oraz dyscypliny w zakładzie karnym niekoniecznie korespondować będzie z humanitarnym traktowaniem osób pozbawionych wolności⁸⁷. Jednocześnie stwierdzić należy, że przejaw humanitarnego traktowania zasadniczo będzie się odnosić do sposobu poszanowania prywatności osoby pozbawionej wolności.

Jak wskazuje z kolei Krzysztof Chmielewski i Maciej Pająk, „z ideą humanitaryzmu w wykonywaniu kary pozbawienia wolności wiążą się pryncypialne zasady: poszanowania godności, zakazu tortur oraz okrutnego lub poniżającego traktowania albo karania”⁸⁸. Każda ze wskazanych wartości będzie w mniej bądź bardziej odczuwalny sposób powiązana z prawem do prywatności, jak choćby poniżający sposób

⁸⁶ G. B. Szczygieł, *Společna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Białystok 2002, s. 41.

⁸⁷ A. Piotrowski, *Stres i wypalenie zawodowe funkcjonariuszy Służby Więziennej*, Warszawa 2010, s. 62.

⁸⁸ K. Chmielewski, M. Pająk, *Zasada humanitaryzmu w krajowych i międzynarodowych standardach prawa penitencjarnego*, „Adam Mickiewicz University Law Review”, 2015, nr 5, s. 56.

traktowania bądź karania, który istotnie może zaburzać czyjąś strefę intymności, a zatem i prywatności. Innym jeszcze aspektem będącym potencjalnym gruntem dla naruszenia sfery prywatności osoby pozbawionej wolności będą wszelkie kwestie związane z uchybieniem w jednostkach penitencjarnych warunkom bytowym oraz higienicznym i sanitarnym osób pozbawionych wolności. Nie bez znaczenia dla ochrony sfery prywatności więźnia może mieć ponadto problem nadmiernego zaludnienia cel, który okresowo pojawiał się w przeszłości i który wciąż nie został całkowicie wyeliminowany.

Szeroko w tej materii wypowiedziała się Aldona Nawój-Śleszyński w badaniach odnoszących się do przyczyn, następstw oraz możliwości przeciwdziałania zjawisku przeludnienia w polskich zakładach karnych. Autorka wskazała w swojej pracy na szereg negatywnych następstw, wśród których najboleśniejse skutki mogą odnosić się m. in. do pogorszenia warunków bytowych więźniów, problemów z zapewnieniem osobom pozbawionym wolności bezpieczeństwa osobistego, czy brak odpowiedniej opieki medycznej⁸⁹.

Jeżeli dodatkowo uwzględnić nierozwiązany problem przeludnienia dzisiejszych jednostek penitencjarnych i jego negatywnego wpływu na psychikę i zachowania więźniów⁹⁰, praktycznie poczucie prawa do prywatności i własnego terytorium ograniczone jest do nie tylko do minimum, ale jest jedną z głównych i trudnych do przezwyciężenia dolegliwości uwięzienia człowieka⁹¹.

89 A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień...*

⁹⁰ Szerzej na temat przeludnienia w jednostkach penitencjarnych w monografii J. Jakubowska-Hara, C. Nowak (red.), *Problemy aktualnej polityki karnej w Polsce na tle przeludnienia zakładów karnych*, Warszawa 2010; W. Poznaniak, *Skutki zagęszczenia i poczucia zatłoczenia w ujęciu psychologii środowiskowej* [in:] W. Ambrozik et al. (red.) *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, Poznań–Gdańsk–Warszawa–Kalisz 2008, cit. per: R. Poklek, *Instytucjonalne i psychospołeczne aspekty więziennictwa*, Kalisz 2010, s. 39.

⁹¹ D. Schmidt., *Proksemiczny wymiar instytucji więziennej* [in:] Z. Jasiński, D. Widelak (red.) *Polska resocjalizacja i więziennictwo. Konteksty – praktyki – studia*, Opole 2009, cit. per: R. Poklek, op. cit., s. 39.

Rozdział 2.

Geneza i rozwój standardów ochrony praw osób pozbawionych wolności

2.1. Zagadnienia ogólne

Już od najdawniejszych czasów, zarówno karanie, jak i lokowanie sprawców przestępstw w więzieniach było zjawiskiem nie tylko powszechnie występującym, ale także społecznie akceptowalnym, podobnie jak nieprzyznawanie więźniom jakichkolwiek praw. Prawo do prywatności – aż do początków XX w. – stanowiło zdarzenie całkowicie wyalienowane, niewystępujące i niepodlegające żadnym regulacjom prawnym w realiach ówczesnych osób, którym odebrano wolność. Nikt wtedy nawet nie „pomyślał” o takim „komforcie” jak prywatność w celi więziennej. Pobyt w niej oznaczał wówczas najczęściej brak praw do jakichkolwiek wygód, swobód, w tym brak możliwości decydowania o czymkolwiek, co współcześnie można byłoby określić mianem prawa do prywatności w ramach praw człowieka. Zasadniczo przebywanie w izolacji sprowadzało się do walki o utrzymanie się przy życiu, zważywszy na bardzo ciężkie warunki bytowe i sanitarne, szerzenie się chorób, jak również brak możliwości uzyskania opieki medycznej.

O zastosowaniu prawa do prywatności w stosunku do osób odbywających karę pozbawienia wolności można zacząć twierdzić dopiero począwszy od XX w., zaś rozważania na jego temat trwają do chwili obecnej.

Formalnoprawna ochrona prywatności nie ma niestety długiej tradycji, ani praktyki stosowania, ponieważ zrodziła się w okresie ostatnich stu lat⁹².

Kategoria prywatności stała się zatem w XX w. niezwykle pożądaną i istotną wartością⁹³.

W konsekwencji tego prezentowanie wszelkich wcześniejszych historycznie okresów, tj. przed XX w. oraz XXI w., sprowadzać się zazwyczaj będzie wyłącznie do wskazania sytuacji w których prywatność – rozumiana współcześnie – była naruszana

⁹² J. Braciak, *Prawo do prywatności...*, s. 153.

⁹³ W. Filipek, *Prywatność: nieuchwytna realność* [in:] A. Zeidler-Janiszewska (red.), *Formy estetyzacji przestrzeni publicznej*, Instytut Kultury, Warszawa 1998, s. 81, cit. per: K. J. Dudek, *u siebie w biurze. Materialne środowisko homo officens*, „Journal of Urban Ethnology”, 2019, nr 17, s. 102.

w ówczesnych realiach oraz jak na przestrzeni dziejów kształtowały się prawa więźniów, wśród których szczególne miejsce zajęło ostatecznie prawo do prywatności, które jest przedmiotem niniejszych rozważań.

Genezę rozwoju praw odnoszących się do osób, którym odebrano wolność, należy rozpatrywać od momentu wyjaśnienia, jak faktycznie wyglądała w poszczególnych epokach sytuacja osób uwięzionych, a szczególnie z jakimi warunkami mogły spotkać się osoby skazane na pobyt w więzieniu. Czy zatem występowały jakiegokolwiek uwarunkowania dla zachowania choćby minimum przywilejów, jakimi mogły się cieszyć osoby niepozbawione wolności?

Analiza tych warunków pozwoli na ukształtowanie wyobrażenia o tamtejszym sposobie postrzegania kwestii stosowania kar izolacyjnych oraz związanych z nimi konsekwencji dla życia prywatnego więźnia, nawet jeśli pojęcie to nie znajdowało zastosowania do tego rodzaju sytuacji. Sposób, w jaki była bowiem wykonywana kara izolacyjna, stanowił punkt wyjścia do rozłożonej w czasie ewolucji myślenia na temat tego, jak należy traktować więźniów. Czy należy okazywać im szacunek, gwarantować godne traktowanie, jak również zapewnić im choćby minimum praw, jakimi cieszyć się może każda wolna osoba żyjąca w ustroju demokratycznym.

Jak słusznie wskazał Jerzy Śliwowski „prawdziwe oblicze, właściwą treść i sens kary tworzy jej wykonanie”⁹⁴. Karę pozbawienia wolności, która początkowo oparta była wyłącznie na brutalnym odwecie, traktowano jako środek mający przede wszystkim represjonować więźniów. Treść kary i jej wykonanie wypełniała zatem wyłącznie dolegliwość, a ponadto nie przywiązywano uwagi do kwestii miejsca izolowania skazańców, stąd zasadą było wspólne odbywanie kary. Dopiero z upływem czasu zaczęto myśleć o poprawie sytuacji uwięzionych i uważać karę również za sankcję wychowawczą⁹⁵.

Miejsca, w których realizowano karę pozbawienia wolności przez wieki kojarzyły się więc z siedliskami odosobnienia od reszty społeczeństwa, porzucenia, utraty nadziei, a nawet jawiły się jako miejsca kaźni oraz stosowania w nich wymyślnych tortur.

W literaturze przedmiotu wiele opisów w niezwykle realistyczny sposób przedstawia odrażający charakter istniejącego niegdyś więziennictwa, z którym nie były

94 J. Śliwowski, *Kryminologia a kara pozbawienia wolności*, SKKiP, 1981, t. 12, s. 246.

95 L. Rabinowicz, *Podstawy nauki o więziennictwie*, Warszawa 1933, s. 16.

związane jakiekolwiek reguły postępowania ze skazanymi. Jak wskazał Aleksander Kożuchowski

Samson zamknięty przez Filistyńczyków obracał koło młyńskie. Antyfil w więzieniu egipskim miał obręcz żelazną na szyi, rękę przykutą do muru, a nogi złożone w narzędziu drewnianym tak, że we śnie nawet musiał je mieć skurczone”⁹⁶.

z kolei według Sallustjusza:

[...] w więzieniu, jakie Tulliańskim zowią, jest miejsce, które, skoro nieco zboczysz w lewo, prawie na 12 stóp leży pod ziemią. Ze wszystkich stron otaczają je mury, nad niem stoi budowla zamknięta kamiennym wiązaniem, lecz ogólny widok tego miejsca jest zaniedbany, ciemny, cuchnący i straszliwy⁹⁷.

Opis więziennej rzeczywistości, jako tej, która prezentuje się wyłącznie w negatywnym zabarwieniu, pojawia się także w literaturze faktu oraz historycznej, prezentującej miejsca izolacji jako strefy szare, smutne oraz bardzo różniące się od obszarów wolności, co przysparzać ma czytelnikowi nieprzyjemnych wyobrażeń na temat miejsc, do których nikt nie chciałby choćby na chwilę trafić.

M. in. w książce Edwarda Słońskiego można znaleźć następujący opis więzienia sporządzony przez jednego z więźniów:

Czuję, że wsiąkam całem swoim jestestwem w beznadziejną szarość więziennego życia. Dni zupełnie jednakowe, zupełnie do siebie podobne, po nocach śnienia jakieś przelęknięte... Otoczyli mnie jacyś dziwni ludzie. Zdaje mi się, że siedzę w domu warjatów. Czego oni chcą? Czy można tak żyć? Nic nie rozumiem⁹⁸.

Z kolei Karol Modzelewski, który spędził w więzieniu – w okresie Polski Ludowej – łącznie kilka lat, tak przedstawia swoje spojrzenie:

⁹⁶ A. Kożuchowski, o *więzieniach*. o *więzieniach zagranicznych*, t. I, Warszawa 1825, s. 277, cit. per: J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia wolności. Zarys dziejów polskiej doktryny, prawa i praktyki penitencjarnej*, Kraków 2005, s. 11.

⁹⁷ B. Sallustii, C. Catilin, Cf. piątą mowę Cyncerona przeciw Werresowi, cit.per: J. Migdał, J. Raglewski, op. cit., s. 12.

⁹⁸ E. Słoński, w *więzieniu*, Biblioteka Domu Polskiego, Warszawa 1925, s. 32.

W miarę gromadzenia doświadczeń zrozumiałem, że więzienia są nie tyle innym światem, ile szczególnym odzwierciedleniem społeczeństwa, w którym żyjemy, czymś na kształt drugiej strony medalu. Aby ten medal dobrze poznać, nie wystarczy kontemplować awers; trzeba zajrzeć także na odwrotną stronę⁹⁹.

Zaprezentowane opisy pozwalają wyobrazić sobie w jak dramatycznych warunkach przychodziło nieraz więźniom odbywać karę pozbawienia wolności, zważywszy na to, że nawet w obliczu zetknięcia się z ogromem ludzkiego cierpienia, jak również odczłowieczeniem niektórych wykonawców kar, nigdy nie można tracić nadziei na to, że nawet w najbardziej rygorystycznym więzieniu spotkać się można z aktem najwyższego ofiarowania dobra jednemu człowiekowi przez innego.

Z więzienną rzeczywistością wiążą się ponadto niektóre stany, w jakie popada człowiek, który utracił wolność. Człowiek pozbawiony bowiem własnej tożsamości, obdarty z intymności, traktowany przedmiotowo oraz w sposób sprzeczny z zasadami humanitaryzmu, często staje się jednostką wypaloną, zrezygnowaną, niedostrzegającą lepszych perspektyw oraz traktującą rzeczywistość zgodnie z wyuczonymi mechanizmami, które doprowadziły go wcześniej do konfliktu z prawem oraz – w jego wyniku – utraty wolności. Brak jest w tej perspektywie siły oraz chęci do podejmowania pożądanых działań.

Pomimo postulowania jak najczęstszego odchodzenia od kar izolacyjnych, na rzecz kar innego rodzaju, co stanowi podejście charakterystyczne zwłaszcza dla systemów penitencjarnych XXI w., wciąż istnieją sytuacje, w których wyłącznie kara pozbawienia wolności może stanowić adekwatną do charakteru popełnionego przestępstwa dolegliwość. Wtedy ze względu na warunki, w jakich odbywa się izolacja więzienna, nie sposób całkowicie wyeliminować czynników, które stanowią o naruszaniu przestrzeni osobistej osadzonego, w tym jego prywatności rozumianej jako sfera wolna od ingerencji innych osób.

I chociaż systemy więzienne nawet w dzisiejszych czasach poddaje się ustawicznej krytyce, to nadal nie wynaleziono żadnej alternatywnej i zarazem równie skutecznej metody pozwalającej na faktyczne odizolowanie sprawców przestępstw od reszty społeczeństwa – a co więcej – w sposób pozwalający na prowadzenie przez nich,

⁹⁹ K. Modzelewski, *Zajedźmy kobyłę historii. Wyznania poobijanego jeźdźcy*, Warszawa 2013, s. 149.

mimo wszystko, godziwego życia w izolacji. Potrzeba odosobniania sprawców czynów zabronionych podyktowana jest w znacznej mierze oczekiwaniem przez społeczeństwo zaspokojenia poczucia sprawiedliwości społecznej, szczególnie poprzez definitywne oddzielenie najbardziej niebezpiecznych skazańców od reszty populacji ze względu na to, iż w stosunku do nich najczęściej nie jest możliwe zastosowanie takich form karania, które nie wiązałyby się z przymusową izolacją, a ta z kolei nie prowadziłaby do różnego rodzaju ograniczeń.

Najbardziej oczywistym następstwem pozbawienia wolności będzie dla osadzonego nie tylko znaczące ograniczenie prywatności i intymności, ale przede wszystkim możliwości roztaczania kontroli nad własnym życiem, nawet w najbardziej podstawowych aspektach funkcjonowania jak sposób spędzania czasu, decydowanie o porach i rodzajach spożywanych posiłków, porach spoczynku, czy też układanie – zgodnie z własną wolą – harmonogramu dnia.

Współcześnie prywatność – nie wyłączając z grona jej adresatów osób pozbawionych wolności – jawi się jako bezdyskusyjne dobro, przysługujące każdemu człowiekowi bez względu na to, kim jest oraz jaki poziom moralności prezentuje. Co wymaga jednak zaznaczenia, w pewnych sytuacjach ograniczenie prywatności może zależeć od zaistnienia okoliczności, jaką jest pozbawienie wolności i specyfika odbywania kary. Najczęściej, jakiegokolwiek formy ograniczenia prywatności więźniów uzasadnia się względami bezpieczeństwa.

Aktualne dążenia w doskonaleniu standardów wykonywania kary pozbawienia wolności ze względu na świadomość potrzeby zapewnienia osadzonemu poszanowania ich praw, w tym prawa do prywatności, są diametralnie odmienne od pradawnych mechanizmów niemalże automatycznego karania sprawców. Normą wówczas było poddawanie ich różnego rodzaju próbom oraz represjom, wśród których kary pozbawienia wolności *sensu stricte* miały znacznie drugorzędne przed przede wszystkim eliminacyjną karą śmierci oraz karami polegającymi na stosowaniu wobec nich różnego rodzaju tortur i szeroko zakrojonej przemocy. Zadawanie cierpienia – często w jego najbardziej wyrafinowanej formie – miało wówczas na celu, z jednej strony, wzbudzenie trwogi wśród osób postronnych, a zatem pełniło funkcję odstraszącą, zaś z drugiej, stanowiło formę dokuczenia samemu sprawcy polegającą na dokonaniu na nim odwetu za popełnione przez niego przewinienie. Co jednak najbardziej zdumiewające, forma tego odwetu bardzo często stanowiła dolegliwość niewspółmiernie bardziej przerażającą, niż okoliczności samego przestępstwa.

Jak słusznie stwierdził Cesare Beccaria

Każda kara nie wynikająca z bezwzględnej konieczności jest, jak mówił wielki Montesquieu, tyrańska. Tę zasadę wyrazić można w sposób jeszcze ogólniejszy: każdy przejaw władzy człowieka nad człowiekiem nie wynikający z bezwzględnej konieczności jest aktem tyranii¹⁰⁰

Pominąwszy najbardziej odległe czasy, w miarę upływu kolejnych stuleci, zaczęto z coraz większym przekonaniem odchodzić od niehumanitarnego wykonywania kar pozbawienia wolności, w tym zwłaszcza przeprowadzania publicznych egzekucji i represjonowania więźniów poprzez stosowanie wobec nich okrutnych kar cielesnych, na rzecz czasowego bądź dożywotniego izolowania nierokujących poprawy sprawców od reszty społeczeństwa. Niestety, na tym najczęściej kończyła się idea karania, albowiem osadzonemu w zasadzie nie poświęcano już więcej żadnej uwagi.

Oznacza to, że w najbardziej odległych czasach, w miejscach przetrzymywania skazańców, nie była realizowana żadna forma oddziaływania na ich postawy społeczne. Pozwala to na przyjęcie stwierdzenia, że ich znaczna większość, po opuszczeniu zakładu karnego, trwając w swojej społecznej postawie, powróciła do społeczeństwa nie tylko jeszcze bardziej zdemoralizowana, ale także w krótkim czasie ponownie naruszyła porządek prawny. w prezentowanych realiach wciąż jeszcze nie doceniano potrzeby wprowadzenia równowagi pomiędzy wychowawczą rolą kary, a respektowaniem przynajmniej podstawowych praw więźniów. Mogło to być m. in. wynikiem braku systemowych rozwiązań pozwalających na skuteczne wdrożenie tych metod w jednostkach penitencjarnych, jak również wynikać mogło z niedostrzegania potrzeby zainicjowania zmian w tym obszarze.

2.2. Więziennictwo i traktowanie więźniów w ujęciu historycznym

Chociaż doktryna więziennictwa zmieniała się i poddawała panującym na dany moment zasadom, to jednak różnice te bardzo istotnie świadczyły o ówczesnych sposobach traktowania więźniów, od gardzenia nimi i traktowania ich w sposób niegodny człowieka, po zwracanie się w kierunku kodyfikacji ich praw, potrzeby respektowania

¹⁰⁰ C. Beccaria, *o przestępstwach i karach*, Łódź 2014, s. 56.

ich przyrodzonej godności, jak również niezwiększania dolegliwości, jaką sama w sobie jest kara pozbawienia wolności poprzez dodatkowe szykanowanie, naruszanie osobistej przestrzeni więźniów, czy też traktowanie wedle swojego uznania.

Wraz z przemijaniem następujących po sobie epok, zaczęto coraz częściej dostrzegać w osadzonym człowieka.

Wśród postulatów, które miały na celu humanitaryzację kar pozbawienia wolności najczęściej wysuwano:

[...] bezwarunkowe zniesienie kwalifikowanej kary śmierci, zaniechanie kar mitylacyjnych i hańbiących, wprowadzenia kary pozbawienia wolności urządzonej w sposób zapewniający wychowanie sprawcy, zniesienie tortur jako środka uzyskania dowodu w postaci przyznania się oskarżonego¹⁰¹.

Humanitaryści postulowali odpowiadanie na potrzeby jednostki, zaś za nieracjonalne i nieużyteczne zaczęto jednocześnie uznawać kary o charakterze odstrasżającym, a zatem zarówno karę śmierci, jak i kary okaleczające¹⁰².

2.2.1. Starożytność oraz średniowiecze

„Więzienia istniały w najstarszych społecznościach ludzkich”¹⁰³. Samo pojęcie więzienia znane już było w najbardziej odległych czasach starożytnych. Stanowiły je bowiem prymitywne pomieszczenia, w których w nieludzkich i niegodnych warunkach przetrzymywani byli skazańcy w oczekiwaniu na wykonanie wyroku¹⁰⁴.

Jak podaje Anna Ozga „więzienie jest instytucją totalną, ingerującą we wszystkie aspekty życia człowieka przez 24 godziny na dobę, w której margines swobody ograniczony jest do minimum”¹⁰⁵.

¹⁰¹ K. Chmielewski, *Zasada humanitaryzmu...*, s. 55.

¹⁰² A. Dziadzio, *Powszechna historia prawa*, Warszawa 2009, s. 150.

¹⁰³ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia...*, s. 11.

¹⁰⁴ P. Sowa, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności*, Wykonywanie kary pozbawienia wolności (wspia.eu) pdf [dostęp 23 kwietnia 2023], s. 120.

¹⁰⁵ A. Ozga, *Psychospołeczne skutki kary pozbawienia wolności w zakresie problemów społecznych*, Ozga_Homo et societas_2.pdf [dostęp 23 kwietnia 2023], s. 62.

Zarówno dawniej, jak i w czasach współczesnych, sytuacja więźnia w aspekcie odnoszącym się do utraty wolności wykazuje pewne podobieństwa. Utrata wolności zawsze bowiem niosła i niesie za sobą konsekwencje dla ograniczenia, a nawet całkowitej utraty prawa do prywatności. Natomiast różnice wynikają przede wszystkim ze sposobu, w jaki realizowana jest współcześnie kara pozbawienia wolności. Różni się bowiem diametralnie od tego, jak wyglądał jej przebieg w odległej przeszłości.

W okresie średniowiecza w tzw. lochach przebywali więźniowie osadzeni na mocy wyroków sądów inkwizycyjnych. w stosunku do nich złe traktowanie, stosowanie tortur fizycznych i psychicznych, były na porządku dziennym i z reguły poprzedzały jedynie wykonanie kary śmierci¹⁰⁶.

Jak zauważa Tomasz Kalisz długo, albowiem praktycznie jeszcze do XIX w., z nielicznymi wyjątkami z wieków wcześniejszych, więzienie kojarzyło się raczej z lochami, piwnicami, basztami i wieżami, jako miejsce tortur, przetrzymywania sprawców do momentu ogłoszenia wyroku lub wykonania kary śmierci bądź dopuszczalnych w ówczesnych okresach innych kar¹⁰⁷.

O karze pozbawienia wolności, jako dolegliwości opartej wyłącznie na brutalnym odwecie wypowiedział się także Krzysztof Dąbkiewicz¹⁰⁸.

Przez setki, jeśli nie tysiące lat, w zamknięciu przetrzymywano niewolników, jeńców wojennych, podejrzanych o zbrodnie, skazanych przed wyrokiem oraz – za długi. Znikały tam też na zawsze niewygodne jednostki¹⁰⁹.

W okresie średniowiecza kary cielesne zwane karami „na skórze i włosach” występowały powszechnie w katalogach sankcji karnych, jednakże nomenklatura używana dla określenia tego rodzaju kar nie jest spójna¹¹⁰.

¹⁰⁶ J. Kołodziej, *Geneza i funkcjonowanie systemu penitencjarnego w Polsce*, [Wstęp \(wspia.eu\)pdf](#) [dostęp: 23 kwietnia 2023].

¹⁰⁷ T. Kalisz, *Kara pozbawienia wolności w perspektywie ewolucji systemów penitencjarnych oraz zmian w zakresie koncepcji penologicznych*, [in:] J. Koredczuk, P. Wiązek (red.), *Zgromadzenia stanowe i organy przedstawicielskie w dziejach. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Marianowi Józefowi Ptakowi*, Wrocław 2020, s. 196.

¹⁰⁸ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 385.

¹⁰⁹ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia...*, s. 12.

¹¹⁰ M. Chrabkowski, *Rejestracyjna funkcja kary kryminalnej w starożytności i w średniowieczu*, „*Studia Iuridica Toruniensia*”, 2015, t. XVI, s. 36.

Wiadomo jednak, że ówczesne kary kojarzyły się ze znacznym stopniem udręczenia, obdarciem z godności, czy też pozbawieniem więźnia jakichkolwiek praw, w tym tych, które współcześnie określa się najczęściej mianem prawa do prywatności.

Biorąc pod uwagę fakt, że prywatność rozciąga się na praktycznie wszystkie aspekty codziennego życia, należy uznać, że okoliczność uwięzienia nie tylko tłumiła wszelkie swobody ówczesnego więźnia, ale także nie pozwalała na zachowanie jakiejkolwiek formy autonomii nawet w najbardziej okrojonej postaci. Można wysnuć wnioski płynące z daleko idących negatywnych skutków przetrzymywania więźnia w celach, związanych prawie wyłącznie z oczekiwaniem na wykonanie wyroku. Mianowicie, prywatność mogła nie mieć dla skazanego aż tak istotnego znaczenia, jak to ma miejsce w czasach współczesnych, ze względu na to, że więzień – przebywając w izolacji – musiał się najczęściej liczyć z okrutną karą, co odsuwało rozmyślania na temat pozbawienia go prawa do prywatności. Zatem pragnienie poczucia prywatności usuwało się w cień pod wpływem strachu przed wykonaniem kary, zwłaszcza o charakterze odwetowym, połączonej z udręčeniami, torturami bądź innego rodzaju okrucieństwem. Więzienia – uchylające nawet w najmniejszym stopniu jakiegokolwiek komfortowi – istniały w takim kształcie jeszcze przez wiele stuleci, zanim w XX w. zaczęto w sposób zdecydowanie bardziej efektywny zwracać się w stronę pierwszych unormowanych praw osób pozbawionych wolności.

Abstrahując od tego, że przez wieki więziennictwo towarzyszyło ludzkości jako coś naturalnego i powszechnie uznawanego, niezwykle interesującą tezę postawił Michel Foucault, który stwierdził, że „więzienie pojawiło się u schyłku XVIII i na początku XIX w.”, z czym nie zgodziło się wielu historyków, zarzucając mu ahistoryczność pozwalającą na swobodne projektowanie w przeszłość diagnoz dotyczących współczesności¹¹¹.

I choć brak jest jednoznacznych doniesień na temat genezy pierwszych więzień w takim znaczeniu, kto pierwszy był twórcą tych miejsc, to niewątpliwie były to instytucje od wieków towarzyszące człowiekowi, które poważnie ewoluowały w ciągu kolejnych stuleci, przy czym w największym stopniu miało to miejsce od początku XX w., kiedy zaczęły pojawiać się wzmianki o prawach osób pozbawionych wolności.

¹¹¹ M. Foucault, *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, przeł. T. Komendant, Warszawa 1993, cit. per: M. Rudaś-Grodzka, *Cela jako własny pokój. Relacje więźniarek politycznych z XIX i z początku XX wieku, Wiek XIX*, „Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza”, 2015, rok VIII (L), s. 157.

Sięgając jednak w pierwszej kolejności do najdawniejszych czasów, w których postępowanie z więźniami i sposób karania dalece odbiegał od współczesnych standardów, wskazać należy, że zarówno w starożytnych, jak i średniowiecznych społecznościach dominowało prawo zwyczajowe, na podstawie którego wymierzano kary za popełnienie przestępstw, w tym w szczególności pod postacią izolacji sprawcy od reszty społeczeństwa. w ówczesnej perspektywie nie było mowy o jakichkolwiek przepisach chroniących prawa więźniów.

Reguła talionu stanowiła wyznacznik wymierzania kar w prawach pierwotnych. Przestępcy wymierzano zatem taki rodzaj kary, który w najbardziej adekwatny sposób odpowiadał wyrządzonej przez niego krzywdzie. Klasycznym sformułowaniem talionu była reguła „oko za oko, ząb za ząb”¹¹².

Z kolei źródłem prawa zwyczajowego, na podstawie którego stosowano kary, były przede wszystkim stosowane od bardzo dawna zakorzenione w tradycji praktyki postępowania. Ten rodzaj ustawodawstwa dość powszechnie utrzymywał się jeszcze w XIV i XV w.¹¹³.

Jak podaje Wiktor Karanecwicz pierwotne ludy orientalne kierowały się przede wszystkim zwyczajami, które dopiero w późniejszym okresie uległy spisaniu i skodyfikowaniu¹¹⁴. Według Mirosława Kopecia zwyczaj, który jest interesującym zagadnieniem z zakresu prawa karnego, jest najogólniej rozumiany jako utarta praktyka postępowania połączona z naśladowaniem tego, co robili i robią inni, którzy postępują zgodnie z tradycją¹¹⁵. Wśród niektórych społeczności spisano prawne reguły postępowania i przewidziano za ich niedopełnienie konkretne sankcje. Określano je mianem kodeksów.

Na przykład najwcześniejszym kompletnym, chińskim kodeksem prawnym, który zachował się do naszych czasów, jest powstały w 624 r. Kodeks Tang. Tradycyjnie, każda powstająca dynastia ogłaszała zbiór, zawierający prawa kryminalne oraz kary, grożące po ich pogwałceniu. Kodeks ten łączył postulaty legistów i konfucjanistów¹¹⁶. z kolei do

¹¹² J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia...*, s. 11.

¹¹³ W. Karanecwicz, *Instytucja kary śmierci od starożytności po średniowiecze – wybrana kraje i kodyfikacje*, „Kortowski Przegląd Prawniczy”, 2017, nr 2, s. 70.

¹¹⁴ Ibidem, s. 67.

¹¹⁵ M. Kopec, *Zwyczaj jako okoliczność wyłączająca przestępczość czynu w polskim prawie karnym*, „Palestra”, 2016, nr 6, s. 152.

¹¹⁶ Ibidem, s. 67.

najstarszych źródeł prawa babilońskiego zawierających przepisy karne należą dokumenty takie jak zbiór ustaw Urukaginy (Urgakiny) władcy Lagaszu (Lagach), datowany na około 2400/2360/2350 r. p.n.e., Kodeks Ur-Nammu, władcy Ur, pochodzący z około 2050 r. p.n.e., czy też Kodeks Esznunna (Eshunna) z pierwszej połowy XX w. p.n.e.¹¹⁷.

W Kodeksie Esznunna (Eshunna)¹¹⁸ przewidywano m. in. najsurowszą karę, jaką było zadanie śmierci, za cudzołóstwo¹¹⁹.

Z kolei w krajach Dalekiego Wschodu każde naruszenie prawa początkowo pojmowano jako obrazę bogów, a karę jako wyłączenie źródła ułaskawienia osoby, która dopuściła się tego naruszenia¹²⁰, co w jeszcze większym stopniu obrazuje sposób, w jaki postrzegano karanie sprawcy, a w związku z tym karę jako pewną nieodzowność i jednocześnie czynnik, dzięki któremu możliwe było odkupienie winy.

Za największe dzieło prawodawcze starożytnego Wschodu uznaje się Kodeks Hammurabiego, stanowiący babiloński zbiór praw, który został zredagowany i spisany w XVIII w. p.n.e. za panowania króla Hammurabiego¹²¹.

Postępowanie z więźniami zarówno w starożytności, jak i w okresie średniowiecza niewiele się różniło.

W Polsce w dobie średniowiecza, karanie także miało charakter represyjny. Do powszechnie stosowanych dolegliwości wobec skazanych w dalszym ciągu należały głównie kary cielesne, które przybierały różnorodne formy, jak np. okaleczanie skazanego, stosowanie wobec niego kary chłosty¹²². Choć większość źródeł podaje, że w okresie średniowiecza najpoważniejszą karą nadal była kara śmierci, to zakres jej stosowania mógł zostać poważnie ograniczony poprzez odszkodowania¹²³.

¹¹⁷ J. Ślęzak, *System kar i represji karnej w starożytności*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, 2014, t. XI, s. 75.

¹¹⁸ Prawa Esznunny spisane zostały na glinianej tabliczce o wymiarach 10,5 na 20 cm, zapisane w języku akadyjskim. Odnalezione zostały w 1945 r. na południowych peryferiach dzisiejszego Bagdadu w Tell Abu Harmal. Pochodzą z państwa-miasta Esznunny, stąd też nazwa kodeksu, <https://historia.org.pl/2017/09/25/zbiory-praw-starozytnego-bliskiego-wschodu-poznaj-drakonskie-kary-za-poszczegolne-przestepstwa/> [dostęp: 5 kwietnia 2023].

¹¹⁹ J. Ślęzak, op. cit., s. 75.

¹²⁰ W. Karanacewicz, op. cit., s. 67.

¹²¹ A. Ornowska, I. Zduński, *Resocjalizacja penitencjarna. Zarys problematyki*, Bydgoszcz 2014, s. 17.

¹²² J. Pomiankiewicz, *Zarys historii więziennictwa w Polsce*, [in:] T. Szymanowski, *Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej*, Warszawa 2017, s. 197.

¹²³ <https://historia.org.pl/2021/10/08/przestepstwa-przebieg-procesu-i-kary-w-sredniowiecznej-polsce/>, [dostęp: 5 kwietnia 2023].

W okresie średniowiecza wykształciła się także kara wieży górnej, stosowana głównie wobec szlachty. w instytucji tej skazany w przyzwoitych, wręcz przypominających domowe warunkach, odbywał pokutę¹²⁴. z kolei stosowana w tym samym okresie kara więzienia miała przede wszystkim charakter hańbiący dla osoby, którą karze tej poddano¹²⁵.

Obecność więzień w Polsce datuje się na XII w., przy czym miejsca te praktycznie w niczym nie przypominały funkcjonujących w obecnych czasach zakładów penitencjarnych. Ich fundamentalną rolą było bowiem przetrzymywanie osoby podejrzanej, w trakcie toczącego się przeciwko niej procesu, aż do czasu podania wyroku i wykonania orzeczonej kary¹²⁶. Tutaj także najczęściej stosowano wobec więźniów różnego rodzaju hańbiące kary mitylacyjne, do których zaliczano następujące formy udręczenia: kastracja, obcięcie ręki, palców, uszu, nosa¹²⁷ i często – standardowo – wieńczono je wykonaniem kary śmierci. Realia te nie pozwoliły na wdrożenie jakiegokolwiek formy poszanowania prawa do prywatności. Wykonywanie kar miało co do zasady łączyć się z określoną formą dokuczenia więźniowi i zarazem nie miało nic wspólnego ze współczesnym realizowaniem celów wykonywania kary pozbawienia wolności. Co istotne, charakter czynów, za popełnienie którego można było zostać pozbawionym wolności, a następnie skazanym na karę śmierci, nie zawsze odzwierciedlał adekwatność tego rodzaju kary do wagi popełnionego przewinienia.

A zatem życie więźniów – od najdawniejszych czasów – koncentrowało się w różnego rodzaju miejscach pozbawienia wolności. To w nich więzień całkowicie był poddany panującym tam regułom. Pobyt w więzieniu oznaczał jednak w znakomitej większości przypadków wyłącznie oczekiwanie na wyrok.

¹²⁴ J. Bieda, *Cele i organizacja zakładów karnych w i Rzeczypospolitej*, „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Historica”, 2015, t. 94, s. 89.

¹²⁵ Ibidem, s. 82.

¹²⁶ A. Ornowska, I. Zduński, op. cit., s. 18.

¹²⁷ M. Chrabkowski, Rejestracyjna funkcja kary kryminalnej w starożytności i średniowieczu, *Studia Iuridica Toruniensia*, t. XVI, s. 35, file:///C:/Users/Justyna/Downloads/ndau015bko,+%7B\$userGroup%7D,+2_Chrabkowski_29-48%20(3).pdf, [dostęp: 2 czerwca 2023 r.].

Jak zauważa bowiem J. Migdał i J. Raglewski w okresie średniowiecza kara więzienia sama w sobie nadal występowała marginalnie¹²⁸.

Prezentowane podejście może zatem wywoływać przekonanie, że jakiegokolwiek dążenie do humanitarnego wykonywania kary pozbawienia wolności – zwłaszcza w prezentowanym okresie, tj. obejmującym przedział czasowy pomiędzy starożytnością a średniowieczem – raczej nie spotkałoby się ze społeczną aprobatą. Tym nie mniej wzrost świadomości dotyczący sposobu w jaki przestępcy poddawani byli karaniu zaczął, wraz z upływem kolejnych epok, zmierzać w kierunku wyodrębniania nowych, zdecydowanie bardziej nowoczesnych nurtów początkujących rozważania na temat sensu i celu wykonywania kar opartych na ideologiach kodeksów karnych, najczęściej nadzwyczaj wciąż surowo penalizujących czyny zabronione.

Sens dawnych kar sprowadzał się zatem w szczególności do wywierania na osobie uwięzionej określonych represji, niezwykle dolegliwych, które przede wszystkim wzbudzać miały lęk, cierpienie, a nawet panikę. Oznacza to, że założenia kary pozbawienia wolności w dobie poprzednich epok zasadniczo różniły się od obecnego postrzegania tej formy karania.

Jak podaje Monika Rudaś-Grodzka przez wiele wieków pozbawienie wolności nie oznaczało kary sądowej, lecz zasadniczo były to arbitralne działania władzy, nieregulowane przez jakiegokolwiek akty prawne¹²⁹.

Jedną z kar, która w dobie średniowiecznej Polski mogłaby uchodzić, we współczesnym rozumieniu, za dalece godzącą w prywatność ukaranego nią sprawcy, polegała na zakuciu w dyby i wystawieniu skazańca na widok publiczny.

J. Migdał i J. Raglewski podali, że kara ta miała charakter typowo hańbiący¹³⁰ i bez wątpienia istotnie wystawiała prywatność ukaranego na próbę.

Zarówno rozpowszechnianie się, jak i akceptowanie różnego rodzaju swobód, będące początkiem wyodrębnienia poszczególnych praw człowieka, w tym m. in. prawa do prywatności, można rozpatrywać na gruncie kilku faz rozwojowych. Ich genezy w bardzo pierwotnym wydaniu można dostrzec już w XIII w., kiedy powstała Wielka Karta Swobód (*Magna Charta Libertatum*)¹³¹, która choć nadawała określone przywileje,

¹²⁸ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia...*, s. 14.

¹²⁹ M. Rudaś-Grodzka, *Cela jako własny pokój...*, s. 158.

¹³⁰ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia...*, s. 15.

to jednak były one zaadresowane jedynie do wyższych stanów społecznych, co w znacznym uproszczeniu można odnieść do współczesnych praw człowieka.

„W dokumencie tym po raz pierwszy została sformułowana istotna zasada, że władzę królewską ogranicza pisemne zobowiązanie władcy, inaczej mówiąc, król też został podporządkowany prawu”¹³².

Rozwoju prawa do prywatności stanowiącego element szeroko pojętych praw człowieka nie sposób badać bez analizy ich ewolucji oraz zmian, jakie licznie po sobie następowały.

Jeszcze w XIV i XV w. w prawie ziemskim w Polsce panował wcześniejszy system kar pieniężnych oraz kary krwi. Sądy często stosowały karę śmierci łącznie z konfiskatą majątku oraz kary okaleczenia, choć statuty XIV i XV w. wspominały o nich dużo rzadziej¹³³.

W XV i XVI w. w środowisku humanistów uznawanych za światłych ludzi renesansu, pojawiły się pierwsze symptomy krytycyzmu wobec nierówności prawa, kary śmierci, okrucieństwa tortur i fatalnych warunków izolacji przestępców. Kanclerz koronny Jan Ocieski (1501–1563) w Instrukcji do starosty rawskiego (1550 r.) proponował sposoby postępowania z więźniami w taki sposób aby chronić ich przed dalszą demoralizacją. w związku z tym zalecił m. in. wprowadzenie segregacji więźniów, która miała polegać na oddzieleniu spokojnych od zdeprawowanych¹³⁴.

Powyższa myśl koresponduje z aktualną dziś normą prawną, tj. ujętą w art. 82 § 2 pkt. 7 i 8 k.k.w, zgodnie z którą w celu stworzenia warunków sprzyjających indywidualnemu postępowaniu ze skazanymi, zapobieganiu szkodliwym wpływom skazanych zdemoralizowanych oraz zapewnieniu skazanym bezpieczeństwa osobistego, wyboru właściwego systemu wykonywania kary, rodzaju i typu zakładu karnego oraz rozmieszczenia skazanych wewnątrz zakładu karnego – dokonuje się ich klasyfikacji, na

¹³¹ Wielka Karta Swobód została wydana pod naciskiem zbuntowanych baronów, popartych przez większość hierarchii kościelnej i Londynu, po raz pierwszy w Anglii prawnie ograniczała samowolę władzy królewskiej wobec społeczeństwa, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Wielka-Karta-Swobod;3995642.html>, [dostęp: 2 czerwca 2023 r.].

¹³² H. Wajs, Witkowski R. *Wielka Karta Swobód z 2015 r.*, [in:] eadem, idem (red.), *Pomniki praw człowieka w historii*, Warszawa 2008, s. 29–30.

¹³³ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia...*, s. 14.

¹³⁴ T. Szymanowski, *Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 198.

przykład pod względem stopnia demoralizacji i zagrożenia społecznego, czy z perspektywy rodzaju popełnionego przestępstwa.

Ponadto na przełomie XV i XVI w. czynnymi inicjatorami bardziej humanitarnego traktowania więźniów byli: Jan Ostroróg (1435–1501) będący przeciwnikiem torturowania i okrutnego traktowania skazanych, Łukasz Górnicki (1527–1603) będący zwolennikiem zreformowania systemu sądownictwa, czy też Piotr Skarga (1536–1612) jako propagator cnoty sprawiedliwości, będącej naczelną właściwością prawa¹³⁵.

O nieco bardziej humanitarnych zasadach wykonywania kary izolacyjnej można mówić w okresie Oświecenia, a zatem dotyczyło to XVIII w. Wcześniej popularnością cieszyły się przytułki, domy poprawy i pracy przymusowej, będące zarzewiem nowoczesnych zakładów penitencjarnych¹³⁶.

Inne źródła podają, że w XVIII w. – w miastach – zmianie uległ charakter kary więzienia. Zaczęto bowiem coraz częściej stosować izolację, częściowo zastępując nią dotychczas orzekane kary śmierci. Zaczęły się również pojawiać specjalne miejsca przeznaczone do jej odbywania, tzw. domy poprawy. Pierwszy tego rodzaju obiekt powstał w Gdańsku w 1629 r., następne w Krakowie i Warszawie w pierwszej ćwierci XVIII w.¹³⁷.

Generalnie począwszy od czasów starożytnych aż do XVIII w. prawa – w znaczeniu poszczególnych uprawnień przysługujących konkretnej jednostce – funkcjonowały w odniesieniu do określonych, najczęściej uprzywilejowanych warstw społecznych. Często też fakt ich nadawania bądź ograniczania był ściśle uzależniony od panującej w danym okresie władzy oraz stopnia jej ingerencji w życie danej społeczności.

2.2.2. Nowożytność

Wskutek upływu kolejnych stuleci zaczęto w coraz bardziej świadomy i przemyślany sposób analizować zakorzenione w świadomości społeczeństwa „korzyści”, jakie miało przynosić karanie sprawców, szczególnie poprzez pozbawianie

¹³⁵ Ibidem, s. 198–199.

¹³⁶ N. Stankowska, *Polityka penitencjarna w okresie transformacji ustrojowej w Polsce (1989–2001)*, Katowice 2007, s. 18.

¹³⁷ A. Moniuszko, *Prawo sądowe Rzeczypospolitej Szlacheckiej (XVI–XVIII w.). Zarys wykładu z wyborem źródeł*, Warszawa 2017, s. 48 – 49.

ich życia. Wykonanie kary śmierci poprzedzone było często stosowaniem tortur, zaś biorąc pod uwagę zarówno najwyższy stopień surowości tej kary, jak również jej nieodwracalność, zaczęły się coraz częściej rozwijać tendencje negujące jej sens.

Należy jednak stwierdzić, że aż do początków XX stulecia podważanie sensu kary śmierci nie miało charakteru na tyle znaczącego, aby zaczęto zastępować ją innymi rodzajami kar¹³⁸.

Ponadto wciąż jeszcze, pomimo ewoluujących, jak również zróżnicowanych poglądów na temat sposobów karania przestępców, dopiero w epoce nowożytnej, więzienie – jako instytucja – zaczęło odgrywać bardziej istotną rolę postrzeganą przede wszystkim jako miejsce odbywania kary pozbawienia wolności, a nie miejsce oczekiwania na kaźń. Pojawia się ono jako sankcja za przestępstwo zabójstwa, zdrady, kradzieży, udziału w królobójstwie, a nawet za obrazę słowną lub czynną¹³⁹.

Zatem od XV w. można zaobserwować zahamowanie tendencji zaostrażania się prawa, mimo iż sądy nadal stosowały najwyższy wymiar kary, celem trwałego wyeliminowania przestępców ze społeczeństwa. w późniejszym ustawodawstwie ewolucyjnie wykluczano korzystanie z najbardziej bestialskich i sadystycznych kar, choć utrzymały się one aż do czasów ukazania się humanitarnej doktryny prawa karnego w XVIII w.¹⁴⁰.

Od XVIII w., można datować kształtowanie się pierwszych systemów penitencjarnych, jako zorganizowanych systemów karania, które były dobitnym dowodem na zmianę sposobu myślenia o karze, czym ona jest oraz jakie jej przyświecają idee. w miarę rozwoju myśli penitencjarnej zaczęto coraz częściej uznawać, że dotychczasowe karanie karą śmierci za popełnienie zwłaszcza mniej poważnych przestępstw, należy zamieniać na izolację więźniów poprzez oddzielenie ich od reszty społeczeństwa.

Doprowadziło to do tego, że w XVIII w., albowiem w 1791 r. w Filadelfii powstał pierwszy system penitencjarny. To wtedy po raz pierwszy zorganizowano oddziaływanie na skazanych. System ten nosi nazwę systemu celkowego¹⁴¹.

¹³⁸ Ks. K. Pierzchała, *Teologiczno – pedagogiczny wymiar kary śmierci*, „Roczniki pedagogiczne”, t. 11(47), nr 1-2019, s. 106.

¹³⁹ J. Bieda, *Cele i organizacja...*, s. 81.

¹⁴⁰ W. Karnacewicz, *Instytucja kary śmierci od starożytności po średniowiecze – wybrane kraje i kodyfikacje*, „Kortowski Przegląd Prawniczy”, 2017, nr 2, s. 72.

¹⁴¹ <http://agb.waw.pl/cms/index.php/zakad-karny/placowki/1260-system-celkowy> [dostęp: 8 maja 2023].

Następnie powstał system progresywny będący odpowiedzią na zawodzący w praktyce system celkowy¹⁴².

W dalszej kolejności ukształtowała się zasada wolnej progresji, w świetle której uzależniano warunki odbywania kary pozbawienia wolności od postaw i zachowania pozbawionych wolności¹⁴³.

Krzysztof Wala wskazuje dodatkowo na istnienie różnych podsystemów ukształtowanych w drodze praktyki, m. in. na odmianę auburnską opierającą się na idei odwetu i represji¹⁴⁴.

Pod koniec XVIII w., w dobie rozpoczynających się wielkich reform, również w prawie karnym, nastąpiły ważne zmiany, przede wszystkim pod wpływem idei humanistycznych. w doktrynie prawa karnego oraz w regulacjach prawnych pojawiło się (1775, 1791) formalne ujmowanie przestępstwa oraz piastowanie zasady *nullum crimen sine lege*¹⁴⁵.

J. Migdał i J. Raglewski wskazali, że co do zasady, więzienia i warunki odbywania kary polegającej na pozbawieniu wolności stały się przedmiotem głębszych przemyśleń dopiero pod koniec XVIII w. pod wpływem myśli oświeceniowych.

Jak twierdzi Paulina Paleń-Rogożyńska, z biegiem lat okrucieństwo stosowania kar wobec skazanych stopniowało malało, ustępując takiemu kształtowaniu się sankcji karnych stosowanych wobec skazanego, aby mogły one jednocześnie realizować cele kary (o których stanowi współczesne prawo karne materialne) oraz zapewniając odpowiedni stopień dolegliwości doświadczanej przez skazanego¹⁴⁶.

Do momentu, w którym zaczęto zwracać uwagę na konieczność zreformowania postępowania z więźniami, byli oni pozbawieni podstawowych praw, jak również powszechnie stosowano wobec nich kary cielesne, w tym często ich głodzono, torturowano oraz pozbawiano podstawowej opieki medycznej, nawet w razie wystąpienia choroby. w prezentowanych realiach nie rozważano kwestii poszanowania prawa do

¹⁴² M. Mozgawa, [in:] M. Mozgawa (red.), *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 2009, s. 368.

¹⁴³ T. Szymanowski, *Prawo karne...*, s. 243.

¹⁴⁴ K. Wala, *Systemy penitencjarne na przestrzeni XVIII i XIX w.*, „Studia Iuridica a Lublinsia”, 2015, vol. XXIV, nr 4, s. 135–141.

¹⁴⁵ S. Płaza, *Historia prawa w Polsce, część I*, Kraków 1991, s. 57.

¹⁴⁶ P. Paleń- Rogożyńska, *Skazany na karę pozbawienia wolności – studium prawno-kryminologiczne*, „Kortowski Przegląd Prawniczy”, 2021, nr 1, s. 22.

prywatności, którego znaczenia trudno było przeceniać nad najbardziej podstawowe potrzeby egzystencjalne, takie jak zapewnienie osadzonemu podstawowych warunków bytowych, pożywienia, czy pomocy medycznej.

W Polsce pod koniec XVIII w. istniały bardzo złe warunki więziennictwa. Wynikały one zarówno z kiepskiego stanu więzień, jak również z wciąż istniejących barbarzyńskich metod postępowania z więźniami. Odnotowywano również chaos w wykonywaniu kary, współistnienie wieży dolnej, górnej, zwykłych więzień miejskich, prywatnych, państwowych, jak również brak więzień w wielu miejscach w kraju i brak funduszy na utrzymanie nawet tych, które istniały¹⁴⁷.

W XVIII w. pod wpływem idei oświeceniowych statuujących hasło „wolność, równość, braterstwo”, zaczęły zmieniać się poglądy na temat istoty kary i sposobów jej wymierzenia¹⁴⁸.

Zaczęto z coraz większą świadomością oraz w oparciu o bardziej przemyślane wyobrażenia zastanawiać się nad sensem kary śmierci, jak również ze zwiększoną częstotliwością postulowano konieczność jej ograniczenia na rzecz częstszego izolowania sprawców od reszty społeczeństwa. z biegiem czasu zwrócono też uwagę na potrzebę zmiany postawy więźnia, by następnie rozwinąć ideę resocjalizacji realizowanej wewnątrz murów więziennych. w ten sposób dążono do zmiany stosunku więźnia, jaki prezentował do tej pory wobec tendencji przestępczych, pod wpływem resocjalizacji realizowanej w warunkach izolacyjnych. Zaczęto też w coraz większym stopniu uświadamiać sobie, że w razie jakiegokolwiek pomyłki w odniesieniu do osoby sprawcy, skutki ewentualnego wykonania kary śmierci będą nieodwracalne.

Jak wskazał Stanisław Salmonowicz

Praktyka więziennictwa wieku XVIII, a także początków XIX wieku w większości krajów europejskich bardzo powoli odchodziła od tych feudalnych tradycji, jakkolwiek zwycięstwo prądów humanitarnych w prawie karnym spowodowało, iż kara więzienia stała się jedną z zasadniczych kar w systemach prawa karnego¹⁴⁹.

¹⁴⁷ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia...*, s. 23.

¹⁴⁸ T. Szymanowski, *Prawo karne ...*, s. 199.

¹⁴⁹ S. Salmonowicz, *System penitencjarny Królestwa Polskiego*, „Palestra”, 1962, nr 6/7 (55), s. 61.

Czynnym propagatorem poprawy warunków odbywania kary pozbawienia wolności był żyjący w XIX w. Xawery Potocki, który za najważniejszy cel kary uważał poprawę skazanego, a za najważniejszy środek poprawy zatrudnienie więźniów. Zwracał uwagę na potrzebę humanitarnego obchodzenia się z więźniami, poprzez to, że powinno się na nich oddziaływać nauką czytania, pisania, rachunków i uprawnia praktyk religijnych połączonych z nauką moralności. Sprzeciwiał się ponadto wykonywania kary więzienia w odosobnieniu, uznając, że ten środek represji, powinien być stosowany wyłącznie wobec więźniów zdemoralizowanych. Co najważniejsze, Xawery Potocki zajmował się też szczegółowo organizacją więziennictwa. Stawiał przed strażą więzienną wymagania sprawiedliwego i „ludzkiego” obchodzenia się z więźniami, jak również chciał, aby kara była wykonywana w czystych i higienicznych więzieniach¹⁵⁰. Jacek Kulbaka wskazał natomiast, że Potocki

[...] od Służby Więziennej domagał się postaw humanitarnych i godnego obchodzenia się z więźniami”, co stanowiło jeszcze dalej idące oczekiwanie co do sposobu w jaki należało postępowania z więźniami¹⁵¹.

Z kolei w celu zachowania zdrowia przez więźniów X. Potocki zalecał przestrzegać następujących warunków: odpowiedniego lokalu, który powinien zapewnić wystarczającą pojemność, ogrzewanie w porze zimowej; dobrej kanalizacji; regularnego porządkowania i czyszczenia; zwracania uwagi na czystość łóżek i odzieży więźniów; przestrzegania regulaminu strzyżenia włosów, mycia i kąpieli; dostatecznego odżywiania, które powinno być zdrowe i dobre; wprowadzenia systemu pracy i zastosowania jej rodzajów do zdolności i sił skazanych, a nawet urządzenie tzw. infirmerii, czyli pokoju lub szpitala dla chorych¹⁵².

Egzekwowanie przestrzegania wskazanych warunków z pewnością pozwoliłoby więźniom w większym stopniu pomóc zachować prywatność, nawet pomimo tego, że prawo do prywatności nie miało wówczas jeszcze znaczenia z punktu widzenia sposobu wykonywania kar izolacyjnych.

¹⁵⁰ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia...*, s. 38–40.

¹⁵¹ J. Kulbaka, *Więziennictwo w Królestwie Polskim w 1. Pol. XIX w. ze szczególnym uwzględnieniem Kodeksu Karzącego z 1818 r.*, „Resocjalizacja Polska”, 2021, nr 22, s. 68.

¹⁵² M. Czerwiec, *Więzienioznawstwo. Zarys rozwoju więziennictwa*, Warszawa 1958, s. 57, cit. per: J. Migdał, J. Raglewski, op. cit., s. 40.

W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że nowoczesne więziennictwo zaczęło się kształtować wraz z ustanowieniem Warszawy jak stolicy Polski, jak również w związku z rozwojem sądownictwa, a w szczególności sądownictwa marszałkowskiego, zwanego wówczas jurysdykcją marszałkowską¹⁵³.

Z kolei z początkiem XIX w. zamiera wielki spektakl kary o charakterze czysto fizycznym poprzez to, że oszczędza się widoku torturowanego ciała, wyklucza się z kary teatralność cierpienia. Wkroczone tym samym w epokę wstrzemięźliwości karnej¹⁵⁴.

XIX w. wiąże się ponadto z dostrzeżeniem potrzeby przebudowania systemu więziennictwa ze względu na liczne problemy z jakimi mierzył się ówczesny system penitencjarny. Niepowodzenia charakterystyczne dla tamtego okresu dotyczyły nie tylko samych osadzonych oraz warunków w jakich przyszło im odbywać karę pozbawienia wolności. w ówczesnych uwarunkowaniach, mimo wzrostu świadomości dotyczącej tego jak powinno traktować się więźniów, w dalszym ciągu tylko nieliczni działacze poświęcali uwagę skazanym oraz realiom ich życia w murach więziennych. Niestety, wciąż jeszcze w znacznej mierze koncentrowano się na skutecznym odseparowywaniu więźniów od reszty społeczeństwa, nawet gdy to następowało kosztem ich bezpieczeństwa, zdrowia, czy warunków sanitarno-bytowych, nie wspominając już o kwestiach takich jak ochrona tożsamości, czy prywatności, które wciąż można byłoby uznać za „dobra luksusowe”.

Zwyciężyło bowiem przekonanie, że oddzielenie przestępców od społeczeństwa to najbardziej pożądanym cel wykonywania kary pozbawienia wolności, a tym samym stanowi podstawę systemu penitencjarnego¹⁵⁵.

Od XIX w. w Polsce nastąpił zintensyfikowany rozwój więziennego budownictwa, co pozwala stwierdzić, że więcej osób przetrzymywano w izolacji, uznając ją za karę samą w sobie, w przeciwieństwie do poprzednich epok, w których pozbawienie wolności nie stanowiło pierwszoplanowej kary za popełnione przestępstwo.

¹⁵³ J. Czołgoszewski, *Powstanie i działalność pierwszego nowoczesnego więzienia w i Rzeczypospolitej*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 2016, t. XXXV, z. 2, s. 150.

¹⁵⁴ M. Foucault, op. cit., s. 19.

¹⁵⁵ M. Rudaś-Grodzka, *Cela jako własny pokój*, op. cit., s. 159.

Na początku XIX w. stan polskich więzień, nawet biorąc pod uwagę standardy tego stulecia, budził poważny niepokój¹⁵⁶.

W XIX w. w dobie istnienia Królestwa Polskiego więziennictwo oparte było na systemie pruskim, w którym uwzględniano wyłącznie cele izolacyjne i jednocześnie całkowicie pominięto resocjalizację¹⁵⁷.

Od strony infrastrukturalnej, w 1868 r. w Królestwie Polskim było 10 rot aresztanckich, 19 więzień karnych i śledczych oraz 65 aresztów detencyjnych, z których dwa były przeznaczona dla niewypłacalnych dłużników¹⁵⁸.

Z kolei w 1895 r. na obszarze Królestwa Polskiego funkcjonowało pięć więzień w Warszawie: główne więzienie karne, oddział tymczasowy, oddział żeński, więzienie śledcze oraz więzienie w Brześciu Kujawskim, a także więzienie w Puławach, Kaliszu, Łęczycy, Sieradzu, Kielcach, Chęcinach, Łomży, Lublinie, Janowie, Piotrkowie, Łodzi, Płocku, Radomiu, Sandomierzu, Suwałkach, Kalwarii, Siedlcach, Bielsku¹⁵⁹.

W literaturze można spotkać się z określeniami mówiącymi o tym, że więzienia w dobie istnienia Królestwa Polskiego były „domami zemsty”, a nie miejscami pełniącymi funkcje resocjalizacyjne. Pogląd taki wynikał z tego, że pobyt w więzieniu wiązał się najczęściej z doznawaniem przez osoby uwięzione przewlekłych urazów fizycznych i psychicznych, a nierzadko powodował też śmierć. Spowodowane to było katastrofalnymi warunkami transportowym, niedoborem odzieży, głodowym wyżywieniem, czy też brakiem możliwości zachowania choćby podstawowych zasad higieny¹⁶⁰.

Jednym z wiodących czynników mogących mieć w Polsce wpływ na marginalizowane potrzeb oraz praw więźniów był także okres pozostawania pod zaborami. w czasie tym dość powszechną praktyką było łamanie podstawowych praw

¹⁵⁶ J. Bieda, *Decyzje centralnych organów rządowych w procesie kształtowania systemu organizacji więziennictwa Królestwa Polskiego na tle wybranych polskich koncepcji penitencjarnych początków XIX wieku*, „Studia prawnie – ekonomiczne”, t. XCIV, 2015, s. 12.

¹⁵⁷ J. Bieda, *Ciąża, poród i opieka nad dzieckiem w więzieniach Królestwa Polskiego (1815–1867)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, 2015, nr 18, s. 56.

¹⁵⁸ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia...*, s. 117.

¹⁵⁹ E. Kaczyńska, *Ludzie ukarani: więzienia i system kar w Królestwie Polskim 1815–1914*, Warszawa 1989, s. 357, cit. per: J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia...*, s. 118.

¹⁶⁰ S. Piątkowski, *System penitencjarny Królestwa Polskiego w okresie międzypowstaniowym (1831–1863). Organizacja i funkcjonowanie miejsc odosobnienia oraz warunki życia osadzonych*, „Res Historica”, 2015, z. 40, s. 156–157.

obywatelskich, a zatem tym bardziej nie zwracano uwagi na jakiekolwiek prawa osadzonych. Prawo do prywatności wciąż jeszcze nie klasyfikowało się jako przynależny każdemu człowiekowi obszar poszanowania ze strony innych.

Jak podaje K. Chmielewski oraz M. Pająk,

[...] systemy penitencjarne państw zaborczych były nastawione na realizację założeń represyjnej koncepcji kary więzienia. Tym samym nie było możliwe wykonywanie kary w duchu idei resocjalizacyjnych, krystalizujących się we współczesnej penitencjarystycie¹⁶¹.

Więziennictwo końca XIX w. wciąż jeszcze nie wzbijało się w kierunku poprawy sytuacji osób pozbawionych wolności.

Jak wskazał Tomasz Przesławski, rola ówczesnej XIX-wiecznej administracji więziennej sprowadzała się do roli technicznego, prostego wykonawcy wyroku skazującego. Więzienia wciąż jeszcze stanowiły tak naprawdę miejsca odpłaty za popełnione przestępstwo. Zmiana roli zakładów więziennych następowała dopiero wraz z rozwojem nowych prądów w nauce prawa karnego od lat siedemdziesiątych XIX w., w których więzienia miały w sposób celowy zapobiegać przyszłej przestępczości. Pierwszym celem nie był już sam odwet, ale poprawa moralna więźnia, która wymagała czegoś więcej niż tylko zamknięcia przestępcy w więzieniu na określony czas¹⁶².

2.2.3. Współczesność

Na początku XX w. prawa człowieka nie były jeszcze rozpowszechnione na tyle aby istniał określony ujednolicony system ich stosowania na arenie międzynarodowej. To poszczególne państwa zajmowały się ich przestrzeganiem, albowiem nie istniał także żaden uniwersalny i prawnie wiążący katalog praw człowieka¹⁶³.

Wobec takiego stanu rzeczy nie można było się spodziewać, aby w więziennictwie początków XX w. egzekwowano w stosunku do osadzonych jakiekolwiek prawa. w pierwszej kolejności musiały się bowiem pojawić regulacje

¹⁶¹ K. Chmielewski, M. Pająk, *Organizacja więziennictwa polskiego*, „Czasopismo prawno-historyczne”, t. LXIX, z. 2, 2017, s. 182.

¹⁶² T. Przesławski, *Organizacja więziennictwa polskiego – zarys problematyki*, „The Prison Systems Review”, 2023, nr 118, s. 8.

¹⁶³ <https://www.unic.un.org.pl/prawa-czlowieka/historia-praw-czlowieka/3128> [dostęp: 20 kwietnia 2023].

dotyczące organizacji systemu więziennictwa, które stopniowo następowały w zależności od aktualnie obowiązującego w Polsce ustroju.

Jak twierdzi Magdalena Jankowska-Guściora, datą początkującą powstanie polskiego więziennictwa jest 8 lutego 1919 r., kiedy naczelnik Polski Józef Piłsudski, wydał dekret „W sprawie tymczasowych przepisów więziennych”, będący głównym i podstawowym aktem prawnym regulującym działalność administracji więziennej w wolnej Polsce¹⁶⁴.

„Dekret uzasadniał potrzebę istnienia instytucji pośredniej pomiędzy Ministerstwem Sprawiedliwości, a penitencjarnymi jednostkami podstawowymi”¹⁶⁵. Składający się z jedynie 12 artykułów dekret miał wyłącznie porządkowy charakter, albowiem jego intencją było w istocie tylko zbudowanie zrębów polskiego więziennictwa¹⁶⁶. Jeszcze na tym etapie nie było zamysłu dla stworzenia norm regulujących sposób obchodzenia się więźniami, szczególnie w zakresie troski o ich dobrostan. Był to jednak mimo wszystko początek kształtowania się pozytywnych zmian w systemie polskiego więziennictwa.

Biorąc pod uwagę rozwój polskiego więziennictwa Stefan Lelental zaproponował wyodrębnienie następujących okresów, a w ich ramach – podokresów tego rozwoju: I. Okres II Rzeczypospolitej Polskiej (1918–1939); II. Okres Rzeczypospolitej Polskiej i Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1944–1988), podokresy: 1. Lata 1944–1956, 2. Lata 1957–1969, 3. Lata 1970–1988; III. Okres III Rzeczypospolitej (1989–2008), podokresy: 1. Lata 1989–1997, 2. Lata 1998–2008¹⁶⁷.

Na podobny podział przemian systemu penitencjarnego w Polsce wskazała Luba Krupnyk, dzieląc go na pięć okresów:

1) okres II Rzeczypospolitej (1918–1939); 2) okres totalitaryzmu radzieckiego (od 1945 po 1956 r.); 3) okres „odwilży” (od 1956 po 1969 r.), 4) okres przejściowy (od 1970 po 1988 r.) i wreszcie 5) okres zasadniczej reformy (od 1989), związany z odbudową polskiej państwowości oraz przystąpieniem do struktur Unii Europejskiej¹⁶⁸.

¹⁶⁴ M. Jankowska-Guściora, *Sytuacja uwięzionych kobiet w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Rocznik Andragogiczny”, 2014, s. 380.

¹⁶⁵ R. Maleszyk, *Więziennictwo polskie na tle dziejów państwa latach 1918–1956*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, 2009, nr 63–63, s. 13.

¹⁶⁶ Ibidem, s. 14.

¹⁶⁷ S. Lelental, *Współczesny wizerunek więziennictwa polskiego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, 2009, nr 62–63, s. 95.

¹⁶⁸ L. Krupnyk, *Więziennictwo w Polsce i Ukrainie: od dziedzictwa totalitarnego do współczesnego europejskiego systemu penitencjarnego*, „Resocjalizacja polska”, 2018, nr 15, s. 109.

Typowo zauważalny progres w podejściu do wykonywania kary pozbawienia wolności, w tym także zauważenie potrzeby odpowiedniego traktowania osób skazanych na kary izolacyjne nastąpił dopiero w wyniku ukazania się pierwszych regulacji prawnych, normujących kwestie poszanowania tych praw, jak również wolności i godności ludzkiej, a zatem szeroko pojmowanych praw człowieka. Przy czym istotnym jest, że prawo do prywatności nie było zagadnieniem mieszczącym się w katalogu pierwszych, niedoskonale jeszcze sformułowanych norm, odnoszących się do sposobu traktowania więźniów. Przykładem tego typu regulacji był wydany w dniu 20 czerwca 1931 r., w formie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości regulamin więzienny¹⁶⁹. Dokument ten skupiał się raczej na kwestiach dotyczących codziennego funkcjonowania więzień oraz jego mieszkańców, niż na ich prawach, jak również sposobie ich karania w razie popełnienia określonych uchybień. Zawarte w nim zapisy normujące m. in. odwiedziny, czy też prowadzenie przez więźniów korespondencji, nie zostały nawet ujęte jako katalog przysługujących więźniom uprawnień, aczkolwiek należy uznać, że był to przejaw pierwszych tego rodzaju regulacji. Określenie prawo do prywatności nie funkcjonowało również w penitencjarystyce polskiego więziennictwa okresu międzywojennego.

W skali świata, prawo do prywatności uznano po raz pierwszy w praktyce sądów amerykańskich w 1905 r. w sprawie *Pavesich n. New England Life Insurance Co* przez stanowy sąd najwyższy.¹⁷⁰

Jednocześnie w Polsce począwszy od rewolucji 1905 r., wskutek wzrostu masowych ruchów społecznych, sposób w jaki traktowano więźniów, w tym także politycznych, uległ znacznemu pogorszeniu. Zmienił się także skład społeczny tych ostatnich, albowiem dawniej była to prawie wyłącznie inteligencja, zaś później do więzień trafiało wielu robotników i innych ludzi z warstw niższych. Ponadto w latach 1905—1907 do więzień trafiali ludzie bardzo silnie pobici, z uszkodzonymi w czasie przesłuchań narządami¹⁷¹.

Pewne odmienności w podejściu do stosowania prawa do prywatności w krajach europejskich można było zaobserwować szczególnie w odniesieniu do państw Europy Centralnej i Wschodniej w porównaniu z krajami zachodnimi.

¹⁶⁹ Dz.U.1931.71.577.

¹⁷⁰ K. Motyka, *Prawo do prywatności ...*, s. 12.

¹⁷¹ E. Kaczyńska, op. cit., s. 399.

[...] w tym samym czasie więc, gdy w inne państwa Europy miały okazję przez kilkaset albo kilkadziesiąt lat rozwijać problematykę granic ochrony prywatności jednostki, poszukując dla niej stosownych uzasadnień w swoich Konstytucjach, kraje Europy Centralnej i Wschodniej nie miały nawet okazji przyzwyczaić się do samej myśli, że pewne sfery życia prywatnego jednostki stanowią niepokonywalną barierę dla ustawodawcy i administracji; że barierę tę tworzą konstytucyjnie (a więc na szczeblu przekraczającym ustawodawstwo zwykłe) chronione prawa jednostki (prawa obywatelskie) i że realizacja tej ochrony jest oddana sądom, działającym z inicjatywy samych pokrzywdzonych¹⁷².

W kolejnych etapach rozwoju ustawodawstwa w zakresie praw człowieka, jak również dalszego reformowania więziennictwa, zaczęto tworzyć dostosowywane do panującego ustroju ustawy karne.

Pierwszy etap rozwoju więziennictwa rozumiany jako początek kształtowania się systemu więziennictwa obejmował lata 1918–1928¹⁷³.

Z kolei drugi etap rozwoju polskiego więziennictwa II Rzeczypospolitej odnosił się do lat 1929–1939, w czasie których polska penitencjarystyka dostosowywała się do ówczesnych tendencji światowych¹⁷⁴.

Zwieńczeniem tych dwóch etapów rozwoju polskiego więziennictwa było wydanie pierwszego aktu normatywnego o randze ustawy dotyczącej wykonywania kary pozbawienia wolności, mianowicie była to ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa¹⁷⁵.

W ustawie tej znalazły się zapisy świadczące o dostrzeżeniu potrzeby odpowiedniego traktowania osób pozbawionych wolności w związku z izolowaniem kobiet od mężczyzn. Na przykład rozdział trzeci traktuje na temat rodzajów więzień i aresztów. Wskazano w nim m. in. na oddzielne osadzanie mężczyzn i kobiet, w tym odrębne umieszczanie w celach kobiet – matek z niemowlętami (art. 10 ust. 2). Oznacza

¹⁷² E. Łętowska, *Prawo do prywatności w Europie, Materiały edukacyjne przygotowane w ramach programu Socrates Grundtvig Action 1*, "Law through Experience" / 116881-CP-1-2004-SK-GRUNDTVIG-G11, s. 3.

¹⁷³ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia...*, s. 120.

¹⁷⁴ Ibidem, s. 121.

¹⁷⁵ Ibidem.

to, że poddano weryfikacji problem wspólnego osadzania kobiet i mężczyzn, albowiem w oczywisty sposób wiązało się to z bardzo licznymi nadużyciami wobec płci słabszej.

Ponadto, biorąc pod uwagę cechy osobowościowe i charakter poszczególnych skazanych, osadzano ich w więzieniach zwykłych bądź w specjalnych, a te z kolei dzielono na: „więzienia obserwacyjno-rozdzielcze; więzienia dla słabych fizycznie, dla chorych na schorzenia niebezpieczne dla otoczenia i dla niepełnowartościowych psychicznie, którzy nie mogą być użyci do pracy w normalnych warunkach więziennych i wymagają odrębnego traktowania; więzienia izolacyjne dla recydywistów, przestępców zawodowych lub z nawyknięcia oraz innych kategorii skazanych, co do których zachodzi potrzeba wyłączenia z więzień zwykłych; więzienia kolonie rolnicze; więzienia zakłady rzemieślnicze; więzienia lub oddziały dla niepełnoletnich w wieku od lat 17 do 21; więzienia ruchome ośrodki pracy dla skazanych na kary pozbawienia wolności do lat trzech, celem zatrudnienia ich przy robotach społecznie użytecznych”¹⁷⁶.

Choć nie zostało to ujęte wprost w wymienionej ustawie, to jednak w oparciu o jej zapisy można wywieść, że przydzielanie więźniów do poszczególnych rodzajów więzień odbywało się na zasadzie analizy ich osobowości, sytuacji życiowej, predyspozycji, czy też umiejętności zawodowych, co stanowiło czynność wkraczającą w sferę prywatności ze względu na rodzaj uzyskiwanych od skazanego informacji. z drugiej jednak strony postępowanie tego rodzaju zapobiegało ewidentnym naruszeniom w stosunku do więźniów znajdujących się w gorszym położeniu, mianowicie chorych, będących w niemocy do działania, wykonywania pracy, czy też bardzo młodych, wymagających szczególnego traktowania. z tej perspektywy można mówić o pierwszych załączkach kształtowania się praw więźniów, lecz na tym etapie bez ich konkretnego nazywania. Sam bowiem fakt przydzielania skazanych do określonych rodzajów więzień mógł przyczyniać się do ich ochrony przed patologicznymi zjawiskami, w związku z którymi mogło dochodzić do wielu niekontrolowanych sytuacji.

Na gruncie prezentowanej ustawy trudno się jednak doszukiwać zapewnienia ochrony prawa do prywatności dla pozbawionych wolności, mimo iż art. 17 ust. 3 stanowił, że „wszelkie rygory należy stosować z możliwym poszanowaniem godności ludzkiej osoby pozbawionej wolności”¹⁷⁷, co na tamtym etapie – choć można uznać za

¹⁷⁶ Ibidem.

¹⁷⁷ Dz.U. Nr 68, poz. 457.

pozytywny przejaw rozwoju polskiego więziennictwa – tak sformułowany zapis pozwalał na bardzo odmienne interpretacje.

Jednak pozytywnym zwiastunem przyszłego kształtowania się ochrony prawa do prywatności więźniów, którzy w ówczesnym czasie podlegali Ustawie o organizacji więziennictwa, był art. 32.1. ust. 4, zgodnie z którym osoby pozbawione wolności, które w związku z odbywaniem kary zdały egzamin, były uprawnione do otrzymania świadectwa bez zaznaczenia, że uzyskali je podczas przebywania w więzieniu lub w areszcie¹⁷⁸.

Kolejnym aktem prawnym, powstałym w okresie międzywojennym, a jednocześnie istotnym z punktu widzenia rozwoju więziennictwa polskiego i zarazem wykonywania kary pozbawienia wolności, był regulamin więzienny wydany w formie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r.¹⁷⁹. Na gruncie prezentowanego dokumentu można się doszukiwać przejawów ochrony praw więźniów, w tym ich prawa do prywatności. M. in. z § 63 wynika, że rewizja osobista kobiet – więźniarek może być przeprowadzona wyłącznie przez inną kobietę prezentującą Służbę Więzienną, a ponadto czynność ta może być dokonana wyłącznie w odosobnionym miejscu. Interesującą kwestią związaną z prywatną sferą więźnia był zapis w § 105 stanowiący o obowiązku wzięcia przez więźnia udziału w porannej modlitwie, stosownie do wyznawanej wiary. Podobnie, z § 107, wynikał obowiązek uczestniczenia w wieczornej modlitwie, zakończonej udaniem się na nocny spoczynek. § 4 działu IV regulaminu dotyczył z kolei tematu komunikowania się więźnia ze światem zewnętrznym, mianowicie w granicach zezwolenia władz więziennych, sądowych i prokuratorskich więzień miał prawo do przyjmowania odwiedzin oraz prowadzenia korespondencji, przy czym prawo to mogło mu zostać odebrane wskutek kary dyscyplinarnej. w przypadku tzw. więźnia śledczego na podstawie zlecenia władz sądowych lub prokuratorskich. Ograniczenie prawa do prywatności mogło nastąpić wskutek nadzorowania przez funkcjonariuszy więziennych odwiedzin więźnia, w szczególności poprzez obowiązek – określony w § 140 – odbywania rozmowy w języku zrozumiałym dla nadzorującego odwiedziny. Więzień był ponadto zobowiązany do takiego zachowania dystansu od osoby, która go odwiedziła, aby była możliwość oddzielenia rozmawiających siatką. Jedynie w stosunku do więźniów

¹⁷⁸ Dz.U. Nr 68, poz. 457.

¹⁷⁹ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia...*, s. 134.

skazanych na karę twierdzy bądź wyróżniających się wzorowym sprawowaniem nie było konieczności stosowana siatki. z § 146 wynikała ponadto możliwość kontrolowania zarówno wysyłanej, jak i odbieranej korespondencji więźniów. Listy zatrzymane z powodu ich treści trafiały do akt więźnia (§ 148). z kolei, zgodnie z § 150, korespondencja w języku obcym, niezrozumiałym dla naczelnika więzienia, mogła być wysyłana lub doręczana jedynie po przetłumaczeniu jej przez tłumacza przysięgłego lub osobę godną zaufania na język polski. Wskazane regulacje pozwalają na stwierdzenie o znacznej ingerencji w prywatność więźniów kontaktujących się ze światem zewnętrznym zarówno w formie korespondencyjnej, jak również w formie osobistych kontaktów.

Kolejną kwestią, jaką normował regulamin więzienny z 1931 r., mającą wpływ na ograniczenie prawa do prywatności więźniów, był sposób przeprowadzania rewizji cel, sal pracy i pomieszczeń, jak również samych osadzonych. Zgodnie z § 157 rewizja cel i innych pomieszczeń odbywała się każdego dnia o różnych porach dnia. z kolei rewizja osobista więźniów była dokonywana w okolicznościach wskazanych w pkt. a-e § 157. M. in. dotyczyło to sytuacji przybycia do więzienia, przed wprowadzeniem do łazni, w przypadku podejrzenia ukrywania przez więźnia niedozwolonych przedmiotów oraz innych wymienionych w tym paragrafie. w dziale II dotyczącym tymczasowego aresztowania odniesiono się ponadto do kwestii traktowania więźniów śledczych. Zgodnie ze zdaniem drugim § 251 więźniowie karni, o ile w czasie odbywania kary, zastosowano do nich tymczasowe aresztowanie, winni być poddani takim ograniczeniom stosowanym względem więźniów śledczych, jakich zażądają właściwe władze sądowe lub prokuratorskie. Zapis ten stwarzał zatem możliwość „uznaniowego” traktowania tej kategorii pozbawionych wolności, a także niebezpieczeństwa zbyt szerokich nadużyć, co z pewnością miało istotne przełożenie także na kwestie związane z godnością oraz prywatnością więźniów.

W stosunku do kobiet będących matkami karmiącymi przewidywano, zgodnie z § 279, konieczność osadzania ich w „wygodnych celach”, a zatem w ich przypadku warunki do zachowania prywatności z założenia miały być nieco lepsze, niż miało to miejsce w przypadku pozostałych więźniów. Ponadto perspektywa zachowania dla siebie prywatności w możliwie najwyższym stopniu jest tym bardziej możliwa, im większa jest powierzchnia celi więziennej. Choć regulamin z 1931 r. nie precyzował norm dotyczących powierzchni, jaka powinna przysługiwać na więźnia, to – zgodnie z § 285

objętość powietrza dla każdego więźnia powinna wynosić co najmniej: w celach wspólnych 13 m³, zaś w celach jednoosobowych 18 m³.

Wraz z pojawianiem się pierwszych spisanych regulacji odnoszących się do organizacji więziennictwa, istotne znacznie dla kształtowania się polskiej myśli penitencjarnej okresu międzywojennego miały ponadto kongresy penitencjarne. Na jako jedno z najbardziej istotnych wskazano londyński (1925), praski (1930) oraz berliński (1935)¹⁸⁰. „Polscy penitencjaryści mieli sposobność prezentowania swoich koncepcji podczas obrad międzynarodowych kongresów penitencjarnych”¹⁸¹.

System więziennictwa w sposób szczególny uległ kolejnym przemianom w okupowanej Polsce.

Polskie więzienia, jakie znajdowały się na terenach zajętych przez Armię Czerwoną zostały przejęte przez NKWD¹⁸². z kolei „na terenach polskich zajętych przez Wehrmacht, sytuacja w więzieniach była bardzo zróżnicowana. Część z nich Niemcy przejęli wraz z więźniami”¹⁸³.

W okresie okupacji hitlerowskiej więzienia na terenach zarówno Generalnego Gubernatorstwa jak i na terenach polskich wcielonych do Rzeszy, stały się miejscami terroru, fizycznego wyniszczenia oraz cierpień dziesiątek tysięcy polskich obywateli¹⁸⁴.

II wojna światowa doprowadziła Polskę do daleko idącego uciemnienia nazizmem oraz komunizmem, co miało bardzo duże znaczenia dla aktów nieludzkiego traktowania więźniów¹⁸⁵.

W Europie po zakończeniu drugiej wojny światowej, na bazie doświadczeń związanych z okrucieństwem wojny, prawa człowieka zaczęto postrzegać jako niekwestionowaną przynależność jednostki do gatunku ludzkiego i konieczność traktowania jej w godny oraz humanitarny sposób, co jednak wciąż jeszcze nie

¹⁸⁰ Ibidem, s. 127.

¹⁸¹ K. Chmielewski, *Polska doktryna prawa penitencjarnego w okresie międzywojennym – zarys problematyki*, „Czasopismo prawno-historyczne”, 2016, t. LXVIII, z. 1, s. 198.

¹⁸² R. Maleszyk, *Więziennictwo polskie...*, s. 19.

¹⁸³ Ibidem, s. 20.

¹⁸⁴ Ibidem, s. 24.

¹⁸⁵ Z. Hołda, *Europejskie standardy traktowania więźniów. Kilka uwag o Europie, Radzie Europy, Polsce i prawach więźniów*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”, 2009, rok XIII, z. 1, s. 102.

znajdowało praktycznego odniesienia do panującej rzeczywistości. Tym bardziej istotnym jest, że to właśnie dopiero od tego momentu można rozważać na temat rozwoju kodyfikacji praw człowieka, a zatem próby ich teoretycznego ujęcia, a nawet kształtowania się instytucji, które dysponowały możliwością ich egzekwowania.

Typowo postępująca globalizacja praw człowieka, rozumiana jako „procesy i zjawiska zachodzące we współczesnym świecie”¹⁸⁶, miała miejsce po 1945 r.¹⁸⁷, kiedy został zapoczątkowany intensywny rozwój międzynarodowych systemów ochrony praw człowieka i nierozzerwalnych z nimi międzynarodowych mechanizmów ich ochrony. Mechanizmy te wciąż są doskonalone i dostosowywane do obecnie występujących uwarunkowań oraz dynamicznych zmian w jakimś na do czynienia świat XXI w.

Słusznie podają Aleksandra Gliszczyńska-Grabias, Katarzyna Sękowska-Kozłowska i Roman Wieruszewski, że „globalizacja w kontekście ochrony praw człowieka powinna oznaczać dążenie do upowszechniania standardów ochrony praw człowieka”¹⁸⁸.

W dalszej kolejności należy wskazać, że najbardziej doniosłym powojennym wydarzeniem wpływającym na umocnienie praw człowieka było powołanie do życia dnia 24 października 1945 r. Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) oraz uchwalenie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 10 grudnia 1948 r. Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka¹⁸⁹.

Ze względu na dalej rozwijające się tendencje nie tylko w kierunku rozwoju praw człowieka, ale także większej humanitaryzacji kary pozbawienia wolności, zaczęto więc dążyć do kodyfikowania zasad jej wykonywania. Istotnego znaczenia z punktu widzenia potrzeby opracowania standardów postępowania z więźniami, należy upatrywać przede wszystkim w różnicach, w jakich zaczęto postrzegać sposób wykonywania kary

¹⁸⁶ M. Sitek, *Treść Praw Człowieka w dobie globalnych determinantów egzogennych*, „Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie”, 2022, vol. XV, nr 1, s. 403.

¹⁸⁷ w 1945 r. powołano do życia Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ), która po bardzo negatywnych doświadczeniach drugiej wojny światowej zadeklarowała w art. 55 lit. c Karty Narodów Zjednoczonych poparcie dla powszechnego poszanowania i przestrzegania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich, bez względu na rasę, płeć, język lub wyznanie. Źródło: B. Liżewski, M. Myślińska, *Mechanizm ochrony praw człowieka w systemie Rady Europy i w systemie interamerykańskim (teoretyczna analiza prawnoporównawcza)*, „Studia Iuridica Lubliniensia”, 2014, nr 21, s. 107.

¹⁸⁸ A. Gliszczyńska-Grabias et al., *Koncepcja Światowego Trybunału Praw Człowieka*, „Państwo i Prawo”, 2011, nr 5, s. 17.

¹⁸⁹ W. M. Hrynicky, *Potrzeba wzmocnienia międzynarodowej ochrony praw człowieka trzeciej generacji*, „Kultura bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje”, 2018, nr 30, s. 129.

pozbawienia wolności, jej cele oraz biorąc pod uwagę poprzednie doświadczenia związane z funkcjonowaniem systemów penitencjarnych.

W 1932 r. wszedł w życie Kodeks karny oparty na nowych podstawach teoretyczno-prawnych, które stanowić miały podłoże dla modyfikacji dotychczasowego modelu więziennictwa¹⁹⁰. w literaturze przedmiotu spotkać się można z poglądem, że „Kodeks karny z 1932 r. należy uznać nie tylko za wybitne dzieło jurydyczne, ale również naukowe”¹⁹¹.

Kodeks ten, na cześć jego twórcy, nazwano także „Kodeksem Makarewicza”.

Juliusza Makarewicza uznawano bowiem za najbardziej zasłużonego prawnika dwudziestolecia międzywojennego¹⁹².

Kodeks karny z 1932 r. został podzielony na część ogólną i szczególną i składał się z 42 rozdziałów. Zostały w nim zawarte zasady wyniesione ze szkoły klasycznej, nie tylko takie jak zasada formalnej równości wobec prawa, ale także zasada humanitaryzmu stanowiąca o indywidualizacji odpowiedzialności i kary, wprowadzeniu warunkowego zawieszenia kary czy zatarcia skazania¹⁹³. Autor kodeksu karnego z 1932 r. za podstawowe sankcje karne uważał kary pozbawienia wolności i kary pieniężne, przy czym jednocześnie twierdził o nieskuteczności więzienia¹⁹⁴.

Profesor Makarowicz tak uzasadniał ideę karania w kodeksie własnego autorstwa:

Kodeks karny polski z r. 1932 przewiduje środki zabezpieczające przede wszystkim tam, gdzie sędzia nie może stosować kary wogóle z powodu niepoczytalności sprawcy, a także tam, gdzie z powodu częściowej anormalności nie chce stosować kary w pierwszej linii, pozostawiając kwestję kary otwartą, a wysuwając umieszczenie w zakładzie leczniczym na pierwszy plan. Sędzia może stosować je także tam, gdzie karę należy wykonać, lecz gdzie dodatkowo przeorać należy psychikę sprawcy, by usunąć źródło przestępczości; stosuje je

¹⁹⁰ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawia wolności...*, s. 134.

¹⁹¹ J. Koredczuk, *Znaczenie kodeksu karnego z 1932 r. dla rozwoju nauki i prawa karnego w Polsce w XX w.*, „Zeszyty Prawnicze UKSW”, 2011, z. 11(2), s. 56.

¹⁹² D. Janicka, *Hube – Makarewicz – Wolter. Trzy koncepcje karania na przestrzeni stu lat*, „Archiwum Kryminologii”, 2017, t. XXXIX, s. 5.

¹⁹³ K. Bradliński, *Polskie kodeksy karne okresu międzywojnia*, „Studenckie Zeszyty Naukowe”, 2018, vol. XXI, nr 38, s. 37.

¹⁹⁴ D. Janicka, op. cit., s. 16.

wreszcie tam, gdzie środek karny nie doprowadzi do pożądanych rezultatów, gdzie od przestępcy należy się na dłuższy przeciąg czasu w zupełności odciąć¹⁹⁵.

W okresie Polski Ludowej, a zatem począwszy od 1944 r., coraz częściej można było zaobserwować kształtowanie się różnego rodzaju idei oraz nurtów¹⁹⁶ związanych z zasadami wykonywania kary pozbawienia wolności.

Z kolei w kodeksie karnym wykonawczym z 1969 r. dostrzeżono konieczność segregacji i zróżnicowania rygorów odbywania kary pozbawienia wolności¹⁹⁷.

Współcześnie, osoba skazana na karę pozbawienia wolności i umieszczona w zakładzie karnym bądź w areszcie śledczym, traktowana jest w sposób opierający się na przestrzeganiu standardowych zasad. Są nimi w szczególności: zakaz tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania oraz nierozłącznie związany z nimi obowiązek poszanowania godności osób pozbawionych wolności i ich humanitarnego traktowania¹⁹⁸.

Ponadto ujęcie kary, a zwłaszcza kary pozbawienia wolności, jako środka utrzymania władzy i poskromienia przestępców oraz panaceum na wszelkie problemy i bolączki społeczne sprawiało, że przez całe lata polskie więziennictwo charakteryzowało się jednym z najwyższych wskaźników uwięzienia w Europie i na świecie (średnio około 300 na 100 000 mieszkańców od końca lat pięćdziesiątych po późny okres lat siedemdziesiątych)¹⁹⁹.

¹⁹⁵ J. Makarewicz, *Prawo karne i prawa obywatela*, „Ruch Prawniczy, Socjologiczny i Ekonomiczny”, 1936, nr 16 (2), s. 99.

¹⁹⁶ Jak podaje Aleksander Ratajczak, pierwszy z trzech nurtów Polski Ludowej „polegał na uchwalaniu aktów prawnych regulujących różnorodne zagadnienia z dziedziny prawa karnego, związane ściśle ze zmieniającymi się potrzebami politycznymi, gospodarczymi i społecznymi nowego ustroju. Nurt ten stanowił poważny krok w rozwoju socjalistycznego prawa karnego, ale do czasu uchwalenia nowego kodeksu karnego nie spełniał podstawowego warunku, a mianowicie nie naruszał instytucji ogólnych kodeksu karnego z 1932 r., opartych zresztą na przestarzałych koncepcjach karania, opracowanych w ramach innego ustroju”, źródło: A. Ratajczak, *Rozwój i kodyfikacja prawa karnego w trzydziestoleciu Polski Ludowej*, „Ruch Prawniczy, Socjologiczny i Ekonomiczny”, 1975, nr 1, s. 20.

¹⁹⁷ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny...*

¹⁹⁸ E. Dawidziuk, *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 13.

¹⁹⁹ M. Płatek, *Europejskie Reguły Więzienne a polskie prawo i praktyka penitencjarna*, „Studia Iuridica”, 1997, t. XXXIV, s. 182.

Wskazany problem zaczął więc generować kolejną deformację polskiego systemu więziennictwa, mianowicie związaną ze znacznym przeludnieniem zakładów karnych i wynikłymi na tym tle anomaliami wśród osadzonych obnażonych z resztek swojej godności oraz człowieczeństwa.

„Przeludniony zakład karny oznacza stłoczone i niehigieniczne pomieszczenia; nieustanny brak prywatności (nawet w czasie wykonywania tak podstawowych czynności jak korzystanie z zaplecza sanitarnego)”²⁰⁰.

Na tle tendencji ukierunkowanych na zmianę systemu więziennictwa, często, niestety, nieudolnie stwarzających iluzję poprawy warunków życia skazańców, z coraz większą determinacją zaczęły dynamizować się ruchy na rzecz humanitaryzacji kar pozbawienia wolności. To z kolei stało się kołem napędowym dla opracowania katalogu praw osób odbywających karę pozbawienia wolności.

Biorąc zatem pod uwagę coraz większą świadomość istnienia mankamentów, z którymi zmagał się system więziennictwa w konfrontacji z rosnącymi oczekiwaniami społecznymi, a także rozwojem regulacji odnoszących się do praw człowieka, to właśnie w XX w. doszło do wypracowania licznych wersji reguł odpowiadających na ówczesnie występujące wyzwania penitencjarystyki.

Sposób karania więźniów jaki funkcjonował na przestrzeni wieków, był przede wszystkim nastawiony na napiętnowanie i zhańbienie więźnia, co wielokrotnie dowodziło, że taka forma oddziaływania przynosi skutek wręcz odwrotny od zamierzonego, w konsekwencji czego nie mogło być mowy o powrocie do społeczeństwa zresocjalizowanej i „naprawionej” moralnie oraz mentalnie jednostki. Nierzadko wśród osadzonych, uciskanych ówczesnymi mechanizmami więziennych rygorów, dochodziło do jeszcze większego nasilenia zdemoralizowanych już postaw i prawie pewnego – po wyjściu na wolność – ponownego naruszenia porządku prawnego skutkującego kolejnym osadzeniem w zakładzie karnym.

Bardzo trafnie problem ten ujęła Karolina Piech poszukując odpowiedzi na pytanie:

Czy przez niehumanitarne upodlenie człowieka, a takie stanowi każde pogwałcenie konwencyjnej zasady humanitaryzmu, możliwa jest poprawa jego postaw i zachowania oraz wychowanie go do wolności, które winno być przecież głównym celem każdej kary, w tym kary

²⁰⁰ Pkt. 13 Fragment Siódmego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (97) 10], s. 23, https://arch-bip.ms.govol.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czl_onz/pol-standards-cpt.pdf [dostęp: 28 kwietnia 2023].

pozbawienia wolności? Niemożliwym jest bowiem wychowanie do wolności człowieka poprzez odarcie go z godności osoby ludzkiej, a przetrzymywanie osoby ludzkiej w zatłoczonym pomieszczeniu przez kilka miesięcy, a nawet lat, bez wątplenia takie odarcie stanowi²⁰¹.

Analizując rozwijający się proces upowszechniania się standardów wykonywania kary pozbawienia wolności, w tym odpowiedniego traktowania więźniów, stwierdzić należy, że poczynając od XX w., aż do czasów współczesnych, nastąpił ogromny wzrost zmian w stosunku do tego, co miało miejsce jeszcze około ponad sto lat temu. Znaczenie praw człowieka, w tym rozwój praw osób uwięzionych, aktualnie nabrało zupełnie innego wymiaru i znaczenia, jak również doprowadziło do opracowania standardów w jak najwyższym stopniu odpowiadających optymalnemu traktowaniu człowieka pozbawionego wolności w XXI w. Oczywiście nie doprowadziło to do całkowitej eliminacji wszystkich kwestii problemowych, ani innych obszarów wymagających dopracowania, lecz w konsekwencji zaistniałych zmian, łamanie praw człowieka przestało mieć miejsce w wymiarze powszechnym, a współczesne polskie oraz europejskie ustawodawstwa wprowadziły w życie regulacje pozwalające na utrzymywanie w ryzach najbardziej oczekiwanych norm hołdujących prawom osób pozbawionych wolności.

Zanim jednak w XX w. w sposób zintensyfikowany zaczęto podejmować działania zmierzające do rzeczywistej, a nie tylko teoretycznej poprawy położenia więźniów oraz stworzenia im warunków sprzyjających poszanowaniu ich praw, traktowanie osadzonych wciąż jeszcze sprowadzało się do ustawicznie występującego problemu naruszania podstawowych form humanitarnego postępowania z tą grupą społeczną. Jak wskazał Artur Ptaszyński w latach 1945–1958 polskie więziennictwo miało do czynienia z następującą problematyką

Nieprzestrzeganie regulaminów oraz sadystyczny stosunek do więźniów były codziennością. Kontrole placówek nagminnie zwracały uwagę na nieprzestrzeganie przepisów z zakresu warunkowego zwalniania więźniów, także na stosowanie drakońskiego systemu kar, lekceważenie prośb osadzonych, fatalny stan sanitarny cel oraz ich przeludnienie, niewystarczającą opiekę lekarską lub jej całkowity brak, osadzenie we wspólnych celach

²⁰¹ K. Piech, *Czy ciasna cela to brak humanitaryzmu? – uwagi na gruncie art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Przegląd europejski” vol. 21, nr 1, s. 188.

więźniów młodocianych z zawodowymi przestępcami, a kobiet ciężarnych i z małymi dziećmi wśród innych²⁰².

Z czasem również zaczęto z większą uwagą przyglądać się wszechobecnemu i powtarzającemu się problemowi przeludnienia cel więziennych oraz wciąż spotykanych bardzo złych warunków bytowych, stwarzających preteksty do dopuszczania się kolejnych naruszeń.

Już bowiem od okresu powojennego odnotowywano bardzo duże liczby więźniów, a zjawisko nadmiernego zaludnienia osiągnęło swój szczyt w okresie PRL i z niewielkimi przerwami wciąż się powtarzało i zasadniczo występuje nadal²⁰³.

Ze strony przedstawicieli Służby Więziennej nadużycia sprowadzały się przede wszystkim do kwestii sposobu realizowania swoich obowiązków, a w konsekwencji naruszania zasad etycznego postępowania z więźniami. Osadzeni częstokroć byli traktowani poniżej minimum godności i w zasadzie rutynowo postrzegano ich jako ludzi „drugiej kategorii”. Nierzadko odnotowywano przypadki nadużywania władzy przez strażników więziennych, łącznie ze stosowaniem przez nich przemocy, którą wciąż jeszcze uznawano za sposób poskromienia najbardziej problematycznych osób.

Jak podaje Artur Ptaszyński na przykładzie funkcjonowania Wojewódzkiego Więzienia Karno-Śledczego w Bydgoszczy w latach 50-tych XX w. więźniów poddano różnego rodzaju represjom, począwszy od pobyków w karcerach, izolatkach, po odbieranie im paczek oraz listów od rodzin. Więźniom politycznym nie szczędzono dodatkowo szykan i szantaży psychicznych. Więźniowie byli nie tylko bici, ale także do tych, którzy byli obłożnie chorzy, nie wzywano lekarzy, skazując ich na śmierć. Tę zasługującą na potępienie praktykę nazywano tzw. „śmiercią pod kontrolą”²⁰⁴.

W odniesieniu do początku lat 60-tych XX w. zwrócono uwagę na to, że kara pozbawienia wolności nie tylko nie resocjalizuje, ale wręcz prowadzi do różnego rodzaju wypaczeń i jest „kuźnią przestępczości”, natomiast pojęcie resocjalizacji w zakładzie karnym stanowi *contradictio in adiecto*; nie można człowieka zresocjalizować,

²⁰² A. Ptaszyński, *System więziennictwa w latach 1945–1958. Analiza na przykładzie funkcjonowania Wojewódzkiego Więzienia Karno-Śledczego w Bydgoszczy*, „Świat Idei i Polityki”, 2020, tom 19, s. 194.

²⁰³ T. Szymanowski, *Przeludnienie zakładów karnych, jego następstwa i metody ograniczenia tego zjawiska*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”, 2007, nr 11, z. 1, s. 287.

²⁰⁴ Ibidem, s. 196–197.

odrywając go od społeczeństwa i umieszczając w najbardziej nieprzyjnym środowisku, jakim jest więzienie²⁰⁵.

Od dnia 1 stycznia 1970 r. zaczął obowiązywać kodeks karny z 1969 r.²⁰⁶.

W świetle założeń kodeksu karnego z 1969 r. polityka zwalczania przestępczości miała opierać się na stosowaniu surowych środków reakcji prawnokarnej wobec sprawców poważnych przestępstw oraz – co do zasady – stosowaniu środków karnych, które nie łączyłyby się z pozbawieniem wolności wobec sprawców drobnych przestępstw²⁰⁷. w kodeksie karnym wykonawczym z 1969 r. nie zawarto – podobnie jak w poprzedzającej ustawie – katalogu praw więźnia. Jednakże, zgodnie z art. 7 § 2 k.k.w

[...] ograniczenie praw skazanego nie może przekraczać granic niezbędnych do prawidłowego wykonania orzeczonej kary lub zastosowanego środka”. z kolei w § 3 wskazano, że „kary wykonuje się w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego.”²⁰⁸

Istotne jest stwierdzenie Barbary Stańdo – Kaweckiej, iż

Pod rządami kodeksu karnego wykonawczego z 1969 roku w nauce prawa karnego wykonawczego wśród jego zasad nie wymieniano zasady podmiotowego traktowania skazanych²⁰⁹.

W świetle bowiem art. 37 § 2 k.k.w. z 1969 r. działalność resocjalizacyjna miała polegać na poddaniu skazanego dyscyplinie i porządkowi oraz na oddziaływaniu na niego poprzez aktywności takiej jak praca, nauka i zajęcia kulturalno-oświatowe²¹⁰.

A zatem zbyt przedmiotowe traktowanie osób pozbawionych wolności poprzez m. in. nie liczenie się z ich zdaniem, brak analizy ich sytuacji osobistej i dążenie przede wszystkim do resocjalizowania pomimo braku motywacji do podejmowania tego typu

²⁰⁵ A. Marek, „Nowy realizm” w polityce kryminalnej Stanów Zjednoczonych – założenia i efekty, „Państwo i Prawo”, 1980, nr 7, s. 101.

²⁰⁶ Dz.U. 1969 nr 13 poz. 98.

²⁰⁷ M. Melezini, *Założenia polityczno-kryminalne kodeksu karnego z 1969 r. i ich realizacja w praktyce w latach 1970–1980*, „Z dziejów prawa”, 2019, t. 12 (20), s. 896.

²⁰⁸ Art. 7 § 2 i 3 k.k.w. z 1969 r.

²⁰⁹ B. Stańdo-Kawicka, *Zasada podmiotowego traktowania skazanych z kodeksie karnym wykonawczym z 1997 r.*, „Nowa kodyfikacja prawa karnego”, t. LIV, Wrocław 2019, s. 240.

²¹⁰ Ibidem, s. 241.

działań ze strony samych osadzonych, sprawia, że trudno jest twierdzić o jakimkolwiek faktycznym podłożu do respektowania w tamtym okresie praw osób pozbawionych wolności, w tym w szczególności prawa do prywatności, które wciąż okazywało się być wartością czysto iluzoryczną.

Kolejne zmiany w więziennictwie dotyczyły nazewnictwa tej instytucji i odchodzenia od określenia, które nie dość że funkcjonowało od niepamiętnych czasów, to dodatkowo kojarzyło się z epoką więźnia całkowicie poddanego rygorom władz, pozbawionego jakichkolwiek praw.

Polski ustawodawca w 1970 r. wprowadził nową typologię penitencjarną poprzez to, że termin „więzienie” został zastąpiony nazwą „zakład karny zwykły”²¹¹.

W literaturze taktującej na temat lat 70-tych XX w. nadal można było się jednak spotkać z dalszym stosowaniem nazewnictwa „więzienie” dla wspólnego określenia tym mianem zarówno zakładów karnych, jak i aresztów śledczych, które były kierowane przez Centralny Zarząd Zakładów Karnych (CZZK), na czele którego stał dyrektor, najczęściej w stopniu generała Służby Więziennej (SW), podlegający ministrowi sprawiedliwości. Porządek i zarządzanie poszczególnymi jednostkami leżało głównie w gestii Służby Więziennej²¹².

Dopiero w drugiej połowie lat 80-tych XX w. nastąpiła dalsza kontynuacja i przez to intensyfikacja „uczłowieczenia” zasad odnoszących się do sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności.

Polskie władze zaczęły stopniowo odchodzić od polityki powszechnego represjonowania i panującego dotąd przyzwolenia na istnienie bezprawia. Wskutek tego w 1987 r. ówczesny minister sprawiedliwości Lech Domeracki²¹³ powołał Komisję do Spraw Reformy Prawa Karnego, której zadaniem było przygotowanie „cywilizowanych” propozycji nowelizacji kodeksów karnych²¹⁴.

²¹¹ M. Ciosek, op. cit., s. 194.

²¹² T. Kozłowski, *Więziennictwo dekady Gierka*, <http://www.polska1918-89.pl/pdf/wieziennictwo-dekady-gierka,4669.pdf> [dostęp: 30 kwietnia 2023].

²¹³ Polski sędzia, polityk, minister sprawiedliwości w latach 1983–1988, https://pl.wikipedia.org/wiki/Lech_Domeracki, dostęp [10 marca 2023 r.].

²¹⁴ Z. Hołda, *Europejskie standardy ...*, s. 107.

Co istotne, w dniu 2 maja 1989 r. Minister Sprawiedliwości Łukasz Balcer²¹⁵ wydał dwa rozporządzenia w sprawie odpowiednio: regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności i regulaminu wykonywania tymczasowego aresztowania. Określono je jako „dobre akty prawne, zorientowane na ludzkie traktowanie więźniów”²¹⁶.

Pomimo znacznych postępów w kształtowaniu się bardziej humanitarnych sposobów wykonywania kary pozbawienia wolności, w praktyce, wciąż jeszcze sposób życia osób pozbawionych wolności oraz realizacja ich uprawnień prezentowała się znacznie gorzej niż przewidywały teoretyczne regulacje prawne.

Nierzadką praktyką były powtarzające się akty agresji strażników więziennych wrogo nastawionych w stosunku do osadzonych. Mogło to wynikać zarówno ze zbyt małego zatrudnienia funkcjonariuszy i przez to obarczenia ich nadzorem nad zbyt dużą liczbą osadzonych, jak również ze zbyt niskich kwalifikacji pracowników Służby Więziennej nieorientowanych jednocześnie na prawa i potrzeby więźniów.

Jak wskazał Tomasz Kozłowski agresja strażników w stosunku do więźniów była ostatnim ogniwem łańcucha, którego początek został wyrażony w rozwiązaniach systemowych prawa karnego i więziennictwa. Wzrost populacji osadzonych był efektem decyzji podjętych na szczytach władz, które jednocześnie nie zapewniły odpowiednich warunków do wykonania założeń ich polityki. Więziennictwo nie zostało też wsparte zastrzykiem środków finansowych i materialnych²¹⁷. Taki stan rzeczy powszechnie jeszcze występował zwłaszcza na przełomie lat 70–tych i 80–tych XX w.

W praktycznie tym samym czasie, albowiem od początku lat 80–tych XX w. prawo do prywatności stało się przedmiotem wielu rozstrzygnięć Europejskiej Komisji Praw Człowieka i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka ze względu na rosnącą rangę prawa do prywatności²¹⁸.

²¹⁵ Polski prawnik i polityk, działacz rad narodowych, poseł na Sejm PRL VIII kadencji, minister sprawiedliwości (1988–1989), https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%81ukasz_Balcer [dostęp: 10 marca 2023].

²¹⁶ Ibidem, s. 108.

²¹⁷ T. Kozłowski, op. cit., s. 177.

²¹⁸ A. Czubik, *Prawo do prywatności w Travaux Preparatoires Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VII, A.D. MMIX Numer specjalny – ochrona praw człowieka, s. 119–120.

Po wstąpieniu Polski do Rady Europy w 1991 r. dalszemu doskonaleniu podlegał system odnoszący się do sposobu traktowania osób pozbawionych wolności. Źródłem tych tendencji stały się przede wszystkim europejskie standardy traktowania osób pozbawionych wolności.

Warto odnotować, że standardy te są fragmentem większej całości, którą nazywa się „europejskim prawem i polityką penitencjarną (więzienną)”²¹⁹.

Źródłem prawa karnego wykonawczego w celu realizowania określonych standardów wykonywania kary pozbawienia wolności mogą być akty prawne, zarówno o charakterze *soft law*²²⁰, a zatem tzw. „miękkiego prawa międzynarodowego”, jak i *hard law*, czyli tzw. „twardego prawa międzynarodowego”.

Podstawowym źródłem europejskich standardów traktowania osób pozbawionych wolności jest przede wszystkim Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności²²¹, w bezsporny sposób wszystkie jej przepisy dotyczą każdego człowieka. Co więcej, niektóre z nich, a przede wszystkim art. 3 („nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu”), najwyraźniej mają na uwadze w szczególności osoby pozbawione wolności (dotyczy to także art. 4 i art. 5, a nawet art. 2)²²².

Kolejnym źródłem mającym bezpośrednie znaczenie dla wykonywania najistotniejszych standardów kary pozbawienia wolności są zarówno Europejskie Reguły Więzienne, jak również dorobek Europejskiego Komitetu Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu.

219 Z. Hołda, *Europejskie standardy...* s. 109.

220 Miękkie prawo klasyfikuje się jako pokrewne prawu instrumenty, które nie mają mocy prawnej wiążącej. w kontekście prawa międzynarodowego termin "miękkie prawo" odnosi się przeważnie do porozumień (których stronami są przeważnie państwa), które pozbawione są niektórych elementów pozwalających uznać je "prawa" międzynarodowe w ścisłym rozumieniu. w obszarze prawa międzynarodowego "miękkiego prawa" zaliczyć należy zobowiązania nieujęte w formie traktatu (a więc nienadające się do prawnego wyegzekwowania) jak również niektóre typy rezolucji organizacji międzynarodowych (np. rezolucje Zgromadzenia Ogólnego ONZ). Termin "miękkie prawo" jest także często używany w odniesieniu do różnych rodzajów *quasi*-prawnych instrumentów Wspólnot Europejskich (od grudnia 2009 roku: Unii Europejskiej,;: "kodeksów postępowania" (ang. *codes of conduct* "wytycznych" (ang. *guidelines*,; "komunikatów" (ang. *communication* itp. w obszarze prawa Unii, instrumenty "miękkiego prawa" są często używane w celu zasygnalizowania, w jaki sposób Komisja Europejska będzie używała swoich kompetencji, w jaki sposób Komisja będzie wykonywała swoje zadania w ramach przysługującego jej swobodnego uznania, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Mi%C4%99miękkieprawo> [dostęp: 21.03.2019].

²²¹ Jest to umowa międzynarodowa w skrócie nazywana także Europejską konwencją praw człowieka (EKPCz), Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284.

222 Z. Hołda, *Europejskie standardy...*, s. 109

Europejskie Reguły Więzienne, które zostały znowelizowane w 2006 r., były poprzedzone innymi ważnymi dokumentami tj. Regułami Minimalnymi ONZ z 1955 r., których stosowanie przez państwa członkowskie zalecała Rada Społeczno-Gospodarcza ONZ. Następnie zaś były poprzedzone Wzorcowymi Regułami Minimum Postępowania z Więźniami z 1984 r. Dokumenty te odegrały bardzo istotną rolę w propagowaniu cywilizowanych i postępowych standardów dotyczących praworządnego i humanitarnego postępowania z więźniami w krajach całego świata. Szczególne znaczenie miały one dla państw pokolonialnych, które tworzyły systemy prawa i wykonywania kar, a także dostarczyły istotnych argumentów w dążeniach do praworządnego postępowania z osobami pozbawionymi wolności w państwach totalitarnych²²³.

W dniu 1 września 1998 r. wszedł w życie Kodeks karny wykonawczy z 1997 r.²²⁴

Wśród zagadnień żywo dyskutowanych w okresie prac nad projektem tego kodeksu znajdowały się konieczność upodmiotowienia skazanych, a w szczególności sprawców odbywających karę pozbawienia wolności, oraz możliwość pogodzenia podmiotowego traktowania skazanych z systemem penitencjarnym zorientowanym na resocjalizację osób pozbawionych wolności²²⁵.

Jak wskazał T. Szymanowski kodeks karny wykonawczy z 1997 r. wywołał nie tylko przełom w rozwoju prawa karnego wykonawczego, ale także zapoczątkował kolejny okres kształtowania polityki penitencjarnej²²⁶. z kolei, jak wskazał S. Lelental, „datę wejścia w życie tego kodeksu, tj. 1 września 1998 r., można naszym zdaniem przyjąć jako początek „współczesności”²²⁷.

Zgodnie z art. 4 § 1 k.k.w.

²²³ T. Szymanowski, *Rekomendacja Rec (2006) 2 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich Europejskie Reguły Więzienne. Komentarz*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 72-73, Warszawa 2011, s. 75.

²²⁴ Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557.

²²⁵ B. Stańdo-Kawecka, op. cit., s. 239.

²²⁶ T. Szymanowski, *Prawne podstawy funkcjonowania więziennictwa w Polsce i ich wpływ na wykonywanie kary pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, 2009, nr 63, s. 36.

²²⁷ S. Lelental, *Współczesny wizerunek...*, s. 96.

[...] kary, środki karne, środki kompensacyjne, przepadek, środki zabezpieczające i środki zapobiegawcze wykonuje się w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego. Zakazuje się stosowania tortur lub niehumanitarnego albo poniżającego traktowania i karania skazanego.

Co do zasady, skazany zachowuje prawa i wolności obywatelskie (§ 2). Istotnym był ponadto art. 5 § 1 k.k.w., zgodnie z którym „skazany jest podmiotem określonych w niniejszym kodeksie praw i obowiązków”. Długo wyczekiwany katalog praw osadzonych został określony w art. 102 k.k.w. Wśród nich nie ujęto jednak jako jednego z praw osadzonych, prawa do prywatności. Pośrednio jednak można stwierdzić, że możliwość zachowania przez skazanego niektórych z praw, pozwala na zachowanie w jak najwyższym stopniu prywatności. Możliwość taka determinowana jest poprzez m. in. prawo utrzymywania więzi z rodziną i innymi bliskimi osobami (art. 102 pkt. 2), korzystania w wolności religijnej (art. 102 pkt. 3), czy kształcenia i samokształcenia oraz wykonywania twórczości własnej (art. 102 pkt. 5 k.k.w.). w tych wypadkach korzystanie z prawa do prywatności wiąże się z możliwością podejmowania przez skazanego określonych decyzji, takich jak korzystanie lub nie z wolności religijnej, jak również w innych powyżej wskazanych przypadkach.

Ponadto zgodnie z art. 67 k.k.w. „wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa”.

Jednak jak wypowiedział się S. Lelental odnośnie kodyfikacji karnej z 1997 r., nastąpiło „niebywałe przeludnienie zakładów karnych i aresztów śledczych”, przybierające wręcz postać zjawiska, w konsekwencji którego doszło do znacznego utrudnienia, a nawet wykluczenia możliwości realizacji przez Służbę Więzienną celu wykonywania kary pozbawienia wolności. S. Lelental w swojej wypowiedzi podkreślił, że przecież administracja zakładu karnego ma obowiązek zapewnienia skazanym bezpieczeństwa osobistego w czasie odbywania kary (art. 108 § 1 kkw.), przestrzegania ich praw, a zwłaszcza humanitarnych warunków, poszanowania godności, opieki zdrowotnej i religijnej, a także ochronę społeczeństwa przed sprawcami przestępstw osadzonymi w zakładach karnych i aresztach śledczych zgodnie z art. 1 ust. 3 pkt. 3 i 4

ustawy o Służbie Więziennej²²⁸. a zatem realizowanie podstawowych celów wykonywania kary pozbawienia wolności, może być – wobec zaistnienia takich okoliczności – znacząco utrudnione. To samo powoduje komplikacje w przestrzeganiu prawa do prywatności osób pozbawionych wolności.

Jak wskazała K. Piech ograniczenia związane z powierzchnią celi mieszkalnej prowadzić mogą zarówno do zachowań agresywnych, popełniania przestępstw z użyciem przemocy, jak również tworzenia swoistej więziennej hierarchii, mogącej skutkować dyskryminacją oraz znęcaniem się nad niektórymi z osadzonych. Istotnym problemem wynikającym z przeludnienia cel więziennych jest także pogwałcenie konwencyjnej zasady humanitaryzmu²²⁹. Oznacza to, że mimo, iż artykuł K. Piech ukazał się praktycznie 12 lat później po artykule S. Lelental, to poddany krytyce problem przeludnienia, uznać można za wciąż aktualny i dalej budzący spore emocje. a zatem nie dość, że problem ten nie został w definitywny sposób rozwiązany, to można się w nim upatrywać bardzo realnego i nieprzewidywanego dotąd zagrożenia dla prawa do prywatności.

W takim stanie rzeczy realizacja przepisów Kodeksu karnego wykonawczego z 1997 r., poprzez próbę odpowiadania na ideologię Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka może zostać uznana za utrudnioną.

²²⁸ S. Lelental, *Współczesny wizerunek...*, s. 102.

²²⁹ K. Piech, Czy ciasna ceta to brak humanitaryzmu? – uwagi na gruncie, s. 188.

Rozdział 3.

System i standardy krajowych oraz międzynarodowych mechanizmów ochrony prywatności osób pozbawionych wolności

3.1. System krajowej ochrony prawa do prywatności osób pozbawionych wolności

Prawo do prywatności podlega ochronie na poziomie regulacji krajowych gwarantujących poszanowanie dla podstawowych praw oraz wolności człowieka. Prawo do prywatności osób pozbawionych wolności jest w sposób szczególnie narażone na różnego rodzaju nadużycia i zaniechania niweczące jego ochronę. Trudność w zapewnieniu właściwego poziomu ochrony prawa do prywatności osób pozbawionych wolności wyraża się w tym, że z jednej strony należy chronić bezpieczeństwo wszystkich więźniów w ramach danej jednostki penitencjarnej, zaś z drugiej pozbawiony wolności także liczy na zapewnienie mu bezpieczeństwa i ochrony jego prywatnej sfery. Ścieranie się ze sobą tych dwóch płaszczyzn prowadzić może do zaburzenia relacji występującej pomiędzy interesem publicznym a prywatnym i ostatecznie doprowadzić może do deprywacji jednej z nich. z tego względu stosowne regulacje prawne powinny określać w jakim stopniu ingerencja w prawo do prywatności osoby pozbawionej wolności może być uprawniona, a tym samym nie będzie stwarzać wątpliwości rozstrzyganych zasadniczo na niekorzyść pozbawionych wolności.

3.1.1. Źródła prawa ochrony prywatności w ustawie zasadniczej

Prawo do prywatności w polskim porządku prawnym podlega ochronie przede wszystkim na gruncie prawa konstytucyjnego, przy czym ochrona ta wynika również z regulacji prawa cywilnego, jak również z prawa karnego. Analizując przepisy krajowego porządku prawnego nie przewidziano w nich *expresis verbis* ochrony prawa do prywatności w stosunku do osób pozbawionych wolności. Możliwe jest natomiast wyeksponowanie wybiórczych gwarancji tej ochrony, kwalifikowanych w nauce prawa jako te, które przynależą do sfery prywatności bądź świadczą o jej poszanowaniu. w szczególności chodzi o takie zasady, jak konieczność traktowania pozbawionego wolności w sposób humanitarny, czy też z poszanowaniem jego godności. Ochrona prywatności rozciąga się bowiem na różnorodne aspekty traktowania więźniów, jak

również przyjęty w danym porządku prawnym sposób obchodzenia się z osobami pozbawionymi wolności.

Z prawem do prywatności łączy się prawo zachowania przyrodzonej godności człowieka, wyrażonej w preambule Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej²³⁰.

Ochrona godności została zagwarantowana w art. 30 Konstytucji RP, zgodnie z którym „przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”.

Jak podaje Dorota Fleszer,

[...] prawo do prywatności wywodzone jest bezpośrednio z prawa do godności. Jest ono utożsamiane z władztwem osoby fizycznej nad dotyczącymi jej informacjami, niedającym się sprowadzić tylko do wyrażenia zgody na rozpowszechnianie tych informacji, ale obejmuje również szczególną ochronę informacji, które zazwyczaj nie są chronione przed dostępem innych ludzi²³¹.

„Zasada godności człowieka stanowi aksjologiczną podstawę i przesłankę całego porządku konstytucyjnego. Przysługuje ona każdemu człowiekowi”²³².

Trybunał Konstytucyjny w swoim orzecznictwie także wskazywał na nieodłączne powiązanie godności z prawem do prywatności, w ten sposób, że

„Nie można mówić o prawie do prywatności bez odwołania się do godności ludzkiej (art. 30 Konstytucji), jak również nie można mówić o godności ludzkiej bez prawa do prywatności. Prawo do prywatności nie może także doznawać ograniczeń nawet w stanach nadzwyczajnych (art. 233 ust. 1 Konstytucji)”²³³.

²³⁰ Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483.

²³¹ D. Fleszer, *Godność i prywatność osoby w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Roczniki Administracji i Prawa”, 2015, nr XV(1), s. 30.

²³² E. Dawidziuk, *Traktowanie osób...*, s. 14.

²³³ Wyrok TK z dnia 20 marca 2006 r. Sygn. akt K 17/05, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20060490358/T/D20060358TK.pdf> [dostęp: 1 czerwca 2023 r.].

W sferze odnoszącej się bezpośrednio do praw oraz wolności przynależnych człowiekowi i obywatelowi Rzeczypospolitej Polskiej, zastosowanie znajdują zasady ogólne II rozdziału Konstytucji RP.

Niezwykle istotny – z punktu widzenia ochrony prawa do prywatności – jest art. 47 Konstytucji RP, zgodnie z którym „każdemu człowiekowi przynależna jest gwarancja ochrony jego życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz prawo do decydowania o swoim życiu osobistym”. Należy przy tym wskazać, że katalog wartości chronionych art. 47 podobnie został ujęty w art. 12 PDPCz, mianowicie:

[...] nie wolno ingerować samowolnie w czyjekolwiek życie prywatne, rodzinne, domowe, ani w jego korespondencję, ani też uwłaczać jego honorowi lub dobremu imieniu. Każdy człowiek ma prawo do ochrony prawnej przeciwko takiej ingerencji lub uwłaczaniu²³⁴.

Podobnie Trybunał Konstytucyjny wskazał w innym orzeczeniu, że

[...] godność człowieka jest bezpośrednio powiązana ze wszystkimi szczegółowymi wolnościami i prawami jednostki, tworząc ich rdzeń, czego konsekwencją jest niemożność takiego ograniczenia tych praw, które mogłoby prowadzić do jednoczesnego naruszenia godności człowieka. Odnosi się to również do wyrażonego w art. 47 Konstytucji prawa każdego do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym²³⁵.

W dalszej kolejności art. 49 Konstytucji RP zapewnia wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się. Ograniczenie tych praw może nastąpić jedynie w przypadkach wymienionych w ustawie i w sposób w niej określony.

Jak wskazuje Bogusław Banaszak pojęcie „komunikowania się” odnosi się sytuacji porozumiewania się ludzi za pomocą różnych form takich jak słowa, gesty, znaki, symbole bądź jako formy różnorodnych nośników informacji w postaci zarówno korespondencji tradycyjnej, jak i elektronicznej²³⁶. w warunkach pozbawienia wolności komunikowanie się osadzonych ze światem zewnętrznym realizowane jest przede

²³⁴ Deklaracja została zaakceptowana i proklamowana Rezolucją Zgromadzenia Ogólnego 217 a (III) z 10 grudnia 1949 r.

²³⁵ Wyrok TK z dnia 30 października 2006 r. Sygn. akt P 10/06, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20062021492/T/D20061492L.pdf> [dostęp: 20 maja 2023 r.].

²³⁶ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 253.

wszystkim w formie widzeń z rodziną lub obrońcą, jak również w formie tradycyjnej wymiany korespondencji.

Następnie art. 51 Konstytucji RP zapewnia ochronę danych osobowych, co oznacza, że ochrona przysługuje jednostce przed naruszeniem jej danych osobowych zarówno przez organy publiczne, jak i osoby prywatne. Gwarantuje nadto, iż uzyskanie informacji od osoby jest możliwe tylko za jej zgodą lub może do tego dojść, gdy obowiązek ujawnienia informacji wynika z ustawy. Władze publiczne mogą zatem pozyskiwać, gromadzić i udostępniać tylko takie informacje o obywatelach, które są niezbędne w demokratycznym państwie prawnym. w art. 51 ust. 3 gwarantuje się ponadto prawo osoby do zaznajomienia się z informacjami jej dotyczącymi, które mogą być gromadzone w różnego rodzaju rejestrach oraz dokumentach. Ust. 4 wskazuje na to, że „każdy ma prawo do żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą”.

Kwestia ochrony prawa do prywatności osób pozbawionych wolności ściśle się łączy z należytym zapewnieniem ochrony danych osobowych, gdyż jakiegokolwiek nieuprawnione ujawnienie informacji na temat określonej osoby skutkować może zarówno naruszeniem ochrony jej danych, jak również sfery prywatności tej osoby.

Słusznie wyjaśnia Andrzej Zoll, iż „problem ochrony prywatności nie sprowadza się wyłącznie do ochrony wertykalnej, lecz odnosi się także do ochrony horyzontalnej, rozumianej jako ochrona przed zamachem na sferę prywatności ze strony innych osób, a także podmiotów zbiorowych”²³⁷.

Nie wszystkie jednak regulacje mające przeciwdziałać naruszaniu sfery prywatności znajdują wyczerpujące zastosowanie do osób odbywających karę pozbawienia wolności ze względu na to, że istotą pozbawienia wolności jest właśnie odebranie tej wolności rozumianej jako m. in. możliwość korzystania z określonych praw oraz swobód, w tym zachowania możliwości decydowania o sobie samym, organizowania swojego życia zgodnie z własną wizją odnoszącą się do sposobu funkcjonowania na gruncie społecznym, prywatnym, rodzinnym, czy też zawodowym.

Należy nadto wskazać na sytuacje związane z ograniczeniem konstytucyjnego prawa do prywatności. Jak wskazał TK w jednym z wyroków

²³⁷ A. Zoll, op. cit., s. 223.

[...] ochrona prywatności nie ma charakteru absolutnego również w stosunku do innych osób, między innymi ze względu na potrzeby życia w zbiorowości, gdy w orzecznictwie dotyczącym prywatności osób publicznych przeważa stanowisko, że nie jest możliwe wypracowanie w tej kwestii jednoznacznych i wyczerpujących kryteriów, które mogłyby odnosić się do wszystkich sytuacji. Ocena w tych sprawach będzie więc z natury rzeczy zrelatywizowana do istniejących, konkretnych okoliczności i uwarunkowań²³⁸.

Zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP

Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw²³⁹.

Podobnie stwierdził Trybunał Konstytucyjny, uznając, że „wszelkie ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw muszą uwzględniać wymogi art. 31 ust. 3 Konstytucji”²⁴⁰.

Ograniczenie w zakresie konstytucyjnych wolności oraz praw mogą zatem występować w zakresie niezbędnym do prawidłowego wykonania kary pozbawienia wolności, w tym zapewnienia właściwego poziomu porządku oraz bezpieczeństwa w tych miejscach.

Należy wyjaśnić, że na tym gruncie ingerencja w prywatność osób fizycznych, a zatem pozbawionych wolności, ograniczać się będzie do sytuacji, w których istnieje potrzeba ochrony innych, istotnych z punktu widzenia publicznego, wartości²⁴¹, do których zaliczyć można m. in. poczucie społecznej sprawiedliwości związane z ukaraniem sprawcy czynu zabronionego, która to dolegliwość łączy się dla osoby

²³⁸Wyrok SA w Katowicach z 20 września 2012 r. Sygn. akt V ACa 378/12, [https://orzeczenia.katowice.sa.gov.pl/details/\\$N/151500000002503_V_ACa_000378_2012_Uz_2012-09-20_001](https://orzeczenia.katowice.sa.gov.pl/details/$N/151500000002503_V_ACa_000378_2012_Uz_2012-09-20_001) [dostęp: 5 maja 2023 r.].

²³⁹Dz.U. 1997, nr 78 poz. 483.

²⁴⁰Wyrok TK z 23 lutego 2010 r. Sygn. akt K 1/08, . <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20100340190/T/D20100190TK.pdf> [dostęp: 2 maja 2023 r.].

²⁴¹D. Fleszer, op. cit., s. 28.

skazanej z utratą wolności i w jej konsekwencji, ograniczeniem konstytucyjnie gwarantowanych jej praw.

Ponadto „konstytucyjna regulacja prywatności implikuje w szczególności zakaz domniemywania kompetencji władzy publicznej w zakresie ingerencji w prywatność, nakaz powstrzymania się od niedopuszczalnej konstytucyjnie ingerencji zarówno przez organy władzy publicznej, jak i podmioty prawa prywatnego, oraz nakaz stworzenia przez państwo warunków, w których jednostka może swobodnie i bezpiecznie korzystać ze swych konstytucyjnych praw”²⁴².

3.1.2. Ochrona prawa do prywatności w prawie cywilnym

Na gruncie prawa cywilnego ochrona prawa do prywatności może korespondować z ochroną dóbr osobistych będących wartościami o charakterze niemajątkowym. Zgodnie z treścią art. 23 Kodeksu cywilnego²⁴³

[...] dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach.

Jak słusznie zwraca uwagę Krzysztof Kubiński przepis art. 23 k.c. zawiera jedynie „typologiczne wyszczególnienie dóbr osobistych człowieka”²⁴⁴. Oznacza to, że brak katalogu zamkniętego dóbr osobistych stwarza możliwość jego systematycznego uzupełniania o nowe wartości uznawane za istotne dobra każdego człowieka, wśród których swoje miejsce zajmuje także prawo do prywatności.

Zgodnie z art. 24 § 1 k.c. „ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne”. w konsekwencji tego w razie dokonanego naruszenia osoba, której to naruszenie dotyczy, może żądać, ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności żeby złożyła oświadczenie

²⁴²Wyrok TK z 30 lipca 2014 r., K 23/11,

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20140001055>, [dostęp: 4 czerwca 2023 r.].

²⁴³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny [dalej: k.c.] (Dz.U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.).

²⁴⁴K. W. Kubiński, op. cit., s. 62.

odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Ponadto na zasadach przewidzianych w kodeksie cywilnym osoba, której dobra zostały naruszone, może zażądać od sprawcy naruszenia zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny. Ponadto zgodnie z brzmieniem art. 448 k.c., w razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub na jego żądanie zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny²⁴⁵.

Jak podaje Jarosław Szczechowicz art. 24 k.c. zawiera domniemanie bezprawności naruszenia dobra osobistego, które może być obalone przez sprawcę naruszenia poprzez wykazanie przez niego szczególnych okoliczności usprawiedliwiających określone działania, czy też uprawniających do ich podejmowania. Bezprawne zachowanie na gruncie tego uregulowania to takie zachowanie, które jest sprzeczne z przepisami prawa lub zasadami współżycia społecznego, a ponadto nie wymaga ono istnienia subiektywnych elementów po stronie sprawcy. Ocena bezprawności dokonywana jest bowiem według kryterium obiektywnego²⁴⁶.

W stosunku do osób pozbawionych wolności ocena czy doszło do naruszenia dóbr osobistych, w tym jego skali, nastroczać może wielu trudności.

Roszczenia osób pozbawionych wolności mogą być wywodzone szczególnie wskutek uznania, iż doszło do naruszenia prawa do odbywania kary pozbawienia wolności w ludzkich oraz godziwych warunkach, które to pojęcie mieści się w ramach jednego z podstawowych dóbr osobistych²⁴⁷, co z kolei może wywierać wpływ także i na sferę ochrony prawa do prywatności.

Wśród wielu osadzonych może dominować stanowisko, że odbywanie kary pozbawienia wolności wiąże się z zaznawaniem określonego dyskomfortu, który w ocenie tych osób stanowi jakąś formę naruszenia. Niektóre zarzuty osób pozbawionych wolności mogą ponadto nie być sprecyzowane wprost jako naruszenie określonego dobra, lecz na podstawie sformułowanych zarzutów można określić czego ono dotyczy.

²⁴⁵ Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93.

²⁴⁶ J. Szczechowicz, *Prawne aspekty ochrony dóbr osobistych*, 12-Szczechowicz.indd (uwm.edu.pl) [dostęp: 15 maja 2023 r.], s. 165.

²⁴⁷ Wyrok SA w Rzeszowie z dnia 27 czerwca 2013 r. Sygn. akt I ACa 176/13, [https://orzeczenia.rzeszow.sa.gov.pl/details/\\$N/154000000000503_I_ACa_000176_2013_Uz_2013-07-04_001](https://orzeczenia.rzeszow.sa.gov.pl/details/$N/154000000000503_I_ACa_000176_2013_Uz_2013-07-04_001) [dostęp: 30 kwietnia 2023 r.].

Dopóki jednak nie dochodzi do działań bezprawnych w stosunku do osoby pozbawionej wolności, trudno jest twierdzić, iż doszło w ogóle do naruszenia jakichkolwiek dóbr osobistych.

Stanowisko w tym zakresie można odnaleźć w orzecznictwie, mianowicie

[...] sam jedynie dyskomfort spowodowany pobytem w warunkach izolacji nie może stanowić podstawy do sformułowania tezy, że doszło do naruszenia dóbr osobistych powoda. Do naruszenia dóbr osobistych dochodzi jedynie wówczas, gdy cierpienie i upokorzenie, jakiego doznaje pozbawiony wolności przekraczają nieunikniony element cierpienia wpisanego w karę pozbawienia wolności²⁴⁸.

Innym rodzajem naruszenia dóbr osobistych pozbawionego wolności może być podnoszona już wielokrotnie w niniejszej pracy, okoliczność przebywania w przeludnionej bądź niespełniającej minimum warunków sanitarnych celi, w której jakakolwiek forma prywatności stanowić może niedoścignione pragnienie.

W jednej ze spraw osoba pozbawiona wolności zarzuciła przebywanie nie tylko w celi przeludnionej, ale także zawilgoconej i zagrzybionej. Sąd uznał w tej sprawie, iż doszło do naruszenia, twierdząc, że

[...] umieszczenie powoda [...] razem z jedenastoma innymi dorosłymi mężczyznami, a zatem umieszczenie łącznie dwunastu dorosłych mężczyzn w ośmioosobowej, zawilgoconej, zagrzybionej i pozbawionej prawidłowej wentylacji celi nr [...] o powierzchni 26,95 m², z unoszącym się w niej fetorem z węzła sanitarnego w czasie korzystania z kąpielni sanitarnego przez nadmierną liczbę osadzonych²⁴⁹

nie może odpowiadać normom poszanowania człowieczeństwa.

Podobnie w uchwale 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 18 października 2011 r. zostało stwierdzone, że

[...] umieszczanie osoby pozbawionej wolności w celi o powierzchni przypadającej na osadzonego mniejszej niż 3 m² może stanowić przesłankę stwierdzenia naruszenia jej dóbr

²⁴⁸Wyrok SA w Warszawie z dnia 8 lutego 2023 r. Sygn. akt VI ACa 989/12, [https://orzeczenia.waw.sa.gov.pl/details/\\$N/15450000003003_VI_ACa_000989_2012_Uz_2013-02-08_001](https://orzeczenia.waw.sa.gov.pl/details/$N/15450000003003_VI_ACa_000989_2012_Uz_2013-02-08_001) [dostęp: 5 maja 2023 r.].

²⁴⁹Wyrok SA w Katowicach z dnia 9 lutego 2016 r. Sygn. akt I ACa 949/15, [https://orzeczenia.katowice.sa.gov.pl/content/\\$N/15150000000503_I_ACa_000949_2015_Uz_2016-02-09_002](https://orzeczenia.katowice.sa.gov.pl/content/$N/15150000000503_I_ACa_000949_2015_Uz_2016-02-09_002) [dostęp: 5 maja 2023 r.].

osobistych. Odpowiedzialność Skarbu Państwa na podstawie art. 448 k.c. za krzywdę wyrządzoną tym naruszeniem nie zależy od winy²⁵⁰.

Ponadto w wyroku z dnia 28 lutego 2007 r. Sąd Najwyższy²⁵¹ po raz pierwszy przyznał, że

[...] pozbawiony wolności może, na zasadzie art. 24 w związku z art. 448 Kodeksu cywilnego wnieść powództwo cywilne i domagać się zadośćuczynienia za naruszenie dóbr osobistych, w szczególności poszanowania godności i intymności, w związku z przełudnieniem i nieodpowiednimi warunkami bytowymi i sanitarnymi w zakładzie karnym²⁵².

Należy jednocześnie podkreślić, co potwierdza stanowisko Trybunału Konstytucyjnego stanowiące o tym, że „granice ingerencji w konstytucyjne prawa i wolności wyznacza zasada proporcjonalności oraz koncepcja istoty poszczególnych praw i wolności”²⁵³.

Jak wskazał Tomasz Przesławski, najczęściej występującą kategorią spraw w więziennictwie są roszczenia osób pozbawionych wolności z tytułu naruszenia ich dóbr osobistych i dochodzenie wskutek tego zadośćuczynień, a dodatkowo także zgłaszanie roszczeń odszkodowawczych²⁵⁴.

²⁵⁰ Uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 18 października 2011 r. Sygn. akt III CZP 25/11, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia1/iii%20czp%2025-11.pdf> [dostęp: 4 czerwca 2023 r.].

²⁵¹ Wyrok SN z dnia 28 lutego 2007 r. Sygn. akt V CSK 431/06, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia1/v%20csk%20431-06-1.pdf> [dostęp: 4 czerwca 2023 r.].

²⁵² J. Metelska, *Oddziaływanie orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na polskie prawo w aspekcie cywilistycznym*, [in:] *Europejska Konwencja Praw Człowieka – 25 lat zmian oblicza polskiego prawa i praktyki*, Warszawa 2019, s. 67.

²⁵³ Wyrok TK z dnia 5 lutego 2008 r. Sygn. akt K 34/06, https://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/dokumenty/Zestawienie_tez_dotyczacych_zasady_proporcjonalnosc_w_zakresie_pawa_publicznego.pdf [dostęp: 4 czerwca 2023 r.].

²⁵⁴ T. Przesławski, *Odpowiedzialność prawna w działalności Służby Więziennej*, [in:] B. M. Nowak (red.), *Odpowiedzialność prawna pracowników i funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz innych formacji umundurowanych*, Warszawa 2022, s. 19.

3.1.3. Ochrona prawa do prywatności w prawie karnym

Choć zapewnienie należytej ochrony prawa do prywatności gwarantuje w najdalej idący sposób Konstytucja RP, to problematykę tę należy także rozważyć z perspektywy prawa karnego.

Na temat ochrony prawa do prywatności wypowiedział się Andrzej Zoll, poprzez sformułowanie pytania

[...] czy w polskim porządku prawnym nie występują przepisy karne, które penalizowałyby wykonywanie prawa do prywatności w sposób nie naruszający innych dóbr także chronionych prawem, których ochrona dawałaby wystarczające uzasadnienie dla ingerencji państwa w sferę prywatności?²⁵⁵.

W opinii A. Zolla w polskim porządku prawnym brak jest przykładu nieuzasadnionej ingerencji ustawodawcy karnego w sferę życia prywatnego jednostki²⁵⁶. Wśród wskazywanych przez A. Zolla przykładów sytuacji penalizowania czynów, których popełnienie może determinować uznanie ich za naruszenie sfery prywatności jednostki można wskazać na czyn kazirodstwa (art. 201 k. k.), nakłanianie innej osoby do uprawiania prostytucji (art. 204 § 1 k. k.), wszelkie przejawy ingerencji w wolność człowieka (art. 190 k.k.i 191 k. k.), dokonanie zabiegu lekarskiego bez zgody pacjenta (art. 192 k. k.), dyskryminacja wyznaniowa (art. 194 k. k.), rozpowszechnianie treści pornograficznych (art. 202 § 1 k. k.), ochrona tajemnicy (art. 266 k. k.), w tym ochrona aspektów życia prywatnego na gruncie przepisów o ochronie danych osobowych, zniesławienie, czy pomówienie²⁵⁷.

Na gruncie ochrony prawa do prywatności osób pozbawionych wolności szczególne znacznie może mieć art. 231 k. k., który penalizuje zachowania funkcjonariuszy publicznych, stanowiące o przekroczeniu przez nich swoich uprawnień, mogące prowadzić do wystąpienia szkody w interesie prywatnym.

²⁵⁵ A. Zoll, op. cit., s. 224.

²⁵⁶ Ibidem, s. 225.

²⁵⁷ Ibidem, s. 224–227.

Ponadto regulacja z art. 231 k.k. może popadać w kolizję z art. 7 Konstytucji RP, zgodnie z którym, organy władzy publicznej, a tym samym funkcjonariusze publiczni, działają na podstawie i w granicach prawa²⁵⁸.

Zachowanie funkcjonariusza Służby Więziennej może być oceniane zarówno na podstawie art. 231 k. k. bądź w ramach kumulatywnej kwalifikacji przy wypełnieniu znamion także innych przestępstw, jak chociażby spowodowanie uszczerbku na zdrowiu czy popełnienie przestępstwa zgwałcenia. Oba rodzaje czynów, oprócz tego, że stanowią naruszenie ustawy karnej, mogą także naruszać sferę prywatności, w zależności od okoliczności, w jakich doszło do popełnienia tych czynów²⁵⁹.

Negatywne konsekwencje działalności Służby Więziennej mogą zatem mieć miejsce w sytuacji tworzenia lub akceptowania zarówno nieodpowiednich warunków wykonywania kary pozbawienia wolności, jak i niewłaściwych zachowań funkcjonariuszy w stosunku do osób pozbawionych wolności²⁶⁰.

3.2. Prawo do prywatności osób pozbawionych wolności w świetle standardów międzynarodowych

„Pierwszą organizacją międzynarodową, która postawiła sobie za cel między innymi popieranie przestrzegania praw człowieka była Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ)”²⁶¹.

Z kolei jednym z najbardziej znaczących dla ludzkości aktów prawnych statuujących ochronę praw człowieka jest bez wątpienia Powszechna Deklaracja Praw Człowieka²⁶². Istotne znacznie dla ochrony praw osób pozbawionych wolności może ponadto mieć Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych²⁶³.

²⁵⁸ J. Lachowski, *Odpowiedzialność karna funkcjonariusza Służby Więziennej za przekroczenie uprawnień lub niedopełnienie obowiązków – wybrane zagadnienia*, [in:] B. M. Nowak (red.) *Odpowiedzialność...* s. 27.

²⁵⁹ T. Przesławski, *Odpowiedzialność prawna ...*, s. 23.

²⁶⁰ Ibidem, s. 15.

²⁶¹ A. Siostrzonek-Sergiel, op. cit., s. 403.

²⁶² Powszechna Deklaracja Praw Człowieka została przyjęta i proklamowana w dniu 10 grudnia 1948 r. jako rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 a (III).

²⁶³ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 19 grudnia 1966 r., weszły w życie z dniem 23 marca 1976 r. Polska ratyfikowała Pakty w dniu 3 marca 1977 r. z datą wejścia w życie z dniem 18 czerwca 1977 r. (Dz. U. Nr 38, poz. 167).

Ochrona praw człowieka jest ponadto przedmiotem działalności ze strony Rady Europy²⁶⁴. Akt prawny, który odnosi się do ochrony praw człowieka w związku z działalnością Rady Europy to przede wszystkim Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r.²⁶⁵.

Nad przestrzeganiem Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności czuwa obecnie Europejski Trybunał Praw Człowieka jako organ o kompetencjach sądowniczych, który został utworzony w 1959 r. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności stanowi europejski wzór w zakresie kształtowania praw człowieka, w tym również prawa do prywatności²⁶⁶.

Należy wskazać, że Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, w przeciwieństwie do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych ONZ, zawiera szczegółowe wskazanie, kiedy i przez kogo prawo do prywatności może być ograniczane. Jest tutaj mowa o następujących czterech warunkach, które muszą zostać spełnione łącznie, a zatem: ingerencja w prawo do prywatności musi być przewidziana przez prawo; może być dokonywana w celu ochrony bezpieczeństwa państwowego lub publicznego, dobrobytu gospodarczego kraju, ochrony porządku i zapobieżenia wykroczeniom karnym; następnie może być realizowana w celu ochrony zdrowia i moralności oraz dla ochrony praw i wolności osób trzecich, po trzecie, gdy jest konieczna w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na wyżej wymienione dobro, i po czwarte wreszcie, gdy jest dokonywana przez władzę publiczną²⁶⁷.

Należy także wspomnieć roli o Unii Europejskiej, która jako sukcesor organizacji zakorzenionych w systemie europejskim, tj. Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej i Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej także bierze udział w ustawodawczym kształtowaniu się ochrony prawa do prywatności²⁶⁸.

²⁶⁴ A. Siostrzonek-Sergiel, op. cit. s. 408.

²⁶⁵ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności została przyjęta w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r. i weszła w życie z dniem 3 września 1953 r., Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284.

²⁶⁶ A. Siostrzonek-Sergiel, op. cit., s. 408.

²⁶⁷ Ibidem, s. 411.

²⁶⁸ Ibidem, s. 412.

3.2.1. Reguły Minimalne Postępowania z Więźniami

Gdy z początkiem XX w. zaczęto w coraz większym stopniu zwracać uwagę na potrzebę zreformowania podejścia w sposobie traktowania więźniów, doszło do zainicjowania różnego rodzaju aktywności związanych z coraz bardziej świadomym postulowaniem bardziej humanitarnych zasad wykonywania kary pozbawienia wolności, niż miało to miejsce wcześniej.

Odnosząc się bowiem do zarówno pierwszego²⁶⁹, jak i kolejnych systemów penitencjarnych, wskazać należy, że ich ewolucjonizm był wynikiem nabywania przez ich twórców coraz większego doświadczenia w takim postępowaniu z więźniami, które mogły przynosić coraz bardziej oczekiwane rezultaty, ujmowane jest efekt końcowy wykonywania kary pozbawienia wolności. Wiązała się z tym potrzeba opracowania standardów, dzięki którym sposób traktowania skazanych na karę pozbawienia wolności zostałby ujednolicony na określonym obszarze ich stosowania, a jego efektem byłoby zapewnienie przestrzegania określonego minimum gwarancji ich praw.

Zaczątkiem przyszłych standardów traktowania osób pozbawionych wolności było początkowo opracowywanie, zaś następnie spisywanie różnego rodzaju koncepcji, reguł, jak również postulowanych metod obchodzenia się z osobami odbywającymi karę pozbawienia wolności. Pod koniec XIX w. powołano Międzynarodową Komisję Penitencjarną, którą w pierwszej połowie XX w. przekształcono w Międzynarodową Komisję Karną i Penitencjarną wskutek lawinowo rosnącego zainteresowania losem więźniów, co należy uznać za pozytywny przejaw rozwoju praw dla tej grupy społecznej²⁷⁰.

Jednocześnie w okresie, który nastąpił po zakończeniu pierwszej wojny światowej, zaczęto organizować tzw. kongresy penitencjarne, których tematyka została poświęcona w dużej mierze osobom odbywającym karę pozbawienia wolności. Owocem ich aktywności było przyjęcie w 1934 r. przez Ligę Narodów tzw. Reguł Minimalnych Postępowania z Więźniami²⁷¹.

²⁶⁹ Pierwszy system penitencjarny polegał na wspólnym odbywaniu kary przez określoną liczbę więźniów.

²⁷⁰ G. B. Szczygieł, *Spoleczna Readaptacja...*, s. 35.

²⁷¹ K. Mrozek, *Reguły Nelsona Mandeli*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, t. XLVIII, Wrocław 2018, s. 169.

Ramowe zasady odbywania kary pozbawienia wolności, zebrane jako Wzorcowe Reguły Minimalne Postępowania z Więźniami, zwane także Regułami Minimalnymi, zostały przyjęte w Genewie w 1955 r. przez Pierwszy Kongres Narodów Zjednoczonych w Sprawie Zapobiegania Przystępczości i Postępowania ze Sprawcami Przystępstw i zaaprobowane przez Radę Gospodarczą i Społeczną w rezolucji 663C (XXIV) z dnia 31 lipca 1957 r. oraz 2076 (LXII) z dnia 13 maja 1977 r.²⁷².

Ponieważ reguły te były jeszcze niedoskonałe, a wręcz nawet niedopracowane, konieczne stało się ich dalsze doskonalenie.

Monika Płatek pokusiła się nawet o określenie tych reguł jako

„zestawu skromnych, nieśmiało w ogólnych jedynie zarysach wyrażanych warunków koniecznych dla przeżycia, zapewnienia szacunku i zachowania podmiotowości więźnia”²⁷³.

W dalszej kolejności w 1976 r. Rada Gospodarcza i Społeczna ONZ zleciła Komitetowi do Spraw Zapobiegania i Zwalczania Przystępczości opracowanie zbioru procedur służących upowszechnianiu sprawozdań z ich stosowania, który następnie dołączono do reguł w formie aneksu²⁷⁴. Pierwotnie reguły składały się bowiem z 94 zasad postępowania, zaś rok później uzupełniono je o jedną dodatkową regułę określającą sytuację więźniów, którym jeszcze nie przedstawiono zarzutów²⁷⁵. Pozwala to na stwierdzenie, że proces ten był doskonalony i podlegał dziejącym się na przestrzeni kolejnych lat przeobrażeniom.

W 1984 r. Komitet do Spraw Zapobiegania i Kontroli Przystępczości opracował i przedstawił Radzie Społeczno-Gospodarczej ostateczny projekt procedur stosowania Reguł Minimalnych, których użytkowanie zostało następnie zalecone przez Radę państwom członkowskim. Należy przy tym wskazać, że reguły nie miały mocy przepisów

²⁷² A. Kwieciński, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym*, Warszawa 2017, s. 78–79.

²⁷³ M. Płatek, *Zadania polskiej polityki penitencjarnej w świetle Europejskich Reguł Więziennych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”, 2007, z. 1, s. 261.

²⁷⁴ A. Kwieciński, op. cit., s. 78–79.

²⁷⁵ G. Michałowska, *Ochrona praw człowieka w Radzie Europy i w Unii Europejskiej*, Warszawa 2007, s. 80.

prawnych, a stanowiły jedynie określone, a jednocześnie niezwykle cenne, rekomendacje dla państw członkowskich²⁷⁶.

Reguły Minimum Postępowania z Więźniami stały się pewnym kanonem postępowania z więźniami w niektórych krajach i dały początek inspiracji ku dalszemu doskonaleniu systemów penitencjarnych.

Reguły Minimalne składają się z 95277 postanowień. w pierwszej części reguł znajdują się ogólne normy postępowania z więźniami, zaś w drugiej – dotyczące specjalnych kategorii więźniów. Pierwsza część RM odnosi się do zarządzania zakładami penitencjarnymi i dotyczy wszystkich kategorii więźniów. w drugiej części znalazły się kwestie regulujące zasady postępowania wobec poszczególnych kategorii więźniów²⁷⁸.

W ogólnym ujęciu RM określają pewien wzorzec obchodzenia się z osadzonymi, zamierzający do ich traktowania z poszanowaniem przynależnych im praw, niezależnie od okoliczności oraz charakteru popełnionego czynu zabronionego.

Na gruncie założeń jakie były prezentowane przez Wzorcowe Reguły Minimum Postępowania z Więźniami można stwierdzić, iż zawierały one regulacje, które jeszcze w dość „nieśmiały” sposób zaczęły sprzyjać osadzonym w zachowaniu przez nich praw, w tym także prawa do prywatności.

Istotnego znaczenia można się upatrywać m. in. w postanowieniu 57, stanowiącym o tym, że

[...] kara więzienia i inne środki skutkujące izolacją przestępcy od świata zewnętrznego są dolegliwe przez sam fakt odebrania prawa decydowania o sobie przez pozbawienie jej wolności. System penitencjarny nie wzmaga zatem cierpienia nieodłącznego w takiej sytuacji, z wyjątkiem przypadków dających się usprawiedliwić potrzebą segregacji lub utrzymania dyscypliny²⁷⁹.

²⁷⁶ M. Płatek, *Europejskie Reguły ...*, s. 169.

²⁷⁷ Dotyczyło to „Wzorcowych Reguł Minimum Postępowania z Więźniami” przyjętych w Nowym Jorku w 1984 r.

²⁷⁸ J. Nikołajew, *Reguły minimalne i Europejskie Reguły Więzienne a prawo więźniów do wolności sumienia i religii w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 2013, t. 16, s. 114.

²⁷⁹ Postanowienie 57 Wzorcowych Reguł Minimum Postępowania z Więźniami z 1984 r.

Choć we wskazanym postanowieniu nie ujęto tego wprost, to odwołując się do licznych definicji prawa do prywatności, można uznać, że dostrzeżono problematykę powiązania faktu utraty wolności z utratą możliwości stanowienia o sobie samym, a zatem o decydowaniu o sobie samym w granicach swojej prywatności.

Wzorcowe Reguły Minimalne Postępowania z Więźniami, mimo iż wywodziły się z wzorca Narodów Zjednoczonych, stanowiły propozycję reguł skierowaną do również krajów europejskich²⁸⁰.

Ideą Wzorcowych Reguł Minimalnych Postępowania z Więźniami nie było wprowadzenie jednolitego systemu modelowego postępowania ze skazanymi, który mógłby być praktykowany w takim samym stopniu we wszystkich krajach, w których reguły te zostały przyjęte. Miały one, zgodnie ze swoją nazwą, jedynie sugerować pewne minimalne standardy, które byłyby możliwe do zastosowania w systemach penitencjarnych jak największej ilości krajów oraz byłyby możliwe do pogodzenia z krajowymi regulacjami odnoszącymi się do sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności. Reguły Minimalne omawiały bowiem temat najbardziej uniwersalnych zasad postępowania z osadzonymi, uwzględniając poszczególne i zarazem różniące się między sobą uwarunkowania prawne, społeczne, gospodarcze oraz geograficzne, wpływające na systemy karania, charakterystyczne dla poszczególnych krajów. Ich filozofia miała zatem sprowadzać się do respektowania określonych klasycznych zasad, które miały stanowić pewną bazę najbardziej klasycznych reguł występujących w każdym systemie penitencjarnym, niezależnie od wewnątrzkrajowych przepisów regulujących praktykę wykonywania kary pozbawienia wolności²⁸¹.

Mimo pozytywnych aspektów idei, jakim przyświecały założenia Wzorcowych Reguł Minimalnych Postępowania z Więźniami, nie zdołały one w sposób znaczący zainicjować reformy, która mogłaby zapoczątkować wdrożenie do krajów europejskich zbioru praw osadzonych w postaci określonego jednolitego i powszechnie stosowanego kodeksu postępowania z osobami pozbawionymi wolności w sposób pozwalający w stopniu najbardziej optymalnym realizować te założenia, niezależnie od koncepcji

²⁸⁰ J. Nikołajew, *Reguły minimalne ...*, s. 113.

²⁸¹ Na przykład w 1. postanowieniu wskazano na to, że cel Wzorcowych Reguł Minimalnych Postępowania z Więźniami nie sprowadzał się do szczegółowego określenia modelowego systemu penitencjarnego. w swoim ogólnym założeniu zamierzeniem reguł było, biorąc za punkt wyjścia powszechnie przyjęte obecnie poglądy oraz zasadnicze elementy najbardziej adekwatnych systemów penitencjarnych określenie, co w okresie ich stosowania przez poszczególne państwa było akceptowane jako istota dobrze określonych zasad i praktyki postępowania więźniów oraz właściwie zarządzanych zakładów penitencjarnych.

ustawodawcy obowiązującej w danym kraju. Osiągnięcie tego założenia pozwoliłoby położyć kres dotychczasowej strategii postępowania z więźniami, która nie tylko nie sprawdziła się, lecz także prowadziła do licznych nadużyć, a przez to nakazywała poszukiwanie dalszych rozwiązań.

Nie podejmowano również zakrojonych na szerszą skalę działań propagujących istotę Reguł Minimalnych. Wprawdzie ich polskie tłumaczenie opublikowane zostało już w roku 1958, lecz ich znajomość wśród funkcjonariuszy Służby Więziennej wciąż była niewystarczająca. Nie były one także udostępniane więźniom²⁸². Stąd poziom świadomości przysługujących osobom pozbawionym wolności praw wciąż pozostawał niski. Jednocześnie dominowało przekonanie o „byciu nikim w zakładzie karnym” i całkowitej podległości strażnikom więziennym, zdolnym do stosowania różnego rodzaju nadużyć, a nawet przemocy. Na tym etapie wciąż trudno było jeszcze doszukiwać się pozytywnego odzewu na potrzebę poszanowania tych praw więźniów. w zasadzie można stwierdzić, że stanowiły one pewnien „luksus”, na który osoba pozbawiona wolności nie zasługuje.

Ze względu na to, iż z biegiem czasu Wzorcowe Reguły Minimum Postępowania z Więźniami straciły na aktualności, zostały ostatecznie wyparte przez nowsze i o wiele bardziej aktualne wytyczne, odnoszące się do sposobu traktowania więźniów stosownie do aktualnie występujących warunków, w których realizowało się karę pozbawienia wolności.

Próba wprowadzenia RM w życie została podjęta w trakcie konferencji haskiej, która odbyła się w dniach 17–19 listopada 1994 r., poprzez przedstawienie jej uczestnikom 200-stronicowego komentarza do RM. Ostatecznie jednak uznano, że tak rozbudowany komentarz nie tylko stracił swą wartość praktyczną, lecz ponadto tekst RM uznano za „mocno już zacofany”²⁸³. Opracowanie szczegółowego komentarza do RM, zamiast do Europejskich Reguł Więziennych, spowodowane było tym, że wciąż jeszcze w wielu miejscach na świecie, to właśnie przyjęto RM, a wprowadzenie do tych miejsc ERW mogłoby doprowadzić do odrzucenia, jako nieadekwatnych wszelkich norm i do powrotu do praktyk nie mieszczących się w granicach „humanitarnego traktowania”²⁸⁴.

²⁸² Z. Hołda, *Europejskie Standardy...*, s. 107.

²⁸³ M. Płatek, *Europejskie Reguły ...*, s. 168.

²⁸⁴ *Ibidem*, s. 171.

Idea znowelizowania dotychczas obowiązujących Reguł Minimalnych narodziła się w roku 2010. Dostrzeżono bowiem potrzebę uwzględnienia zmian politycznych, społecznych i gospodarczych, które w tym czasie zaszły na świecie. Wyraźnie przy tym podkreślano, że wprowadzenie zmian powinno sprowadzać się do przedstawienia w nich najnowszych postępów w przedmiocie nauk penitencjarnych, z jednoczesnym promowaniem humanitarnego traktowania więźniów²⁸⁵. Prace nad regułami były prowadzone w latach 2010–2015 r.²⁸⁶.

Jak podała K. Mrozek zakres nowelizacji tych Reguł²⁸⁷ oscylował wokół dziewięciu obszarów tematycznych dotyczących kolejno:

- „poszanowania przyrodzonej godności więźniów i ich wartości jako istot ludzkich
- usług medycznych
- dyscypliny i kar, w tym roli personelu medycznego, odosobnienia i ograniczenia racji żywnościowej
- badania wszystkich przypadków zgonów w areszcie, jak również jakichkolwiek oznak lub zarzutów stosowania tortur lub niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania więźniów
- ochrony i specjalnych potrzeb podatnych grup osób pozbawionych wolności, z uwzględnieniem krajów znajdujących się w trudnych warunkach
- prawa dostępu do obrońcy
- skarg i niezależnych inspekcji
- zmiany przestarzałej terminologii
- szkolenia personelu w celu wdrożenia Wzorcowych reguł minimalnych”²⁸⁸.

Następczą wersją Reguł Minimalnych były tzw. Reguły Nelsona Mandeli²⁸⁹, a zatem rekomendacje przyjęte w 2015 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Dokument ten

²⁸⁵ K. Mrozek, op. cit., s. 170–171.

²⁸⁶ Ibidem, s. 171.

²⁸⁷ Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli) zostały przyjęte Rezolucją 2015/20.

²⁸⁸ K. Mrozek, op. cit., s. 170–71.

²⁸⁹ Nelson Mandela był politykiem RPA, jednym z przywódców ruchu przeciw apartheidowi, prawnik, pochodził z królewskiej rodziny ludu Khosa. Mandela stał się symbolem oporu Afrykanów przeciwko apartheidowi. Był najsłynniejszym więźniem politycznym ówczesnego świata i symbolem walki z rasizmem. Jego uwolnienia domagały się rządy wielu państw, organizacje międzynarodowe, intelektualiści, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/mandela-nelson-rolihlahla;3937120.html> [dostęp: 4 czerwca 2023 r.].

stanowi zaktualizowaną wersję Wzorcowych Reguł ONZ Traktowania Więźniów z 1955 r.²⁹⁰.

Dokument ten zawiera 122 reguły zapisane w dwóch odrębnych częściach i jest poprzedzony preambułą²⁹¹.

Powołując się na rezolucję 69/172 z 18 grudnia 2014 r., zatytułowaną "Prawa człowieka w wymiarze sprawiedliwości", dokument ten wskazuje, iż – „za wyjątkiem tych zgodnych z prawem ograniczeń, które w oczywisty sposób wynikają z faktu pozbawienia wolności – osoby pozbawione wolności zachowają swoje bezwzględnie obowiązujące prawa człowieka oraz wszystkie inne prawa człowieka i podstawowe swobody”²⁹².

Reguły Nelsona Mandeli odnoszą się bezpośrednio do kwestii prawa do prywatności więźniów. Zgodnie z regułą 50., przeszukania więźniów powinny być prowadzone z uwzględnieniem przyrodzonej godności ludzkiej, jak również zgodnie z zasadami legalności, proporcjonalności i konieczności. Kwestię przeszukań doprecyzowano w regule 51, w świetle której przeszukania nie powinny być wykorzystywane do nękania, zastraszania oraz niepotrzebnego naruszenia prywatności więźnia. Wywieść z tej reguły można stwierdzenie, iż przeszukiwanie zawsze stanowić będzie określoną formę ingerencji w prawo do prywatności, tym nie mniej, nie powinno być ono następstwem nieuzasadnionego inicjowania czynności przeszukiwania.

Reguły Nelsona Mandeli nie tylko nie mają mocy prawnie wiążącej dla państw, do których są adresowane, lecz ponadto – jeśli chodzi o Polskę – biorąc pod uwagę to, że dokument ten pozbawiony jest jakichkolwiek bezpośrednich mechanizmów implementacyjno-kontrolnych, to nie ma również charakteru wiążącego dla Polski. Powinien być jednak brany pod uwagę przy stanowieniu prawa krajowego²⁹³.

3.2.2. Europejskie Reguły Więzienne

²⁹⁰ M. Rachwalska, *RPO przypomina Służbie Więziennej o regułach dotyczących poprawy sytuacji więźniów*, <https://www.infosecurity24.pl/rpo-przypomina-sluzbie-wieziennej-o-regulach-dotyczacych-poprawy-sytuacji-wiezniow> [dostęp: 10 marca 2019].

²⁹¹ K. Mrozek, op. cit., s. 171.

²⁹² *Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli)*, preambuła, s. 4, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli.pdf, [dostęp: 3 maja 2023 r.].

²⁹³ K. Mrozek, op. cit., s. 173.

Jak podaje Zbigniew Hołda skoncentrowana na ochronie praw człowieka Rada Europy wśród swoich osiągnięć ma wypracowanie tak zwanych „europejskich standardów traktowania więźniów”. Standardy te nie dość, że należą do najważniejszych instytucji prawnych z zakresu prawa karnego wykonawczego to mają także bardziej ogólne znaczenie z punktu widzenia ochrony praw człowieka²⁹⁴. Oznacza to, że geneza Europejskich Reguł Więziennych związana była z potrzebą zmodyfikowania na sposób europejski RM, z uwzględnieniem zmian społeczno-gospodarczych w Europie do jakich doszło po zakończeniu drugiej wojny światowej²⁹⁵.

Inaczej niż to zostało ujęte w RM, ERW hołdowały przede wszystkim zasadzie, zgodnie z którą pozbawienie wolności należy realizować w warunkach zapewniających poszanowanie godności ludzkiej²⁹⁶.

Europejskie Reguły Więzienne powstały w związku z potrzebą usystematyzowania najważniejszych wzorców wykonywania kary pozbawienia wolności, które w sposób uniwersalny mogłyby odnieść się do sposobu, w jaki powinna być wykonywana kara pozbawienia wolności umożliwiając poszanowanie podstawowych praw człowieka, w tym godności osadzonych, z którą łączy się kwestia prawa do prywatności. Europejskie Reguły Więzienne same w sobie nie narzucają obowiązku oparcia się na określonych procedurach postępowania z więźniami ze względu na to, że proces ten podlega pod sferę wewnętrznego ustawodawstwa poszczególnych krajów. a zatem główną rolą ERW jest wyznaczenie określonych kierunków działania, zgodnie z którymi ustawodawstwo danego kraju uwzględniać będzie postępowanie niewyłamujące się z najbardziej istotnych standardów. w ten sposób, w pewnym sensie, zachowana zostaje określona jednolitość pod względem praktykowania rekomendacji ujętych w Europejskich Regułach Więziennych we wszystkich krajach, które reguły te przyjęły bądź zaakceptowały w innej formule.

W dniu 12 lutego 1987 r. podczas 404 posiedzenia Delegatów Ministrów przyjęto przez Komitet Ministrów Rady Europy zalecenia R(87)3 dla Państw Członkowskich. Europejskie Reguły Więzienne, które stanowiły aneks do zalecenia R(87)3 odpowiadały zmodyfikowanej europejskiej wersji Wzorcowych Reguł Minimum Postępowania z Więźniami i jednocześnie precyzowały cele, które były jedynie naszkicowane

²⁹⁴ Z. Hołda, *Europejskie standardy...*, s. 97.

²⁹⁵ Ibidem, s. 115.

²⁹⁶ M. Płatek, *Europejskie Reguły ...*, s. 173.

w Regułach Minimum, stawiając w ten sposób nowe cele przed Służbą Więzienną. Tworzyły one nie tylko ramy filozoficzne, ale i sugerowały konkretny model wykonywania kary pozbawienia wolności. Wyrażały potrzebę nieco odmiennej niż tej zawartej w Regułach Minimum praktyki penitencjarnej²⁹⁷. „Europejskie Reguły zawierają 100 reguł, składają się z pięciu części”²⁹⁸.

Sprawą podstawową w ERW jest precyzyjne określenie granic ingerencji w prawa jednostki w związku z wykonaniem kary pozbawienia wolności. Podkreśla się fakt, że wolność jest wszystkim, co można odebrać jednostce w ramach wykonania kary, i że jest to dostatecznie wiele. Preferując środki nieizolacyjne, kara pozbawienia wolności staje się sankcją szczególnego rodzaju. Wykonując ją, należy dołożyć starań, by nie wyrządzała więcej szkody, i chociaż pojęcie „normalizacji” nie pojawia się nigdzie w ERW, może być ono wyindukowane z wielu norm²⁹⁹.

W dniu 11 stycznia 2006 r. Komitet Ministrów Rady Europy na 952 posiedzeniu przyjął i zatwierdził nowy tekst Europejskich Reguł Więziennych. Od tego dnia przestały obowiązywać Europejskie Reguły Więzienne z 1987 r., a zaczęły obowiązywać Europejskie Reguły Więzienne z 11 stycznia 2006 r. Nadal, równolegle z tym regułami, obowiązywały Wzorcowe Reguły Minimum Postępowania z Więźniami przyjęte przez Organizację Narodów Zjednoczonych 30 sierpnia 1955 r. ze zmianami, zatwierdzone rezolucją 663 CI (XXIV) z lipca 1957 r., które zaczęły obowiązywać od 1958 r., a także przyjęta 14 grudnia 1990 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ rezolucja 45/111, dotycząca podstawowych zasad traktowania więźniów³⁰⁰.

A zatem pierwotna wersja Europejskich Reguł Więziennych z 1987 r. znacząco została zmieniona w 2006 r. na podstawie Rekomendacji Rec (2006) 2 (...). Rada Europy stwierdziła wówczas wprost, że Rekomendację nr 87(3) z 1987 r. zastępują zalecenia Rec (2006) 2³⁰¹.

²⁹⁷ K. Neale, *The Demosthenes Programme: a Penological Challenge*, „Prison Information Bulletin”, 1992, No. 16, s. 3–4, cit. per: M. Płatek, *Europejskie Reguły...*, s. 172.

²⁹⁸ M. Płatek, *Europejskie Reguły...*, s. 172.

²⁹⁹ H. Gonsa, *The Organization of Imprisonment, the Treatment of Prisoners and the Preparation 14 of Prisoners for Release*, „Prison Information Bulletin” 1992, No. 16, s. 13–19, cit. per: M. Płatek, *Europejskie Reguły ...*, s. 175.

³⁰⁰ M. Płatek, *Zadania polskiej ...*, s. 261.

³⁰¹ J. Nikołajew, *Reguły minimalne...*, s. 116.

Powyższe oznacza, że potrzeba stworzenia jednolitych reguł postępowania z więźniami, które na przestrzeni lat ulegały transformacjom oraz były udoskonalane, wywodzi się z zaakceptowania poglądu, iż osadzonemu należyne jest stworzenie i zapewnienie stosowania wobec nich godnych oraz humanitarnych warunków odbywania kary pozbawienia wolności, a zarazem adekwatnych do przyjętego w danym kraju systemu penitencjarnego. Wpływ na to miał przede wszystkim proces głębokiego przeobrażenia systemu karania trwającego od wielu setek lat, nim doszło do utworzenia pożądaných współcześnie kanonów traktowania więźniów zgodnych z ogólnie przyjętymi normami, których celem było przede wszystkim ujednolicenie standardów izolacji więziennej pod względem optymalnej humanitaryzacji warunków odbywania kary pozbawienia wolności.

Na szczególną uwagę zasługuje również treść reguły 102.2, wedle której więzienie jest, ze względu na pozbawienie wolności, karą samą w sobie, a zatem rygor obowiązujący skazanych nie powinien zwiększać cierpienia związanego z samym tylko uwięzieniem³⁰².

Co jednak warto podkreślić, Europejskie Reguły Więzienne – z racji swojej ogólności – stanowią pewne uniwersalne wytyczne, w obrębie których rekomenduje się tworzenie skonkretyzowanych przepisów prawa karnego wykonawczego, które – choć mogą odznaczać się pewnymi odrębnościami na poziomie poszczególnych procedur krajowych – nie powinny znacząco jednak wykraczać poza ramy zaleceń zawartych w tych regułach. Ogólnie rzecz ujmując, Europejskie Reguły Więzienne, w przeciwieństwie do Wzorcowych Reguł Minimalnych Postępowania z Więźniami, w znacznie większym zakresie odpowiadają na rzeczywiste oczekiwania w sposobie traktowania osób pozbawionych wolności, który obejmuje praktycznie każdy obszar ich życia, a zatem funkcjonowania w warunkach izolacyjnych.

Jak wskazuje T. Szymanowski, znaczenie Europejskich Reguł Więziennych polega przede wszystkim na zaanonsowaniu przestrzegania określonych zasad i wartości w systemach penitencjarnych państw, które mają szczególne znaczenie w europejskim kręgu cywilizacyjnym i które zostały proklamowane w Powszechnej Deklaracji Praw

302 B. Myrna, *Wykonanie kary pozbawienia wolności w świetle Europejskich Reguł Więziennych z 2006 r. Podstawowe zasady, zakres i zastosowanie przedmiotowych reguł*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, 2009, t. XXIV, AUW, nr 3119, s. 232.

Człowieka z 1948 r., a następnie określone w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, jak również Europejskiej Konwencji o Zapobieganiu Torturom³⁰³.

Propagowanie znajomości Europejskich Reguł Więziennych w Polsce w środowisku Służby Więziennej jest celowe nie tylko ze względu na proces integracji europejskiej, ale także jest istotne również z tego powodu, że ustawodawca krajowy przygotowując kodyfikację polskiego kodeksu karnego wykonawczego, oparł się zarówno na wymogach wiążących Reguł Minimum, jak i dostosował normy kodeksu karnego wykonawczego do koncepcji i ustaleń zawartych w europejskich regułach penitencjarnych³⁰⁴.

Europejskie Reguły Więzienne znacząco uszczegółowiły zalecenia i wytyczne zawarte w tzw. Regułach Minimalnych – Wzorcowych Regułach Minimalnych Postępowania z Więźniami, które z czasem utraciły swoją aktualność.

Jak podaje M. Płatek, Europejskie Reguły Więzienne precyzują cele zaledwie naszkicowane w Regułach Minimalnych i wskutek tego stawiają nowe cele przed Służbą Więzienną³⁰⁵.

Zarówno dynamika transformacji gospodarczych, jak również panujące uwarunkowania społeczne i polityczne, czy też przede wszystkim ewoluujący sposób postrzegania traktowania więźniów, doprowadziły do poszukiwania coraz nowszych i jednocześnie bardziej skutecznych metod oddziaływania na skazanego z perspektywy przyłożenia większej uwagi do humanitarnego wykonywania kary pozbawienia wolności, nie tylko w ujęciu teoretycznym. Stanowiło to istotny krok naprzód, biorąc pod uwagę wielowiekowe tradycje i postrzeganie – w przeszłości – kary pozbawienia wolności jako w pierwszej kolejności środka represyjnego wobec sprawcy przestępstwa. Dążono przede wszystkim do jego jak najdotkliwszego ukarania, zaś dopiero następnie dostrzegano w sprawcy człowieka, któremu niezależnie od charakteru popełnionego czynu, należało zagwarantować odpowiednie warunki odbywania kary pozbawienia wolności. Zaczęto więc analizować sytuację osadzonego, który w momencie skazania go na karę pozbawienia wolności zasadniczo nie miał już żadnego wpływu na los, jaki miał wieść w zakładzie karnym – ze z góry narzuconymi regułami postępowania – w którym

303 T. Szymanowski, *Prawo karne...*, s. 65.

304 M. Płatek, *Europejskie Reguły...*, s. 167.

305 Ibidem, s. 172.

niejednokrotnie dochodzi do obdzierania z godności, uwłaceniu człowieczeństwu oraz wszelkich innych wartości i dóbr osobistych³⁰⁶ łącznie z pozbawieniem nawet minimum prywatności.

Reguły postępowania z więźniami miały także wpłynąć na poprawę wzajemnych relacji osadzonych poprzez odgórne i powszechnie zagwarantowanie przestrzegania określonych reguł oraz norm, w których mieścić się miały codzienne zasady funkcjonowania wszystkich osób odbywających karę pozbawienia wolności.

Zasadniczym założeniem Europejskich Reguł Więziennych było więc zdecydowanie uniwersalne ujęcie problematyki humanitaryzacji kary pozbawienia wolności, dzięki czemu izolacja więźnia od społeczeństwa chronić go miała przed degradacją podstawowych wartości, biorąc pod uwagę to, że znaczna część osób trafiających do zakładów karnych już na samym wstępie pozbawiona była w dużej mierze potrzeb respektowania określonych w społeczeństwie norm postępowania. Odpowiednie traktowanie więźniów miało także pomóc zminimalizować ryzyko opuszczenia przez nich zakładu karnego z pogorszoną postawą moralną oraz w przeciwieństwie do tej, którą prezentowali w momencie rozpoczęcia odbywania kary pozbawienia wolności. Współczesne systemy penitencjarne uznają - jako znacznej wagi niepowodzenie - demoralizację więźnia, której doznał w wyniku warunków, w jakich przyszło mu dobywać karę pozbawienia wolności. Jest to problem wymagający pogłębionej analizy oraz dostosowania właściwych środków przeciwdziałających takim zjawiskom do panujących uwarunkowań. Wpływ przestrzegania stosowania wobec osadzonych zasad wynikających z Europejskich Reguł Więziennych może przynosić oczekiwane skutki ze względu na właściwe traktowanie więźniów, którzy wyrażają swoje pragnienia związane z zaspokojeniem ich godności, prywatności, czy też umożliwienia im zwrócenia się do właściwych organów w razie zagrożenia ich praw. Zdecydowana większość więźniów odczuwa potrzebę traktowania ich z szacunkiem i w sposób przynależny człowiekowi.

Badania potwierdzają, że pobyt w więzieniu skutkuje również wzrostem agresywności wśród osadzonych³⁰⁷. Może ona wynikać m. in. z nieodpowiednich warunków, w których realizowana jest kara pozbawienia wolności, a zatem wskutek

306 Pojęcie dóbr osobistych zostało zdefiniowane w art. 23 kodeksu cywilnego. Wymieniono przykładowe dobra osobiste, takie jak wolność, cześć, wizerunek, nietykalność cielesna, zdrowie.

307 J. Szałański, J. Michalski, *Wskaźniki syndromu agresji u przestępców osadzonych w zakładach karnych i poddanych probacji*, [in:] J. Szałański (red.), *Wina – kara – nadzieja – przemiana*, Łódź–Warszawa–Kalisz 1998, s. 163–169.

przeludnienia cel, zbyt częstych lub nieuzasadnionych kontroli, czy też zbyt częstego nakładania na osadzonych kar, co w konsekwencji jedynie wzmacnia frustrację, poczucie bezsilności wobec panujących reguł, jak i pogłębia słoność do popadania w negatywne emocje.

Inne z kolei poparte badaniami dane wskazują, że w miarę jak czas spędzony w izolacji ulega wydłużeniu, u skazanych pojawiają się: mniejsza odporność psychiczna, brak wyraźnej perspektywy życiowej, obniżenie samooceny, brak reakcji na oddziaływania poprawcze, stopień wrażliwości na uwięzienie, nasilenie agresywnych zachowań i zaburzeń seksualnych³⁰⁸.

Z kolei często formułowanym uzasadnieniem dla ograniczenia prawa do prywatności jest powoływanie się na potrzebę zapewnienia w jednostce penitencjarnej bezpieczeństwa.

Na temat bezpiecznych warunków odbywania kary pozbawienia wolności traktuje część IV Europejskich Reguł Więziennych. Zwraca się uwagę na to, że bezpieczeństwo ściśle koreluje z porządkiem i dyscypliną w zakładzie karnym. Sposób traktowania tzw. sprawców szczególnie niebezpiecznych znajduje pełne odzwierciedlenie w stosowanych wobec nich znacznie surowszych regułach, których kształt może odpowiadać m. in. za poczucie znacznie głębszej – niż ma to miejsce wobec innych grup osadzonych – ingerencji w ich prywatność, a w zasadzie w jej ograniczenie nawet poniżej minimum.

Zgodnie z pkt. 51.1 Europejskich Reguł Więziennych środki bezpieczeństwa stosowane wobec indywidualnych więźniów ograniczone są do minimum koniecznego dla zapewnienia bezpieczeństwa ich osadzenia. Rekomenduje się także, aby wszelkie fizyczne i techniczne środki bezpieczeństwa stosowane były w zakresie możliwie jak najmniej godzącym w godność osobistą więźniów, co współgra z zasadą wyrażoną w pkt. 5 Europejskich Reguł Więziennych, zgodnie z którą „życie w więzieniu odpowiada – tak dalece jak to jest możliwe – pozytywnym aspektom życia na wolności”. Zwraca się ponadto uwagę na to, że znajomość przez pracowników Służby Więziennej poszczególnych osadzonych, a zwłaszcza cech ich charakteru i temperamentu, znacząco może ułatwić sprawowanie nad nimi kontroli bez potrzeby stosowania budzących kontrowersje fizycznych oraz technicznych środków bezpieczeństwa.

308 Ł. Mrózek, *Zjawisko wykluczenia społecznego więźniów i osób opuszczających ośrodki penitencjarne. Analiza problemu i możliwości przeciwdziałania zjawisku*, „Studia Socialia Cracoviensia”, 2014, nr 2 (11), s. 49.

Ponadto biorąc pod uwagę pkt. 52.1 Europejskich Reguł Więziennych, należy także zwrócić uwagę na ryzyko zagrożenia bezpieczeństwa, jakie stwarzają osadzeni dla samych siebie, jak i innych więźniów bądź pracowników zakładu karnego. Ta ocena ma za zadanie sprawić, że ryzyko naruszenia bezpieczeństwa dla osób znajdujących się na terenie zakładu karnego zostanie obniżone do minimum. Należy ponadto zadbać o to, aby każdy z osadzonych miał zawsze możliwość nawiązania kontaktu z pracownikami Służby Więziennej, zgodnie z wytyczną określoną w pkt. 52.4 Europejskich Reguł Więziennych, mianowicie „więźniom zapewnia się możliwość skontaktowania z personelem o każdej porze, także w nocy”. Chodzi tutaj zapewne o wyeliminowanie ryzyka zagrożenia bezpieczeństwa ze strony innych osadzonych. Zjawisko przemocy w zakładach karnych występującej pomiędzy osadzonymi nadal jest bowiem praktyką dość powszechną.

Kolejną kwestią problemową z jaką mierzą się jednostki penitencjarne są niesprzyjające warunki bytowe, a te z kolei mogą prowadzić do różnorodnych naruszeń w sferze prawa do prywatności.

Z uzyskanych bezpośrednio od osadzonych w polskich zakładach karnych opinii, wynika bowiem, że warunki, w jakich żyją, nadal odbiegają od norm przynależnych każdemu człowiekowi, także i temu, który odbywa karę pozbawienia wolności. Zwracano uwagę w szczególności na dość wysoki poziom agresji i przemocy pochodzącej zarówno od innych osadzonych, jak i funkcjonariuszy Policji bądź pracowników Służby Więziennej. Wyrażano wprost opinie, z których wynikało, że w więzieniach panuje brud oraz budzące powszechną odrazę zagrzybienie na ścianach. Jednakże największym problemem okazywał się sposób traktowania osadzonych tuż przed przyjęciem do zakładu karnego, jeszcze na etapie przesłuchania. Padały sformułowania takie jak „człowiek staje się człowiekiem gorszego sortu, podczłowiekiem wręcz”, „traci się wszystkie prawa, nawet te podstawowe”, „nie przysługują ci żadne prawa, przestajesz być człowiekiem, zaczynasz być bandytą”³⁰⁹.

Opis wstrząsającego obrazu polskiego więziennictwa można także odnaleźć w innych pracach:

309 Cf. opinie osadzonych wyrażone w formie wywiadu na temat warunków panujących w polskich zakładach karnych oraz aresztach śledczych w książce M. Sepioła, op. cit., s. 20–21.

To, co brzmi jak nedorzecznosc, bywa rzeczywistoscia: z niczym nie mozna sie schowac, nic ukryc przed okiem innych. Jesteśmy skazane na brak prywatności, na publiczne jedzenie, spanie, trawienie, wypróżnianie się, choroby, a nawet śmierć. Ani minuty, ani sekundy samotności. Obnażona fizjologia, nic tylko fizjologia. Już nie ludzie, tylko źle funkcjonujące wymęczone ciała. Oto życie codzienne³¹⁰.

Powyższy sposób postrzegania warunków odbywania kary pozbawienia wolności, utraty nawet minimum prywatności, jak również kwestii traktowania osób pozbawionych wolności przez pracowników Służby Więziennej we współcześnie funkcjonujących zakładach karnych, mimo istnienia wielu rezolucji oraz deklaracji stojących na straży praw człowieka, skłania do nieustannego podejmowania inicjatyw na rzecz doskonalenia wciąż negatywnego obrazu polskiego więziennictwa, jaki od dawna tkwi w świadomości większości społeczeństwa i jest utożsamiany z egzystowaniem w warunkach poniżej ludzkiej godności, w których idea pozytywnego wpływu na postawę moralną więźnia w dalszym ciągu wydaje się być wyłącznie daleko idącą iluzją.

Wzorując się na Regułach Minimalnych i Europejskich Regułach Więziennych w kodeksie karnym wykonawczym na nowo podjęto próbę zdefiniowania celu wykonywania kary pozbawienia wolności³¹¹.

Co istotne, w Europejskich Regułach Więziennych akcentuje się – mającą polepszyć warunki więzienne, w tym wpłynąć na lepsze zachowanie prawa do prywatności – potrzebę przestrzegania codziennych zasad takich jak:

- możliwość przebywania w więzieniu usytuowanym możliwie najbliższej miejsca zamieszkania rodziny osadzonego (zgodnie z pkt. 17.1 ERW)
- zapewnienie w możliwie najwyższym stopniu prywatności w związku z rekomendowaniem takiego sposobu urządzenia cel, iż będzie możliwe poszanowanie godności ludzkiej, czy zachowanie odpowiedniego ogrzewania, naświetlenia oraz czystości (zgodnie z pkt. 18.1 ERW)
- możliwość pojedynczego przebywania w celach w porze nocnej (zgodnie z pkt. 18.5 ERW)

³¹⁰ Jest to opis Barbary Skargi przedstawiający jej pobyt w wileńskim więzieniu, Cf.: M. Płatek, *Zadania polskiej polityki...*, s. 270.

³¹¹ J. Nikołajew, *Reguły minimalne...*, s. 112.

- zapewnienie więźniom dostępu do pomieszczeń sanitarnych umożliwiających utrzymanie higieny osobistej w zakresie niezbędnego minimum oraz z poszanowaniem ich prywatności (zgodnie z pkt. 19.3 ERW)
- zapewnienie wyżywienia odpowiedniego do wieku, stanu zdrowia, zapotrzebowania na składniki odżywcze czy uwzględniającego obyczaje religijne skazanego (zgodnie z pkt. 22.1 ERW)
- możliwość skorzystania z pomocy prawnika w zakresie zmierzającym do uzyskania porady prawnej (zgodnie z pkt. 23.1 ERW)
- umożliwienie komunikowania się ze światem zewnętrznym za pomocą środków komunikacji takich jak pisanie listów czy kontaktowanie się za pomocą aparatu telefonicznego (zgodnie z pkt. 24.1 ERW)
- możliwość podjęcia zatrudnienia w celu pożytecznego spędzania czasu w izolacji (zgodnie z art. 26.1. ERW)
- możliwość zażywania ruchu na świeżym powietrzu (zgodnie z pkt. 27.1 ERW)
- możliwość podnoszenia poziomu swojej wiedzy poprzez uczestnictwo w zajęciach edukacyjnych (zgodnie z pkt. 28.1 ERW)³¹².

W pierwszej części Europejskie Reguły Więzienne (2006) dotyczą podstawowych zasad i zakresu stosowania reguł. w drugiej części znajdują się kwestie dotyczące warunków osadzania związanych z przyjęciem, zakwaterowaniem, higieną, wyżywieniem, poradami prawnymi, kontaktem ze światem zewnętrznym, rygorami więziennymi, pracą, edukacją, wolnością myśli, sumienia i wyznania, mieniem więźniów, dzieci, kobiet, nieletnich, cudzoziemców oraz mniejszości etnicznych i językowych. Trzecia część Europejskich Reguł Więziennych poświęcona jest sprawom opieki zdrowotnej więźniów; czwarta – porządkowi i bezpieczeństwu panującemu w zakładach karnych, piąta dotyczy personelu więziennego, zaś szósta – kontroli jakie mogą zostać przeprowadzone ze strony instytucji niezależnych. w siódmej części Europejskie Reguły Więzienne odnoszą się do kategorii więźniów śledczych, a w ósmej – skazanych³¹³.

Stosunek Europejskich Reguł Więziennych do prawa do prywatności wywiedziony może być w sposób pośredni na podstawie zapisów odnoszących się

³¹²<https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Europejskie%20regu%C5%82y%20wi%C4%99zienne%20i%20regu%C5%82y%20Mandeli%20-%20Zalecenia%20Mi%C4%99dzynarodowe.pdf> [dostęp: 4 czerwca 2023 r.].

³¹³ Cf., A. Baechtold, D. van Zyl-Smit, *Europejskie reguły wykonywania sankcji i środków orzeczonych wobec nieletnich sprawców czynów karalnych*, „Archiwum Kryminologii” 2009, t. XXXI, s. 35, cit. per: J. Nikołajew, *Reguły minimalne ...*, s. 116–117.

zarówno do warunków bytowych, które mają chronić prywatność, jak również do sposobu komunikowania się więźnia ze światem zewnętrznym, czy też zaleceń dotyczących sposobu realizacji bezpośredniej ingerencji służb penitencjarnych w osobiste sfery życia osadzonych, na przykład w związku z wykonywaniem badań lekarskich, czy też przeprowadzaniem przeszukań. Część standardów zawartych w Europejskich Regułach Więziennych odznacza się takim charakterem, że konsekwencją ich faktycznego wkomponowania w schemat więziennego funkcjonowania, będzie faktyczna, a nie jedynie teoretyczna ochrona prawa do prywatności.

Jak podaje M. Płatek w Europejskich Regułach Więziennych wyeliminowano pojęcie „niezbędnego nadzoru”, a jego miejsce zajmują „wymogi bezpieczeństwa i porządku w zakładzie”, co w praktyce może i często oznacza — brak bezpośredniego nadzoru i przyzwolenie na prywatność³¹⁴.

Myślą przewodnią Europejskich Reguł Więziennych jest założenie, że nawet okoliczność pozbawienia wolności, w tym w pełni zasłużonego odbywania kary izolacyjnej przez osobę skazaną, nie może usprawiedliwiać naruszania jej podstawowych praw, szczególnie w celu wywołania u niej dodatkowej lub dotkliwej dolegliwości. Prawo do prywatności zajmuje tu szczególne miejsce ze względu na to, że próba jego całkowitego wyeliminowania spowodowałaby w istocie jedynie iluzoryczną ochronę pozostałych praw osadzonych.

W Europejskich Regułach Więziennych podkreśla się ponadto konieczność poszanowania godności ludzkiej osoby pozbawionej wolności³¹⁵.

E. Dawidziuk wskazała ponadto, że nowe reguły należy traktować jako przełom w podejściu do kary pozbawienia wolności, albowiem wskazują one, że sam fakt pozbawienia wolności jest karą, zaś jakiegokolwiek ograniczenia muszą wynikać z potrzeby zapewnienia bezpieczeństwa, czy też utrzymania porządku w jednostce penitencjarnej³¹⁶.

Prace nad polityką zmierzającą ku poprawieniu warunków odbywania kar pozbawienia wolności nie mogły być zatem realizowane w oderwaniu od tak fundamentalnych dokumentów i wytycznych międzynarodowych jak Pakty Praw

³¹⁴ M. Płatek, *Europejskie Reguły...*, s. 179.

³¹⁵ J. Nikołajew, *Reguły Minimalne...*, s. 117.

³¹⁶ Ibidem, s. 39.

Człowieka i Obywatela czy Reguły Minimalne, Europejskie Reguły Więzienne, jak również Reguły Nelsona Mandeli.

Standardy i wytyczne jakie zostały zawarte zarówno w Regułach Minimalnych, jak i Europejskich Regułach Więziennych, choć na stałe zostały ułożone w polskim systemie penitencjarnym, powinny być w jeszcze większym stopniu popularyzowane wśród wykonawców kary pozbawienia wolności, a szczególnie wśród całej kadry biorącej udział w wykonywaniu kary pozbawienia wolności, tj. pośród pracowników pionu penitencjarnego, pracowników ochrony, kierownictwa więzienia, a nawet pracowników medycznych mających na co dzień styczność z osadzonymi. Świadomość znaczenia praw, jakie powinny być przestrzegane w odniesieniu do osób odbywających karę pozbawienia wolności ma znaczenie nie tylko z punktu widzenia coraz dalej postępującej humanitaryzacji prawa karnego wykonawczego, lecz także istotne jest rozumienie szerszego kontekstu tego procesu, mianowicie dotyczącego poszanowania praw człowieka w jak najpełniejszym wymiarze, a zatem niezależnie od zajmowanej pozycji społecznej, czy też faktu bycia karanym nawet za popełnienie najcięższych zbrodni. Człowiek stanowi bowiem wartość nadrzędną i chronioną w każdej sytuacji oraz bez żadnego wyjątku.

A zatem – z czym należy się zgodzić - nawet najbardziej niebezpieczny przestępca nie traci przymiotu przynależności do rodzaju ludzkiego³¹⁷. z tego względu idea powołania jak najbardziej uniwersalnych reguł postępowania z więźniami znalazła aprobatę nie tylko w Polsce, lecz także w innych krajach europejskich.

Oprócz wpływu wyżej wskazanych reguł, istotnym dopełnieniem warunków w jakich jest wykonywana kara pozbawienia wolności, są również codzienne oddziaływania na osoby pozbawione wolności w postaci różnorodnych programów, bądź idei terapeutycznych.

317 T. Kalisz, *Znęcanie się nad osobą pozbawioną wolności. Bezpieczeństwo osobiste skazanych*, www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/89209/PDF/11_Kalisz_T._Znekanie_sie_nad_osoba_pozbawiona_wolnosc%20_bezpieczenstwo_osobiste_skazanych.pdf [dostęp: 15 maja 2023]. s. 228.

3.2.3. Wpływ działalności ONZ na przestrzeganie prawa do prywatności osób pozbawionych wolności

Najbardziej doniosłym celem Organizacji Narodów Zjednoczonych jest czuwanie nad stabilizacją stosunków międzynarodowych, w tym utrzymanie pokoju na świecie, szczególnie ze względu na pojawiające się zagrożenie wystąpienia wojny nuklearnej. Bardzo istotnym elementem działalności ONZ jest ponadto podejmowanie aktywności na rzecz ochrony praw człowieka oraz poprawy warunków życia ludzi zagrożonych ubóstwem i odcięciem od możliwości leczenia³¹⁸.

Od momentu powstania OZN, a zatem od 1945 r., organizacja ta podejmowała liczne działania, szczególnie w następujących kilkunastu kluczowych obszarach: działania na rzecz rozwoju i poprawy warunków życia ludzi na całym świecie, szczególnie poprzez aktywność UNICEF-u, który działa w 157 krajach świata; szerzenie i wzmacnianie instytucji i praktyk demokratycznych na całym świecie; podejmowanie działań na rzecz ochrony praw człowieka, szczególnie wykrywanie przypadków stosowania tortur czy też przetrzymywania zaginionych osób; utrzymywanie pokoju oraz bezpieczeństwa na świecie poprzez m. in. wysłanie do roku 2005 łącznie 60 misji pokojowych i obserwacyjnych w najbardziej zapalne punkty świata; od roku 1945 ONZ uczestniczyła w ponad 170 negocjacjach pokojowych, które doprowadziły do zakończenia konfliktów regionalnych, na przykład wojny między Irakiem i Iranem, czy też doprowadzenie do wycofania wojsk sowieckich z Afganistanu oraz zakończenie wojen domowych w Salwadorze i Gwatemali; podejmowanie działalności na rzecz ochrony środowiska; podejmowanie działań zapobiegających rozprzestrzenianiu się broni jądrowej; wspieranie procesu samostanowienia i niepodległości państw m. in. poprzez przyczynienie się do uzyskania niepodległości przez ponad 80 krajów, które obecnie są suwerenne; ściganie przestępców wojennych, np. z byłej Jugosławii i Rwandy; podejmowanie aktywności na rzecz wzmacniania prawa – Organizacja Narodów Zjednoczonych doprowadziła do uchwalenia ponad 500 traktatów wielostronnych dotyczących praw człowieka, terroryzmu, przestępczości międzynarodowej, uchodźców, rozbrojenia, obrotu towarowego i wykorzystania oceanów; zapewnianie pomocy humanitarnej uchodźcom poprzez m. in. przekazywanie

³¹⁸ <https://www.unic.un.org.pl/> [dostęp: 1 czerwca 2023 r.].

im żywności, udzielanie schronienia, zapewnianie opieki medycznej, pomaganie w nauce i repatriacji; podejmowanie działań na rzecz rozwoju Afryki; promowanie praw kobiet; podejmowanie działań na rzecz zwalczania różnego rodzaju groźnych chorób, takich jak np. AIDS/HIV, polio, ospa wietrzna, propagowanie szczepień ochronnych oraz wiele innych form działalności na rzecz poprawy warunków życia na całym świecie dla całej ludzkości³¹⁹.

3.2.3.1. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka

Aktem prawnym, który w najwyższym stopniu koncentruje się na ochronie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków „rodziny ludzkiej”³²⁰, jest Powszechna Deklaracja Praw Człowieka³²¹. Została uchwalona w 1948 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ³²².

PDPCz jest ponadto aktem prawa międzynarodowego, w którym po raz pierwszy pojawiła się formuła prawa do prywatności³²³. Co więcej, w preambule Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka podkreślono wiarę w podstawowe prawa człowieka, godność, jak również wartość osoby ludzkiej³²⁴.

Znaczenie PDPCz dla ochrony praw człowieka jest nieocenione. Świadczy o tym choćby fakt, że PDPCz stanowi najczęściej tłumaczony dokument na świecie. Dotychczas PDPCz została przetłumaczona na ponad 500 języków, w tym na takie języki jak abchaski, czuwaski czy zulu, zaś liczba nowych tłumaczeń wciąż rośnie³²⁵.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka wyraźnie opowiada się za humanitarnym i praworządnym karaniem ludzi, w tym zapewnieniem realnej obrony

³¹⁹<https://www.unic.un.org.pl/aktualnosci/szescdziesiat-sposobow-poprzez-ktore-onz-zmienia-swiat/832> [dostęp: 15 maja 2023 r.].

³²⁰ Cit. per: wstęp Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z dn. 10 grudnia 1948, <http://libr.sejm.govol.pl/tek01/txt/onz/1948.html> [dostęp: 15 maja 2023 r.].

³²¹ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dn. 10 grudnia 1948, <http://libr.sejm.govol.pl/tek01/txt/onz/1948.html> [dostęp: 15 maja 2023 r.].

³²² Ibidem.

³²³ J. Braciak, *Prawo do prywatności*, s. 63.

³²⁴ E. Dawidziuk, *Traktowanie osób...*, s. 24.

³²⁵<https://www.unic.un.org.pl/prawa-czlowieka/prawa-czlowieka-w-powszechnej-deklaracji-praw-czlowieka/3178> [dostęp: 3 maja 2023 r.].

przed sądem³²⁶. Jest ponadto odpowiedzią na ogrom negatywnych doświadczeń, które miały miejsce szczególnie w czasie wojen światowych ze względu na „czyny barbarzyńskie”, jakich doznała wówczas ludzkość.

Na gruncie przedmiotowych rozważań należy wskazać, iż zgodnie z art. 8 EKPCz „każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji”. Ponadto, zgodnie z pkt. 2, „niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób”³²⁷.

Niewątpliwie jedną z najbardziej rozpowszechnionych form naruszania wolności osobistej człowieka jest ingerowanie w jego życie prywatne³²⁸. Obowiązujące w państwie normy prawne oraz gwarancja ich przestrzegania powinny przyczynić się z znacznym stopniem do ograniczenia przypadków naruszania prawa do prywatności, które przejawia się na wielu płaszczyznach życia.

Biorąc pod uwagę okoliczność, że Powszechna Deklaracja Praw Człowieka jest rezolucją, to w konsekwencji nie jest to akt wiążący strony umowy międzynarodowej. Pozostawia się więc możliwość swobodnego podejmowania przez państwa decyzji co do realizacji jej postanowień, a ponadto nie przewidziano środków kontroli przestrzegania jej postanowień³²⁹. Zasady wyrażone w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka wywarły wpływ na późniejsze umowy międzynarodowe i prawa wewnętrzne państw, które zaakceptowały ten jakże uniosły dokument, który jest swoistym kodeksem moralno-politycznym³³⁰.

Biorąc z kolei pod uwagę art. 1 PDPCz stanowiący o tym, że „wszyscy ludzie są równi i pod względem swej godności, i swych praw”, można stwierdzić, że regulacja ta

³²⁶ A. Szymanowska, T. Szymanowski, *Humanitaryzm w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w Polsce*, „The Prison Systems Review”, 2020, nr 107, s. 60.

³²⁷ Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284.

³²⁸ J. Jaskólska, *Treść Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, „Człowiek w Kulturze”, 1998, nr 11, s. 70.

³²⁹ K. Szalachta, *Prawa osób osadzonych*, <https://wspia.eu/media/pd1nzt3/27-szalacha.pdf>, [dostęp: 20 maja 2023 r.], s. 247.

³³⁰ Ibidem, s. 247–248.

znajduje także zastosowanie dla osób pozbawionych wolności, które w takim samym stopniu jak osoby nieskazane zasługują na równe oraz godne traktowanie.

Przedostatni artykuł Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, mianowicie 29, zakłada, że każdy człowiek ma obowiązki wobec społeczeństwa, bez którego niemożliwy jest swobodny i pełny rozwój jego osobowości, lecz w korzystaniu ze swych praw i wolności każdy człowiek podlega jedynie takim ograniczeniom, które są ustalone przez prawo wyłącznie w celu zapewnienia odpowiedniego uznania i poszanowania praw i wolności innych i w celu zadośćuczynienia słusznym wymogom moralności, porządku publicznego i powszechnego dobrobytu demokratycznego społeczeństwa.

Główny redaktor Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka R. Cassin zwraca jednak uwagę, że obowiązki zawarte w Deklaracji należy odczytywać nie z art. 29, ale z art. 1: Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi w swej godności i swych prawach. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa. Punktem odniesienia dla obowiązków jest godność osoby ludzkiej i idea braterstwa³³¹.

Jak wskazuje J. Jaskólska kolejne artykuły (12, 13, 14, 15) Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka to postulaty nie ingerowania w życie prywatne, prawo do dobrego imienia, swobody poruszania się, prawo ubiegania się o azyl, jak również prawo do posiadania i zmiany obywatelstwa. Do sformułowania i zagwarantowania tego rodzaju uprawnień doszło na tle takich negatywnych ludzkich doświadczeń jak w szczególności przypadki naruszania prywatności człowieka, ograniczania swobody poruszania się, czy polityczne prześladowania³³².

Z art. 12 wynika, że samowolną ingerencję m. in. w czyjekolwiek życie prywatne można uznawać za sytuację uwłaczającą tej osobie. z kolei stan uwłaczenia może oznaczać – zgodnie ze *Słownikiem Języka Polskiego* – coś co przynosi ujmę³³³.

Postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka odegrały istotną rolę, będąc inspiracją dla takich aktów prawa międzynarodowego, jak: Międzynarodowy Pakt

³³¹ Cf.: R. P. Riquet, *Les sources judéo chrétiennes de la Déclaration des Droits de Homme*, [in:] *Actualité de la pensée de René Cassin. Actes du colloque international organise par l'Association pour la fidélité à la pensée de René Cassi*, Paris 1981, 14–1; 1980, Paris 1981, s. 66, cit. per: O. T. Gałkowski, *Obowiązki człowieka w "Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka"* oraz w społecznym nauczaniu kościoła „Seminare”, nr 25, 2008, s. 146.

³³² J. Jaskólska, op. cit., s. 69–70.

³³³ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/uw%C5%82acza%C4%87.html> [dostęp: 24 marca 2023 r.].

Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturowych³³⁴, podpisany w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych³³⁵, podpisany w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. Oba pakiety stanowią umowy międzynarodowe, które zostały ratyfikowane przez Rzeczpospolitą Polską za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie. w związku z czym, po ich ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw stanowią integralną część polskiego porządku prawnego i podlegają bezpośredniemu stosowaniu, chyba że ich zastosowanie jest uzależnione od wydania ustawy (art. 91 Konstytucji RP). Postanowienia takich umów są zatem samowykonalne (*self executing*), co oznacza, że stwarzają bezpośrednie uprawnienia dla obywateli i mogą być bezpośrednio stosowane przez organy państwowe³³⁶.

Mimo, iż Powszechna Deklaracja Praw Człowieka w sposób bezpośredni nie odnosi się do osób pozbawionych wolności, to poprzez treść swoich regulacji nie pozostawia wątpliwości, że wszyscy ludzie są równi pod względem konieczności poszanowania ich godności oraz ich praw, także ci, którym wolność odebrano. Ograniczenie tych praw może bowiem wynikać jedynie z ustalonych norm prawnych, a ponieważ wolność każdego człowieka odnosi się do jego całego życia oraz towarzyszących mu integralnych z wolnością aspektów takich jak m. in. prawo do prywatności, to naturalnym stanem rzeczy będzie ograniczenie prywatności osób pozbawionych wolności.

3.2.3.2. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych

Biorąc pod uwagę fakt, że Powszechna Deklaracja Praw Człowieka nie była dokumentem wiążącym, to w celu utworzeniu globalnego systemu ochrony praw człowieka utworzono najpierw Międzynarodową konwencję o zwalczaniu wszelkich form dyskryminacji rasowej³³⁷, którą podpisano w Nowym Jorku dnia 21 grudnia 1965 r.³³⁸.

³³⁴ Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 169.

³³⁵ Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167.

³³⁶ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy*..., s. 78–79, cit. per: E. Dawidziuk, *Traktowanie osób ...*, s. 25.

³³⁷ Dz.U. z 1969 r., nr 25, poz. 187, załącznik.

³³⁸ A. Tychmańska, *Znaczenie Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych dla polskiego porządku prawnego na przykładzie analizy orzecznictwa polskich sądów administracyjnych*, „Studenckie Zeszyty Naukowe”, 2017, vol. XX, nr 34, s. 72.

Wkrótce potem podpisano Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych³³⁹ oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych³⁴⁰, oba akty w Nowym Jorku w dniu 19 grudnia 1966 r.

Polska ratyfikowała Pakty w 1977 r. i z dniem 18 czerwca 1977 r. weszły one w życie³⁴¹.

MPPOiP odnosi się w art. 10 bezpośrednio do więźniów w ten sposób, że każda osoba pozbawiona wolności będzie traktowana w sposób humanitarny i z poszanowaniem przyrodzonej godności człowieka. z kolei w art. 17 MPPOiP gwarantuje, że:

[...] nikt nie może być narażony na samowolną lub bezprawną ingerencję w jego życie prywatne, rodzinne, dom czy korespondencję, ani też na bezprawne zamachy na jego cześć i dobre imię³⁴².

MPPOiP zawiera ponadto regulacje odnoszące się do systemu penitencjarnego, który swoje działania powinien ukierunkować na poprawę i rehabilitację społeczną więźniów (art. 10 ust. 3).

Pakt zobowiązuje państwa do „przestrzegania i zagwarantowania wszystkim jednostkom [...] praw uznanych niniejszym Paktem”, a zatem wiąże strony bezwarunkowo (*unconditionally*) i natychmiast (*immediately*). MPPOiP nakłada na państwa – z jednej strony - obowiązek poszanowania (*to respect*) praw człowieka, który oznacza, że państwo powinno powstrzymać się od wszelkich działań mogących naruszyć gwarantowane prawa, z drugiej zaś, państwo ma obowiązek ochrony (*to protect*), który wymaga podjęcia działań zabezpieczających jednostkę przed naruszeniem przysługujących jej praw przez inne osoby, grupy czy organizacje. Ma to charakter zarówno obowiązków negatywnych, jak i pozytywnych, w zależności od rodzaju praw. Ponadto MPPOiP nakłada na państwa ogólny obowiązek zagwarantowania (*to ensure*)

³³⁹ Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167, załącznik.

³⁴⁰ Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 169, załącznik.

³⁴¹ T. Astramowicz-Leyk, *Międzynarodowe systemy ochrony praw i wolności człowieka*, Olsztyn 2009, cit per.: A. Tychmańska, op. cit., s. 72

³⁴² Pakt został otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1997, 38.167).

wszystkim jednostkom znajdującym się na jego terytorium i podległym jego jurysdykcji, praw ustanowionych w MPPOiP³⁴³.

Kontrolę międzynarodową nad realizacją postanowień MPPOiP sprawuje Komitet Praw Człowieka, który został powołany na mocy artykułu 28 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966 i składa się z prac 18 ekspertów³⁴⁴, będących specjalistami z zakresu praw człowieka³⁴⁵.

Państwa – strony przedstawiają z podejmowanej przez siebie działalności sprawozdania Komitetowi Praw Człowieka, który może też zwracać się dodatkowo o przedstawienie sprawozdania uzupełniającego, ewentualnie może też zażądać sprawozdania *ad hoc*. Następnie po zbadaniu przedstawionych sprawozdań, Komitet Praw Człowieka może przekazać państwom – stronom, określone zalecenia do wdrożenia³⁴⁶.

Zgodnie z Międzynarodowym Paktem Praw Obywatelskich i Politycznych państwa – strony, są zobowiązane do zapewnienia przestrzegania praw obywatelskich i politycznych, takich jak m.in.: prawo do życia, wolność religii i swoboda wyznania, wolność słowa i zgromadzeń, prawo uczestniczenia w wyborze władzy, równość wobec prawa³⁴⁷.

Istotnym założeniem Komitetu Praw Człowieka jest podejmowanie przez państwa – strony, na tyle skutecznych środków, aby ochrona życia prywatnego nie została naruszona. Ponadto Komitet wydaje decyzje odnoszące się bezpośrednio, bądź nawiązujące do ochrony życia prywatnego.

³⁴³ W. Kulesza, *Zniesławienie i zniewaga. Ochrona czci i godności osobistej człowieka w polskim prawie karnym – zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1984, s. 13 i n., cit. per: J. Braciak, *Prawo do prywatności*.... 64–65.

³⁴⁴ w latach 1998–2000 i 2003–2006 zasiadał w Komitecie Praw Człowieka ONZ, w tym jako jego wiceprzewodniczący w okresie 2003–2004, wybitny polski prawnik prof. Roman Wieruszewski, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/node/9074/revisions/9125/view> [dostęp: 15 maja 2023 r.].

³⁴⁵ Ibidem.

³⁴⁶ A. Tychmańska, op. cit., s. 73.

³⁴⁷ <https://bip.brpo.gov.pl/pl/node/9074/revisions/9125/view> [dostęp: 15 maja 2023 r.].

3.2.3.3. Standardy ONZ odnoszące się do sposobu traktowania więźniów i poszanowania ich praw

ONZ od momentu powstania traktowała ochronę praw człowieka jako jedno ze swoich priorytetowych zadań³⁴⁸.

Działalność tej organizacji odegrała niebagatelną rolę w sposobie traktowania osób pozbawionych wolności, jak również wpłynęła na kwestie związane z ich prywatnością. Aktywność ONZ zaowocowała w znacznej mierze wypracowaniem międzynarodowych standardów traktowania osób pozbawionych wolności, w efekcie czego nastąpiła poprawa sytuacji osób odbywających karę pozbawienia wolności w jednostkach penitencjarnych, w odniesieniu do których zastosowanie znalazły standardy wypracowane w toku działalności ONZ, ujęte w dokumentach będących wytworem podjętych przez ONZ inicjatyw.

Należy przede wszystkim wskazać na rezolucje, pakty, konwencje oraz inne akty prawne, zgodnie z którymi zalecono określone sposoby postępowania z osobami pozbawionymi wolności w celu polepszenia warunków ich funkcjonowania w izolacji.

Wytworem działalności ONZ były różnego rodzaju standardy oraz zasady postępowania z osobami pozbawionymi wolności jak m. in. „Podstawowe zasady traktowania więźniów. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 45/111 z dnia 14 grudnia 1990 r.”³⁴⁹ ujęte w 11 punktach. Szczególne istotne znaczenie miał pkt. 5 stanowiący o tym, że w stosunku do wszystkich więźniów należy zachować prawa człowieka i podstawowe wolności, ujęte w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz w przypadkach, gdy dane państwo jest stroną, w Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych i Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych wraz z jego Protokołem Fakultatywnym, jak również inne prawa zawarte w innych traktatach Narodów Zjednoczonych, chyba że występują ograniczenia, które w oczywisty sposób wynikają z faktu uwięzienia.

Kolejnym aktem był skierowany do wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania lub uwięzienia „Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia. Rezolucja

³⁴⁸ J. Braciak, *Prawo do prywatności...*, s. 61.

³⁴⁹ <https://arch-bip.ms.govol.pl/pl/ministerstwo/wspolpraca-miedzynarodowa/wspolpraca-w-ramach--onz-i-obwe/standardy-organizacji-narodow-zjednoczonych-w-dziedzinie-wymiaru-sprawiedliwosci-w-sprawach-karnych/> [dostęp: 3 maja 2023 r.].

Zgromadzenia Ogólnego ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.”. Szczególnie zasada 3 akcentowała potrzebę zachowania przez osobę pozbawioną wolności praw człowieka uznawanych lub istniejących w danym państwie³⁵⁰.

O ochronie prawa do prywatności wspomniano wprost we „Wzorcowych regułach minimalnych Narodów Zjednoczonych dotyczących środków o charakterze nie izolacyjnym”, zwanych Zasadami Tokijskimi (Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 45/110 z dnia 14 grudnia 1990 r.)³⁵¹. w regule 3.11 ujętej w „gwarancjach prawnych” wskazano na potrzebę zapewnienia prawa do prywatności sprawcy przestępstwa oraz jego rodziny podczas stosowania wobec sprawcy środków nie izolacyjnych.

3.3. Znaczenie regulacji prawnych Systemu Rady Europy dla rozwoju prawa do prywatności osób pozbawionych wolności

Rada Europy to organizacja, która została utworzona na podstawie Statutu przyjętego w Londynie w dniu 5 maja 1949 r. Członkami Rady jest 47 państw europejskich. Zaś w jej skład wchodzi następujące organy: Komitet Ministrów, Zgromadzenie Parlamentarne, Kongres Władz Lokalnych i Regionalnych³⁵².

Wskazuje się, że wszystkie organy Rady Europy uczestniczą w promocji i zachęcaniu do poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności, lecz ich zaangażowanie i udział w osiągnięciu tych celów nie jest jednakowy³⁵³.

Wyjątkowe znaczenie i oryginalność systemu ochrony praw człowieka w Radzie Europy należy upatrywać w mechanizmach kontroli poszanowania gwarantowanych praw. Kontrola ta opiera się na procedurze składania skarg, które rozpatrywane są przez organy powołane na mocy Europejskiej Konwencji Praw Człowieka³⁵⁴.

³⁵⁰ Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia, UNGA Doc. A/RES/43/173, https://www.justiceinitiative.org/uploads/8be01dfa-2cc6-4e5b-970f-a287d1eb7663/arrest-rights-template-brief-right-to-information-polish-20130806_0.pdf [dostęp: 1 czerwca 2023 r.].

³⁵¹ <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/wspolpraca-miedzynarodowa/wspolpraca-w-ramach--onz-i-obwe/standardy-organizacji-narodow-zjednoczonych-w-dziedzinie-wymiaru-sprawiedliwosci-w-sprawach-karnych/> [dostęp: 1 czerwca 2023 r.].

³⁵² <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/inne-organizacje-miedzynarodowe-i-prawa-czlowieka/prawa-czlowieka-w-radzie-europy-/> [dostęp: 10 maja 2023 r.].

³⁵³ M. Ochwat, *Ochrona praw człowieka w systemie Rady Europy*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis”, 2007, t. 3, s. 278.

³⁵⁴ Ibidem, s. 281.

Należy ponadto wskazać, że Rada Europy zasadniczo ograniczyła się do integracji Europy na płaszczyźnie ochrony praw człowieka, rządów prawa i demokracji³⁵⁵, natomiast system Rady Europy ma za zadane wspomaganie państw członkowskich w takim osiągnięciu poziomu przestrzegania praw człowieka, aby spełnił oczekiwania współczesnych mieszkańców Europy³⁵⁶.

3.3.1. Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowiek i Podstawowych Wolności

Najbardziej doniosłych kwestii odnoszących się do standardów wykonywania kary pozbawienia wolności, jakie zostały zapoczątkowane w XX w. w polskich oraz europejskich systemach penitencjarnych należy upatrywać w różnego rodzaju rezolucjach i wytycznych Rady Europy³⁵⁷. Polska stała się jej członkiem w 1991 r. po przemianach ustrojowych jakie miały miejsce przed tym okresem.

Przyjęcie Polski do Rady Europy pozwoliło na ratyfikację Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4 listopada 1950 r.³⁵⁸

Zakres przedmiotowy Konwencji, która weszła w życie 23 lata przed Międzynarodowymi Paktami Praw Człowieka, niewiele się różni od katalogu praw zawartych w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka jak również w tych paktach.

³⁵⁵ Z. Hołda, *Europejskie standardy...*, s. 104.

³⁵⁶ M. Ochwat, op. cit., s. 284.

³⁵⁷ Rada Europy (ang. Council of Europe, fr. Conseil de l'Europe) – międzynarodowa organizacja rządowa skupiająca prawie wszystkie państwa Europy oraz kilka państw spoza tego kontynentu. Jej głównym celem jest „osiągnięcie większej jedności między jej członkami, aby chronić i wcielać w życie ideały i zasady stanowiące ich wspólne dziedzictwo oraz aby ułatwić ich postęp ekonomiczny, społeczny” (art. 1a Statutu Rady Europy). Realizując tak określony cel, organizacja ta zajmuje się przede wszystkim promocją i ochroną praw człowieka, demokracji i współpracą państw członkowskich w dziedzinie kultury. Rada Europy powstała 5 maja 1949 w wyniku podpisania przez 10 państw (Belgię, Danię, Francję, Holandię, Irlandię, Luksemburg, Norwegię, Szwecję, Wielką Brytanię i Włochy) Traktatu Londyńskiego. Obecnie liczy 47 członków. Siedzibą Rady Europy jest Strasburg. Biura Rady i stowarzyszonych z nią instytucji mieszczą się w kilku budynkach zlokalizowanych w północno-wschodniej części miasta. Największy z nich to Pałac Europy (fr. Palais de l'Europe), wzniesiony w latach 1976–1977, https://pl.wikipedia.org/wiki/Rada_Europy [dostęp 21 marca 2019 r.]

³⁵⁸ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950, Dz. U. 1993 Nr. 61, poz. 284. w stosunku to tego aktu prawnego stosuje się także nazwę Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.

Zakres Konwencji uległ jednak znacznemu rozszerzeniu wskutek przyjęcia wielu protokołów dodatkowych³⁵⁹.

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zwana także Europejską Konwencją Praw Człowieka, została zmieniona Protokołami nr 3, 5 i 8, a także uzupełniona Protokołem nr 2. Została następnie przyjęta przez Radę Europy wskutek uchwalenia przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r. Dzięki Europejskiej konwencji praw człowieka pojawiła się możliwość skierowana – do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – skarg wskutek naruszenia praw człowieka.

Powstanie Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności poprzedzone było inicjatywami w zakresie stworzenia standardów ochrony praw człowieka podejmowanymi w ramach Ruchu Europejskiego. Postulat przyjęcia Karty Praw Człowieka został zawarty w „Przesłaniu do Europejczyków” przyjętym przez Kongres Europy, który odbył się w 1948 r. w Hadze. Stanowił on o konieczności gwarancji wolności myśli, zgromadzeń i swobody wypowiedzi, a także prawa do istnienia politycznej opozycji oraz Sądu Sprawiedliwości, który byłby upoważniony do stosowania określonych sankcji w zakresie implementacji Karty Praw³⁶⁰.

Art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności brzmi:

Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji.

Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób”³⁶¹.

Przejawy naruszenia prawa do prywatności więźniów w świetle art. 8 Konwencji, najczęściej dotyczą sytuacji związanych z przeprowadzaniem kontroli osobistych, które – w opinii osób odbywających karę pozbawienia wolności – istotnie naruszają ich

³⁵⁹ M. Ochwat, op. cit., s. 275.

³⁶⁰ A. Czubik, op. cit., s. 111.

³⁶¹ Dz.U.1993.61.284.

prywatność. w przedmiocie nieprawidłowości przy realizowaniu kontroli osobistych wielokrotnie wypowiadał się Europejski Trybunał Praw Człowieka.

System Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności wygenerował obfite orzecznictwo w sprawach polskich³⁶².

Należy jednak wskazać, że ETPCz nigdy nie podał jasnej i precyzyjnej definicji „życia prywatnego”: dla sędziów strasburskich pojęcie „życia prywatnego” jest szerokie i nie może być zdefiniowane w sposób wyczerpujący³⁶³.

Godnym uwagi orzeczeniem jest wyrok wydany przez ETPCz w sprawie Dejneki przeciwko Polsce³⁶⁴. ETPCz wydał w tej sprawie wyrok, w którym podzielił stanowisko skarżącego, iż Polska naruszyła art. 8 EKPCz. Skarżący Artur Dejneka wniósł skargę do Trybunału w dniu 14 stycznia 2013 r., w której wskazał, że kontrole osobiste, jakim był poddawany, naruszały art. 3 i 8 EKPCz. Więzień – w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności – został zakwalifikowany jako tzw. więzień niebezpieczny, konsekwencją czego było stosowanie wobec niego wzmożonych środków nadzoru, m. in. przebywał w celi izolacyjnej. w trakcie jednego z widzeń skarżący usiłował przekazać swojej rodzinie wiadomość w sposób nielegalny, co spowodowało, że zaczęto wobec niego stosować kontrole osobiste. Były prowadzone także w okresie, w którym osadzony nie był już zaliczany do więźniów niebezpiecznych. Skarżący zakwestionował pięć kontroli, z czego za uzasadnione ETPCz uznał jedynie dwie. Skarżący zarzucał, że jedna z kontroli osobistych została przeprowadzona w momencie, w którym cierpiał na dotkliwe bóle pleców i z wielkim trudem był w stanie się rozebrać. w odczuciu skarżącego kontrole miały na celu poniżenie jego osoby, co z kolei miało stanowić nieludzkie i poniżające traktowanie. Rozpatrując sprawę, Trybunał podkreślił, że kontrole osobiste mogą być niezbędne w pewnych okolicznościach celem zapewnienia bezpieczeństwa, zapobieżenia przestępstwom i nieporządkowi. Powinny być zatem przeprowadzone w odpowiedni sposób, z poszanowaniem godności ludzkiej i dla

³⁶² K. Drzewicki, *Doświadczenia pierwszej dekady obowiązywania Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w Polsce*, [in:] *Europejska Konwencja Praw Człowieka – 25 lat zmian oblicza polskiego prawa i praktyki*, Warszawa 2019, s. 33.

³⁶³ Wyrok ETPCz z dnia 25 marca 1993 r. w sprawie Costello-Roberts przeciwko Zjednoczonemu Królestwu. Skarga nr 13134/87, <https://www.wpia.uw.edu.pl/uploads/media/5ee31b739a3a4/zakaz-dyskryminacji-w-dostepie-do-dobr-i-uslug-a-prawa-podstawowe-uslugobiorcow-i-uslugodawcow-w-prawie-unii-europejskiej.pdf> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

³⁶⁴ Wyrok ETPCz z dnia 1 czerwca 2017 r. Dejneka przeciwko Polsce. Skarga nr 9635/13, <https://www.sw.gov.pl/assets/29/66/83/3e7a49feba25333179f240fb08f5fdc3c309a1c9.pdf> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

uzasadnionego celu. Trzy spośród pięciu przeprowadzonych kontroli Trybunał uznał za nieuzasadnione, co ostatecznie doprowadziło do uznania naruszenia art. 8 EKPCz i zasądzenia na rzecz skarżącego 3 tys. EURO tytułem doznania szkód niematerialnych. Na gruncie przedmiotowej sprawy, rząd podniósł, iż miała miejsce ingerencja w prawo skarżącego do poszanowania jego życia prywatnego, ale była ona usprawiedliwiona przez co najmniej dwa uzasadnione cele: zapobieganie naruszeniu porządku i popełnieniu przestępstw oraz ochrona praw i wolności innych osób. Jednak Trybunał uznał, że pomimo racjonalnego uzasadnienia celów przeprowadzonych kontroli, część kontroli nie była usprawiedliwiona, przez co doprowadziła do naruszenia art. 8 EKPCz³⁶⁵.

Na zbyt częste i nieusprawiedliwione kontrole osobiste były także składane skargi do Rzecznika Praw Obywatelskich. Szczególnie dotyczyło to sytuacji przeprowadzania kontroli osobistych podczas każdorazowego opuszczania celi więziennej. Rzecznik Praw Obywatelskich zebrał w podnoszonej kwestii informacje i ujawnił, że kontroli osobistej poddawani byli wybiórczo osadzeni z danej grupy spacerowej, udający się np. na spacer, do łaźni lub do lekarza. Ich częstotliwość uzależniona była od liczby wyjść w danym dniu z celi, jak również liczebności grupy spacerowej. Kontroli dokonywanej w ten sposób był poddawany także więzień, który zwrócił się do Rzecznika o przeprowadzenie interwencji. w 2015 r. Rzecznik zwrócił się do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej o odpowiednią zmianę praktyki w polskich więzieniach. Kontrole osobiste powinny być przeprowadzane tylko wobec osób stwarzających realne zagrożenie dla bezpieczeństwa lub porządku w jednostce. Rzecznik dostał wtedy odpowiedź, że stosowną informację przekazano dyrektorom okręgowym Służby Więziennej. Podobne stanowisko RPO wyraził w sierpniu 2019 r. w opiniach do nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego, skierowanych do przewodniczącego sejmowej Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka.³⁶⁶

Wskutek napływu kolejnych skarg polskich więźniów do ETPCz w przedmiocie naruszania prawa w trakcie przeprowadzania kontroli osobistych, a zwłaszcza prawa do prywatności, Rzecznik Praw Obywatelskich w 2020 r. podejmował następne interwencje. Wskazywał przy tym, że jeśli nie dojdzie do stosownych zmian w sposobie realizowania kontroli osobistych zgodnie z międzynarodowymi standardami, Polsce będą grozić

³⁶⁵ <https://www.sw.gov.pl/assets/29/66/83/3e7a49feba25333179f240fb08f5fdc3c309a1c9.pdf> [dostęp: 3 czerwca 2023 r.].

³⁶⁶ <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-kontrole-osobiste-osadzonych-tylko-wobec-stwarzajacych-zagrozenie> [dostęp: 18 stycznia 2023 r.].

kolejne przegrane w ETPCz. Rzecznik Praw Obywatelskich powołał się na wyroki Dejneki przeciwko Polsce oraz Milka przeciwko Polsce, jak również zwrócił się do ministra sprawiedliwości Zbigniewa Ziobry o podjęcie odpowiednich działań legislacyjnych w celu pełnego wykonania wyroków ETPCz. Swoje stanowisko Rzecznik uzasadniał w ten sposób, że charakter przeprowadzanych kontroli osobistych nie został uzasadniony w sposób przekonujący. ETPCz użył wobec nich sformułowania „upokarzające środki”³⁶⁷.

Z prawem do prywatności osób odbywających karę pozbawienia wolności łączy się ponadto często podnoszona kwestia korzystania z toalety w celi w warunkach mogących wzbudzać poczucie wstydu, zażenowania oraz naruszenia przestrzeni uznawanej często za najbardziej osobistą. w wyroku ETPCz z dnia 15 grudnia 2015 r. w sprawie Szafranski przeciwko Polsce³⁶⁸, odniesiono się do prawa do prywatności, które miało zostać naruszone wskutek kąjaka sanitarnego znajdującego się w wieloosobowej celi.

Skarżący wskazał, że kąjaki sanitarne były oddzielone od reszty celi wyłącznie płytą pilśniową o wysokości 1,20 m, bez drzwi, co nie zapewniało nawet minimum prywatności³⁶⁹.

Był to pierwszy wyrok przeciwko Polsce, który dotyczy tego zagadnienia, albowiem ETPCz stwierdził naruszenie art. 8 EKPCz i przyznał skarżącemu kwotę 1800 euro za doznaną krzywdę³⁷⁰.

Na gruncie powyższego naruszenia, interesujące znacznie ma tzw. teoria amerykańskiego psychologa Abrahama Masłowa³⁷¹.

³⁶⁷<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-polskie-zasady-kontroli-wiezniow-do-zmiany> [dostęp: 18 stycznia 2023 r.].

³⁶⁸ Wyrok ETPCz z dnia 15 grudnia 2015 r. Szafranski przeciwko Polsce. Skarga nr 17249/12, https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Szafranski_przeciwko_Polsce__skarga_nr_17249_12__wyrok_z_15_grudnia_2015_r._.pdf [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

³⁶⁹ E. Dawidziuk, M. Mazur, *Prawa więźniów w najnowszych wyrokach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przeciwko Polsce*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego”, 2018, s. 55.

³⁷⁰ Ibidem, s. 55.

³⁷¹ Abraham Masłowski był amerykańskim psychologiem i założycielem oraz jednym z głównych przedstawicieli psychologii humanistycznej. Stworzył hierarchię ludzkich potrzeb, którą oparł na istnieniu szeregu celów, jakie dotyczą każdego człowieka, układając je od najbardziej do najmniej niezbędnych, <https://pieknoumyslu.com/abraham-maslowski-o-ludzkich-potrzebach/>, [dostęp: 20 maja 2023 r.].

Jego teoria oparta jest na hipotezie, że człowiek w swoim działaniu dąży do zaspokajania potrzeb, które tworzą logiczną hierarchię. Podzielił je na potrzeby niższego rzędu, wśród których wyodrębnił potrzeby fizjologiczne i potrzeby bezpieczeństwa, oraz potrzeby wyższego rzędu, do których zakwalifikował potrzeby: przynależności, szacunku i uznania oraz samorealizacji (estetyczne, poznawcze)³⁷².

Potrzeby fizjologiczne zostały umieszczone przez Maslova na samym dole jego piramidy. Zaspokajanie ich jest absolutnie niezbędne do tego, aby człowiek mógł mieć szacunek do samego siebie. Stanowią one niezbędny fundament do realizacji pozostałych potrzeb³⁷³.

Najczęściej możliwość zaspokojenia tych najbardziej podstawowych ludzkich potrzeb bez ingerencji, bądź udziału innych osób determinować będzie okoliczność poszanowania prawa do prywatności.

Na gruncie polskiego orzecznictwa zapadło interesujące orzeczenie odnoszące się do pozwania Skarbu Państwa – dotyczyło ono jednego z zakładów karnych – przez pozbawionego wolności, który na zasadzie art. 77 ust. 1 Konstytucji RP i art. 417 k.c. domagał się zasądzenia zadośćuczynienia w wysokości 30.000 złotych. Pozew wiązał się z wywołaniem u niego rozstroju zdrowia wskutek niezapewnienia mu odpowiednich warunków odbywania kary pozbawienia wolności oraz naruszenia jego dóbr osobistych, tzn. godności osobistej z powodu złych warunków panujących w zakładzie karnym, którego powództwo dotyczyło. Stan faktyczny sprawy ujawniał przestarzałą infrastrukturę zakładu karnego. w każdej z cel, w której przebywał więzień, znajdowały się tzw. kąciki sanitarne z miską ustępową, spłuczką oraz umywalką i kranem doprowadzającym bieżącą wodę. w części cel, w których przebywał więzień, kąciki sanitarne były oddzielone od celi w sposób trwały, tj. wymurowaną ścianką. Natomiast w innych celach kącik sanitarny do wysokości około jednego metra był oddzielony od celi płytą paździerzową, a powyżej do sufitu znajdowała się metalowa obudowa, na którą założona została folia. Jak wskazał osadzony, korzystanie z tak oddzielnego kącika sanitarnego naruszało jego godność osobistą, albowiem czuł się skępowany, korzystając z niego ze względu na to, że nieprzyjemne zapachy rozprzestrzeniały się na całą celę, jak

³⁷² A. Miler Zawodniak, *Teorie potrzeb jako współczesne teorie motywacji*, [in:] „Obronność. Zeszyty Naukowe, 2014, nr 4, s. 102 (101–116), cit. per: M. Bielecki, *Ochrona godności osoby skazanej w prawie karnym wykonawczym. Wybrane aspekty*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 2018, nr 1 (241), s. 165.

³⁷³ J. Bieńkowska, *Poszukiwanie metod skutecznego motywowania pracowników*, [in:] „Acta Universitatis Lodzensis, 210/234, s. 399 (397–407), cit. per: M. Bielecki, op. cit., s. 165.

również słyhać było, co się w tym kąciku dzieje. Na tym tle pojawiały się konflikty pomiędzy współosadzonymi. Sąd ustalił, że więzień w celach bez trwale wydzielonego kącika sanitarnego i o złym stanie technicznym, przebywał łącznie przez 13 miesięcy. Dodatkowo więzień składał skargi na warunki, w jakich odbywał karę pozbawienia wolności do Rzecznika Praw Obywatelskich. Sąd częściowo uznał zasadność wniesionego powództwa, wyjaśniając, że kąciki sanitarne powinny być oddzielone od pozostałej części celi w taki sposób, aby osoba z nich korzystająca mogła go użytkować tak, aby nie czuła się skrupowana. Sąd uznał, że pozwany Skarb Państwa poprzez niezapewnienie więźniowi odpowiednich warunków odbywania kary w zakresie udostępnienia mu w celi kącika sanitarnego oddzielonego od pozostałej części celi w sposób umożliwiający mu nieskrępowane korzystania z tego miejsca, działał bezprawnie i tym naruszył dobra osobiste powoda w postaci uchybienia godności i prawa do prywatności, jak również prawa do godnego odbywania kary pozbawienia wolności. Sąd wskazał również, że nieodpowiednie oddzielenie kącika sanitarnego, które nie zapewnia osadzonemu możliwości niekrępującego korzystania z niego, może samo w sobie być kwalifikowane jako traktowanie niehumanitarne³⁷⁴.

I choć w tej sprawie przedmiotem orzeczenia nie było naruszenie wskazane w EKPCz, to jego rodzaj można zaszeregować do podobnych stanów faktycznych jakie były przedmiotem rozstrzygnięć ze strony ETPCz. w tym przypadku – na poziomie prawa krajowego – doszło do uwzględnienia roszczeń osoby pozbawionej wolności, co należy uznać za kolejny krok na przód w uznawaniu naruszeń prawa do prywatności szczególnie w związku z powtarzającymi się sytuacjami nieprawidłowo zorganizowanych w zakładach karnych kącikach sanitarnych.

Coraz częstsza aktywność więźniów niegodzących się z naruszaniem ich godności oraz prywatności przy wykonywaniu kary pozbawienia wolności, pozwala również sądzić, że podniósł się nie tylko poziom świadomości wśród osadzonych oczekujących respektowania przysługujących im praw, ale także osadzeni skutecznie potrafią korzystać z przysługujących im środków ochrony.

³⁷⁴ Wyrok SO w Szczecinie z dnia 5 grudnia 2013 r., sygn. akt II Ca 334/13, [https://orzeczenia.szczecin.so.gov.pl/content.pdf?file/\\$002fneurocourt\\$002fpublished\\$002f15\\$002f551500\\$002f0001003\\$002fCa\\$002f2013\\$002f000334\\$002f155515000001003_II_Ca_000334_2013_Uz_2013-12-05_001-publ.xml?t:ac=\\$N/155515000001003_II_Ca_000334_2013_Uz_2013-12-05_001](https://orzeczenia.szczecin.so.gov.pl/content.pdf?file/$002fneurocourt$002fpublished$002f15$002f551500$002f0001003$002fCa$002f2013$002f000334$002f155515000001003_II_Ca_000334_2013_Uz_2013-12-05_001-publ.xml?t:ac=$N/155515000001003_II_Ca_000334_2013_Uz_2013-12-05_001) [dostęp: 12 czerwca 2023 r.].

3.3.2. Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu

Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, zwany CPT, został ustanowiony przez Europejską konwencję Rady Europy o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, która weszła w życie w 1989 r. Podstawą prawną działalności CPT jest art. 3 EKPCz, który przewiduje, że „nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu”³⁷⁵.

Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu uznaje się w Europie – równolegle z Europejskim Trybunałem Praw Człowieka – za najbardziej istotny pozasądowy organ międzynarodowej kontroli przestrzegania praw jednostki³⁷⁶.

Choć zatem Komitet nie jest *stricto* organem sądowym, to uzupełnia on działalność sądową ETPCz, zapewniając pozasądowy mechanizm zapobiegawczy celem ochrony osób pozbawionych wolności przed torturami oraz innymi formami złego lub poniżającego traktowania³⁷⁷.

Jak podaje E. Dawidziuk, inspiracją do powołania Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu była aktywność Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża, którego uznać można za prekursora ochrony osadzonych przed niedozwolonymi formami traktowania, poprzez wizytacje miejsc detencji³⁷⁸.

Komitet może przeprowadzać wizytacje zakładów karnych. Pod względem wykrywania naruszeń prawa do prywatności, należy uznać, że CPT jest organem wiodącym w tej kwestii.

Kiedy w Polsce odbyło się kilka wizytacji w 1996 r. Komitet po raz pierwszy spotkał się z trudnym zjawiskiem, jakim było przełudnienie w zakładach karnych. Wśród

³⁷⁵ <https://www.coe.int/pl/web/cpt/about-the-cpt> [dostęp: 4 czerwca 2023 r.].

³⁷⁶ I. Wrońska, *Procedura powoływania członków Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu*, „Białostockie Studia Prawnicze”, 2016, z. 20/A, s. 193.

³⁷⁷ <https://arch-bip.ms.govol.pl/pl/prawa-czlowieka/inne-organizacje-miedzynarodowe-i-prawa-czlowieka/prawa-czlowieka-w-radzie-europy/> [dostęp: 10 maja 2023 r.].

³⁷⁸ E. Dawidziuk, *Traktowanie osób...*, s. 67.

negatywnych skutków przeludnienia Komitet wskazał m. in. na „nieustanny brak prywatności”, a w konsekwencji Komitet doszedł do wniosku, że niekorzystne efekty przeludnienia skutkują nieludzkimi i poniżającymi warunkami pozbawienia wolności³⁷⁹.

Komitet wykrył ponadto przypadki naruszenia prawa do prywatności więźniów w związku z umieszczaniem ich w dużych celach wieloosobowych. Wskazał, że cele tego typu narażają ich mieszkańców na brak prywatności w codziennym życiu i tworzą dogodne warunki dla powstawania subkultur przestępnych, a ponadto stwarzają ryzyko zastraszania i przemocy³⁸⁰.

Działalność tego organu istotnie zatem wspiera mechanizm kontrolowania sposobu, w jaki traktuje się osoby pozbawione wolności.

3.4. Członkostwo Polski w Unii Europejskiej i wpływ jej prawa na prawo do prywatności osadzonych

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej nastąpiło w 2004 r.³⁸¹ jako forma wypełnienia próżni, która powstała po dezintegracji bloku wschodniego.

Do przystąpienia doszło na mocy Traktatu Akcesyjnego podpisanego 16 kwietnia 2003 r. w Atenach³⁸². Jednym z elementów wywiązywania się przez Polskę z członkostwa w Unii Europejskiej było dostosowanie polskich regulacji prawnych do prawa unijnego ze względu na potrzebę wyzbycia się wzorców funkcjonowania państwa charakterystycznych dla systemów komunistycznych.

Przyjmowanie wspólnych wartości, ich przestrzeganie i wspieranie jest warunkiem uczestnictwa poszczególnych państw w organizacjach międzynarodowych. w kręgu europejskim zobowiązanie to szczególnie odnosi się do członkostwa w Unii

³⁷⁹ Fragment Siódmego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (97) 10], s. 23 Standardów CPTS. 4. (PDF) Określanie standardów. CPT wobec ryzyka maltretowania osób pozbawionych wolności (researchgate.net) [dostęp: 15 maja 2023 r.].

³⁸⁰ Fragment Siódmego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (97) 10], s. 27 Standardów CPTS. 4., (PDF) Określanie standardów. CPT wobec ryzyka maltretowania osób pozbawionych wolności (researchgate.net), [dostęp: 15 maja 2023 r.].

³⁸¹ M. Chruściel, K. Kloc, *Polska w Unii Europejskiej – proces akcesyjny i priorytety polskiej polityki w ramach UE*, „Stosunki międzynarodowe i geopolityka”, nr 1, 2013, s. 90.

³⁸² <https://www.gov.pl/web/ue/polska-w-ue>, [dostęp: 11 maja 2023 r.].

Europejskiej, która odwołuje się do takich wartości jak: poszanowanie osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawa, poszanowanie praw człowieka³⁸³.

W 2001 r. została proklamowana Karta Praw Podstawowych, która w sposób bardzo ogólny powoływała się na prawa człowieka, a ponadto dokument ten nie miał mocy wiążącej.

Z tego względu w 2007 r. została podjęta decyzja, że na mocy Traktatu Lizbońskiego Karta Praw Podstawowych otrzyma moc wiążącą i zacznie obowiązywać od dnia 1 stycznia 2009 r.

W katalogu praw zawartych w Karcie znalazł się artykuł zatytułowany: „Poszanowanie życia prywatnego i rodzinnego” (art. 7 Karty), co można uznać – w pewnym sensie - za odpowiednik art. 8 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Ponadto w Karcie Praw Podstawowych wymieniono także prawo do ochrony danych osobowych, które ściśle jest powiązane z kwestią ochrony prawa do prywatności³⁸⁴.

Nieco ponad dekadę później od przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, tj. w 2018 r., przynależące do niej kraje ogarnęła wielka reforma ochrony danych osobowych, która zapoczątkowała rozwój społecznej świadomości – na szeroką skalę – dotyczący praw, jakie przysługują osobom fizycznym w związku bezpieczeństwem, przetwarzaniem i ochroną danych ich dotyczących. z kręgu potencjalnych zainteresowanych nie zostały wyłączone osoby pozbawione wolności³⁸⁵. Jest to kolejny przejaw podążania w kierunku ochrony praw osób pozbawionych wolności, a w tym

³⁸³ T. Przesławski, *Normy społeczne a współczesny świat wartości*. [in:] Idem (red.), w *poszukiwaniu dobra w perspektywie jednostkowej i społecznej: Księga jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin Profesor Krystyny Ostrowskiej* (s. 231–250). Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie, Warszawa 2020, s. 243.

³⁸⁴ A. Siostrzonek -Sergiel, op. cit., s. 414 – 415.

³⁸⁵ w stosunku do osób fizycznych zastosowanie znajduje przede wszystkim najbardziej rozpoznawane Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), zwane RODO oraz Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. 2018 poz. 1000). z kolei w sytuacjach związanych z przetwarzaniem danych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości zastosowanie znajduje Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchyłająca decyzję ramową Rady 2008/977/WSiSW, jak również Ustawa z dnia 14 grudnia 2018 r. o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości (Dz.U. 2019 poz. 125).

wypadku przede wszystkim na gruncie ochrony danych osobowych ściśle łączących się z ochroną prawa do prywatności.

3.5. Wpływ instytucji krajowych oraz międzynarodowych na przestrzeganie podstawowych praw, w tym prawa do prywatności osób pozbawionych wolności

Instytucje krajowe zajmujące się ochroną praw człowieka to niezwykle ważne uzupełnienie całego systemu ochrony praw człowieka. Instytucje te nie tylko podejmują działania na rzecz podnoszenia świadomości społecznej, ale także odpowiadają na konkretne skargi i wnioski osób, których prawa zostały naruszone i tym samym oczekują na konkretne wsparcie ze strony tych instytucji.

Należy wskazać, że krajowe instytucje praw człowieka są nieodłącznie związane z międzynarodowym prawem dotyczącym praw człowieka³⁸⁶.

W ramach międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka wskazać należy Radę Europy realizującą ideę ochrony praw człowieka zawartą w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z 1950 r. za pośrednictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Skarga może zostać złożona przez każdą osobę, której prawa zostały naruszone, przy czym musi ona dotyczyć praw zawartych w EKPCz, a ponadto musi zostać uprzednio wyczerpana procedura sądowa w macierzystym kraju skarżącego. Drugą instytucją odpowiadającą za ochronę praw człowieka jest ONZ. Skarga do Komitetu Praw Człowieka może zostać złożona przez obywatela tego kraju, który ratyfikował Protokół Dodatkowy do Paktów Praw³⁸⁷.

Najwięcej skarg ze strony osób pozbawionych wolności wpływa do ETPCz, przy czym część tych skarg dotyczy - ujawnionego na różnych polach - naruszenia prawa do prywatności³⁸⁸.

³⁸⁶ Cf.: *Silne i skuteczne krajowe instytucje praw człowieka: wyzwania, obiecujące praktyki i możliwości. Podsumowanie*, Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, 2021, s. 1, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-strong-effective-nhris-summary_pl.pdf [dostęp: 12.05. 2023].

³⁸⁷ <https://www.wos.net.pl/prawa-czlowieka.html> [dostęp: 12 maja 2023 r.].

³⁸⁸ Osoby pozbawione wolności w polskich jednostkach penitencjarnych coraz częściej kierują swoje zarzuty do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. w związku z naruszeniem praw osób pozbawionych wolności można wskazać na następujące skargi: *Milka v. Polska* – dotyczącą kontroli osobistych więźniów, *Szafrański v. Polska* – dotyczącą niezabudowanych kącików sanitarnych

3.5.1. Rzecznik Praw Obywatelskich

Genezy instytucji Rzecznika Praw Obywatelskich należy doszukiwać się w regulacjach szwedzkich, poczynając od ustanowionego w 1713 r. przez króla Szwecji Karola XII urzędu ombudsmana³⁸⁹.

Urząd Rzecznika Praw Obywatelskich został w Polsce powołany na mocy Ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich³⁹⁰.

Pierwszym Rzecznikiem Praw Obywatelskich była – powołana przez Sejm PRL – profesor Ewa Łętowska, która rozpoczęła działalność w dniu 1 stycznia 1988 r.³⁹¹.

Zgodnie z art. 1 ust. 2 Ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich, Rzecznik stoi na straży praw i wolności obywateli, określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i innych przepisach prawa.

Rzecznik Praw Obywatelskich zajmuje się m. in. prawami więźniów³⁹². Jest ponadto niezależnym, wyodrębnionym konstytucyjnie organem państwa, powiązanym z Sejmem i Senatem³⁹³.

Przedmiotem podejmowanych przez Rzecznika Praw Obywatelskich interwencji jest badanie zgodności z prawem podejmowanych przez władze publiczne ingerencji w prawa i wolności obywatelskie, w tym także w prawo do prywatności. Rzecznik Praw Obywatelskich może w dwojaki sposób podjąć interwencję, mianowicie z własnej inicjatywy bądź na wniosek osoby, która uznała, iż prawo jej zostało naruszone. Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży prawa oraz wolności, nie posiada natomiast kompetencji władczych. Ponadto zgodnie z art. 1 ust. 4 Ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich, Rzecznik wykonuje funkcje organu wizytującego do spraw zapobiegania

w celach mieszkalnych, jak również serię wyroków odnoszących się do więźniów zakwalifikowanych do niebezpiecznych: Karykowski v. Polska, Prus v. Polska, Romaniuk v. Polska, Paluch v. Polska, Świdorski v. Polska, Karwowski v. Polska oraz Pugzlys v. Polska; źródło: <https://bip.brpo.govol.pl/pl/content/europejski-trybuna%C5%82-praw-cz%C5%82owieka-w-sprawie-polskiego-wi%C4%99%C5%BAnia> [dostęp: 12 maja 2023 r.].

³⁸⁹ A. Jackiewicz, *Rzecznik Praw Obywatelskich. Rzecznik Praw Dziecka*, [in:] S. Bożyk (red.), *Prawo konstytucyjne*, Białystok 2014, s. 391.

³⁹⁰ Dz.U. 1987 Nr 21 poz. 123.

³⁹¹ A. Jackiewicz, op. cit., s. 392.

³⁹² <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/dzialalnosc-rzecznika-praw-obywatelskich> [dostęp: 15 maja 2023 r.].

³⁹³ A. Jackiewicz, op. cit., s. 392.

torturom i innemu okrutnemu, niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu (krajowy mechanizm prewencji) w rozumieniu Protokołu Fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanicznego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18 grudnia 2002 r.³⁹⁴.

Wskazane zadania Rzecznika Praw Obywatelskich związane są z ratyfikacją przez Polskę Protokołu Fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanicznego lub poniżającego traktowania albo karania (tzw. OPCAT), przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku w dniu 18 grudnia 2002 r. Protokół został podpisany przez Prezydenta RP w dniu 2 lutego 2005 r. na podstawie ustawy z dnia 8 lipca 2005 r. o ratyfikacji tego dokumentu³⁹⁵.

Działalność Rzecznika Praw Obywatelskich skupia się zatem wokół naruszeń praw i wolności człowieka, jak również zasad równego traktowania. Interwencja Rzecznika może zostać podjęta wskutek złożenia przez obywatela wniosku o jej podjęcie; a także na wniosek organów samorządów; na wniosek Rzecznika Praw; bądź z inicjatywy własnej RPO³⁹⁶.

RPO może ponadto zwracać się do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskami o zbadanie zgodności danej normy z normami wyższego rzędu, jak również może zgłosić udział w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym w sprawach skarg konstytucyjnych i może brać udział w tym postępowaniu. Rzecznik może także składać do Sądu Najwyższego wnioski o podjęcie uchwały mającej na celu wyjaśnienie przepisów prawnych budzących wątpliwości w praktyce lub których stosowanie wywołało rozbieżności w orzecznictwie³⁹⁷.

W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w art. 80 wskazano, że każdy ma prawo wystąpienia, na zasadach określonych w ustawie, do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej. Prawo do dotyczy także osób pozbawionych wolności.

³⁹⁴ Dz.U. z 2007 r. poz. 192.

³⁹⁵ R. Czerniawski, *Krajowy mechanizm prewencji – funkcje i zadania Rzecznika Praw Obywatelskich*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, nr 1, 2013, s. 357.

³⁹⁶ A. Jackiewicz, op. cit., s. 395.

³⁹⁷ Ibidem, s. 398.

RPO wielokrotnie podejmował interwencje w związku z naruszaniem prawa do prywatności osób pozbawionych wolności, m. in. poprzez kierowanie różnego rodzaju wystąpień do organów, takich jak Minister Sprawiedliwości. Na przykład w wystąpieniu Zespołu do Spraw Wykonywania Kar z dnia 5 sierpnia 2020 r. RPO zwrócił się do Ministra Sprawiedliwości w sprawie nieuprawnionego stosowania wobec osób pozbawionych wolności zaleceń penitencjarno-ochronnych. RPO wypowiedział się w kwestii trzech rodzajów naruszeń. Zdaniem RPO Służba Więzienna nadal stosuje, pomimo braku podstawy prawnej, tzw. procedury ochronne, które w sposób nadmierny i nieuzasadniony ingerują w prawa osób pozbawionych wolności, w tym w prawo do prywatności. Pierwszy rodzaj naruszeń polegał na prowadzeniu całodobowej i bezpośredniej obserwacji więźniów przez otwarte drzwi celi mieszkalnej, co zostało nazwane przez RPO „rażącym wręcz naruszeniem prawa do prywatności i intymności osadzonego”, podczas gdy od dnia 22 października 2009 r., na podstawie art. 73a k.k.w., zakłady karne mogą być monitorowane przez wewnętrzny system urządzeń rejestrujących obraz lub dźwięk, w tym przez system telewizji przemysłowej. RPO stwierdził, że obserwacje więźniów można przeprowadzać w sposób zgodny z przepisami, a zatem bez narażania osób pozbawionych wolności na utratę elementarnej prywatności, upokorzenie i niedogodności bytowe. Drugi rodzaj naruszeń odnosił się do długotrwałego prewencyjnego stosowania na terenie jednostki penitencjarnej środków przymusu bezpośredniego w postaci kajdanek zakładanych na ręce osadzonego przy każdym wyjściu z celi mieszkalnej, bądź kajdanek zespolonych. RPO zwrócił uwagę na to, że kajdanki nie powinny być stosowane z uwagi na status osoby pozbawionej wolności, ani też jako środek dyscyplinujący, co miało miejsce w stwierdzonych przez Rzecznika przypadkach. Trzeci rodzaj naruszeń, który ingerował w sferę prywatności dotyczył bardzo częstych, rutynowo przeprowadzanych kontroli osobistych; udzielania na terenie jednostki penitencjarnej świadczeń medycznych w obecności dwóch funkcjonariuszy niewykonujących zawodu medycznego, na podstawie decyzji dyrektora jednostki penitencjarnej; prowadzenia rozmów psychologicznych i wychowawczych w obecności funkcjonariuszy działu ochrony oraz całkowitej izolacji więźnia od współosadzonych³⁹⁸. Jak widać zarówno spektrum naruszeń podejmowanych wobec osób

³⁹⁸ Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 5 sierpnia 2020 r. do Ministra Sprawiedliwości, IX.517.632.2019.PM/JN, <https://bip.brpo.gov.pl/sprawy-generalne/pdf/2020/8/IX.517.632.2019/2193496.pdf>, [dostęp: 6 maja 2023 r.].

pozbawionych, jak również ich powtarzalność jest znaczna, nawet pomimo licznie podejmowanych interwencji, co prowadzi do wniosku, że problem naruszeń prawa do prywatności stanowi materię zasługującą na zwiększoną uwagę.

Szczególnie w kwestiach naruszeń związanych z przeprowadzanymi kontrolami osobistymi RPO podejmował więcej interwencji i w dniu 21 stycznia 2016 r. wystąpił do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie braku środka zaskarżenia kontroli osobistych więźniów. Jak wskazał Rzecznik Praw Obywatelskich, wystąpiła zasadność zwrócenia się do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o stwierdzenie niezgodności z Konstytucją przepisów Kodeksu karnego wykonawczego w zakresie, w jakim nie przewidują wydawania formalnej decyzji w sprawie kontroli osobistej skazanego. o poddaniu osoby pozbawionej wolności kontroli osobistej decyzje były podejmowane przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, zaś osoby pozbawione wolności nie miały możliwości weryfikacji tej decyzji przez sąd penitencjarny. Zdaniem RPO kontrola osobista osób pozbawionych wolności ingeruje i ogranicza prawa do nietykalności osobistej i wolności osobistej oraz prawo do prywatności, mimo iż ingerencja we wskazane prawa i ich ograniczenie w świetle Konstytucji RP jest dozwolona, jednakże może następować tylko na zasadach i w trybie określonym w ustawie³⁹⁹. Ewa Dawidziuk także wskazywała na stanowisko Rzecznika Praw Obywatelskich, odnosząc się do potrzeby weryfikacji zasadności oraz sposobu przeprowadzania u więźniów kontroli osobistej celem eliminowania nadużyć, jakie z tą kontrolą mogły się wiązać⁴⁰⁰.

Rozwiązania tych problemów należy doszukiwać się w obszernej nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego, w odniesieniu do którego, mocą Ustawy dnia 5 sierpnia 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks Karny Wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, większość zmian zaczęła obowiązywać od dnia 1 stycznia 2023 r. Dzięki tym zmianom osoby pozbawione wolności zyskały długo oczekiwaną możliwość złożenia skargi do właściwego sądu penitencjarnego w terminie 7 dni od dnia przeprowadzenia kontroli osobistej w celu zbadania zasadności, legalności oraz prawidłowości jej przeprowadzenia (art. 223 h § 7 k. k. w.). Kolejnym istotnym *novum* jest obowiązek funkcjonariusza Służby Więziennej określony w art. 223 h § 11, zgodnie z którym

³⁹⁹ Wniosek do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie braku środka zaskarżenia kontroli osobistych więźniów z dnia 21 stycznia 2016 r., <https://sprawy-generalne.brpo.gov.pl/index.php?sprawa=10505>, [dostęp: 6 maja 2023 r.].

⁴⁰⁰ E. Dawidziuk, *Realizacja przez funkcjonariuszy SW obowiązku zapewnienia skazanym bezpieczeństwa osobistego w czasie odbywania kary – wybrane aspekty*, [in:] B. M. Nowak (red.), *Odpowiedzialność prawna...*, s. 243.

„funkcjonariusz Służby Więziennej po poinformowaniu osoby kontrolowanej o rozpoczęciu kontroli osobistej podaje jej podstawę faktyczną i prawną przeprowadzenia kontroli oraz poucza osobę kontrolowaną o prawie, terminie i sposobie złożenia skargi”.

Biorąc pod uwagę występujący wcześniej brak możliwości zaskarżenia, przez osoby pozbawione wolności, okoliczności poddania ich kontroli osobistej, należy uznać, że w wyniku przywołanej nowelizacji, powiększył się zakres narzędzi prawnych, dzięki którym pozbawieni wolności mogą konfrontować podejmowane wobec nich czynności kontrolą sądową.

3.5.2. Trybunał Konstytucyjny

W dniu 29 kwietnia 1985 r. Sejm uchwalił ustawę o Trybunale Konstytucyjnym, wyniku czego, na początku 1986 r., TK podjął swoją działalność. Jednocześnie Polska stała się drugim po Jugosławii państwem realnego socjalizmu, w którym ustanowiono sądownictwo konstytucyjne⁴⁰¹.

W stosunku do działalności Trybunału Konstytucyjnego zastosowanie znajdują następujące ustawy: Ustawa z dnia 13 grudnia 2016 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym oraz ustawa o statusie sędziów Trybunału Konstytucyjnego⁴⁰², Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o statusie sędziów Trybunału Konstytucyjnego⁴⁰³ oraz Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym⁴⁰⁴.

Organ ten odgrywa równoważącą rolę nie tylko na gruncie relacji panujących pomiędzy organami władzy, lecz przede wszystkim pomiędzy państwem, a obywatelem. Do jego dominujących kompetencji należy weryfikowanie zgodności norm prawnych niższego rzędu, a zatem rangi ustawowej lub podustawowej, bądź norm prawnych wyższego rzędu, przede wszystkim z Konstytucją RP oraz niektórymi umowami międzynarodowymi.

⁴⁰¹ G. Kryszewski, *Trybunał Konstytucyjny*, [in:] S. Bożyk, (red.), *Prawo konstytucyjne*, Białystok 2014, s. 352.

⁴⁰² Dz. U. poz. 2074 oraz z 2018 r. poz. 849.

⁴⁰³ Dz. U. z 2018 r. poz. 1422.

⁴⁰⁴ Dz. U. z 2019 r. poz. 2393.

Zgodnie z art. 33 ust. 1 Ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym „Trybunał orzeka w sprawach zgodności: 1) ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją; 2) ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie; 3) przepisów prawa, wydawanych przez centralne organy państwowe, z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami”.

Prawo do prywatności to zagadnienie, które było podejmowane przez TK w związku z przedmiotem wystąpień kierowanych do tego organu przez różnego rodzaju pomyoty, w tym przez RPO⁴⁰⁵.

Trybunał Konstytucyjny badał m. in. problem dotyczący obecności funkcjonariusza Służby Więziennej podczas badania lekarskiego więźniów odbywających karę pozbawienia wolności w więzieniach typu zamkniętego. RPO dopatrzył się w przepisach niezgodności, godzącej w prawa tych więźniów do poszanowania ich prywatności. RPO zwrócił się z prośbą do TK o zbadanie spornej kwestii w świetle prawa. Chodziło przepisy dotyczące art. 115 § 7 Kodeksu karnego wykonawczego z art. 47 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Rzecz w tym, że na podstawie art. 115 § 7 k.k.w., skazany odbywający karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego nie ma prawa do badań lekarskich, dentystycznych bez asysty funkcjonariusza więziennego nieświadczącego usług medycznych. Świadczenia bez jego obecności mogą być wykonywane wyłącznie na wniosek funkcjonariusza lub pracownika więziennego zakładu opieki zdrowotnej. Jeżeli nie został przez nich zgłoszony taki wniosek, więzień nie mógł samodzielnie zażądać badania nienaruszającego jego prawa do prywatności.⁴⁰⁶

Jak zaznaczył RPO, regulacja, która pojawia się w art. 115 § 7 k.k.w dotycząca udzielania świadczeń zdrowotnych pacjentom różni się zasadniczo od ogólnych zasad, związanych z poszanowaniem godności i intymności więźniów. Art. 36 ust. 1 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty, dotyczy poszanowania prawa do prywatności i intymności pacjentów. Podobną zasadę prezentuje art. 20 ust. 1

⁴⁰⁵ Wniosek do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie braku środka zaskarżenia kontroli osobistych więźniów z dnia 21 stycznia 2016 r., <https://sprawy-generalne.brpo.gov.pl/index.php?sprawa=10505>, [dostęp: 6 maja 2023].

⁴⁰⁶ <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/komunikaty-prasowe/komunikaty-po/art/6724-zasady-udzielania-swiadczen-zdrowotnych-skazanym-odbywajacym-kare-pozbawienia-wolnosci> [dostęp: 6 maja 2023 r.].

z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta. RPO zaznacza, że wspomniany wyżej przepis powinien zostać porównany z art. 47 Konstytucji gwarantującym prawo do ochrony życia prywatnego każdemu obywatelowi. Rzecznik podkreślił, iż prawo do prywatności, jako niemające charakteru absolutnego, w niektórych przypadkach może zostać ograniczone, jednak zawsze musi odpowiadać także zasadzie proporcjonalności⁴⁰⁷.

To wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich spotkało się z odpowiedzią w postaci wyroku TK z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie K 22/10, orzeczono o utracie mocy obowiązującej art. 115 §7 k.k.w w ciągu 12 miesięcy od dnia ogłoszenia wyroku w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁰⁸.

Zasadniczym zadaniem TK jest zatem kontrola zgodności norm prawnych z normami o pozycji hierarchicznie nadrzędnej w ramach systemu źródeł prawa⁴⁰⁹.

3.5.3. Krajowy Mechanizm Prewencji

W dniu 18 grudnia 2002 r. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, w czasie 57 sesji, rezolucją 57/199 przyjęło Protokół Fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania. Został on uchwalony w związku z uznaniem na arenie międzynarodowej, iż konieczne są dalsze środki, aby osiągnąć cele Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania oraz że konieczne jest wzmocnienie ochrony osób pozbawionych wolności przed tego rodzaju sytuacjami⁴¹⁰.

Polska ratyfikowała Protokół Fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo

⁴⁰⁷ Wniosek RPO do TK z dnia 18 października 2010 r., RPO-637905-VII-10/MC, <https://bip.brpo.gov.pl/sprawy-generalne/pdf//2010/01/637905/1519794.pdf> [dostęp: 6 czerwca 2023 r.].

⁴⁰⁸ Wyrok TK z dnia 26 lutego 2014 r. Sygn. akt K 22/10, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20140000287/O/D20140287.pdf> [dostęp: 6 czerwca 2023 r.].

⁴⁰⁹ M. Wiącek, *Pytanie prawne do Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2011, s. 22.

⁴¹⁰ E. Dawidziuk, *Traktowanie osób...*, s. 54.

karania w dniu 2 września 2005 r. na podstawie Ustawy z dnia 8 lipca 2005 r. o ratyfikacji Protokołu Fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku w dniu 18 grudnia 2002 r.⁴¹¹.

W ramach krajowego mechanizmu prewencji Rzecznik Praw Obywatelskich dokonuje wizytacji, mających na celu zapobieganie torturom i innemu okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu w rozumieniu w/w Protokołu.

Protokół przewidywał powołanie także „międzynarodowego mechanizmu prewencji”⁴¹².

Jedną z najistotniejszych funkcji krajowego mechanizmu prewencji jest kontrolowanie, w jaki sposób traktuje się osoby pozbawione wolności. Uprawnienia tego organu są dość szerokie.

Pośród nich można wskazać na następujące:

[...] możliwość regularnego sprawdzania sposobu traktowania osób pozbawionych wolności w miejscach zatrzymań, w celu wzmocnienia, jeśli to niezbędne, ich ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem; przedstawianie rekomendacji właściwym władzom w celu poprawy traktowania oraz warunków osób pozbawionych wolności i zapobiegania torturom oraz innemu okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, mając na uwadze odpowiednie normy Organizacji Narodów Zjednoczonych; przedstawianie propozycji i uwag odnośnie do obowiązujących oraz projektowanych przepisów prawnych; dostęp do wszystkich informacji dotyczących liczby osób pozbawionych wolności w miejscach zatrzymań, jak również liczby miejsc i ich położenia; dostęp do wszystkich informacji dotyczących traktowania tych osób, jak również warunków ich zatrzymania; dostęp do wszystkich miejsc uwięzienia, ich instalacji i urządzeń; możliwość odbywania prywatnych rozmów bez świadków z osobami pozbawionymi wolności bądź osobiście, bądź poprzez tłumacza, jeśli uznane to zostanie za niezbędne, jak również z każdą inną osobą, co do której krajowy mechanizm prewencji uzna, że może ona dostarczyć stosownych informacji; swoboda wyboru miejsc, które zechce odwiedzić, oraz osób, z którymi zechce odbyć rozmowy⁴¹³.

⁴¹¹ Dz.U. 2005 nr 150 poz. 1253.

⁴¹² R. Czerniawski, op. cit., s. 358.

⁴¹³ Ibidem, s. 358–359.

W wyniku podejmowanych przez krajowy mechanizm prewencji wizytacji jednostek penitencjarnych, do najczęściej identyfikowanych uchybień w zakresie naruszeń prawa do prywatności zaliczano: stygmatyzowanie skazanych poprzez przymusowe przebieranie ich w odzież skarbową (pomarańczową lub żółtą) podczas konwojowania na konsultacje medyczne do placówek cywilnej Służby Zdrowia; stosowanie monitoringu w salach widzeń bezdozorowych; obecność funkcjonariusza Służby Więziennej podczas badań lekarskich; niezabudowane kąpiki sanitarne⁴¹⁴.

W wyniku prowadzonych kontroli, rokrocznie ujawniane są uchybienia w zakresie związanym z odpowiednim traktowaniem osób odbywających karę pozbawienia wolności.

3.5.4. Podkomitet ONZ do Spraw Prewencji

Podobnie jak utworzenie krajowego mechanizmu prewencji na poziomie krajowym, utworzono – na poziomie międzynarodowym – Podkomitet Komitetu Przeciwno Torturom, do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Innemu Okrutnemu, Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, zwany Podkomitetem do Spraw Prewencji, który swoją działalność rozpoczął w lutym 2007 r.

Podkomitet został powołany na podstawie przepisów Protokołu Fakultatywnego do Konwencji w Sprawie Zakazu Stosowania Tortur oraz Innego Okrutnego, Nieludzkiego lub Poniżającego Traktowania albo Karania, który został przyjęty w grudniu 2002 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ, a wszedł w życie w lipcu 2006 r. Podkomitet składa się z 25 ekspertów wybieranych spośród kandydatów zgłoszonych przez poszczególne państwa – strony Protokołu Fakultatywnego. Każdego roku Podkomitet opracowuje, a następnie publikuje sprawozdanie ze swojej aktywności,

⁴¹⁴ N. Kłaczyńska, *Wizytacje krajowego mechanizmu prewencji w systemie ochrony praw osób pozbawionych wolności*, [in:] *Materiały z VI Seminarium Naukowego pt.: Prawa człowieka w Polsce. 25 lat transformacji systemowej*, Wrocław 2014, s. 87.

a ponadto organizuje trzy razy w roku sesje, trwające siedem dni, które odbywają się w Biurze ONZ w Genewie⁴¹⁵.

Zasadniczym celem działalności Podkomitetu jest wizytowanie jednostek, w których przebywają osoby pozbawione wolności. w szczególności Podkomitet ma prawo wizytować dokładnie te same jednostki, które były poddawane kontroli przez krajowe mechanizmy prewencji. w momencie przeprowadzania wizytacji Podkomitet weryfikuje, w jakich warunkach przetrzymuje się osoby pozbawione wolności oraz czy sposób wykonywania kary pozbawienia wolności nie sprzeciwia się przeciwdziałaniu zapobieganiu torturom oraz innemu okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu. Wizytacja jest zwieńczana raportem zawierającym ewentualne zalecenia skierowane do danego państwa, które powinno się odnieść do uwag w terminie sześciu miesięcy od otrzymania sprawozdania.

Naczelnymi zasadami, na których Podkomitet opiera swoją działalność, są: poufność, bezstronność, nieselektywność, uniwersalność oraz obiektywizm⁴¹⁶.

Podkomitet funkcjonuje w ramach systemu Karty Narodów Zjednoczonych oraz kieruje się celami i zasadami tam zawartymi, jak również standardami Narodów Zjednoczonych, dotyczącymi traktowania osób pozbawionych wolności⁴¹⁷.

Na gruncie ochrony prawa do prywatności, Podkomitet ds. Prewencji Tortur ONZ opublikował raport z przeprowadzonej w 2018 r. wizytacji miejsc pozbawienia wolności w Polsce⁴¹⁸, zgodnie z którym zwrócono uwagę na dwa obszary wymagające szczególnego potraktowania w kwestii odnoszącej się do zagrożenia naruszenia prywatności osób uwięzionych. Pierwszy obszar dotyczył sprawowania opieki zdrowotnej, która – w opinii Podkomitetu – nie jest wystarczająca. Konsekwencją takiego stanu rzeczy może być także naruszenie prywatności osób, które – zamiast poddawać

⁴¹⁵ <https://www.unic.un.org.pl/prawa-czlowieka/podkomitet-do-spraw-prewencji/3177> [dostęp: 6 maja 2023 r.].

⁴¹⁶ Ibidem.

⁴¹⁷ E. Dawidziuk, *Traktowanie osób...*, s. 62.

⁴¹⁸ Sprawozdanie Podkomitetu z wizyty w Polsce w dniach 9–18.07.2018 r. z zaleceniami oraz uwagami skierowanymi do państwa, <https://bip.brpo.govol.pl/sites/default/files/Raport%20SPT%20z%20wizyty%20w%20Polsce%20w%202018%20r.%20%28j%C4%99zyk%20polski%29.pdf> [dostęp: 8 marca 2022 r.].

badaniom fizykalnym – dopytuje się o stan zdrowia w drodze ankiet z pytaniami, w których zaznacza się jedynie odpowiedzi podane przez więźniów, co może dawać zafałszowany obraz stanu zdrowia, jak również prowadzić do nadużyć w sferze uzyskanych w ten sposób informacji. w oparciu o uzyskane wyniki wizytacji, Podkomitet zalecił nie tylko potrzebę zagwarantowania skutecznej, całodobowej, profesjonalnej opieki medycznej, ale także aby podczas wszelkich badań lekarskich, w tym podczas przyjmowania do zakładu, należy ściśle przestrzegać prawa do prywatności i poufności.

Podkomitet zwrócił także uwagę na sytuacje naruszania prawa do prywatności w zakładach poprawczych dla nieletnich w związku z regularnym nadzorowaniem przez wychowawców rozmów telefonicznych prowadzonych przez nieletnich. Na kwestię tę zwrócił także uwagę Rzecznik Praw Obywatelskich⁴¹⁹.

3.5.5. Komitet Praw Człowieka

Komitet Praw Człowieka został powołany na podstawie przepisów Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych jako organ kontroli międzynarodowej. Komitet składa się z 18 członków wybieranych na 4-letnią kadencję⁴²⁰.

Komitet Praw Człowieka orzeka w sprawie skarg indywidualnych zarzucających naruszenie przez państwo Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych⁴²¹. Ponadto nie jest organem sądowym, gdyż nie jest wyposażony w kompetencje, jakie przysługują np. Europejskiemu Trybunałowi Praw Człowieka. Nie jest organem *quasi*-sądowym — choć ten niesprecyzowany, a często używany zwrot ma bardzo szeroki zakres — mimo że stosuje przepisy Paktu i Protokołu *in a judicial spirit*⁴²².

⁴¹⁹ Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z wizytacji Zakładu Poprawczego w Sadowicach, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2021-10/Wyci%C4%85g%20-%20ZP%20Sadowice%202021.pdf> [dostęp: 6 marca 2022 r.].

⁴²⁰ A. Michalska, *Skarga o naruszenie praw człowieka do Komitetu Praw Człowieka* (Genewa), Warszawa 1995, s. 7.

⁴²¹ G. Baranowska, *Ochrona praw mniejszości narodowych w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz Komitetu Praw Człowieka ONZ – analiza porównawcza*, „Studia prawnicze”, 2014, z. 1(197), s. 7.

⁴²² A. de Zayas et al., *Application of the International Covenant on Civil and Political Rights under the Optional Protocol by the Human Rights Committee*, „German Yearbook of International Law” 1985,

Działalność Komitetu Praw Człowieka sprowadza się w dużej mierze do dokonywania interpretacji przepisów Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych. Państwa członkowskie, które ratyfikowały Pakt, przyjęły na siebie zobowiązania prawno-międzynarodowe, wynikające z tego traktatu⁴²³.

„Na przestrzeni pierwszych 10 lat swego funkcjonowania Komitet Praw Człowieka otrzymał 211 zawiadomień, które dotyczyły 22 państw. Najwięcej zawiadomień dotyczyło Urugwaju, przy czym większość z nich dotyczyła bardzo poważnych naruszeń praw człowieka”⁴²⁴.

„Komitet Praw Człowieka (CCPR) może rozpatrywać indywidualne zawiadomienia dotyczące domniemanych naruszeń praw określonych w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych przez Państwa-Strony Pierwszego Protokołu Fakultatywnego do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych”⁴²⁵.

3.6. Sądowa ochrona prawa do prywatności osób pozbawionych wolności

Jednym z najpewniejszych gwarantów ochrony prawa do prywatności, w tym także odnoszącej się do osób pozbawionych wolności, są niezależne sądy. Sądowa ochrona praw i wolności, dotycząca również ochrony prawa do prywatności, gwarantowana jest przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej. i tak, zgodnie z art. 45 ust. 1, każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.

vol. 28, s. 11, cit. per: A. Michalska, *Zawiadomienia indywidualne przed Komitetem Praw Człowieka*, „Ruch Prawniczy Socjologiczny i Ekonomiczny”, 1989, rok LI, z. 3, s. 48.

⁴²³ A. Michalska, *Interpretacja Międzynarodowego paktu praw cywilnych i politycznych w świetle raportów Komitetu Praw Człowieka*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1986, nr 48, z. 2, s. 1–29.

⁴²⁴ A. Michalska, *Zawiadomienia indywidualne ...*, s. 47.

⁴²⁵ <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/individual-communications#proceduregenerale>, [dostęp 12 czerwca 2023 r.].

Następnie art. 77 ust. 2 Konstytucji stanowi, iż ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszanych wolności lub praw⁴²⁶.

Osoby pozbawione wolności wielokrotnie występowały na drogę sądową z roszczeniami przeciwko sprawcom naruszenia ich praw oraz wolności, w tym także prawa do prywatności. Część powództw podlegała jednak oddaleniu⁴²⁷.

Biorąc jednak pod uwagę okoliczność, że społeczeństwo jest w coraz wyższym stopniu zorientowane w kwestiach związanych z ochroną praw i wolności, w tym prawa do prywatności, to należy się spodziewać wzrostu tendencji do upominania się o przestrzeganie ich praw, w tym w formie różnego rodzaju skarg, ale także wnoszonych powództw.

Niezwykle istotne znaczenie dla realizacji sądowej ochrony praw osób odbywających karę pozbawienia wolności ma orzecznictwo ETPCz, z którego można się dowiedzieć jak należy interpretować prawa człowieka, w tym prawo do prywatności, zawarte w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁴²⁸.

Skargi osób pozbawionych wolności, które oscylują wokół sfery ochrony prawa do prywatności dotycząc przede wszystkim art. 8 EKPCz, a zatem prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego⁴²⁹.

⁴²⁶ Dz.U. 1997, NR 78 poz. 483.

⁴²⁷ Por. wyrok SO w Warszawie z dnia 9 listopada 2017 r. Sygn. akt I C 961/15 oddalający powództwo osoby pozbawionej wolności na naruszenie prawa do prywatności, które wyrażać się miało m. in. w przeludnieniu celu więziennej, ograniczeniu dostępu do ciepłej wody, w umieszczeniu w celi dla niepalących podczas gdy powód był osobą palącą, [http://orzeczenia.warszawa.so.gov.pl/content/\\$N/154505000000303_I_C_000961_2015_Uz_2017-12-27_001](http://orzeczenia.warszawa.so.gov.pl/content/$N/154505000000303_I_C_000961_2015_Uz_2017-12-27_001) [dostęp: 5 czerwca 2023 r.]; wyrok SO w Poznaniu z dnia 31 marca 2021 r. Sygn. akt XII C 950/20 oddalający powództwo osoby pozbawionej wolności na naruszenie prawa do prywatności, które wyrażać się miało m. in. w następujących uchybieniach: przeludnienie celi więziennej, brak intymności i komfortu psychicznego, złe warunki bytowe, brzydki zapach, który sprzyjał namnażaniu się robactwa, [http://orzeczenia.poznan.so.gov.pl/content/\\$N/153510000006003_XII_C_000950_2020_Uz_2021-04-29_001](http://orzeczenia.poznan.so.gov.pl/content/$N/153510000006003_XII_C_000950_2020_Uz_2021-04-29_001) [dostęp: 5 czerwca 2023 r.].

⁴²⁸ E. Dawidziuk, *Traktowanie osób...*, s. 43.

⁴²⁹ Wyrok ETPCz z dnia 12 listopada 2002 r. w sprawie Płoski przeciwko Polsce, Skarga nr 26761/95: przedmiotem skargi było naruszenie prawa do życia prywatnego i rodzinnego w związku z odmówieniem skarżącemu udzielenia tzw. przepustki losowej wskutek śmierci rodziców, [https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/\\$N/990000000000001_I_ETPC_026761_2095_Wy_2002-11-12_001](https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/$N/990000000000001_I_ETPC_026761_2095_Wy_2002-11-12_001) [dostęp: 5 czerwca 2023 r.].

Jak podaje E. Dawidziuk, ze strony polskich osadzonych, skargi na naruszenie prawa do prywatności i życia rodzinnego były jednak składane w dalszej kolejności przed skargami na przewlekłość postępowania, czy też prawa do sprawiedliwego procesu⁴³⁰.

3.7. Pozasądowa ochrona prawa do prywatności osób pozbawionych wolności

Przestrzeganie podstawowych zasad ochrony praw osób osadzonych skutecznie może być weryfikowane przede wszystkim poprzez instytucję wizytacji jednostek penitencjarnych, które mają charakter kontroli niezapowiedzianych. Wizytacja zostaje zwieńczona raportem traktującym na temat wyników przeprowadzonej w jednostce penitencjarnej kontroli.

Wizytacje miejsc odbywania kar pozbawienia wolności mogą być przeprowadzane przez instytucje działające zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Do tych pierwszych zalicza się m. in. sędziów penitencjarnych, niezależne krajowe organy zewnętrzne, Rzecznika Praw Obywatelskich, jak również organizacje pozarządowe zajmujące się kwestiami ochrony praw człowieka, takie jak Helsińska Fundacja Praw Człowieka czy Stowarzyszenie Interwencji Prawnej. Natomiast do drugiego rodzaju instytucji, które mogą przeprowadzać wizytacje, zalicza się przede wszystkim Podkomitet ONZ do Spraw Prewencji, Komitet ONZ Przeciw Torturom oraz Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, przy czym organizacja ta ma prawo przeprowadzania wizytacji wyłącznie w związku z konfliktem zbrojnym.

Ponadto – jak wskazuje E. Dawidziuk – na poziomie regionalnym funkcjonują także międzynarodowe instytucje wizytujące jak: Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, Międzyamerykańska Komisja Praw Człowieka oraz Specjalny Sprawozdawca do Spraw Więzień i Warunków w Miejscach Pozbawienia Wolności w Afryce⁴³¹.

Zgodnie z §1 Zarządzenia nr 53/2019 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 17 października 2019 r. w sprawie trybu i sposobu przeprowadzania kontroli wewnętrznej i wizytacji w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, przeprowadzenie kontroli wewnętrznej, ma na celu zapewnienie prawidłowego

⁴³⁰ E. Dawidziuk, *Traktowanie osób...*, s. 46.

⁴³¹ Ibidem, s. 51.

funkcjonowania jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, oraz praworządnego, efektywnego i skutecznego realizowania zadań komórek organizacyjnych i samodzielnych stanowisk służbowych działających w ramach tych jednostek⁴³².

Wizytacje jednostek penitencjarnych cechują się profilaktycznym charakterem ze względu na potrzebę uzyskania pełnego obrazu miejsca poddanego kontroli oraz uniknięcia sytuacji, w której dana jednostka przygotowując się do inspekcji, ucieknie się jedynie do zamaskowania istniejących w danym zakładzie anomalii, zamiast podjęcia dążeń w celu ich trwałego wyeliminowania.

Jak wskazuje E. Dawidziuk ocena funkcjonowania jednostki penitencjarnej przez zewnętrzne organy stanowi niezwykle cenną gwarancję przestrzegania standardów postępowania z osobami pozbawionymi wolności, a także pozwala dostrzec te elementy detencji, które wymagają natychmiastowej zmiany, biorąc pod uwagę standardy traktowania więźniów lub ewentualnie mogą prowadzić do ich naruszenia w przyszłości⁴³³.

Bogata praktyka odnosząca się do wyników wizytacji przeprowadzonych w polskich jednostkach penitencjarnych zawarta jest w licznych raportach Rzecznika praw Obywatelskich, który w ramach Krajowego Mechanizmu Prewencji funkcję tę objął w dniu 18 stycznia 2008 r.⁴³⁴

W kwestii odnoszącej się do naruszenia prawa do prywatności, w jednym ze swoich raportów⁴³⁵ rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił uwagę na problem naruszania prawa do prywatności nieletnich, znajdujących się w zakładzie poprawczym, którzy rozmowy telefoniczne odbywali z rodziną oraz innymi bliskimi osobami w obecności pracownika zakładu penitencjarnego.

Jak słusznie zauważa E. Dawidziuk procedury inspekcyjne, oprócz możliwości składania skarg, są podstawowymi gwarancjami chroniącymi osoby pozbawione wolności przed złym traktowaniem w zakładach karnych⁴³⁶.

⁴³² Zarządzenie nr 53/2019 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 17.10.2019 r. w sprawie trybu i sposobu przeprowadzania kontroli wewnętrznej i wizytacji w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej.

⁴³³ E. Dawidziuk, *Traktowanie osób...*, s. 49.

⁴³⁴ <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/co-jest-krajowy-mechanizm-prewencji> [dostęp: 5 czerwca 2023 r.].

⁴³⁵ Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z wizytacji Zakładu Poprawczego w Sadowicach, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2021-10/Wyci%C4%85g%20-%20ZP%20Sadowice%202021.pdf> [dostęp: 6 maja 2022 r.].

⁴³⁶ E. Dawidziuk, *Traktowanie osób...*, s. 53.

Nadto w sprawozdaniach z wizytacji zakładów karnych podkreśla się, że standardy zawarte w Europejskich Regułach Więziennych to absolutne minimum⁴³⁷.

3.8. Rola Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w zwalczaniu naruszeń prawa do prywatności osób pozbawionych wolności

Helsińską Fundację Praw Człowieka, która powstała w 1989 r. jako organizacja utworzona przez członków Komitetu Helsińskiego w Polsce, utożsamia się z jednym z narzędzi pozwalających na realizację nadzoru oraz sprawowanie kontroli nad wykonywaniem kary pozbawienia wolności w ramach tzw. kontroli społecznej⁴³⁸.

Społeczną kontrolę sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności przewiduje art. 38 §1 k.k.w. Zgodnie z ustawą kontrolę społeczną mogą prowadzić przedstawiciele stowarzyszeń, fundacji organizacji i instytucji, Kościołów i innych związków wyznaniowych oraz osoby godne zaufania. Społeczna kontrola polega na: przeprowadzaniu rozmów z osobami skazanymi ich przełożonymi; lustracji miejsc zakwaterowania, pracy, nauki; zapoznawaniu się ze sposobem realizacji środków oddziaływania; przyjmowaniu skazanych i wniosków skazanych⁴³⁹.

Wiodącą misją Fundacji jest propagowanie oraz szerzenie kultury wolności i praw człowieka zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami. Do innych istotnych zadań Fundacji należy interweniowanie w sprawach niedopełniania swoich obowiązków przez funkcjonariuszy Służby Więziennej.

HFPC współpracuje ponadto z Radą Europy, OBWE, ONZ i ma status konsultatywny przy Radzie Społeczno Gospodarczej ONZ, ECOSOC, jak również z polskimi i międzynarodowymi organizacjami pozarządowymi⁴⁴⁰.

Osoba odbywająca karę pozbawienia wolności, zgodnie z art. 7 k.k.w, dysponuje możliwością zaskarżenia decyzji wydanej przez organy postępowania wykonawczego,

⁴³⁷ G. B. Szczygieł, *Społeczna Readaptacja...*, s. 38.

⁴³⁸ <https://hfhr.pl/o-nas/kim-jestesmy> [dostęp: 2 czerwca 2023 r.].

⁴³⁹ A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień...*, s. 86–87.

⁴⁴⁰ J. Lora (Helsińska Fundacja Praw Człowieka), *Komunikacja sądów z obywatelami. Badania empiryczne, wnioski i rekomendacje zmian*, Warszawa 2009, s. 63.

mianowicie w szczególności przez dyrektora jednostki penitencjarnej, bądź przez komisję penitencjarną, które miałyby być niezgodne z prawem⁴⁴¹.

Problematyka zaskarżania decyzji wydawanych przez organy postępowania wykonawczego była przedmiotem wystąpienia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka z opinią *amicus curiae*⁴⁴² do Sądu Najwyższego Izby Karnej w dniu 15 czerwca 2020 r. w rzeczowej opinii Fundacja wskazała m. in. na niebezpieczeństwo poważnej ingerencji w wolności oraz prawa osób pozbawionych wolności, w tym nawet na naruszenie prawa do prywatności w momencie gdy brakuje efektywnej kontroli decyzji organów postępowania wykonawczego, biorąc pod uwagę czynniki takie jak: nadmierne ograniczenie kognicji sądu uniemożliwiające mu dokonanie pełnej oceny zaskarżonej decyzji, w tym okoliczności faktycznych, na których decyzja została oparta, co może prowadzić do sytuacji, w której dostęp do sądu jest w rzeczywistości iluzoryczny.

Do innych czynności realizowanych przez HFPC, które znajdują bezpośrednie przełożenie na wsparcie osadzonych, należy sporządzanie raportów z monitorowania więzień. A. Rzepliński wskazał, że stałymi elementami lustracji ze strony ekspertów Fundacji były takie zagadnienia jak naruszenie standardów minimum w postępowaniu z więźniami, a także złe warunki bytowe, czy utrzymująca się problematyka przeludnienia⁴⁴³.

Na istotny problem z perspektywy aktywności podejmowanej przez HFPC zwróciła również uwagę A. Nawój-Śleszyński, wskazując na próby przeciwdziałania skutkom przeludnienia polskich zakładów penitencjarnych, wśród których umiejscowić można prawo do prywatności.

⁴⁴¹ Pojęcie niezgodnych z prawem decyzji organów wykonawczych, stało się przedmiotem wystąpienia Rzecznika Praw Obywatelskich do Sądu Najwyższego z wnioskiem o określenie, co konkretnie powinno się pod tym pojęciem kryć, ze względu na liczne rozbieżności w orzecznictwie, gdzie w jednych przypadkach niezgodność z prawem decyzji wydanych przez organy wykonawcze była interpretowana wąsko i polegała jedynie na zbadaniu, czy dane decyzja została wydana przez odpowiedni organ oraz w oparciu o właściwą podstawę prawną. w innych zaś orzeczeniach spotkać się można było z zadaniem sobie trudu w postaci zbadania przez sąd okoliczności faktycznych, jakie w danej sprawie miały miejsce. Za wystąpieniem Rzecznika Praw Obywatelskich w pełni opowiedziała się Helsińska Fundacja Praw Człowieka w opinii kierowanej do Sądu Najwyższego Izby Karnej w dniu 15 czerwca 2020 r.

⁴⁴² Opinia *amicus curiae* Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich przedstawionego do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu zagadnienia prawnego (sygn. akt I KZP 3/20), https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/06/Opinia-7-.W_skan.pdf, [dostęp: 25 marca 2022 r.].

⁴⁴³ A. Rzepliński, *Fundacja Helsińska a prawa osób pozbawionych wolności*, [in:] T. Szymanowski (red.), *Księga Jubileuszowa Więziennictwa Polskiego 1989–2009*, Wyd. CZSW, Warszawa 2009, s. 220.

Helsińska Fundacja Praw Człowieka jako tzw. przyjaciel sądu (*amicus curiae*) wystąpiła 1 lutego 2008 r. z pismem do Trybunału Konstytucyjnego, przedstawiając swoje stanowisko w sprawie zbadania konstytucyjności art. 248 §1 k.k.w. i §2 ust. 4 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 kwietnia 2006 r. w sprawie trybu postępowania właściwych organów w wypadkach, gdy liczba osadzonych w zakładach karnych lub aresztach śledczych przekroczy w skali kraju ogólną pojemność tych zakładów. w ocenie Fundacji obydwa rozwiązania prawne (art. 248 § 1 k.k.w. i § 2 ust. 4 rozporządzenia) prowadzą do legalizacji przeludnienia więzień poprzez umieszczanie skazanych na powierzchni mniejszej niż 3 m² na osobę. Trybunał Konstytucyjny orzekł, że art. 248 § 1 k.k.w. jest niezgodny z art. 40, art. 41 ust. 4 i art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. w konsekwencji Sejm ustawą z dnia 09.12.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy uchylił art. 248 k.k.w., a zatem orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego wzmocniło ochronę prawa osób uwięzionych do minimalnej powierzchni mieszkalnej, nie mniejszej niż 3 m² (art. 110 § 2 k.k.w.)⁴⁴⁴.

Zatem naturalną konsekwencją malejącej przestrzeni w przeliczeniu na jednego mieszkańca celi więziennej jest znacząco ograniczona możliwość zachowania choćby minimum prawa do prywatności.

Z dorobku wynikającego z szerokiej działalności Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka wynika, że prawo do prywatności, a w zasadzie problematyka jego respektowania wśród osób pozbawionych wolności, wielokrotnie zajmowała HFPC, która akcentowała istnienie tego problemu.

Jak wynika z raportu⁴⁴⁵ obejmującego 25 lat działalności Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, zwrócono m. in. uwagę na potrzebę kształtowania ram prawnych dla nowych służb, które po okresie PRL-u, powinny zacząć służyć demokratycznemu państwu, co oznaczało szczególną potrzebę zwrócenia się w kierunku kwestii prawa do prywatności czy inwigilacji.

Na przestrzeni kolejnych lat wyrazem wciąż istniejących trudności z respektowaniem prawa do prywatności więźniów były kolejne interwencje podejmowane przez HFPC, jak również opracowywane przez nią wytyczne postępowania w określonych sytuacjach. Wskutek wybuchu ogólnoświatowej pandemii

⁴⁴⁴ A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień...*, s. 87–88.

⁴⁴⁵ A. Rzepliński, *Po stronie wolności. 25 lat Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w Polsce*, Warszawa 2015, s. 20.

koronawirusa⁴⁴⁶, zmianie uległ sposób funkcjonowania polskich jednostek penitencjarnych w ten sposób, że osobom pozbawionym wolności znacząco ograniczono, bądź wstrzymano przysługujące dotąd uprawnienia. w szczególności, na co wskazuje opracowanie zrealizowane w ramach grantu Funduszu Obywatelskiego „Bezpieczeństwo a wolność. Prawa Człowieka w pandemii”, zarządzane przez Fundację, w szczególności pośród praw i wolności podlegających restrykcjom, Fundacja wskazała w pierwszej kolejności na prawo do ochrony życia prywatnego. Dopiero w dalszej kolejności wskazała m. in. na swobodę wyznania, prawo do sądu, czy prawo do obrony. Miało się to przejawiać szczególnie w ograniczeniu, a nawet wstrzymaniu osobom odbywającym karę pozbawienia wolności możliwości odbywania widzeń (100%), czy zatrudnienia poza teren jednostki penitencjarnej (94,15%)⁴⁴⁷.

Skutki tych regulacji, wymuszonych istniejącą sytuacją epidemiczną, były odczuwalne szczególnie na gruncie jeszcze większego, niż wcześniej, ograniczenia prawa do prywatności.

⁴⁴⁶ W dniu 1 marca 2020 r. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) uznała COVID–19 za pandemię.

⁴⁴⁷ Cf. *Prawa osób pozbawionych wolności*, oprac. HFPC, <https://www.hfhr.pl/prawa-osob-pozbawionych-wolnosci-w-dobie-koronawirusa-opracowanie-hfpc/> [dostęp: 25 marca 2022 r.].

Rozdział 4.

Problematyka ochrony prawa do prywatności z uwagi na skutki klasyfikacji osób pozbawionych wolności

4.1. Ochrona prawa do prywatności z uwagi na kategorię zakładu karnego

W art. 69 k.k.w. ustawodawca określił rodzaje zakładów karnych: dla młodocianych; dla odbywających karę po raz pierwszy; dla recydywistów penitencjarnych; dla odbywających karę aresztu wojskowego, które z kolei dzielą się na trzy typy: zamknięte, półotwarte, otwarte. Kryterium podziału jest stopień ich zabezpieczenia⁴⁴⁸.

Jak wskazał Teodor Szymanowski zakład karny dla odbywających karę aresztu wojskowego nie istnieje z uwagi na „brak takich skazanych”⁴⁴⁹.

W każdym z rodzajów zakładów karnych, w zależności od przyporządkowania mu typu zakładu karnego, spotyka się inne obostrzenia determinowane panowaniem nad daną kategorią pozbawionych wolności, co z kolei ma bezpośrednie przełożenie na stopień ograniczenia ich prawa do prywatności.

4.1.1. Zakład karny dla młodocianych

W świetle art. 115 §10 k.k. „młodocianym jest sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył 21 lat i w czasie orzekania w pierwszej instancji 24 lat”⁴⁵⁰. Istotnym zagadnieniem jest analiza tego, czy osoby młodociane traktuje się w izolacji więziennej w jakiś szczególny, bądź odmienny sposób od pozostałych osadzonych, zwłaszcza w oparciu o analizę warunków odbywania kary oraz sposobu w jaki są wobec nich realizowane cele kary pozbawienia wolności. Liczne dylematy stwarza problematyka kierunku postępowania z bardzo młodymi więźniami,

⁴⁴⁸ E. Żywucka-Kozłowska, R. Dziembowski, *Prawne aspekty bezpieczeństwa osadzonych w jednostkach penitencjarnych*, s. 189, <http://www.cybersecurityandlaw.com/pdf-157182-83567?filename=Prawne%20aspekty.pdf> [dostęp: 15 maja 2023 r.].

⁴⁴⁹ T. Szymanowski, *Prawo karne...*, s. 261.

⁴⁵⁰ Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553.

którzy ze względu na swój wiek, często także połączony z brakiem dojrzałości emocjonalnej, dopuścili się naruszeń prawa na tyle poważnych, iż konieczne okazało się ich odizolowanie od reszty społeczeństwa.

Jak wskazał T. Szymanowski problem odmiennego uregulowania odpowiedzialności karnej przestępców młodocianych wyłonił się w związku z pracami przedwojennej Komisji Kodyfikacyjnej. Interesujące przy tym jest, że nikt z członków Komisji Kodyfikacyjnej nie kwestionował samej zasady odmiennego potraktowania przestępców młodocianych. Kontrowersje dotyczyły jedynie sposobu rozwiązania tego zagadnienia. Niektórzy członkowie komisji (Miklaszewski, Nowodworski) opowiadali się za wprowadzeniem możliwości łagodzenia kary orzekanej wobec młodocianych, inni z kolei (Mogiłnicki, Kmzymuski) proponowali stosowanie przymusowych środków wychowawczych wobec przestępców młodocianych. Makarewicz, który nie zajmował się kwestią odpowiedzialności młodocianych, w jednym ze swoich wystąpień zwrócił uwagę przede wszystkim na konieczność ich wychowywania obok wymierzenia kary lub zamiast kary⁴⁵¹.

Ideą utworzenia osobnych miejsc odbywania kar pozbawienia wolności przez osoby młodociane była przede wszystkim troska o pozbawienie ich negatywnego wpływu ze strony innych osób odbywających karę pozbawienia wolności, w szczególności tych, które przebywają w izolacji więziennej po raz kolejny, bądź mogłyby swoim destrukcyjnym postępowaniem wpływać niekorzystnie na kształtowanie postaw osób, które choć w bardzo młodym wieku wkroczyły na przestępczą ścieżkę, to mają jeszcze szansę na dostosowanie się do obowiązującego porządku prawnego. Ma to szczególne znaczenie dla osiągnięcia celów kary pozbawienia wolności sprowadzających się do polepszenia postawy życiowej i moralnej młodocianego oraz zwiększenia jego szans na poprawne funkcjonowanie w społeczeństwie po opuszczeniu zakładu karnego i nienaruszenie porządku prawnego.

Osoby odbywające karę pozbawienia wolności w zakładach karnych dla młodocianych, kwalifikuje się obligatoryjnie do jednego z systemów odbywania kary pozbawienia wolności, jakim jest system programowanego oddziaływania, obok systemu terapeutycznego oraz zwykłego. Podobnie jak w innych rodzajach zakładów karnych, tak samo w zakładzie karnym dla osób młodocianych, istnieje ścisły harmonogram codziennego funkcjonowania określony obowiązującym w danej jednostce

⁴⁵¹ T. Szymanowski, *Młodociani przestępcy w projekcie k.k.*, „Palestra, 1963, nr 7/9 (69), s. 34–35.

penitencjarnej regulaminie, w którym precyzuje się m. in. tryb przeprowadzania apelu, godzin przeznaczonych na naukę, sen, zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych, zajęć własnych osadzonego, godzin, miejsca oraz sposobu poruszania się i spożywania posiłków, odbywania spacerów czy kąpieli.

Regulamin, który traktuje w zasadzie na temat wszelkich obszarów życia osadzonego, w tym sposobu codziennego funkcjonowania, w sposób szczególny ściera się z możliwością zachowania prawa do prywatności, rozumianą jako wolność od ingerencji ze strony innych osób, bądź organów w życie człowieka.

Osoby młode, które jeszcze nie pełni mają ukształtowane postawy życiowe, w sposób szczególny mogą manifestować swoje niezadowolenie względem innych osób, które w ich odczuciu naruszają sferę ich prywatności.

Jak wskazuje Paweł Kobes „młodociani niechętnie poddają się więziennemu rygorowi, często zachowują się głośno i hałaśliwie, nie zawsze są dojrzałi społecznie, lubią ryzyko”⁴⁵².

Poczucie naruszenia własnej sfery prywatności może także nastąpić na skutek przeludnienia celi mieszkalnej. Sytuacje tego rodzaju sprawiają, że młodzi więźniowie częściej reagują agresją i otwarcie się buntują przeciwko przekraczaniu ich granic, w przeciwieństwie do starszych, których reakcje są bardziej stonowane⁴⁵³.

Istotne także jest, że zdecydowana większość nieletnich sprawców przestępstw odbywa karę pozbawienia wolności w zakładach karnych typu zamkniętego⁴⁵⁴. Tymczasem młode i niepodporządkowane osoby mogą znacznie trudniej znosić izolację oraz panujące w niej rygory i ograniczenia, a tym samym znacznie trudniej może im być przestawić się na pożądaną sposób funkcjonowania w społeczeństwie.

Dlatego może być słusznym podzielenie stanowiska, jakie wyraziła Małgorzata Pychner stwierdzając, iż w przypadku pozbawionych wolności młodocianych, uzasadnione jest faworyzowanie form pracy wychowawczej, które będą realizowane w warunkach wolnościowych. Osiągnięcie tego rezultatu jest prawdopodobne poprzez przenoszenie skazanych nieletnich do zakładów typu otwartego, dzięki czemu zyskają

⁴⁵² P. Kobes, *Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich w Polsce*, Warszawa 2015, s. 134.

⁴⁵³ K. Zgryśka, *Przemoc wśród młodocianych* [in:] Nawój J. (red.) *Przemoc w więzieniu*, Kule 1998, cit. per: R. Poklek, op. cit., s. 101.

⁴⁵⁴ P. Kobes, op. cit., s. 128.

oni możliwość realizowania w szerszym stopniu różnorodnych form aktywności poza murami zakładu karnego⁴⁵⁵.

Ponadto należy wskazać, że w odniesieniu do osób młodocianych jest to aktualnie jedyny w penitencjarystyce przypadek, w którym stosowane są przymusowe formy oddziaływania. Niewątpliwą jednak wadą takiego postępowania jest – w odniesieniu do tej grupy pozbawionych wolności - ucieczka od takich metod manifestująca się poprzez brak zgody na tego rodzaju działania, co jest często znamienne dla osób młodych, nieukształtowanych, naturalnie wyrażających bunt z uwagi swój wiek i brak doświadczenia życiowego.

4.1.2. Zakład karny dla osób odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy

Dla osób, które po raz pierwszy zostały pozbawione wolności, ograniczenie ich praw, w tym także prawa do prywatności w warunkach wynikających z izolacji więziennej, może okazać się nie tylko dużym wyzwaniem, ale wręcz ciężką do przezwyciężenia i zaakceptowania rzeczywistością. Szczególnie gdy następuje zderzenie więziennej rzeczywistości z prowadzonym do tej pory trybem życia w warunkach wolnościowych.

Należy zaznaczyć, że sytuacja ta nie dotyczy osób skazanych po raz pierwszy, lecz osób, które po raz pierwszy odbywać będą karę pozbawienia wolności.

Jak wskazuje R. Poklek, izolacja to nie tylko zerwanie lub rozluźnienie więzi ze swoim naturalnym środowiskiem społecznym, ale także stan ducha, wewnętrzne poczucie jednostki, że nie może podejmować autonomicznych decyzji, że ktoś lub coś ją ogranicza i uniemożliwia swobodę działania⁴⁵⁶.

Zgodnie z art. 69 pkt. 2 k.k.w. kara pozbawienia wolności może być wykonywana w jednym z trzech typów zakładów karnych, które – zgodnie z art. 70 § 1 k.k.w. – mogą być organizowane jako zakłady karne typu zamkniętego, półotwartego lub otwartego. Skazany, który odbywać będzie karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, zostanie skierowany do wybranego rodzaju zakładu karnego, biorąc pod uwagę zastosowane wobec niego kryteria.

⁴⁵⁵ M. Pychner, *Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich*, „The Prison Systems Review”, 2019, nr 102, s. 91–92.

⁴⁵⁶ R. Poklek, op. cit., s. 49.

Zgodnie z art. 85 k.k.w. w zakładzie karnym dla odbywających karę po raz pierwszy osadza się również skazanych odbywających zastępczą karę pozbawienia wolności orzeczoną w tej samej sprawie oraz skazanych na karę pozbawienia wolności niewymienionych w art. 86 k.k.w.

Osadzeni, którzy odbywają karę pozbawienia wolności po raz pierwszy to osoby, które nie zostały skierowane do zakładu karnego dla młodocianych, dla recydywistów penitencjarnych, osób odbywających karę aresztu wojskowego, ani dla osób odbywających zastępczą karę pozbawienia wolności. w zakładach karnych dla osób odbywających karę po raz pierwszy mogą przebywać osoby skazane za przestępstwa nieumyślne, a ponadto osoby te mogą korzystać w zakładzie karnym z zatrudnienia, nauczania oraz zajęć społeczno-wychowawczych i sportowych. Osoby odbywające karę pozbawienia wolności po raz pierwszy podlegają takim samym prawom oraz obowiązkom, jakie odnoszą się do pozostałych skazanych, z wyjątkiem sprawców szczególnie niebezpiecznych, wobec których stosuje się zaostrzone reżimy izolacyjne oraz wzmożone formy kontrolowania. Należy mieć na uwadze, że wśród osób odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, mogą znaleźć się osoby, które trafiły do tego miejsca ze względu na zdarzenie, które zakwalifikowano jako przestępstwo, z powodu którego nie mogła zostać orzeczona kara inna niż bezwzględne pozbawienie wolności, mimo iż osoba ta wiodła do tej pory uporządkowane życie, nigdy wcześniej nie była kara i w powszechnym rozumowaniu uznawano ją za przykładowego obywatela. Dla tej kategorii skazanych uwięzienie może w bardzo szczególny sposób uprzykrzyć życie i stanowić zarazem ciężkie do zniesienia doświadczenie, biorąc pod uwagę okoliczność, iż większość osadzonych to osoby z reguły ubogie ekonomicznie, niewykształcone, wykluczone społecznie, zdemoralizowane, a przez to są to osoby w większym stopniu odporne na różnego rodzaju ograniczenia oraz odczuwające znacznie mniejszy dyskomfort z powodu nałożenia na nie różnego rodzaju obostrzeń, w tym ograniczenia ich prywatności.

Dla osób, które trafiły do zakładu karnego, a przedtem wiodły „normalne” życie, szczególnie odczuwalne może być poczucie pogwałcenia własnej prywatności na skutek przeludnienia, ingerencji administracji we wszystkie sfery życiowe i konieczności poddawania się uciążliwym czynnościom oraz procedurom (kontrola osobiste,

przeszukiwanie celi mieszkalnej, kontrolowanie w porze nocnej, konieczność zwracania się z pisemnymi prośbami o załatwienie podstawowych spraw)⁴⁵⁷.

Zgodnie z art. 102 k.k.w. skazany posiada szereg praw, w odniesieniu do których ich poprawna realizacja sprzyjać będzie nie tylko zachowaniu jego praw (np. prawo do odpowiednich warunków bytowych, prawo do utrzymywania więzi z osobami bliskimi, prawo korzystania z wolności religijnej oraz wiele innych), ale także zachowaniu prawa do prywatności. Prawo to przejawiać się może na wielu obszarach codziennego funkcjonowania, takich jak pora spoczynku, spożywania posiłków, kontaktowania się z innymi osobami, prowadzenia korespondencji, czy też podejmowania pracy. a zatem w szczególności, w kontekście ochrony prywatności, znaczenie mogą mieć następujące prawa skazanego określone w art. 102 k.k.w: utrzymywanie więzi z rodziną i innymi bliskimi osobami (pkt. 2), korzystanie z wolności religijnej (pkt. 3), kształcenie i samokształcenie oraz wykonywanie twórczości własnej, a za zgodą dyrektora zakładu karnego wytwarzanie i zbywanie wykonanych przedmiotów (pkt. 5), korzystanie z urządzeń i zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych, radia, telewizji, książek i pracy (pkt. 6), komunikowanie się z obrońcą, pełnomocnikiem, właściwym kuratorem sądowym oraz wybranym przez siebie przedstawicielem, o którym mowa w art. 42 (pkt. 7), komunikowanie się z podmiotami uczestniczącymi w wykonaniu orzeczenia (pkt. 8) czy prowadzenie korespondencji (pkt. 11).

Nawet pomimo skazania na karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, nie sposób uniknąć negatywnych skutków dla tej osoby wynikającej z deprivacji różnego rodzaju jej potrzeb. Skutki te najprawdopodobniej mogą mieć charakter trwały bądź mogą w określony sposób rzutować na dalsze funkcjonowanie tej osoby już po odbyciu kary pozbawienia wolności.

Jak podaje Anna Ozga, izolacja więzienna pociąga za sobą określone następstwa przede wszystkim w postaci procesów stygmatyzacji rozumianych jako zjawisko naznaczenia społecznego, który polega na etykietowaniu skazanego, degradacji, depersonalizacji jako zaburzenia psychicznego towarzyszącego często derealizacji objawiającej się odczuwaniem zmian we własnym sposobie myślenia, czy też poczuciu zmian własnej tożsamości oraz prizonizacji, który oznacza stan dobrego przystosowania

⁴⁵⁷ Ibidem, s. 65–66.

do warunków panujących w zakładzie karnym, połączony z lękiem przed życiem na wolności⁴⁵⁸.

Z kolei Bartosz Kwiatkowski wskazuje, że nieprzewidywalność środowiska opresyjnego wynika z nieustannie zmieniających się warunków zewnętrznych (np. zmiana współosadzonych w celach mieszkalnych, duża rotacja personelu, możliwość przetransportowania do innego zakładu karnego bez podania przyczyny itp.), w których ukarana osoba zmagą się z deprywacją licznych potrzeb, w tym również brakiem kontroli nad własnym życiem⁴⁵⁹.

Ponadto zawężenie sfery prywatnej będzie zarówno konsekwencją wszechobecnej kontroli realizowanej przez funkcjonariuszy Służby Więziennej w sposób formalny, np. przy pomocy monitoringu, jak i w sposób nieformalny przez innych osadzonych⁴⁶⁰.

4.1.3. Zakład karny dla recydywistów penitencjarnych

Recydywiści to bardzo charakterystyczna grupa osadzonych. Ich stosunek do kary pozbawienia wolności, sposób wchodzenia w interakcje z innymi osadzonymi, jak również odczuwanie przez nich ograniczeń związanych z faktem pozbawienia wolności, zasadniczo różni się od postrzegania tych czynników przez osoby odbywające karę pozbawienia wolności po raz pierwszy.

Powracanie do przestępstwa określa się mianem recydywy szczególnej podstawowej, bądź wielokrotnej, a zatem jej treść została przewidziana w art. 64 § 1 k.k.w., w którym unormowana jest recydywa specjalna jednokrotna (zwykła), charakteryzująca się koniecznością łącznego spełnienia następujących przesłanek: uprzednie skazanie sprawcy za umyślne przestępstwo i orzeczenie wobec niego kary pozbawienia wolności, jak również odbycie jej przez skazanego w wymiarze co najmniej sześciu miesięcy oraz popełnienie przez niego umyślnego przestępstwa podobnego do tego, które było przesłanką do jego uprzedniego skazania w ciągu pięciu lat po odbyciu

⁴⁵⁸ A. Ozga, op. cit.

⁴⁵⁹ B. Kwiatkowski, *Przeżycia traumatyczne osób pozbawionych wolności i ich konsekwencje: funkcjonalne wsparcie psychologiczne i społeczne dla osadzonych po doznanej traumie*, „Polskie Forum Psychologiczne”, 2022, t. 27, nr 2, s. 211.

⁴⁶⁰ W. Kędzierski, *Deprywacyjne oraz subkulturowe aspekty odbywania kary pozbawienia wolności*, s. 51, 5_witold-kedzierski.pdf [dostęp: 15 maja 2023 r.].

ww. wymiaru kary. Recydywa specjalna wielokrotna, zwana multirecydywą, charakteryzuje się spełnieniem następujących przesłanek: sprawca musi być uprzednio skazany w warunkach określonych w art. 64 § 1 k.k. musi mieć za sobą odbycie kary co najmniej jednego roku pozbawienia wolności oraz w ciągu pięciu lat po odbyciu w całości lub w części ostatniej kary musi ponownie popełnić przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu, przestępstwo zgwałcenia, rozboju, kradzieży z włamaniem lub inne przestępstwo przeciwko mieniu popełnione z użyciem przemocy lub groźby jej użycia.

Art. 69 pkt. 2 k.k.w. przewiduje, że recydywiści odbywają karę pozbawienia wolności w specjalnie dla nich przeznaczonych zakładach karnych dla recydywistów penitencjarnych. Doprecyzowanie zasad odbywania kary pozbawienia wolności przez recydywistów penitencjarnych nastąpiło w art. 86 § 1 i 2 k.k.w. Zgodnie z § 1, w razie wystąpienia szczególnych względów resocjalizacyjnych, recydywista penitencjarny może zostać skierowany do zakładu karnego dla osób odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy. z kolei § 2 wskazuje na możliwość odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym dla recydywistów penitencjarnych przez sprawców określonych w art. 65 k. k., a zatem osób, które z popełnienia przestępstwa uczyniły sobie stałe źródło dochodu lub popełniając przestępstwo, działali w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnienie przestępstwa oraz wobec sprawy przestępstwa o charakterze terrorystycznym. Ponadto – zgodnie z art. 86 § 2 k.k.w. – do zakładu karnego dla recydywistów penitencjarnych można skierować osoby skazane za popełnienie przestępstwa skarbowego w taki sposób, że uczyniły sobie z jego popełnienia stałe źródło dochodu, bądź popełniły przestępstwo, działając jednocześnie w zorganizowanej grupie przestępczej albo w związku z mającym na celu popełnienia przestępstwa skarbowego.

Z powyższego wynika, że grupa osadzonych zakwalifikowana jako recydywiści penitencjarni stanowi odznaczająca się na tle innych kategorii więźniów, którzy – trafiając po raz kolejny do zakładu karnego w celu odbycia kary pozbawienia wolności – mogą cechować się zwiększoną tolerancją na naruszenie ich praw, w tym sfery ich prywatności, mimo rygorów, którym zmuszeni są podlegać. Część z nich może być nawet pozbawiona odczuwania utraty swojej prywatności z uwagi na przyzwyczajenie do określonych form kontroli, w tym przeszukań, rewizji cel, cenzurowania prowadzonej przez nich korespondencji, czy też sposobu utrzymywania kontaktów ze światem zewnętrznym.

Ponadto wraz z kolejnymi wyrokami i przedłużającym się czasem przebywania w izolacji następuje zjawisko tzw. aglutynacji psychicznej, polegające na mentalnościowym zawężeniu wizji świata do świata więziennego i swoistej nierealności świata wolnościowego⁴⁶¹.

Jak wskazuje Aleksandra Leszczyńska, recydywiści znają otoczenie i warunki więzienne oraz dolegliwości wynikające z pobytu w zakładzie karnym⁴⁶². Może to sugerować, że oddziaływanie na ich prywatność, nie będzie dla nich niedostatkami tak trudnym do zaakceptowania, jak to może mieć miejsce w przypadku osób, które mają styczność z karą pozbawienia wolności po raz pierwszy w życiu i znacznie trudniej im jest poddać się warunkom panującym na terenie jednostki penitencjarnej.

Z tych względów recydywistów penitencjarnych można traktować jako szczególną grupę skazanych z punktu widzenia ich odmienne ukształtowanych potrzeb w zakresie ochrony ich prywatności. Recydywiści, w przeciwieństwie do pozostałych kategorii skazanych, najczęściej są obcy zarówno z prawami, jak i obowiązkami panującymi w zakładach karnych. Często także dysponują wiedzą, dotyczącą tego, czego mogą się spodziewać zarówno w trakcie codziennego odbywania kary, jak również w związku z poddawaniem się różnego rodzaju badaniom, zmianom miejsca wykonywania kary pozbawienia wolności, czy też w związku z podejmowaniem różnych form aktywności. Dzięki ich orientacji w zakresie obowiązujących przepisów oraz obowiązujących zasad, recydywiści potrafią też wykazywać się większą, niż ma to miejsce w odniesieniu do innych kategorii skazanych, roszczeniowością.

W literaturze przedmiotu można spotkać się z poglądem, że znacznie łatwiej jest się przystosować do izolacji recydywistom, gdyż mają – jak sami to określają – wyrobiony status przestępcy, potrafią szybko ocenić zaistniałą sytuację, wejść w panujące w więzieniu układy, zaakceptować istniejącą hierarchię, bądź też narzucić innym swój tok myślenia i podporządkować ich sobie⁴⁶³.

Znamienne dla tej grupy więźniów jest też to, że doskonale potrafią przystosować się do realiów więziennego życia, nieobca jest im treść obowiązujących regulaminów,

⁴⁶¹ W. Woźniak, B. Obrycka, *Recydywiści i pierwszy raz karani w świetle wyników badań psychologicznych* [in:] H. Machel et al. (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, Gdańsk 2006, cit. per: R. Poklek, op.cit., s. 103.

⁴⁶² A. Leszczyńska, *Powrotność skazanych do zakładów karnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, 2017, nr 96, , s. 54.

⁴⁶³ B. Toroń-Formanek, *Proces resocjalizacji osób pozbawionych wolności w aspekcie nieharmonijnego rozwoju tożsamości*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 2016, t. XXXV, z. 2, s. 95.

jak również bardzo dobrze orientują się w strukturze organizacyjnej zakładu karnego, w którym odbywają karę pozbawienia wolności, co pozwala im lepiej funkcjonować w izolacji niż ma to miejsce w odniesieniu do pozostałych osób pozbawionych wolności.

4.1.4. Zakład karny dla osób odbywających karę aresztu wojskowego

Zgodnie z art. 322 § 3 k.k. karę aresztu wojskowego odbywa się w przeznaczonym do tego zakładzie karnym, jakim jest zakład karny dla odbywających karę aresztu wojskowego⁴⁶⁴.

Zgodnie z art. 69 pkt. 4 k.k.w. kara pozbawienia wolności może być wykonywana w zakładach karnych dla odbywających karę aresztu wojskowego. Stosuje się ją tylko i wyłącznie wobec żołnierzy.

W trakcie wykonywania kary aresztu wojskowego skazanych obowiązują zasady żołnierskiego zachowania się, które wyrażają się w zasadach wzajemnego zwracania się do siebie, oddawania honorów, składania meldunków, jak również w odniesieniu do musztry. Co istotne, osoby skazane na karę aresztu wojskowego odbywają karę w umundurowaniu wojskowym, jednakże pozbawionym oznak i odznak wojskowych⁴⁶⁵.

Kara aresztu wojskowego, zgodnie z intencją ustawodawcy, powinna być mniej dolegliwa i stygmatyzująca niż kara pozbawienia wolności. Oparcie się wyłącznie na surowej dyscyplinie i intensywnym szkoleniu, mogłoby powodować, że stanie się areszt wojskowy bardziej uciążliwy niż kara pozbawienia wolności. Karę aresztu wojskowego będzie się orzekać w stosunku do przestępców niewykazujących objawów szczególnego zdemoralizowania, w większej części młodocianych. Kara aresztu wykonywana jest w specjalnie do tego stworzonym zakładzie karnym, z uwzględnieniem elementów szkolenia wojskowego. Celem wykonywania kary aresztu wojskowego, oprócz resocjalizacji skazanego, jest utrwalenie sprawności fizycznej i psychicznej oraz wzmoczenie dyscypliny wojskowej. Szkolenie wojskowe jest metodą pomocną w jego osiągnięciu⁴⁶⁶.

⁴⁶⁴ D. Kowalczyk, *Kary i środki izolacyjne stosowane wobec żołnierzy*, „Zeszyty naukowe WSOWL”, 2014, nr 3(173), s. 64.

⁴⁶⁵ D. Kowalczyk, *Kary i środki karne*, s. 64-65.

⁴⁶⁶ Ibidem, s. 65.

Co do zasady, kara aresztu wojskowego jest wykonywana na zasadach określonych kodeksem karnym wykonawczym, chyba że inaczej stanowią przepisy części wojskowej.

Kara aresztu wojskowego w swojej specyfice pozwala na połączenie elementów sprawiedliwej odpłaty i oddziaływań resocjalizacyjnych, nie powodując jednocześnie spadku poziomu wyszkolenia wojskowego⁴⁶⁷.

Jednak jak podał Teodor Szymanowski, ta kategoria osadzonych od siedmiu lat nie istnieje⁴⁶⁸ i w tym czasie ani jeden sprawca nie został do niej zaliczony. Tylko przeoczeniu kompetentnych organów trzeba przypisać to, że przepisów odnoszących się do tej kategorii nie starano się uchylić⁴⁶⁹.

4.2. Ochrona prawa do prywatności z uwagi na typ zakładu karnego

Zgodnie z art. 70 § 1 k.k. zakłady karne organizuje się pod postacią trzech typów tych jednostek.

Każdy z czterech rodzajów zakładu karnego może być zatem organizowany jako typ zakładu zamkniętego, półotwartego i otwartego i zakłady te różnią się między sobą stopniem zabezpieczenia, izolacji skazanych oraz wynikającymi z tego obowiązkami oraz uprawnieniami osób skazanych na karę pozbawienia wolności w zakresie poruszania się zarówno w obrębie zakładu karnego, jak i poza jego murami⁴⁷⁰

Jak wynika z literatury przedmiotu, w praktyce wbrew temu o czym stanowią przepisy Kodeksu karnego wykonawczego, wciąż dominującym typem zakładu karnego, w którym umieszcza się osoby pozbawione wolności jest zakład karny typu zamkniętego⁴⁷¹.

⁴⁶⁷ Ibidem, s. 71.

⁴⁶⁸ To sformułowanie było aktualne na rok 2017 – wydanie książki T. Szymanowski, *Prawo karne ...*

⁴⁶⁹ Ibidem, s. 260.

⁴⁷⁰ Z. Hołda, J. Hołda, J. Migdał, B. Żórawska, *Prawo karne wykonawcze*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 224.

⁴⁷¹ Ibidem, s. 225.

4.2.1. Zakład karny typu zamkniętego

Najwyższym stopniem rygoryzmu oraz najbardziej odczuwalnym poziomem izolacji osadzonego od życia pozawięziennego odznaczają się zakłady karne typu zamkniętego. Zasady wykonywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego zostały określone w art. 90 k.k.w., co ma bezpośrednie przełożenie na warunki życia i codziennego funkcjonowania skazanych na ten rodzaj izolacji.

M. in. określono, że w zakładzie karnym typu zamkniętego cele mieszkalne mogą być otwarte jedynie przez określony czas w ciągu dnia, chyba że sprzeciwiałyby się temu względy bezpieczeństwa, zatrudnienie skazanych może się odbywać w pełnym systemie konwojowania, zaś ruch skazanych odbywa się pod ścisłym nadzorem pracowników służby więziennej. Skazani nie mogą korzystać z własnej bielizny i własnego obuwia, natomiast korzystanie z własnej odzieży musi być poparte zezwoleniem dyrektora zakładu karnego. Zazwyczaj zatem skazani poruszają się w strojach więziennych.

Ten typ zakładu karnego wpływa także w najwyższym stopniu na ograniczenie prawa do prywatności, zwłaszcza w celach wieloosobowych, w których więźniowie praktycznie całodobowo zmuszeni są ze sobą przebywać, co stwarza wiele okazji nawet do nieświadomego zaingerowania w sferę czyjejś prywatności.

Biorąc pod uwagę panujące w zakładzie karnym typu zamkniętego rygoryzmy, stale powtarzającym się wątkiem związanym z naruszaniem prawa do prywatności osób pozbawionych wolności, jest wpływ cenzury korespondencji na naruszenie przez władze krajowe art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, chroniącego prawo do poszanowania życia rodzinnego i prywatnego, w tym prawo do zachowania tajemnicy w korespondencji⁴⁷².

4.2.2. Zakład karny typu półotwartego

Nieco niższy stopień rygoryzmu występuje w zakładzie karnym typu półotwartego. Zgodnie z założeniami art. 91 k.k.w. cele mieszkalne pozostają otwarte w ciągu dnia, zaś zamykane są jedynie na noc. Skazanym można ponadto zezwalać na

⁴⁷² J. Nikołajew, *Izolacja a prawa i obowiązki skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych typu zamkniętego, o których mowa w art. 90 Kodeksu karnego wykonawczego*, „Studia Prawnoustrojowe”, 2020, nr 49, s. 231–232.

uczestniczenie w nauczaniu, szkoleniu oraz w zajęciach terapeutycznych organizowanych poza terenem zakładu karnego, jak również skazani mogą brać udział w organizowanych przez administrację poza terenem zakładu karnego grupowych zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych, a także mogą poruszać się po terenie zakładu karnego w czasie i miejscach ustalonych w porządku wewnętrznym. w zakładach karnych typu półotwartego, jego mieszkańcy, mogą też korzystać z własnej odzieży, obuwia i bielizny.

Możliwość odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu półotwartego stwarza większe szanse zachowania prywatności, niż ma to miejsce w zakładach karnych typu zamkniętego. Chodzi tutaj przede wszystkim o sferę decyzyjności, nawet gdy zawiera się ona w drobnych kwestiach, takich jak opuszczanie celi w godzinach jej otwarcia, uczestniczenie w wybranych przez siebie formach aktywności, czy noszenie własnej odzieży. Już sam bowiem fakt umożliwienia osobom odbywającym karę pozbawienia wolności bardziej swobodnego przemieszczania się po terenie zakładu karnego, w przeciwieństwie do typu zamkniętego, sprzyja podejmowaniu określonych decyzji bez ingerencji Służby Więziennej, a tym samym wpływa na poczucie zachowania prywatności.

Należy jednak wspomnieć, że na mocy wewnętrznych zarządzeń, osobom odbywającym karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu półotwartego, narzuca się czasem ograniczenia, które mogą być przez osoby odbywające karę pozbawienia wolności kwestionowane

W sprawach tego typu pozbawieni wolności zwracają się najczęściej do RPO z wnioskiem o podjęcie interwencji, który z kolei składa pisma do odpowiednich organów, oczekując przedstawienia stosownych wyjaśnień. M. in. w piśmie z dnia 28 lutego 2023 r. RPO zwrócił się do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej o ustosunkowanie się do skarg osób pozbawionych wolności na nakładanie na nich obowiązku noszenia odzieży skarbowej zamiast prywatnej, zgodnie z art. 91 ust. 6 k.k.w. (skazani mogą korzystać z własnej odzieży, bielizny i obuwia)⁴⁷³. w odpowiedzi na wyrażone przez RPO wątpliwości Zastępcy Dyrektora Generalnego Służby Więziennej pozytywie odniósł się do skarg osadzonych i wystąpienia RPO poprzez stwierdzenie, że „dyrektorzy jednostek podstawowych zostali zobligowani do dokonania zmian w ramach

⁴⁷³ Dyrektor Okręgowy Służby Więziennej w Warszawie zajął stanowisko, że „uprawnienie wynikające z art. 91 pkt 6 k.k.w. nie ma charakteru bezwzględnego i winno być interpretowane w kontekście konkretnej jednostki penitencjarnej”, źródło: pismo RPO z dnia 28 lutego 2023 r. skierowane do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej (IX.517.839.2022.AP).

porządków wewnętrznych w omawianym zakresie w taki sposób, by osoby pozbawione wolności mogły korzystać ze swoich uprawnień przewidzianych w k.k.w.”⁴⁷⁴.

W przypadku podejmowanych na rzecz osób pozbawionych wolności interwencji przez organy takie jak RPO, pojawiają się zwiększone szanse na zachowanie praw, które mogą być naruszane wskutek panujących w danym zakładzie karnym reguł postępowania.

4.2.3. Zakład karny typu otwartego

Trzeci i zarazem ostatni typ zakładu karnego, jaki występuje w polskim systemie penitencjarnym, to zakład karny typu otwartego cechujący się najniższym stopniem więziennych obostrzeń, co automatycznie zwiększa poczucie zachowania prawa do prywatności.

Ta najszersza ochrona prywatności w prezentowanym typie zakładu karnego przejawia się przede wszystkim w sposobie realizacji widzeń oraz w prowadzeniu przez osoby pozbawione wolności rozmów w sposób znacznie bardziej swobodny, niż ma to miejsce w pozostałych typach zakładów karnych⁴⁷⁵.

Jak wskazuje T. Szymanowski „zakłady karne typu otwartego teoretycznie mogłyby stanowić zupełnie inne obiekty ze standardowym ogrodzeniem w miejsce wysokich murów, z portiernią przy wejściu zamiast stalowej bramy i posterunku”⁴⁷⁶. To obrazuje sposób funkcjonowania tego rodzaju jednostek penitencjarnych, jak również pozwala sobie wyobrazić, że pomimo pozbawienia wolności, można zachować możliwość całkiem sporej swobody.

W zakładach karnych typu otwartego warunki odbywania kary są o wiele mniej dolegliwe i dotyczy to w szczególności zakresu kontaktów⁴⁷⁷. Kodeks karny

⁴⁷⁴ Pismo Zastępcy Dyrektora Służby Więziennej do RPO z dnia 03.04.2023 r., BDG.070.28.2023.PA, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/202304/Odpowiedz_DGSW_wlasna_odziez_skazani_03.04.2023.pdf [dostęp: 15 maja 2023 r.].

⁴⁷⁵ Anna Jaworska-Wieloch, Olga Sitarz, *Prawa osadzonych w praktyce penitencjarnej w świetle ustalonych porządków wewnętrznych jednostek penitencjarnych i ich konfrontacja z orzecznictwem ETPC*, „Archiwum Kryminologii”, 2018, tom XL, s. 471.

⁴⁷⁶ T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego. Podstawowe problemy w świetle badań empirycznych*, Warszawa 2004, s. 271.

⁴⁷⁷ Ibidem, s. 273.

wykonawczy zwiera ponadto regulację przewidującą pierwszeństwo zatrudnienia skazanych na zewnątrz przed zatrudnieniem w zakładzie karnym⁴⁷⁸.

Osoby odbywające karę pozbawienia wolności w zakładach karnych typu otwartego mogą korzystać z wielu przywilejów, dzięki czemu deprywacja ich potrzeb jest w znacznym stopniu ograniczona⁴⁷⁹.

Uznaje się nawet, że „kara wykonywana w zakładzie otwartym stanowi nagrodę za przestrzeganie obowiązujących przepisów i dobre zachowanie”⁴⁸⁰.

Zgodnie z art. 92 k.k.w. cele mieszkalne są otwarte przez całą dobę, osoby odbywające karę pozbawienia wolności mogą ponadto uczestniczyć w organizowanych przez administrację więzienną różnego rodzaju zajęciach i aktywnościach poza terenem zakładu karnego. Ponadto zezwala się im na udział w zajęciach i imprezach kulturalno-oświatowych lub sportowych, które są organizowane poza terenem zakładu karnego. w zakładzie karnym typu otwartego osadzeni mają prawo poruszać się w czasie oraz w miejscach ustalonych w porządku wewnętrznym. Dodatkowym przywilejem jest ponadto możliwość korzystania z własnej odzieży i obuwia, otrzymywania z depozytu zakładu karnego pieniędzy, którymi mogą dysponować, jak również osadzeni mają prawo do realizacji nieograniczonej liczby widzeń, co wydaje się jedną z najbardziej cenionych wartości w sferze prawa do prywatności, gdzie możliwość realizowania tak częstych kontaktów osadzonego z osobami mu bliskimi istotnie podnosi poczucie zachowania prywatnej przestrzeni, nawet w związku z odbywaniem kary pozbawienia wolności.

W Polsce występują następujące zakłady karne typu otwartego: Zakład Karny w Białymstoku (otwarty i półotwarty dla recydywistów), Zakład Karny w Czersku, Zakład Karny Gdańsk – Przeróbka (półotwarty i otwarty dla młodocianych i dorosłych odbywających karę po raz pierwszy z oddziałem:), Zakład Karny w Gorzowie Wielkopolskim, przy czym temu zakładowi karnemu podlega Oddział Zewnętrzny w Słońsku jako zakład karny z oddziałem półotwartym i otwartym dla recydywistów penitencjarnych, Zakład Karny Grądy Woniecko półotwarty i otwarty dla odbywających karę po raz pierwszy, Zakład Karny Koziegłowy półotwarty z oddziałem otwartym dla recydywistów, Zakład Karny Krzywaniec, gdzie działają oddziały typu otwartego dla

⁴⁷⁸ J. Deputant, *Problematyka odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety*, „Kortowski Przegląd Prawniczy”, 2018, nr 3, s. 2.

⁴⁷⁹ T. Szymanowski, *Polityka karna...*, s. 271.

⁴⁸⁰ Ibidem, s. 277.

mężczyzn (po raz pierwszy odbywających karę pozbawienia wolności), Zakład Karny Kwidzyn półotwarty z oddziałem otwartym dla mężczyzn, dorosłych recydywistów, Zakład Karny Łódź nr 1 z oddziałem otwartym dla kobiet, Zakład Karny Medyka półotwarty, z oddziałem otwartym dla recydywistów, Zakład Karny Nowogard, w ramach którego funkcjonuje Oddział Zewnętrzny w Płotach typu otwartego przeznaczony dla odbywających karę po raz pierwszy i młodocianych oraz odbywających karę aresztu wojskowego, Zakład Karny Opole typu otwartego dla mężczyzn odbywających karę po raz pierwszy i młodocianych, Zakład Karny Tarnów z oddziałem otwartym dla recydywistów, Zakład Karny Tarnów – Mościce z półotwartym oddziałem i oddziałem typu otwartego, dla mężczyzn, recydywistów, Zakład Karny Trzebinia półotwarty z oddziałem otwartym dla odbywających karę po raz pierwszy i młodocianych, Zakład Karny Wrocław nr 2 półotwarty i otwarty dla mężczyzn recydywistów, Zakład Karny Zabrze półotwarty, dla mężczyzn recydywistów z oddziałem typu otwartego dla recydywistów penitencjarnych⁴⁸¹.

Na marginesie warto wskazać, że pierwszy na świecie zakład karny typu otwartego powstał już w 1893 r. w Szwajcarii w Witzwill⁴⁸².

Dzięki skierowaniu osoby skazanej na karę pozbawienia wolności do zakładu karnego typu otwartego, może ona w większości zachować swobody, jakimi cieszyła się w warunkach wolnościowych. Zarówno bowiem możliwość podjęcia zatrudnienia poza murami więziennymi, korzystanie z nieograniczonej liczby widzeń, możliwość dodatkowego przygotowywania sobie posiłków, możliwość brania udziału w różnego rodzaju zajęciach kulturalno-oświatowych i sportowych oraz korzystanie z innego rodzaju aktywności przewidzianych kodeksem karnym wykonawczym, pozwala na stwierdzenie, że taki model realizacji kary pozbawienia wolności ochrania prywatność osób pozbawionych wolności w sposób najbardziej sprzyjający.

⁴⁸¹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Zak%C5%82ady_karne_w_Polsce [dostęp: 15 maja 2023 r.].

⁴⁸² A. Nawój-Sleszyński, *Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności i ich potencjał reedukacyjny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, 2016, nr 92, s. 6.

4.3. Realizacja prawa do prywatności w odniesieniu do wybranych grup osób pozbawionych wolności

Okoliczność „trafiania” do zakładów karnych to pojęcie nazwane w penitencjarystyce ruchem osadzonych, do których zalicza się trzy kategorie osób, mianowicie skazanych na karę pozbawienia wolności, tymczasowo aresztowanych oraz ukaranych karą aresztu, przy czym osoby tymczasowo aresztowane to szczególna kategoria osób pozbawionych wolności, albowiem dopóki nie dojdzie do skazania prawomocnym wyrokiem sądowym, to osoby te nie podlegają kryteriom klasyfikacji⁴⁸³.

Istotą klasyfikacji więźniów jest podział skazanych z uwagi na różnorodne czynniki stanowiące o wyodrębnieniu pewnych kategorii skazanych⁴⁸⁴.

Klasyfikacji skazanych dokonuje się niezwłocznie po otrzymaniu orzeczenia do wykonania, a decyzję klasyfikacyjną weryfikuje się niezwłocznie po ujawnieniu nowych okoliczności mających wpływ na klasyfikację, a w szczególności po uzyskaniu wyników badań osobopoznawczych, w tym psychologicznych i psychiatrycznych⁴⁸⁵.

To w jaki sposób zostanie przeprowadzona klasyfikacja osoby pozbawionej wolności, może mieć wpływ na jej dalsze losy w izolacji więziennej z uwagi na rodzaj rygorów, jakim ta osoba będzie poddawana oraz ze względu na skierowanie jej do określonego typu i rodzaju zakładu karnego, a to z kolei determinować będzie zakres swobód, jakimi cieszyć się będzie ta osoba, bądź przeciwnie – ograniczeń jakim będzie zobowiązana się poddać.

4.3.1. Sprawcy szczególnie niebezpieczni

Pierwszym skojarzeniem do sposobu traktowania tzw. „więźniów niebezpiecznych” może być pokusa konieczności ograniczenia w maksymalnym stopniu wszelkich praw i swobód jako dodatkowa dolegliwość z tytułu popełnionego przez takiego sprawcę czynu, jak również tego, jakim jawi się człowiekiem. Należy jednak wskazać, że nie zawsze oraz nie w każdych okolicznościach, osoba zakwalifikowana do

⁴⁸³ T. Szymanowski, *Polityka karna...*, s. 249.

⁴⁸⁴ P. Paleń-Rogożyńska, op. cit., s. 25.

⁴⁸⁵ M. Kuć, *Indywidualizacja postępowania ze skazanymi jako zasada prawa karnego wykonawczego*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL”, 2005, t. I, z. 1, s. 147.

tego rodzaju kategorii więźnia stwarzać będzie zagrożenie zarówno dla siebie, jak również otoczenia, stąd nie za każdym razem konieczne będzie sięgnięcie po najdalej ograniczające przestrzeń tej osoby restrykcje. Kategoria tzw. więźniów czy też sprawców niebezpiecznych nie zawsze funkcjonowała w prawnokarnym nazewnictwie.

Jerzy Czołgoszewski, powołując się na zarządzenie nr 21/74/CZZK Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 marca 1974 r. w sprawie ochrony i obrony zakładów karnych i aresztów śledczych, wskazał, że po raz pierwszy pojęcie skazanych „niebezpiecznych” zostało użyte we wspomnianych powyżej przepisach w kontekście zabezpieczenia techniczno-ochronnego cel dla skazanych „niebezpiecznych”, lokalizacji tych cel oraz zachowania ostrożności w postępowaniu z tym osadzonymi⁴⁸⁶.

Co istotne, w literaturze penitencjarnej nadal można spotkać się z posługiwaniem się terminem „niebezpieczny” w odniesieniu do tej kategorii osadzonych, mimo iż nie występuje on w obowiązującym Kodeksie karnym wykonawczym. Termin ten jest ponadto nadal używany w komentarzach⁴⁸⁷. w aktualnym stanie prawnym, stosownie do art. 88 a § 1 k.k.w. używa się terminu „skazany stwarzający poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu”⁴⁸⁸.

W dniu 24 października 2015 r. weszła w życie nowelizacja Kodeksu karnego wykonawczego⁴⁸⁹, która wprowadziła ustawowe przesłanki do kwalifikowania więźniów jako szczególnie niebezpiecznych, biorąc pod uwagę konieczność dostosowania polskich przepisów do wyroków, jakie zostały wydane przez ETPCz w Strasburgu⁴⁹⁰.

Jak podaje Tomasz Artaszewicz-Zawisza, termin tzw. więźniowie, czy też osadzeni niebezpieczni stanowi w polskiej doktrynie prawa karnego wykonawczego rodzaj zbiorczego określenia kilku grup osadzonych, zarówno skazanych, jak i tymczasowo aresztowanych, wyróżnionych przez przepisy obowiązującego Kodeksu

⁴⁸⁶ J. Czołgoszewski, *Więźniowie „niebezpieczni” w polskim systemie penitencjarnym. Izolować czy resocjalizować?* [in:] A. Krause, S. Przybyliński, *Resocjalizacja penitencjarna – aktualne wyzwania i rozwiązania*, Kraków 2012, s. 92.

⁴⁸⁷ T. Bulenda, R. Musidłowski, *o więźniach niebezpiecznych w kontekście ochrony praw człowieka*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, 2008, nr 60, s. 31.

⁴⁸⁸ Dz.U. 1997 Nr 90 poz. 557.

⁴⁸⁹ Ustawa z dnia 10 września 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2015 r., poz. 1573).

⁴⁹⁰ M. Ćwikła, *Izolacja skazanych niebezpiecznych w polskich zakładach karnych*, „Kortowski Przegląd Prawniczy”, 2021, nr 1, s. 5–6.

karnego wykonawczego z 1997 r.⁴⁹¹. w skrócie, do tej kategorii skazanych stosuje się oznaczenie „N”. Ponadto zgodnie z art. 88 a § 1 k.k.w. do kategorii osób, które stwarzają poważne zagrożenie społeczne, bądź poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego uznaje się skazanego, który popełnił jedno z następujących przestępstw: zamach na niepodległość lub integralność Rzeczypospolitej Polskiej, konstytucyjny ustrój państwa lub konstytucyjne organy Rzeczypospolitej Polskiej, zamach na życie prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, jednostkę Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, a nadto popełnił przestępstwo ze szczególnym okrucieństwem; w związku z wzięciem lub przetrzymaniem zakładnika albo w związku z wzięciem zakładnika; dokonał uprowadzenia statku wodnego lub powietrznego lub popełnił przestępstwo w związku z użyciem broni palnej, materiałów wybuchowych albo łatwopalnych. Ponadto do tej grupy skazanych kwalifikuje się także osoby, które w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności stwarzały zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego lub aresztu śledczego, wcielając się w rolę organizatora, bądź aktywnego uczestnika zbiorowego wystąpienia w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, jak również osoby które dopuściły się czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego lub inną osobę zatrudnioną w zakładzie karnym lub areszcie śledczym; osoby, które były sprawcami zgwałcenia, ciężkiego uszczerbku na zdrowiu albo znęcania się nad skazanym, ukaranym lub tymczasowo aresztowanym czy też osoby, które uwolniły się bądź próbowały się uwolnić z zakładu karnego typu zamkniętego lub aresztu śledczego albo podczas konwojowania poza terenem takiego zakładu lub aresztu. Wreszcie za skazanego niebezpiecznego uznaje się też osoby, które popełniły przestępstwo w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnianie przestępstw, zwłaszcza z uwagi na jego kierowniczą lub znaczącą rolę w grupie lub w związku.

Komisje penitencjarne dokonują kwalifikacji osadzonych do kategorii „N” ze względu na kryteria formalne i przesłanki materialne.

Komisja penitencyjna co trzy miesiące weryfikuje ustalenia i gdy znajdą pozytywne przesłanki, ma możliwość zmiany statusu osadzonego i skierowania go do zwykłego oddziału. Czas posiadania statusu więźnia niebezpiecznego nie jest precyzyjnie określony w przepisach, a zależy w głównej mierze od zmiany przesłanek materialnych, gdyż przesłanki formalne nie ulegną zmianie. Zdarza się, że więźniowie ci przebywają

⁴⁹¹ T. Artaszewicz-Zawisza, *Problematyka kwalifikowania osadzonych do kategorii tzw. więźniów niebezpiecznych w świetle obowiązującego ustawodawstwa i planowanych zmian w prawie karnym wykonawczym*, „Palestra”, 2016, nr 3, s. 56.

w oddziale dla niebezpiecznych przez wiele lat, wskutek czego staje się to dodatkową uciążliwością kary pozbawienia wolności⁴⁹².

Ograniczenie praw więźnia ze względu na zaliczenie go do grona tzw. sprawców szczególnie niebezpiecznych, choć podyktowane jest przede wszystkim przesłankami bezpieczeństwa, to jednocześnie łączy się ze znaczną ingerencją w sferę jego prywatności, poprzez jej zabór w znacznym stopniu.

Postępowanie z tą kategorią skazanych odbywa się bowiem w oparciu o bardzo surowy reżim, budzący kontrowersje, prowadzący nawet do opinii o naruszaniu zasad humanitarnego i praworządnego wykonywania kary⁴⁹³.

Jak zauważyła Maria Nielaczna cała prywatność i autonomia wyborów jest wchłonięta przez system⁴⁹⁴, szczególnie gdy się to odnosi do osób skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności, spośród których część z nich zakwalifikowano do tzw. sprawców szczególnie niebezpiecznych.

Kwestia humanitarnego wykonywania kary pozbawienia wolności poprzez dążenia do jak największego ograniczenia środków fizycznych i technicznych, w tym zapewnienie osadzonemu w jak najwyższym stopniu prawa do prywatności, nie może być oderwana od zwracania – w pierwszej kolejności – uwagi na szczególną kategorię skazanych, jaką są tzw. sprawcy niebezpieczni. Podejmuje się względem nich wzmożone środki ostrożności, czego naturalnym następstwem jest wpływ na ograniczenie ich przestrzeni osobistej, z której w o wiele większym zakresie mogą korzystać osadzeni nie zakwalifikowani do tej grupy pozbawionych wolności.

Niezwykle istotnym kryterium odnoszącym się do oceny rozwiązań normatywnych, a zwłaszcza praktyki funkcjonowania polskiego systemu penitencjarnego, są uwagi i oceny przedstawiane przez ETPCz w licznych orzeczeniach wywiedzionych w ramach skarg obywateli polskich na sposób ich traktowania jako tzw. osadzonych niebezpiecznych⁴⁹⁵.

⁴⁹² Z. Kuźma, *Sytuacja tymczasowo aresztowanych i skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w warunkach określonych w art. 88§3k.k.w.* [in:] J. Zagórski (red.), *Stan i węzłowe problemy więziennictwa*, cz. IV, „Biuletyn RPO”, 2000, nr 42, cit. per: R. Poklek, op. cit., s. 144.

⁴⁹³ T. Szymanowski, *Prawo karne...*, s. 261.

⁴⁹⁴ M. Nielaczna, *Sprawiedliwość skrajna. Dożywotnie więzienie, maksymalne zabezpieczenie*, Warszawa 2014, s. 56.

⁴⁹⁵ T. Kalisz, *Osadzeni niebezpieczni. Procedura kwalifikacji, jej weryfikacja oraz zakres ograniczeń*, Nowa kodyfikacja prawa karnego, t. XLIII, Wrocław 2017, s. 178.

W wydanych przez ETPCz orzeczeniach zwracano uwagę na to, że sprawcy przestępstw nawet tych najbardziej brutalnych, mimo wszystko zasługują na ludzkie i humanitarne traktowanie. Osadzonych tych zaliczano do kategorii tzw. sprawców niebezpiecznych i w niektórych przypadkach poddawano takiemu sposobowi traktowania, który naruszał ich prawa, czego skutkiem były skargi przeciwko Polsce kierowane do ETPCz. w dniu 12 lutego 2016 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu wydał trzy wyroki w sprawach przeciwko Polsce: Karykowski v. Polska (skarga nr 653/12), Prus v. Polska (skarga nr 5136/11) oraz Romaniuk v. Polska (skarga nr 59285/12)⁴⁹⁶. We wszystkich trzech sprawach Trybunał stwierdził naruszenie art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, stanowiącego, że nikt nie może być poddany torturom ani niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu. Tytułem zadośćuczynienia zasądził odpowiednio: pięć tys. EURO, trzy tys. EURO oraz osiem tys. EURO. Wszystkie trzy sprawy dotyczyły reżimu przewidzianego w Polsce dla pozbawionych wolności zakwalifikowanych jako niebezpiecznych.

W pierwszej i drugiej sprawie osadzeni poddawani byli izolacji od innych więźniów, po tym jak naruszyli wewnętrzny porządek zakładu karnego i zaczęto ich podejrzewać o działania zamierzające do zorganizowania protestów. Osadzony Karykowski otrzymał status więźnia niebezpiecznego, kiedy po przeszukaniu zajmowanej celi znaleziono podpisany przez niego list o tematyce odnoszącej się w sposób krytyczny do proponowanych zmian legislacyjnych. List ten miał charakter podpisanego przez 135 innych osadzonych protestu. Natomiast drugi z osadzonych – Prus, został zakwalifikowany jako więzień niebezpieczny w związku z odmową

⁴⁹⁶ Wyroki ETPCz przeciwko Polsce: z dnia 12 stycznia 2016 r. Karykowski przeciwko Polsce, Skarga nr 653/12, https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Karykowski_przeciwko_Polsce__skarga_nr_653_12__wyrok_z_12_stycznia_2016_r._.pdf [dostęp: 10 kwietnia 2023 r.]; z dnia 12 stycznia 2016 r. Prus przeciwko Polsce, Skarga nr 5136/11, https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Prus_przeciwko_Polsce__skarga_nr_5136_11__wyrok_z_12_stycznia_2016_r._.pdf [dostęp: 10 kwietnia 2023 r.]; z dnia 12 stycznia 2016 r. Romaniuk przeciwko Polsce, Skarga nr 59285/12, https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Romaniuk_przeciwko_Polsce__skarga_nr_59285_12__wyrok_z_12_stycznia_2016_r._.pdf [dostęp: 10 kwietnia 2023 r.].

zjedzenia śniadania, przez co pracownicy służby więziennej uznali, że odmowa ta nosi znamiona buntu, ponieważ do odmowy Prusa przyłączyli się jeszcze inni osadzeni. Funkcjonariusze służby więziennej doszli do wniosku, że Prus jest najprawdopodobniej liderem jakiejś grupy protestacyjnej i postanowili przedsięwziąć środki w celu ograniczenia tego procederu. Trzeci z osadzonych – Romaniuk, został z kolei zakwalifikowany jako więzień niebezpieczny z uwagi na charakter popełnionego przez niego czynu, mianowicie dokonanie morderstwa z użyciem broni palnej⁴⁹⁷.

Uzasadnieniem uznania przez ETPCz, że Polska naruszyła art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka było stwierdzenie, że wobec tych osadzonych środki stosowane z taką skrupulatnością oraz zaangażowaniem przez wymienione okresy były zbyt surowe i nieadekwatne do potrzeb oraz celu, jakim było zapewnienie bezpieczeństwa w zakładzie karnym.

Na temat sposobu traktowania więźniów kwalifikowanych jako niebezpieczni wypowiedziała się w interesujący sposób Ewa Dawidziuk – Dyrektor Zespołu do Spraw Wykonywania Kar w Biurze RPO, mianowicie:

[...] problem traktowania więźniów niebezpiecznych, a więc stosowania reżimu przewidzianego przez obowiązujące w Polsce regulacje, musi zostać rozwiązany systemowo, gdyż kolejne sprawy są przegrywane przez Polskę przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu bądź kończą się jednostronną deklaracją lub zawarciem ugody ze skarżącym. Wszystko to bardzo obciąża Skarb Państwa. Pierwszy krok w celu implementacji wyroków ETPCz został uczyniony poprzez przyjęcie nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego z dnia 10 września 2015 r. Ważna jest jednak przede wszystkim odpowiednia praktyka i faktyczne stosowanie nowych rozwiązań prawnych przez funkcjonariuszy Służby Więziennej. Wskazane wyroki ETPCz z dnia 12 stycznia 2016 r. tylko potwierdzają potrzebę praktycznej zmiany i odmiennego niż dotychczas podejścia do przedmiotowej problematyki⁴⁹⁸.

Zaprezentowane orzeczenia obrazują jak wielu zmian wymaga jeszcze polskie więziennictwo oraz jak łatwo dochodzi do przekraczania granic i środków, jakimi dysponuje Służba Więzienna wobec konieczności utrzymania porządku oraz zagwarantowania bezpieczeństwa w zakładzie karnym na odpowiednim poziomie.

⁴⁹⁷ <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/etpc-w-sprawie-rezimu-dla-wiezniow-niebezpiecznych>.

⁴⁹⁸ Wypowiedź Ewy Dawidziuk dyrektora Zespołu do spraw Wykonywania Kar w Biurze RPO dostępna na stronie <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/etpc-w-sprawie-rezimu-dla-wiezniow-niebezpiecznych>, [dostęp: 30 maja 2023 r.].

Istotne znacznie dla zwrócenia się przez ustawodawcę uwagi skierowanej w stronę zmian, jakie należałoby wprowadzić do kodeksu karnego wykonawczego, miały także inne sprawy rozpatrywane przez ETPCz, mianowicie przykładowo: *Piechowicz v. Polska* – skarga nr 20071/07; *Horych v. Polska* – skarga nr 13621/08; *Paluch v. Polska* – skarga nr 57292/12; *Świderski v. Polska* – skarga nr 5532/10⁴⁹⁹.

Na gruncie pierwszego z powyższych wyroków, zarzut naruszenia prawa do prywatności miał związek z uciążliwym i stałym nadzorem celi *Piechowicza*, wraz z częścią przeznaczoną do celów sanitarno-higienicznych oraz niezmiernie poniżającymi przeszukaniem z rozbieraniem, które były dokonywane kilkakrotnie w ciągu dnia, lecz nie były podyktowane żadnymi przekonującymi względami bezpieczeństwa⁵⁰⁰.

Podobnie rzecz się miała w odniesieniu do skargi *Horycha*, zgodnie z którą skarżący stwierdził, że zastosowanie wobec niego reżimu “N” naruszyło jego prawo do życia prywatnego, w szczególności w związku z uciążliwym i stałym nadzorem jego celi, wraz z częścią przeznaczoną do celów sanitarno-higienicznych oraz niezmiernie poniżającymi przeszukaniem z rozbieraniem, które były dokonywane kilkakrotnie w ciągu dnia, lecz nie były podyktowane żadnymi przekonującymi względami bezpieczeństwa⁵⁰¹.

499 Wyroki ETPCz przeciwko Polsce: z dnia 17 kwietnia 2012 r. *Piechowicz przeciwko Polsce*, Skarga nr 20071/07; https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Piechowicz_przeciwko_Polsce_skarga_nr_20071_07_wyrok_z_dnia_17_kwietnia_2012_r..pdf; [dostęp: 5 kwietnia 2023 r.]; z dnia 17 kwietnia 2012 r. *Horych przeciwko Polsce*, Skarga nr 13621/08; https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Horych_przeciwko_Polsce_skarga_nr_13621_08_wyrok_z_dnia_17_kwietnia_2012_r..pdf [dostęp: 5 kwietnia 2023 r.]; z dnia 16 lutego 2016 r. *Paluch przeciwko Polsce*, Skarga nr 57292/12, https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Paluch_przeciwko_Polsce_skarga_nr_57292_12_wyrok_z_16_lutego_2016_r..pdf [dostęp: 5 kwietnia 2023 r.]; z dnia 16 lutego 2016 r. *Świderski przeciwko Polsce*, Skarga nr 5532/10, https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Swiderski_przeciwko_Polsce_skarga_nr_5532_10_wyrok_z_16_lutego_2016_r..pdf [dostęp: 5 kwietnia 2023 r.].

⁵⁰⁰Wyrok ETPCz z dnia 17 kwietnia 2012 r. *Piechowicz przeciwko Polsce*, Skarga nr 20071/07; https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Piechowicz_przeciwko_Polsce_skarga_nr_20071_07_wyrok_z_dnia_17_kwietnia_2012_r..pdf; [dostęp: 5 kwietnia 2023 r.];

⁵⁰¹Wyrok ETPCz z dnia 17 kwietnia 2012 r. *Horych przeciwko Polsce*, Skarga nr 13621/08; https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Horych_przeciwko_Polsce_skarga_nr_13621_08_wyrok_z_dnia_17_kwietnia_2012_r..pdf [dostęp: 5 kwietnia 2023 r.].

W trzeciej sprawie Paluch nie zarzucił wprost naruszenia jego prawa do prywatności, ale ze sformułowanych przez niego zarzutów, pośrednio można wywieść, że z tego rodzaju naruszeniem miał do czynienia, albowiem zarzucał służbie więziennej zmuszanie go do przebywania w odosobnieniu. Osadzony wspominał także o przedłużającym się i nadmiernym oddzieleniu od rodziny, świata zewnętrznego oraz od pozostałych osadzonych, a także o innych restrykcjach, takich jak konieczność poruszania się w kajdanach zespolonych, rutynowych kontrolach osobistych połączonych z koniecznością rozebrania się, czy o monitoringu celi (w tym obszaru sanitariatu) za pośrednictwem kamer. Skarżący podkreślał, że każdy jego ruch w celi podlegał ciągłej obserwacji. Nagrany obraz przechowywano przez przynajmniej siedem dni. Za każdym razem gdy opuszczał celę lub do niej wchodził, zazwyczaj kilka razy w ciągu dnia, odbywał poniżające i wyjątkowo szczegółowe kontrole osobiste, które przeprowadzało przynajmniej trzech strażników zakładu. Kontrole osobiste przeprowadzane w celi często odbywały się w obecności innych osadzonych. Co więcej, za każdym razem, gdy skarżący opuszczał celę, eskortowali go strażnicy, obecni nawet podczas badań medycznych⁵⁰².

W czwartym z przywołanych wyroków, skarżący także nie wskazał bezpośrednio na naruszenie jego prawa do prywatności, tym nie mniej ze sformułowanych przez niego zarzutów wynika, iż skarżył się m. in. na ciągłe monitorowanie za pomocą kamer przemysłowych sanitariatu, który nie był w żaden sposób oddzielony od reszty pomieszczenia, jak również zarzut dotyczył obowiązku noszenia czerwonego stroju, kajdan zespolonych, czy noszenia kajdanek w momencie przebywania poza celą. Ograniczenia te istotnie wpływały na uszczuplanie i tak ograniczonej już sfery prywatności więźnia⁵⁰³.

Ustawa z dnia 10 września 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy – wprowadziła zmiany w zakresie kwalifikowania i weryfikacji decyzji w odniesieniu do osadzonych niebezpiecznych. Zmodyfikowane zostały przesłanki przedmiotowej decyzji,

⁵⁰² Wyrok ETPCz z dnia 16 lutego 2016 r. Paluch przeciwko Polsce, Skarga nr 57292/12, https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Paluch_przeciwko_Polsce__skarga_nr_57292_12__wyrok_z_16_lutego_2016_r..pdf [dostęp: 5 kwietnia 2023 r.]

⁵⁰³ Wyrok ETPCz z dnia 16 lutego 2016 r. Świdorski przeciwko Polsce, Skarga nr 5532/10, https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Swidorski_przeciwko_Polsce__skarga_nr_5532_10__wyrok_z_16_lutego_2016_r..pdf [dostęp: 5 kwietnia 2023 r.].

wprowadzona została nowa formuła z art. 88b § 2 k.k.w., pozwalająca na modyfikowanie warunków odbywania kary przez osadzonych niebezpiecznych⁵⁰⁴.

Głównym założeniem zmian, jakie zostały wprowadzone do kodeksu karnego wykonawczego w kwestii traktowania sprawców tzw. niebezpiecznych, było dostosowanie prawa polskiego do wymagań wynikających z wyroków wydanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w sprawach: *Piechowicz przeciwko Polsce* oraz *Horych przeciwko Polsce*⁵⁰⁵.

[...] państwo musi zapewnić danej osobie warunki osadzenia, które nie naruszają godności ludzkiej oraz zadbać, żeby sposób i metoda wykonywania takiego środka nie naraziły jej na ból i niedogodności o natężeniu wykraczającym poza nieunikniony poziom cierpienia związany z pozbawieniem wolności, a także, mając na względzie praktyczne wymogi uwięzienia, żeby jej zdrowie i samopoczucie były odpowiednio chronione. [...] procedura nadania osadzonemu statusu „N” nie gwarantuje, że status ten jest stosowany jedynie wobec osób, które stanowią w sposób nieprzerwany poważne zagrożenie w warunkach osadzenia [...]. Ponadto, mając na uwadze brak jakichkolwiek przepisów regulujących związek między nadaniem statusu a rzeczywistym zachowaniem osoby w zakładzie penitencjarnym, ramy prawne reżimu „N” wydają się zbyt sztywne i nie uwzględniają w sposób wystarczający indywidualnych okoliczności danego więźnia. Projektowane zmiany [...] mają na celu nie tyle ingerencję w rygor określony w art. 88b i art. 212b k.k.w., ile stworzenie prawnej możliwości stopniowego łagodzenia tych rygorów, chociażby w części, zwłaszcza po wydaniu wyroku skazującego⁵⁰⁶.

Należy bowiem wskazać, że sama tylko okoliczność zakwalifikowania więźnia do kategorii „N” nie zawsze musi iść w parze z automatycznym nakładaniem na niego daleko idących obostrzeń, bez uprzedniej analizy ich adekwatności w stosunku do konkretnej osoby oraz mogącego z jej inicjatywy wystąpić zagrożenia.

Jak słusznie podała Grażyna B. Szczygieł

⁵⁰⁴ T. Kalisz, *Osadzeni niebezpieczni...*, s. 180.

⁵⁰⁵ M. Całus, *Kwalifikacja i weryfikacja statusu osadzonych „niebezpiecznych” – analiza rozwiązań kodeksowych w kontekście celów wykonywania kary pozbawienia wolności*, https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/96021/PDF/03_M_Calus_Kwalifikacja_i_weryfikacja_statusu_osadzonych_niebezpiecznych.pdf [dostęp: 30 maja 2023 r.], s. 33.

⁵⁰⁶ Uzasadnienie. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy, druk nr 2874, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2874> [dostęp: 16 marca 2019 r.].

[...] państwo musi zapewnić danej osobie warunki osadzenia, które nie naruszają godności ludzkiej oraz zadbać, żeby sposób i metoda wykonywania niniejszego środka nie naraziły jej na ból i niedogodności o natężeniu wykraczającym poza nieunikniony poziom cierpienia związany z pozbawieniem wolności, a także, mając na względzie praktyczne wymogi uwięzienia, żeby jej zdrowie i samopoczucie były odpowiednio chronione”. Zważywszy, że specjalny reżim pogarsza status skazanego i potęguje dolegliwość wykonywanej kary pozbawienia wolności – w ocenie Trybunału – powinien być stosowany wyjątkowo i tymczasowo⁵⁰⁷.

James Gilligan, amerykański psychiatra, w jednym ze swoich opracowań stwierdził, że:

[...] ci, którzy mają do czynienia na co dzień z indywidualną przemocą – sędziowie i adwokaci, kryminolodzy i psychiatrzy sądowi, policjanci i pracownicy więziennictwa – są w pełni świadomi tego, jak tragicznym jest ona zjawiskiem, i to nie tylko dla ofiar, ale i dla sprawców. Jednak ogólnie przyjęte w tych profesjach zasady dystansu zostawiają niewiele miejsca na uwypuklenie tego tragicznego aspektu przemocy nawet tym, którzy najjaśniej widzą to zjawisko. [...] Istniejące obecnie moralne i prawne ramy prawodawstwa, sądenia i karania, zamiast zapobiegać przemocy, prowadzą często do jej nasilenia i utrwalenia. i chyba nikt nie zdaje sobie z tego sprawy lepiej niż sędziowie i adwokaci, których myślenie o przemocy ograniczają z konieczności wąskie ramy konwencjonalnego dyskursu prawniczego⁵⁰⁸.

Zjawisko zła było także przedmiotem analizy – tzw. „eksperymentu stanfordzkiego”, którego twórcą i autorem był Philip Zimbardo⁵⁰⁹, amerykański psycholog, który na podstawie badań własnych opracował niezwykle zaskakujące wnioski na temat „ciemnej” strony ludzkiej natury. Przedmiotem badań były zachowania 24 studentów podzielonych na dwie grupy, gdzie jedna z nich wcieliła się w rolę więźniów, zaś druga w strażników. Po tym jak obydwie – początkowo niczym się od siebie nieróżniące – grupy studentów uczestniczących w badaniu wczuły się w swoje

⁵⁰⁷ G. B. Szczygieł, *Kwalifikowanie skazanego jako „skazanego niebezpiecznego” z perspektywy rekomendacji Rady Europy i prawa krajowego*, „Forum prawnicze”, 2021, nr 2(64), s. 35.

⁵⁰⁸ J. Gilligan, *Wstyd i przemoc. Refleksje nad śmiertelną epidemią*, Poznań 2001, s. 20.

⁵⁰⁹ Szczegółowy opis eksperymentu stanfordzkiego został zaprezentowany w książce: P. Zimbardo, *Efekt Lucyfera. Dlaczego dobrzy ludzie czynią zło?*, Wyd. PWN, Warszawa 2008.

role, odliczanie stało się jawnym dowodem przemiany ich charakterów w strażników i więźniów⁵¹⁰.

Eksperyment w pełni ukazał jak szybko zarówno sprawcy, jak i ofiary wcielają się w swoje role i jakie skutki dla nich taki stan rzeczy przynosi. z uwagi na to, że odgrywający role strażników dość dynamicznie zaczęli obchodzić się z grupą udającą więźniów, a ich postępowanie zaczęło przybierać coraz ostrzejszą, bardziej wyszukaną i zmierzającą do poniżenia formę, eksperyment, który miał trwać czternaście dni, został przerwany już po upływie połowy tego czasu z uwagi na obawę utraty kontroli nad tą sytuacją. Eksperyment ten zwrócił także uwagę na to, jak nieposkromione są tendencje silniejszych jednostek do przejęcia kontroli nad słabszymi, co powszechnie występuje zwłaszcza w więziennictwie, nie wyłączając z tego polskiego systemu penitencjarnego.

W literaturze zgodnie podkreśla się, że jednym z głównych źródeł zagrożeń, tak w wymiarze personalnym, jak i instytucjonalnym, jest tzw. podkultura więzienna⁵¹¹. Część więźniów, tzw. niebezpiecznych, identyfikuje się z jej filozofią, przez co zwiększa się prawdopodobieństwo naruszenia reguł więziennych, z czego następnie wywodzą się określone konsekwencje.

Ponadto członkowie podkultury nawzajem się od siebie uzależniają, izolując się od świata zewnętrznego, co sprzyja dalszemu umacnianiu więzi w ramach grupy⁵¹².

Jak podaje Katarzyna Kaczorowska, osoby pozbawione wolności mogą tworzyć nieformalne „struktury społeczne” o zdeintegrowanym systemie wartości, opierającym się na kulcie brutalności i przemocy, stojącym w opozycji do administracji zakładów karnych⁵¹³.

W podobnym duchu wypowiada się Sandra Musioł, twierdząc, że

Deprywacja potrzeb prowadzi do powstawania nieformalnych organizacji skazanych. Członkostwo w takiej organizacji zapewnia zaspokojenie podstawowych potrzeb bezpieczeństwa, więzi i uznania, a więc tych, których brak szczególnie dotkliwie odczuwają wszyscy skazani⁵¹⁴.

⁵¹⁰ Ibidem, s. 69.

⁵¹¹ T. Kalisz, *Znęcanie się...*, s. 231.

⁵¹² A. Siemaszko, *Granice tolerancji*, Warszawa 1993, s. 143.

⁵¹³ K. Kaczorowska, *Podkultura więzienna*, [in:] J. Helios et al. (red.), *Prawo wobec wyzwań współczesności. z zagadnień nauk penalnych*, Wrocław 2019, s. 107.

⁵¹⁴ Musioł S., *Negatywne aspekty kary pozbawienia wolności*, [in:] Machel H. (red.), Wyd. UG, Gdańsk 2006, s. 159.

Przebywanie w warunkach izolacji więziennej prowadzi ponadto do silnej deprywacji wielu innych istotnych potrzeb człowieka⁵¹⁵, w tym prawa do prywatności, czy też możliwości realizowania swoich własnych potrzeb zgodnie z własną wizją i własnym pragnieniami.

Należy jeszcze wskazać na warunki, w jakich odbywa się wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec osadzonych z kategorią „N”.

W literaturze można spotkać się z określeniem stanowiącym o tworzeniu „dodatkowej izolacji w izolacji”⁵¹⁶, biorąc pod uwagę fakt, że skazanego z kategorią „N” osadza się w wyznaczonym oddziale lub celi zakładu karnego typu zamkniętego w warunkach zapewniających wzmożoną ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwo tego zakładu (art. 88 a § 3 k.k.w.). Ochrona tego typu łączy się ze znacznym ograniczeniem prawa do prywatności, choćby ze względu na to, że dozwolone jest stałe monitorowanie więźnia tej kategorii w sposób związany z utrwalaniem zarówno obrazu jak i dźwięku w celach mieszkalnych wraz z częścią przeznaczoną do celów sanitarno-higienicznych oraz w miejscach i pomieszczeniach, o których mowa w art. 88b § 1 pkt 1 k.k.w.⁵¹⁷ (art. 88 c § 1 i 2 k.k.w.).

Biorąc pod uwagę specyfikę wykonywania kary pozbawienia wolności wobec tzw. sprawców szczególnie niebezpiecznych, warto zwrócić uwagę w szczególności na te aspekty, w obszarze których może najczęściej dochodzić do naruszenia prywatności, a zatem: całodobowe monitorowanie cel, częstotliwość oraz sposób przeprowadzania kontroli osobistej więźniów, tj. jej szczegółowość, ogólne ograniczenie praw z uwagi na status tzw. sprawcy szczególnie niebezpiecznego, ingerowanie w sferę intymności poprzez stałe nadzorowanie kąpoków sanitarnych w celach mieszkalnych, jak również znacznie bardziej kontrolowany sposób odbywania widzeń z osobami bliskimi.

⁵¹⁵ D. Sarzała, *Struktura więzienna jako destruktywny wymiar funkcjonowania człowieka w warunkach instytucji totalnej*, „Wokół Kultury”, 2015, nr 4 (24), s. 287.

⁵¹⁶ T. Bulenda, R. Musidłowski, op. cit., s. 36.

⁵¹⁷ Cele mieszkalne oraz miejsca i pomieszczenia wyznaczone do: pracy, nauki, przeprowadzania spacerów, widzeń, odprawiania nabożeństw, spotkań religijnych i nauczania religii oraz zajęć kulturalno-oświatowych, z zakresu kultury fizycznej i sportu wyposaża się w odpowiednie zabezpieczenia techniczno-ochronne.

4.3.2. Osoby odbywające karę 25 lat pozbawienia wolności oraz karę dożywotniego pozbawienia wolności

Zgodnie z art. 37 k.k. kara pozbawienia wolności trwa najkrócej miesiąc, zaś najdłużej 15 lat i jest wymierzana w miesiącach i latach⁵¹⁸. Aktualnie w przypadku zaistnienia przesłanek nadzwyczajnego obostrzenia kary, o którym mowa w art. 38 § 2 k.k., terminowa kara pozbawienia wolności, tj. określona w art. 32 może trwać nie dłużej niż 20 lat⁵¹⁹.

Polski kodeks karny przewiduje ponadto w obecnym stanie prawnym kary, które można zakwalifikować jako długoletnie, mianowicie karę dożywotniego pozbawienia wolności oraz karę 25 lat pozbawienia wolności⁵²⁰. z tymi rodzajami kar wiąże się często deprywacja wielu potrzeb skazanego.

W doktrynie ugruntowano pogląd, iż kara 25 lat pozbawienia wolności jest karą o charakterze przede wszystkim eliminacyjnym (zabezpieczającym). Zważywszy bowiem na bardzo długi czas izolacji skazanego, niedorzeczne byłoby przypisywać jej pełnienia jakiejkolwiek funkcji resocjalizacyjnej⁵²¹.

Natomiast jeszcze bardziej restrykcyjna kara dożywotniego pozbawienia wolności istniała w polskim prawie karnym do 1970 r., kiedy kodeks karny zastąpił ją karą 25 lat pozbawienia wolności, będącą odrębnym rodzajem kary od tzw. terminowego pozbawienia wolności. Ponownie wprowadzono karę dożywotniego pozbawienia wolności w 1995 r., nie rezygnując jednak z kary 25 lat pozbawienia wolności. Obie te kary mające charakter głównie izolacyjny, zabezpieczający społeczeństwo przed

⁵¹⁸ Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553. Nowe brzmienie przepisu art. 37 k. k. wejdzie w życie z dn. 1 października 2023 r. (Dz. U. z 2022 r. poz. 2600 oraz z 2023 r. poz. 403). Zgodnie z tym przepisem kara pozbawienia wolności będzie trwać najkrócej miesiąc, a najdłużej 30 lat i będzie wymierzana w miesiącach oraz w latach.

⁵¹⁹ z dniem 1 października 2023 r. zacznie obowiązywać nowe brzmienie art. 38 § 2 k. k., zgodnie z którym, w przypadku nadzwyczajnego obostrzenia kary pozbawienia wolności nie będzie ona mogła przekroczyć 30 lat pozbawienia wolności (Dz. U. z 2022 r. poz. 2600 oraz z 2023 r. poz. 403).

⁵²⁰ w wyniku nowelizacji z dniem 1 października 2023 r. zostanie uchylony pkt. 4 w art. 32, a zatem kara 25 lat pozbawienia wolności (Dz. U. z 2022 r. poz. 2600 oraz z 2023 r. poz. 403).

⁵²¹ A. M. Szczepańska-Szczepaniak, *Długoterminowa kara pozbawienia wolności – cele, funkcje, zagrożenia i oczekiwania* [in:] W. Zalewski (red.) *Długoterminowe kary pozbawienia wolności w teorii i praktyce*, Gdańsk 2015, s. 287.

niebezpiecznymi sprawcami poważnych przestępstw, przewiduje je również kodeks karny z 1997 r.⁵²².

Aktualnie najbardziej surowa kara i jednocześnie w najwyższym stopniu ingerująca w prywatną przestrzeń osadzonego, została przewidziana art. 32 pkt. 5 k.k., mianowicie jest to właśnie kara dożywotniego pozbawienia wolności, która w praktyce może trwać do końca życia skazanego. Osoba skazana na ten rodzaj kary może jednak starać się o ułaskawienie, jak również – w oparciu o art. 78 § 3 k.k. – warunkowe przedterminowe zwolnienie po upływie 25 lat przebywania w izolacji więziennej.

Biorąc pod uwagę najnowszą nowelizację Kodeksu karnego, z dniem 1 października 2023 r. art. 78 § 3 k.k. zyska nowe brzmienie i zgodnie z nim, osoba skazana na karę dożywotniego pozbawienia wolności będzie mogła zostać warunkowo zwolniona po odbyciu 30 lat kary⁵²³.

Kary dożywotniego pozbawienia wolności nie stosuje się wobec osób, które w momencie popełnienia czynu zabronionego nie miały ukończonych 18 lat⁵²⁴.

Osoby skazane na karę dożywotniego pozbawienia wolności, bądź – w obowiązującym jeszcze stanie prawnym - na karę 25 lat pozbawienia wolności, osadza się – na zasadzie art. 88 § 3 pkt. 2 k.k.w. – w zakładzie karnym typu zamkniętego, w którym skazany dysponuje najdalej idącym ograniczeniem w zakresie prywatnej przestrzeni. w przypadku osób skazanych na tak długoletnie, bądź dożywotnie kary pozbawienia wolności, zachodzi w zasadzie trwała eliminacja ze społeczeństwa osób nierokujących żadnej poprawy moralnej.

W literaturze można się spotkać z twierdzeniem, iż „kara dożywotniego więzienia mogła i miała skutecznie zastępować krytykowaną karę śmierci”⁵²⁵.

Przeciwnicy dożywotniego pozbawienia wolności zarzucają, że w praktyce – ze względu na stosowanie instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia, a także amnestii oraz ułaskawień – kara ta traci charakter, na który wskazuje jej nazwa, co istotnie zmniejsza wartość jej społecznego oddziaływania⁵²⁶.

⁵²² L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2019, s. 173.

⁵²³ Nowe brzmienie art. 78 § 3 k. k. wejdzie w życie z dn. 1 października 2023 r. (Dz.U. z 2022 r. poz. 2600 oraz z 2023 r. poz. 403).

⁵²⁴ Art. 54 § 2 k. k.

⁵²⁵ R. Zawłocki, op. cit., s. 106.

⁵²⁶ J. Majewski, *Komentarz do art. 32 Kodeksu karnego*, [in:] A. Zoll et al. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t: I: *Komentarz do art. 1-116 k. k.*, Zakamycze 2004.

Zarówno humanitarna, jak i resocjalizacyjna skuteczność kary 25 lat lub dożywocia budzi wiele zastrzeżeń wśród praktyków, sygnalizowanych także w standardach międzynarodowych, zgodnie z którymi podstawowe prawa jednostki mogą być ustawowo jedynie ograniczone, ale nigdy całkowicie zniesione. w przypadku dożywocia pozbawia się człowieka jego wolności całkowicie i na zawsze⁵²⁷.

Założeniem kary pozbawienia wolności jest odebranie człowiekowi tego dobra, które dla większości osób stanowi najwyższą wartość, cenniejszą być może nawet od zdrowia. Wobec skazania na karę 25 lat pozbawienia wolności, bądź na karę dożywocia, ztraca się w sposób trwały możliwość decydowania o sobie samym na większości płaszczyzn życia. Dolegliwość ta sprowadza się zatem do niebywale trudnej do zniesienia uciążliwości dla pozbawionego wolności, który traci jakąkolwiek możliwość postępowania charakterystycznego dla osób wolnych, z wyjątkiem tych osób, dla których utrata dóbr uchodzących za ważne dla większości osób wolnych, nie ma większego znaczenia.

Jednym z najbardziej dotkliwych następstw utraty wolności jest zarówno poważna ingerencja w prywatność osób odbywających karę pozbawienia wolności, jak również uwłczenie ich godności osobistej. Oczywiście w doktrynie można się spotkać z odmiennym stanowiskiem i różnymi poglądami na ten temat.

Marek Derlatka uznał bowiem, że:

„Zarzut jakoby kara dożywotniego pozbawienia wolności podważała godność człowieka jest zupełnie chybiony, ponieważ istotą kary jest ingerencja w cenne dobra człowieka takie jak jego wolność, prywatność, majątek oraz właśnie godność. Każdy skazany na karę ograniczenia wolności mógłby odmówić pracy, jego zdaniem uwłaczającej jego godności, każdy skazany na karę pozbawienia wolności mógłby protestować przeciwko mało komfortowym warunkom życia w więziennej celi (wielu z tego prawa korzysta), a skazany na karę grzywny oskarżałby państwo o grabież jego majątku. Takie absurdalne skutki miałyby uznanie, że kara kryminalna podważa godność człowieka, a kara dożywotniego pozbawienia wolności jest jedną z kar kryminalnych i z natury rzeczy wkracza w sferę dóbr osobistych przestępcy, zatem także jego godności. System normatywny nie może wyżej stawiać dóbr osobistych sprawcy czynu zabronionego, który swoim nagannym postępowaniem narusza dobra ofiary i sam powoduje uruchomienie procedury osądzenia jego czynu i wyciągnięcia odpowiednich konsekwencji, niż dóbr osobistych

⁵²⁷ Z. Hołda, *Kara dożywotniego pozbawienia wolności (w świetle standardów ochrony praw człowieka)* [in:] Skupiński J.(red.), *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, Warszawa 1995, cit. per: R. Poklek, op. cit., s. 154.

pokrzywdzonego tym czynem oraz zasady sprawiedliwości domagającej się przywrócenia stanu równowagi w społeczeństwie⁵²⁸.

Cześć wyrażonych stanowisk opowiada się zatem za poglądem, że kara pozbawienia wolności, oprócz oddzielenia sprawcy od społeczeństwa, powinna przede wszystkim wywołać u pozbawionego wolności odczuwalną dolegliwość. w kontekście ograniczenia lub czasem wręcz prawie całkowitego pozbawienia prywatności, nie zawsze będzie tożsama z jedną z naczelných zasad wykonywania kary, a zatem zasadą humanitaryzmu, w świetle której, kara nie powinna być też aż zanadto dolegliwa. w przypadku osób odbywających karę 25 lat pozbawienia wolności, bądź dożywocia, takie codzienne, systematyczne oraz nieodwołalne i jednocześnie nadmierne ingerowanie w sferę prywatności w odniesieniu do różnych obszarów funkcjonowania, np. poprzez częste kontrole osobiste, przeszukania cel, cenzurowanie korespondencji, decydowanie o porach spoczynku i spożywania przez osadzonych pokarmów, czy też nakładanie kar porządkowych za jakiegokolwiek przewinienia, może istotnie ścierać się z jednej strony z istotą długoterminowej, bądź dożywotniej kary pozbawienia wolności, zaś z drugiej ze wspomnianą zasadą humanitaryzmu. Problemem może okazać się przede wszystkim określenie granicy pomiędzy potrzebą realizacji celów kary pozbawienia wolności, w tym wywołania określonej dolegliwości u sprawcy, a jej przekroczeniem, wskutek którego dochodzić już będzie wyłącznie do nieuzasadnionego szykanowania, jak również innego rodzaju nieuprawnionego naruszania osobistej sfery więźnia.

Podzielając opinię W. Szkotnickiego, Robert Zawłocki poruszył kwestię wyrażania różnych opinii, że

[...] z wielu powodów warunki jakie zapewnia się skazanym na karę pozbawienia wolności, sprzeczne są nie tylko z normami prawnymi, lecz także etycznymi. Nawet krótki pobyt w zimnych i ciasnych celach nie tylko jest karą pozbawienia wolności, lecz także karą na życiu, zdrowiu, prawach publicznych i godności⁵²⁹.

⁵²⁸ M. Derlatka, *Kontrowersje wokół kary dożywotniego pozbawienia wolności*, „Prokuratura i Prawo”, 2017, nr 12, s. 57–58.

⁵²⁹ R. Zawłocki, *Przeciw karze...*, s. 117.

4.3.3. Osoby tymczasowo aresztowane

Tymczasowe aresztowanie stosuje się w celu zapewnienia prawidłowego toku postępowania karnego, uniemożliwienia ucieczki podejrzanego, zacierania śladów przestępstwa, mataczenia, zastraszania ofiary, zmuszania do zmiany zeznań świadków, ustalania wersji zdarzeń ze współnikami itp.⁵³⁰.

Tymczasowe aresztowanie, zgodnie z ogólną zasadą, wykonuje się w aresztach śledczych⁵³¹.

Instytucja tymczasowego aresztowania została uregulowana w rozdziale 28 kodeksu postępowania karnego, zaś sposób wykonywania tego środka zapobiegawczego unormowano w rozdziale XV kodeksu karnego wykonawczego. Zgodnie z art. 207 k.k.w. „wykonanie tymczasowego aresztowania służy realizacji celów, dla których ten środek zastosowano, a w szczególności zabezpieczeniu prawidłowego toku postępowania karnego”⁵³².

Daleko idącą konsekwencją tymczasowego aresztowania, prawdopodobnie najtrudniejszą do zniesienia dla osób, wobec których nie zapadł jeszcze prawomocny wyrok skazujący, jest radykalne ograniczenie życia prywatnego i rodzinnego osoby poddanej temu środkowi.

Drastyczność i dolegliwość tego środka zapobiegawczego wynika z tego, że jest on jedynym środkiem izolacyjnym. w praktyce dolegliwość ta polega na rzeczywistym pozbawieniu człowieka wolności”⁵³³, co oznacza, że skutki jego zastosowania zasadniczo niczym się nie różnią od tych, jakie stają się udziałem osób pozbawionych wolności na podstawie prawomocnego wyroku skazującego na bezwzględną karę pozbawienia wolności.

W szczególności – w stosunku do osoby tymczasowo aresztowanej – kontroluje się korespondencję, zaś telefonowanie i widzenia możliwe są wyłącznie za zgodą sądu lub prokuratury⁵³⁴.

⁵³⁰ J. Izydorczyk, *Praktyka stosowania tymczasowego aresztowania (na przykładzie sądów Polskiej centralnej)*, Łódź 2002, cit. per: R. Poklek, op. cit., s. 87.

⁵³¹ P. Pałaszewski, *Przyjęcie tymczasowo aresztowanych do aresztu śledczego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, 2009, t. XXV, s. 222.

⁵³² Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557.

⁵³³ P. Pałaszewski, *Podstawy stosowania tymczasowego aresztowania*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, 2011, t. XXVII, s. 152.

⁵³⁴ <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/949038,tymczasowo-aresztowany-prawa.html>, [dostęp: 7 maja 2023 r.].

Zwłaszcza dla osób, które nie przebywały wcześniej w izolacji więziennej, pierwsze chwile w areszcie mogą być dramatyczne, a ponadto towarzyszy im szok, bardzo silny lęk i niepewność co do przyszłości⁵³⁵.

ETPCz uznał, że tymczasowe aresztowanie, jak i każdy inny środek pozbawiający osobę wolności, pociąga za sobą dla aresztowanego nieodłączne ograniczenia dla jego życia prywatnego i rodzinnego⁵³⁶.

Biorąc pod uwagę poprzednie epoki, instytucja tymczasowego aresztowania stanowi obecnie odpowiednik wcześniejszego przetrzymywania podejrzanych, wobec których uznawano, że ich skazanie jest nieuchronne.

Na przykład w średniowieczu więzienie odgrywało głównie rolę środka zapobiegawczego – umieszczano w nich przestępców do czasu wydania wyroku. Rzadko natomiast orzekano odsiadki w nim kary pozbawienia wolności⁵³⁷.

Wszystkie ograniczenia, jakie stosuje się wobec tymczasowo aresztowanego, powodują, że ta forma izolacji stanowi aktualnie najsurowszy i najbardziej dolegliwy środek. Stąd przyjmuje się, że okres trwania tymczasowego aresztowania nie powinien być nadmierny, gdyż środek ten powinien być stosowany w wyjątkowych sytuacjach i jako instytucja naprawdę niezbędna w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Tymczasowe aresztowanie – w przeciwieństwie do kar pozbawienia wolności odbywanych w zakładach karnych – charakteryzuje się ponadto znacznie wyższym stopniem dolegliwości odczuwanych w wyniku utraty wolności oraz prywatności przez osadzonego. Wynika to także ze zwiększonych rygorów, jakim jest poddawana osoba umieszczona w areszcie śledczym. Ponadto osoba tymczasowo aresztowana nie kwalifikuje się do jakichkolwiek programów resocjalizacyjnych i w zasadzie funkcjonuje w zawieszeniu oczekując na wydanie wyroku.

Zgodnie z raportem z badań empirycznych opracowanym w 2019 r. przez Fundację Court Watch Polska stwierdzono, że niedogodności związane z tymczasowym

⁵³⁵ R. Poklek, op. cit., s. 87.

⁵³⁶ Wyrok ETPCz z dnia 11 października 2005 r., Bagiński v. Polska, Skarga nr 37444/97, [https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent.pdf/\\$002fneurocourt\\$002fpublished2\\$002f99\\$002f000000\\$002f0000001\\$002fETPC\\$002f2097\\$002f037444\\$002f9900000000000001_I_ETPC_037444_2097_Wy_2005-10-11_001-publ.xml?t:ac=\\$N/9900000000000001_I_ETPC_037444_2097_Wy_2005-10-11_001](https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent.pdf/$002fneurocourt$002fpublished2$002f99$002f000000$002f0000001$002fETPC$002f2097$002f037444$002f9900000000000001_I_ETPC_037444_2097_Wy_2005-10-11_001-publ.xml?t:ac=$N/9900000000000001_I_ETPC_037444_2097_Wy_2005-10-11_001) [dostęp: 6 czerwca 2023 r.].

⁵³⁷ J. Bieda, *Cele i organizacja...*, s. 15.

aresztowaniem spotykają osoby, których wina nie została jeszcze udowodniona. Ponieważ tymczasowe aresztowanie obostrzone jest bardzo rygorystycznymi zasadami, to ten środek zapobiegawczy może okazać się w praktyce nawet bardziej dotkliwy niż kara pozbawienia wolności, która potencjalnie grozi oskarżonemu⁵³⁸. z rzeczonego raportu wynika ponadto, że prawo do wolności przegrywa w Polsce z „dobrem postępowania”, a domniemanie niewinności z błędami poznawczymi i rachunkiem prawdopodobieństwa. Stwierdzono również, że lekceważenie prawa do wolności osobistej oraz poszanowania życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia nie czyni krzywdy jedynie osobom, które zostają tymczasowo aresztowane, tym bardziej niesłusznie⁵³⁹.

Tymczasowe aresztowanie podlega zarówno krajowym, jak i międzynarodowym regulacjom prawnym i pozostaje pod ich pieczęcią. Krajowe regulacje, jakie mogą mieć zastosowanie na gruncie instytucji tymczasowego aresztowania, które nie wynikają wprost z ustaw karnych, w tym z kodeksu karnego wykonawczego, zawarte są m. in. w Konstytucji Rzeczypospolitej w art. 41, zgodnie z którym „każdemu zapewnia się nietykalność osobistą, a pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonym w ustawie”. Ponadto zgodnie z art. 42 Konstytucji „odpowiedzialności karnej podlega tylko ten, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”. Idąc dalej, każdemu, przeciwko któremu toczy się postępowanie karne, należy się prawo do obrony, jak również nikt nie może zostać uznany winnym, dopóki wina jego nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu. Zapisy te znajdują zastosowanie w kontekście preferowanego sposobu traktowania tymczasowo aresztowanych, także przez pryzmat standardów międzynarodowych, jak choćby w art. 5 EKPCz, zgodnie z którym każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego i nikt nie może być pozbawiony wolności, z wyjątkiem kilku przypadków i w trybie ustalonym przez prawo, a zatem między innymi:

– zgodnego z prawem pozbawienia wolności w wyniku skazania przez właściwy sąd

⁵³⁸ Cf. B. Pilitowski et al. (oprac.), *Aktualna praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Toruń 2019, s. 3.

⁵³⁹ Ibidem, s. 30.

– zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania w przypadku niepodporządkowania się wydanemu zgodnie z prawem orzeczeniu sądu lub w celu zapewnienia wykonania określonego w ustawie obowiązku

– czy zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą lub jeśli jest to konieczne w celu zapobieżenia popełnienia takiego czynu, lub uniemożliwienia ucieczki po jego dokonaniu⁵⁴⁰

W polskiej procedurze karnej akcentuje się także konieczność niezwłocznego i w zrozumiały sposób poinformowania zatrzymanego o przyczynach tego stanu (art. 244 § 2 k. p. k.). Ponadto jedną z naczelnych reguł wykonywania izolacyjnych środków zapobiegawczych jest także respektowanie wspomnianej już wiele razy zasady humanitaryzmu, z którą ściera się prawo do prywatności.

Według Pawła Sarneckiego, humanitarne traktowanie to takie obchodzenie się z osobą pozbawioną wolności, które uwzględnia i respektuje pewne minimalne potrzeby każdego człowieka, odnosząc je do przeciętnych standardów danego społeczeństwa⁵⁴¹.

Ponadto ochrona praw skazanych, w tym tymczasowo aresztowanych, zagwarantowana jest międzynarodowymi standardami traktowania osób pozbawionych wolności zawartymi w aktach prawnych takich jak:

– Powszechna Deklaracja Praw Człowieka⁵⁴²

– Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych⁵⁴³

– Konwencja w Sprawie Zakazu Stosowania Tortur oraz Innego Okrutnego, Nieludzkiego lub Poniżającego Traktowania albo Karania⁵⁴⁴

– Wzorcowe reguły minimalne w sprawie zapobiegania przestępczości i postępowania z więźniami przyjęte w Genewie w 1955 r. przez Pierwszy Kongres Narodów Zjednoczonych w Sprawie Zapobiegania Przestępczości i Postępowania ze Sprawcami Przestępstw⁵⁴⁵

⁵⁴⁰ Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284.

⁵⁴¹ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 41 Konstytucji RP*, [in:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, Warszawa 2003, s. 8.

⁵⁴² Uchwalona w dniu 10 grudnia 1948 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ.

⁵⁴³ Uchwalony w dniu 16 grudnia 1966 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ, (Dz.U. 1997 nr 38, poz. 167).

⁵⁴⁴ Przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 10 grudnia 1984 r. (Dz. U. 1989 nr 63, poz. 378).

⁵⁴⁵ Zaaprobowane przez Radę Gospodarczą i Społeczną w rezolucji 663C (XXIV) z dnia 31 lipca 1957 r. oraz 2076 (LXII) z dnia 13 maja 1977 r.

– Europejskie Reguły Więzienne przyjęte przez Komitet Ministrów Rady Europy w 1987 r.⁵⁴⁶ – Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia⁵⁴⁷.

Na gruncie polskich regulacji prawnych, tymczasowe aresztowanie stosuje się, zgodnie z założeniem art. 258 k. p. k. do następującej kategorii osób:

- wobec których zachodzi uzasadniona obawa ucieczki lub ukrywania się, zwłaszcza w sytuacji, gdy nie można ustalić tożsamości oskarżonego bądź nie ma on w kraju miejsca stałego pobytu
- wobec których zachodzi uzasadniona obawa, że będą nakłaniać do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień albo w inny bezprawny sposób utrudniać postępowanie karne
- wobec których zarzuca się popełnienie przestępstwa zagrożonego karą, której górna granica wynosi co najmniej osiem lat pozbawienia wolności lub gdy sąd pierwszej instancji skazał go na karę nie niższą niż trzy lata pozbawienia wolności, a zastosowanie tymczasowego aresztowania ma zabezpieczyć prawidłowy tok procesu i może być ponadto uzasadnione grożącą oskarżonemu surową karą⁵⁴⁸.

Ponadto rozróżnia się dwie szczególne kategorie osób, podlegających tymczasowemu aresztowaniu, mianowicie:

- osoby tymczasowo aresztowane, w stosunku do których został wydany wyrok sądu pierwszej instancji, które mogą zostać przeniesione do zakładu karnego i w wobec tej kategorii osób można zastosować albo przepisy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności w razie wyrażenia zgody przez skazanego, albo w dalszym ciągu wobec takiej osoby mogą mieć zastosowanie przepisy kodeksu karnego wykonawczego regulujące kwestię tymczasowego aresztowania (art. 223 k.k.w.),
- osoby tymczasowo aresztowane, w stosunku do których wykonywana jest kara pozbawienia wolności orzeczona w innej sprawie (art. 223 a k.k.w.)⁵⁴⁹.

W przypadku takich osób stosuje się system wykonywania kary, ale z licznymi zmianami lub odrębnościami dotyczącymi szczególnie kontaktów ze światem

⁵⁴⁶ Europejskie Reguły Więzienne z 1987 r. stanowią Zalecenie (Rekomendację) – nr Rec (87) 3 dla państw członkowskich Rady Europy, przyjęte przez komitet Ministrów Rady Europy podczas 404 posiedzenia Delegatów Ministrów

⁵⁴⁷ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

⁵⁴⁸ Dz.U. 1997 Nr 89 poz. 555.

⁵⁴⁹ Ibidem.

zewnątrznym lub w obrębie zakładu, a w razie konieczności zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego stosuje się przepisy kodeksu karnego wykonawczego dotyczące tymczasowo aresztowanych (art. 223a). Ponadto tymczasowo aresztowanych już odbywających karę pozbawienia wolności rozmieszcza się odrębnie od osób skazanych, i zasadniczo nie stosuje się żadnych możliwości opuszczenia aresztu śledczego⁵⁵⁰.

Co ważne, tymczasowe aresztowanie pozwala na pozbawienie wolności osoby, która nie została skazana prawomocnym wyrokiem sądu, i co do której w dalszym ciągu istnieje domniemanie niewinności⁵⁵¹.

Choćby zatem w tych względów, potrzeba faktycznego uwzględnienia Europejskich Reguł Więziennych w stosunku do tymczasowo aresztowanych wydaje się być fundamentalną kwestią gwarantującą stosowanie wypracowanych na przestrzeni ostatnich lat standardów wykonywania środka zapobiegawczego jakim jest tymczasowe aresztowanie.

Oznacza to, że tymczasowe aresztowanie, mimo swojej przejściowości, przynajmniej z założenia, odbywać się powinno ściśle w granicach poszanowania godności ludzkiej, a przede wszystkim powinno być instytucją stosowaną w wyjątkowych okolicznościach. Punktem wyjścia w tej kwestii może być art. 30 Konstytucji RP, zgodnie z którym „przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona niewzruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”. Sposób wykonywania tymczasowego aresztowania ma także znaczenie w kontekście jego wpływu na zmianę postawy moralnej osadzonego, biorąc pod uwagę okoliczność, że środek ten zasadniczo dotyczy osób, które będzie czekać odbywanie kary pozbawienia wolności po wydaniu prawomocnego orzeczenia skazującego.

550 T. Szymanowski, *Prawo karne...*, s. 431.

551 A. Stępka, *Tymczasowe aresztowanie w polskiej procedurze karnej*, [in:] P. Cyran (red.), *Postępowanie karne w kontekście zapisów art. 5 i 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, Konferencja sędziów, Sąd Apelacyjny w Krakowie, 13–16 maja 2009 roku, Kraków 2009, s. 66.

Jak stanowi reguła 6 Europejskich Reguł Więziennych, każde pozbawienie wolności powinno być zorganizowane w taki sposób, aby ułatwiało od początku reintegrację społeczną osób pozbawionych wolności⁵⁵².

Istotne znaczenie w kwestii zalecanego sposobu wykonywania tymczasowego aresztowania mają ponadto tzw. rekomendacje, w tym Rekomendacja Rec (2006) 13 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o stosowaniu tymczasowego aresztowania, warunkach jego odbywania i zabezpieczeniu przed jego nadużywaniem, przyjęta przez Komitet Ministrów 27 września 2006 r., podczas 947. spotkania zastępców ministrów⁵⁵³.

Rekomendacja ta hołduje przede wszystkim zasadzie domniemania niewinności, od której wywodzą się wszelkie inne zasady postępowania oraz odpowiedniego traktowania osób tymczasowo aresztowanych. Zwrócono uwagę w szczególności na to, że poddanych tymczasowemu aresztowaniu, mimo bardzo często uzyskanego przez nich statusu oskarżonych, w świetle prawa, uznaje się za niewinnych, dopóki wina ich nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem skazującym⁵⁵⁴.

Oznacza to, że w razie uniewinnienia tymczasowo aresztowanego, problematyka z jaką muszą mierzyć się systemy penitencjarne poszczególnych państw, dotyczy przede wszystkim ewentualnych odszkodowań za niesłuszne uwięzienie ze względu na wprowadzenie do życia oskarżonego ogromnego chaosu, stresu, przyczynienia się do przerwania więzi rodzinnych, utraty statusu osoby nieskalanej podejrzeniem o popełnienie czynu zabronionego, czy nawet utraty zdrowia w wyniku załamania nerwowego i stania się ofiarą podejrzenia o popełnienie czynu najczęściej z grupy przestępstw o znacznej społecznej szkodliwości, jak również noszenia etykiety „przestępcy” nawet w sytuacji nieudowodnienia popełnienia czynu zabronionego. Kwestie te na długo rozbrzmiewają w ludzkiej świadomości i bardzo trudno ulegają wyparciu, nawet pomimo uzyskania formalnego uniewinnienia. Mogą się zatem ciągnąć

⁵⁵² <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Europejskie%20regu%C5%82y%20wi%C4%99zienne%20i%20regu%C5%82y%20Mandeli%20-%20Zalecenia%20Mi%C4%99dzynarodowe.pdf> [dostęp: 5 czerwca 2023 r.].

⁵⁵³ <https://sw.gov.pl/assets/54/98/86/77148032e2d000e5b19adfbddbc1f757129ae060.pdf> [dostęp: 3 czerwca 2023 r.].

⁵⁵⁴ Rekomendacja Rec (2006) 13 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o stosowaniu tymczasowego aresztowania, warunkach jego odbywania i zabezpieczeniu przed jego nadużywaniem, Przegląd Więziennictwa Polskiego, nr 72-73, Warszawa 2011, <https://sw.gov.pl/assets/54/98/86/77148032e2d000e5b19adfbddbc1f757129ae060.pdf> [dostęp: 1 czerwca 2023 r.].

za byłym oskarżonym nawet latami ze względu na to, że bardzo trudno jest wyprzeć z ludzkiej świadomości etykietę oskarżonego. To właśnie z tych względów tymczasowe aresztowanie powinno być stosowane wyjątkowo oraz zostać poparte rzetelnym uzasadnieniem, co wciąż jeszcze niestety należy do rzadszych niż częstszych sytuacji. Nieodwracalność szkód jakie za sobą pociąga instytucja tymczasowego aresztowania, także w odniesieniu do naruszenia czyjejś prywatności, wydaje się czynnikiem, który wciąż jeszcze nie został poddany dostatecznym analizom. w Polsce skala stosowania tymczasowego aresztowania wciąż jest zbyt wysoka w stosunku do sytuacji, w których można byłoby zastosować inny środek zapobiegawczy, osiągając podobne cele procesowe, nie narażając z góry oskarżonego na możliwość naruszeń, w tym jego prywatności.

Wniosek ten potwierdził w jednej ze swoich wypowiedzi w 2017 r. Andrzej Seremet, który pełnił rolę prokuratora generalnego, i w opinii którego nadużywanie instytucji tymczasowego aresztowania wciąż jest w Polsce nierozwiązanym problemem. a przyczyny takiego stanu rzeczy bardziej tkwią w nawykach i mentalności prokuratorów i sędziów niż w obowiązującym prawie. Podkreślił ponadto, że Europejski Trybunał Praw Człowieka wydał już blisko 170 wyroków zarzucających Polsce naruszenie art. 5 par. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z uwagi nadmierną długość tymczasowego aresztowania⁵⁵⁵.

Nieco odmiennie zdanie miał Jarosław Matras, który powołał się na statystyki stosowania tymczasowego aresztowania mające na celu ukazanie skali nadużywania tego środka zapobiegawczego, przy czym statystyki te pochodziły z 2009 r. z przedstawionych badań statystycznych wynikało, że tymczasowe aresztowanie nie jest w Polsce stosowane częściej niż w innych krajach europejskich. i tak na przykład na koniec lutego 2009 r. w Polsce tymczasowo aresztowanych było 25 osób na 100 000 mieszkańców (11% ogółu osadzonych), gdy np. w Niemczech – 14 na 100 000 mieszkańców (na dzień 30 listopada 2008 r. – 16% ogółu osadzonych), w Holandii – 35 na 100 000 mieszkańców (na dzień 31 sierpnia 2008 r. – 34,7% ogółu osadzonych), w Szwecji – 16 osób na 100 000 mieszkańców (na dzień 1 października 2007 r. – 21,2%), czy we Włoszech – 48 osób na 100 000 mieszkańców (na dzień 30 czerwca 2008 r. – 52,3%)⁵⁵⁶.

⁵⁵⁵<https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/tymczasowe-aresztowania-to-nadal-w-polsce-problem,47622.html> [dostęp: 29 marca 2019 r.].

⁵⁵⁶ J. Matras, *Niektóre regulacje tymczasowego aresztowania w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo”, 2014, nr 4, s. 36.

Z kolei Tomasz Kalisz wskazał, że

[...] analiza rozwiązań prawnych, a zwłaszcza praktyki, dowodzą, że niemal wszędzie zdarzają się przypadki w ramach których tymczasowe aresztowanie wykracza poza główny cel, jakim jest zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania karnego⁵⁵⁷.

Nowelizacje, jakie miały miejsce w okresie obowiązywania poszczególnych ustaw karnych, zmierzały do wprowadzania określonych zmian, także tych odnoszących się do tymczasowego aresztowania, ze względu na potrzebę dostosowania rozwiązań prawnych do najbardziej aktualnych potrzeb, jak również zaleceń wynikających ze standardów międzynarodowych.

M. in. przed nowelizacją kodeksu postępowania karnego w dniu 1 lipca 2015 r. poddawano krytyce samoistość przesłanki zastosowania tymczasowego aresztowania jedynie w oparciu o grożącą w przyszłości karę, co mogło prowadzić nie tylko do naruszenia zasad gwarancyjnych procesu karnego, ale także bezpośrednio mogło prowadzić do naruszenia praw i wolności osoby, która w oparciu o tak ogólną przesłankę mogłaby zostać pozbawiona wolności jeszcze na długo przed zapadnięciem wyroku skazującego⁵⁵⁸.

Na przykład głównym celem nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie 1 lipca 2015 r. było przyspieszenie oraz zwiększenie kontradiktoryjności postępowania. Realizacja tych założeń nie mogła pominąć zmiany przepisów istotnych z punktu widzenia stosowania tymczasowego aresztowania. Przede wszystkim dzięki realizacji zasady kontradiktoryjności doszło do wyrównania szans stron na etapie postępowania przygotowawczego⁵⁵⁹.

W Zasadach Ogólnych w pkt. 3. w Rekomendacji Rec (2006) 13 akcentuje się, że w świetle zarówno zasady domniemania niewinności, jak i poszanowania prawa do wolności, tymczasowe aresztowanie osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa jest wyjątkiem, a nie normą. Zwraca się ponadto uwagę na niezwykle istotny i wciąż powtarzający się problem, jakim jest przeludnienie w więzieniach. Omawiane zasady

⁵⁵⁷ T. Kalisz, *Czy w Polsce zbyt często sięga się po tymczasowe aresztowanie?*, „Prokuratura i Prawo”, 2013, nr 4, s. 15.

⁵⁵⁸ <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/934183,zla-zmiana-w-zakresie-przeslanek-do-stosowania-tymczasowego-aresztowania.html> [dostęp: 30 maja 2023 r.].

skupią się także na aspektach – sformułowanych w preambule - takich jak m. in.: ustalenie ścisłych ograniczeń dotyczących stosowania tymczasowego aresztowania, postawienie wymogu stosowania i przedłużania stosowania tymczasowego aresztowania oraz środków alternatywnych przez organy sądowe; zapewnienie, aby osoby tymczasowo aresztowane przebywały w warunkach i systemie odpowiednim do ich statusu prawnego, który opiera się na domniemaniu niewinności; przyjęcie wymogu zapewnienia odpowiedniego wyposażenia i zarządzania majątkiem osób tymczasowo aresztowanych; zapewnienie ustanowienia skutecznych zabezpieczeń przed ewentualnym łamaniem przepisów⁵⁶⁰.

Akcentuje się ponadto, że stosowanie tymczasowego aresztowania nie może stanowić formy ukarania, jak również powinien być zapewniony szeroki wachlarz alternatywnych form oddziaływania na oskarżonego, głównie z uwagi na fakt, iż stosowanie tymczasowego aresztowania powinno być absolutnym wyjątkiem⁵⁶¹.

Niezwykle istotny zapis znajduje się w pkt. II ppkt. 7 Rekomendacji Rec (2006) 13, zgodnie z którym tymczasowe aresztowanie może zostać zastosowane, gdy zostaną spełnione łącznie cztery następujące warunki :

- a) istnieje uzasadnione podejrzenie, że dana osoba popełniła przestępstwo, i
- b) istnieją poważne podstawy, by sądzić, że w przypadku jej zwolnienia, mogłaby ona (1) zbiec, lub (2) popełnić poważne przestępstwo, lub (3) utrudniać postępowanie karne, lub (4) stanowić poważne zagrożenie dla porządku publicznego
- c) nie ma możliwości zastosowania środków alternatywnych adekwatnych do zagrożeń, o których mowa w punkcie b
- d) jest to czynność dokonywana w ramach postępowania karnego⁵⁶².

Biorąc pod uwagę instytucję tymczasowego aresztowania należy stwierdzić, że jest ona kwestią nie tylko niezwykle delikatną, lecz przede wszystkim trudną w praktycznym zastosowaniu. z jednej bowiem strony stosuje się ją głównie w stosunku do podejrzanych, począwszy od etapu postępowania przygotowawczego, a zatem

⁵⁶⁰ Szerzej na ten temat w preambule Załącznika do Rekomendacji Rec (2006) 13, <https://sw.gov.pl/assets/54/98/86/77148032e2d000e5b19adfbddbc1f757129ae060.pdf> [dostęp: 1 czerwca 2023 r.].

⁵⁶¹ *Załącznik do Rekomendacji Rec (2006) 13, Zasady stosowania tymczasowego aresztowania, warunki jego odbywania i zabezpieczenie przed jego nadużyciem*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego, Międzynarodowe Standardy Wykonywania Kar”, 2011, nr 72–73, III–IV, s. 96.

⁵⁶² Ibidem, s. 97.

dotyczy to osób formalnie korzystających z zasady domniemania niewinności; z drugiej zaś strony stanowi ono instytucję na tyle głęboko ingerującą w prawa człowieka, iż w razie ujawnienia się jakiegokolwiek niepowodzenia w prawidłowym jej zastosowaniu, skutki tych błędów będą zazwyczaj nieodwracalne oraz trudne do odpowiedniego zrehabilitowania, biorąc pod uwagę jak istotnym dobrem człowieka jest jego wolność, a z tą łączy się nierozdzielnie prawo do prywatności, intymności oraz możliwość samodzielnego podejmowania decyzji na swój temat.

Podobnie jak zakład karny, tak samo areszt śledczy jest miejscem wszelakich ograniczeń oscylujących wokół poruszania się, zaspakajania różnorodnych potrzeb (aspekt psychologiczny); uczestniczenia w życiu publicznym, pełnienia ról społecznych (aspekt socjologiczny); gromadzenia energii i jej wydatkowania, gromadzenia informacji i jej przekazywania (aspekt cybernetyczny)⁵⁶³.

W Polsce za podejrzanego, zgodnie z art. 71 § 1 k.p.k. uznaje się osobę, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów albo której bez wydania takiego postanowienia postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego.

Dariusz Świecki zdefiniował podejrzanego w ten sposób, że jest nim nie tylko osoba, w stosunku do której zostało wydane postanowienie o przedstawieniu zarzutów, ale również ta osoba której – wprowadzie nie przedstawiono takiego postanowienia – ale postawiono jej zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego, zaś treść zarzutu została zamieszczona w protokole przesłuchania w charakterze podejrzanego⁵⁶⁴.

Natomiast w odniesieniu do Europejskich Reguł Więziennych, w sprawie podejrzanego może mieć zastosowanie Reguła 94.1, zgodnie z którą „na potrzeby niniejszych reguł za więźniów śledczych uważa się więźniów przebywających w tymczasowym areszcie na podstawie decyzji sądu do momentu osądzenia, skazania lub wyroku”. Ponadto, zgodnie z Regułą 94.2 za więźniów śledczych można także uznawać

563 T. Bulenda, *Faktyczne i ustawowe ograniczenia praw więźniów*, [in:] H. Machel et al. (red.), op. cit. s. 295.

564 D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, Warszawa 2019 r.

osoby, które zostały osądzone i skazane, lecz ich odwołanie od wyroku nie zostało jeszcze rozstrzygnięte⁵⁶⁵

W polskim systemie prawnym uznaje się to okresem, kiedy wyrok nie jest jeszcze prawomocny, a zatem funkcjonuje zasada *in dubio pro reo*⁵⁶⁶.

Jak wskazuje Michał Kurowski, odnośnie zasady domniemania niewinności ujętej w art. 5 k.p.k. w obecnym stanie prawnym zakresy norm prawnych przewidują konieczność uznawania za niewinnego każdego oskarżonego do czasu stwierdzenia jego winy prawomocnym wyrokiem karnym. Przepis ten jest zgodny z postanowieniami międzynarodowych aktów prawnych, w szczególności art. 6 ust. 2 EKPCz, który w celu obalenia domniemania niewinności nie wymaga wydania wyroku, lecz „udowodnienia winy zgodnie z ustawą”. Takie uregulowanie wynika ze specyfiki różnych systemów prawnych państw sygnatariuszy wskazanej konwencji. Identyczny wymóg udowodnienia winy zgodnie z ustawą przewidziany jest w art. 14 ust. 2 MPPOiP⁵⁶⁷.

Kwestie traktowania więźniów śledczych ujmuje się ponadto jako zapewnienie im dodatkowych gwarancji, zgodnie z pkt. 95.2 Europejskich Reguł Więziennych. Jednakże już w pkt. 95.3 rzeczonych reguł wskazuje się, że władze więzienne „w stosunku do więźniów śledczych stosują te same zasady, którymi kierują się w traktowaniu wszystkich więźniów i zapewniają więźniom nieosądzonym możliwość uczestniczenia w tych samych zajęciach, o których mowa w niniejszych regułach”⁵⁶⁸. a zatem z jednej strony więźniowie śledczy – według założeń Europejskich Reguł Więziennych – zyskali status grupy osób nieco bardziej uprzywilejowanych, z uwagi na zapewnienie im „dodatkowych gwarancji”, z drugiej zaś wskazuje się, że sposób ich traktowania nie odbiega od tego, w jaki się traktuje osadzonych po skazaniu prawomocnym wyrokiem sądu.

⁵⁶⁵<https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Europejskie%20regu%C5%82y%20wi%C4%99zienne%20i%20regu%C5%82y%20Mandeli%20-%20Zalecenia%20Mi%C4%99dzynarodowe.pdf> [dostęp: 2 czerwca 2023].

⁵⁶⁶ Cf. B. Łukowiak, *Zakres przedmiotowy reguły in dubio pro reo, czyli o możliwości rozstrzygania na korzyść oskarżonego niedających się usunąć wątpliwości prawnych (analiza kompleksowa)*, „Problemy Prawa Karnego”, 2022, t. 6, nr 2.

⁵⁶⁷ M. Kurowski, [in:] D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 5*, wyd. 6, Warszawa 2022.

⁵⁶⁸<https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Europejskie%20regu%C5%82y%20wi%C4%99zienne%20i%20regu%C5%82y%20Mandeli%20-%20Zalecenia%20Mi%C4%99dzynarodowe.pdf> [dostęp: 2 czerwca 2023].

Kwestia „dodatkowych gwarancji” może się zatem sprowadzać do „technicznego” sposobu odbywania izolacji więziennej przez tzw. więźniów nieosądzonych, wobec których – w porównaniu do prawomocnie skazanych i osadzonych – zaleca się zapewnienie nieco większej swobody. a zatem sprowadzać ma się to do zapewnienia im zakwaterowania w jednoosobowych celach, prawa noszenia własnych ubrań, dokładnego informowania o prawie do pomocy prawnej, zapewnienia wszystkich niezbędnych warunków w celu przygotowania własnej obrony oraz w kontaktach z pełnomocnikami. Zaleca się ponadto wobec tej kategorii pozbawionych wolności realizację prawa do dodatkowych wizyt i dodatkowego dostępu do innych form komunikowania się. Natomiast kwestia prawa do przyjmowania wizyt i komunikowania się z rodziną oraz innymi osobami realizowana ma być na tych samych zasadach jak w przypadku osadzonych odbywających karę pozbawienia wolności. Ponadto kwestia umożliwiania dostępu do książek, gazet oraz innych mediów komunikacyjnych odbywa się najprawdopodobniej na zasadach analogicznych jak w przypadku prawomocnie skazanych.

W świetle zaleceń wynikających z ERW w stosunku do tzw. więźniów śledczych pozostaje jeszcze kwestia prawa do podjęcia pracy, z której to możliwości mogą, lecz nie muszą skorzystać. Podjęcie wyboru w tym zakresie pozytywnie wpływa na zachowanie prawa do decydowania o sobie samym, co znajduje odzwierciedlenie w szeroko pojmowanym prawie do prywatności. w sytuacji, w której więzień śledczy podejmie decyzję o podjęciu pracy, traktuje się go wówczas na zasadach analogicznych, jakie są stosowane wobec więźnia osadzonego, a ponadto zastosowanie znajdują regulacje zawarte w regule 26 Europejskich Reguł Więziennych. Zwraca się w szczególności uwagę na pozytywne walory podjęcia pracy przez więźnia nie tylko jako sposobu pożytecznego spędzania przez niego czasu w warunkach izolacji więziennej, ale także jako pewien standard przybliżający do idei resocjalizacyjnego celu odbywania kary pozbawienia wolności. Założenie to znajduje swoje bezpośrednie uzasadnienie w Regule 26.3, zgodnie z którą „na ile to możliwe, praca przydzielana więźniom ma przyczynić się do podtrzymania lub rozwoju ich zdolności do zwykłego zarabiania na życie po zwolnieniu”. a zatem zalecenie wymienione w Regule 26.2 jak najbardziej istotnie odzwierciedla założenie Reguły 26.3.⁵⁶⁹

⁵⁶⁹ Ibidem.

W dalszej kolejności należy wskazać, że zgodnie z regułą 101 Europejskich Reguł Więziennych tzw. więźniowie śledczy uprawnieni są do wnioskowania o zezwolenie na poddanie się rygorowi przeznaczonemu dla skazanych. z kolei kwestia tych rygorów została uregulowana w części II Europejskich Reguł Więziennych począwszy od Reguły 25.1 – „rygor więzienny”. Jest to kolejny przejaw rekomendacji dla umożliwienia więźniom śledczym podejmowania określonych decyzji we własnych sprawach.

Sposób wykonywania tymczasowego aresztowania jaki jest rekomendowany przez ERW, gdyby faktycznie uległ zaadoptowaniu do polskiego porządku penitencjarnego, przyczyniłby się z pewnością do większych udogodnień w stosowaniu instytucji tymczasowego aresztowania, dzięki którym kwestia ograniczeń związanych z prawem do prywatności nie byłaby aż tak odczuwalna.

Odwołując się do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego w sprawie i KZP 18/11 stosowanie tymczasowego aresztowania powinno być stosowane jedynie wówczas, gdy występuje taka potrzeba i wyłącznie w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. a zatem tymczasowe aresztowanie powinno być stosowane do realizacji procesowych, a nie pozaprocesowych funkcji⁵⁷⁰.

Istotnym problemem związanym z wykonywaniem tymczasowego aresztowania jest brak ograniczenia czasowego w jego stosowaniu. Jako że tymczasowe aresztowanie uznaje się za środek bardzo dolegliwy, to słuszne wydaje się stwierdzenie, że im dłużej stosuje się tymczasowe aresztowanie, w tym większym stopniu naruszeniu ulegają prawa tymczasowo aresztowanego, szczególnie wynikające z prawa do prywatności.

W wystąpieniu RPO z dnia 6 grudnia 2022 r. skierowanym do Ministra Sprawiedliwości dotyczącym praktyki stosowania oraz przedłużania przez sądy tymczasowego aresztowania, powołano się na stanowisko Komitetu ONZ Przeciwko Torturom (CAT) wyrażone w dniu 9 sierpnia 2019 r. w uwagach końcowych (*concluding observations*) dotyczących siódmego sprawozdania Polski z realizacji Konwencji w Sprawie Zakazu Stosowania Tortur oraz Innego Okrutnego, Nieludzkiego lub Poniżającego Traktowania albo Karania, którą Polska ratyfikowała 26 lipca 1989 r. w szczególności niepokój budził zarówno zakres stosowania, jak i trwania tymczasowego aresztowania, które w praktyce może być przedłużane bez uzasadnienia⁵⁷¹.

⁵⁷⁰ J. Skorupka, *Tymczasowe aresztowanie w praktyce stosowania prawa*, „Palestra”, 2021, nr 1–2, s. 21.

⁵⁷¹ Wystąpienie RPO do Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 grudnia 2022 r., II.510.1292.2015.MM, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-12/Do_MS_aresztowanie_termin_6.12.2022.pdf [dostęp: 2 czerwca 2023 r.].

Choć nie zostało wyrażone to wprost w wystąpieniu RPO, to wskazać należy, że nieuzasadnione stosowanie bądź przedłużanie tymczasowego aresztowania stanowi czyn godzący w prawa człowieka, przez co RPO ponawia aktywność na rzecz uregulowania tej problematyki⁵⁷²

W szczególności, biorąc pod uwagę art. 5 ust. 1 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, a zatem nikt nie może być pozbawiony wolności, chyba, że – zgodnie z art. 5 ust. 1 c – dojdzie do zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą lub jeśli jest to konieczne w celu zapobieżenia popełnienia takiego czynu lub uniemożliwienia ucieczki po jego dokonaniu⁵⁷³.

Należy jeszcze wspomnieć o art. 214 k.k.w., w oparciu o który osoba tymczasowo aresztowana „korzysta co najmniej z takich uprawnień, jakie przysługują skazanemu odbywającemu karę pozbawienia wolności w systemie zwykłym w zakładzie karnym typu zamkniętego i nie stosuje się do niego ograniczeń innych niż te, które są konieczne do zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego, utrzymania porządku i bezpieczeństwa w areszcie śledczym oraz zapobieżenia wzajemnej demoralizacji tymczasowo aresztowanych”. Za istotne ograniczenie dla osoby tymczasowo aresztowanej, odnoszące się do sfery jej prywatności, można uznać sposób, w jaki odbywają się widzenia, mianowicie są one nie tylko nadzorowane przez funkcjonariusza Służby Więziennej, ale także odbywają się w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt tymczasowo aresztowanego z osobą odwiedzającą (art. 217 § 2 k.k.w.)⁵⁷⁴

Mocą nowelizacji kodeksu karnego wykonawczego, wprowadzono – z dniem 1 stycznia 2023 r. - regulacje dotyczące rozmieszczenia tymczasowo aresztowanych⁵⁷⁵, jak

⁵⁷² Ibidem.

⁵⁷³ Należy się także odnieść do art. 9 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka („nikt nie może być poddany arbitralnemu zatrzymaniu i aresztowaniu lub wygnaniu z kraju”), jak również do art. 41 ust. 1–3 Konstytucji RP („każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą”).

⁵⁷⁴ Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557.

⁵⁷⁵ Do art. 212 § 1 k.k.w. dodano ust. 1 a, zgodnie z którym oddziela się tymczasowo aresztowanych, którzy są lub byli funkcjonariuszami organów powołanych do ochrony bezpieczeństwa publicznego, funkcjonariuszami albo pracownikami Służby Więziennej, pracownikami organów wymiaru sprawiedliwości i ścigania, pracownikami administracji rządowej, do których czynności służbowych należy wykonywanie zadań z zakresu nadzoru nad organami powołanymi do ochrony bezpieczeństwa publicznego, Służbą Więzienną lub organami wymiaru sprawiedliwości, lub zadań związanych z podległością tych podmiotów, od pozostałych tymczasowo aresztowanych, chyba że zachodzi wyjątkowy wypadek uzasadniony ich stanem zdrowia lub względami organizacyjnymi, przy czym taki funkcjonariusz lub pracownik może być umieszczony wspólnie w celi mieszkalnej, jeżeli wyraża na to

również – z dniem 17 września 2022 r. – dotyczące zapewnienia im szczególnej ochrony⁵⁷⁶. Dzięki nim możliwe stało się wzmocnienie ochrony prywatności tymczasowo aresztowanych pozwalające na znaczne ograniczenie, jak nie całkowitą eliminację niekorzystnych zjawisk.

4.3.4. Sytuacja kobiet odbywających karę pozbawienia wolności, w tym kobiet ciężarnych oraz przebywających w przywieszonych domach dla matek i dzieci

Kobiety, jako bardzo specyficzna grupa osób pozbawionych wolności, są w sposób szczególny narażone na konsekwencje naruszenia ich godności, intymności jak również prywatności. Ze względu na rozległą materię, jaka w tej kwestii może zostać zaprezentowana, autor ograniczy się jedynie do najbardziej istotnych wniosków, które mogą stać się przedmiotem kontynuacji w odrębnej pracy.

Okoliczność pozbawienia wolności kobiety, nie tylko z punktu widzenia ograniczenia jej prawa do prywatności, praktycznie zawsze stanowi sytuację niezwykle trudną do zaakceptowania zarówno po stronie pozbawionej wolności, jak również bliskich jej osób. w literaturze wielokrotnie podkreślano, że kobiety znacznie gorzej niż mężczyźni znoszą izolację więzienną⁵⁷⁷. Jeszcze bardziej komplikuje się ta kwestia się w odniesieniu do kobiet, które zostały skazane na długoletnie kary pozbawienia wolności, włącznie z karą 25 lat pozbawienia wolności, bądź karą dożywotniego pozbawienia wolności.

Choć izolacja wpływa na każdego z więźniów w sposób odmienny, to u jednego osadzonego emocje te będą tłumione same w sobie, z kolei inna osoba będzie je eksponować. Dodatkowo należy wskazać, że każdy kto została pozbawiony wolności w sposób indywidualny przeżywać będzie okres przebywania w izolacji więziennej⁵⁷⁸.

zgodę, tylko z dorosłym tymczasowo aresztowanym, odpowiednio dobranym przy uwzględnieniu rodzaju popełnionego przez niego przestępstwa oraz właściwości osobistych.

⁵⁷⁶ Zgodnie z art. 212 ba § 1 k.k.w., który wszedł w życie z dniem 17 września 2022 r., stosuje się do tymczasowo aresztowanego warunki szczególnej ochrony, biorąc pod uwagę czynniki takie jak m. in.: poważne zagrożenie lub istnienie bezpośredniej obawy wystąpienia poważnego zagrożenia dla jego życia lub zdrowia.

⁵⁷⁷ A. Molesztak, *Wybrane aspekty zadowolenia z życia w opinii kobiet i mężczyzn osadzonych w zakładach karnych*, <https://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/5060?show=full> [dostęp: 15 maja 2023 r.].

⁵⁷⁸ M. Ćwikła, op. cit., s. 6.

Autorzy poruszający zagadnienie kobiet pozbawionych wolności zwracają uwagę na odmienność tego zjawiska w porównaniu z mężczyznami: kobiety są słabsze, wrażliwsze oraz bardziej uległe⁵⁷⁹ i mimo że stopień ich demoralizacji może być wręcz wysoki, to nie ulega wątpliwości, że dominujące miejsce – zgodnie z zakorzenionym w ludzkości sposobem myślenia na temat powinności kobiety – zajmuje przede wszystkim pełnienie roli matki, a także strażniczki ogniska domowego.

Izolacja kobiet wywołuje u nich stały niepokój. Kobiety ze względu na swoją odrębność biologiczną wymagają mniej surowych i jednocześnie bardziej „kobiecych” warunków odbywania kary szczególnie w odniesieniu do kwestii sanitarno - bytowych. Wskazuje się więc na konieczność złagodzenia reżimu i dyscypliny więziennej⁵⁸⁰.

Choć – ze względu na specyfikę miejsca jakim jest zakład karny – prawo do prywatności może ulec znacznemu ograniczeniu, to w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności skazane kobiety nadal zachowują prawa obywatelskie. Muszą się wprawdzie podporządkować wewnątrzzakładowym procedurom i regulaminom, lecz jednocześnie wciąż są adresatkami praw oraz obowiązków osoby skazanej określonych w oddziale 4 k.k.w z kolei źródłem praw i obowiązków każdego obywatela Polski jest Konstytucja RP. w świetle art. 41 ust. 1 każdej osobie przysługuje prawo zapewnienia nietykalności cielesnej i wolności osobistej, natomiast pozbawienie wolności może nastąpić tylko na zasadach oraz w trybie określonym w ustawie. Jak wynika z art. 41 ust. 4 Konstytucji RP każda osoba, która została pozbawiona wolności powinna być traktowana w sposób humanitarny.

Ponadto każdej osobie pozbawionej wolności przysługują wymienione w Konstytucji RP następujące prawa i wolności obywatelskie: ochrona życia (art. 39), prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci, dobrego imienia oraz decydowania o swoim życiu osobistym (art. 47), wolność i ochrona tajemnicy komunikowania się – ich ograniczenie może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony (art. 49), wolność sumienia i religii (art. 53), wolność wyrażania poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji (art. 54), prawo do ochrony zdrowia (art. 68), prawo do nauki (art. 70)⁵⁸¹.

⁵⁷⁹ M. Karwatowska, *Ciało kobiece vs ciało męskie (na podstawie werbalizacji studentów)*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 2013, nr 13, s. 126.

⁵⁸⁰ H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 269.

⁵⁸¹ Dz.U. 1997, NR 78 poz. 483.

Do praw obywatelskich odnosi się także bezpośrednio kodeks karny wykonawczy statuujący humanitarne wykonywanie kar z jednoczesnym zakazem stosowania tortur, niehumanitarnego albo poniżającego traktowania i karania (art. 4 § 1 k.k.w.). z kolei zgodnie z art. 4 § 2 k.k.w. „skazany zachowuje prawa i wolności obywatelskie, a ich ograniczenie wynikać może jedynie z ustawy oraz wydanego na jej podstawie prawomocnego orzeczenia”.

Zasada humanitaryzmu, jak również poszanowania godności ludzkiej została z kolei wyrażona w art. 3 k.k.w.

Należy wskazać, że humanitarny sposób obchodzenia się z osobami pozbawionymi wolności, w tym szczególnie w stosunku do kobiet, jak również tych kobiet, które znajdują się w okresie macierzyństwa, polega nie tylko na ich godnym traktowaniu, ale także zapewnia im jednocześnie poziom ochrony prywatności, który jest adekwatny do dolegliwości związanej z odbywaną karą.

W doktrynie można zaobserwować interesujący sposób interpretacji, dotyczący zagadnienia, czy w prawie karnym mamy do czynienia z zasadą humanizmu czy humanitaryzmu. Część wypowiedziujących się w tej kwestii nie widzi różnicy pomiędzy tymi pojęciami. Jednakże zdecydowana większość opowiada się za istnieniem zasady humanitaryzmu. Rozróżnienia obu terminów w doktrynie dokonał m.in. A. Wąsek, który stwierdził, że:

[...] humanizm oznacza taki kierunek rozwiązań, który nakazuje ze zrozumieniem, troską i empatią odnosić się do drugiego człowieka, widzieć jego osobowość w całej złożoności i wielości czynników ją kształtujących, całościowo ujmować dobre i złe zachowania w przeszłości i obecnie. Centralnym punktem odniesienia tak pojmowanej zasady humanizmu powinna być idea przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka. Rozumiana w ten sposób „zasada humanizmu” powinna cechować wszelkie kontakty międzyludzkie i dlatego pozbawiona jest jakiegokolwiek znaczenia kierunkowego. z kolei [...] „zasada humanitaryzmu” ma inny charakter, jej zakres jest węższy od zakresu „zasady humanizmu” i dlatego właśnie z treści „zasady humanitaryzmu” da się wyprowadzić treść normatywną, zgodnie z którą wykluczone jest stosowanie kar lub środków karnych, z którymi wiązałyby się cierpienia przekraczające potrzeby wynikające z funkcji sprawiedliwościowej i resocjalizacyjnej prawa karnego, a w szczególności przekraczające swą dolegliwością stopień zawinienia⁵⁸².

⁵⁸² A. Wąsek, *Kodeks karny. Komentarz*, t. 1, Gdańsk 1999, cit. per: W. Sobczak, *Komentarz do art. 10 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych*, [in:] R. Wieruszewski (red.),

W literaturze przedmiotu można odnaleźć stwierdzenie, że humanitaryzm oznacza poszanowanie dobra człowieka, jego godności i potrzeb z uwzględnieniem sytuacji, w jakiej się znajduje⁵⁸³, nie wyłączając szczególnej okoliczności jaką jest pozbawienie wolności.

Temat konieczności humanitarnego traktowania osób pozbawionych wolności podejmował też wielokrotnie Rzecznik Praw Obywatelskich, odnosząc się m. in. pozytywnie do prac nad projektem ustawy modernizacyjnej Służby Więziennej na lata 2021–2024. Jej założeniem jest poprawa infrastruktury oraz warunków materialnych jednostek penitencjarnych. Jak wskazał RPO infrastruktura więzienna może tworzyć środowisko umożliwiające godne traktowanie więźniów i wspierające działania resocjalizacyjne, lub wręcz odwrotnie, tworzyć środowisko opresyjne, które ich odczłowiecza i instytucjonalizuje. Ważną rolę odgrywa sama lokalizacja więzienia. Jeśli znajduje się ono w odległych lub nieodpowiednich obszarach, więźniowie są często odcięci od swoich rodzin i zasobów społecznych, które mogłyby pomóc w procesie resocjalizacji. Zwiększa to poczucie izolacji fizycznej i emocjonalnej oraz zwiększa ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa⁵⁸⁴. Szczególnie w przypadku kobiet pozbawionych wolności, a także tych, które w warunkach izolacyjnych sprawują opiekę nad dziećmi, bliskość od miejsca osadzenia do domu ma kluczowe znaczenie dla zachowania ciągłości relacji rodzinnych.

Ponadto bardzo ważnym impulsem w humanitarnym postępowaniu z osobami pozbawionymi wolności była wizyta papieża św. Jana Pawła II w więzieniu w Płocku w 1991 r., podczas której zostały wypowiedziane do więźniów takie pokrzepiające słowa jak m. in.: „jesteście skazani, ale nie potępieni”; „macie szanse powrotu do społeczeństwa”⁵⁸⁵. Można uznać to za wyraz nie tylko szacunku, ale także poszanowania dla godności osób skazanych na karę pozbawienia wolności.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. Komentarz, Lex 2012, <http://lex.online.wolterskluwer.pl/> [dostęp: 29 listopada 2017 r.], cit. per: M. Bielecki, op. cit., s. 167.

⁵⁸³ A. Szymanowska, T. Szymanowski, op. cit., s. 59.

⁵⁸⁴ <https://bip.brpo.govol.pl/pl/content/jak-powinno-wygladac-humanitarne-wiezienie-apel-rpo-do-ministra-sprawiedliwosci-ws> [dostęp: 24 stycznia 2023 r.].

⁵⁸⁵ *Jan Paweł II, Przemówienie na spotkaniu z więźniami*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1991, s. 10, cit. per: A. Szymanowska, T. Szymanowski, op. cit., s. 67.

Ponadto zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, prawo do traktowania humanitarnego, o którym mowa w art. 40 oraz art. 41 ust. 4 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, jako jedno z niewielu praw obywatelskich ma charakter absolutny i nie może być w żadnych warunkach ograniczone⁵⁸⁶.

Podobny pogląd został wyrażony przez Tomasza Kalisza, który stwierdził, że

[...] nawet najbardziej niebezpieczny przestępca nie traci przymiotu przynależności do rodzaju ludzkiego. w tym sensie obowiązek godnego, ludzkiego traktowania skazanego jest niezależny od rodzaju i wagi przewinienia oraz karnoprawnej reakcji na ten czyn⁵⁸⁷.

W przypadku kobiet, a tym bardziej tych, które w okresie odbywania kary pozbawienia wolności zostały matkami, ich godne traktowanie wydaje się być niekwestionowaną wizytówką współczesnego systemu penitencjarnego.

Warunki, które sprzyjałyby godnemu traktowaniu pozbawionych wolności kobiet, z uwzględnieniem jak najdalej idącej ochrony ich prywatności, wciąż niestety pozostawiają jeszcze wiele do życzenia.

W Polsce nie funkcjonują bowiem zakłady karne przeznaczone wyłącznie dla kobiet. z tego względu kobiety odbywają karę pozbawienia wolności w zakładach karnych tego samego typu co mężczyźni, choć oczywiście – zgodnie z art. 87 §1 k.k.w – odbywają tę karę odrębnie od mężczyzn, co oznacza, że kobiety nie mogą przebywać w jednej celi, bądź w ramach jednego oddziału wraz z mężczyznami. Zasadą jest, że kobietę umieszcza się w zakładzie karnym typu półotwartego, chyba że stopień demoralizacji lub względy bezpieczeństwa przemawiają za odbywaniem kary w zakładzie karnym innego typu. Cele pozostają otwarte w ciągu pory dziennej, a ponadto umożliwia się osobie skazanej podejmowanie pracy także poza zakładem karnym.

Jeśli z kolei kobieta trafi do zakładu karnego typu otwartego⁵⁸⁸, to może liczyć na zachowanie najwyższego stopnia swobody na miarę warunków determinowanych

⁵⁸⁶ E. Dawidziuk, *Traktowanie osób...*, s. 16.

⁵⁸⁷ T. Kalisz, *Znęcanie się ...* s. 228.

⁵⁸⁸ Zgodnie z nowelizacją kodeksu karnego wykonawczego, z dnia 5 sierpnia 2022 roku, tj. ustawą z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy – Kodeks Karny Wykonawczy – oraz niektórych innych ustaw, zaostreniu uległy przepisy odnoszące się do wykonywania kary pozbawienia wolności w zakładach karnych typu otwartego, m. in. stosownie do art. 92 ust. 13 k.k.w., który wszedł w życie z dniem 17.09.2022 r. korespondencja skazanych może ulegać cenzurze (przed nowelizacją nie podlegała

pozbawieniem wolności, a przez to i prywatności, co znacząco zwiększa komfort odbywanej przez nią kary. Pobyt w tym typie zakładu karnego wiąże się przede wszystkim z najmniejszym stopniem kontrolowania życia osadzonego. Zasadniczo skazani mogą cieszyć się także z wielu przysługujących im uprawnień, w przeciwieństwie do pozostałych typów zakładów karnych.

Z kolei w stosunku do kobiet ciężarnych stosuje się odmienne procedury penitencjarne, mając na uwadze nie tylko stan fizjologiczny przyszłej matki, ale także dobro jej nienarodzonego dziecka. Jeśli kobieta ciężarna musi odbywać karę bezwzględnego pozbawienia wolności, to przynajmniej dąży się do zminimalizowania negatywnych skutków tej izolacji. Zgodnie z art. 87 § 3 k.k.w. kobiecie ciężarnej zapewnia się specjalistyczną opiekę lekarską.

Z kolei po porodzie, kobieta wraz z dzieckiem umieszczana jest w jednym w funkcjonujących w Polsce przywiesiennym domu dla matek i dzieci, które są zlokalizowane w przy Zakładzie Karnym w Grudziądzu bądź przy Zakładzie Karnym w Krzywańcu, o ile kobieta wyrazi wolę zajmowania się dzieckiem, jak również dopełni niezbędnych w tym celu formalności.

Na podstawie art. 87 § 4 k.k.w. wydano rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości, z dnia 17 września 2003 r. regulujące tryb przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania tych placówek⁵⁸⁹. Należy wskazać, że akt ten w określonych granicach sprzyja kobietom matkom w utrzymaniu przez nie prywatności w okresie sprawowania opieki nad swoim dzieckiem. Biorąc pod uwagę choćby § 10.1 stanowiący na temat wyposażenia wszystkich pomieszczeń domu, które powinny być zbliżone do warunków domowych. Pozwala to zatem – w szerszym stopniu – niż ma to miejsce w zakładach karnych, na zachowanie większych swobód, przyjemniejsze spędzanie czasu ze swoim dzieckiem, w tym chwilowe nacieszenie się klimatem domu matki i dziecka, który bardziej kojarzy się z domem niż miejscem izolacji.

cenzurze), czy też – stosownie do art. 92 ust. 14 k.k.w., który wszedł w życie z dniem 17.09.2022 r. – rozmowy telefoniczne skazanych lub rozmowy skazanych prowadzone za pomocą innych środków łączności, mogą podlegać kontroli administracji zakładu karnego (przed nowelizacją rozmowy telefoniczne skazanych nie podlegały kontroli ze strony administracji zakładu karnego).

⁵⁸⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2003 r. w sprawie trybu przyjmowania matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek (Dz.U. Nr 175, poz. 1709).

Poczucie zachowania prawa do prywatności kobiety matki, może mieć szczególnie znacznie.

Jak podaje Justyna Ryter

[...] dbałość o zachowanie swojej prywatności, w tym niedopuszczenie do przekroczenia akceptowalnych granic tego atrybutu, najgłębszej intymności każdego człowieka powoduje, że możliwość zachowania prawa do poszanowania ze strony innych prywatności – także w warunkach pozbawienia wolności – chroni poczucie indywidualności i godności osadzonej, a zwłaszcza w tym szczególnym dla niej okresie, jakim jest czas ciąży i wychowywania małego dziecka⁵⁹⁰.

O zasadach realizacji kary pozbawienia wolności w stosunku do kobiet, w tym tych, które posiadają dzieci, wspomnieć także należy na gruncie zaleceń zawartych w Europejskich Regułach Więziennych, zgodnie z którymi niemowlęta i małe dzieci mogą pozostać w zakładzie karnym z rodzicem tylko wtedy, gdy leży to w ich najlepszym interesie, a jednocześnie nie traktuje się ich jak więźniów (pkt. 36.1)⁵⁹¹.

Z tych względów zapewnia się dzieciom, których matki roztaczają nad nimi opiekę w okresie odbywania kary pozbawienia wolności, warunki bytowe możliwie najbliższe warunkom domowym.

Ponieważ do domu matki i dziecka trafiają skazane, niezależnie od rodzaju i typu zakładu karnego, w którym dotychczas odbywały karę, oceniane są ich postawy na podstawie których psycholog i lekarz określają predyspozycje skazanych do opieki nad dzieckiem⁵⁹². Dziecko może przebywać pod opiekę skazanej matki jedynie do ukończenia przez nie trzeciego roku życia. w szczególnych przypadkach okres ten może ulec skróceniu bądź przedłużeniu.

Atmosfera panująca w domu matki i dziecka określana jest najczęściej jako domowa lub wręcz przytulna, w porównaniu do warunków panujących w zakładzie karnym. Nie da się ukryć, że sprzyja w znacznie większym stopniu nie tylko zachowaniu

⁵⁹⁰ J. Ryter, *Przetwarzanie danych osobowych o stanie zdrowia kobiet odbywających karę pozbawienia wolności*, „The Prison Systems Review”, 2020, nr 106, s. 59.

⁵⁹¹ <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Europejskie%20regu%C5%82y%20wi%C4%99zienne%20i%20regu%C5%82y%20Mandeli%20-%20Zalecenia%20Mi%C4%99dzynarodowe.pdf> [dostęp: 2 czerwca 2023 r.].

⁵⁹² K. Marzec-Holka, *Dzieciobójstwo – przestępstwo uprzywilejowane czy zbrodnia?*, Bydgoszcz 2004, s. 242–243.

prywatności przez pozbawione wolności matki ale także pozwala poczuć namiastkę domowej atmosfery.

Jak potwierdza Katarzyny Sitnik wyposażenie oraz organizacja placówki przypomina warunki domowe⁵⁹³.

Ponadto N. Gniadek opisuje w swojej pracy, że Dom Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym w GrudziąDz.U. to czteropiętrowy budynek, umieszczony w centrum kompleksu więziennego, z nieokratowanymi oknami, placem zabaw i ogródkiem znajdującym się przed domem. Pokoje matek są trzyosobowe, jasne i przytulne, obok łóżka matki stoi łóżeczko dziecięce⁵⁹⁴.

Dzieci matek więźniarek zasadniczo nie odczuwają skutków pozbawienia wolności ze względu na to, że przebywając wraz z matką do ukończenia trzeciego roku życia, jeszcze nie zdają sobie sprawy z miejsca, w którym przyszło im żyć, szczególnie ze względu na to, że w początkowym okresie życia dla dziecka najistotniejsze znaczenie ma fakt bycia przy matce, a mniej istotne znacznie ma to, gdzie to życie się toczy.

Istotną z perspektywy ochrony prywatności kwestią jest nie wpisywanie w dokumentach dotyczących dzieci, szczególnie w akcie urodzenia, wzmianek na temat ich przyjścia na świat w warunkach izolacji więziennej matki, co ma zabezpieczyć przyszłe interesy dziecka przed ewentualnym piętnowaniem jego przeszłości.

Zgodnie z art. 47 Konstytucji „każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym”. Konsekwencją wskazanego przepisu są w dalszej kolejności art. 48-51, precyzujące jak w konkretnych sytuacjach dotyczących obywatela gwarantuje się poszanowanie m. in. jego życia prywatnego.

Przenosząc gwarancje określone w art. 48 Konstytucji na grunt wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet matek, które odbywając karę pozbawienia wolności poddają się określonym regułom życia w więziennej społeczności, należy zaznaczyć, że dysponują one prawem do podejmowania szeregu decyzji oraz czynności odnoszących się bezpośrednio do dziecka bez ingerencji innych osób. Dotyczy to w szczególności takich spraw jak: prawo do decydowania o sposobie leczenia dziecka, jego rozwoju duchowym, jak również edukowaniu. Art. 48 Konstytucji gwarantuje

⁵⁹³ K. Sitnik, *Uwaga dotycząca wykonywania kary pozbawienia wolności w przywieziennych Domach dla Matki i Dziecka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, 2012, t. XXVIII, s. 242.

⁵⁹⁴ N. Gniadek, *Matka i dziecko w zakładzie karnym (doniesienie z badań)*, „Studia Gdańskie”, 2011, t. XXVIII, s. 144.

zatem, że matka, która wraz ze swoim dzieckiem przebywa w warunkach izolacji więziennej, nie może podlegać jakimkolwiek formom nacisku, bądź nakazanego sposobu wychowywania swojego dziecka, który nie byłby jej własnym poglądem na kształtowanie osobowości potomka. Zakres władzy rodzicielskiej może podlegać jedynie sądowemu ograniczeniu z uwagi na brak należytej pieczy nad dzieckiem, bądź ze względu na zagrożenie dla jego dobra. Władza rodzicielska jest regulowana przez Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁵⁹⁵, zaś jej ograniczenie może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

I tak art. 48 ust. 1 k. r. i o. wskazuje, że rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. Powyższa regulacja może znaleźć zastosowanie do skazanych kobiet matek, które nawet w warunkach izolacji więziennej dysponują prawem wychowywania dziecka zgodnie z własną wizją macierzyństwa oraz właściwymi sobie przekonaniem dotyczącymi tego, co dla dziecka będzie najbardziej odpowiednie. a zatem zasady odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety pozostają bez wpływu na kwestię wychowywania dzieci w sposób, który stanowi część prowadzonego przez matki procesu wychowawczego, zgodnego z ich własnymi poglądami, przekonaniem oraz wyznawanymi wartościami, aczkolwiek z wyłączeniem wszelkich sytuacji, które mogłyby ingerować w tzw. dobro dziecka bądź mu zagrażać⁵⁹⁶.

Specyfika wykonywania kary pozbawienia wolności w stosunku do kobiet powoduje, że kwestia ochrony ich prawa do prywatności może być i zapewne często jest odmiennie postrzegana niż ma to miejsce w stosunku do skazanych mężczyzn. Już sama okoliczność odbywania przez kobiety kary pozbawienia wolności w zakładach karnych typu półotwartego – co do zasady – pozytywnie oddziałuje na kwestie prywatności oraz swobody, jak również większe, niż ma to miejsce w zakładach karnych typu zamkniętego, możliwości podejmowania drobnych decyzji dotyczących spędzania czasu poza celą mieszkalną, bądź też kontaktowania się z innymi osadzonymi.

⁵⁹⁵ Dz.U. 1964 nr 9 poz. 59.

⁵⁹⁶ Zgodnie z art. 72 Konstytucji RP, państwo ma obowiązek zapewnienia ochrony praw dziecka, prawo do opieki i pomocy władz publicznych dziecka pozbawionego opieki rodzicielskiej, obowiązek państwa ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją, a ponadto obowiązek władz publicznych oraz osób odpowiedzialnych za dziecko do wysłuchania i w miarę możliwości do uwzględnienia zdania dziecka w toku ustalania praw dziecka. Na mocy wskazanego przepisu powołano Rzecznika Praw Dziecka.

W porównaniu z zakładem karnym typu zamkniętego w zakładzie półotwartym występuje mniejszy stopień zabezpieczenia i izolacji skazanych⁵⁹⁷.

Jak podaje Roksana Sadzuga, odrębność biologiczna kobiet powoduje, że wymagają one zupełnie innego podejścia, m.in. mniej surowych warunków odbywania kar⁵⁹⁸. z kolei mniej surowe warunki odbywania kary wiązać się mogą w szczególności z mniejszymi rygorami wpływającymi na mniejsze ograniczenie prywatnej sfery osadzonej.

Jeszcze – co należy uznać za słuszny kierunek - mniejszym stopniem rygoryzmu charakteryzuje się sposób wykonywania kary pozbawienia wolności w stosunku do kobiet, które rodzą i wychowują dzieci w zakładach karnych.

4.3.5. Osoby odbywające karę pozbawienia wolności w trybie dozoru elektronicznego

W stosunku do osób, wobec których orzeczono karę pozbawienia wolności, system dozoru elektronicznego wydawać się może wręcz idealnym rozwiązaniem we względu na znaczne ograniczenie – w stosunku do odbywania kary w zakładzie karnym – ingerencji w prawo do prywatności pozbawionego wolności, zaś przede wszystkim z uwagi na możliwość odbywania kary pozbawienia wolności w warunkach domowych, a także wśród osób bliskich, co znacząco przybliży skazanego do poczucia życia w warunkach wolnościowych.

Nie oznacza to jednocześnie, iż ingerencji w życie prywatne skazanego nie ma, lecz sposób jej realizacji odbywa się w warunkach znacznie bardziej znośnych i łatwiejszych do zaakceptowania, niż miałyby to miejsce w warunkach *stricte* więziennych.

System dozoru elektronicznego może być realizowany w formie dozoru stacjonarnego, za pomocą którego można kontrolować przebywanie przez skazanego w określonych dniach tygodnia i godzinach we wskazanym przez sąd albo komisję

⁵⁹⁷ J. Deputat, *Problematyka odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety*, „Kortowski Przegląd Prawniczy”, 2018, nr 3, s. 2.

⁵⁹⁸ R. Sadzuga, *Macierzyństwo czynnikiem wspomagającym resocjalizację kobiet w zakładach karnych*, [in:] M. M. Szwejkowska, K. D. Ryś (red.), *Współczesne wyzwania dla systemów penitencjarnych na świecie*, Olsztyn 2016, s. 205.

penitencjarną miejscu; ale także w formie dozoru mobilnego, za pomocą którego można kontrolować bieżące miejsce pobytu skazanego, niezależnie od tego, gdzie skazany przebywa, czy też w formie dozoru zbliżeniowego polegającego na kontrolowaniu zachowywania przez skazanego określonej minimalnej odległości od osoby wskazanej przez sąd⁵⁹⁹.

Z dniem 1 stycznia 2023 r. weszła w życie większość zmian wynikających z nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego z 5 sierpnia 2022 r. o zmianie ustawy oraz niektórych innych ustaw⁶⁰⁰, choć niektóre z nich zaczęły już obowiązywać od września 2022 r. Założeniem tych zmian było usprawnienie postępowania w przedmiocie udzielenia skazanemu zezwolenia na odbywanie kary pozbawienia wolności w trybie dozoru elektronicznego. Dodatkowe przesłanki umożliwiające skazanym odbywanie kary w tej formie, przyczyniają się do ograniczenia negatywnych następstw izolacji więziennej z dala od osób najbliższych oraz w miejscach współdzielonych z osobami, co do obecności których nierzadko trudno jest się przyzwyczaić, podobnie jak ze względu na warunki bytowe panujące w jednostkach penitencjarnych, wskutek których niezwykle trudno jest zachować choćby minimum prywatności.

Przed zmianami nowelizacyjnymi zasadą było, że wykonywanie kary pozbawienia wolności w trybie dozoru elektronicznego można było zastosować wobec skazanych na karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą jednego roku i sześciu miesięcy. w wyniku zmian poszerzono możliwości zastosowania systemu także wobec osób, które zostały skazane na karę pozbawienia wolności krótszą niż trzy lata, jednakże gdy do zakończenia odbywania kary skazanemu nie zostało więcej niż sześć miesięcy, a jednocześnie kara nie została orzeczona w warunkach multirecydywy. Kolejna zmiana odnosi się do zagadnienia związanego z osiąganiem celów kary pozbawienia wolności.

Tradycyjnie wśród celów kary pozbawienia wolności wyróżnia się sprawiedliwą odpłatę, prewencję ogólną oraz prewencję szczególną⁶⁰¹.

⁵⁹⁹ Art. 43 b § 3 k.k.w.

⁶⁰⁰ Dz. U. 2022 r. poz. 1855.

⁶⁰¹ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”, Kraków 2010, s. 411–412.

W aktualnym stanie prawnym sąd nie musi już uzasadniać, że cele kary pozbawienia wolności zostaną osiągnięte w wyniku zastosowania systemu dozoru elektronicznego na rzecz konieczności uzasadnienia odmowy zastosowania systemu. Założono bowiem, że w momencie orzekania w przedmiocie zezwolenia skazanemu na wykonywanie kary pozbawienia wolności w tym trybie, nie sprzeciwi się on realizacji zadań, które ma spełnić orzeczona w ten sposób kara.

O wyrażeniu zgody na odbywanie przez skazanego kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, co do zasady, orzeka sąd penitencjarny, w którego okręgu skazany przebywa, albo komisja penitencjarna działająca w zakładzie karnym, w którym skazany przebywa (art. 43e § 1 k.k.w.).

Aby mogła być wykonywana kara pozbawienia wolności w trybie dozoru elektronicznego, po stronie skazanego musi ponadto występować przesłanka posiadania stałego miejsca pobytu, zaś w razie zamieszkiwania w tym miejscu jeszcze przez inne pełnoletnie osoby, muszą one wyrazić pisemną zgodę na odbywanie przez skazanego kary w systemie dozoru elektronicznego w miejscu wspólnego zamieszkiwania (art. 43la § 1 k.k.w.), jak również zgodę na wykonywanie czynności kontrolnych wobec skazanego przez podmiot dozoru. Co ciekawe, nawet pomimo braku pisemnej zgody osoby, która ma wspólne miejsce zamieszkania ze skazanym, sąd penitencjarny może udzielić zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, o ile wykonanie kary nie będzie się wiązać – w sposób oczywisty – z nadmiernymi trudnościami dla osoby, która tej zgody nie wyraziła i jednocześnie naruszać to będzie jej prywatność jedynie w nieznacznym stopniu (art. 43la § 4 k.k.w.).

Inną konieczną przesłanką, której niespełnienie uniemożliwiłoby skazanemu odbycie kary w systemie dozoru elektronicznego jest posiadanie odpowiednich warunków technicznych, dzięki którym stanie się możliwa obsługa nadajników i rejestratorów.

W sytuacji skazanego, który jeszcze nie rozpoczął odbywania kary w zakładzie karnym, może zostać udzielone zezwolenie na odbycie kary w systemie dozoru elektronicznego, o ile względy bezpieczeństwa i stopień demoralizacji, jak również inne szczególne okoliczności nie będą przemawiać za tym, aby osoba ta musiała odbyć karę wyłącznie w zakładzie karnym. Podobnie jak to miało miejsce przed nowelizacją,

skazanemu, który rozpoczął już odbywanie kary pozbawienia wolności, można udzielić zezwolenia na odbycie reszty kary w systemie dozoru elektronicznego, o ile za taką formą odbycia reszty kary przemawia dotychczasowa postawa i zachowanie skazanego. Możliwość odbycia przez skazanego reszty kary w formie dozoru elektronicznego stanowi pewnego rodzaju gratyfikację w związku ze spełnieniem wymaganych prawem przesłanek, których wystąpienie zależy w dużej mierze od postawy samego skazanego, o której mowa powyżej.

Obowiązki nałożone na skazanego w związku z dozorem elektronicznym ingerują w jego prywatność i zgodnie z art. 43 n § 1 k.k.w. kształtują się następująco: skazany ma obowiązek w sposób nieprzerwany nosić nadajnik, dbać o powierzone mu środki techniczne, w tym zwłaszcza chronić je przed utratą, zniszczeniem, uszkodzeniem lub uczynieniem niezdatnymi do użytku, oraz zapewniać ich stałe zasilanie energią elektryczną; udostępniać podmiotowi dozoruącemu powierzone środki techniczne do kontroli, naprawy lub wymiany na każde żądanie tego podmiotu, w tym również umożliwiając pracownikom tego podmiotu wejście do pomieszczeń, w których skazany przebywa, lub na nieruchomości stanowiącą jego własność, lub będącą w jego zarządzie; udzielać prezesowi sądu lub upoważnionemu sędziemu, sądowemu kuratorowi zawodowemu, podmiotowi dozoruącemu i podmiotowi prowadzącemu centralę monitorowania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary i wykonywania nałożonych obowiązków oraz stawiać się na wezwania sędziego i kuratora.

Dodatkowo skazany, wobec którego wykonywany jest dozór stacjonarny, zobowiązany jest do pozostawania we wskazanym przez sąd albo komisję penitencjarną miejscu w wyznaczonym czasie; odbierania połączeń przychodzących do rejestratora stacjonarnego; umożliwienia sądowemu kuratorowi zawodowemu wejścia do mieszkania lub na teren nieruchomości, gdzie zainstalowano rejestrator; udzielania wyjaśnień prezesowi sądu lub upoważnionemu sędziemu, sądowemu kuratorowi zawodowemu, podmiotowi dozoruącemu i podmiotowi prowadzącemu centralę monitorowania danych dotyczących przebiegu odbywania kary i wykonywania nałożonych obowiązków oraz stawiać się na wezwania sędziego i kuratora, również przy użyciu rejestratora stacjonarnego (art. 43 n § 2 k.k.w.).

Z kolei skazany, wobec którego wykonywany jest dozór mobilny lub zbliżeniowy, ma obowiązek nieprzerwanie nosić rejestrator przenośny; odbierać połączenia przychodzące do rejestratora przenośnego; jak również udzielać wyjaśnień prezesowi sądu lub upoważnionemu sędziemu, sądowemu kuratorowi zawodowemu, podmiotowi dozoru i podmiotowi prowadzącemu centralę monitorowania dotyczących przebiegu odbywania kary i wykonywania nałożonych obowiązków oraz stawiać się na wezwania sędziego i kuratora, również przy użyciu rejestratora stacjonarnego (art. 43 n § 3 k.k.w.).

Zgodnie z art. 43 t § 2 k.k.w. za pomocą centrali monitorowania, podmiot który nią zarządza, monitoruje każdą aktywność skazanego, jak również dopełnia innych czynności, zgodnie z poleceniami wydanymi przez prezesa sądu, upoważnionego sędziego, sędziego penitencjarnego i sądowego kuratora zawodowego. Za pomocą centrali monitorowania można kontrolować miejsce pobytu skazanego, przestrzeganie przez niego obowiązków nałożonych w związku z dozorem, rejestrować każde zdarzenie polegające na przerwaniu lub nawiązaniu łączności między środkami technicznymi oraz każde nieuprawnione oddziaływanie na te środki, jak również wyczerpanie się wewnętrznego źródła zasilania.

W każdym momencie podmiot dozoru może dokonać sprawdzenia poprawności funkcjonowania i użytkowania rejestratora lub nadajnika, a szczególnie wtedy, gdy zostanie stwierdzone, że doszło do nieuprawnionego oddziaływania na rejestrator lub nadajnik.

Do wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego odnoszą się rekomendacje Rady Europy. Wśród pozytywnych następstw zastąpienia dozorem elektronicznym kary pozbawienia wolności realizowanej w murach więziennych wskazuje się przede wszystkim na następstwa bezpośrednio odnoszące się do skazanych, a zatem: zmniejszenie populacji więziennej, jak również ograniczenie negatywnych następstw przebywania przez osadzonych w izolacji więziennej, szczególnie ze względu na obdarcie z prywatności, konieczność podporządkowania się wewnętrznemu regulaminowi, czy też wypadków naruszenia godności osobistej.

Jak wskazuje T. Szymanowski stanowisko międzynarodowych europejskich rekomendacji związanych z wykorzystaniem dozoru elektronicznego w wykonywaniu

kar zostało zawarte w kilku rekomendacjach Rady Europy, tj. rekomendacja Nr R (2014) Komitetu Rady Europy dotycząca dozoru elektronicznego z 19 lutego 2014 r., rekomendacja Nr R(99)22 Komitetu Ministrów Rady Europy, dotycząca przeludnienia w więzieniach i wzrostu populacji więziennej (szczególnie por. pkt 9 i 17 załącznika do tych zaleceń), rekomendacja Nr R(92)16 Komitetu Ministrów Rady Europy – Europejskie Reguły dotyczące sankcji i środków alternatywnych (por. zwłaszcza Reg. 90), oraz rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy Rec(2000)22 w usprawnieniu implementacji Europejskich Reguł dotyczących sankcji i środków alternatywnych (por. szczególnie pkt 1 załącznika nr 2 do pierwszej z tych rekomendacji)⁶⁰².

Rekomendacja nr R(99) 22 z 1999 r. Komitetu Ministrów Rady Europy m. in. odnosi się do przepełnienia więzień i szybkiego wzrostu populacji więźniów, w której wprost zalecono stosowanie dozoru elektronicznego jako jednego ze sposobów zmniejszania ilości osadzonych w zakładach karnych⁶⁰³.

Z perspektywy ochrony prawa do prywatności dozór elektroniczny dzięki temu, iż kontrola skazanego sprawowana jest w formie zdalnej, pozwala na nadzorowanie procesu wykonywania kary pozbawienia wolności w stosunku do osoby, która otrzymała zezwolenie na taki sposób odbywania kary. Bez wątpienia dozór elektroniczny może być niezwykle dogodną alternatywą dla osób, które choć zostały skazane na bezwzględną karę pozbawienia wolności, mogą – w pewnym sensie – cieszyć się wolnością rozumianą jako wolność od konieczności przebywania poza miejscem zamieszkania, wśród osób obcych, o różnym poziomie moralności, jak również w warunkach znacznego zagrożenia naruszeniem prawa do prywatności.

⁶⁰² T. Szymanowski, *System dozoru elektronicznego w wykonywaniu kary pozbawienia wolności*, „Palestra”, 2016, nr 6, s. 16.

⁶⁰³ K. Mamak, *Dozór elektroniczny – rozważania na tle kary pozbawienia wolności, kary ograniczenia wolności oraz przestępstwa samouwolnienia (art. 242 § 1 k. k.)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”, 2017, rok XXI, z. 3, s. 12.

Rozdział 5.

Wybrane sytuacje oraz ich wpływ na ochronę prawa do prywatności osób pozbawionych wolności

5.1. Warunki bytowe

Pojęcie „warunki bytowe” może być pojemnie ujmowane, ale generalnie odnosi się do warunków materialnych, z jakimi ma do czynienia, bądź jakimi dysponuje człowiek. Warunki bytowe można też utożsamiać z prowadzeniem określonego poziomu życia.

Jak wskazuje Janusz Piasny

[...] poziom życia jest pojęciem, którym określa się, najogólniej biorąc, jakość warunków egzystencji w sensie stopnia zaspokojenia ważniejszych potrzeb, „urządzenia się”, wygody i przyjemności życia. w tym ujęciu jest to synonim najszerzej pojętych warunków życia⁶⁰⁴.

Część osób pozbawionych wolności, jeszcze podczas funkcjonowania w warunkach wolnościowych, miała zazwyczaj do czynienia z niskim poziomem warunków bytowych. Można nawet pokusić się o stwierdzenie, że pobyt w zakładzie karnym ustabilizował ich warunki bytowe poprzez zapewnienie im regularnych posiłków, stałych miejsc i pór spoczynku, czy też zapewnienie im niezbędnej pomocy i opieki medycznej, a w uzasadnionych przypadkach także i wsparcia psychologicznego oraz możliwości podjęcia pracy.

Ponadto sposób, w jaki traktuje się osobę pozbawioną wolności, a także warunki w jakich przyszło jej żyć, mogą odzwierciedlać jej faktyczną więzienną sytuację, w tym mogą pozwalać, bądź nie – choćby w minimalnym stopniu – dokonywać wyborów przez tę osobę zakresie wyżywienia, ubioru, sposobu spędzania wolnego czasu, czy odbywania pór spoczynku, co będzie też uzależnione od typu zakładu karnego, w którym jest odbywana kara pozbawienia wolności.

⁶⁰⁴ J. Piasny, *Poziom i jakość życia ludności oraz źródła i mierniki ich określania*, „Ruch Prawniczy, Socjologiczny i Ekonomiczny”, 1993, rok LV, z. 2, s. 73.

Przez pryzmat takiego rozmiennia warunków bytowych mogą one determinować możliwość podejmowania decyzji odnoszących się do postępowania zgodnego z własnym wyborem, przekonaniem, czy też obranym kierunkiem życia. Oznacza to, że warunki bytowe osób odbywających karę pozbawienia wolności, mogą w określonych granicach świadczyć o faktycznej, a nie jedynie teoretycznej możliwości zachowania prawa do prywatności w takich granicach, na ile pozwala to godzenie tych warunków z karą pozbawienia wolności.

Jerzy Migdał i Janusz Raglewski wskazali, że przez okres trwania II Rzeczypospolitej warunki bytowe osób pozbawionych wolności ulegały zmianom, a w dużej mierze było to uzależnione od sytuacji finansowej więziennictwa oraz rozmiarów przeludnienia⁶⁰⁵. Sprawa ta dotyczyła także innych okresów więziennictwa. w aktualnym stanie funkcjonowania systemu penitencjarnego kwestie te w dalszym ciągu wpływają na ocenę warunków życia osób w izolacji, biorąc pod uwagę okoliczność, że nawet najlepiej funkcjonująca jednostka penitencjarna nie zrekompensuje jej mieszkańcom nadmiernej ciasnoty wywołanej przeludnieniem, a także braku środków na stworzenie „bardziej prywatnych” kąpek sanitarnych.

Jak bowiem stwierdza E. Dawidziuk, warunki bytowe panujące w jednostce penitencjarnej wpływają na poczucie własnej godności skazanych, którzy przebywają w nich niekiedy przez bardzo długi okres⁶⁰⁶. z drugiej jednak strony, w zależności od indywidualnego stopnia wrażliwości, w miarę wydłużonego okresu przebywania w warunkach izolacyjnych, może u niektórych osób dochodzić do zwiększonej tolerancji na ograniczoną przestrzeń prywatną.

Wskazać przy tym należy, że pozbawiony wolności – szczególnie w zakładach karnych typu zamkniętego - spędza w celi na ogół 23 godziny na dobę, poza jednogodzinnym spacerem, często w warunkach trudnych do zaakceptowania, uniemożliwiających normalne funkcjonowanie w kwestiach odnoszących się do higieny, wentylacji, warunków sanitarno-bytowych, determinujących pozbawienie minimum niezbędnej do utrzymania higieny psychicznej własnej przestrzeni⁶⁰⁷.

⁶⁰⁵ J. Migdał, J. Radlewski, *Kara pozbawienia...*, s. 165.

⁶⁰⁶ E. Dwidziuk, *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2013, s. 72.

⁶⁰⁷ A. Baładynowicz, *Zachowania okrutne skazanych podczas odbywania kary pozbawienia wolności*, „Probacja”, 2009, nr 2, s. 126.

Od najdawniejszych czasów więziennictwo przeważnie już w pierwszym skojarzeniu utożsamiano z bardzo złymi warunkami bytowym, w tym z udręką, życiem w biedzie, a nawet wręcz w ubóstwie, bez dostępu do opieki medycznej oraz bez podstawowych warunków zapewniających minimum godnego życia skazanego. Dodatkowo jeszcze zdarzało się poddawać więźniów torturom, jak również nie dostrzegano potrzeby okazywania im jakiegokolwiek szacunku. Mimo iż we współcześnie występujących jednostkach penitencjarnych w znacznym stopniu wyeliminowano uwłaczający poziom egzystencji skazanych, to jednak wciąż jeszcze istnieją miejsca, w których bardzo prymitywny, a przez to i niehumanitarny poziom życia, wciąż został zachowany⁶⁰⁸.

W Europie krajem z najliczniejszymi na świecie więzieniami jest Rosja. Rosyjski system penitencjarny zorganizowany jest inaczej niż systemy większości krajów: zamiast cel w więzieniach dominują baraki w koloniach karnych. W sumie po Rosji jest rozsiadanych 869 takich kolonii o różnym stopniu rygoru, osiem więzień i 315 aresztów śledczych. Przestrzeganie praw człowieka w rosyjskich więzieniach jest przedmiotem szerokiej dyskusji w Rosji. Tylko w ciągu pierwszych siedmiu miesięcy 2018 r. rosyjska prasa ujawniła 24 przypadki tortur w więzieniach⁶⁰⁹. Należy się jednak spodziewać, że dane te nie mają nic wspólnego z rzeczywistością, która prezentuje się znacznie bardziej srogo.

W Polsce sytuacja osób pozbawionych wolności, choć wymaga jeszcze przeprowadzenia niektórych zmian, z roku na rok prezentuje się coraz lepiej. Wiele

⁶⁰⁸ Dzieje się tak m. in. w krajach, w których nadal jeszcze funkcjonuje system totalitarny, bądź prawa człowieka nie są praktycznie wcale respektowane, a zatem nie w takim stopniu, jak to ma miejsce na gruncie europejskich systemów prawnych. Jednym z więzień, w których wciąż jeszcze stosuje się tortury w stosunku do skazanych jest więzienie Bang Kwang mieszczące się w Tajlandii, zwane czasem Bangkok Hilton. Źródła internetowe podają, że do maja 2013 roku więźniowie przez pierwsze trzy miesiące pobytu (skazani z wyrokiem śmierci przez cały pobyt) nosili stalowe kajdany na nogach. Gruby pręt, przy pomocy specjalnej prasy, zaginany był na nogach więźnia, a następnie go zaspawywano – oparzeniami nikt się nie przejmował. Kajdany o wadze około pięciu kilogramów wrzynały się w skórę, powodując otarcia, rany i infekcje, <http://www.tajlandia.org/bang-kwang-najciezsze-wiezienie-swiata>, [dostęp: 25 stycznia 2023 r.].

Przykładem innego więzienia o bardzo surowym rygorze, w którym nagminnie dochodzi do łamania praw człowieka, jest słynące z agresji i przemocy więzienie La Sabaneta w Wenezueli, bądź więzienie Carandiru znajdujące się w Brazylii, gdzie osadzeni żyją w niezwykle niehumanitarnych warunkach, a strażnicy więzienni często się nad nimi znęcają. Informacje na temat zakładów karnych, w których dochodzi do tego typu sytuacji są najczęściej dostarczane dzięki aktywności międzynarodowych organizacji apolitycznych broniących praw człowieka, takich jak Amnesty International

⁶⁰⁹ <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-02-07/rosja-za-kratkami-specyfikarosyjskiego-wieziennictwa>, [dostęp: 25 stycznia 2023 r.].

inicjatyw w tym zakresie podejmuje RPO, na temat działalności którego były już wzmianki na gruncie niniejszej pracy.

W literaturze można natrafić na porównania warunków odbywania kary pozbawienia wolności przez polskich osadzonych z warunkami panującymi w innych krajach europejskich. Wśród najbliższych krajów sąsiadujących z Polską, tj. w Słowacji i w Czechach, można dotrzeć do danych prezentujących analizę porównawczą systemów penitencjarnych tych właśnie krajów.

Jak podaje Monika Urbanek

Słowacja i Czechy mają niższy, w porównaniu do Polski, współczynnik osób pozbawionych wolności, ponadto nie borykają się aż w takim stopniu jak Polska z problemem przeludnienia i niedofinansowania zakładów karnych⁶¹⁰.

Ponadto „od lat dzienna kwota przypadająca na utrzymanie jednego osadzonego w Czechach i na Słowacji jest przynajmniej o połowę większa niż w Polsce”⁶¹¹.

Jak zostało już wspomniane, zarówno brak odpowiedniego finansowania, jak również nadmierne zaludnienie zakładów karnych to jedne z najistotniejszych czynników wpływających na złe warunki bytowe osób pozbawionych wolności, a te z kolei w bardzo znaczny sposób wpływają na naruszenie prawa do prywatności.

W orzecznictwie sądowym spotkać się można z komponentami najczęściej wskazywanymi przez więźniów jako te, które mają znaczenia dla powstania złych warunków bytowych, mianowicie: nadmierne przeludnienie, brak należytego wyposażenia, nieodpowiednie oświetlenie, brak nocnego oświetlenia, fatalna jakość koców, bielizny pościelowej, odzieży „skarbowej”, brak ciepłej wody, z której można skorzystać jedynie raz w tygodniu, konieczność codziennego mycia się w zimnej wodzie, a nawet brak zabudowania kącia sanitarnego do sufitu, co nie dawało możliwości ukrytego załatwienia potrzeb sanitarnych⁶¹².

Powyższe pokazuje, że zagadnienie definiujące warunki bytowe odnosi się przede wszystkim do uposażenia i warunków panujących w celach mieszkalnych, w których

⁶¹⁰ M. Urbanek, *System penitencjarny Czech i Słowacji (na tle polskich uwarunkowań penitencjarnych)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, 2016, nr 91, Warszawa s. 137.

⁶¹¹ Ibidem.

⁶¹² Wyrok SA w Rzeszowie z dnia 27 czerwca 2013 r. Sygn. akr i ACa 176/13, [https://orzeczenia.rzeszow.sa.gov.pl/details/\\$N/154000000000503_I_ACa_000176_2013_Uz_2013-07-04_001](https://orzeczenia.rzeszow.sa.gov.pl/details/$N/154000000000503_I_ACa_000176_2013_Uz_2013-07-04_001) [dostęp: 30 kwietnia 2023 r.].

koncentruje się praktycznie większość życia osadzonych. Osoby pozbawione wolności zazwyczaj szeroko pojmują ramy, w których mieści się pojęcie warunków bytowych, co jest uzasadnione spędzaniem tam przez nich praktycznie całego czasu w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Jedynie w warunkach odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu otwartego, bądź – w przypadku kobiet – w domu matki i dziecka, można mówić o stabilnych warunkach bytowych, dzięki którym wszelkie elementy prawa do prywatności pozwalają na poczucie znacznie większego komfortu.

Oznacza to, że właściwe warunki bytowe świadczyć mogą o możliwości zapewnienia osobom pozbawionym wolności bardziej sprzyjających możliwości zachowania prawa do prywatności. Dzięki temu automatycznie obniżeniu ulega potencjalna ilość sytuacji roszczeniowych, konfliktowych, jak również wywołujących poczucie naruszenia godności.

Aspekty prawne związane z warunkami, w jakich polscy więźniowie odbywają karę pozbawienia wolności reguluje m. in. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych z dnia 19 grudnia 2016 r.⁶¹³. Akt ten normuje sprawy takie jak: wydawanie więźniowi bielizny, ubrań oraz obuwia, w których może się poruszać na terenie zakładu karnego, wyposażenie cel więziennych, częstotliwość prania piżam, koszul nocnych, ręczników oraz ścierek do wycierania naczyń. Rozporządzenie jest ponadto uzupełnione w załączniki – tabele, w których szczegółowo przedstawiono wykaz uposażenia więźniów oraz pomieszczeń w zakładach karnych.

Wśród osób pozbawionych wolności mogą się ponadto znaleźć osoby, dla których występowanie możliwości podejmowania decyzji w zakresie wyboru ubioru, posiadania ze sobą określonych rzeczy, w tym tych o charakterze sentymentalnym, bądź możliwości wprowadzenia do celi mieszkalnej określonych przedmiotów podnoszących komfort odbywania kary, powodować będzie poczucie zachowania prywatności, co w warunkach pozbawienia wolności, może znacząco wpływać na ocenę jakości pobytu w zakładzie karnym, czyniąc go bardziej znośnym, a przez to ograniczając potencjalne konfliktowe sytuacje oraz obniżając depryzację podstawowych ludzkich potrzeb.

Osoby pozbawione wolności mogą w bardzo indywidualny sposób odczuwać wpływ istniejących warunków bytowych na kwestię prywatności, biorąc pod uwagę ich

⁶¹³ Dz.U. z 2016, poz. 2224.

osadzenie w określonym typie zakładu karnego. Jako przykład można wskazać wieloosobowe cele, w których ilość mieszkańców może zasadniczo wpływać na ograniczenie lub zachowanie prawa do prywatności, a dodatkowo jeszcze w przypadku zakładów karnych typu zamkniętego ograniczenie to może być o wiele bardziej odczuwalne, niż miałyby to miejsce w zakładzie karnym typu półotwartego, bądź otwartego.

Rzecznik Praw Obywatelskich, który wielokrotnie interesował się warunkami bytowymi osób pozbawionych wolności, zwracał szczególną uwagę na to, że duże cele wieloosobowe nieodłącznie wiążą się z brakiem prywatności życia codziennego osadzonych⁶¹⁴. Wątek ten przewija się też regularnie przez orzecznictwo ETPCz⁶¹⁵.

Warunki bytowe najbardziej przypominające warunki domowe panują w przywieziennych domach dla matek i dzieci, w których skazane na karę pozbawienia wolności kobiety, obywają karę i jednocześnie opiekują się swoimi małymi dziećmi, przez co w znacznie mniejszym stopniu niż pozostała część skazanych, odczuwają rygoryzm warunków więziennych. Pozwala im to w pewnym sensie oderwać się od myślenia na temat sytuacji spowodowanej uwięzieniem.

Nie ulega wątpliwości, że wykonywanie kary pozbawienia wolności w konkretnym typie zakładu karnego wpływa zatem na rozmiar jej dolegliwości⁶¹⁶, a z tą łączy się określony poziom odczuwania dostępu do swojej prywatnej przestrzeni, czy możliwości zachowania pewnych informacji w poufności.

Na warunki bytowe składa się ponadto odpowiednie spełnienie technicznych wymogów zapewniających właściwy poziom komfortu przebywania osadzonego w celi. w tym wypadku interesujące wytyczne wynikają z Europejskich Reguł Więziennych. Zgodnie z pkt. 18.1 pomieszczenia udostępnione dla więźniów, a w szczególności pomieszczenia przeznaczone do spania, są urządzone w sposób respektujący ludzką

⁶¹⁴ Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich do gen. Jacka Kitlińskiego, <https://bip.brpo.gov.pl/sprawy-generalne/pdf/2018/11/IX.517.599.2017/1499883.pdf> [dostęp: 14 marca 2023 r.].

⁶¹⁵ M. in. w wyroku Wielkiej Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Mursic przeciwko Chorwacji, Trybunał podkreślił, że państwo może obalić to domniemanie naruszenia art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka poprzez wykazanie, że inne czynniki są w stanie zrekomensować brak odpowiedniej powierzchni mieszkalnej, np. poprzez swobodę poruszania się, formy aktywności (wyrok TSUE z 25.07.2018 r. w sprawie C 220/18 PPU, ML). ETPC podkreśla, że w państwach, które zmagają się z problemem przeludnienia w jednostkach penitencjarnych, należy wypracować środki zaradcze, np. możliwość przeniesienia więźnia do innej jednostki, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/raport-agencji-praw-podstawowych-warunki-detencji-w-unii-europejskiej> [dostęp: 15 maja 2023 r.].

⁶¹⁶ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny* ...

godność i tak dalece jak to jest możliwe prywatność, oraz spełniają wymogi zdrowotne i higieniczne, przy czym właściwą uwagę przykładą się do ich warunków klimatycznych, w szczególności do powierzchni podłogi, ilości powietrza mierzonego w metrach kubicznych, oświetlenia, ogrzewania oraz wentylacji. Pkt. 18.2 zawiera informacje na temat technicznych aspektów dostępu więźniów do światła dziennego, świeżego powietrza oraz systemów alarmowych wskutek wystąpienia zagrożenia. Interesującym zaleceniem jest rekomendacja wyboru przez więźnia z kim chce przebywać w celi w porze nocnej, gdy możliwe jest uprzednie spełnienie zaleceń wynikających z pkt. 18.5, zgodnie z którym więźniowie przebywają w nocy w pojedynczych celach z wyjątkiem przypadków, w których uznano, że korzystne jest wspólne zamieszkanie więźniów, jak również z pkt. 18.6, stanowiącym o tym, że więźniowie mogą dzielić celę tylko wtedy, gdy jest ona do tego przystosowana oraz jeśli więźniowie są zdolni do przebywania ze sobą. Powyższe zalecenia pokazują jak dużą wartość przypisuje się m. in. jakości wypoczynku nocnego.

Na temat kwestii zachowania komfortowych warunków bytowych ma również wpływ przyjęta metoda rozmieszczenia więźniów, stąd pkt. 18.8 Europejskich Reguł Więziennych zaleca kwaterowanie osób pozbawionych wolności w ten sposób, że aresztowanych osadza się odrębnie od skazanych, podobnie jak mężczyzn oddziela się od kobiet oraz młodocianych od starszych więźniów, a szczególnych tych, którzy przejawiają demoralizację.

Ważnym zaleceniem jest ponadto sposób rozmieszczenia osób pozbawionych wolności, tj. w warunkach jak najmniej restrykcyjnego zabezpieczenia przy jednoczesnym wzięciu pod uwagę czynników takich jak ryzyko ucieczki, samouszkodzenia lub skrzywdzenia innych, o czym stanowi pkt. 18.10 ERW.

Nie sposób nie wspomnieć także o orzecznictwie ETPCz, który wielokrotnie odnosił się do różnych elementów detencji⁶¹⁷.

Na warunki bytowe więźniów składa się ponadto wygląd oraz funkcjonalność każdej celi mieszkalnej, która wyposażona jest w tzw. sprzęt kwaterunkowy. a zatem są to przede wszystkim łóżka, ale także stoły, miejsca do siedzenia oraz inne niezbędne meble. w celi może się ponadto znajdować wyodrębnione miejsce do załatwiania

⁶¹⁷ M.in. w sprawie Kudła przeciwko Polsce (wyrok z dnia 26 października 2000 r., skarga nr 30210/96), ETPCz podkreślił, że państwa muszą zapewnić takie warunki detencji, które respektują ludzką godność, a sposób wykonania kary nie może przekraczać poziomu cierpienia nierozłącznie związanego z pozbawieniem wolności. w niektórych państwach dochodzi jednak do przekroczenia tego minimum, co prowadzi do niehumanitarnego traktowania, a nawet tortur.

czynności fizjologicznych, chyba że znajduje się ono poza celami w tzw. ubikacjach lub umywalniach⁶¹⁸.

Europejskie Reguły Więzienne w pkt. 19.1–19.7 stanowią o warunków higienicznych, spośród których istotne znaczenie przykładu się do zapewnienia: utrzymania pomieszczeń więziennych w należyтым stanie i czystości (pkt. 19.1), bezpośredniego dostępu do pomieszczeń sanitarnych, które są higieniczne i respektują prywatność (pkt. 19.3), udostępnienia odpowiedniego pomieszczenia, tak aby każdy więzień mógł wykąpać się lub wziąć prysznic w temperaturze stosownej do klimatu, możliwie codziennie, lecz przynajmniej dwa razy w tygodniu (lub w razie potrzeby częściej) (pkt. 19.4), egzekwowania od więźniów obowiązku utrzymania ciała, ubrania oraz pomieszczeń przeznaczonych do spania w czystości i porządku (pkt. 19.5). w sprawie osadzonych kobiet zaleca się stosowanie odrębnych przepisów regulujących kwestie sanitarne, zgodnie z pkt. 19.7 ERW.

W pomieszczeniach mieszkalnych osoby pozbawione wolności, zgodnie z ogólne obowiązującymi przepisami, powinny mieć zapewnioną odpowiednią do pory roku temperaturę, dopływ świeżego powietrza i niezbędne oświetlenie⁶¹⁹.

Wreszcie zalecenia ujęte w pkt. 20.1–21 Europejskich Reguł Więziennych stanowią na temat odzieży oraz pościeli dla pozbawionych wolności. Przede wszystkim zwraca się uwagę na to, że noszona odzież nie może być ani poniżająca ani upokarzająca, jak również – co istotnie może wpływać na poczucie zachowania prywatności – zaleca się aby więźniowie opuszczający zakład karny nie byli zobowiązani do noszenia odzieży identyfikującej ich jako osadzonych, co w oczywisty sposób mogłoby wywoływać zażenowanie oraz poczucie naruszenia prywatności.

Zgodnie z załącznikami do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 grudnia 2016 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych, podano konkretne normy przedmiotów dla osób osadzonych⁶²⁰.

⁶¹⁸ Cf. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 grudnia 2016 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. 2016 poz. 2224).

⁶¹⁹ T. Szymanowski, *Prawo karne wykonawcze...*, s. 374.

⁶²⁰ Zgodnie z tabelą nr 1 określono normy należności przedmiotów dla osób osadzonych – ukaranych i tymczasowo aresztowanych, co przedstawia się następująco: prześcieradło – 2 szt. (okres używalności wynosi 12 miesięcy); poszewka na poduszkę – 1 szt. (okres używalności wynosi 6 miesięcy); ręcznik – 2 szt. (okres używalności wynosi 12 miesięcy); ścierka do wycierania naczyń – 1 szt. (okres używalności wynosi 6 miesięcy); koc – 2 szt., przy czym w okresie zimowym, bądź okresie w mniej sprzyjających warunkach istnieje możliwość wydania dodatkowego koca według potrzeb zgłaszanych przez skazanego (okres używalności wynosi 36 miesięcy); materac – 1 komplet (okres używalności wynosi 48 miesięcy); poduszka – 1 szt. (okres używalności wynosi 48 miesięcy); podkład pod materac – 1 sztuka (okres używalności wynosi 84 miesiące); worek/torba transportowa – 1 szt. (okres używalności wynosi 60 miesięcy).

Pozostałe tabele załączone do wspomnianego rozporządzenia odnoszą się do innego rodzaju potrzeb osadzonych⁶²¹.

Tabela nr 2 wskazuje z kolei na zasób wydawanych więźniowi ubrań, co kształtuje się w sposób następujący:

Mężczyźni: kurtka zimowa – 1 szt. (okres używalności wynosi 48 miesięcy); kurtka jest wydawana na okres zimowy oraz na czas pogorszonych warunków atmosferycznych w sytuacjach wyjścia na spacer, podjęcia zatrudnienia lub transportu do innej jednostki penitencjarnej. Kurtka jest przechowywana przez funkcjonariusza, zaś w okresie letnich jest zdawana do magazynu; czapka zimowa – 1 szt. (okres używalności wynosi 36 miesięcy); bluza – 1 szt. (okres używalności wynosi 24 miesiące); spodnie – 1 para (okres używalności wynosi 12 miesięcy); koszula – 1 szt. (okres używalności wynosi 12 miesięcy); koszulka gimnastyczna z krótkim rękawem – 1 szt. (okres używalności wynosi 12 miesięcy); spodenki gimnastyczne – 1 szt. (okres używalności wynosi 24 miesiące); piżama – 1 komplet (okres używalności wynosi 12 miesięcy); slipy – 2 szt. (okres używalności wynosi 6 miesięcy); skarpety – 2 pary (okres używalności wynosi 6 miesięcy); półbuty lub trzewiki – 1 para (okres używalności wynosi 18 miesięcy); klapki lub kapcie – 1 para (okres używalności wynosi 12 miesięcy)

Kobiety: kurtka zimowa – 1 szt. (okres używalności wynosi 48 miesięcy) – kurtka jest wydawana na okres zimowy oraz na czas pogorszonych warunków atmosferycznych w sytuacjach wyjścia na spacer, podjęcia zatrudnienia lub transportu do innej jednostki penitencjarnej. Kurtka jest przechowywana przez funkcjonariusza, zaś w okresie letnich jest zdawana do magazynu; czapka zimowa – 1 szt. (okres używalności wynosi 36 miesięcy); spódnica – 1 szt. (okres używalności wynosi 24 miesiące); spodnie – 1 para (okres używalności wynosi 18 miesięcy); koszula – 1 szt. (okres używalności wynosi 8 miesięcy); koszulka gimnastyczna z krótkim rękawem – 1 szt. (okres używalności wynosi 12 miesięcy); koszula nocna – 1 szt. (okres używalności wynosi 12 miesięcy); majtki damskie – 2 szt. (okres używalności wynosi 6 miesięcy); skarpety – 2 pary (okres używalności wynosi 6 miesięcy); półbuty lub trzewiki – 1 para (okres używalności wynosi 18 miesięcy); klapki lub kapcie – 1 para (okres używalności wynosi 12 miesięcy)

Każdy z osadzonych otrzymuje także następujące środki higieny: 100 gram mydła dla mężczyzn (na okres 1 miesiąca); 200 gram mydła dla kobiet (na okres 1 miesiąca); 1 szt. pakietu higienicznego wydawany kobietom w zależności od zgłaszanych potrzeb; 40 gram kremu do golenia dla mężczyzn (na okres 1 miesiąca); 2 szt. nożyków do golenia dla mężczyzn (na okres 1 miesiąca); 200 gram proszku do prania (na okres 1 miesiąca); 1 szt. szczoteczki do zębów (na okres 1 miesiąca); 60 gram pasty do zębów (na okres 1 miesiąca); 2 rolki papieru toaletowego (na okres 1 miesiąca); 100 mililitrów szamponu (na okres 1 miesiąca)

⁶²¹ Normy należności środków utrzymania czystości w celach mieszkalnych, normy należności sprzętu stołowego dla osób osadzonych, normy należności przedmiotów dla osób osadzonych zatrudnionych przez administrację zakładu karnego i aresztu śledczego według stanowisk pracy (bufetowa/bufetowy, kelner/kelnerka, kucharz/kucharka, obieraczka jarzyn, pomywaczka, pomoc kuchenna, hodowca zwierząt, piekarz, rolnik, ogrodnik, roznoszący artykuły żywnościowe, dezynfektor, fryzjer, obsługa łaźni, obsługa pralni, hydraulik, obsługa hydroforni i przepompowni, malarz, murarz, monter, elektromonter, stolarz, ślusarz, frezer, tokarz, spawacz, palacz kotłów parowych i c. o., pomoc palacza, pracownik gospodarczy, pomoc magazyniera, bibliotekarz, pracownik radiowęzła, intrologator, pracownik konserwacyjno-remontowy), normy wyposażenia i sprzętu kwaterunkowego i innych pomieszczeń służących do obsługi osób osadzonych, tabela określająca wyposażenie celi mieszkalnej dla osób stwarzających poważne zagrożenie społeczne lub poważne zagrożenie dla osadzonych w zakładach karnych typu zamkniętego w warunkach zapewniających wzmożoną ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwo zakładu, tabela określająca wyposażenie celi do wykonywania kary dyscyplinarnej – umieszczenia osadzonego w celi izolacyjnej, tabela określająca wyposażenie zbiorczych węzłów sanitarnych (umywalni i toalet), tabela określająca wyposażenie łaźni ogólnych (oddziałowych), tabela określająca wyposażenie poczekalni dla osób osadzonych, tabela określająca wyposażenie jadalni, tabela określająca sale do zajęć penitencjarnych i terapeutycznych, tabela określająca wyposażenie gabinetu lekarskiego, zabiegowego i pokoju pielęgniarek, tabela określająca wyposażenie sal chorych w izbach chorych i szpitalach, tabela określająca pomieszczenie do przeglądu sanitarnego osadzonych, tabela określająca wyposażenie fryzjerni, tabela określająca wyposażenie pomieszczenia do kontroli osobistej osób skazanych, tabela określająca wyposażenie pomieszczenia służącego do dokonywania czynności procesowych z udziałem osób skazanych, tabela określająca wyposażenie szatni dla osób osadzonych zatrudnionych, tabela określająca wyposażenie sali widzeń, tabela określająca wyposażenie oddzielnego pomieszczenia do odbywania widzeń bez osoby dozorującej, tabela określająca wyposażenie pokoju do przyjmowania paczek, tabela

Na warunki bytowe osób pozbawionych wolności składa się ponadto kwestia ich żywienia. Kodeks karny wykonawczy precyzuje w art. 102 pkt 1, że skazany ma prawo do „odpowiedniego ze względu na zachowanie zdrowia żywienia, odzieży, warunków bytowych, pomieszczeń oraz świadczeń zdrowotnych i odpowiednich warunków higieny”, zaś w art. 109 k.k.w. zostało szczegółowo wskazane na jakich zasadach powinno być realizowane żywienie skazanych. Co do zasady skazanemu przysługują w ciągu dnia trzy posiłki, w tym jeden gorący, zaś wszelkie odstępstwa od tych wytycznych mogą być realizowane w oparciu o skonkretyzowane zalecenia lekarskie.

Szczegółowy sposób oraz normy żywienia osób pozbawionych wolności zostały precyzyjnie określone w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 lutego 2016 r. w sprawie żywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych⁶²².

Z kolei kwestia wydawania posiłków przygotowywanych z uwzględnieniem wymogów religijnych jeszcze do niedawna stanowiła sytuację problemową w polskim systemie penitencjarnym.

Krytycznie wypowiadał się w tej kwestii Teodor Szymanowski, w opinii którego

[...] w szczegółowych przepisach nie było wówczas mowy o uwzględnianiu wymogów religijnych w odżywianiu, z czego można było wywodzić, że praktycznie możliwość ta nie ma zastosowania. Choć można zauważyć, że osoby bardzo religijne wyjątkowo rzadko trafiają do więzień⁶²³.

Aktualnie w jednostkach penitencjarnych dostępnych jest już siedem rodzajów posiłków, w tym przewidziano posiłki uwzględniające wymogi religijne lub kulturowe⁶²⁴. Zmiana ta w bardzo istotny sposób wpłynęła na kwestię prywatnych

określająca wyposażenie wydzielonego pomieszczenia do przygotowywania posiłków w oddziałach mieszkalnych, tabela określająca wyposażenie celi zabezpieczającej, tabela określająca wyposażenie magazynu rzeczy własnych dla osób osadzonych, tabela określająca wyposażenie punktu wymiany bielizny, tabela określająca wyposażenie izby chorych, tabela określająca wyposażenie szpitali, tabela określająca wyposażenie gabinetów lekarskich poszczególnych specjalizacji (ambulatorium, gabinet fizykoterapii).

⁶²² Dz. U. 2016 poz. 302.

⁶²³ T. Szymanowski, *Prawo karne...*, s. 375.

⁶²⁴ <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/okregowy-inspektorat-sluzby-wiezionej-w-krakowie-kilka-faktow-o-wieziennych-posilkach> [dostęp: 12 maja 2023 r.].

preferencji żywieniowych w związku z wyznawaną przez osobę pozbawioną wolności wiarą.

Europejskie Reguły Więzienne także nie pominęły zaleceń odnoszących się do rekomendowanego sposobu żywienia osadzonych. w szczególności zwraca się uwagę na konieczność dobru racji żywnościowych do wieku, stanu zdrowia, formy fizycznej, religii, kultury i rodzaju wykonywanej przez osadzonych pracy (pkt. 22.1). Zaleca się ponadto wydawanie w ciągu dobry trzech posiłków, co w polskich warunkach jest realizowane, jak również zapewnienia ciągłego dostępu do czystej i świeżej wody oraz możliwość zalecenia przez lekarza lub pielęgniarkę diety podyktowanej indywidualnymi względami medycznymi.

Weryfikacja panujących w zakładach karnych warunków bytowych możliwa jest dzięki różnorodnym inicjatywom, w tym bardzo cennych danych dostarczają sprawozdania z wizytacji, które są sporządzone przez Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT).

Wizyty przedstawicieli CPT odbywają się co cztery lata⁶²⁵.

Wizytacje są ponadto przeprowadzane przez Krajowy Mechanizm Prewencji. w toku przeprowadzonych wizytacji w okresie od 1 stycznia 2012 r. do 31 grudnia 2013 r. zostały przeprowadzone wizytacje w 53 jednostkach penitencjarnych – w 2012 r. w 20 zakładach karnych oraz 4 aresztach śledczych, natomiast w roku 2013 odpowiednio w 16 zakładach karnych oraz 13 aresztach śledczych. w odniesieniu do warunków bytowych ujawniano następujące problemy: silne zagrzybienie i zawilgocenie ścian (Areszt Śledczy w Częstochowie), obdrapane ściany i niekompletne kafelki (Areszt Śledczy w Szczytnie), wyeksploatowany sprzęt kwaterunkowy (Areszt Śledczy w Szamotułach, Chełmnie, Dzierżoniowie, Białymstoku, Bydgoszczy, Bytomiu, Chojnicach, Elblągu, Kielcach, Lubaniu, Prudniku, Szczytnie, Świdnicy), niezabudowane kąski sanitarne (Zakład Karny w Iławie, Areszt Śledczy w Szczytnie, Chełmnie, Białymstoku, Bydgoszczy, Bytomiu, Częstochowie, Chojnicach, Kielcach, Prudniku), brak drabinek umożliwiających wejście na górny poziom łóżka piętrowego oraz brak zabezpieczeń wymienionych łóżek chroniących przed wypadnięciem (Areszt Śledczy w Szczytnie,

⁶²⁵ <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/europejski-komitet-do-spraw-zapobiegania-torturomcpt-z-wizyta-w-polsce> [dostęp: 12 maja 2023r.].

Chełmnie, Dzierżoniowie, Białymstoku, Bydgoszczy, Częstochowie, Chojnicach, Elblągu, Kielcach, Prudniku, Szamotułach, Świdnicy)⁶²⁶.

Należy wskazać, że osoby pozbawione wolności, coraz częściej świadome swoich praw, w coraz śmielszy sposób wnoszą roszczenia przeciwko jednostkom, w których panowały złe warunki bytowe, jednakże praktyka sądów w tym zakresie wciąż jeszcze rzadko skłania się ku uznawaniu powództw⁶²⁷.

Podsumowując niniejsze rozważania wskazać należy, że dobre warunki bytowe w bardzo dużym stopniu sprzyjają zachowaniu przez osoby pozbawione wolności prawa do prywatności. Najwyższym zagrożeniem dla prezentowanej kwestii jest jednak wciąż jeszcze nieopanowany problem nadmiernego zaludnienia cel więziennych, bądź cele wieloosobowe, w których pomimo zachowania ustawowych wymogów metrażu na jedną osobę, zbyt duża ilość osób skoncentrowana w jednym miejscu, stwarza niekorzystne warunki dla zachowania własnej prywatnej przestrzeni wolnej od ingerencji innych osób.

5.2. Przeludnienie

Problem nieodpowiednich warunków bytowych, wśród których wiodące znaczenie ma kwestia przeludnienia polskich zakładów karnych, stanowi istotne wyzwanie z punktu widzenia zapewnienia ochrony prywatności pozbawionego wolności. Na kartach niniejszej pracy w związku z omawianiem innych zagadnień, problematyka prawa do prywatności w związku z sytuacją nadmiernego zaludnienia zakładów karnych była poruszana już wiele razy. Równoległym występującym problemem jest ponadto kwestia sposobu okazywania dbałości o zachowanie przez osobę pozbawioną wolności

⁶²⁶ Cf. Raport RPO: *Wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji oddziałów terapeutycznych dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo oraz oddziałów dla tymczasowo aresztowanych*, Warszawa 2014, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Raport_z_wizytacji_KMP.pdf [dostęp: 11 maja 2023 r.].

⁶²⁷ Por. wyrok SO w Sieradzu z dnia 7 czerwca 2019 r. w sprawie i C 8/18, w którym pozbawiony wolności zarzucił odbywanie kary pozbawienia wolności w złych warunkach bytowych, które miały wyrażać się w „niezapewnieniu właściwych warunków bytowych i sanitarnych przejawiających się w zagrzybieniu ścian i sufitów, złym oświetleniu, przeludnieniu cel, braku metrażu na niektórych celach mieszkalnych, utrudnień podczas snu, braku dostosowania diety, utrudnieniu w dostępie do Służby Zdrowia, lekceważeniu i wyśmiewaniu przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, prowokowaniu do popełnienia przestępstwa, stałym kontakcie z osobami chronionymi, utrudnianiu podczas wypisek”. Na gruncie tej sprawy powód wnosił o zasądzenie na jego rzecz kwoty 20.000,00 zł za każde z wymienionych naruszeń, jednakże sąd oddalił powództwo, [https://orzeczenia.sieradz.so.gov.pl/content/\\$N/152520000000503_I_C_000008_2018_Uz_2019-06-07_001](https://orzeczenia.sieradz.so.gov.pl/content/$N/152520000000503_I_C_000008_2018_Uz_2019-06-07_001) [dostęp: 7 czerwca 2023 r.].

prawa do prywatności w warunkach nadmiernego zaludnienia cel więziennych oraz biorąc pod uwagę standardy odnoszące się do powierzchni cel mieszkalnych, które często także poddawane były w wątpliwość.

Zagadnienie przeludnienia w kontekście naruszenia prawa do prywatności jest bardzo istotne oraz stwarza liczne pola do dyskusji na temat efektywnych sposobów zlikwidowania nadmiernego zagęszczenia osadzonych w celach mieszkalnych. Im bowiem jest więcej osób zajmujących określoną przestrzeń, tym częściej dochodzić może do aktów naruszenia prawa do choćby minimum prywatności, jak również poniżającego, a nawet niehumanitarnego traktowania. W realiach polskich zakładów karnych nie należy też do rzadkości sytuacja braku oddzielenia urządzeń sanitarnych od pozostałej części celi mieszkalnej, w której więźniowie spędzają większość czasu, co często jest podnoszone przez osadzonych jako dominujący akt naruszenia ich prywatności⁶²⁸. Kwestia ta stanowić może punkt zapalny w kierunku szykanowania jednych osób pozbawionych wolności przez drugie, a w konsekwencji prowadzić może do różnego rodzaju naruszeń, w tym także w obszarze prawa do prywatności oraz godności osadzonego.

Na zjawisko to zwracała uwagę m. in. E. Dawidziuk, która wskazała, że „wciąż jeszcze można się spotkać z sytuacjami załatwiania potrzeb fizjologicznych na oczach

⁶²⁸ Do RPO wielokrotnie wpływały skargi osób pozbawionych wolności odnoszące się do nadmiernego zagęszczenia w celach, które powodowało zbyt duży dyskomfort w odbywaniu kary. Część z tych skarg była uznawana przez RPO za zasadne, np. skarga więźnia zakwaterowanego w 16-osobowej celi. W opinii RPO więźniowie nie powinni mieszkać w celach większych niż 10-osobowe. Przebywanie w celach kilkunastoosobowych stwarza bowiem zagrożenie dla bezpieczeństwa osobistego, jak i bezpieczeństwa jednostki penitencjarnej oraz godzi w prawo osadzonych do prywatności i humanitarnego traktowania, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/node/15908/revisions/15959/view> [dostęp: 9 maja 2023 r.].

Okoliczność niedogodności związanych z przeludnieniem cel więziennych dzieliła także Służba Więzienna. Zdaniem RPO warunki sanitarno-higieniczne panujące w kilkunastoosobowych celach są jednak niezgodne z: kodeksową zasadą wykonywania kar i środków zapobiegawczych w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności ludzkiej; stanowiskiem Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom (CPT), w którym czytamy m.in. „duże cele wieloosobowe nieodłącznie wiążą się z brakiem prywatności życia codziennego osadzonych. Ponadto, istnieje wysokie ryzyko zastraszania i przemocy”; Zgodnie z Regułą 19.3 Europejskich Reguł Więziennych – więźniowie powinni mieć bezpośredni dostęp do pomieszczeń sanitarnych, które są higieniczne i respektują prywatność; Regułą 15 Reguł Mandeli – urządzenia sanitarne będą odpowiednie do zapewnienia każdemu więźniowi możliwości zaspokojenia potrzeb naturalnych w czysty i przyzwoity sposób, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/cele-ponad-10-osobowe-do-likwidacji-sluzba-wiezienna-przyznaje-racje-rpo> [dostęp: 9 maja 2023 r.].

Patrz także: Pismo Dyrektora Generalnego Służby Więziennej do Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 19.12.2018., BDG.055.11.2018. AŚB, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowied%C5%BA%20SW%2019.12.2018.pdf> [dostęp: 15 maja 2023 r.].

innych”⁶²⁹. w zależności od stopnia wrażliwości danej osoby, może to być postrzegane jako naruszenie nawet najdalej idących granic prywatności, co może wywoływać trudny do zaakceptowania dyskomfort, bądź też może pogłębiać już istniejące opory przed załatwianiem swoich intymnych potrzeb w obecności innych osób, a nawet wywoływać w tym zakresie problemy zdrowotne. Wpływać to może na poczucie obdarcia z godności, zaś w skrajnych przypadkach przyczyniać się może do poczucia nieludzkiego lub poniżającego traktowania.

Istotnym jest, że zjawisko przeludnienia w połączeniu z wciąż funkcjonującymi w polskich zakładach karnych niezabudowanymi kącikami sanitarnymi to jedna z najgorszych sytuacji, która negatywnie może wpływać na zachowanie prawa do prywatności.

I choć środowisko izolacji więziennej zawsze będzie oznaczać dla osadzonego, iż jego prywatność w mniejszym, bądź większym stopniu zostanie ograniczona, a nawet zagrożona nieuprawnioną, bądź nadmierną ingerencją, to z drugiej strony nieodzowność wykonywania kary pozbawienia wolności nie powinna uprawniać do całkowitego eliminowania prawa do prywatności. Szczególnie istotne jest, aby nie dopuszczać do sytuacji, w której zastosowane wobec więźnia środki będą bardziej dolegliwe niż jest to konieczne dla spełnienia celów kary pozbawienia wolności, zaś przekroczenie tej bariery oznaczać będzie nieuzasadnione naruszanie podstawowych praw oraz wolności. a zatem przeludnienie zakładów karnych połączone z małą powierzchnią cel mieszkalnych przypadającą na jednego mieszkańca, w połączeniu ze złymi warunkami bytowymi już samo w sobie spowoduje, że prawo do prywatności będzie w tej sytuacji czysto iluzorycznym uprawnieniem.

Jak podaje T. Szymanowski, więziennictwo już niejednokrotnie doświadczało przeludnienia zakładów penitencjarnych zarówno po pierwszej, jak i po drugiej wojnie światowej. Po drugiej wojnie światowej przeludnienie miało jednak charakter permanentny, długotrwały, z wyjątkiem krótkotrwałych okresów poamnestyjnych oraz lat 1989–1999⁶³⁰.

⁶²⁹ E. Dawidziuk, *Traktowanie osób...*, s. 89.

⁶³⁰ T. Szymanowski, *Nowe unormowania dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w przepisach k.k.w. i w praktyce*, [in:] S. Lelental, G. B. Szczygieł (red.), *X lat obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego*, Temida 2, Białystok 2009, s. 162.

W najbardziej kulminacyjnych momentach, w których przeludnienie osiągało rozmiary zagrażające bezpieczeństwu osadzonych, powszechnym zjawiskiem zaczęły stawać się bunt, zwiększona ilość samouszkodzeń, gwałty, bójki, znęcanie się nad współosadzonymi, jak również rozwój subkultury więziennej.

Jak wskazała Elżbieta Łuczak osoby, które trafiają do zakładów karnych stoją przed wieloma wyzwaniami, w tym muszą się zmierzyć z przystosowaniem do nowego otoczenia, czy ciągłego przebywania z tymi samymi osobami na małej powierzchni. Trudnym warunkiem jest w stanie sprostać w zasadzie tylko ten skazany, który posiada dużą odporność i określone predyspozycje przystosowawcze. Jak dalej wskazuje E. Łuczak, jeśli do jednostki, która nie najlepiej sobie radzi w warunkach więziennych dojdzie do przeciążenia psychiki, może to zacząć objawiać się buntowaniem, popadaniem w konflikty, a nawet podejmowaniem prób samobójczych⁶³¹. Problem ten w znacznie większym stopniu obnaża swoją doniosłość w sytuacji nadmiernego przeludnienia.

W momencie krytycznym osiągnięcia stanu populacji więziennej na poziomie 80-85 tys., w jednostkach penitencjarnych zaczęły wybuchać liczne bunt oraz grupowe głodówki. Sytuacja taka miała miejsce w latach: 1955–1956, 1971–1972 oraz 1981–1988⁶³².

Na przełomie najbardziej problematycznych lat, tj. 70-tych i 80-tych, skutkiem przeludnienia był spadek jakości wykonywania kary pozbawienia wolności. W znacznej mierze Służba Więzienna nie radziła sobie z realizacją podstawowych założeń polityki penitencjarnej. Wykonywanie kary pozbawienia wolności zaczęło się sprowadzać w znacznej mierze do przetrzymywania więźniów w izolacji kosztem poszanowania ich nawet najbardziej podstawowych praw. Poszanowanie dla prawa do prywatności ponownie zeszło na dalszy plan.

Dodatkowo w prezentowanym powyżej okresie, wśród zakładów karnych dominowały wielkie jednostki penitencjarne o charakterze zamkniętym, przeznaczone nawet dla tysiąca więźniów⁶³³.

Jak wskazuje T. Kozłowski,

⁶³¹ E. Łuczak, *Sytuacje trudne w zakładach karnych i ich konsekwencje*, „Niepełnosprawność”, nr 8, 2012, s. 43.

⁶³² P. Moczydłowski, *Przeludnienie więzień. o konsekwencjach populizmu penalnego i ideologizacji polityki kryminalnej w Polsce dla więziennictwa*, [in:] B. Stańdo-Kawecka, K. Krajewski (red.), *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, Warszawa 2011, s. 454–456.

⁶³³ T. Kozłowski, op. cit., s. 174.

[...] ze ścisłym nadzorem więziennym musiały sobie jakoś radzić – lokowano więźniów na piętrowych łóżkach, a przejściowo nawet na podłodze. Sprzęty w celi ograniczone były do minimum: stół, może kilka taboretów. Kącik sanitarny był często kubłem na odchody wstawionym w róg celi. Dodatkową dokuczliwością były blendy zakładane głównie w celach przeznaczonych do wykonywania kar dyscyplinarnych, w zakładach karnych o charakterze zamkniętym oraz w pomieszczeniach z oknami wychodzącymi na ruchliwe ulice. w czasie ciepłych dni utrudniały one dostęp świeżego powietrza do cel⁶³⁴.

Sposób w jaki radziły sobie przeludnione jednostki penitencjarne, często był niezwykle zaskakujący. Podczas jednej z wizytacji jaka miała miejsce w Areszcie Śledczym w Bydgoszczy osadzeni wskazali, że byli czasowo zakwaterowani w pomieszczeniu spełniającym na co dzień funkcję poczekalni, ambulatorium⁶³⁵.

Biorąc pod uwagę problematykę przeludnienia, istotne znacznie ma ponadto kwestia zobowiązania Polski, na mocy decyzji ramowej Rady Unii Europejskiej⁶³⁶, do przyjęcia wszystkich obywateli polskich odbywających karę pozbawienia wolności w krajach Unii Europejskiej.

Skutki znaczącego przeludnienia oznaczają praktycznie zawsze drastyczne zmniejszenie komfortu odbywania kary pozbawienia wolności, z czym wiąże się nie tylko wysoce uciążliwe uczucie ścisku, ale przede wszystkim wyzwalanie się bardzo negatywnych postaw i nastrojów wśród osadzonych obdartych z resztek godności oraz prywatności.

Z początkiem lat 90-tych XX w. średnioroczna liczba osadzonych wynosiła niespełna 46 tys. w ciągu pięciu lat (1990–1995) liczba ta wzrosła do ponad 65 tys. w okresie kolejnych trzech lat (1995–1998) co prawda odnotowano spadek liczby osadzonych do poziomu 58 tys., jednak następne lata (zima 1999–jesień 2003) to istotny wzrost ich liczby aż do prawie 83 tys. Wzrostowi liczby osadzonych nie towarzyszył równoczesny wzrost liczby miejsc przeznaczonych dla nich. Na przestrzeni lat 1999–2004 system penitencjarny dysponował od 65 tys. do 69 tys. miejsc. Przeludnienie w celach wahało się średnio w przedziale 18–20%, jednak w niektórych zakładach

⁶³⁴ Ibidem, s. 175.

⁶³⁵ Por. Raport RPO: *Wizytacje Krajowego...*

⁶³⁶ Cf. Decyzja Ramowa Rady 2008/909/WSiSW z dnia 27 listopada 2008 r. o stosowaniu zasady wzajemnego uznawania wyroków skazujących na karę pozbawienia wolności lub inny środek polegający na pozbawieniu wolności – w celu wykonania tych wyroków w Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE 327 L 05.12.2008 r. s. 27).

przekraczało 150% ich pojemności. w kolejnych latach, tj. 2005–2010 liczba skazanych osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych oscylowała w przedziale 69–76 tys. osób⁶³⁷.

Jak trafnie zauważyła Aldona Nawój-Śleszyński, Europejskie Reguły Więzienne stanowią przełom w podejściu do kary pozbawienia wolności, w tym naruszania praw więźnia. Na szczególną uwagę zasługuje treść Reguły 18.4, z której wynika, że prawo krajowe kształtuje mechanizmy, by standardy minimum nie były w więzieniach naruszane z powodu przeludnienia, chodzi tu przede wszystkim o warunki bytowe w pomieszczeniach mieszkalnych⁶³⁸.

Do 1989 r. powierzchnia przypadająca na jednego skazanego była określona w metrach sześciennych. Tak określone minimum normy mieszkaniowej obarczone było dużym poziomem błędu, ponieważ cele mieszkalne były bardzo wysokie, co powodowało *de facto* zmniejszenie faktycznej przestrzeni życiowej skazanych⁶³⁹. Biorąc pod uwagę inne kraje Europy Zachodniej, powierzchnia celi w przeliczeniu na jej jednego mieszkańca w realiach polskiego więziennictwa nie stwarza pozytywnego wrażenia.

Z kolei jak zauważa A. Nawój-Śleszyński przeludnienie więzień jest zjawiskiem, które nie zostało rozwiązane. Podejmowane próby zlikwidowania tego zjawiska kończyły się niepowodzeniami⁶⁴⁰. Ponadto w doktrynie podkreśla się, że przeludnienie polskich jednostek penitencjarnych, które przybiera rozmiary utrzymującego się od lat zjawiska, wyklucza możliwość respektowania prawa osadzonych do odpowiednich warunków bytowych⁶⁴¹. z kolei jednym z elementów odpowiednich warunków bytowych w związku z zakwaterowaniem osób pozbawionych wolności jest konieczność zapewnienia im minimum prawa do prywatności, co nie jest możliwe do spełnienia w warunkach utrzymującego się przeludnienia.

Prawo skazanego odnoszące się do zapewnienia mu odpowiednich warunków bytowych na terenie zakładu karnego reguluje art. 102 pkt 1 k.k.w., zgodnie z którym skazany ma prawo do odpowiedniego – ze względu na zachowanie zdrowia –

⁶³⁷ J. Migdał, G. Skrobotowicz, *Możliwość realizacji europejskich reguł więziennych z 2006 r. w zakresie reintegracyjnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności w przeludnieniu polskich jednostek penitencjarnych*, „Rocznik Nauk Prawnych”, 2014, t. XXIV, nr 1, s. 115.

⁶³⁸ A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień...*, s. 50.

⁶³⁹ Ibidem, s. 113.

⁶⁴⁰ A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień ...*s. 18.

⁶⁴¹ S. Lelental, *Kodeks karny...*, s. 430.

wyżywienia, odzieży, warunków bytowych, pomieszczeń oraz świadczeń zdrowotnych i odpowiednich warunków higieny. w dalszej kolejności w art. 110 § 1 k.k.w. określono jak powinna kształtować się powierzchnia celi w przeliczeniu na jej jednego mieszkańca. w polskich zakładach karnych cele mieszkalne mogą być jednoosobowe, bądź wieloosobowe. Zgodnie z art. 110 § 2 i 2a k.k.w. minimalna norma mieszkalna na jednego osadzonego powinna wynosić nie mniej niż 3m², lecz w sytuacjach wyjątkowych norma ta może zostać obniżona nawet do 2m², co wydaje się być wysoce niekorzystnym czynnikiem dla komfortu odbywania kary pozbawienia wolności, nie wspominając już o zachowaniu w takich warunkach jakiegokolwiek prywatności. a zatem ograniczenie powierzchni celi mieszkalnej może wystąpić w wyniku wystąpienia jednej z przesłanek określonych w art. 110 § 2a k.k.w., a zatem w następujących przypadkach:

- w razie wprowadzenia stanu wojennego, wyjątkowego lub klęski żywiołowej, lub w czasie ich obowiązywania;
- w razie ogłoszenia na terenie położenia zakładu karnego lub aresztu śledczego stanu zagrożenia epidemiologicznego lub stanu epidemii albo wystąpienia w zakładzie karnym lub areszcie śledczym stanu zagrożenia epidemiologicznego lub stanu epidemii – uwzględniając stopień zagrożenia dla życia i zdrowia;
- w razie konieczności zapobieżenia wystąpieniu innego zdarzenia stanowiącego bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa skazanego albo bezpieczeństwa zakładu karnego lub aresztu śledczego albo zapobieżenia skutkom takiego zdarzenia.

Prawo skazanego do odpowiednich warunków bytowych, wśród których mieści się odpowiednia powierzchnia, ujęto także w standardach międzynarodowych, w tym we wspomnianych ERW.

Jak wskazuje J. Malec, w dokumentach międzynarodowych brak jest skonkretyzowanych standardów dotyczących powierzchni mieszkalnej lub kubatury, jaka powinna przypadać w celi na jednego więźnia⁶⁴².

Jednak zgodnie z 12 Regułą zawartą we Wzorcowych Regułach Minimalnych w jednoosobowych celach lub pokojach przeznaczonych do izolowania w porze nocnej zaleca się umieszczanie tylko po jednym więźniu. Natomiast w przypadkach wieloosobowych sal sypialnych zaleca się, aby były one zajmowane przez więźniów

⁶⁴² J. Malec, *Generalna koncepcja postępowania z osobami pozbawionymi wolności*, [in:] *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, cz. III, „Biuletyn RPO. Materiały”, 1988, nr 34, s. 422.

starannie dobranych, jako nadających się do wspólnego przebywania w takich warunkach⁶⁴³.

Należy jednak podkreślić, że norma 3 m² na jednego osadzonego w realiach polskich zakładów karnych stanowi jedną z najniższych norm na tle innych państw europejskich. Tym samym istotnie przyczynia się do obniżenia komfortu odbywania przez skazanego kary pozbawienia wolności i w konsekwencji stwarza też zagrożenie dla naruszenia jego prywatności, nawet pomimo uznania, że obowiązujące w Polsce normy 3 m² są zgodne z prawem.

Jak podaje T. Szymanowski w Niemczech norma na jednego więźnia wynosi 8–10m², w Słowenii – 9m², w Portugalii – 7m², nie wymieniając już krajów skandynawskich⁶⁴⁴.

Natomiast w innych krajach nadbałtyckich, oraz za wschodnią granicą, normy mieszkaniowe bliższe są polskim wskaźnikom lub nawet niższe od naszych norm powierzchniowych przypadających na więźnia, przewidują w swoich systemach prawnych m.in.: Estonia, Łotwa oraz Ukraina – 2,5 m²; porównywalne regulacje znajdują się natomiast na Litwie i Węgrzech – 3 m², a niewiele większe w Czechach i na Słowacji – 3,5 m²⁶⁴⁵.

W Norwegii, Irlandii, Holandii i Grecji powierzchnia przypadająca na jedną osobę przebywającą w jednostce penitencjarnej wynosi 10 m², w Hiszpanii, Rumunii, Bułgarii – 6 m², w Niemczech – 7 m², w Chorwacji – 8 m², we Włoszech, w Belgii – 9 m², w Turcji – 8–9 m². a zatem przyjęta w Polsce norma 3 m² odbiega znacznie od norm obowiązujących w innych państwach, ale również od zaleceń Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, który po wizytacjach w polskich jednostkach penitencjarnych zaleca co najmniej 4 m² powierzchni celi mieszkalnej na jednego osadzonego w celach wieloosobowych oraz 6 m² w celach jednoosobowych⁶⁴⁶.

Dorobek polskiego orzecznictwa sądowego pozwala stwierdzić, czy w okolicznościach konkretnej sprawy przeludnienie może mieć wpływ na naruszenie prawa do prywatności osoby pozbawionej wolności.

⁶⁴³ Wzorcowe Reguły Minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli).

⁶⁴⁴ T. Szymanowski, *Prawo karne wykonawcze* ..., s. 374

⁶⁴⁵ J. Migdał, G. Skrobotowicz, *Możliwość realizacji* ..., s. 114.

⁶⁴⁶ E. Dawidziuk, *Traktowanie osób* ..., s. 90.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego można było spotkać się twierdzeniem stanowiącym o tym, że osadzanie pozbawionych wolności w celach w warunkach, w których powierzchnia na jedną osobę wynosi mniej niż 3 m², przy spełnieniu przesłanek określonych w ówczynie obowiązującym art. 248 § 1 k.k.w.⁶⁴⁷, jest zgodne z prawem. Jednocześnie Sąd Najwyższy wydając to rozstrzygnięcie, przyjął, że mimo niezachowania normy 3 m² przy braku innych działań represyjnych w celi nie można uznać za niegodziwe, jak również odwołał się do wykładni art. 3 EKPCz dokonanej przez ETPCz twierdzącej o tym, że „cierpienie i upokorzenie muszą w każdym razie przekraczać nieunikniony element cierpienia wpisanego w pozbawienie wolności aby stanowiły naruszenie tego przepisu”⁶⁴⁸. z kolei w uzasadnieniu innego wyroku Sąd Najwyższy uznał, że jedynie znaczące i długotrwałe odstępstwo od standardu określonego w art. 11 § 2 k.k.w. narusza godność i prawo do prywatności skazanego.⁶⁴⁹ w innych – o podobnej materii - orzeczeniach Sąd Najwyższy potwierdził konieczność odrzucenia jakiegokolwiek automatyzmu w zakresie jednoznacznego uznawania w jakich okolicznościach dochodzi do naruszenia godności oraz prawa do prywatności w celach mieszkalnych i konieczność uwzględnienia wszystkich okoliczności sprawy, w tym przede wszystkim czasu przebywania osadzonego w celi nadmiernie zagęszczonej w stosunku do ustalonego standardu⁶⁵⁰.

Należy mieć jednak na uwadze, że analiza stopnia długotrwałego odstępstwa od spełnienia przesłanek wymuszających zapewnienie osadzonemu minimum 3 m²

⁶⁴⁷ z dniem 6 grudnia 2009 r. art. 248 § 1 k.k.w. utracił moc po stwierdzeniu przez Trybunał Konstytucyjny, iż jest on niezgodny z art. 40, art. 41 ust. 4 i art. 2 Konstytucji RP oraz, że jest niezgodny z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. w dniu utraty mocy w/w artykułu weszły w życie przepisy art. 110 § 2 a – 2 i k.k.w. Jak jednak wskazał S. Lelenta przepisy te faktycznie legalizują naruszenie zasady humanitarnego traktowania osób pozbawionych wolności z uwagi na to, że zezwalają na umieszczenie osoby skazanej w celi mieszkalnej, w której powierzchnia na jednego osadzonego jest mniejsza niż 3 m², nie mniejsza jednak niż 2 m².

⁶⁴⁸ Wyrok SN z dnia 2 października 2007 r., Sygn. akt II CSK 269/07, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia2/II%20CSK%20269-07-1.pdf> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

⁶⁴⁹ Wyrok SN z dnia 17 marca 2010 r., Sygn. akt II CSK 486/09, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia2/II%20CSK%20486-09-1.pdf> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

⁶⁵⁰ Tak m. in. w wyrokach: Wyrok SN z dnia 19 października 2011 r., Sygn. akt II CSK 721/10, <https://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mrswwglrsgiydinbrgyyds&refSource=search> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.]; Wyrok SN z dnia 27 października 2011 roku, Sygn. akt V CSK 489/10, <https://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mrswwglrsgiydinbqgeztg>; Wyrok SN z dnia 16 grudnia 2011 roku, Sygn. akt V CSK 21/11, <https://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mrswwglrsgiydinbqhazta> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

powierzchni celi mieszkalnej, stanowić będzie zawsze indywidualną ocenę naruszenia, w zależności od tego jak dany osadzony odczuwa kwestię praktycznie bezustannego przebywania w bardzo bliskim kontakcie z innymi osadzonymi oraz w jaki sposób warunki te wpływają na poczucie, że prawo do jego prywatności zostało zagrożone nadmierną ingerencją ze strony innych osadzonych.

Powtarzający się problem przeludnienia określany jest też mianem prowadzenia niewłaściwej polityki penitencjarnej⁶⁵¹, która narusza humanitarne zasady wykonywania kary pozbawienia wolności. Przejawiać się to może m. in. w rosnącej frustracji więźniów, jak również prowadzić może do powstawania lub narastania konfliktów wskutek odbywania kary pozbawienia wolności w wysoce niekomfortowych warunkach. Im bowiem więcej osadzonych przebywa na jednej nieadekwatnej do ich ilości powierzchni, tym bardziej ograniczone zostaje prawo do prywatności, a ponadto zmniejsza się możliwość udania na spoczynek w odosobnieniu, jak również deprywacji ulega ewentualna potrzeba pobycia w samotności, która zasadniczo nie może zostać zrealizowana.

Na poczucie naruszenia sfery własnej prywatności ma ponadto stopień wrażliwości danej osoby, indywidualne preferencje, potrzeba nawiązania kontaktu z innymi ludźmi, lub przeciwnie, chęć odizolowania się od tych kontaktów, bądź nawet zniesiona tolerancja na towarzystwo innych osób na zbyt małej przestrzeni.

Istotnym do opanowania problemem wynikającym z uciążliwości związanej z odbywaniem kary pozbawienia wolności na zbyt małej powierzchni przez jednocześnie nadmierną ilość osadzonych jest poczucie naruszenia własnej przestrzeni szczególnie wśród osób odbywających długoterminowe kary pozbawienia. Dyskomfort wynikający z konieczności nieustannego znoszenia towarzystwa innych współosadzonych może powodować negatywne skutki w zależności od cech osobowościowych konkretnego skazanego oraz wyznawanego przez niego stosunku do prywatności. w przypadku osób wysoko ceniących spokój i prywatność, a nawet lubiących samotność, narażenie ich na konieczność ciągłego znoszenia obecności innych, może przyczynić się zarówno do poczucia osaczenia, jak również może nasilić negatywne skutki długotrwałego znoszenia takiego stanu rzeczy, a w konsekwencji może wywoływać różnego rodzaju konflikty oraz inne niepożądane zjawiska patologiczne.

⁶⁵¹ Polityka penitencjarna dotyczy wykonywania kary pozbawienia wolności: M. Płatek, *Zadania polskiej...*, s. 268.

Podobnie uważa T. Szymanowski, który twierdzi, że skoro zasadą jest umieszczanie skazanych w celach wieloosobowych, to w konsekwencji powoduje to jeden z dwóch skutków: albo obecność innych współosadzonych będzie łagodziła uciążliwość odizolowania od społeczeństwa, albo wręcz przeciwnie, będzie je jeszcze bardziej podsycala⁶⁵².

Wyrazem podjętych starań, jest opublikowanie najnowszej informacji, zgodnie z którą w aktualnym stanie, poziom zaludnienia w zakładach karnych oraz w aresztach śledczych, zgodnie z komunikatem Dyrektora Biura Informacji i Statystyki Centralnego Zarządu Służby Więziennej z dnia 18 marca 2019 r., wynosi 93,5%, co oznacza, że nie została przekroczona ogólna pojemność tych zakładów⁶⁵³.

Jednakże w momencie, gdy utrzymywał się problem przepełnienia zakładów karnych, Komitet rady Europy ds. Zapobiegania Torturom (CPT) apelował do państw europejskich o rozwiązanie tego problemu poprzez skrupulatne przestrzeganie limitów osadzonych i opracowanie metod alternatywnych do detencji. Po raz kolejny podkreślono, że problem przeludnienia może prowadzić do łamania praw człowieka⁶⁵⁴.

5.3. Realizacja świadczeń zdrowotnych

Prawo do ochrony zdrowia stanowi jedno z podstawowych praw człowieka, które ze swej natury przysługuje każdemu⁶⁵⁵.

Jak stanowi art. 68 Konstytucji RP, „każdy ma prawo do ochrony zdrowia”. z kolei zgodnie z art. 38 Konstytucji RP, „Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia”.

⁶⁵² T. Szymanowski, *Przeludnienie zakładów karnych, jego następstwa i metody ograniczania tego zjawiska*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2007, nr 11, z. 1, s. 281–285.

⁶⁵³ Komunikat o zaludnieniu zakładów karnych i aresztów śledczych Dyrektora Biura Informacji i Statystyki Centralnego Zarządu Służby Więziennej z dnia 18 marca 2019 r.,
file:///C:/Users/justy/Downloads/Komunikat%20w%20sprawie%20zaludnienia%20zak%C5%82ad%C3%B3w%20karnych%20i%20areszt%C3%B3w%20C5%9Bledczych.pdf [dostęp: 20 marca 2019 r.].

⁶⁵⁴ <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/wiezienia-komitet-rady-europyw-sprawie-przepelnienia,514748.html> [dostęp: 30 maja 2023 r.].

⁶⁵⁵ K. Ryś, *Konstytucyjne prawo do ochrony zdrowia i prawo do szczególnej opieki zdrowotnej*, „Zeszyty Naukowe Prawa Konstytucyjnego”, 2017, nr 10, s. 113.

Przez życie należy rozumieć trwanie istoty ludzkiej, a samo prawo do ochrony życia jest nastawione na ochronę „biologicznej egzystencji człowieka”⁶⁵⁶.

A zatem państwo polskie, gwarantuje każdemu, niezależnie od jego statusu i pozycji w społeczeństwie, taką samą ochronę życia i zdrowia, będącymi dobrami najwyżej chronionymi.

Odwołanie do konieczności zapewnienia prawnej ochrony życia i zdrowia znaleźć także można w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. i o ile państwo powinno być gwarantem dostępu do opieki medycznej dla każdego człowieka i obywatela, to o tyle nie spoczywa na nim już obowiązek zapewnienia wyleczenia, czyli stworzenia pozytywnego efektu podjętego leczenia. Natomiast każdy, niezależnie od swojego położenia, a w szczególności osoba pozbawiona wolności, powinna mieć taki sam dostęp do służby zdrowia jak każdy inny obywatel, z tą tylko różnicą – w przypadku osób pozbawionych wolności – iż na podstawie art. 115 § 1 a k.k.w. nie mają oni prawa, w przeciwieństwie do pozostałych obywateli, wyboru lekarza, pielęgniarki podstawowej opieki zdrowotnej, świadczeniodawcy udzielającego ambulatoryjnych świadczeń opieki zdrowotnej, lekarza dentystry oraz szpitala na podstawie ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych⁶⁵⁷. Wyjątkiem od tej zasady jest regulacja zawarta w art. 115 § 6 k.k.w., zgodnie z którą „w szczególnie uzasadnionych przypadkach, dyrektor zakładu karnego, po zasięgnięciu opinii lekarza zakładu karnego, może zezwolić skazanemu, na jego koszt, na leczenie przez wybranego przez niego innego lekarza, podmiotu innego niż określony w § 4, oraz na korzystanie z dodatkowych leków i innych wyrobów medycznych”.

Poziom opieki zdrowotnej, także tej wykonywanej wobec pozbawionego wolności, nie powinien obiegać od aktualnych – zgodnych z najlepszą wiedzą medyczną – standardów leczenia, zaś w jego dążeniu powinno być zapewnienie osadzonemu maksymalnych efektów procesu terapeutycznego i profesjonalnego charakteru udzielanych świadczeń zdrowotnych.

⁶⁵⁶M. Piechota, *Konstytucyjne prawo do ochrony zdrowia jako prawo socjalne i prawo podstawowe*, s. 94, KONSTYTUCYJNE PRAWO DO OCHRONY ZDROWIA JAKO PRAWO (2).pdf [dostęp: 15 maja 2023 r.].

⁶⁵⁷ Dz.U. 2004 Nr 210 poz. 2135.

W związku z powyższym należy wskazać, że zasady dotyczące dostępu do świadczeń medycznych stosuje się w takim samym zakresie do osób przebywających na wolności jak i tych będących w warunkach izolacji penitencjarnej⁶⁵⁸.

W szczególności państwo jest zobowiązane do otoczenia opieką osób, które w związku z chorobą przeżywają cierpienie, i do umożliwienia takim osobom skorzystania z osiągnięć współczesnej medycyny w celu ulżenia cierpieniom⁶⁵⁹.

Ponadto każdy ma prawo oczekiwać od państwa ochrony przed chorobami epidemiologicznymi i zakaźnymi, co statuuje także pkt. 42.3 f ERW, zgodnie z którym powinno się zapewnić izolację w czasie infekcji więźniów podejrzewanych o stan zakaźny, jak również zapewnianie im odpowiedniej kuracji.

Kwestia związana ze zdrowiem pozbawionych wolności i sprawowaniem nad nimi opieki zdrowotnej została uregulowana w części III Europejskich Reguł Więziennych. Dział ten traktuje na temat organizacji więziennej opieki zdrowotnej, personelu medycznego i pielęgniarskiego, obowiązków lekarza, jak również zahacza o problematykę warunków, w jakich jest pełniona opieka zdrowotna wobec więźniów oraz w jaki sposób dba się o ich zdrowie psychiczne. Prawo do opieki zdrowotnej zostało scharakteryzowane szczegółowo w Załączniku do Rekomendacji Nr R (98) 7.

Z kolei wśród aktów prawnych, które regulują krajową tematykę opieki zdrowotnej nad więźniami, można wyróżnić następujące:

- kodeks karny wykonawczy (m. in. art. 115 § 1 k.k.w.)
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości i Ministra Zdrowia z dnia 9 maja 2012 r. w sprawie szczegółowych warunków, zakresu i trybu współdziałania podmiotów leczniczych z podmiotami leczniczymi dla osób pozbawionych wolności w zakładach karnych i aresztach śledczych w zapewnieniu świadczeń zdrowotnych osobom pozbawionym wolności⁶⁶⁰
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2016 r. w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej prowadzonej w podmiotach leczniczych dla osób pozbawionych wolności oraz sposobu jej przetwarzania⁶⁶¹.

658 M. Sobas, *Zasada równego dostępu do opieki zdrowotnej w przypadku osadzonych chorych na wirusowe zapalenie wątroby - zarys problematyki*, „Rocznik Administracji i Prawa”, 2018, 18/1, s. 206.
659 W. Brzozowski et al., op. cit., s. 287.

⁶⁶⁰ Dz.U. poz. 547 z późn. zm.

⁶⁶¹ Dz.U. poz. 258.

- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 listopada 2003 r. w sprawie warunków i sposobu zaopatrzenia osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych w protezy, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze⁶⁶².
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lipca 2012 r. w sprawie szczegółowych wymagań jakim powinny odpowiadać pomieszczenia i urządzenia podmiotu leczniczego dla osób pozbawionych wolności⁶⁶³.
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2003 r. w sprawie wydawania produktów leczniczych i wyrobów medycznych z aptek zakładowych w zakładach opieki zdrowotnej dla osób pozbawionych wolności⁶⁶⁴.
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2003 r. w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek⁶⁶⁵.

Ponadto do osób pozbawionych wolności zastosowanie może mieć także ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi oraz ustawa z dnia 24 kwietnia 1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii⁶⁶⁶.

Na mocy art. 115 § 1 k.k.w. „skazanemu zapewnia się bezpłatne świadczenia zdrowotne, leki i artykuły sanitarne”. Zapis ten spójny jest z zaleceniem zawartym w pkt. 40.5 ERW, zgodnie z którym zapewnia się więźniom w tym celu wszystkie potrzebne usługi medyczne, chirurgiczne i psychiatryczne, włącznie z tymi, które są dostępne społeczeństwu na wolności.

Zadaniem więziennej służby zdrowia jest opieka zdrowotna nad osobami pozbawionymi wolności i tymczasowo aresztowanymi w jednostkach penitencjarnych na terenie całego kraju. Zakłady opieki zdrowotnej dla osób pozbawionych wolności

⁶⁶² Dz.U. Nr 204, poz. 1986.

⁶⁶³ Dz.U. poz. 808.

⁶⁶⁴ Dz.U. Nr 65, poz. 608.

⁶⁶⁵ Dz.U. Nr 175, poz. 1909.

⁶⁶⁶ Dz.U. z 2016 r., poz. 224.

udzielają tym osobom świadczeń zdrowotnych związanych z badaniem i poradą lekarską, leczeniem, badaniem i terapią psychologiczną, rehabilitacją leczniczą, opieką nad kobietą ciężarną i jej płodem, porodem oraz położeniem, badaniem diagnostycznym, w tym analityką medyczną, pielęgnacją chorych, pielęgnacją niepełnosprawnych i opieką nad nimi, zapobieganiem powstawaniu urazów i chorób poprzez działania profilaktyczne oraz obowiązkowe szczepienia ochronne, badaniem i leczeniem dentystycznym oraz świadczeniami z zakresu protetyki, orzekaniem i opiniowaniem o stanie zdrowia, zaopatrzeniem w przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze⁶⁶⁷.

W praktyce skazani często wymagają opieki lekarskiej. Oprócz rozmaitych chorób czy alkoholizmu problemem stają się coraz częściej narkomani i chorzy na AIDS⁶⁶⁸.

Należy ponadto wskazać, że w związku nastaniem ogólnoświatowej pandemii Covid – 19⁶⁶⁹ część praw osób pozbawionych wolności została ograniczona w celu przeciwdziałaniu szerzeniu się epidemii. Do Biura RPO zaczęły napływać skargi na brak środków ochrony, nieprzestrzeganie zaleceń sanitarnych, jak również na dostęp do badań. w kwestii odnoszącej się do prawa do prywatności – w okresie pandemii – wstrzymane zostały widzenia osadzonych z bliskimi. w zamian organizowano dłuższe i częstsze rozmowy telefoniczne, jak również spotkania na Skype. Jednak w niektórych jednostkach penitencjarnych prawo do kontaktów z rodziną oraz prawo do prywatności było naruszane, szczególnie miało to miejsce w aresztach śledczych⁶⁷⁰.

5.4. Bezpieczeństwo zakładu karnego

667 D. Rogala et al. , *System opieki zdrowotnej nad osobami osadzonymi w zakładach penitencjarnych w Polsce*, „Hygeia Public Health” 2013, 48 (4), s. 442.

668 Hołda Z., Hołda J., Migdał J., Żórawska B., *Prawo karne wykonawcze*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2021 s. 247.

669 Pandemia Covid-19 rozpoczęła się jako epidemia 17 listopada 2019 w mieście Wuhan, w prowincji Hubei, w środkowych Chinach, a 11 marca 2020 została uznana przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) za pandemię, źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Pandemia_COVID-19 [dostęp: 12 maja 2023 r.].

670 Źródło: <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-a-wiezienia-skargi-rpo-od-osadzonych-i-rodzin>, pismo RPO do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 7 maja 2020 r. (IX.517.664.2020.JN).[dostęp: 15 maja 2023 r.].

Zapewnienie bezpieczeństwa osobom odbywającym karę pozbawienia wolności w zakładach penitencjarnych determinuje spełnianie podstawowych wymogów poprawnego funkcjonowania tych jednostek. Niektóre zapisy kodeksu karnego wykonawczego regulują kwestie wymagające wzmożonej uwagi wobec konieczności zapewnienia bezpieczeństwa osadzonemu na odpowiednim poziomie. Zgodnie z art. 88 a § 3 k.k.w. „skazany stwarzający poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu odbywa karę w wyznaczonym oddziale lub celi zakładu karnego typu zamkniętego w warunkach zapewniających wzmożoną ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwo tego zakładu”.

Kwestie zapewnienia bezpieczeństwa osadzonemu reguluje ponadto Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej⁶⁷¹. Funkcjonariusze Służby Więziennej powinni zadbać o bezpieczeństwo osób znajdujących się w jednostce penitencjarnej.

Jak podaje T. Przesławski zapewnienie bezpieczeństwa w zakładzie karnym, podobnie jak w areszcie śledczym, obok innych podstawowych zadań przekazane jest na podstawie przepisów ustawowych i wewnętrznych do wykonania poszczególnym organom Służby Więziennej oraz funkcjonariuszom Służby Więziennej (pracownikom Służby Więziennej). Jest to przejaw dekoncentracji wewnętrznej kompetencji penitencjarnej⁶⁷².

W dalszej kolejności T. Przesławski wskazuje, że naruszenie dyspozycji normy wyznaczającej nakaz podejmowania wszelkich działań oraz względnie zaniechań określonych czynności mających na celu ochronę osoby skazanego, stanowi podstawę do występowania z roszczeniami odszkodowawczymi wobec Skarbu Państwa z tytułu niezgodnego z prawem wykonywania władzy publicznej (sankcja egzekucyjna), jak również może w niektórych sytuacjach uzasadniać wszczęcie postępowania karnego, bądź służbowego, jeżeli zachowanie sprzeczne z normą związane jest z popełnieniem przestępstwa lub z przewinieniem dyscyplinarnym (sankcja represyjna)⁶⁷³.

Prawo osadzonego do bezpiecznego odbywania kary pozbawienia wolności zostało także uwzględnione w zaleceniach ujętych w części IV pkt. 52.1–53.7

⁶⁷¹ Dz.U. 2010 nr 79 poz. 523.

⁶⁷² T. Przesławski, *Służba Więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania*, Warszawa 2012, s. 116–124.

⁶⁷³ Idem, *Obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa osobistego w zakładzie karnym (areszcie śledczym)*, „Palestra”, 2017, nr 7–8, s. 45.

Europejskich Reguł Więziennych. Przede wszystkim zwraca się uwagę na oszacowanie ryzyka, jakie ze sobą niesie dany osadzony, którego predyspozycje do zachowań społecznych ocenia się już na etapie jego przyjęcia do jednostki penitencjarnej. Istotne znaczenie dla zapewnienia osadzonemu właściwego poziomu bezpieczeństwa jest ponadto oszacowanie jego skłonności do powodowania u siebie samouszkodzeń, jak również podejmowania ewentualnych prób samobójczych. Ponadto czynniki takie jak stosowanie się do procedur minimalizujących zagrożenie dla osób odwiedzających pozbawionych wolności, zapewnienie osadzonemu bezpiecznego udziału w różnego rodzaju zajęciach oraz aktywnościach, a także zapewnienie możliwości całodobowego skontaktowania się osadzonych z personelem więziennym może w sposób znaczący podnosić poziom bezpieczeństwa panującego na terenie jednostki penitencjarnej.

Kwestie odnoszące się do bezpieczeństwa w zakładzie karnym były także przedmiotem licznych rozstrzygnięć ze strony Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Spośród spraw dotyczących polskich obywateli odbywających karę pozbawienia wolności Europejski Trybunał Praw Człowieka w jednym z wyroków uznał, że doszło do naruszenia art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z uwagi na brak odpowiedniej ochrony fizycznej i psychicznej integralności oraz dobrostanu skarżącego ze strony władz, który będąc osobą tymczasowo aresztowaną m.in. w związku z przestępstwem o charakterze seksualnym, doznał znęcania ze strony współosadzonych. Na gruncie wspomnianej sprawy doszło także do naruszenia sfery prywatności skarżącego z uwagi na ujawnienie rodzaju przestępstwa, za popełnienie którego został skazany⁶⁷⁴, a to z kolei stało się bezpośrednią przyczyną podjętego na pozbawionego wolności ataku.

Istotnych informacji na temat warunków życia więźniów, w tym ich bezpieczeństwa, dostarczają ponadto wizytacje Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT). Począwszy od 1996 r. wyniki wizytacji – w kwestii dotyczącej bezpieczeństwa polskich jednostek penitencjarnych – nie zawsze były jednolite.

⁶⁷⁴ Wyrok ETPCz z dnia 3 marca 2015 r. w sprawie M. C. przeciwko Polsce, skarga nr 23692/09, https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_M._C._przeciwko_Polsce__skarga_nr_23692_09__wyrok_z_3_marca_2015_r._.pdf [dostęp: 5 czerwca 2023 r.].

Po wizytacji przeprowadzonej w 1996 r. Komitet uznał, że warunki materialne skazanych niebezpiecznych (powierzchnia cel, ich wyposażenie, wentylacja) były zadowalające⁶⁷⁵. w wyniku kolejnej wizytacji, która miała miejsce w 2000 r. zarzuty co do sposoby postępowania ze skazanymi niebezpiecznymi sprowadzały się do następujących zastrzeżeń: brak zorganizowanych zajęć, ubóstwo kontaktów międzyludzkich, sporadyczny kontakt skazanych z wychowawcą lub psychologiem⁶⁷⁶. Wizytacja z 2004 r. ujawniła z kolei zastrzeżenia co do niezwykle restrykcyjnego reżimu stosowanego wobec więźniów niebezpiecznych⁶⁷⁷. Podobne wnioski wypłynęły po wizytacji, która miała miejsce w dniach od 26 listopada do 8 grudnia 2009 r.⁶⁷⁸.

Od 5 do 17 czerwca 2013 r. CPT przeprowadził kolejną wizytację polskich jednostek penitencjarnych. w jej trakcie spostrzegł, że reżim stosowany wobec więźniów tzw. niebezpiecznych pozostał bardzo restrykcyjny i był podobny do reżimu opisanego we wcześniejszych raportach Komitetu⁶⁷⁹.

Z wniosków powizytacyjnych wynika zatem, że sposób postępowania z osobami pozbawionymi wolności, które zaliczono jednocześnie do tzw. skazanych szczególnie niebezpiecznych wciąż odbiegał od wydawanych zaleceń. Choć nie ujęto tego wprost w raportach, to za naturalne należy uznać, że kwestie zachowania prawa do prywatności w warunkach uznanych za bardzo restrykcyjne, są trudne, jak nie niemożliwe do spełnienia.

Zapewnienie osobom odbywającym karę pozbawienia wolności właściwego poziomu bezpieczeństwa oddziaływać będzie ich na różnego rodzaju dobra, a czasem również powodować będzie ich ograniczenie bądź wkraczanie w sferę uznawaną za

⁶⁷⁵ E. Januszkiewicz, *Warunki odbywania kary pozbawienia wolności przez skazanych niebezpiecznych oraz skazanych wywodzących się ze struktur przestępczości zorganizowanej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, 2014, nr 84, s. 94.

⁶⁷⁶ Idem, *Oddziaływania penitencjarne prowadzone wobec skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego w świetle obowiązujących przepisów oraz raportów CPT*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, 2016, nr 92, s. 107.

⁶⁷⁷ Ibidem, s. 108.

⁶⁷⁸ Ibidem, s. 109.

⁶⁷⁹ *Report to the Polish Government on the visit to Poland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 5 to 17 June 2013*, <http://www.cpt.coe.int/documents/pol/2014-21-inf-eng.pdf> [dostęp: 3 marca 2015 r.], cit. per: E. Januszkiewicz, *Oddziaływania penitencjarne...*, s. 107.

typowo prywatną ze względu na potrzebę zagwarantowania ochrony jednego dobra, kosztem innego. Czasem więc naruszenie nietykalności osobistej, a przy okazji i prywatności osadzonego będzie uzasadnione koniecznością przeprowadzenia kontroli osobistej, co z kolei jest niezbędne w celu zachowania właściwego poziomu bezpieczeństwa w zakładach karnych.

Za poglądem tym opowiedział się T. Przesławski, poprzez stwierdzenie, iż postępowanie funkcjonariuszy Służby Więziennej nie tylko jest w tych okolicznościach zgodne z przepisami prawa, ale służy ochronie wyższych wartości takich jak życie i zdrowie pozbawionych wolności, a ponadto zabezpiecza uzasadniony interes społeczny, jakim jest szerzej pojęte bezpieczeństwo miejsca wykonywania kary i innych środków izolacyjnych oraz miejsce pełnienia służby⁶⁸⁰.

5.5. Kontrola osobista i środki przymusu bezpośredniego

Problematyka kontroli osobistej osób pozbawionych wolności w znacznej mierze ściąga się ze sferą ochrony prywatności osoby przeszukiwanej. Należy bowiem mieć na względzie, że kontrola osobista, mimo słuszych założeń, tj., że powinna odbywać się w sposób jak najmniej dolegliwy dla osoby, która jest jej poddawana, co do zasady wpływać będzie wśród części osadzonych na odczuwanie przez nich zażenowania, skrepowania, a nawet wywoływać będzie wstyd, bądź poczucie nadmiernego zaingerowania w godność osobistą oraz sferę prywatności.

Z wpływających do Biura RPO skarg i prowadzonych postępowań wyjaśniających wynika, że kontrole osobiste stosuje się prewencyjnie wobec wszystkich więźniów, np. przed spotkaniem z obrońcą i po nim, po bezpośrednich widzeniach z członkami rodziny, nawet gdy formuła widzenia nie pozwalała na bezpośredni kontakt, przed spotkaniem z dyrektorem więzienia i po nim, czy po powrocie do celi ze szkoły lub z praktyk. Czasami ma to miejsce kilka razy w ciągu dnia. w opozycji do tej praktyki w polskich jednostkach penitencjarnych ETPCz wyraźnie stanowi o ingerencji w prawo do poszanowania życia prywatnego (art. 8 EKPCz) w takich przypadkach i dopuszczalności kontroli tylko wówczas, gdy okoliczności dają podstawy do takich działań⁶⁸¹.

⁶⁸⁰ T. Przesławski, *Obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa osobistego w zakładzie karnym (areszcie śledczym)*, „Palestra”, 2014, nr 7–8, s. 50.

⁶⁸¹ E. Dawidziuk, *Realizacja przez funkcjonariuszy ...* s. 241.

Zalecenia dotyczące sposobu przeprowadzania kontroli osobistych, zwanych też przeszukaniami, zostały ujęte w Regułach Mandeli oraz w Europejskich Regułach Więziennych. z kolei liczne przykłady naruszeń znalazły się w orzecznictwie strasburskim. Pierwsze ze wskazanych regulacji rekomendują, aby przeszukania były przeprowadzane nie tylko z poszanowaniem godności oraz prywatności osoby przeszukiwanej, ale także aby były zgodne z zasadami proporcjonalności, legalności i konieczności (reguła 50). z kolei tzw. przeszukania inwazyjne powinny być realizowane jedynie w szczególnie uzasadnionych przypadkach (reguła 52). z kolei Europejskie Reguły Więzienne zalecają aby więźniowie byli poddawani przeszukaniom wyłącznie przez personel tej samej płci (pkt. 54.5), przy czym przeszukiwanie wnętrza ciała (pkt. 54.6) oraz „intymna część przeszukania” (pkt. 54.7) powinna być dokonywana wyłącznie przez lekarza.

Na gruncie prawa krajowego, zgodnie z art. 116 k.k.w. możliwość dokonania kontroli osobistej następuje w przypadkach uzasadnionych względami porządku lub bezpieczeństwa (§ 2) i polegać może na przeprowadzeniu jej przez funkcjonariusza tej samej płci oraz w obecności osób tej samej płci, w odosobnionym pomieszczeniu bez obecności osób postronnych w połączeniu z oględzinami ciała oraz sprawdzeniem odzieży, bielizny, obuwia i przedmiotów posiadanych przez osobę osadzoną (§ 3). Sposób dokonywania kontroli osobistej oraz pobieżnej osadzonych, jak również dokonywania kontroli generalnej, reguluje rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej⁶⁸².

Zgodnie z § 67 wskazanego rozporządzenia w jednostce organizacyjnej Służby Więziennej mogą być przeprowadzane następujące kontrole: osobista lub pobieżna osoby pozbawionej wolności, cel i innych pomieszczeń w oddziałach mieszkalnych, a także pomieszczeń poza oddziałami mieszkalnymi i paczek, przedmiotów oraz pojazdów. Kontrola osobista, zgodnie z § 68, jest przeprowadzana w ten sposób, że osadzony najpierw opróżnia kieszenie, zdejmuje obuwie, odzież oraz bieliznę, a następnie obuwie, odzież oraz bieliznę poddaje się kontroli. w dalszej kolejności funkcjonariusz dokonuje oględzin jamy ustnej, nosa, uszu, włosów oraz oględzin ciała, przy czym oględziny ciała mogą polegać również na pochyleniu się lub przykucnięciu w celu sprawdzenia miejsc

⁶⁸² Dz.U. z 2016 r., poz. 1804.

intymnych. w trakcie kontroli osadzony powinien być częściowo ubrany; funkcjonariusz najpierw kontroluje część odzieży, a przed kontrolą kolejnej części osadzony może się ubrać. Podczas oględzin funkcjonariusz nie powinien dotykać osadzonego. Kontrola tego typu istotnie narusza sferę prywatności i intymności, nawet pomimo zasadności jej przeprowadzenia.

Mniej dolegliwa, biorąc pod uwagę sferę prywatności osoby poddawanej przeszukaniu, jest natomiast kontrola pobieżna, której sposób dokonania został określony w § 69 wskazanego rozporządzenia. Polega ona na powierzchownym sprawdzeniu odzieży, obuwia i przedmiotów posiadanych przez osadzonego i przeprowadza się ją w sytuacji każdorazowego wyjścia oraz powrotu do celi, jak również przed opuszczeniem miejsca zatrudnienia i po powrocie do niego.

Choć kontrole cel oraz innych pomieszczeń w oddziałach mieszkalnych, bądź kontrole paczek i przedmiotów mogą wpływać na sferę prywatności więźniów, to jednak nie są one tak dolegliwe jak kontrole przeprowadzane w obrębie ciała osoby odbywającej karę pozbawienia wolności, przy czym wszelką ingerencję w prawo do poszanowania życia prywatnego więźnia uzasadnia się z reguły potrzebą zapewnienia porządku i zapobieganiu przestępstwom, jak również względami ochrony zdrowia oraz moralności innych osób.

Należy także wspomnieć, że stosownie do nowelizacji Kodeksu Karnego Wykonawczego z dnia 5 sierpnia 2022 roku tj. ustawą z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy – Kodeks Karny Wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, wprowadzono do kodeksu karnego wykonawczego art. 223 f⁶⁸³ odnoszący się do rodzajów kontroli jakie można przeprowadzić wobec skazanych lub tymczasowo aresztowanych. Możliwe jest zatem przeprowadzanie następujących kontroli: kontrola pobieżna⁶⁸⁴; kontrola osobista; kontrola cel i innych pomieszczeń w oddziałach mieszkalnych; kontrola pomieszczeń poza oddziałami mieszkalnymi; kontrola paczek, przedmiotów i bagaży; kontrola pojazdów, którymi są przewożeni skazani lub

⁶⁸³ Art. 223 f k.k.w. wszedł w życie z dniem 1 stycznia 2023 r.

⁶⁸⁴ Kontrola pobieżna przeprowadzana obowiązkowo każdorazowo po wyjściu i przy powrocie do celi osoby kontrolowanej, jak również przed opuszczeniem miejsca zatrudnienia i po powrocie do niego osoby kontrolowanej (art. 223 f § 2 k.k.w.). Zgodnie z art. 223 g k.k.w. kontrola pobieżna polega na powierzchownym sprawdzeniu odzieży, obuwia, przedmiotów znajdujących się na ciele osoby kontrolowanej lub przez nią posiadanych i jest przeprowadzana przez funkcjonariusza Służby Więziennej tej samej płci co osoba kontrolowana.

tymczasowo aresztowani do i z miejsca pracy poza zakładem karnym lub aresztem śledczym; kontrola miejsca pracy skazanych lub tymczasowo aresztowanych poza terenem zakładu karnego lub aresztu śledczego; kontrola generalna. Kontrole te – zgodnie z art. 223 f § 6 k.k.w. mogą być prowadzone w każdym czasie, a ponadto muszą się odbywać w sposób możliwie najmniej naruszający dobra osobiste osoby kontrolowanej (art. 223 f § 7 k.k.w.).

Biorąc pod uwagę orzecznictwo ETPCz, najwięcej kontrowersji – wśród osób pozbawionych wolności – wzbudzały zazwyczaj kontrole osobiste. Dzięki nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego, w art. 223 h k.k.w.⁶⁸⁵, uszczegółowiono przesłanki oraz sposób przeprowadzania kontroli osobistych osób pozbawionych wolności.

Osoby pozbawione wolności, w razie uznania, iż doszło do naruszenia ich prawa w związku ze sposobem w jaki została przeprowadzona kontrola osobista, w świetle przepisów, które weszły w życie z dniem 1 stycznia 2023 r., zyskały prawo do złożenia pisemnej skargi – za pośrednictwem dyrektora zakładu karnego lub aresztu śledczego – do właściwego sądu penitencjarnego w terminie siedmiu dni od dnia przeprowadzenia kontroli osobistej w celu zbadania zasadności, legalności oraz prawidłowości jej przeprowadzenia (art. 223 h § 7 i 8 k.k.w.). Kolejną istotną nowością jest ponadto obowiązek wskazania przez funkcjonariusza Służby Więziennej podstawy faktycznej i prawnej przeprowadzenia kontroli oraz konieczności pouczenia osoby kontrolowanej o prawie, terminie i sposobie złożenia skargi (art. 223 h § 11 k.k.w.).

Dzięki wskazanym zmianom osoby pozbawione wolności zyskały możliwość weryfikacji zasadności przeprowadzonej kontroli przez organ wyższego rzędu, jakim jest sąd penitencjarny. Należy bowiem wskazać, że kontrola osobista, szczególnie w połączeniu z żądaniem rozebrania się przez pozbawionego wolności do naga i oględzin jego stref intymnych, stanowi zawsze daleko idącą ingerencję w sferę jego prywatności. Jak wynika z orzecznictwa sądowego oraz skarg wniesionych do Rzecznika Praw Obywatelskich, praktyki tego rodzaju stanowiły dość często sytuacje przekraczające uzasadnione potrzeby przeprowadzenia tak szczegółowych oględzin.

Jak słusznie wskazała Danuta Szczepaniak,

⁶⁸⁵ Istotne znacznie dla ochrony prawa do prywatności ma art. 223 h § 2 k.k.w. ze względu na to, że kontrola osobista może być przeprowadzona przez funkcjonariusza Służby Więziennej tej samej płci co osoba kontrolowana podczas nieobecności osób postronnych i osób odmiennej płci oraz w miejscu niedostępnym w czasie dokonywania kontroli dla osób postronnych.

[...] nie ulega najmniejszej wątpliwości, że ustawodawca, przewidując rozwiązanie aż tak dalece posuniętej kontroli, kierował się dobrem znacznie wyższym niż poczucie skrępowania, zażenowania czy wręcz wstydu odczuwanego przez osobę osadzoną podczas kontroli. Takimi wartościami wyższymi są wszak bezpieczeństwo samej osoby osadzonej, innych osób osadzonych czy strażników⁶⁸⁶.

Zatarcie się granicy pomiędzy uzasadnionym przeprowadzeniem kontroli, szczególnie tej o charakterze osobistym, a wykorzystaniem jej jako narzędzia mającego na celu dyscyplinowanie, lub wręcz karanie osadzonych bez wyraźnego wskazania, zaczęła przybierać to formę naruszenia podstawowych praw i wolności, a zwłaszcza prawa do prywatności.

5.6. Cenzura i nadzór korespondencji

Istotnym rodzajem usprawiedliwionej – względami bezpieczeństwa zakładu karnego lub zapewnienia porządku publicznego – ingerencji Służb Więziennych w sferę prywatności osoby pozbawionej wolności jest dokonywanie, w określonych sytuacjach, cenzury korespondencji.

Na gruncie kodeksu karnego wykonawczego, została bowiem przewidziana możliwość cenzurowania lub zatrzymywania korespondencji osób skazanych, bądź tymczasowo aresztowanych. Zgodnie z art. 105 § 4 k.k.w. dyrektor zakładu karnego może podjąć decyzję o zatrzymaniu, kontrolowaniu czy też cenzurowaniu korespondencji skazanego (poza korespondencją z organami ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innymi organami państwowymi i samorządowymi oraz Rzecznikiem Praw Obywatelskich czy instytucjami międzynarodowymi, powołanymi na mocy ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka). Choć kontrolowanie korespondencji skazanego może zostać uznane za ewidentne ingerowanie w jego prywatność, to z drugiej strony, kierując się względami zarówno bezpieczeństwa, jak i osiągnięcia celu kary pozbawienia wolności, ingerencja ta spotyka się z aprobatą.

Cenzura korespondencji została obligatoryjnie przewidziana w zakładzie karnym typu zamkniętego. Zgodnie z art. 90 ust. 8 k.k.w. „korespondencja skazanych podlega cenzurze administracji zakładu karnego, chyba że ustawa stanowi inaczej”. z kolei

⁶⁸⁶ D. Szczepaniak, *Problematyka kontroli osobistej osadzonych w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, 2017, nr 95, s. 48.

w zakładach karnych typu półotwartego, zgodnie z art. 91 ust. 10, „korespondencja skazanych może podlegać cenzurze administracji zakładu karnego”.

Ponadto na mocy § 16 ust. 4 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności „w zakładzie karnym typu zamkniętego skazany przekazuje korespondencję do wysłania w sposób umożliwiający jej cenzurę, a w zakładzie karnym typu półotwartego i typu otwartego wówczas, gdy dyrektor zarządził cenzurowanie korespondencji”⁶⁸⁷.

Należy jednak wskazać, że w świetle zmian jakie zaszyły skutek nowelizacji Kodeksu Karnego Wykonawczego z dnia 5 sierpnia 2022 roku tj. ustawą z dnia 5 sierpnia 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks Karny Wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, zmianie uległ – w stosunku do osób pozbawionych wolności przebywających w zakładzie karnym typu otwartego – art. 92 ust. 13 k.k.w., poprzez zawężenie prawa do prywatności wskutek wprowadzenia możliwości cenzury korespondencji osadzonych. a zatem w zakładzie karnym typu otwartego, korespondencja skazanych może podlegać cenzurze administracji zakładu karnego, w przeciwieństwie do poprzednio obowiązującej regulacji, która w ogóle nie przewidywała takiej możliwości⁶⁸⁸.

Granica uzasadnionej ingerencji w tajemnicę korespondencji jest art. 12 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, zgodnie z którym „nikt nie może być poddany arbitralnemu ingerowaniu w jego życie prywatne, rodzinne, domowe lub korespondencję, ani też atakom na jego honor i dobre imię”⁶⁸⁹.

Jak wskazał T. Szymanowski korespondencja jest najbardziej popularną formą utrzymywania kontaktów pozbawionego wolności ze światem zewnętrznym, co wynika zapewne z dostępności (również pod kątem uregulowań prawnych) oraz niskich kosztów prowadzenia jej⁶⁹⁰.

Różnic interpretacyjnych dostarcza też zagadnienie, często mylnie uznawane za zamienniki, odnoszące się do czynności komunikowania się oraz korespondowania.

Próba wyjaśnienia znaczenia tych dwóch pojęć wielokrotnie zajmowała praktykę sądową. Między innym Trybunał Konstytucyjny wypowiedział się w ten sposób, że

⁶⁸⁷ Dz.U.2022.2847.

⁶⁸⁸ Zmiana weszła w życie z dniem 17 września 2022 r.

⁶⁸⁹ *Tekst Deklaracji* [in:] K. Motyka (oprac.), *Prawa człowieka...*, s. 51–58.

⁶⁹⁰ T. Szymanowski, *Polityka karna...*, s. 205.

„wolność komunikowania się to nie tylko tajemnica korespondencji, ale także wszelkiego rodzaju kontakty międzyosobowe (art. 49 Konstytucji RP)”⁶⁹¹.

Jak stanowi art. 105 § 4 k.k.w. dyrektor zakładu karnego podejmuje decyzje dotyczące zatrzymania korespondencji w zakładach karnych typu zamkniętego i półotwartego, a w zakładach karnych typu półotwartego także cenzurowania korespondencji oraz kontrolowania rozmów w trakcie widzeń i rozmów telefonicznych, z wyjątkiem przypadków określonych w art. 8 § 3 oraz w art. 8a § 2 i 3, jeżeli wymagają tego względy bezpieczeństwa zakładu lub porządku publicznego, powiadamiając o tym sędziego penitencjarnego oraz skazanego. Dyrektor zakładu karnego może zezwolić na przekazanie skazanemu ważnej wiadomości zawartej w zatrzymanej korespondencji. Ponadto jak stanowi art. 105 § 5 k.k.w. „dołączonych do akt osobowych kopii korespondencji przed jej ocenzurowaniem oraz korespondencji zatrzymanej nie udostępnia się skazanemu”.

W literaturze można spotkać się ze stwierdzeniem, że w krajach europejskich istnieje wyraźna tendencja do ograniczania cenzury listów jedynie do przypadków niezbędnych. Decyzje o cenzurowaniu korespondencji powinny bowiem wynikać wyłącznie ze względu na konieczność zachowania bezpieczeństwa zakładu karnego⁶⁹².

5.7. Widzenia i rozmowy telefoniczne

Gwarancja prawnej ochrony życia rodzinnego została zapisana w art. 47 Konstytucji RP. Odnosi się ona także do osób pozbawionych wolności. Podobnych gwarancji udziela art. 102 pkt. 2 k.k.w., zgodnie z którym skazany dysponuje prawem do utrzymywania więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi. Ponadto na gruncie art. 67 § 3 k.k.w. do środków oddziaływania na skazanych należy m.in. podtrzymywanie kontaktów z rodziną, które są realizowane w formie tzw. widzeń.

Jak podaje T. Szymanowski „utrzymywanie przez skazanego więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi należy do podstawowych praw skazanego”⁶⁹³.

⁶⁹¹ Wyrok TK z dnia 20 czerwca 2005 r., Sygn. akt K 4/04, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20051241042/T/D20051042TK.pdf> [dostęp: 5 czerwca 2023 r.].

⁶⁹² T. Szymanowski, *Prawo karne...*, s. 340–341.

⁶⁹³ *Ibidem*, s. 337.

Osoby pozbawione wolności mogą realizować kontakty ze światem zewnętrznym, a w szczególności z osobami bliskimi w następujących formach: widzenia, prowadzenie korespondencji, prowadzenie rozmów telefonicznych, odbieranie paczek, odbieranie przekazów pieniężnych, porozumiewanie się przez inne środki łączności⁶⁹⁴.

Prawa te mieszczą się w sferze ochrony prawa do prywatności, zaś jakiegokolwiek ograniczenie prawa osoby odbywającej karę pozbawienia wolności do utrzymywania kontaktów z osobami bliskimi powinno być podyktowane prawnie uzasadnionymi względami.

Dzięki nowelizacji Kodeksu Karnego Wykonawczego z dnia 5 sierpnia 2022 r. tj. ustawą z dnia 5 sierpnia 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks Karny Wykonawczy oraz niektórych innych ustaw zaszły zmiany w niektórych aspektach odnoszących się do kontaktu osób pozbawionych wolności ze światem zewnętrznym.

Stosownie do zmiany, która weszła do kodeksu karnego wykonawczego w życie z dniem 17 września 2022 r.⁶⁹⁵, widzenia w zakładach karnych typu zamkniętego – na podstawie art. 90 k.k.w. – choć w dalszym ciągu podlegają nadzorowi administracji zakładu karnego, to jeśli chodzi o rozmowy skazanych w trakcie widzeń, mogą podlegać kontroli administracji zakładu karnego, w przeciwieństwie do uprzednio obowiązującego regulacji, która stanowiła o tym, że rozmowy skazanych w trakcie widzeń podlegały kontroli. Wskazana zmiana stanowi istotny krok naprzód na rzecz ochrony prawa do prywatności osoby odbywającej karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego, który charakteryzuje się najwyższym stopniem rygoryzmu oraz kontroli ze strony władz więziennych.

Ponadto na mocy znówelizowanego art. 105 b § 1 k.k.w.⁶⁹⁶ skazany ma prawo – co najmniej raz w tygodniu – korzystać z samoinkasującego aparatu telefonicznego na własny koszt lub na koszt rozmówcy w sposób i w terminach ustalonych w porządku wewnętrznym obowiązującym w zakładzie karnym. w uzasadnionych wypadkach dyrektor zakładu karnego może udzielić zgody na skorzystanie z samoinkasującego

⁶⁹⁴ Do innych środków łączności zalicza się wideorozmowy, Skyp'e. Kontakty osadzonych z bliskimi odbywały się w tej formule szczególnie w okresie zaostrzeń pandemicznych.

⁶⁹⁵ Zmiana zastąpiła obszerną nowelizacją Kodeksu Karnego Wykonawczego z dnia 5 sierpnia 2022 roku tj. ustawą z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy w Kodeksie Karnym Wykonawczym oraz niektórych innych ustaw.

⁶⁹⁶ Obowiązuje od dnia 17 września 2022 r. w związku z nowelizacją Kodeksu Karnego Wykonawczego z dnia 5 sierpnia 2022 roku tj. ustawą z dnia 5 sierpnia 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks Karny Wykonawczy oraz niektórych innych ustaw.

aparatu telefonicznego na koszt zakładu karnego, a ponadto zgodnie z art. 105 b § 1a k.k.w. dyrektor zakładu karnego, może wyrazić zgodę na skorzystanie przez pozbawionego wolności z samoinkasującego aparatu telefonicznego w celu skontaktowania się przez tę osobę z bliskimi jej osobami poza terminami jakie zostały ustalone w porządku wewnętrznym obowiązującym w zakładzie karnym gdy zajdzie szczególnie uzasadniona sytuacja, jak również gdy bezpośredni kontakt nie jest możliwy lub szczególnie utrudniony, ewentualnie gdy wynika to z nagłej sytuacji życiowej.

Niestety, jednak prezentowana zmiana w większości sytuacji spowodowała zamieszanie oraz w konsekwencji tego ograniczenie możliwości kontaktowania się osób pozbawionych wolności z osobami bliskimi w formie rozmów telefonicznych.

Jak bowiem wynika z komunikatu RPO nowelizacja przepisów Kodeksu karnego wykonawczego wprowadziła minimalną częstotliwość, z jaką osoby pozbawione wolności mogą kontaktować się z aparatu telefonicznego, która wynosi co najmniej raz w tygodniu z adwokatem i co najmniej raz w tygodniu z innym rozmówcą. z uzasadnienia projektu wynika, że zmiana ta miała na celu zagwarantowanie minimalnego standardu w tym zakresie, albowiem przed wprowadzeniem zmian częstotliwość rozmów nie była określona w ogóle. Jak wskazał RPO praktyka ta okazała się niestety odmienna i większość dyrektorów jednostek penitencjarnych potraktowało nowy przepis zawężająco i w wewnętrznych regulaminach przyznali osobom pozbawionym wolności prawo do telefonowania w tym minimalnym zakresie. Co więcej, w większości przypadków rozmowa nie może przekroczyć czasu trwania wynoszącego 10 minut. RPO odwołał się ponadto do Europejskich Reguł Więziennych i Reguł Mandeli, w świetle których ograniczenie kontaktów osób pozbawionych wolności z bliskimi stoi w sprzeczności z resocjalizacyjnymi celami wykonywania karych określonymi w Kodeksie karnym wykonawczym i międzynarodowych dokumentach takich jak wspomniane reguły⁶⁹⁷.

Podobna zmiana odnosi się do tymczasowego aresztowanego, który zgodnie z art. 217 c § 1 a k.k.w.⁶⁹⁸, może skorzystać co najmniej raz w tygodniu, w terminach ustalonych w porządku wewnętrznym obowiązującym w areszcie śledczym,

⁶⁹⁷ <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-sw-nowelizacja-w-wiezienia-telefony-odpowiedz> [dostęp: 15 maja 2023 r.].

⁶⁹⁸ Obowiązuje od dnia 17 września 2022 r. na mocy nowelizacji Kodeksu Karnego Wykonawczego z dnia 5 sierpnia 2022 r. tj. ustawą z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy – Kodeks Karny Wykonawczy oraz niektórych innych ustaw.

z samoinkasującego aparatu telefonicznego w celu zrealizowania kontaktu z obrońcą, pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym oraz przedstawicielem niebędącym adwokatem ani radcą prawnym, który został zaaprobowany przez Przewodniczącą Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka do reprezentowania tymczasowo aresztowanego przed tym Trybunałem, z zastrzeżeniem wyrażonym § 2 i 3 k.k.w. w szczególnie uzasadnionych wypadkach, jeżeli wyznaczone terminy czynności procesowych wskazują na konieczność niezwłocznego skorzystania z samoinkasującego aparatu telefonicznego, dyrektor aresztu śledczego udziela zgody na kontakt poza terminami ustalonymi w porządku wewnętrznym obowiązującym w areszcie śledczym.

Nowelizacja przepisów wprowadziła ponadto do Kodeksu karnego wykonawczego art. 105c stanowiący o tym, że „rozmowy telefoniczne skazanych lub rozmowy skazanych prowadzone za pomocą innych środków łączności nie mogą być realizowane przez przekierowanie na inny niż wybrany numer telefonu lub jako telekonferencja” (§ 1), zaś w razie naruszenia tego zakazu, uniemożliwia się przeprowadzenie tej rozmowy albo zostaje ona przerywana (§ 2).

Istotną zmianą powodującą z kolei cofnięcie się o krok w materii dotyczącej ochrony prawa do prywatności w zakładach karnych typu otwartego jest możliwość, jaką zyskała administracja, polegająca na kontrolowaniu rozmów telefonicznych skazanych lub rozmów skazanych prowadzonych za pomocą innych środków łączności (art. 92)⁶⁹⁹. Do momentu nastania tej zmiany, zgodnie z uprzednio obowiązującym art. 92 k.k.w. rozmowy telefoniczne skazanych nie podlegały kontroli administracji zakładu karnego, podobnie jak korespondencja skazanych nie podlegała cenzurze⁷⁰⁰.

Możliwość podtrzymywania kontaktu telefonicznego osób odbywających karę pozbawienia wolności z osobami bliskimi stwarza dogodne warunki do utrzymywania więzi skazanego z rodziną.

Kontakt werbalny, który poprzez korespondencję nie istnieje, a w przypadku odwiedzin uzupełnia osobistą styczność, jedynie podczas rozmów telefonicznych ma priorytetowy charakter. Spontaniczność wymiany myśli z osobami bliskimi, uczucie bliskości, intensyfikacja

⁶⁹⁹ Obowiązuje od dnia 17 września 2022 r. na mocy nowelizacji Kodeksu Karnego Wykonawczego z dnia 5 sierpnia 2022 roku tj. ustawą z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy – Kodeks Karny Wykonawczy oraz niektórych innych ustaw.

⁷⁰⁰ Od dnia 17 września 2022 r., zgodnie z art. 92 k.k.w., w zakładach karnych typu otwartego, korespondencja skazanych może podlegać cenzurze administracji zakładu karnego

wymiany zdań ze względu na niewystępujący w tym przypadku kontakt osobisty pozwalają uznać telefon za narzędzie komunikacyjne wyjątkowego rodzaju⁷⁰¹.

Natomiast nieuzasadnione stwarzanie osobie pozbawionej wolności braku możliwości podtrzymywania więzi z rodziną, w tym szczególnie poprzez osobisty kontakt z osobami bliskimi, może zostać uznane za naruszenie zarówno prawa do utrzymywania tych więzi, jak również ingerować może nadmiernie w sferę życia prywatnego.

Przykładem nadużycia prowadzącego do ograniczenia prawa do utrzymywania więzi z osobami bliskimi i prawa do prywatności względem osoby odbywającej karę pozbawienia wolności było odmówienie tej osobie wydania przepustki w celu wzięcia udziału w pierwszej Komunii Świętej swojego dziecka. w sprawie tej zainterweniował RPO, uznając, że doszło do naruszenia prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego ojca dziecka, któremu odmówiono udziału w tej uroczystości. RPO zwrócił się w tej sprawie do dyrektora zakładu karnego z wnioskiem o ponowne rozpatrzenie wniosku złożonego przez skazanego⁷⁰².

W innej o podobnej kategorii sprawie interwencja RPO sprowadzała się do uruchomienia przez administrację więzienną procedury przetransportowania osoby skazanej na karę pozbawienia wolności do zakładu karnego mieszczącego się bliżej miejsca zamieszkania rodziny skazanego, składającej się z żony oraz trójki dzieci w wieku 2, 13 i 15 lat. Wcześniej – mimo wystosowywanych przez pozbawionego wolności próśb – odmawiano mu przeniesienia do innego zakładu karnego, mimo iż skazany miał utrudnioną możliwość podtrzymywania więzi z rodziną ze względu na znaczą odległość dzielącą zakład karny od miejsca zamieszkania jego żony i dzieci. w sprawie tej uznano, że władze więzienne powinny pomagać skazanemu w realizowaniu kontaktów z osobami, które są mu bliskie, co często jest wysoce utrudnione, gdy

⁷⁰¹ F. Hartwich, *Korzystanie przez osadzonych z telefonów ze szczególnym uwzględnieniem telefonów komórkowych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, 2017, nr 94, Warszawa s. 60.

⁷⁰² Informacja o stanie przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela w 2017 r. oraz o działalności Rzecznika Praw Obywatelskich, *Wybór: prawa osób pozbawionych wolności*, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Informacja%20roczna%20RPO%20-%20prawa%20pozbawionych%20wolno%C5%9Bci.pdf> [dostęp: 5 maja 2023 r.].

odległość jednostki penitencjarnej jest zbyt znacznie oddalona od miejsca zamieszkania rodziny⁷⁰³.

Trafne jest na tym gruncie spostrzeżenie Leszka Wojciechowskiego zwracającego uwagę na to, że

[...] kara pozbawienia wolności – ze względu na jej skutki, nie jest całkowicie zgodna z zasadą, że kara powinna osiągać jedynie sprawcy przestępstwa. w praktyce skutkami kary dotknięte są pośrednio rodziny osób pozbawionych wolności, chociażby tylko polegającymi na pogorszeniu ich sytuacji finansowej⁷⁰⁴.

To pogorszenie sytuacji życiowej i finansowej rodziny skazanego może znajdować odzwierciedlenie nie tylko w utracie możliwości prowadzenia wspólnego życia skazanego z rodziną, w tym współfinansowania przez niego utrzymania rodziny, uczestniczenia w wychowywaniu dzieci, lecz także wyrażać się może w ponoszeniu znacznych kosztów podróży przez jego rodzinę, gdy osadzenie ma miejsce daleko od domu, zaś rodzina pragnie zachować bliską więź.

Znaczenie kontaktów z bliskimi dla zdrowia psychicznego i fizycznego jednostki, a także jako czynnika chroniącego przed recydywą penitencjarną zostało dostrzeżone w aktach prawnych określających funkcjonowanie instytucji penitencjarnej⁷⁰⁵.

Na potrzebę zapewnienia osobie pozbawionej wolności warunków umożliwiających podtrzymywanie więzi rodzinnych wskazują przede wszystkim Europejskie Reguły Więzienne, a szczególnie reguły 24.1 i 24.4. Rekomenduje się w nich aby więźniowie mieli prawo porozumiewania się, tak często jak to możliwe, za pośrednictwem listów, telefonów lub w innej formie, ze swoimi rodzinami oraz z innymi osobami, przedstawicielami organizacji zewnętrznych, oraz do odwiedzin tych osób, zaś wizyty powinny być zorganizowane w sposób, który pozwala więźniom na podtrzymanie i rozwijanie, tak dalece jak to możliwe, więzi rodzinnych. Bardzo często trudne położenie

⁷⁰³ Informacja o stanie przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela w 2017 r. oraz o działalności Rzecznika Praw Obywatelskich.

⁷⁰⁴ L. Wojciechowski, *Wpływ procesu prionizacji na readaptację społeczną skazanych*, „Biuletyn PTK” 2015, nr 22, s. 76.

⁷⁰⁵ A. Jarzębińska et al., *Źródła i formy kontaktów z bliskimi mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja”, 2021, nr 2(20), s. 206.

więźnia ze względu na utratę wolności, dodatkowo potęguje jeszcze brak możliwości regularnego kontaktowania się z najbliższymi. w skrajnych przypadkach, może nawet dojść do rozluźnienia tych relacji, które – gdy mają pozytywny wydźwięk – sprzyjają umacnianiu więzi duchowych pozbawionego wolności z rodziną oraz zapewniają zaspokojenie jego potrzeb emocjonalnych w bardzo trudnej sytuacji, jaką jest pozbawienie wolności. Natomiast skrajna forma naruszenia relacji z rodziną, jaką jest ich zerwanie, znacząco zaniża poziom życia oraz samooceny więźnia, obniża poczucie własnej wartości, a także przyczynia się do utraty sensu życia i może nawet powodować długotrwałe przygnębienie, chroniczny smutek, jak również depresję.

Niezależnie jednak od tych skrajnych sytuacji, w których ostatecznie dochodzi do zerwania relacji rodzinnych, jakie przed pozbawieniem wolności miały miejsce pomiędzy skazanym a jego rodziną, znaczenie ERW w kontekście stwarzania skazanym i jego rodzinie warunków do utrzymywania kontaktów może mieć nieocenione znaczenie dla osadzonego, z uwagi na przyświecający mu cel jakim jest powrót do rodziny po zakończeniu odbywania kary.

Kolejna istotna kwestia wynika z pkt. 17.1–18.10 ERW. Zgodnie z pkt. 17.1. „więźniowie są osadzani, na ile to możliwe, w zakładach znajdujących się jak najbliżej ich domów lub miejsc resocjalizacji”. Istotnym nawiązaniem do pkt. 17.1 jest ponadto pkt. 17.3, stanowiący o tym, że na ile jest możliwe, „konsultuje się z więźniami miejsce ich początkowego osadzenia oraz jakiegokolwiek późniejszego przeniesienia z jednego zakładu do drugiego”. Wskazuje to istotę podtrzymywania przez więźniów relacji rodzinnych nawet pomimo odbywania kary pozbawienia wolności. Pozwala to także na realizację prawa do prywatności, które stanowi sferę niezwykle bliską każdemu człowiekowi.

Rekomendowane w ERW zalecenia mają na celu umożliwienie osobie pozbawionej wolności oraz jej rodzinie regularnej realizacji widzeń i utrzymywania ze sobą kontaktu w celu zacieśniania relacji pomimo rozłąki wywołanej odbywaniem kary pozbawienia wolności. Praktycznym problemem związanym z realizowaniem przez osoby bliskie osadzonemu widzeń, jest konieczność uprzedniego zorganizowania przybycia do zakładu karnego, szczególnie gdy odległość jaką należy w tym celu pokonać, często jest zbyt znacząca i niejednokrotnie przysparza problemów natury ekonomicznej. w praktyce tego typu sytuacje, czasem wręcz uniemożliwiają realizację prawa więźnia do podtrzymywania kontaktów z rodziną. Najczęstszą przyczyną takiego

stanu rzeczy są zbyt wysokie koszty dojazdów do jednostek penitencjarnych, szczególnie gdy samo widzenie trwające stosunkowo krótko⁷⁰⁶ – aby mogło zostać zrealizowane – angażuje znaczną część dnia osobie bliskiej, która pragnie spotkać się z osadzonym.

Rozluźnienie więzi rodziny ze skazanym odbywającym zwłaszcza długoterminową karę pozbawienia wolności dzieje się jeszcze szybciej w sytuacji, gdy miejsce zamieszkania bliskich skazanego dzieli zbyt znaczna odległość od zakładu karnego, co z czasem prowadzić może nawet do zerwania więzi i zaprzepaszczenia szans na podtrzymywanie bliskich relacji, które najczęściej pozytywnie wpływają na funkcjonowanie osadzonego.

W urzędowym komentarzu do Europejskich Reguł Więziennych wskazano, że decyzja w przedmiocie umieszczenia więźnia powinna być podejmowana w sposób, który nie będzie tworzył niepotrzebnych i dodatkowych uciążliwości dla więźniów oraz członków ich rodzin, w szczególności dzieci. z tego względu wiodącą zasadą jest nakaz umieszczania skazanych w jednostkach penitencjarnych położonych jak najbliżej ich domu rodzinnego, co umożliwia prawidłową realizację wymogów płynących z zalecenia ujętego w pkt. 24 Europejskich Reguł Więziennych 2006, zgodnie z którym władze więzienne powinny pomagać więźniom w podtrzymywaniu odpowiednich kontaktów ze światem zewnętrznym, które w znaczący sposób wpływają na readaptację społeczną skazanego⁷⁰⁷.

Zatem, w sferze zainteresowania władz penitencjarnych powinno znaleźć się także umożliwienie osobom pozbawionym wolności, w jak największym zakresie, regularnego podtrzymywania więzi z rodziną. Nieuzasadniona ingerencja w tę możliwość poprzez pozbawianie osadzonego tej sposobności, może być uznana nie tylko za naruszenie jego prawa do utrzymywania kontaktów z osobami bliskimi, ale także może być kwalifikowana jako bardzo poważne naruszenie prawa do prywatności.

Kara pozbawienia wolności nie powinna się zatem odbywać się kosztem zanikania więzi rodzinnej osób pozbawionych wolności, gdyż więź z bliskimi leży u podstaw życia tej rodziny, przesądza o jej integralności, a także często to właśnie ona

⁷⁰⁶ Zgodnie z art. 105 a § 1 k. k.k.w. widzenie trwa 60 minut. w odniesieniu do osób odbywających karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego, zgodnie z art. 90 pkt. 6 skazany może skorzystać z dwóch widzeń w miesiącu, które można połączyć w jedno dłuższe widzenie za zgodą dyrektora zakładu karnego.

⁷⁰⁷ K. Dąbkiewicz, w *sprawie „miejsca” odbywania kary pozbawienia wolności przez skazanego*, „Probacja”, 2015, nr 1, s. 27.

stanowi o możliwości i skuteczności wszelkich podejmowanych wobec skazanego oddziaływań penitencjarnych. Rozluźnienie więzi, bądź też ich zerwanie stwarza zwykle poważne problemy w odnalezieniu się osadzonego w świecie znajdującym się poza murami więziennymi, gdy już dojdzie do odbycia kary pozbawienia wolności. Zatem za szczególnie istotne podczas wykonywania kary pozbawienia wolności uznaje się utrzymywanie kontaktów skazanego ze światem zewnętrznym, a zwłaszcza z rodziną⁷⁰⁸.

Bardzo słusznie wypowiedziała się w tej kwestii M. Płatek, tj. w ten sposób, że kara pozbawienia wolności nie stać się być powodem do przerywania więzi społecznych i zwolnienia skazanego z obowiązków, jakie ciążyą na nim na wolności, albowiem wręcz przeciwnie – jej celem jest dążenie do rozwoju samodzielności i odpowiedzialności pozbawionego wolności⁷⁰⁹.

Podobnie na kwestię tę zwrócił uwagę J. Śliwowski, twierdząc, że kontakt z otoczeniem może mieć rozmaite założenie i uzasadnienie. Podstawową przesłanką jest wzbudzenie przekonania skazanego, iż jest on nadal członkiem swego środowiska, przede wszystkim rodzinnego, że do niego musi wrócić i że będzie ono nadal jego domem oraz światem⁷¹⁰.

Dla osób odbywających karę pozbawienia wolności, a zwłaszcza tę długoterminową, rodzina lub inne bliskie osadzonemu osoby mogą odgrywać zasadniczą rolę w procesie zmiany swojej dotychczasowej postawy, choć oczywiście spotyka się sytuacje, w których jest odwrotnie. Może to mieć miejsce na przykład wówczas gdy pozbawiony wolności, bądź jego bliscy, świadomie zerwali ze sobą kontakt, gdy uznano winę oskarżonego i następnie wymierzono mu karę pozbawienia wolności, najczęściej za czyn skierowany przeciwko życiu i zdrowiu, bądź przeciwko rodzinie, szczególnie gdy miały miejsce akty znęcania się pozbawionego wolności nad jego bliskimi, którzy po skazaniu oprawcy nie chcą mieć już z nim więcej do czynienia. Może się zatem zdarzyć, iż więzi te zostaną unicestwione już na zawsze.

Jak wskazuje Edyta Pindel

708 P. Wolińska, *Znaczenie instytucji rodziny w życiu osób odbywających karę pozbawienia wolności w świetle badań socjologicznych*, „Rozprawy Społeczne”, 2016, t. X, nr 2, s. 65.

709 M. Płatek, *Europejskie Reguły ...*, s. 6.

710 J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1982, s. 182.

[...] z tego powodu, że proces odbudowywania uprzednio zerwanych więzi jest bardzo trudny i długotrwały, to należy, pomimo iż nie jest to zadanie łatwe do wykonania w warunkach izolacji, dokonać wszelkich starań, aby więzi już istniejące podtrzymywać lub je zrekonstruować w pożądanym kierunku⁷¹¹.

Zapewnienie osobom skazanym na karę pozbawienia wolności realnej, a nie wyłącznie teoretycznej możliwości utrzymywania kontaktów z rodziną i innymi bliskimi osobami, stanowi niezwykle ważny element prawidłowego przebiegu procesu odbywania kary, zrozumienia jej sensu, jak również niechęci do powrotu na drogę, która doprowadziła do utraty wolności. Należy ponadto wskazać, że kwestia powiązania prawa do kontaktów z rodziną z uznaniem, iż mieści się to w sferze prawa do prywatności, to zagadnienie zasługujące na zakwalifikowanie go wysoko wśród praw osób pozbawionych wolności.

5.8. Personel więzienny

Aktualnie osoby pozbawione wolności nie tylko zyskują coraz więcej praw, ale także są w większym stopniu ich świadome. Stąd tak bardzo istotne znaczenie ma fundament relacji między funkcjonariuszami Służby Więziennej a osobami pozbawionymi wolności, w których przyjmuje się uznanie godności każdego człowieka za wartość podstawową, a w konsekwencji wzajemne poszanowanie⁷¹².

Biorąc pod uwagę okoliczność, iż Kodeks karny wykonawczy nie reguluje sposobu postępowania z osobami pozbawionymi wolności przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, odwołać się należy zarówno do Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej⁷¹³, jak również do ERW.

Na podstawie art. 2.2 ust. 3 ustawy o Służbie Więziennej, do jej podstawowych zadań – w odniesieniu do sposobu traktowania osób pozbawionych wolności – należy „zapewnienie osobom skazanym na karę pozbawienia wolności lub tymczasowo

⁷¹¹ E. Pindel, *Podtrzymywanie więzi rodzinnych w warunkach izolacji*, „Probacja”, 2011, nr 1, s. 97.

⁷¹² K. Lenart – Kłóś, *Postrzeganie i respektowanie godności więźniów przez funkcjonariuszy Służby Więziennej*, „Rozprawy Społeczne” t. 13, nr 4, s. 84.

⁷¹³ Dz.U. 2010 Nr 79 poz. 523.

aresztowanym, a także osobom, wobec których są wykonywane kary pozbawienia wolności i środki przymusu skutkujące pozbawieniem wolności, przestrzegania ich praw, a zwłaszcza humanitarnych warunków bytowych, poszanowania godności, opieki zdrowotnej i religijnej”. z kolei zgodnie z Regułą 8 ERW podkreśla jak bardzo istotne jest aby personel więzienny był dobierany w oparciu o właściwe kryteria rekrutacji, zaś okoliczność zatrudnienia powinna stwarzać odpowiednie warunki pracy, które z kolei muszą umożliwić funkcjonariuszom utrzymanie wysokich standardów w sprawowaniu przez nich opieki nad więźniami.

W Europejskich Regułach Więziennych pojęcie „personelu” przejawia się w wielu miejscach Reguł ze względu na to, że personel pełni faktyczną i zarazem istotną rolę w wykonywaniu kary pozbawienia wolności, jak również uczestniczy praktycznie w każdym aspekcie życia pozbawionych wolności.

Z zaproponowanego przez T. Szymanowskiego podziału wynika, że personel więzienny dzieli się na: personel ochronny, personel medyczny oraz personel penitencjarny. Personel oddziałujący na osoby pozbawione wolności to osoby o bardzo zróżnicowanym wykształceniu oraz pełniące różne funkcje w takich zawodach jak: wychowawcy, nauczyciele, nauczyciele zawodu, psychologowie, terapeuci, pedagodzy, pracownicy socjalni, kapelani⁷¹⁴.

W Polsce najważniejszym rodzajem Służby Więziennej jest personel nadzorujący, określany mianem ochrony⁷¹⁵.

Z założeń prezentowanych w Europejskich Regułach Więziennych wynika, że personel więzienny pełnić ma nie tylko rolę nadzorującą i kontrolującą skazanych, lecz ma także służyć i pomagać więźniom w realizacji praw, jakie im przysługują w świetle zarówno regulacji krajowych, jak wewnętrznych przepisów wykonawczych odnoszących się do sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności. Personel więzienny powinien być do dyspozycji osadzonych praktycznie w każdym czasie i miejscu, co potwierdza reguła 18.2 pkt. c, zgodnie, z którym „system alarmowy umożliwia więźniom bezzwłoczne skontaktowanie się z personelem więzienia”. Gwarancję tę wzmacnia ponadto brzmienie reguły 52.4, zgodnie z którą personel więzienny powinien być

⁷¹⁴ T. Szymanowski, *Prawo karne...*, s. 462–463.

⁷¹⁵ Ibidem, s. 463.

dostępny dla więźniów praktycznie o każdej porze dnia i nocy. Personel ma być także angażowany w pomoc przy organizacji codziennego życia osadzonych, o czym jest mowa w regule 36.2, zgodnie z którą w przypadku zgody na pozostawienie niemowląt i małych dzieci w zakładzie z ich rodzicem wymaga to zorganizowania żłobka z wykwalifikowanym personelem, w którym niemowlęta i małe dzieci są pozostawiane, kiedy ich rodzice biorą udział w zajęciach, podczas których dzieci nie mogą być obecne. Potwierdzeniem bardziej pomocniczej niż nadzorującej lub kontrolującej roli personelu więziennego jest ponadto reguła 72.3, zgodnie z którą „obowiązki personelu wykraczają poza zwykłe pilnowanie więźniów i uwzględniają potrzebę ułatwiania reintegracji więźniów ze społeczeństwem po odbyciu kary poprzez program opieki pozytywnej i pomocy”. Ponadto doniosłość roli, jaką ma pełnić personel więzienny, podkreśla też reguła 72.4 statuująca działanie personelu więziennego przez pryzmat najwyższych standardów profesjonalnych i osobistych. o potrzebie posiadania przez personel więzienny właściwych kompetencji zawodowych stanowi z kolei reguła 75 kładąca nacisk na wykonywanie obowiązków w taki sposób, aby oddziaływać na więźniów dobrym przykładem i wzbudzać ich szacunek.

Spełnienie tych zaleceń możliwe jest zarówno w oparciu o kwalifikacje, jak i cechy osobiste przyszłych pracowników Służby Więziennej, o czym stanowią reguły 76 i 77, na zasadzie których personel ma być dobierany starannie, powinien zostać odpowiednio przeszkolony celem uzyskania szanowanego w społeczeństwie obywatelskim statusu. Ponadto władze więzienne powinny kłaść szczególny nacisk na potrzebę integralności, humanitaryzmu, kwalifikacji zawodowych i cech osobowych potrzebnych w tak złożonej, a zarazem wysoce angażującej emocjonalnie pracy.

O tym jak istotne z założeń Europejskich Reguł Więziennych są kwalifikacje oraz uprawnienia personelu więziennego stanowią reguły 81.1–81.4, w ramach których podkreśla się wagę egzaminów, którym powinni podlegać pracownicy Służby Więziennej czy organizowanych dla nich szkoleń i kursów. Promuje się ponadto potrzebę posiadania przez personel więzienny wiedzy dotyczącej międzynarodowych i regionalnych instrumentów i standardów praw człowieka, w szczególności dotyczących Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Europejskiej Konwencji o Zapobieganiu Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu, jak również stosowania Europejskich Reguł Więziennych. Od personelu oczekuje się także braku manifestowania nawet najmniejszych przejawów niechęci czy wrogiego nastawienia do grup społecznych o odmiennych kulturach, wyznaniach, czy pochodzeniu

etnicznym lub rasowym. Jak stanowi bowiem reguła 82 personel dobierany jest i zatrudniany zgodnie z zasadą równości, bez przejawiania dyskryminacji z jakichkolwiek względów takich jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowych, status majątkowy, urodzenia lub inny. Wymaga się ponadto równego traktowania kobiet i mężczyzn przez pracowników Służby Więziennej o czym traktuje reguła 85.

Pod pojęciem personelu zakładu karnego, zgodnie z brzemieniem Europejskich Reguł Więziennych, kryją się ponadto osoby pełniące opiekę medyczną dla osób pozbawionych wolności. z założenia reguły 41.4 wynika, że „każdy zakład karny dysponuje personelem odpowiednio przeszkolonym w zakresie opieki zdrowotnej”.

Od personelu więziennego wymaga się ponadto odpowiedniego poziomu czujności w celu zagwarantowania osadzonym adekwatnego do potrzeb poziomu bezpieczeństwa, zgodnie z regułą 51.2. Personel spełnia oczywiście także rolę organu kontrolującego sposób wywiązywania się przez osadzonych z nałożonych na nich obowiązków, w związku z czym dysponuje określonymi uprawnieniami, na mocy których ma prawo zaingerować nawet w nietykalność cielesną pozbawionego wolności, przez co rozumie się – zgodnie z regułą 54.1 – sposób przeprowadzania przeszukania więźnia. Kompetencje w tym zakresie nie są jednak nieograniczone i personelowi nie wolno między innymi dokonywać przeszukań wewnątrz ciał więźniów, o czym stanowi reguła 54.6. Należy jednak wskazać, że na gruncie krajowych regulacji, w świetle art. 223 h § 1 pkt. 3 i 4 k.k.w., przeprowadzana przez funkcjonariusza Służby Więziennej kontrola osobista może polegać na sprawdzeniu jamy ustnej, nosa, uszu, włosów oraz miejsc trudno dostępnych osoby kontrolowanej, w tym jej miejsc intymnych, a ponadto, zgodnie z brzmieniem art. 223 h § 4 k.k.w. „w kontroli osobistej może uczestniczyć osoba wykonująca zawód medyczny”, przy czym z powołanego przepisu nie wynika obligatoryjność stosowania takiej metody.

Pod względem przeprowadzania kontroli osobistej, ERW zdecydowanie bardziej, niż Kodeks karny wykonawczy, wyznaczają granicę ingerencji wywołanej kontrolą w ciało pozbawionego wolności poprzez stwierdzenie stanowiące o tym, że ostateczną granicą przeszukania jakiego może dokonywać personel więzienny, są miejsca intymne osadzonych. Jak bowiem potwierdza reguła 54.7 „intymna część przeszukania przeprowadzona może być tylko przez lekarza”. Barak takiego obwarowania na gruncie

Kodeksu karnego wykonawczego uzbraja funkcjonariuszy polskiej Służby Więziennej w większe możliwości bezpośredniego zaingerowania w najbardziej intymne sfery pozbawionego wolności.

Ponieważ ten rodzaj kontroli może istotnie naruszać prywatność osoby pozbawionej wolności, to sposób jej przeprowadzenia powinien jednak ściśle odpowiadać wyznaczonym regulacjom, jak również nie powinien prowadzić do nadmiernej i niczym nie podyktowanej ingerencji.

Należy podkreślić słuszność stanowiska Ryszarda Stefańskiego oraz Stanisława Zabłockiego, że nie można poszukiwać „wszystkiego i wszędzie”⁷¹⁶.

Z kolei kontrola osobista polega na palpacyjnym sprawdzeniu odzieży osoby kontrolowanej i przedmiotów, które znajdują się na ciele osoby kontrolowanej, nie odsłaniając przykrytej odzieżą powierzchni ciała. Realizując tę czynność, należy sprawdzać osobę, przechodząc od jednej strony do drugiej, bądź z góry na dół. w trakcie wykonywania tych czynności nie może być chaosu, nie można sprawdzać raz z jednej strony, raz z drugiej, z uwagi na możliwość pominięcia pewnej partii ubrania⁷¹⁷.

Kolejnym narzędziem, które aktualnie nie jest aprobowane przez pryzmat założeń Europejskich Reguł Więziennych i zwiększonej humanitaryzacji prawa karnego wykonawczego jest brak aprobaty dla stosowania przez personel Służby Więziennej siły przeciwko więźniom za wyjątkiem dwóch sytuacji, a zatem samoobrony lub w przypadku usiłowania ucieczki, bądź czynnego lub biernego oporu fizycznego wobec nakazu zgodnego z prawem i zawsze jako środka ostatecznego (reguła 64.1). Zwraca się ponadto uwagę na potrzebę przeszkolenia personelu, który zajmuje się bezpośrednio więźniami, z technik umożliwiających minimalne użycie siły dla powstrzymywania agresywnych więźniów o czym stanowi reguła 66. Kwestia stosowania środków poskramiających więźniów, odnosząca się do możliwości stosowania przez personel więzienny broni ostrej, została uregulowana w regule 69.1, zgodnie z którą personel zakładu karnego nie nosi przy sobie na terenie więzienia broni ostrej za wyjątkiem nadzwyczajnych sytuacji. Podobnie Reguła 69.2 kategorycznie wyraża dezaprobatę dla noszenia przez personel

⁷¹⁶ R. Stefański, S. Zabłocki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 167–296*, t. II, Wyd. Wolter Kluwers, Chorzów 2018.

⁷¹⁷ D. Cyma-Końska, R. Wójcik, *Kontrola Osobista a przeszukanie, Materiały dydaktyczne*, Centrum Szkolenia Policji, Legionowo 2015, s. 10.

mający kontakt z więźniami innej broni, w tym pałek, poprzez użycie wprost sformułowania, iż jest to „zakazane”.

Charakterystyczną cechą Służby Więziennej jest konieczność podejmowania szybkich i trafnych decyzji, gdyż bezpośrednia praca z osobami pozbawionymi wolności jest nieprzewidywalna, wymaga czujności, gotowości do działania. Wśród osób odbywających karę obok agresorów, nie brak także potencjalnych samobójców. Część z nich posiada utrwaloną skłonność do autoagresji, inni targają się na swe życie wskutek napotkanych trudności, których paleta jest obszerna⁷¹⁸.

Ponadto jak wskazuje Jacek Kitliński:

[...] zarówno zatem zadania Służby Więziennej dotyczące humanitarnego traktowania osób pozbawionych wolności, zapewnienia im odpowiednich warunków bytowych, poszanowania godności, opieki zdrowotnej i religijnej oraz ochrona społeczeństwa przed sprawcami przestępstw lub przestępstw skarbowych, osadzonymi w zakładach karnych i aresztach śledczych, jak i wykonywanie zadań w zakresie ścigania przestępstw oraz stanie na straży praworządności, bezsprzecznie wpisuje się w szeroko rozumiany obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa publicznego i praworządnego funkcjonowania organów państwa⁷¹⁹.

Właściwe wykorzystywanie przez personel Służby Więziennej narzędzi służących prowadzeniu dozoru nad osobami pozbawionymi wolności, a także realizowania zadań związanych z utrzymaniem bezpieczeństwa w jednostkach penitencjarnych, nigdy nie powinien prowadzić do sytuacji wykorzystywania tych możliwości w celu dokuczenia, bądź celowego naruszenia granic intymnych, prywatnych, czy też uchodzących za poufne wobec osób pozbawionych wolności. Dlatego tak ważne jest uświadamianie, dbanie o odpowiednie kwalifikacje i kompetencje funkcjonariuszy, w tym prowadzenie cyklicznych szkoleń nie tylko z zakresu zgodnego z prawem wykorzystywania dostępnych metod i narzędzi pracy z osobami pozbawionymi wolności, ale także w przedmiocie jak najmniej ingerującego sposobu postępowania, aby był on wykorzystywany w pierwszej

⁷¹⁸ A. Ozga, op. cit., s. 66.

⁷¹⁹ J. Kitliński, *Współpraca Służby Więziennej i prokuratury w celu zapewnienia bezpieczeństwa publicznego*, „Prokuratura i Prawo”, wyd. spec., 2022, s. 123.

kolejności przed metodami, które choć są bardziej inwazyjne, a przez to i bardziej skuteczne, to powinny zostać wykorzystane dopiero w sytuacji ostatecznej, nie zaś w trakcie rutynowych czynności.

Rozdział 6.

Rola ochrony danych osobowych w zapewnieniu prywatności osób pozbawionych wolności w polskim systemie penitencjarnym

6.1. Zagadnienia wstępne

Uznając fakt, iż zakres prawa do prywatności jest bardzo szeroki, to jego naruszenie, może jednocześnie spowodować uchybienia na gruncie prawa ochrony danych osobowych. Jako przykład można wskazać sytuację, w której w sposób nieuprawniony zostaną ujawnione dane osobowe dotyczące rodziny osoby pozbawionej wolności, w tym na przykład jej statusu, czy informacje o stanie zdrowia dzieci osadzonego. z jednej zatem strony dojdzie w tej sytuacji do naruszenia prawa do ochrony życia prywatnego i rodzinnego, m. in. na gruncie art. 47 Konstytucji RP, który stanowi, że „Każdy ma prawo do ochrony życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym” oraz art. 51 § 1, zgodnie z którym „Nikt nie może być obowiązany inaczej niż na podstawie ustawy do ujawniania informacji dotyczących jego osoby”, z drugiej zaś strony zostaną ujawnione dane osobowe na temat rodziny osoby pozbawionej wolności, czy też stanu zdrowia jej członków. Zgodnie bowiem z art. 13.1. Ustawy o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości⁷²⁰ „Właściwe organy przetwarzają dane osobowe wyłącznie w zakresie niezbędnym dla zrealizowania uprawnienia lub spełnienia obowiązku wynikającego z przepisu prawa”. Tymczasem w podanej jako przykład sytuacji, trudno byłoby doszukać się realizacji jakiegoś uprawnienia, bądź spełnienia obowiązku wynikającego z przepisu prawa, gdy ujawnienie wskazanych informacji nastąpiło w okolicznościach nie związanych z konkretną podstawą prawną. Nie można z całą pewnością wykluczyć, iż tego rodzaju sytuacje nie mają miejsca w jednostkach penitencjarnych, a zatem, że informacje na temat prywatnych spraw osób pozbawionych wolności nie są w sposób nieuprawniony ujawniane, bądź przekazywane innym osobom⁷²¹.

⁷²⁰ Dz.U. 2019 poz. 125.

⁷²¹ z książki Janusza Szostaka *Więzienny świat. Korupcja, przemoc, seks*, która stanowi zbiór historii przedstawiających codzienność życia osób pozbawionych wolności, także w formie wywiadów, można

Biorąc pod uwagę okoliczność, iż dzięki reformie ochrony danych osobowych z 2018 r. świadomość społeczeństwa dotycząca znaczenia ochrony danych sukcesywnie wzrasta, to naturalną konsekwencją takiego stanu rzeczy zacznie być jednocześnie rosnąca ilość skarg i roszczeń, wskutek zamierzonych, bądź niezamierzonych naruszeń w tym obszarze problemowym.

Wprowadzenie do tematyki ochrony danych i prawa do prywatności na gruncie przepisów dotyczących tematu ochrony danych osobowych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości opierać się powinno na zwięzłym przedstawieniu pierwszych regulacji prawnych, które zapoczątkowały rozwój prawa ochrony danych osobowych.

Zanim kwestią ochrony danych osobowych zajęły się organizacje międzynarodowe, to pierwsze ustawy o ochronie danych osobowych na poziomie krajowym przyjęte zostały w latach 70-tych w Hesii (land RNF), następnie w Szwecji i całej Republice Federalnej Niemiec, we Francji, Austrii, Danii, Norwegii i Luksemburgu⁷²².

Aktualnie przepisy chroniące dane osobowe w Europie można uznać za najbardziej restrykcyjne w skali całego świata. Od 2018 r. nastał w krajach Unii Europejskiej nowy porządek prawny związany z bezpieczeństwem i ochroną danych osobowych. Zaczęto zwracać większą uwagę na prawa osób, których dane są przetwarzane, jak również nałożono liczne obowiązki na firmy, instytucje, organizacje i wszelkie inne podmioty prywatne oraz publiczne przetwarzające dane osobowe⁷²³. Osoby fizyczne zyskały m. in. prawo do łatwiejszego dostępu do swoich danych osobowych, czy też w bardziej świadomy sposób wyrażają zgodę na przetwarzanie swoich danych.

Skutki tej reformy, które trwale zapisały się w codziennym funkcjonowaniu wszelkich podmiotów publicznych przetwarzających dane osobowe i będących

dowiedzieć się, w jaki sposób naruszana jest prywatność, godność oraz w jakich sytuacjach dochodzi do poniżania i nieodpowiedniego traktowania osób pozbawionych wolności. Pomimo tego, iż książka nie stanowi publikacji o charakterze naukowym, to zawiera autentyczne wywiady z osobami pozbawionymi wolności, co nadaje uzyskanym informacjom walor wiarygodności.

⁷²² A. Grzelak, *Ochrona danych osobowych we współpracy państw członkowskich UE w zwalczaniu przestępczości. w stronę standardu europejskiego*, Warszawa 2015, s. 99.

⁷²³ M. in. chodzi o takie obowiązki jak: spełnienie obowiązków informacyjnych, nadawanie upoważnień do przetwarzania danych, prowadzenie rejestru czynności przetwarzania, zgłaszanie naruszeń ochrony danych organowi nadzorczemu, zawiadamianie osób, których dane dotyczą o naruszeniu ochrony danych.

zobligowanymi do zapewnienia im właściwej ochrony, dotyczą także jednostek penitencjarnych w związku z realizowanymi zadaniami, wskutek tego, iż dokonuje się w nich przetwarzania danych osobowych na dużą lub wręcz masową skalę⁷²⁴. w szczególności choć kwestia ta odnosi się przede wszystkim do przetwarzania danych osobowych osób odbywających karę pozbawienia wolności, to nie omija także ich bliskich, w tym członków ich rodzin.

Właściwa realizacja ochrony danych osobowych w jednostkach penitencjarnych ma o tyle istotne znaczenie, iż dochodzi do przetwarzania szerokiego wachlarza tych danych, odnoszących się do osób odbywających karę pozbawienia wolności. Często stanowią one o ich sferze prywatności, gdyż zawierają informacje o stanie zdrowia, karalności, wyznawanym światopoglądzie, na temat seksualności, czy też wyznawanej wiary. Dostęp do tak licznego spektrum danych osobowych osób pozbawionych wolności powinien zatem opierać się na właściwym nadzorze procesów przetwarzania tych danych oraz faktycznie realizowanej ochronie.

Należy bowiem wskazać, że łatwy oraz niekontrolowany dostęp do danych osobowych może prowadzić do nieuprawnionych ingerencji i naruszeń w obszarze prawa do prywatności⁷²⁵. z jednej bowiem strony, pozornie nieznaczące ujawnienie informacji o danej osobie innym osobom, które nie były do tego uprawnione, dzięki temu, iż dysponuje się dostępem do tego typu danych, spowodować może zarówno naruszenie jej dóbr osobistych, a w ich ramach także prawa do prywatności. z drugiej zaś, prowadzić to może do uchybień na gruncie prawa ochrony danych osobowych uruchamiających całą procedurę związaną z koniecznością zgłoszenia przypadku naruszenia ochrony danych organowi nadzorczemu, a czasem również i osobie, której naruszenie dotyczy, oczywiście w zależności od charakteru popełnionego incydentu⁷²⁶. Należy wskazać, że

⁷²⁴ Operacje przetwarzania o dużej skali odnoszą się do przetwarzania znacznej ilości danych osobowych na szczeblu regionalnym, krajowym lub ponadnarodowym i mogą mieć wpływ na dużą liczbę osób, których dane dotyczą, w tym mogą powodować wysokie ryzyko naruszenia praw i wolności tych osób, źródło: E. Bielak-Jomaa, *Inspektor ochrony danych*, [in:] D. Lubasz (red.) *RODO. Ogólne rozporządzenie o ochronie danych. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 781.

⁷²⁵ M. Kusak, P. Wiliński, *Ochrona danych osobowych w ściganiu przestępstw*, Warszawa 2020, s. 17.

⁷²⁶ Zgodnie z art. 29 dyrektywy 2016/680 administrator danych ma obowiązek wdrożenia odpowiednich środków technicznych i organizacyjnych w celu zagwarantowania poziomu bezpieczeństwa odpowiadającego zagrożeniu, zwłaszcza jeżeli chodzi o przetwarzanie szczególnych kategorii danych osobowych. z kolei zgodnie z art. 3 ust. 11 dyrektywy „naruszenie ochrony danych osobowych” oznacza naruszenie bezpieczeństwa prowadzące do przypadkowego lub niezgodnego z prawem zniszczenia, utracenia, zmodyfikowania, nieuprawnionego ujawnienia lub nieuprawnionego dostępu do danych osobowych przesyłanych, przechowywanych lub w inny sposób przetwarzanych.

personel Służby Więziennej dysponuje dostępem do bardzo szerokiego zakresu informacji na temat osób pozbawionych wolności⁷²⁷, zaś zapewnienie przez administratora danych właściwego poziomu bezpieczeństwa tych danych, powinno w wystarczający sposób gwarantować osobom pozbawionym wolności ochronę ich życia prywatnego, a także danych osobowych.

Aby zatem uzyskać jak najskuteczniejszą ochronę życia prywatnego, każda osoba powinna mieć prawo do ustalenia i upewnienia się, w dostępnej dla siebie formie, czy i jakie jej dane osobowe są zgromadzone w skomplikowanych kartotekach oraz w jakich celach. Każda jednostka powinna mieć także możliwość ustalenia, które organy państwowe albo osoby prywatne lub grupy osób, sprawują lub mogą sprawować kontrolę nad jej danymi osobowymi. Jeżeli dane te zawierają mylne informacje albo zostały zebrane lub przetworzone w sposób niezgodny z ustawodawstwem, to każdy powinien mieć możliwość zażądania wprowadzenia odpowiednich sprostowań do usunięcia takich danych⁷²⁸.

Na forum Unii Europejskiej do czasu wejścia w życie Traktatu z Lizbony, tj. do 1 grudnia 2009 r., możliwości prawne podjęcia się przez instytucje ówczesnych Wspólnot Europejskich – czy później również UE – uregulowania zasad przetwarzania danych osobowych w obszarze współpracy policyjnej i sądowej w sprawach karnych były bardzo okrojone⁷²⁹. Jednak z drugiej strony potrzeba zapewnienia należytej ochrony danych osobowych nie powinna też prowadzić do zatarcia podstawowego celu organów

⁷²⁷ Zgodnie z art. 24 ustawy o Służbie Więziennej w celu realizacji przez nią zadań m. in. w celu wykonywania tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności, w tym zadań wynikających z odrębnych ustaw, formacja ta dysponuje bardzo szerokimi uprawnieniami przetwarzania danych osobowych oraz pozyskiwania informacji, w tym Służba Więzienna jest uprawniona do przetwarzania także danych, o których mowa w art. 14 ust. 1 ustawy z dnia 14 grudnia 2018 r. o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości, a zatem są to następujące dane osobowe: ujawniające pochodzenie rasowe, etniczne, poglądy polityczne, przekonania religijne, światopoglądowe, przynależność do związków zawodowych oraz dotyczy to przetwarzania danych genetycznych, danych biometrycznych w celu jednoznacznego zidentyfikowania osoby fizycznej, danych dotyczących zdrowia, danych dotyczących seksualności i orientacji seksualnej osoby fizycznej. Ponadto Służba Więzienna – na mocy art. 24 ust. 3 ustawy o Służbie Więziennej – ma prawo dokonywać przetwarzania danych osobowych także bez wiedzy i zgody osób, których dane dotyczą.

⁷²⁸ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1999, s. 22, cit. per: J. Braciak, *Prawo do prywatności...*, s. 66.

⁷²⁹ A. Grzelak, M. Wróblewski, *Ustawa o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości z uwzględnieniem dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680*, [in:] D. Lubasz (red.), *Ochrona danych osobowych*, Warszawa 2022, s. 580.

państwowych odpowiadających przede wszystkim za sferę bezpieczeństwa oraz zapobiegania i zwalczania przestępczości.

Aktualnie wskazuje się, że rosnące zainteresowanie problematyką ochrony danych osobowych w obszarze zapobiegania i zwalczania przestępczości wynika z trzech podstawowych czynników: po pierwsze, ze specyfiki zachodzących zmian technologicznych – coraz częściej są popełniane przestępstwa w formie on-line, coraz częściej też organy ścigania wykorzystują środki elektroniczne do przetwarzania i wymiany danych osobowych; po drugie, organy ścigania coraz częściej wykorzystują analizę wielkich zbiorów danych osobowych (big data) do realizacji swoich zadań, np. profilowania sprawców przestępstw; wreszcie po trzecie, dyrektywa 2016/680 dokonała znaczącej konsolidacji rozproszonych aktów prawnych dawnego III filara Unii Europejskiej⁷³⁰. Takie ujednolicenie przepisów poprzez ich usystematyzowanie i łatwiejszy do nich dostęp, pozwala mieć pieczę nad procesami przetwarzania danych osobowych, kontrolować związane z tym czynności i mieć większe możliwości skorzystania z przysługujących uprawnień.

Poza systemem prawnym Wspólnot Europejskich (później UE) ochrona danych osobowych rozwinęła się szczególnie w ramach Rady Europy, na forum której przyjęto przede wszystkim Konwencję nr 108 o ochronie osób w związku ze zautomatyzowanym przetwarzaniem danych osobowych⁷³¹, zmienioną następnie Protokołem dodatkowym z 2001 r. w wersji zmodernizowanej Protokołem nr 223 z 10 października 2018 r. ma ona zastosowanie również do przetwarzania danych osobowych przez organy ścigania i organy wymiaru sprawiedliwości, a zatem dotyczy tematyki będącej przedmiotem regulacji Ustawy z dnia 14 grudnia 2018 r. o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości. Konwencja ta miała duży wpływ na kształtowanie się systemu ochrony danych osobowych w ramach Wspólnot Europejskich, a później UE, ponieważ wszystkie państwa członkowskie UE wiążą jej postanowienia⁷³².

Ochrona prawa do prywatności osób pozbawionych wolności może być znacząco ułatwiona dzięki przepisom chroniącym w bardzo sformalizowany sposób dane osobowe,

⁷³⁰ Ibidem, s. 578.

⁷³¹ Konwencja nr 108 Rady Europy sporządzona w Strasburgu 28 stycznia 1981 r. o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych (Dz.U. z 2003 r. Nr 3, poz. 25).

⁷³² Ibidem, s. 578.

których ujawnienie może spowodować niezasadne uzyskanie informacji wśród osób do tego nieuprawnionych. Nie sposób ponadto całkowicie oddzielić prawa do prywatności od danych osobowych, które – w zależności od okoliczności – w bardzo konkretny sposób mogą przyczynić się do identyfikacji osoby fizycznej i ujawnienia na jej temat określonych informacji, na przykład tych, za pomocą których można ustalić tożsamość tej osoby.

Joanna Braciak rozróżnia dwie odmiany prywatności:

[...] jedną związaną z wolnością i bezpieczeństwem, tworzącą zamkniętą sferę działań czy zachowań jednostki, niepoddającą się kontroli zewnętrznej, i drugą – wiążącą się z pojęciem godności osobistej, polegającą na stworzeniu dystansu w stosunku do innych osób, na usunięciu zagrożenia przed nieuprawnioną ciekawością, niedyskrecją, nadmierną poufałością”⁷³³.

Zaproponowane zapatrywanie na prywatność pozwala stwierdzić, że jest to pojęcie zarówno bliskie godności, ale także nieobce danym osobowym określającym tożsamość osoby fizycznej. z tego względu, dzięki wprowadzeniu obszernych przepisów na temat ochrony danych osobowych, których zastosowanie odnosi się także do osób pozbawionych wolności, można liczyć na to, że ochrona prawa do prywatności osób pozbawionych wolności stanie się obszarem, który zyska na popularności, jak również przyczyni się do eliminacji niewłaściwych praktyk postępowania z danymi osobowymi, co następnie prowadzi także do naruszenia innych praw osób pozbawionych wolności⁷³⁴.

⁷³³ J. Braciak, *Prawo do prywatności...*, s. 47.

⁷³⁴ Jako przykład można wskazać na sytuację ujawnienia przez personel Służby Więziennej innym osadzonym informacji na temat odbytego leczenia psychiatrycznego przez daną osobę pozbawioną wolności. Może w tej sytuacji dojść do wielorakich naruszeń: po pierwsze na gruncie ochrony danych osobowych, albowiem dojdzie do nieuprawnionego ujawnienia informacji o stanie zdrowia (tzw. dane wrażliwe), po drugie naruszenie może przybrać charakter naruszenia czyjegoś wizerunku w związku z obraźliwym przezywaniem osadzonego na temat którego zostały pozyskane informacje o odbytym przez niego leczeniu psychiatrycznym, ponadto naruszenie takie można też kwalifikować jako godzenie w dobre imię tego pozbawionego wolności ze względu na postrzeganie go przez innych osadzonych jako osoby, która ma problemy natury psychicznej. Ewentualne dalsze konsekwencje ujawnienia tych informacji mogą doprowadzić nawet do naruszeń na gruncie prawa karnego poprzez uporczywe nękanie osadzonego przez innych osadzonych wskutek uznania go za „chorego psychicznie”, bądź nawet doprowadzenie do pomówień i rozpowszechniania nieprawdziwych informacji. Ponadto każde w tych naruszeń będzie mieć charakter naruszenia prawa do prywatności, ze względu na to, że w sferze prywatności każdej osoby powinna być informacja na temat jej chorób, podjętego lub przebytego leczenia, czy też rokowań. Ujawnienie tego rodzaju danych powinno wyłącznie pochodzić od osoby, której one dotyczą i tylko wskutek jej dobrowolnego ujawnienia, chyba, że przepis szczególny nakładałby obowiązek podania tych informacji, co jednak stanowi już odrębne od prezentowanego tutaj zagadnienia.

6.2. Akty prawne regulujące problematykę przetwarzania danych osobowych w związku z działalnością wymiaru sprawiedliwości oraz wykonywaniem kary pozbawienia wolności

W literaturze przyjmuje się, że początek legislacji zagadnienia ochrony danych osobowych to okres przypadający na drugą połowę XX w.⁷³⁵, czy też przełom lat 70. i 80. XX w.⁷³⁶.

Odwołując się do źródeł prawa międzynarodowego, podwalin prawnej ochrony danych osobowych należy szukać już w art. 12 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 10.12.1948 r., w którym zagwarantowano, iż nikt nie może być poddany arbitralnemu ingerowaniu w jego życie prywatne, rodzinne, domowe lub korespondencję, ani też stać się obiektem ataków, godzących w jego honor i dobre imię⁷³⁷.

Ochrona danych osobowych osób fizycznych stanowi aktualnie jedno z ważniejszych wyzwań determinujących zachowanie przez osoby fizyczne praw oraz wolności, jak również zalicza się do jednego z praw podstawowych na gruncie art. 8 ust. 1 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej⁷³⁸, zgodnie z którą „każdy ma prawo do ochrony danych osobowych, które go dotyczą”. Ponadto, zgodnie z ust. 2 Karty „dane osobowe muszą być przetwarzane rzetelnie w określonych celach i za zgodą osoby zainteresowanej lub na innej uzasadnionej podstawie przewidzianej ustawą. Każdy ma prawo dostępu do zebranych danych, które go dotyczą, i prawo do dokonania ich sprostowania”.

Dzień 25 maja 2018 r. z pewnością przejdzie do historii jako istotny punkt w rozwoju ochrony prywatności w państwach Unii Europejskiej⁷³⁹, z czego można wywieść, że dokonuje się nawet zrównania prawa ochrony danych z prawem do prywatności pod względem równoważności tych praw.

⁷³⁵ D. Klimas, P. Wróbel, *Cywilnoprawna odpowiedzialność za naruszenie danych osobowych na gruncie RODO – wstęp do zagadnienia*, [in:] M. Jabłoński et al. *Reforma ochrony danych osobowych a jawność dostępu do informacji sądowej – aspekty proceduralne*, Wrocław 2017, s. 103.

⁷³⁶ A. Krasuski, D. Skolimowska, *Dane osobowe w przedsiębiorstwie*, Warszawa 2007, s. 19.

⁷³⁷ M. Kawecki, *Reforma ochrony danych osobowych. Współpraca administracyjna w świetle ogólnego rozporządzenia o ochronie danych osobowych*, Warszawa 2017, s. 85.

⁷³⁸ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej otwarta do podpisu w Nowym Jorku dnia 7 marca 1966 r.

⁷³⁹ M. Zubik et al., *Prywatność. Wolność u progu D-Day*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, 2018, t. XL, s. 391.

Dzięki bowiem trwającym ponad cztery lata pracach legislacyjnych Parlament Europejski i Rada przyjęły z dniem 27 kwietnia 2016 r. dwa kluczowe akty prawne, mianowicie dyrektywę 2016/680⁷⁴⁰ oraz ogólne rozporządzenie – RODO⁷⁴¹, które na skalę europejską regulują w wyczerpujący sposób tematykę ochrony danych osobowych. Od momentu wejścia w życie wymienionych aktów prawnych, rozwojowe jest ich przenoszenie na grunt praktycznego stosowania, biorąc pod uwagę fakt, że niektóre pojęcia są nieostre⁷⁴² i stwarzają liczne pola do dyskusji, m in. w kwestiach przechowywana danych, czy też ich zabezpieczenia lub usuwania.

Standardem, do którego należy w pierwszej kolejności odnieść kwestię ochrony danych osobowych w związku z potrzebą ich przetwarzania przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar jest wspomniana już Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680 z dnia 27 kwietnia 2016 r.

Ponadto problematykę ochrony danych osobowych osób fizycznych reguluje rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r., zwane rozporządzeniem ogólnym, bądź RODO, które jest znacznie bardziej rozpoznawalnym aktem prawnym dotyczącym materii ochrony danych osobowych niż ma to miejsce w odniesieniu do dyrektywy 2016/680; przy czym zgodnie z motywem 19, rozporządzenie ogólnie nie znajduje zastosowania do ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy w ramach zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania lub ścigania czynów zabronionych lub wykonywania kar.

Ponadto zgodnie z art. 2 ust. 2 lit. d RODO nie ma ono zastosowania do przetwarzania danych osobowych przez właściwe organy do celów związanych z zapobieganiem przestępczości, prowadzeniem postępowań przygotowawczych,

⁷⁴⁰ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchyłająca decyzję ramową Rady 2008/977/WSiSW.

⁷⁴¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych).

⁷⁴² Niektóre z pojęć zastosowanych w dyrektywie 2016/680, bądź w rozporządzeniu 2016/679 są na tyle nieostre, że stwarzają problemy interpretacyjne, np. w art. 6 dyrektywy 2016/680 zastosowano zwrot „w stosownym przypadku i w miarę możliwości”, w motywie 72 „masowe i zorganizowane przekazywanie danych osobowych” czy zwrot „na dużą skalę”. Operowanie podobnymi pojęciami ma także miejsce na gruncie RODO.

wykrywania i ścigania czynów zabronionych lub wykonywania kar, w tym ochrony przed zagrożeniami dla bezpieczeństwa publicznego i zapobiegania takim zagrożeniom. Kwestie te reguluje bowiem dyrektywa 2016/680. Co więcej, motyw 11 dyrektywy wskazuje jednoznacznie, że RODO ma zastosowanie jedynie wówczas, gdy organ lub podmiot zbiera dane osobowe do innych celów, a następnie dane te przetwarza w celu realizacji obowiązku prawnego, któremu podlega⁷⁴³.

Należy zatem wskazać, że zakresy stosowania rozporządzenia 2016/679 i dyrektywy 2016/680 są w swoim założeniu rozłączne⁷⁴⁴.

Z kolei na gruncie regulacji krajowych zastosowanie – w kwestii odnoszącej się do przetwarzania i ochrony danych osobowych – znajdzie przede wszystkim Ustawa o ochronie danych osobowych z dnia 14 grudnia 2018 r. przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości. Zgodnie z art. 1 ust. 1 wskazanej ustawy, określa ona „zasady i warunki ochrony danych osobowych przetwarzanych przez właściwe organy w celu rozpoznawania, zapobiegania, wykrywania i zwalczania czynów zabronionych, w tym zagrożeń dla bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz wykonywania tymczasowego aresztowania, kar, kar porządkowych i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności”⁷⁴⁵.

Powyższy akt prawny odnosi się do dwóch głównych obszarów: ścigania przestępstw oraz wykonywania kar i określonych środków przymusu związanych z prowadzeniem postępowania karnego, przy czym nie jest to zakres identycznie odpowiadający art. 1 ust. 1 dyrektywy 2016/680⁷⁴⁶.

Dyrektywa 2016/680 w sposób wielotorowy, a jednocześnie dość ogólny, reguluje sprawy związane z ochroną danych osobowych na gruncie prawa karnego oraz w odniesieniu do organów, które zajmują się zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości. Wejście w życie dyrektywy 2016/680 pozwoliło na znacznie bardziej kompleksowe uregulowanie skomplikowanej sfery przetwarzania danych osobowych zarówno na szczeblu krajowym, jak i transgranicznym.

Do momentu wejścia w życie Traktatu z Lizbony, a zatem do dnia 1 grudnia 2009 r. możliwości związane z regulowaniem zasad ochrony danych w obszarze współpracy

⁷⁴³ A. Grzelak, M. Wróblewski, *Ustawa o ochronie...*, s. 582–583.

⁷⁴⁴ Ibidem, s. 582.

⁷⁴⁵ Dz.U. 2019 poz. 125.

⁷⁴⁶ M. Kusak, P. Wiliński, *Ochrona danych osobowych...*, s. 26.

policyjnej i sądowej w sprawach karnych przez instytucje ówczesnych Wspólnot Europejskich były bardzo ograniczone. Wejście w życie Traktatu z Lizbony wpłynęło na sytuację prawną, jak również dało początek dyskusjom na temat konieczności przeprowadzenia obszernej reformy ochrony danych⁷⁴⁷.

Z dniem 25 stycznia 2012 r. Komisja Europejska przedstawiła projekt dyrektywy 2016/680, gdzie w tym samym dniu został też przedstawiony projekt RODO. Celem dyrektywy była regulacja przetwarzania danych osobowych przez organy zajmujące się zwalczaniem przestępczości w sposób kompleksowy, w celu jednolitego poziomu ochrony danych w Unii Europejskiej⁷⁴⁸.

Dyrektywa 2016/680, podobnie jak RODO, została uchwalona z dniem 27 kwietnia 2016 r., zaś weszła w życie w dniu 5 maja 2018 r. Terminem implementacji dyrektywy dla państw członkowskich UE był 6 maja 2018 r. Termin ten nie został dotrzymany przez polskiego ustawodawcę wskutek czego ustawa o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku ze zwalczaniem i zapobieganiem przestępczości została uchwalona z dniem 14 grudnia 2018 r.⁷⁴⁹.

Grupa regulacji normujących tematykę ochrony danych osobowych w wymiarze sprawiedliwości jest rozproszona także w przepisach o charakterze:

1) „proceduralnym, takich jak m.in.:

- a) Kodeks postępowania cywilnego,
- b) Kodeks postępowania karnego,
- c) Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi;

2) ustrojowym, obejmujących m.in.:

- a) ustawę o Sądzie Najwyższym,
- b) Prawo o ustroju sądów powszechnych,
- c) Prawo o ustroju sądów administracyjnych

3) sektorowym, zwłaszcza w:

a) ustawie o zmianie niektórych ustaw w związku z zapewnieniem stosowania rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE

⁷⁴⁷ A. Grzelak, M. Wróblewski, *Ustawa o ochronie ...*, s. 580–581.

⁷⁴⁸ Ibidem, s. 581–582.

⁷⁴⁹ Ibidem, s. 582.

a także m.in. w:

b) ustawie o ochronie baz danych czy ustawie o wymianie informacji z organami ścigania państw członkowskich Unii Europejskiej, państw trzecich, agencjami Unii Europejskiej oraz organizacjami międzynarodowymi;

4) strategicznym dla bezpieczeństwa państwa, w szczególności w ustawie o ochronie informacji niejawnych”⁷⁵⁰.

Obowiązujący w Polsce Kodeks karny wykonawczy nie zawiera regulacji, które wprost odnosiłyby się do kwestii sposobu ochrony danych osobowych osób pozbawionych wolności, poza normami mającymi bezpośrednie zastosowanie do osób, wobec których stosuje się dozór elektroniczny. w art. 43 x § 1 k.k.w. wskazano na dane, które przechowuje i archiwizuje podmiot dozoru, mianowicie imię i nazwisko oraz numer PESEL skazanego, jak również informacje zarejestrowane w związku z wykonywaniem dozoru elektronicznego, natomiast w § 2 podano, iż informacje te przechowuje się w bezpieczny sposób przez okres dwóch lat od momentu ich uzyskania. Odnosząc się do wypracowanego do tej pory dorobku Urzędu Ochrony Danych Osobowych związanego z kontrolowaniem prawidłowości przetwarzania danych osobowych przyjmuje się, że utrata danych w postaci imienia i nazwiska w połączeniu z numerem PESEL⁷⁵¹ stwarza wysokie ryzyko naruszenia praw i wolności osoby, której te dane dotyczą, szczególnie z uwagi na niebezpieczeństwo kradzieży tożsamości i następnie zaciągnięcia zobowiązania finansowego, dzięki dysponowaniu danymi osobowymi, które na realizację takiej czynności pozwalają.

Na kwestię zapewnienia właściwego poziomu ochrony danych oraz związanej z nią ochrony prywatności wpływają także regulacje międzynarodowe. w szczególności zgodnie z art. 12 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka nikt nie może być poddany arbitralnemu ingerowaniu w jego życie prywatne, rodzinne, domowe lub korespondencję ani też atakom na jego honor i dobre imię, jak również każdy człowiek ma prawo do

⁷⁵⁰ A. Szkuřłat, *Ochrona danych osobowych w wymiarze sprawiedliwosci*, [in:]: D. Lubasz (red.), *Ochrona danych...*, s. 952.

⁷⁵¹ Por. decyzje UODO nakładające administracyjne kary pieniężne w związku z naruszeniem danych w postaci m. in. imienia i nazwiska i numeru PESEL: decyzja UODO z dnia 1 marca 2023 r. DKN.5131.49.2021, <https://www.uodo.gov.pl/decyzje/DKN.5131.49.2021> [dostęp: 29 maja 2023 r.]; decyzja UODO z 3 listopada 2022 r. DKN.5131.18.2022; <https://www.uodo.gov.pl/decyzje/DKN.5131.18.2022> [dostęp: 29 maja 2023 r.], decyzja UODO z dnia 6 lipca 2022 r. DKN.5131.34.2021; <https://www.uodo.gov.pl/decyzje/DKN.5131.27.2022> [dostęp: 29 maja 2023 r.], decyzja UODO z 22 stycznia 2022 r. DKN.5130.2215.2020; <https://www.uodo.gov.pl/decyzje/DKN.5130.2215.2020> [dostęp: 29 maja 2023 r.].

ochrony prawnej przeciwko takim ingerencjom i atakom⁷⁵². Powyższą potrzebę prawnej ochrony prawa do prywatności potwierdza również art. 17 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, zgodnie z którym „nikt nie może być narażony na samowolną lub bezprawną ingerencję w jego życie prywatne, rodzinne, dom czy korespondencję ani też na bezprawne zamachy na jego cześć i dobre imię”⁷⁵³. Następnie art. 8 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności wskazuje na to, że „każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji”⁷⁵⁴. Wreszcie Karta Praw Podstawowych UE wskazuje w art. 7 na to, że „każdy ma prawo do poszanowania swego życia prywatnego i rodzinnego, domu i komunikowania się”, zaś w art. 8 pkt. 1 na to, że „każdy ma prawo do ochrony danych osobowych, które go dotyczą”⁷⁵⁵.

W Polsce zagadnienie prawnej ochrony prywatności zostało zagwarantowane w Konstytucji RP, w której, zgodnie z art. 47, każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym.

Należy ponadto wskazać, że prawna gwarancja ochrony danych osobowych, która ściśle koreluje z prawem do prywatności może ulec częściowemu zniesieniu, bądź ograniczeniu w stosunku do osób pozbawionych wolności ze względu na to, że okoliczność pozbawienia wolności w dużym stopniu wpływa na uszczuplenie prywatnej przestrzeni osoby pozbawionej wolności.

Tym nie mniej prawidłowo zastosowana ochrona danych osobowych stwarza warunki do właściwego poziomu ochrony prawa do prywatności. Istotne również jest to, że standardy wynikające z aktów prawa międzynarodowego w dużej mierze wywierają wpływ na zapewnienie należytej ochrony życia prywatnego osób pozbawionych wolności, co w konsekwencji niezwykle pozytywnie wpływa na ochronę danych osobowych.

⁷⁵² <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> [dostęp: 8 czerwca 2023 r.].

⁷⁵³ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19770380167/T/D19770167L.pdf> [dostęp: 8 czerwca 2023 r.].

⁷⁵⁴ https://www.echr.coe.int/documents/convention_pol.pdf [dostęp: 8 czerwca 2023 r.].

⁷⁵⁵ https://oide.sejm.gov.pl/oide/?option=com_content&view=article&id=14428&Itemid=422 [dostęp: 8 czerwca 2023 r.].

6.2.1. Zakres przedmiotowy dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2016/680 oraz Ustawy o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości

Zakres przedmiotowy dyrektywy 2016/680 został określony w jej art. 2 ust. 1⁷⁵⁶.

Przepisy dyrektywy dotyczące ochrony osób fizycznych mają zastosowanie do przetwarzania danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w tym ochrony przed zagrożeniami dla bezpieczeństwa publicznego i zapobiegania takim zagrożeniom⁷⁵⁷. Na gruncie wspomnianego przepisu „właściwym organem” realizującym powyższe zadania będzie – z jednej strony - organ publiczny właściwy do zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych lub wykonywania kar, w tym ochrony przed zagrożeniami dla bezpieczeństwa publicznego i zapobiegania takim zagrożeniom, zaś z drugiej, inny organ lub podmiot, któremu prawo państwa członkowskiego powierza sprawowanie władzy publicznej i wykonywanie uprawnień publicznych do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w tym ochrony przed zagrożeniami dla bezpieczeństwa publicznego i zapobiegania takim zagrożeniom⁷⁵⁸.

Z kolei na gruncie ustawy o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości, można spotkać się w literaturze przedmiotu ze stwierdzeniami, że prawidłowe ustalenie zakresu stosowania rzeczonyj ustawy stanowi zagadnienie zarówno najważniejsze, jak i najtrudniejsze⁷⁵⁹, jak również że „ustawodawca krajowy pozostawił wiele niejasności, ustalając zakres przedmiotowy ustawy”⁷⁶⁰.

Jak podaje M. Kusak i P. Wiliński „ustawa ta odnosi się do dwóch głównych obszarów: ścigania przestępstw oraz wykonywania kar i określonych skutków przymusu

⁷⁵⁶ M. Kusak, P. Wiliński, *Ochrona danych osobowych...*, s. 23.

⁷⁵⁷ Art. 1 ust. 1 Dyrektywy 2016/680.

⁷⁵⁸ M. Kusak, P. Wiliński, *Ochrona danych osobowych...*, s. 24.

⁷⁵⁹ A. Grzelak, M. Wróblewski, *Ustawa o ochronie...*, s. 587.

⁷⁶⁰ M. Kusak, P. Wiliński, *Ochrona danych osobowych...*, s. 26.

związanych z prowadzeniem postępowania karnego”⁷⁶¹. Autorzy ci opowiadają się ponadto za „jak najszerszą interpretacją art. 1 ust. 1 analizowanej ustawy, a zatem stosowaniem jej w każdym wypadku do wykonywania tymczasowego aresztowania, kar, kar porządkowych, a środków przymusu jedynie wtedy, gdy skutkują one pozbawieniem wolności”⁷⁶².

6.2.2. Stosunek dyrektywy 2016/680 do rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i rady (UE) 2016/679 (RODO)

Zarówno dyrektywa 2016/680, jak i ogólne rozporządzenie o ochronie danych osobowych (RODO) określają własne cele, w których zasadne będzie zastosowanie tych aktów prawnych. Biorąc pod uwagę art. 1 ust. 2 dyrektywy, państwa członkowskie mają za zadanie chronić prawa podstawowe i wolności osób fizycznych, w szczególności ich prawo do ochrony danych osobowych, jak również muszą dbać o to, aby wymiana danych osobowych przez właściwe organy w Unii, jeżeli wynika z prawa Unii lub prawa krajowego, nie była ograniczana ani zakazywana z powodów dotyczących ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych.

Z kolei odnosząc się do analizy ust. 3 można stwierdzić, że kwestia zapewnienia osobom fizycznym właściwego poziomu ochrony danych osobowych jest na tyle istotna, że dyrektywa – zgodnie ze swoim brzmieniem – nie wyklucza ustanowienia przez państwa członkowskie zabezpieczeń wyższych niż zabezpieczenia przewidziane w dyrektywie dla ochrony praw i wolności osoby, której dane dotyczą, w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy. Istotne znaczenie będzie mieć także rozróżnienie sytuacji, w których – na gruncie tematyki związanej ze zwalczaniem i zapobieganiem przestępczości – zastosowanie znajdzie nie tylko dyrektywa 2016/680, ale także rozporządzenie 2016/679.

M. Kusak i P. Wiliński wskazują na kwestię problemową związaną z rozróżnieniem sytuacji, w której aktywność danego organu może być regulowana przez RODO, bądź przez dyrektywę 2016/680⁷⁶³.

⁷⁶¹ Ibidem, s. 26.

⁷⁶² Ibidem, s. 28.

⁷⁶³ M. Kusak, P. Wiliński, *Ochrona danych osobowych ...*, s. 25.

Należy jednak pamiętać, że zakresy stosowania rozporządzenia 2016/679 i dyrektywy 2016/680 w swoim założeniu są rozłączne⁷⁶⁴.

Ponadto uznaje się, że dyrektywa 2016/680 stanowi *lex specialis* w odniesieniu do ochrony danych osobowych na gruncie prawa karnego, z kolei RODO jest *lex generalis* w stosunku do ochrony danych osobowych⁷⁶⁵.

Odniesienie do wyjaśnienia kwestii rozróżnienia możliwości zastosowania tych dwóch aktów prawnych na gruncie problematyki przetwarzania danych w związku ze zwalczaniem i zapobieganiem przestępczości można w dużej mierze znaleźć w motywach dyrektywy, których łącznie jest 107. Zgodnie z motywem 34 przetwarzanie danych osobowych powinno zawierać się w każdej operacji, bądź w każdym zestawie operacji, który jest wykonywany w celach określonych dyrektywą 2016/680, a przetwarzanie danych może być dokonywane zarówno w sposób zautomatyzowany lub niezautomatyzowany. Pod pojęciem przetwarzania danych osobowych kryją się natomiast takie czynności na danych osobowych jak: zbieranie, utrwalanie, organizowanie, porządkowanie, przechowywanie, adaptowanie lub modyfikowanie, pobieranie, przeglądanie, wykorzystywanie, dopasowywanie lub łączenie, ograniczone przetwarzanie, usuwanie lub niszczenie. Oznacza to, że praktycznie każda czynność związana z pracą na danych osobowych oznaczać będzie ich przetwarzanie, a zatem nawet gdy będą to czynności typowo techniczne jak segregowanie akt dotyczących poszczególnych spraw. Wskazuje się ponadto, że przepisy dyrektywy 2016/680 powinny mieć zastosowanie do przesyłania danych osobowych, które służy celom w niej określonym, odbiorcom, które jej nie podlegają. Pod pojęciem odbiorcy rozumie się „osobę fizyczną lub prawną, organ publiczny, jednostkę organizacyjną lub inny podmiot, któremu właściwy organ ujawnia te dane zgodnie z prawem”⁷⁶⁶. w dalszej kolejności, motyw 34 wskazuje na to, że jeżeli właściwy organ pierwotnie zebrał dane osobowe do jednego z celów określonych w dyrektywie, to do przetwarzania tych danych do celów innych niż określone w dyrektywie – o ile przetwarzanie jest dozwolone przez prawo UE lub prawo państwa członkowskiego – powinno mieć zastosowanie rozporządzenie (UE) 2016/679. RODO powinno być stosowane w szczególności, gdy przesyłanie danych

⁷⁶⁴ A. Grzelak, M. Wróblewski, *Ustawa o ochronie...*, s. 582.

⁷⁶⁵ D. Klimas, Dyrektywa 2016/680 z perspektywy pełnomocnika procesowego – zakres przedmiotowy i zasady, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3363281 [dostęp: 8 czerwca 2023 r.], s. 2.

⁷⁶⁶ Por. motyw 34 dyrektywy 2016/680.

opiera się na celach, które nie wchodzą w zakres stosowania dyrektywy 2016/680. Nadto RODO znajdzie też zastosowanie w sytuacji, w której dane będą przetwarzane przez odbiorcę, który nie jest właściwym organem lub nie występuje w roli właściwego organu w rozumieniu dyrektywy 2016/680.

Z kolei RODO, zgodnie z art. 2 ust. 1 znajduje zastosowanie do przetwarzania danych osobowych w sposób całkowicie lub częściowo zautomatyzowany oraz do przetwarzania w sposób inny niż zautomatyzowany danych osobowych stanowiących część zbioru danych lub mających stanowić część zbioru danych. Wykluczenie sytuacji, w której RODO z pewnością nie będzie mieć zastosowania, określono w art. 2 ust. 2. Jedną z sytuacji, która dotyczy tematyki zapobiegania i zwalczania przestępczości, została wskazana w ust. 4, zgodnie z którym RODO nie ma zastosowania do przetwarzania danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych lub wykonywania kar, w tym ochrony przed zagrożeniami dla bezpieczeństwa publicznego i zapobiegania takim zagrożeniom. Ponadto w motywie 11⁷⁶⁷ dyrektywy 2016/680 wskazano wyraźnie, że RODO ma zastosowanie wtedy, gdy organ lub podmiot zbiera dane osobowe do innych celów, a następnie dalej te dane przetwarza w celu realizacji obowiązku prawnego, któremu podlega⁷⁶⁸.

⁷⁶⁷ Motyw 11 dyrektyw 2016/680: Należy zatem odnieść się do tych dziedzin w odrębnej dyrektywie, która stanowi szczególne przepisy o ochronie osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w tym do celów ochrony przed zagrożeniami dla bezpieczeństwa publicznego i zapobiegania takim zagrożeniom, z zachowaniem szczególnego charakteru takich czynności. Do takich właściwych organów mogą należeć nie tylko organy publiczne – takie jak organy sądowe, policja lub inne organy ścigania – ale też wszelkie inne organy lub podmioty, którym prawo państwa członkowskiego powierza sprawowanie władzy publicznej i wykonywanie uprawnień publicznych do celów niniejszej dyrektywy. Jeżeli taki organ lub podmiot przetwarza dane osobowe do celów innych niż cele niniejszej dyrektywy, zastosowanie ma rozporządzenie (UE) 2016/679. Rozporządzenie (UE) 2016/679 ma zatem zastosowanie wtedy, gdy organ lub podmiot zbiera dane osobowe do innych celów, a następnie dalej te dane przetwarza w celu realizacji obowiązku prawnego, któremu podlega. Przykładowo do celów postępowania przygotowawczego, wykrywania lub ścigania czynów zabronionych określone instytucje finansowe zatrzymują przetwarzane przez siebie dane osobowe i udostępniają takie dane osobowe tylko właściwym organom krajowym w konkretnych sytuacjach i w zgodzie z prawem państwa członkowskiego. Organ lub podmiot, który w imieniu takich organów przetwarza dane osobowe w ramach niniejszej dyrektywy, powinien podlegać umowie lub innemu aktowi prawnemu oraz przepisom mającym zgodnie z niniejszą dyrektywą zastosowanie do podmiotu przetwarzającego, podczas gdy w odniesieniu do przetwarzania danych osobowych przez podmiot przetwarzający spoza zakresu niniejszej dyrektywy zastosowanie rozporządzenia (UE) 2016/679 pozostaje niezmienione.

⁷⁶⁸ A. Grzelak, M. Wróblewski, *Ustawa o ochronie...*, s. 583.

Istotnym jest, że zarówno rozporządzenie 2016/679, jak i dyrektywa 2016/680 nie mają zastosowania do przetwarzania danych osobowych w ramach działalności wykraczającej poza zakres prawa UE⁷⁶⁹.

Warto jeszcze wskazać, że RODO będzie mieć zastosowanie do sytuacji przetwarzania danych osobowych personelu zatrudnionego w jednostce, pod którą podlegają czynności związane z przetwarzaniem danych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości. w tej sytuacji, biorąc pod uwagę, że pracownicy jednostki podlegają zatrudnieniu najczęściej na podstawie umów o pracę, to stosowanie przepisów RODO jest w tym wypadku nie tylko obligatoryjne, ale także powinno się odbywać z zachowaniem standardów najwyższej staranności.

6.3. Przetwarzanie danych osobowych osób pozbawionych wolności w jednostkach penitencjarnych

Zgodnie z motywem 34 dyrektywy 2016/680 przetwarzanie danych osobowych stanowi każdą operację lub zestaw operacji służących związanych z czynnościami zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w tym do celów ochrony przed zagrożeniami dla bezpieczeństwa publicznego i zapobiegania takim zagrożeniom.

Jak stanowi motyw 35 przetwarzanie danych osobowych powinno być niezbędne do wykonania zadań realizowanych przez właściwy organ w interesie publicznym na podstawie prawa Unii lub prawa państwa członkowskiego do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w tym do celów ochrony przed zagrożeniami dla bezpieczeństwa publicznego i zapobiegania takim zagrożeniom, ażeby przetwarzanie danych można było uznać za zgodne z prawem. Ponadto podejmowane w tych celach działania powinny obejmować ochronę żywotnych interesów osoby, której dane dotyczą.

A zatem najbardziej istotnym priorytetem wynikającym z zasad ochrony danych osobowych jest to, aby przetwarzanie danych osobowych odbywało się w zgodności z prawem. Każda nieuprawniona forma przetwarzania danych spotkać się może ze skargą

⁷⁶⁹ Ibidem.

wniesioną do organu nadzorczego, a także – w razie stwierdzonych uchybień - zastosowaniem odpowiednich sankcji.

W stosunku do osób pozbawionych wolności czynność przetwarzania danych osobowych ma takie samo znaczenie jak odnoszenie jej do przetwarzania danych na gruncie innych sytuacji związanych z pracą na danych osobowych, a zatem z przetwarzaniem.

Pojęcie przetwarzania danych osobowych zostało ujęte w art. 4 pkt. 14 ustawy o ochronie danych osobowych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości jako operacja lub zestaw operacji wykonywanych na danych osobowych lub zestawach danych osobowych w sposób zautomatyzowany lub niezautomatyzowany, takich jak: zbieranie, utrwalanie, organizowanie, porządkowanie, przechowywanie, adaptowanie lub modyfikowanie, pobieranie, przeglądanie, wykorzystywanie, ujawnianie przez przesłanie, rozpowszechnianie lub innego rodzaju udostępnianie, dopasowywanie lub łączenie, ograniczanie, usuwanie lub niszczenie⁷⁷⁰.

Dokonując porównania pojęcia przetwarzania danych osobowych na gruncie RODO oraz dyrektywy 2016/680 i ustawy o ochronie danych osobowych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości, należy wskazać, że definicje te brzmią praktycznie tak samo.

Jednak jak twierdzą A. Grzelak i M. Wróblewski definicja przetwarzania danych osobowych zawiera przykładowe czynności przetwarzania danych, a zatem uznać należy, iż nie jest to katalog zamknięty⁷⁷¹.

W dostępnej literaturze wyjaśnienie pojęcia „przetwarzanie danych” określane jest podobnie, przy czym można się spotkać ze stwierdzeniem, że pojęcie przetwarzania danych składa się z dwóch elementów. Mianowicie pierwszy z nich to ogólna definicja, zaś drugi element ma wskazywać na przykłady przetwarzania danych, a zatem jest to katalog otwarty⁷⁷².

⁷⁷⁰ Ibidem, s. 608.

⁷⁷¹ Ibidem.

⁷⁷² P. Naklicka, A. Gawron, *Rodosłowniczek, czyli omówienie podstawowych pojęć RODO wraz z przykładami*, [in:] M. Gawroński (red.), *Ochrona danych osobowych. Przewodnik po ustawie i RODO z wzorami*, Warszawa 2018, s. 83.

6.3.1. Dane osobowe

Dane osobowe osób pozbawionych wolności przetwarza się w celu realizacji zadań związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności na zasadach określonych w kodeksie karnym wykonawczym oraz w ustawie o Służbie Więziennej. Dane osobowe przetwarza się w zakresie koniecznym dla spełnienia celów tymczasowego aresztowania, bądź wykonywania kary pozbawienia wolności. Danych tych nie przetwarza się na podstawie udzielonej przez osoby pozbawione wolności zgody⁷⁷³, w związku z czym występuje tutaj przesłanka obligatoryjności podania przez osoby pozbawione wolności swoich danych osobowych i przetworzenia ich w celu wypełnienia zadań ustawowych przez ograny jednostek penitencjarnych związanych z wykonywaniem kary pozbawienia wolności.

Jednoznaczne sprecyzowanie pojęcia „dane” jako punkt wyjścia dla wyjaśnienia zakresu pojęciowego „danych osobowych” może sprawiać trudności, biorąc pod uwagę jak pojęcie to jest rozumiane na gruncie różnorodnych wykładni, w tym wymiennie z określaniem danych także jako „informacje”.

Jak wskazuje P. Fajgielski „dla uznania za dane osobowe nie ma zasadniczo znaczenia sposób, w jaki informacja została przedstawiona (wyrażona, zakomunikowana), ani też nośnik, jakim informacja została zapisana (utrwalona)”⁷⁷⁴.

W okresie, w którym obowiązywała jeszcze dyrektywa 95/46⁷⁷⁵, jej art. 2 a stanowił o tym, że „dane osobowe to wszelkie informacje dotyczące zidentyfikowanej,

⁷⁷³ Słusznie wskazano w motywie 35 dyrektywy 2016/680, że przy wykonywaniu przez właściwe organy zadań związanych m. in. z zapobieganiem przestępczości, czy wykrywaniem i ściganiem czynów zabronionych zgoda osoby, której dane dotyczą, która jest określona w RODO jako jedna z przesłanek przetwarzania danych osobowych, na gruncie dyrektywy, nie powinna stanowić podstawy prawnej przetwarzania danych, albowiem w tym wypadku osoba, której dane dotyczą nie ma możliwości wyboru co do udzielenia zgody na przetwarzanie jej danych gdy odbywa się to w wyżej wymienionych celach, a zatem jej reakcja nie stanowi przejawu swobodnego wyrażenia jej woli. Jednocześnie z motywu 35 dyrektywy 2016/680 wynika, iż „nie powinno to stanowić dla państw członkowskich przeszkody w ustanowieniu z mocy prawa, że osoba, której dane dotyczą, może wyrazić zgodę na przetwarzanie jej danych osobowych do celów określonych w niniejszej dyrektywie, takich jak badania DNA w postępowaniu przygotowawczym czy monitorowanie miejsca jej pobytu za pomocą aparatury elektronicznej na potrzeby wykonania kary”.

⁷⁷⁴ P. Fajgielski, *Ogólne rozporządzenie o ochronie danych. Ustawa o ochronie danych osobowych. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 105.

⁷⁷⁵ Dyrektywa 95/46 WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 1995 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w zakresie przetwarzania danych osobowych i swobodnego przepływu tych danych (Dz.U.UE.L.1995.281.31), akt utracił moc.

bądź możliwej do zidentyfikowania osoby fizycznej (osoby, której dane dotyczą), osoba możliwa do zidentyfikowania to osoba, której tożsamość można ustalić bezpośrednio lub pośrednio, szczególnie przez powołanie się na numer identyfikacyjny lub jeden, bądź kilka szczególnych czynników określających jej fizyczną, fizjologiczną, umysłową, ekonomiczną, kulturową lub społeczną tożsamość”.

Wiele podobieństw do w/w definicji danych wykazuje obecnie obowiązująca definicja danych osobowych, która znajduje się w rozporządzeniu 2016/679. Zgodnie z art. 4 pkt. 1, „dane osobowe oznaczają informacje o zidentyfikowanej lub możliwej do zidentyfikowania osobie fizycznej („osobie, której dane dotyczą”); możliwa do zidentyfikowania osoba fizyczna to osoba, którą można bezpośrednio lub pośrednio zidentyfikować, w szczególności na podstawie identyfikatora takiego jak imię i nazwisko, numer identyfikacyjny, dane o lokalizacji, identyfikator internetowy lub jeden bądź kilka specyficznych czynników określających fizyczną, fizjologiczną, genetyczną, psychiczną, ekonomiczną, kulturową lub społeczną tożsamość osoby fizycznej”.

Na potrzeby określenia czym są dane osobowe przetwarzane w sytuacjach zwalczania i zapobiegania przestępczości, odesłanie do definicji danych osobowych ujętej w art. 4 ust. 1 rozporządzenia 2016/679 nastąpiło w oparciu o zapisy ustawy o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości.

Analizując treść definicji danych osobowych spotkać się można z określeniem, iż są to różnego rodzaju informacje.

P. Fajgielski odniósł się do tego w ten sposób, że posługiwanie się określeniem „informacje” to pewien zabieg upraszczający, ponieważ pojęcie danych osobowych i informacji mają odmienne znaczenie⁷⁷⁶.

Z kolei jak podała A. Grzelak trzeba przyjąć dominujący pogląd, że danymi są wszelkie informacje, w szczególności zapisane literowo⁷⁷⁷.

Słusznie wskazuje też A. Grzelak i M. Wróblewski, że każda informacja może stać się danymi osobowymi – ich charakter będzie zależał od oceny indywidualnej w konkretnej sprawie. Informacja nie musi być również prawdziwa – może zatem dotyczyć okoliczności w sposób obiektywny nieistniejących, ale pod warunkiem,

⁷⁷⁶ P. Fajgielski, *Ogólne rozporządzenie o ochronie danych...* s. 104.

⁷⁷⁷ A. Grzelak, *Ochrona danych...*, s. 40.

że może być przypisana do konkretnej, identyfikowalnej osoby fizycznej. Taki charakter będzie miała np. wypowiedź zniesławiająca konkretną osobę. Dane osobowe mogą dotyczyć również informacji o charakterze ekonomicznym, czy też odnoszącym się do życia zawodowego⁷⁷⁸.

Istotne jest, że informacja dotycząca osoby fikcyjnej nie może być uznana za informację o danych osobowych⁷⁷⁹. Ponadto ochrona danych osobowych może dotyczyć wyłącznie osób żyjących.

Jak podaje A. Grzelak i M. Wróblewski dane osobowe/informacje mogą zatem przybierać różną formę, czyli zdjęć, filmów, głosu, danych biometrycznych, genetycznych. Informacje te mogą być zapisane w jakikolwiek sposób, symbolami graficznymi, na płycie CD, nośniku USB, w systemie informatycznym, niezależnie od sposobu ich pozyskania czy udostępniania. Istotne jedynie jest to, by spełniały przesłanki wynikające z art. 4 pkt 5 u.o.d.o.z.p. Nie ma zatem możliwości przesądzenia i wskazania z góry wyczerpującego katalogu informacji, które mogą zostać uznane za mające charakter danych osobowych⁷⁸⁰.

Natomiast z punktu widzenia przetwarzania danych osobowych osób pozbawionych wolności, znaczenie będzie mieć rozróżnienie rangi poszczególnych danych i informacji ze względu na skutki prawne, jakie mogą wywołać naruszenia przetwarzania danych osobowych w sferze praw i wolności osoby fizycznej, jak również w odniesieniu do uszczerbku w prawie do prywatności.

Choć w ujęciu praktycznym, można się spotkać z rozróżnieniem danych osobowych na dane osobowe zwykłe oraz dane osobowe szczególnego rodzaju, zwane też danymi wrażliwymi, to w rozporządzeniu 2016/680 nie wprowadzono takiego podziału, podobnie jak ma to miejsce na gruncie RODO.

Jak słusznie wyjaśnia P. Fajgielski omawiane pojęcie ma szeroki zakres przedmiotowy i obejmuje różnego rodzaju informacje, które dotyczą konkretnej osoby. Mogą to być zarówno informacje, które typowo identyfikują osobę (m. in. imię i nazwisko, adres, numer identyfikacyjny, wizerunek), jak też informacje, które odnoszą się do jej cech lub statusu osobistego (m. in. stan cywilny, obywatelstwo, stan zdrowia,

⁷⁷⁸ A. Grzelak, M. Wróblewski, *Ustawa o ochronie danych...*, s. 599.

⁷⁷⁹ Ibidem.

⁷⁸⁰ Ibidem.

wykształcenie, karalność) lub informacje o charakterze rzeczowym (m. in. wysokość wynagrodzenia, stan posiadania, stosunku własnościowe)⁷⁸¹.

W literaturze można się spotkać z bardzo szerokim ujęciem katalogu danych osobowych podlegających pod tzw. dane osobowe zwykłe, mimo iż termin taki nie funkcjonuje wprost ani w dyrektywie 2016/680, ani w RODO.

P. Naklicka i A. Gawron zaproponowały – w celu wyjaśnienia, jakie dane mogą mieścić się w katalogu danych osobowych – sięgnięcie do tzw. podziału zaproponowanego przez belgijski organ nadzoru – *la Commission de la protection de la vie privée* (obecnie *Autorité de protection des données*), który identyfikuje około 80 kategorii danych osobowych. Jako przykłady można wskazać wśród nich następujące dane, czy też informacje: podstawowe dane identyfikacyjne, elektroniczne dane identyfikacyjne, biometryczne dane identyfikacyjne, finansowe dane identyfikujące, zobowiązania oraz wydatki, wypłacalność, transakcje finansowe, umowy oraz ugody, szczegóły osobiste, status służby wojskowej, opis wyglądu, styl życia, dane dotyczące podróży oraz przemieszczania się, kontakty z innymi, reklamacje, incydenty oraz wypadki, dane psychologiczne, małżeństwo lub inna forma związku, sposoby spędzania czasu oraz zainteresowania, informacje prawne dotyczące podejrzeń, informacje dotyczące działań sądowych, dane dotyczące zamieszkania, edukacja i szkolenia, medycyna pracy, dane uwierzytelniające, poglądy polityczne, przekonania, nagrania wideo, wizerunek oraz wiele innych danych podlegających temu podziałowi⁷⁸².

Wskazany podział pozwala na stwierdzenie, że wśród bardzo licznych danych osobowych, większość z nich będzie – w razie ich nieuprawnionego wykorzystania lub ujawnienia – stanowić o naruszeniu sfery czyjeś prywatności. Odnosi się to zasadniczo w takim samym stopniu zarówno w stosunku do osób pozbawionych wolności, jak również osób, które nigdy takiego stanu nie doświadczyły. Należy przy tym dokonać rozróżnienia kwestii przetwarzania danych w oparciu o konkretne podstawy prawne, nawet tych które mogą w bardzo wysokim stopniu odnosić się do prawa do prywatności (np. wyznawane poglądy) do sytuacji, w której dane te, mimo iż zgodnie z prawem były przetwarzane, to następnie zostaną w bezprawny sposób ujawnione i dojdzie w konsekwencji do naruszenia ochrony danych osobowych.

⁷⁸¹ P. Fajgielski, *Ogólne rozporządzenie o ochronie danych osobowych*..., s. 106.

⁷⁸² P. Naklicka, A. Gawron, op. cit. s. 70–72.

Zgodnie z art. 3 dyrektywy 2016/680 określono również, czym są dane genetyczne (pkt. 12), dane biometryczne (pkt. 13) oraz dane dotyczące zdrowia (pkt. 14).

W środowisku osób pozbawionych wolności może dochodzić do częstszego, niż ma miejsce w przypadku pozostałych osób fizycznych, przetwarzania danych biometrycznych. Zgodnie z art. 3 ust. 13 dyrektywy 2016/680 za „dane biometryczne uznaje się dane osobowe, które wynikają ze specjalnego przetwarzania technicznego, dotyczą cech fizycznych, fizjologicznych lub behawioralnych osoby fizycznej oraz umożliwiają lub potwierdzają jednoznaczną identyfikację tej osoby fizycznej, takie jak wizerunek twarzy lub dane daktyloskopijne”.

Do najczęściej przetwarzanych danych biometrycznych osób pozbawionych wolności należeć będą odciski palców oraz wizerunek w związku ze stosowanym w jednostkach penitencjarnych monitoringiem. Zgromadzone w ten sposób dane powinny być przechowywane w odpowiedni sposób aby uchronić je przed nieuprawnionym dostępem dla osób trzecich.

Na gruncie ochrony danych osób pozbawionych wolności w polskich jednostkach penitencjarnych, można spotkać się z wyrażonym w literaturze zaniepokojeniem dotyczącym możliwości osoby – od której pobrano dane biometryczne i genetyczne – zweryfikowania w jaki sposób wykorzystywane są jej dane osobowe i czy służba, która nimi dysponuje, robi to w granicach swoich kompetencji. Wskazano bowiem, że prawo krajowe w odniesieniu do gromadzenia, przetwarzania i przechowywania danych biometrycznych i genetycznych nie jest w pełni zgodne z tym, czego od państw Rady Europy wymaga ETPCz, zaś największe zastrzeżenia odnoszą się do czasu przechowywania i przetwarzania danych osobowych, który w praktyce pozwala na masowe gromadzenie danych o jednostkach⁷⁸³. Jest to przejaw kolejnej sytuacji, w związku z którą może dochodzić do naruszenia sfery prywatności osoby pozbawionej wolności.

Potwierdza to ponadto orzecznictwo ETPCz, z którego wynika, że dopuszczalność oraz gromadzenie, przechowywanie i usuwanie danych biometrycznych istotnie może wpływać na kwestię prawa do prywatności, w tym jego ochronę⁷⁸⁴.

⁷⁸³ D. Czerniak, *Warunki przetwarzania i czas przechowywania danych biometrycznych i genetycznych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości – standard strasburski a prawo krajowe*, „Forum prawnicze”, 2022, nr 1(69), s. 39.

⁷⁸⁴ Wyrok ETPCz z dnia 11 czerwca 2020 r. w sprawie P.N. p. Niemcom, skarga nr 74440/17, [https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/\\$N/990000000000001_I_ETPC_074440_2017_Wy_2020-06-11_001](https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/$N/990000000000001_I_ETPC_074440_2017_Wy_2020-06-11_001) [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

w innym orzeczeniu ETPCz wskazał, że: „Samo przechowywanie danych dotyczących prywatnego życia poszczególnych osób stanowi ingerencję w rozumieniu art. 8 [Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, która gwarantuje prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, mieszkania i korespondencji]¹] (...) Późniejsze korzystanie z przechowywanych informacji nie ma wpływu na to stwierdzenie (...) Jednakże, podczas ustalania, czy dane osobowe przechowywane przez władze obejmują jakiegokolwiek (...) [aspekt] życia prywatnego (...) Trybunał będzie miał na względzie konkretny kontekst, w którym informacja ta została zapisana i zatrzymana, charakter zapisów, sposób, w jaki zapisy te są wykorzystywane i przetwarzane oraz rezultaty, jakie można uzyskać (...)”⁷⁸⁵.

Należy ponadto wskazać na art. 10 dyrektywy 2016/680, w którym odniesiono się do przetwarzania szczególnych kategorii danych osobowych, zwanych danymi osobowymi wrażliwymi, a są nimi: dane osobowe ujawniające pochodzenie rasowe lub etniczne, poglądy polityczne, przekonania religijne lub światopoglądowe lub przynależność do związków zawodowych oraz przetwarzanie danych genetycznych, danych biometrycznych w celu jednoznacznego zidentyfikowania osoby fizycznej, danych dotyczących zdrowia lub danych dotyczących seksualności i orientacji seksualnej osoby fizycznej. w dalszej kolejności wskazano na przesłanki legalizujące przetwarzanie tych danych, a zatem realizowanie tego procesu jest dozwolone wyłącznie wtedy, jeżeli jest bezwzględnie niezbędne, podlega odpowiednim zabezpieczeniom dla praw i wolności osoby, której dane dotyczą oraz jest dopuszczalne prawem Unii Europejskiej lub prawem państwa członkowskiego; jest niezbędne dla ochrony żywotnych interesów osoby fizycznej, której dane dotyczą lub innej osoby, lub takie przetwarzanie dotyczy danych osobowych w sposób oczywisty upublicznionych przez osobę, której dane dotyczą. Zgodnie z art. 29 pkt. 1 dyrektywy 2016/680 administrator danych i podmiot przetwarzający, przy uwzględnieniu stanu wiedzy technicznej i kosztów wdrożenia i charakteru, zakresu, kontekstu i celów przetwarzania oraz ryzyka naruszenia praw i wolności osób fizycznych o różnym prawdopodobieństwie i wadze zagrożenia, zobowiązani są do wdrożenia odpowiednich środków technicznych i organizacyjnych celem zagwarantowania takiego poziomu bezpieczeństwa, aby odpowiadał on

⁷⁸⁵ Cf. Wyrok ETPCz z dnia 4 grudnia 2008 r. w sprawie *S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skargi nr 30562/04 i 30566/04, <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/omowienia/s-i-marper-przeciwko-wielkiej-brytanii-wyrok-etpc-z-dnia-4-grudnia-402789990> [dostęp: 1 czerwca 2023 r.].

zagrożeniu, zwłaszcza w sytuacji przetwarzania szczególnych kategorii danych, o których mowa w art. 10.

Naruszenie danych osobowych zaliczanych do danych szczególnego rodzaju, stanowi sytuację bardzo często kwalifikowaną jako incydent⁷⁸⁶ podlegający zgłoszeniu do organu nadzorczego, co w dalszej kolejności uruchamia liczne procesy mające na celu w jak najwyższym stopniu zabezpieczyć prawa i wolności osób, których naruszenie dotyczy. Kryterium determinującym zaniechanie zgłoszenia naruszenia do organu nadzorczego jest małe prawdopodobieństwo wystąpienia ryzyka naruszenia praw i wolności osób fizycznych (art. 10 ust. 1 dyrektywy 2016/680). Administrator danych każdorazowo szacuje okoliczności danego naruszenia pod względem jego wpływu na prawa i wolności osoby, której naruszenie dotyczy i podejmuje ostateczną decyzję w zakresie zgłoszenia, bądź zaniechania dokonania tej czynności do organu nadzorczego.

Służba Więzienna nieustannie zbiera różnego rodzaju informacje i przetwarza dane osobowe, które są niezbędne w celu wykonywania nałożonych na nią ustawowych zadań. Zgodnie z art. 24 ustawy o Służbie Więziennej⁷⁸⁷, w celu realizacji zadań, o których mowa w art. 2 ust. 1, 2 i 2b, oraz zadań wynikających z odrębnych ustaw, a zatem zadań określonych w kodeksie karnym wykonawczym w zakresie wykonywania tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności, jest uprawniona do przetwarzania zarówno informacji innych niż dane osobowe (art. 24 pkt 1.1), jak również danych osobowych. Ponadto organ ten, w celu realizacji zadań, o których mowa w art. 2 ust. 1 i 2, a także danych, o których mowa w art. 14 ust. 1 ustawy z dnia 14 grudnia 2018 r. o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości także dokonuje przetwarzania danych osobowych⁷⁸⁸.

⁷⁸⁶ Jak stanowi motyw 52 dyrektywy 2016/680 ryzyko naruszenia danych osobowych szacuje się w oparciu o dokonanie obiektywnej oceny czy dane operacje przetwarzania niosą za sobą duże ryzyko przetwarzania, tj. mogące prowadzić do naruszenia praw oraz wolności osób, których dane dotyczą. Ponadto z motywu 37 wynika, że niektóre dane osobowe wymagają zapewnienia im szczególnej ochrony przed naruszeniem, albowiem prowadzić ono może do dużego ryzyka naruszenia praw oraz wolności. Chodzi tutaj w szczególności, które uznano za szczególnie wrażliwe, np. dane ujawniające pochodzenie rasowe i etniczne.

⁷⁸⁷ Dz. U. 2010 nr 79 poz. 523.

⁷⁸⁸ Dz.U. z 2019 r. poz. 125.

Do zadań Służby Więziennej, których realizacja pociąga za sobą przetwarzanie danych osobowych, w tym danych odnoszących się do osób pozbawionych wolności, zgodnie z art. 2 ust. 2 ustawy o Służbie Więziennej, należą:

- „prowadzenie oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osób skazanych na karę pozbawienia wolności, przede wszystkim przez organizowanie pracy sprzyjającej zdobywaniu kwalifikacji zawodowych, nauczania, zajęć kulturalno-oświatowych, zajęć z zakresu kultury fizycznej i sportu oraz specjalistycznych oddziaływań terapeutycznych;
- wykonywanie tymczasowego aresztowania w sposób zabezpieczający prawidłowy tok postępowania karnego wobec oskarżonych o przestępstwo lub przestępstwo skarbowe;
- zapewnienie osobom skazanym na karę pozbawienia wolności lub tymczasowo aresztowanym, a także osobom, wobec których są wykonywane kary pozbawienia wolności i środki przymusu skutkujące pozbawieniem wolności, przestrzegania ich praw, a zwłaszcza humanitarnych warunków bytowych, poszanowania godności, opieki zdrowotnej i religijnej;
- humanitarne traktowanie osób pozbawionych wolności;
- ochrona społeczeństwa przed sprawcami przestępstw lub przestępstw skarbowych osadzonymi w zakładach karnych i aresztach śledczych;
- zapewnienie w zakładach karnych i aresztach śledczych porządku i bezpieczeństwa;
- wykonywanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności, jeżeli mają być wykonywane w zakładach karnych i aresztach śledczych i jeżeli wynikają z realizacji orzeczenia wydanego przez właściwy organ;
- prowadzenie Centralnej Bazy Danych Osób Pozbawionych Wolności, zwanej dalej "Centralną Bazą";
- współdziałanie z odpowiednimi formacjami innych państw oraz z organizacjami międzynarodowymi na podstawie umów i porozumień międzynarodowych;
- realizacja czynności wykonywanych przez podmioty, o których mowa w art. 43g § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, w przypadku powierzenia tych czynności przez Ministra Sprawiedliwości”.

Wiedza oraz doświadczenie w zakresie rozróżnienia rodzajów danych osobowych, stanowi istotny aspekt odnoszący się do dbałości o sferę zarówno ochrony danych, jak i poszanowania prawa do prywatności osób pozbawionych wolności. Biorąc pod uwagę okoliczność stałego zaimplementowania do krajowego porządku prawnego

dyrektywy 2016/680, podnoszenie stanu wiedzy oraz świadomości Służby Więziennej w zakresie bezpieczeństwa danych osobowych oraz wpływu ich ochrony na zapewnienie właściwego poziomu przestrzegania prawa do prywatności osób pozbawionych wolności ma bardzo istotne znaczenie także dla poszanowania praw i godności osób pozbawionych wolności.

6.3.2. Przesłanki legalizacyjne przetwarzania danych osobowych

Odnosząc się do treści art. 1 ust. 1 dyrektywy 2016/680, ustanawia ona przepisy o ochronie osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w tym ochrony przed zagrożeniami dla bezpieczeństwa publicznego i zapobiegania takim zagrożeniom.

Co jednak istotne, katalog nałożonych na te organy obowiązków jest nieporównywalnie mniejszy, niż wynikający z RODO⁷⁸⁹.

Ponadto, dyrektywa wskazuje również wyraźnie, że w sytuacji, w której prawo państwa członkowskiego powierza właściwym organom wykonywanie zadań innych niż wykonywane w celach określonych w art. 1 ust. 1, wówczas zastosowanie znajdzie RODO lub odrębne reguły wynikające z prawa krajowego. Dotyczy to również przetwarzania danych na potrzeby archiwizacji w interesie publicznym, wykorzystywania do celów naukowych, statystycznych lub historycznych⁷⁹⁰.

Przesłanki legalizacyjne przetwarzania danych osobowych utożsamiane są przede wszystkim ze sferą zgodności przetwarzania z prawem, o czym stanowi art. 4 ust. 1 lit. a dyrektywy 2016/680. Zgodne z prawem przetwarzanie danych powinno być realizowane w taki sposób, aby mogło zapobiegać wszelkiego rodzaju naruszeniom, w tym coraz częściej występującym i groźnym w skutkach wyciekom danych.

W przypadku osób pozbawionych wolności przesłanki legalizacyjne przetwarzania ich danych osobowych wynikają z dyrektywy 2016/680, a konkretnie ze wspomnianego art. 4, zgodnie z którym dane osobowe muszą być:

⁷⁸⁹ M. Kawecki, *Reforma ochrony danych osobowych*..., s. 353–354.

⁷⁹⁰ Ibidem, s. 627.

[...] przetwarzane zgodnie z prawem i rzetelnie; muszą być zbierane w konkretnych, wyraźnych i uzasadnionych celach i nieprzetwarzane w sposób niezgodny z tymi celami; muszą być adekwatne, stosowne i nienadmierne do celów, dla których są przetwarzane; ponadto muszą być prawidłowe i w razie potrzeby uaktualniane; należy także podjąć wszelkie rozsądne działania, aby dane osobowe, które są nieprawidłowe, w świetle celów ich przetwarzania zostały niezwłocznie usunięte lub sprostowane; dane muszą też być przechowywane w formie umożliwiającej identyfikację osób, których dane dotyczą, przez okres nie dłuższy, niż jest to niezbędne do celów ich przetwarzania; wreszcie dane muszą być przetwarzane w sposób zapewniający ich odpowiednie bezpieczeństwo, w tym muszą mieć zapewnioną ochronę przed niedozwolonym lub niezgodnym z prawem przetwarzaniem oraz przypadkową utratą, zniszczeniem lub uszkodzeniem za pomocą odpowiednich środków technicznych lub organizacyjnych⁷⁹¹.

Ponadto z art. 8 ust. 1 dyrektywy 2016/680 jednoznacznie wynika, że państwa członkowskie są zobowiązane zapewnić przetwarzanie zgodne z prawem wyłącznie wówczas i w zakresie, w jakim jest ono niezbędne do wykonania zadania realizowanego przez właściwy organ w celach określonych w jej art. 1 ust. 1 oraz ma podstawę w prawie Unii lub prawie państwa członkowskiego⁷⁹².

Administrator danych jest odpowiedzialny za przestrzeganie przesłanek legalizacyjnych przetwarzania danych osobowych⁷⁹³. w zakładach karnych rolę administratorów danych, co do zasady pełnią dyrektorzy tych zakładów.

Jak podaje A. Grzelak oraz M. Wróblewski przetwarzanie danych osobowych zebranych w celu zwalczania i zapobiegania przestępczości przez właściwe organy do innych celów jest zabronione, chyba że takie przetwarzanie jest dozwolone prawem Unii lub prawem państwa członkowskiego. Dyrektywa również wskazuje, że jeżeli ma miejsce takie dalsze przetwarzanie w innych celach, wówczas zastosowanie znajdują przepisy RODO, „chyba że przetwarzanie odbywa się w toku działalności nieobjętej prawem Unii” (art. 9 ust. 1 dyrektywy 2016/680). w takim przypadku zastosowanie

⁷⁹¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchyłająca decyzję ramową Rady 2008/977/WSiSW.

⁷⁹² A. Grzelak, M. Wróblewski, *Ustawa o ochronie danych...* s. 626.

⁷⁹³ Art. 4 ust. 4 dyrektywy 680/2016.

powinny znaleźć przepisy krajowe regulujące zasady przetwarzania danych osobowych⁷⁹⁴.

Dyrektywa 2016/680 nie zawsze znajdzie zastosowanie wobec przetwarzania danych osobowych osób pozbawionych wolności.

W/w dyrektywa wskazuje bowiem wyraźnie, że w sytuacji, w której prawo państwa członkowskiego powierza właściwym organom wykonywanie zadań innych niż wykonywane w celach określonych w art. 1 ust. 1, wówczas zastosowanie znajdzie RODO lub odrębne reguły wynikające z prawa krajowego⁷⁹⁵. Jednak rozróżnienie tych sytuacji może być w pewnych sytuacjach problemowe.

Przesłanki przetwarzania danych osobowych określone w dyrektywie w zasadzie tożsame są z regulacjami art. 13 i 14 Ustawy o ochronie danych osobowych w związku ze zwalczaniem i zapobieganiem przestępczości. Jak bowiem stanowi art. 13 pkt 1 właściwe organy przetwarzają dane osobowe wyłącznie w zakresie niezbędnym dla zrealizowania uprawnienia lub spełnienia obowiązku wynikającego z przepisu prawa. Dopuszczane jest jednak przetwarzanie danych osobowych w innych celach niż określone w art. 1 pkt 1, jeżeli przepisy prawa zezwalają na ich przetwarzanie, o czym stanowi art. 1 pkt. 3.

Dane osobowe zebrane do celów określonych art. 1 pkt. 1 dyrektywy 2016/680 mogą być wykorzystane w formie ich przetwarzania w zakresie niezbędnym do ich archiwizacji w interesie publicznym oraz do celów naukowych, statystycznych lub historycznych, o ile podlega ono odpowiednim zabezpieczeniom praw i wolności osób, których dane dotyczą.

Uwzględniając ponadto przesłanki przetwarzania danych szczególnego rodzaju, o czym mowa w art. 10 dyrektywy, w zasadzie jedyną przesłanką legalizacyjną przetwarzanie danych jest dopuszczenie tego przez prawo Unii lub prawo państwa członkowskiego⁷⁹⁶.

A zatem oznacza to, że przetwarzanie danych osobowych ujawniających pochodzenie rasowe lub etniczne, poglądy polityczne, przekonania religijne lub światopoglądowe lub przynależność do związków zawodowych oraz przetwarzanie

⁷⁹⁴ A. Grzelak, M. Wróblewski, *Ustawa o ochronie danych...*, s. 627.

⁷⁹⁵ Ibidem, s. 627.

⁷⁹⁶ Ibidem, s. 627.

danych genetycznych, danych biometrycznych w celu jednoznacznego zidentyfikowania osoby fizycznej, danych dotyczących zdrowia lub danych dotyczących seksualności i orientacji seksualnej osoby fizycznej jest możliwe w przypadku jeżeli jest to „bezwzględnie niezbędne, podlega odpowiednim zabezpieczeniom dla praw i wolności osoby, której dane dotyczą, oraz jest dopuszczone prawem Unii lub prawem państwa członkowskiego; jest niezbędne dla ochrony żywotnych interesów osoby fizycznej, której dane dotyczą, lub innej osoby; lub takie przetwarzanie dotyczy danych osobowych w sposób oczywisty upublicznionych przez osobę, której dane dotyczą”⁷⁹⁷.

Uzasadnieniem dla właściwego doboru przesłanek legalizacyjnych przetwarzania danych osobowych może być ryzyko wystąpienia naruszenia tych danych przede wszystkim przy ich niewłaściwym przetwarzaniu. Stąd istotne znaczenie ma rozróżnienie z jakim rodzajem danych osobowych ma się w danym momencie do czynienia, ze względu na to, że w przypadku niektórych danych, ich naruszenie może stwarzać szczególnie wysokie ryzyko naruszenia praw oraz wolności osoby fizycznej, np. gdy są to dane dotyczące stanu zdrowia, czy też dane ujawniające określone poglądy.

A zatem w przypadku danych osobowych, których przetwarzanie stwarza szczególnie wysokie ryzyko potencjalnego naruszenia praw odnoszących się do osoby fizycznej, stosuje się szczególne wymogi i zabezpieczenia takiego przetwarzania.

Zgodnie z motywem 37 dyrektywy 680/2016, przy przetwarzaniu danych wrażliwych należy wziąć pod uwagę kontekst ich przetwarzania, szczególnie gdy może powodować poważne ryzyko naruszenia podstawowych praw i wolności⁷⁹⁸.

Z innych motywów dyrektywy można wydedukować, iż do danych uznawanych za wrażliwe można zaliczyć ponadto dane genetyczne, jako dane osobowe dotyczące odziedziczonych lub nabytych cech genetycznych osoby fizycznej, które ujawniają niepowtarzalne informacje o fizjologii lub zdrowiu tej osoby fizycznej i wynikające z analizy próbki biologicznej danej osoby, a w szczególności z analizy chromosomów, kwasu dezoksyrybonukleinowego (DNA) lub kwasu rybonukleinowego (RNA) lub z analizy wszelkich innych materiałów umożliwiających pozyskanie równoważnych informacji⁷⁹⁹. Analogicznie jak w przypadku RODO, wśród danych wrażliwych znajdują się informacje o stanie zdrowia. Zgodnie z motywem 24 dyrektywy, do danych

⁷⁹⁷ Art. 10 dyrektywy 2016/680.

⁷⁹⁸ Motyw 37 dyrektywy 680/2016.

⁷⁹⁹ Motyw 23 dyrektywy 680/2016.

osobowych dotyczących zdrowia należy zaliczyć wszelkie dane o stanie zdrowia osoby, której dane dotyczą, ujawniające informacje o przeszłym, obecnym lub przyszłym stanie zdrowia fizycznego lub psychicznego osoby, której dane dotyczą. Wreszcie motyw 51 dyrektywy, wskazuje na to, że z przetwarzania danych może wynikać ryzyko naruszenia praw lub wolności osób fizycznych o różnym prawdopodobieństwie i wadze zagrożenia osoby, której dane dotyczą, co może prowadzić do uszczerbku fizycznego oraz szkód majątkowych i niemajątkowych; wymienia te dane osobowe, które kwalifikuje się jako szczególnie narażające – w razie ich naruszenia – na skutki w postaci wystąpienia dyskryminacji, kradzieży lub sfałszowania tożsamości, straty finansowej, naruszenia dobrego imienia, naruszenia poufności danych chronionych tajemnicą służbową, niedozwolonego odwrócenia pseudonimizacji lub wszelkiej innej znacznej szkody gospodarczej lub społecznej.

Choć taki podział nie wynika wprost z dyrektywy 680/2016, jak również z Ustawy z dnia 14 grudnia 2018 r. o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości⁸⁰⁰, to w literaturze przedmiotu spotyka się podział danych osobowych na zwykłe oraz dane wrażliwe, o czym była już wzmianka na gruncie niniejszej pracy. Podział ten ma szczególne znaczenie z punktu widzenia różniących się między sobą przesłanek legalizacyjnych przetwarzania tych danych. w art. 10 dyrektywy 680/2016 wskazano na przesłanki przetwarzania tzw. szczególnych kategorii danych osobowych.

Przechodząc na grunt przesłanek legalizacyjnych przetwarzania danych osobowych zwykłych, należy stwierdzić, że w przypadku tych danych, implementując dyrektywę 2016/680, ustawodawca wprowadził wyłącznie jedną materialnoprawną przesłankę legalizującą przetwarzanie danych osobowych w celach określonych w art. 1 pkt 1 u.o.d.o.z.p. Jest to istnienie przepisu prawa, który określa uprawnienie lub nakazuje spełnienie obowiązku⁸⁰¹.

Odnosząc się do krajowego porządku prawnego przesłanką legalizacyjną przetwarzanie danych osobowych będzie konkretny przepis prawa. w świetle art. 13 ust. 1 u.o.d.o.z.p. właściwe organy przetwarzają dane osobowe wyłącznie w zakresie

⁸⁰⁰ Dz.U. z 2019 poz. 742. Wprawdzie w art. 14 ust. 2 funkcjonuje termin „dane wrażliwe”, ale w odniesieniu do przesłanek dopuszczalności przetwarzania tych danych. Nie wskazano jednak wprost w u.o.d.o.z.p., iż przyjmuje się podział danych na dane zwykłe oraz dane wrażliwe.

⁸⁰¹ A. Grzelak, M. Wróblewski, *Ustawa o ochronie danych...*, s. 628.

niezbędnym dla zrealizowania uprawnienia lub spełnienia obowiązku wynikającego z przepisu prawa.

Na gruncie u.o.d.o.z.p., w przeciwieństwie do RODO, zgoda nie stanowi przesłanki legalizacyjnej przetwarzania danych osobowych w sytuacjach związanych z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości.

Słusznie wskazuje A. Grzelak i M. Wróblewski, że podmiot ze sfery prawa publicznego może działać na podstawie przepisów prawa⁸⁰². Uzasadnieniem dla takiego rozwiązania jest chęć uniknięcia sytuacji, gdy osoba, której dane mają być przetwarzane, nie wyraziłaby zgody na przetwarzanie swoich danych przez właściwe organy albo tę zgodę wycofa na jakimś etapie⁸⁰³.

Zgodnie z art. 8 ust. 1 dyrektywy 680/2016 w celu przetwarzania danych osobowych musi ponadto zaistnieć sytuacja niezbędności przetwarzania w intencji wykonania zadania realizowanego przez właściwy organ w celach określonych w art. 1 ust. 1 wskazanej dyrektywy.

Przetwarzanie można uznać za niezbędne, gdy rezygnacja z przetwarzania uniemożliwi lub w znacznym stopniu utrudni realizację uprawnienia lub spełnienia obowiązku. Kryterium niezbędności wyklucza więc dokonywanie operacji na danych na zapas lub na wszelki wypadek⁸⁰⁴.

Zgodnie z art. 13 ust. 2 u.o.d.o.z.p. dopuszcza się przetwarzanie danych osobowych zebranych pierwotnie w jednym z celów, o których mowa w art. 1 pkt 1, w innych nowych celach, o których mowa w art. 1 pkt 1, o ile: administratorowi wolno przetwarzać takie dane osobowe w innym nowym celu na mocy odrębnych przepisów, bądź przetwarzanie jest niezbędne i proporcjonalne w tym innym nowym celu na mocy odrębnych przepisów.

Stwierdzenie, czy przetwarzanie danych osobowych następować będzie w nowym celu, wymaga analizy konkretnej sytuacji i brzmienia przepisu stanowiącego podstawę prawną przetwarzania. w niektórych przypadkach, gdy przepis prawa zawiera generalne

⁸⁰² Ibidem, s. 630.

⁸⁰³ Ibidem, s. 630.

⁸⁰⁴ Cf.: A. Wolska-Bagińska et al., *Ustawa o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości. Komentarz*, A. Grzelak (red.), Seria Komentarze Becka, 2019, art. 13.[in:] *Ustawa...*, A. Grzelak (red.), cit. per: A. Grzelak, M. Wróblewski, *Ustawa o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości z uwzględnieniem dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680*, [in:] D. Lubasz (red.), *Ochrona danych osobowych...*, Warszawa 2022, s. 631.

uprawnienie do przetwarzania danych, określając ogólnie cel ich przetwarzania, stwierdzenie, że doszło do zmiany celu przetwarzania, może być bardzo trudne⁸⁰⁵.

Ostatnią przesłanką przetwarzania danych zwykłych jest konieczność realizacji celów archiwizacji, celów naukowych, statystycznych lub historycznych.

Ustawodawca, w ślad za dyrektywą 2016/680, dopuścił wykorzystanie danych osobowych zebranych w celu pierwotnym również do ich archiwizacji w interesie publicznym, do celów naukowych, statystycznych lub historycznych. Jest to uzasadnione doniosłym interesem publicznym. Dodatkowo, zwłaszcza w odniesieniu do danych przetwarzanych w celach statystycznych, należy zwrócić uwagę, że bardzo często tracą one na tym etapie swój zindywidualizowany charakter. Przesłanką legalizacyjną przetwarzania w takim nowym celu jest podleganie danych odpowiednim zabezpieczeniom praw i wolności osób, których dane dotyczą. Te zabezpieczenia to odpowiednie środki techniczne i organizacyjne zapewniające realizację w szczególności zasady minimalizacji danych⁸⁰⁶.

6.3.3. Realizacja praw osób, których dane są przetwarzane

Prawa osób, których dane dotyczą zostały uregulowane zarówno w Ustawie o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku ze zwalczaniem i zapobieganiem przestępczości, jak i w dyrektywie 2016/680.

Rozdział 4 ustawy o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku ze zwalczaniem i zapobieganiem przestępczości traktuje na temat praw osób, których dane dotyczą.

Informacje, jakie należy udostępnić osobie, której dane dotyczą, zgodnie z prawem osoby, której dane dotyczą, są następujące: prawo dostępu do danych osobowych, prawo ich sprostowania, prawo usunięcia danych, prawo ograniczenia przetwarzania danych, prawa występujące w postępowaniu karnym⁸⁰⁷.

Realizacja tych praw może odbywać się na zasadzie trybu wnioskowego lub bez konieczności składania wniosku.

⁸⁰⁵ A. Grzelak, M. Wróblewski, *Ustawa o ochronie...*, s. 632.

⁸⁰⁶ Ibidem, s. 632–633.

⁸⁰⁷ D. Klimas, *Prawa osób, których dane dotyczą w świetle dyrektywy 2016/680*, „Prawo mediów elektronicznych”, 2019, nr 3, s. 4.

Dopełnianie obowiązków informacyjnych w trybie art. 22 ust. 1-3 u. o. d. o. z. p. nie wymaga złożenia wniosku przez osobę fizyczną, bowiem ich realizacja obciąża administratora danych osobowych.

W pierwszej kolejności należy wspomnieć o konieczności dopełnienia przez administratora danych – zgodnie z art. 22.1 u. o. d. o. z. p. – tzw. obowiązku informacyjnego, którego celem jest przekazanie osobie fizycznej następujących informacji: nazwa, siedziba i dane kontaktowe do administratora danych; dane kontaktowe do inspektora ochrony danych; informacja na temat celu przetwarzania danych; informacja na temat prawa wniesienia do organu nadzorczego skargi w przypadku uznania, że przetwarzanie danych osobowych odbywa się w sprzeczności z prawem; informacja o prawie żądania od administratora danych spełnienia obowiązku dostępu do danych osobowych, sprostowania lub usunięcia danych osobowych, bądź ograniczenia przetwarzania danych osobowych⁸⁰⁸. Powyższe informacje powinny zostać udostępnione w takiej formie, aby osoba fizyczna bezproblemowo mogła się z nimi zapoznać. Zgodnie z art. 22.2 u. o. d. o. z. p. informacje te udostępnia się na stronie internetowej, w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie podmiotowej właściwego organu lub urzędu, lub w jego siedzibie. w tej sytuacji osoba fizyczna ma możliwość przeczytania treści obowiązku informacyjnego, tzw. klauzuli informacyjnej o przetwarzaniu danych osobowych.

Administrator danych ma też obowiązek – w świetle art. 22.3 u. o. d. o. z. p. – przekazać osobie fizycznej, której dane dotyczą, w celu umożliwienia wykonania jej praw do dostępu do następujących informacji: podstawy prawnej przetwarzania danych, okresu przechowywania danych osobowych, a gdy nie jest to możliwe, podanie kryteriów, które służą określeniu tego okresu, odbiorcy lub kategorii odbiorców, którym dane osobowe zostały ujawnione, w szczególności odbiorcy w państwach trzecich lub organizacjach międzynarodowych.

Druga forma spełnienia obowiązku informacyjnego wymaga już uprzedniego złożenia przez osobę wniosku o realizację konkretnego prawa.

Zgodnie z art. 22.4 u. o. d. o. z. p. osobie, której dane dotyczą, gdy jej dane są przetwarzane, przysługują następujące informacje: cel i podstawa prawna przetwarzania jej danych; kategoria danych osobowych i danych, które są przetwarzane; odbiorcy lub

⁸⁰⁸ Patrz art. 22.1 ustawy o przetwarzaniu danych osobowych w związku ze zwalczaniem i zapobieganiem przestępczości.

kategorie odbiorców, którym dane osobowe zostały ujawnione, a w szczególności informacje o odbiorcach danych w państwach trzecich lub organizacjach międzynarodowych; okres przechowywania danych osobowych lub, gdy nie jest to możliwe, kryteria służące określeniu tego okresu; informacja o możliwości wniesienia wniosku do administratora o sprostowanie lub usunięcie danych osobowych, lub ograniczenie przetwarzania danych osobowych dotyczących tej osoby; informacja o prawie wniesienia do Prezesa Urzędu Ochrony Danych lub innego organu sprawującego nadzór na podstawie przepisów odrębnych skargi w przypadku naruszenia praw osoby w wyniku przetwarzania jej danych osobowych, oraz danych kontaktowych Prezesa Urzędu lub innego organu sprawującego nadzór; informacja o źródle pochodzenia danych.

Administrator danych – na zasadzie art. 26 – nie przekazuje osobie fizycznej informacji, o jakich mowa w rozdziale 4 u. o. d. o. z. p. oraz nie udostępnia jej danych osobowych w przypadkach, w których ujawnienie danych osobowych mogłoby spowodować wystąpienie jednej z następujących okoliczności: mogłoby dojść do ujawnienia informacji uzyskanych w wyniku czynności operacyjno-rozpoznawczych; mogłoby to wpłynąć na utrudnienie lub uniemożliwienie rozpoznawania, zapobiegania, wykrywania lub zwalczania czynów zabronionych; mogłoby to wpłynąć na utrudnienie prowadzenia postępowania karnego, karnego wykonawczego, karnego skarbowego lub w sprawach o wykroczenia lub wykroczenia skarbowe; mogłoby to spowodować zagrożenie życia, zdrowia ludzkiego lub bezpieczeństwa i porządku publicznego; mogłoby to wywołać zagrożenie w sferze bezpieczeństwa narodowego, w tym obronności lub bezpieczeństwa oraz ekonomicznych podstaw funkcjonowania państwa; mogłoby to doprowadzić do istotnego naruszenia dóbr osobistych innych osób.

Istotną kwestią jest, że „zgodnie z art. 27 u. o. d. o. z. p. w odniesieniu do danych osobowych zgromadzonych w postępowaniach prowadzonych na podstawie ustaw, o których mowa w art. 3 pkt. 1 u. o. d. o. z. p., prawa osób, których dane dotyczą są wykonywane wyłącznie na podstawie i w zakresie przewidzianych przez przepisy regulujące te postępowania”⁸⁰⁹. Są to następujące przepisy: ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich⁸¹⁰, kodeks karny wykonawczy, ustawa

⁸⁰⁹ M. Gumularz, P. Kozik, *Prawa osób, których dane dotyczą*, [in:] D. Lubasz (red.) *Ochrona danych...*, s. 635.

⁸¹⁰ Dz.U. z 2018 r. poz. 969.

z dnia 10 września 1999 r. kodeks karny skarbowy⁸¹¹, ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r., kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia⁸¹², ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób⁸¹³.

W świetle u. o. d. o. z. p. osoba, której dane dotyczą, ma prawo żądania udostępnienia jej danych; prawo uzupełnienia, uaktualnienia, sprostowania lub usunięcia jej danych; jak również prawo żądania ograniczenia ich przetwarzania.

Pierwsze ze wskazanych praw, mianowicie prawo dostępu do danych obejmuje zasadniczo wszystkie informacje, jakie stanowią dane osobowe niezależnie od źródła ich pozyskania. a zatem obejmuje to nie tylko te dane, które zostały podane przez osobę, której dane dotyczą bądź przez inną osobę, ale także informacje, które są wynikiem obserwacji danej osoby, np. poprzez monitoring, bądź są pozyskiwane wskutek wnioskowania na temat tej osoby, np. w związku z profilowaniem⁸¹⁴. Zgodnie z art. 23.1 u. o. d. o. z. p. osoba chcącą uzyskać dostęp do swoich danych składa wniosek, zaś administrator danych, po jego uwzględnieniu, przekazuje wnioskodawcy ich kopię albo sporządzony w przystępnej formie wyciąg z tych danych, zaś w razie odmowy jej uwzględnienia informuje o przyczynach tej odmowy.

Zgodnie z art. 24 ust. 1 pkt. 1 u. o. d. o. z. p. uzupełnienie, uaktualnienie lub sprostowanie danych osobowych może mieć miejsce w sytuacji niekompletnych danych, nieaktualnych, nieprawdziwych. Wniosek o spełnienie tego prawa jest uwzględniany poprzez umieszczenie w zbiorze danych stosownej informacji⁸¹⁵.

Wreszcie osoba fizyczna może wnieść o usunięcie jej danych osobowych na podstawie art. 24 ust. 1 pkt. 2 u. o. d. o. z. p. w sytuacji, w której dane zostały zebrane lub są przetwarzane z naruszeniem przepisów u. o. d. o. z. p. Należy przyjąć, że żądanie usunięcia danych może dotyczyć wyłącznie przypadków naruszenia przepisów implementujących, nie zaś każdego naruszenia ustawy o ochronie danych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości, a zatem może dotyczyć: art. 4 dyrektywy 2016/680, czyli zasad dotyczących przetwarzania

⁸¹¹ Dz.U. z 2021 r. poz. 408 ze zm.

⁸¹² Dz.U. z 2021 r. poz. 457 ze zm.

⁸¹³ Dz.U. z 2020 r. poz. 1346 ze zm.

⁸¹⁴ M. Gumularz, P. Kozik, *Prawa osób...*, s. 640.

⁸¹⁵ Ibidem, s. 641.

danych osobowych, art. 8 dyrektywy 2016/680, czyli zgodności z prawem, art. 10 dyrektywy 2016/680, czyli przetwarzania szczególnych kategorii danych osobowych⁸¹⁶.

Prawa osób, których dane dotyczą zostały uregulowane w rozdziale III dyrektywy 2016/680 i są to odpowiednio: prawo dostępu rozumiane jako prawo do uzyskania od administratora danych potwierdzenia, czy przetwarzane są dane osobowe jej dotyczące, a jeżeli takie dane są przetwarzane, prawo dostępu do danych osobowych i do informacji określonych w pkt. a – g art. 14; ograniczenie prawa dostępu osoby, której dane dotyczą „w takim stopniu i przez taki okres, w jakim takie częściowe lub całkowite ograniczenie jest działaniem niezbędnym i proporcjonalnym w społeczeństwie demokratycznym, z należyтым uwzględnieniem praw podstawowych i uzasadnionych interesów danej osoby fizycznej, aby:

- uniemożliwić utrudnianie czynności postępowań urzędowych lub sądowych, postępowań przygotowawczych lub procedur,
- uniemożliwić zakłócanie zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych lub wykonywania kar,
- chronić bezpieczeństwo publiczne,
- chronić bezpieczeństwo narodowe,
- chronić prawa i wolności innych osób” (art. 15 ust. 1);

prawo do sprostowania lub usunięcia danych osobowych oraz ograniczenia ich przetwarzania (art. 16).

Za słuszne należy uznać stanowisko Darii Boniec-Błaszczuk twierdzącej o tym, że cała regulacja dyrektywy 2016/680 dotycząca praw osoby, której dane dotyczą, opiera się na przekonaniu, że każda osoba powinna mieć prawo do informacji i dostępu do danych, aby miała świadomość ich przetwarzania i mogła zweryfikować zgodność tego przetwarzania z prawem⁸¹⁷.

⁸¹⁶ Ibidem, s. 641.

⁸¹⁷ D. Boniec-Błaszczuk, *Ochrona danych osobowych w sprawach karnych a zakres uprawnień przysługujących jednostce w świetle dyrektywy 2016/680 oraz ustawy o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości*, „Zeszyt Prawniczy UAM”, 2021, nr 11, s. 29–30.

6.4. Prawo do prywatności osób pozbawionych wolności w odniesieniu do prawa ochrony danych osobowych oraz na gruncie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka

Europejski system ochrony praw człowieka będący najstarszym systemem regionalnym, oparty jest na Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁸¹⁸. Bezpośrednio do prawa do prywatności odnosi się jej art. 8, zgodnie z którym:

1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji. 2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób⁸¹⁹.

Kwesta prawa do prywatności może pozostawać i zasadniczo najczęściej pozostaje w ścisłym związku z ochroną danych osobowych.

Regulacje prawne odnoszące się do sfery ochrony danych osobowych, a także świadomość możliwości ich wykorzystania, wywierają bowiem istotny wpływ na możliwość egzekwowania ochrony prywatności. Rola niektórych aktów prawnych dla skuteczności tej ochrony niewątpliwie wspomaga eliminację niewłaściwych praktyk, które zakorzeniły się w jednostkach penitencjarnych.

Jednak prawo do poszanowania życia prywatnego i prawo do ochrony danych osobowych, choć ściśle powiązane, stanowią odrębne prawa⁸²⁰.

⁸¹⁸ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

⁸¹⁹ A. Grzelak, *Ochrona danych osobowych...*, s. 103.

⁸²⁰ Podręcznik europejskiego prawa o ochronie danych. Wydanie z 2018 r. Podręcznik przygotowała Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej wraz z Radą Europy (we współpracy z sekretariatem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka) i Europejskim Inspektorem Ochrony Danych. Stanowi on aktualizację wydania z 2014 r. i należy do serii podręczników prawnych publikowanych wspólnie przez FRA i Radę Europy, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-coe-edps-2018-handbook-data-protection_pl.pdf, [dostęp: 12 kwietnia 2023 r.].

Dla genezy systemu ochrony danych osobowych i ukształtowania się jego standardu w obszarze dotyczącym osób odbywających karę pozbawienia wolności znaczenie ma przede wszystkim wspomniana Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, która w art. 8 uregulowała prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Na gruncie tego przepisu Europejski Trybunał Praw Człowieka dokonywał interpretacji pojęć związanych m. in. z prawem do ochrony danych osobowych, w tym również wyznaczając dopuszczalne granice między prawem do ochrony danych osobowych (prawem do prywatności), a potrzebą ingerencji w związku z koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa⁸²¹.

Na gruncie orzecznictwa ETPCz powstało wiele interpretacji prawa do prywatności.

W jednym z orzeczeń ETPCz uznał, że

[...] koncepcja „życia prywatnego” jest szeroka i nie poddaje się wyczerpującej definicji. Obejmuje fizyczną i psychiczną integralność osoby. Może więc zawierać wiele aspektów jej tożsamości fizycznej i społecznej. Artykuł 8 chroni poza tym prawo do osobistego rozwoju i prawo do nawiązywania i rozwijania relacji z innymi istotami ludzkimi oraz światem zewnętrznym⁸²².

W podobnym tonie wypowiedział się ETPC, tj. że

[...] artykuł 8 gwarantuje „życie prywatne” w szerokim sensie tego pojęcia, obejmujące prawo do prowadzenia „prywatnego życia społecznego”, a więc możliwości jednostki rozwijania swojej społecznej tożsamości⁸²³.

Art. 8 EKPCz był pierwszym przepisem dotyczącym ochrony danych osobowych w Europie i znajduje zastosowanie do ochrony danych osobowych jedynie w ograniczonym zakresie⁸²⁴.

⁸²¹ A. Grzelak, M. Wróblewski, *Ustawa o ochronie ...*, s. 579.

⁸²² M. A. Nowicki, op. cit., Gillberg przeciwko Szwecji – wyrok z dnia 3 kwietnia 2012 r., Wielka Izba, skarga nr 41723/06; Warszawa 2013 r., s. 189.

⁸²³ M. A. Nowicki, op. cit., Fernandez Martinez przeciwko Hiszpanii – wyrok z dnia 15 maja 2012 r., Izba (Sekcja III), skarga nr 56030/07, Warszawa 2013 r., s. 209.

⁸²⁴ J. Barta, et al., *Ochrona danych osobowych. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 36.

Ochrona prywatności nie będzie mogła być skutecznie realizowana, gdy dochodzić będzie do naruszeń w sferze prawa ochrony danych, które z kolei ścierać się mogą z wartościami chronionymi art. 8 EKPC.

Wskazany akt prawny stawia prawo do prywatności w szeregu z jednym z praw człowieka o fundamentalnym znaczeniu. Zwraca uwagę zarówno na konieczność poszanowania tajemnicy korespondencji, jak i nie naruszania miru domowego, czy też ogólnego pojmowania potrzeby ochrony życia prywatnego i rodzinnego przed każdą formą nieuprawnionej ingerencji. z uwagi na rozciągłość pojęcia ochrony prawa do prywatności, mając na względzie określony stan faktyczny, pojawia się potrzeba odwoływania do bogatego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Idea art. 8 EKPC nie została wyłączona w stosunku do osób pozbawionych wolności, które – mimo pewnych ograniczeń – w dalszym ciągu dysponują prawem do prywatności. Kwestią wartą szczególnej uwagi jest cenzura korespondencji, która istotnie może prowadzić do naruszenia prywatności bądź indywidualnego poczucia, że naruszenie tego rodzaju miało miejsce. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności stoi na straży ujętych w niej wartości oraz nie przewiduje sytuacji, w której sam fakt osadzenia w jednostce penitencjarnej może uzasadniać wyłączenie możliwości ochrony prywatności w stosunku do osób odbywających karę pozbawienia wolności.

W określonym zakresie, w odniesieniu do osób pozbawionych wolności, dopuszczalna jest jedna z form ingerencji w prywatność, jaką jest kontrola korespondencji zarówno przekazywanej, jak i otrzymywanej przez więźniów i nie usprawiedliwia to wówczas zarzutu naruszenia prawa do prywatności. Tym nie mniej ocenianie korespondencji osoby odbywającej karę pozbawienia wolności zawsze powinno znajdować stosowne uzasadnienie dla podejmowania takich działań.

Naruszenie prawa do prywatności osób pozbawionych wolności poprzez naruszenie tajemnicy korespondencji zajmowało także Europejski Trybunał Praw Człowieka.

Momentem, który zapoczątkował uznanie, że wszelkie formy ograniczenia prawa do korespondencji osób pozbawionych wolności są możliwe tylko i wyłącznie wówczas, gdy spełniają warunki wynikające z art. 8 ust. 2 Konwencji, było wydanie wyroku

w sprawie Golder przeciwko Wielkiej Brytanii⁸²⁵. Stwierdzono bowiem, że wszelka „ingerencja władzy publicznej” w korzystanie przez skarżącego z prawa do poszanowania korespondencji będzie stanowić naruszenie art. 8 ust. 2 Konwencji, chyba że „jest zgodna z prawem”, a zatem znajduje odpowiednio precyzyjną podstawę prawną, realizuje jeden lub więcej z uprawnionych celów, o których mowa w ust 2 tego artykułu i co więcej, jest „konieczna w demokratycznym społeczeństwie” do osiągnięcia zamierzonego celu⁸²⁶.

W jednym z wyroków Trybunał konsekwentnie podtrzymywał, że należy domagać się pewnej kontroli nad korespondencją więźniów i nie jest ona sama w sobie niezgodna z konwencją, biorąc pod uwagę zwykłe i uzasadnione wymogi wykonywania kary pozbawienia wolności. Jednocześnie Trybunał stwierdził, że tylko korespondencja, której treść stanowi zagrożenie dla porządku i bezpieczeństwa w więzieniu, tj. np. umożliwia komunikację między organizacjami terrorystycznymi lub przestępczymi, zawiera fałszywe lub wprowadzające w błąd informacje, które mogą wywołać panikę u osób lub instytucji lub zawiera groźby, lub obelgi, może zostać wstrzymana⁸²⁷.

Jak podaje K. A. Strzępek prawo do poszanowania „korespondencji” w rozumieniu art. 8 konwencji ma na celu ochronę poufności komunikacji w wielu różnych sytuacjach⁸²⁸. i choć poufność odnosić się może do ochrony określonych informacji, to faktyczne jej zapewnienie bezpośrednio wpływa na sferę prywatności danej osoby, która wolna jest od jakichkolwiek niepożądanych ingerencji ze strony innych osób.

⁸²⁵ Wyrok ETPCz z dnia 21 lutego 1975 r. w sprawie Golder przeciwko Wielka Brytania, Skarga nr 4451/70, <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/4451-70-prawo-do-rzetelnego-procesu-w-sprawach-520174485> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

⁸²⁶ CF.: Wyrok ETPCz z dnia 4 lipca 2000 r. w sprawie Niedbala przeciwko Polsce, Skarga nr 27915/95, <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publikacje/omowienia/niedbala-przeciwko-polsce-wyrok-etpc-z-dnia-4-lipca-2000-r-skarga-402783514> [dostęp: 30 maja 2023 r.]; Wyrok ETPCz z dnia 5 stycznia 2010 r. w sprawie Jaremowicz przeciwko Polsce, Skarga nr 24023/03, https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Jaremowicz_przeciwko_Polsce_skarga_nr_24023_03_wyrok_z_dnia_5_stycznia_2010_r..pdf, [dostęp: 10 czerwca 2023 r.]; Wyrok ETPCz z dnia 5 października 2001 r. w sprawie Przyjemski przeciwko Polsce, Skarga nr 6820/07, [https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/\\$N/9900000000000001_I_ETPC_006820_2007_Wy_2010-10-05_001](https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/$N/9900000000000001_I_ETPC_006820_2007_Wy_2010-10-05_001) [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

⁸²⁷ K. A. Strzępek, *Zakres ochrony Artykułu 8 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności – uwagi ogólne na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Prawo i Więź”, jesień 2020, nr 3(33), 286. .

⁸²⁸ Ibidem, s. 285.

Granica pomiędzy prawem ochrony danych osobowych a prawem do prywatności może być w pewnych sytuacjach na tyle nieprecyzyjna, iż zapewnienie właściwej ochrony czyjejś prywatności, wywierać będzie skuteczną ochronę również na dane osobowe bądź zupełnie odwrotnie, mianowicie niewłaściwy nadzór nad ochroną danych będzie automatycznie wpływał na brak gwarancji poszanowania dla prywatności.

W przypadku osób pozbawionych wolności rozróżnienie konieczności zapewniania właściwego poziomu ochrony danym osobowym oraz prawu do prywatności, także może nastroczać bardzo poważne wątpliwości. o ile bowiem wyjaśnienie, co się kryje pod pojęciem danych osobowych, nie jest nadmiernie skomplikowane z uwagi na wydedukowanie tego pojęcia z dyrektywy 2016/680 oraz u. o. d. o. z. p., o tyle ustalenie, co jest prywatne, a co już nie, wciąż wywołuje w tym obszarze tematycznym dyskusje.

Szczególnie w literaturze przedmiotu można się spotkać z szerokim definiowaniem zbioru dóbr, jakim jest prywatność.

Jak podaje Joanna Braciak,

[...] opresyjne wobec prywatności są nie tylko przypadki pogwałcenia swobód konstytucyjnych objętych tą nazwą, spośród których do najczęstszych zalicza się: ingerencję w sferę odosobnienia, naruszenie ekskluzywności życia domowego, rodzinnego, pozbawienie integralności fizycznej lub psychicznej, pogwałcenie wolności przekonań, naruszenie czci, honoru, dóbr osobistych, zawłaszczenie cudzych osiągnięć, czy z szerokiego zakresu komunikacyjnego: złamanie tajemnicy korespondencji, ujawnienie informacji niejawnych, upublicznianie danych przedstawiających jednostkę w fałszywym świetle itd. Równie dotkliwe są działania oparte na praktykach inwigilacyjnych – obserwacja za pomocą kamer, gromadzenie informacji udostępnianych agencjom rządowym, przedsiębiorstwom, korporacjom – których nie jesteśmy świadomi, a które w sposób niezaprzeczalny naruszają prywatność i osobowy status jednostki⁸²⁹.

Dane osobowe mogą dotyczyć ponadto informacji o charakterze ekonomicznym, czy też odnosząc się do życia zawodowego, w ramach którego jednostce – zgodnie z orzecznictwem ETPCz – również przysługuje ochrona prywatności⁸³⁰.

⁸²⁹J. Braciak, *Prawo do prywatności*, ..., s. 216;
https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/6206/1/20_Przegl%C4%85d%20pi%C5%9Bmiennictwa_Renata_Dopierala_247-250.pdf [dostęp: 15 maja 2023 r.].

⁸³⁰A. Grzelak, M. Wróblewski, *Ustawa o ochronie...*, s. 599.

Prawo do prywatności na gruncie prawa ochrony danych osobowych to obszar ściśle łączący się z potrzebą zastosowania kompleksowych rozwiązań w sferze ich wzajemnej ochrony. Istnienie nierozdzielnej relacji pomiędzy ochroną prawa do prywatności, a ochroną danych osobowych zapewniać powinno kompleksową pieczę najistotniejszym dobrom oraz wartościom przynależnym każdemu człowiekowi, nawet w sytuacji pozbawienia go wolności.

Biorąc pod uwagę specyfikę wykonywania kary pozbawienia wolności, dbałość o ochronę danych osobowych na wysokim poziomie, w tym zwłaszcza danych szczególnego rodzaju, przyczyniać się będzie – w jak najwyższym stopniu – do podnoszenia poziomu ochrony prywatności osób pozbawionych wolności.

Można wręcz zdobyć się na stwierdzenie, że „efektem ubocznym” wdrożenia właściwego poziomu ochrony danych osobowych będzie zabezpieczenie prawa do prywatności osób pozbawionych wolności, które przed nastaniem reformy ochrony danych w 2018 r., zdalne były całkowicie na procedury i zwyczaje panujące w danej jednostce penitencjarnej zasadniczo nie regulującej kwestii dbałości o prawo do prywatności osób odbywających karę.

W ramach szeroko pojętej prywatności wyodrębnić można wiele obszarów, które wyznaczać będą czyjaś indywidualność, wolną od nieuprawnionej ingerencji innych osób, mianowicie: dane osobowe, komunikowanie się, nietykalność cielesna, godność, cześć, dobre imię, wizerunek, a także wolność sumienia oraz wyznania, jak również mir domowy. Jednocześnie wymieniony katalog należy uznać za w pełni otwarty z uwagi na wciąż pojawiające się nowe obszary, których ochrona mieścić się może w ramach ochrony prawa do prywatności. Obszary wskazane w tym katalogu stanowią także powtórzenie niektórych dóbr chronionych m. in. art. 23 k.c.

Należy mieć jednak na uwadze, na co słusznie wskazuje M. Sakowska-Baryła, iż prywatność nie podlega ochronie absolutnej. Jak każde prawo ma swój koniec tam, gdzie leży granica, początek odpowiadającego prawa innej jednostki. Ochrona prywatności może doznawać pewnych ograniczeń, które uzasadnione będą interesem społecznym, powszechnym bądź indywidualnym konkretnej jednostki⁸³¹.

W stosunku do osób pozbawionych wolności prawo do prywatności może stać się przedmiotem różnorodnych ograniczeń, szczególnie ze względu na ochronę słusznego interesu społeczeństwa oraz populacji więziennej. Ponadto określony stopień ingerencji

⁸³¹ M. Sakowska-Baryła, *Prawo do ochrony danych osobowych*, Wrocław 2015, s. 26.

w prawo do prywatności osób skazanych na karę pozbawienia wolności uzasadniony jest potrzebą realizacji obowiązków wynikających z czynności podejmowanych przy przyjmowaniu skazanego do danej jednostki penitencjarnej w celu odbycia kary.

Ponadto w wielu sytuacjach osoba pozbawiona wolności obarczona jest obowiązkiem ujawnienia swoich danych osobowych, co w subiektywnym odczuciu może stwarzać poczucie naruszenia prawa jej prywatności, choć w rzeczywistości nim nie jest.

Już na etapie przyjmowania skazanego do odbycia kary, ciąży na nim obowiązek ujawnienia na temat swojej osoby nie tylko identyfikujących go danych osobowych, lecz także podania tych informacji, które zostały zakwalifikowane jako dane szczególnego rodzaju, a zatem dane wrażliwe. Zgodnie z art. 79 a §1 k.k.w. przy przyjęciu do aresztu śledczego, w pierwszej kolejności obowiązkiem skazanego jest okazanie dokumentu tożsamości, a następnie podanie danych osobowych oraz poinformowanie o ich zmianie, wskazanie miejsca stałego pobytu, podanie informacji na temat uprzedniej karalności, danych o stanie zdrowia, jak również informacji o orzeczonemu wobec skazanego obowiązku alimentacyjnym. Zgodnie z § 2 skazany ma obowiązek oddać w depozyt rzeczy osobiste, w tym wartościowe, których nie może posiadać w celi, a zatem dokumenty, pieniądze, jak również przedmioty wartościowe. Na tym etapie jakakolwiek forma ingerencji w prywatność skazanego pozostaje uprawniona oraz podyktowana jest względami zarówno bezpieczeństwa, jak również konieczności wypełnienia obowiązków związanych z wewnętrznym porządkiem danego zakładu karnego.

Skazany może być także poddany czynnościom mającym na celu jego precyzyjną identyfikację, a w szczególności: sfotografowaniu, oględzinom zewnętrznym ciała, pobraniu odcisków oraz okazaniu innym osobom⁸³².

Nowe regulacje dotyczące ochrony danych osobowych, znajdujące zastosowanie także w przypadku osób odbywających karę pozbawienia wolności w związku ze zwalczaniem i zapobieganiem przestępczości, istotnie wpłynęły, przynajmniej teoretycznie, na zwiększenie się gwarancji związanych z ochroną prywatności więźniów. Prawo do prywatności pozostaje bowiem w ścisłej korelacji z prawem ochrony danych osobowych, zaś jego właściwa ochrona wpływa na polepszenie standardów ochrony wartości ściśle związanych z przestrzenią prywatną osób fizycznych, w tym także osób odbywających karę pozbawienia wolności. Istotne jest ponadto, aby fakt ograniczenia

⁸³² P. Sowa, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności ...*, s. 122.

prywatności osoby pozbawionej wolności, nie wynikał z uznaniowości, lecz odnajdował konkretne uzasadnienie w normie prawnej.

6.5. Problematyka naruszenia prawa do prywatności oraz danych osobowych osób pozbawionych wolności

O przypadkach naruszenia prawa do prywatności w wyniku naruszenia zasad ochrony danych osobowych autor pracy wspominał już na wstępie, prezentując sytuacje, w których personel Służby Więziennej miał przekazywać newralgiczne informacje o osobach pozbawionych wolności innym osobom, co powodowało nie tylko zniekształcanie zdobytych w ten sposób informacji wśród więziennej społeczności, lecz także w dużej mierze narażało ofiarę tego typu praktyk na poważne szkody w sferze jej prywatności.

Kwestia ochrony danych osobowych, w tym związane z nią prawo do prywatności, aż do momentu nastania przełomowych zmian w dziedzinie prawa ochrony danych osobowych, które miały miejsce w 2018 r., nie była niestety szczególnie zajmująca, zwłaszcza w stosunku do osób odbywających karę pozbawienia wolności. w literaturze przedmiotu można spotkać się jedynie z sytuacjami wynikającymi przede wszystkim z orzecznictwa sądowego, w tym ETPCz, dotyczącymi naruszeń w obszarze niektórych rodzajów ingerencji w sferę prywatnej przestrzeni osób pozbawionych wolności wskutek złożonych skarg.

Należy jednak zauważyć, że wraz z wejściem w życie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) nastąpił radykalny wzrost świadomości na temat znaczenia ochrony danych osobowych wśród polskiego społeczeństwa. Osoby fizyczne zaczęły z większą uwagą przypatrywać się okolicznościom zbierania, przechowywania i dokonywania innych czynności przetwarzania danych osobowych. Choć RODO nie znajduje bezpośredniego zastosowania do osób pozbawionych wolności, to jego trwała implementacja do polskiego porządku prawnego spowodowała, że zaczęto znacznie większą uwagę przywiązywać do obszarów odnoszących się do przetwarzania danych, w tym granic, po przekroczeniu których kończy się uprawiona ingerencja w czyjąś prywatności, co może mieć bardzo istotne znaczenie dla osób pozbawionych wolności.

Zarówno humanitarne, jak również zgodne z obowiązującymi normami prawnymi wykonywanie karty pozbawienia wolności powinno się odbywać z jednoczesnym poszanowaniem prawa do prywatności oraz ochrony danych osobowych osoby pozbawionej wolności. Jednak w praktyce przestrzeń na zachowanie przez osadzonych choćby minimum prawa do prywatności niejednokrotnie przegrywa z wymogami zapewnienia w jednostkach penitencjarnych przede wszystkim odpowiednich standardów bezpieczeństwa dyktowanych przez określone rygory. w tym przypadku potrzeba podjęcia działań dla dobra ogółu, stawia kwestię ochrony prywatności na dalszym miejscu. Ponadto sprawą szczególnie problemową może być w szczególności stosowanie monitoringów wizyjnych na terenie zakładów karnych. Ze względu na to, iż obecne rozwiązania technologiczne umożliwiają bardzo precyzyjne monitorowanie określonych przestrzeni, mogą one jednocześnie w nie do końca kontrolowany sposób ingerować w czyjąś prywatność, a tym samym prowadzić do różnego rodzaju anomalii bądź nadużyć związanych z granicami tej ingerencji, co w przypadku osób pozbawionych wolności może mieć szczególne znaczenie.

Możliwość monitorowania zakładów karnych za pomocą wewnętrznych systemów urządzeń rejestrujących obraz lub dźwięk, w tym poprzez system telewizji przemysłowej, przewiduje art. 73 a § 1 k.k. w. z kolei art. 73 a § 2 k.k.w. stwarza sposobność obserwowania zachowania osób pozbawionych wolności poprzez monitorowanie ich zachowania w celach mieszkalnych wraz z częścią przeznaczoną do celów sanitarno-higienicznych, w łazienkach, w pomieszczeniach przeznaczonych do widzeń, w miejscach zatrudnienia osadzonych, w ciągach komunikacyjnych, na placach spacerowych, a także do obserwacji terenu zakładu karnego na zewnątrz budynków, w tym linii ogrodzenia zewnętrznego.

Wyłączenie możliwości monitorowania i utrwalania dźwięku zachodzi w stosunku do informacji objętych tajemnicą spowiedzi oraz tajemnicą prawnie chronioną. Art. 73 a § 5 k.k.w. reguluje ponadto kwestię związaną z takim sposobem przekazywania obrazu z kamer systemu telewizji przemysłowej obejmującego część sanitarno-higieniczną celi oraz łazienkę, aby uniemożliwić ukazywanie intymnych części ciała skazanego oraz wykonywania przez niego intymnych czynności fizjologicznych. Następnie art. 73 a § 8 k.k.w. stanowi o tym, że to dyrektor danego zakładu karnego decyduje o stosowaniu monitorowania w określonych miejscach i pomieszczeniach, mając na względzie zapewnienie porządku oraz bezpieczeństwa w zakładzie karnym. Zachodzić może w tym wypadku obawa nadmiernej interpretacji porządku oraz

bezpieczeństwa prowadząca do zastosowania środków nadmiarowych, a przez to przesadnie ingerujących w czyjąś prywatność pod przykrywką utrzymania funkcjonowania zakładu karnego w ryzach.

Odmienne kwestia monitorowania odnosi się do tzw. sprawców szczególnie niebezpiecznych, których – zgodnie z art. 88 § 3 pkt. 4 k.k.w. – osadza się w zakładach karnych typu zamkniętego, w których panują zaostrzone reguły postępowania oraz zasady związane z zapewnieniem bezpieczeństwa i porządku. Art. 88 c k.k. w. zezwala na stałe monitorowanie zachowania tego osadzonego, który stwarza poważne zagrożenie społeczne bądź zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego. w tym wypadku monitorowanie może być prowadzone w celach mieszkalnych wraz z częścią przeznaczoną do celów sanitarno-higienicznych oraz w miejscach i pomieszczeniach wyznaczonych do: pracy, nauki, przeprowadzania spacerów, widzeń, odprawiania nabożeństw, spotkań religijnych i nauczania religii oraz zajęć kulturalno- oświatowych. Monitorowanie na takich samych zasadach jak w przypadku sprawców szczególnie niebezpiecznych, może być stosowane wobec tych osób, które podczas poprzedniego lub obecnego pozbawienia wolności stwarzali zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego lub aresztu śledczego poprzez realizowanie jednego z następujących zachowań: bycie organizatorem lub aktywnym uczestnikiem zbiorowego wystąpienia w zakładzie karnym lub w areszcie śledczym; dopuszczenie się czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego lub inną osobę zatrudnioną w zakładzie karnym lub w areszcie śledczym; bycie sprawcą zgwałcenia, ciężkiego uszczerbku na zdrowiu albo znęcania się nad skazanym, ukaranym lub tymczasowo aresztowanym; uwolnienie się lub usiłowanie uwolnienia się z zakładu karnego typu zamkniętego lub aresztu śledczego albo podczas konwojowania poza terenem zakładu karnego lub aresztu.

Należy także wspomnieć o kategorii osób pozbawionych wolności, w stosunku do której może być stosowane monitorowanie, w oparciu o art. 116 § 5 a k.k.w., mianowicie wobec skazanych w wypadkach uzasadnionych względami medycznymi albo potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa.

Wreszcie procesowi monitorowania podlegają także osoby tymczasowo aresztowane na zasadzie art. 212 b § 2 k.k.w. tj. w sytuacji, w której osoba tymczasowo aresztowana stwarza poważane zagrożenie społeczne lub poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa aresztu. w tym wypadku monitorowaniu podlegają cele mieszkalne wraz z częścią przeznaczoną do celów sanitarno-higienicznych oraz w miejscach

i pomieszczeniach, o których mowa w art. 212 b § 1 pkt. 1 k.k.w. Wobec tymczasowo aresztowanych stosuje się odpowiednio przepisy art. 88 b § 2 i 3 k.k.w.

Wobec istniejących rozwiązań pojawia się wątpliwość odnosząca się z jednej strony do skuteczności stosowania monitorowania, oraz wykluczeniu dzięki niemu sytuacji potencjalnie niebezpiecznych, z drugiej zaś, jego niewątpliwie silnej ingerencji w prawo do prywatności osób osadzonych, co znajduje odzwierciedlenie w licznych skargach oraz uznawaniu monitoringu za narzędzie służące pogłębieniu dolegliwości, jaką jest odbywanie karty pozbawienia wolności.

Do ETPCz wpłynęła ponadto skarga osoby pozbawionej wolności na praktykę umieszczania całości korespondencji osób osadzonych w internetowym portalu informacji sądowej⁸³³. ETPCz uznał, że czyn ten mieścił się w ramach naruszenia prawa do prywatności. Ponadto zdaniem skarżących, których korespondencja została w ten sposób udostępniona elektronicznie, przedmiotowa praktyka stanowiła naruszenie ich prawa do poszanowania życia prywatnego i korespondencji, chronionych w art. 8 Konwencji o prawach człowieka. Trybunał zgodził się ze skarżącymi i potwierdził naruszenie ich praw z art. 8 Konwencji.

Wzrost świadomości z sferze możliwości przeciwdziałania różnorodnym formom naruszenia ochrony danych osobowych spowodował, iż wpłynęły już pierwsze skargi osób pozbawionych wolności w związku z ich przetwarzaniem danych osobowych do organu nadzorczego, jakim w Polsce jest Urząd Ochrony Danych Osobowych (UODO).

Dotychczas na stronie UODO opublikowano dziewięć decyzji⁸³⁴ wydanych w sprawie skarg na nieprawidłowości w przetwarzaniu danych osobowych w obszarze tematycznym odnoszącym się do Służby Więziennej, z czego cztery pochodzą od osób, które odbywały karę pozbawienia wolności i stwierdziły naruszenie ochrony ich danych osobowych bądź w sferze prawa do prywatności, a zatem odnosiły się do naruszeń następującego rodzaju:

-decyzja UODO ZSOŚS.440.131.2018 umarzająca postępowanie wskutek skargi osadzonego w areszcie śledczym. Istota podnoszonego przez skarżącego naruszenia sprowadzała się do zarzutu udostępnienia osobom osadzonym w Areszcie Śledczym w P. jego danych osobowych w zakresie imienia i nazwiska, imienia ojca, oraz [...] numeru

⁸³³ Wyrok ETPC z dnia 29 marca 2022 r. w sprawie Nuh Uzun przeciwko Turcji, Skarga nr 49341/18, <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/49341-18-prawo-do-poszanowania-zycia-prywatnego-523421081> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

⁸³⁴ Stan na dzień 17 maja 2023 r.

ewidencyjnego, stanu konta, środków dostępnych na tzw. wypisie i środków na dzień wyjścia na wolność, jak również ewentualnego zajęcia komorniczego z dokładnym opisem za co powstało i jakiej wysokości widnieje, a także „na działania dyrektora Aresztu Śledczego, który nie posiadając uprawnień i wykształcenia medycznego przeglądał książeczkę zdrowia skarżącego i zapoznał się informacjami zawartym w rzeczowej książeczce, które dotyczyły chorób na jakie cierpiał pozbawiony wolności;

- decyzja UODO ZSOŚS.440.154.2018 umarzająca postępowanie wskutek skargi pozbawionego wolności zarzucającej udostępnianie danych osobowych skarżącego osobom nieupoważnionym poprzez niezabezpieczenie przed dostępem osób nieuprawnionych jego karty zdrowia, a podczas odbierania korespondencji urzędowej konieczności wpisywania swoich danych osobowych w zeszyt, do którego mieli dostęp inni osadzeni przebywający w tym zakładzie, oraz zmuszanie skarżącego do ujawniania swych danych osobom postronnym;

- decyzja UODO ZSOŚS.440.73.2018 umarzająca postępowanie w sprawie skargi pozbawionego wolności na niezgodne z prawem przetwarzania jego danych osobowych zawartych w zaświadczeniach wydanych przez zakład karny, które zawierały informacje na temat jego zatrudnienia.

Z kolei w sprawie ZSOŚS.440.114.2018 skarżący podniósł, że doszło do nieprawidłowego przetwarzania jego danych osobowych przez funkcjonariusza Służby Więziennej, w ten sposób, że doszło do udostępnienia jego danych osobowych osobom nieupoważnionym poprzez wydawanie poleceń do poddawania się identyfikacji w obecności innych osadzonych podczas opuszczania terenu zakładu karnego celem udania się do pracy. Dokonując ustaleń faktycznych na gruncie przedstawionej przez skarżącego sprawy Prezes UODO uznał, że funkcjonariusze Służby Więziennej są uprawnieni do przetwarzania danych osobowych osób pozbawionych wolności, w tym ich identyfikacji. Uznano ponadto, że w zakładzie karnym, którego skarga dotyczyła, zastosowane zostały procedury podczas opuszczania jednostki organizacyjnej Służby Więziennej przez osobę pozbawioną wolności, polegające na weryfikacji danych osobowych na osobności, w sposób zapewniający zachowanie poufności tych danych. Wobec tego Prezes UODO uznał, że skarga miała charakter bezprzedmiotowy co z kolei spowodowało skutek w postaci umorzenia postępowania⁸³⁵.

⁸³⁵ Decyzja UODO umarzająca postępowanie w sprawie ZSOŚS.440.114.2018, <https://uodo.gov.pl/pl/389/1023> [dostęp: 17 maja 2023 r.].

Jak do tej pory żadna ze skarg ze strony osób pozbawionych wolności nie została pozytywnie rozpatrzona przez UODO jako zasadnie przedstawiająca naruszenie w sferze ochrony danych osobowych. Nie jest natomiast w tej chwili znana aktualna skala naruszeń ochrony danych osobowych i prywatności osób pozbawionych wolności ze względu na to, że w toku pięciu lat obowiązywania dyrektywy 2016/680 nie przeprowadzono jeszcze w tej materii badań na skalę, która pozwoliłaby na ocenę tej problematyki.

6.6. Środki ochrony prawnej przy naruszeniu ochrony danych osobowych i prawa do prywatności osób pozbawionych wolności

Zapewnienie skutecznej ochrony podstawowych praw i wolności osób fizycznych, w tym na gruncie prawa ochrony danych osobowych, wymaga właściwych narzędzi prawnych⁸³⁶.

Kwestia środków ochrony prawnej, odpowiedzialność prawna i sankcje z tytułu naruszenia ochrony danych osobowych są uregulowane w rozdziale VIII u. o. d. o. z. p.

Podobnie prawodawca unijny przewidział mechanizmy ochrony z tytułu naruszenia dyrektywy 2016/680 w rozdziale VIII, które – na gruncie prawa polskiego – wiążą się z odpowiedzialnością karną, cywilną oraz administracyjną⁸³⁷.

Konieczność zagwarantowania skutecznej ochrony prawnej jest ogólnym obowiązkiem wynikającym zarówno z Karty Praw Podstawowych UE (art. 47), jak i z zasady efektywnej ochrony prawnej, będącej zasadą ogólną prawa UE, w szczególności zaś z art. 19 ust. 1 akapit 2 TFUE⁸³⁸. w przypadku prawa do ochrony danych osobowych gwarancja tego prawa wynika przede wszystkim z art. 8 KPP UE⁸³⁹. Realizacja skutecznej ochrony prawnej wymaga zatem zapewnienia właściwych środków

⁸³⁶ J. Łuczak, *Środki ochrony prawnej, odpowiedzialność i sankcje*, [in:] E. Bielak-Jomaa, D. Lubasz (red.) *RODO. Ogólne rozporządzenie o ochronie danych. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 1022.

⁸³⁷ A. Grzelak, M. Wróblewski, *Środki ochrony prawnej i odpowiedzialność karna, Ochrona danych osobowych*, D. Lubasz (red.), Warszawa 2022, s. 738.

⁸³⁸ *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* (wersja skonsolidowana Dz.Urz. C 202 z 2016, s. 13.

⁸³⁹ *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej* (wersja skonsolidowana Dz. Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389).

i mechanizmów proceduralnych, stanowiących część procesu implementacji dyrektywy 2016/680⁸⁴⁰.

Konsekwencją naruszenia przepisów dyrektywy 2016/680, jak również przepisów wykonawczych do niej, może być odpowiedzialność administracyjna, cywilnoprawna oraz karna⁸⁴¹.

Zapewnienie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa danych osobowych jest możliwe wskutek zastosowania przez administratora danych osobowych odpowiednich środków technicznych i organizacyjnych w celu zapewnienia przetwarzania danych w zgodności z dyrektywą 2016/680 oraz w taki sposób, aby można to było wykazać. Przy zastosowaniu tych środków administrator danych powinien uwzględnić charakter, zakres, kontekst i cele przetwarzania oraz ryzyko naruszenia praw i wolności osób fizycznych o różnym prawdopodobieństwie i wadze zagrożenia. Administrator danych wdrożone przez siebie środki techniczne i organizacyjne poddaje stosownym przeglądom oraz w razie potrzeby uaktualnia je (art. 19 ust. 1 dyrektywy 2016/680). Wskazane środki powinny ponadto obejmować wdrożenie przez administratora danych odpowiednich polityk ochrony danych osobowych (art. 19 ust. 2 dyrektywy 2016/680).

W przeciwieństwie do RODO, dyrektywa 2016/680 nie przewiduje nakładania administracyjnych kar pieniężnych, przy czym w art. 57 dyrektywy 2016/680 prawodawca unijny nałożył na państwa członkowskie obowiązek określenia sankcji z tytułu naruszenia przepisów, które zostały przyjęte na podstawie dyrektywy. Polski ustawodawca podjął decyzję o konieczności wprowadzenia przepisów karnych (art. 54 i 55 u. o. d. o. z. p.) z tytułu naruszenia przepisów o ochronie danych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości⁸⁴².

Jednym z mechanizmów zapewnienia skutecznej ochrony danych osobowych jest wdrażanie przez administratora danych odpowiednich środków technicznych i organizacyjnych takich jak pseudonimizacja, które zostały zaprojektowane w celu skutecznej realizacji zasad ochrony danych takich jak minimalizacja danych osobowych oraz w celu nadania przetwarzaniu danych niezbędnych zabezpieczeń, aby po pierwsze,

⁸⁴⁰ A. Grzelak, M. Wróblewski, *Środki ochrony prawnej...*, s. 738.

⁸⁴¹ Ibidem.

⁸⁴² Ibidem, s. 739.

zapewnić funkcjonowanie wymogów dyrektywy 2016/680, zaś po drugie, w celu zagwarantowania ochrony prawom osób, których dane dotyczą.

Na gruncie dyrektywy 2016/680, w razie naruszenia praw i wolności osób, których dane dotyczą, osoba fizyczna ma możliwość skorzystania z następujących środków ochrony jej praw, mianowicie: może wnieść – na podstawie art. 52 dyrektywy – skargę do organu nadzorczego, może skorzystać ze skutecznego środka prawnego przed sądem odwołując się od decyzji organu nadzorczego na podstawie art. 53 dyrektywy, ponadto ma możliwość wniesienia skutecznego środka prawnego przed sądem przeciwko administratorowi danych lub przeciwko podmiotowi przetwarzającemu na podstawie art. 54 dyrektywy i wreszcie może żądać wypłacenia odszkodowania na podstawie art. 56 dyrektywy⁸⁴³.

W razie uznania przez osobę fizyczną, że jej prawa – na gruncie przepisów przyjętych na podstawie dyrektywy 2016/680 – zostały naruszone, ma prawo wniesienia skargi do organu nadzorczego jakim jest Urząd Ochrony Danych Osobowych (UODO) w terminie 30 dni od powzięcia wiadomości o tym naruszeniu lub otrzymania informacji o naruszeniu od administratora danych, w przeciwieństwie do ogólnego rozporządzenia, w którym nie przewidziano żadnego terminu na złożenie skargi do organu nadzorczego.

„Prezes UODO jest właściwy do wypełnienia zadań i wykonywania uprawnień mu powierzonych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej”⁸⁴⁴.

Istotne jest, że skorzystanie z prawa do wniesienia skargi do organu nadzorczego nie musi być poprzedzone wdaniem się w spór z administratorem danych, jak również złożeniem przez podmiot danych jakiegokolwiek żądania⁸⁴⁵.

Skarga – aby mógł jej zostać nadany dalszy bieg – musi ponadto określać na czym polega niezgodność przetwarzania danych z prawem.

Niezgodność może zatem oznaczać następujące rodzaje naruszeń: niezgodność z zasadami przetwarzania danych osobowych, naruszenie obowiązków związanych z zabezpieczeniem danych, różnego rodzaju działania lub zaniechania administratora danych, współadministratorów bądź podmiotów przetwarzających⁸⁴⁶.

⁸⁴³ Art. 52–56 dyrektywy 2016/680.

⁸⁴⁴ A. Grzelak, M. Wróblewski, *Środki ochrony prawnej* ..., s. 740.

⁸⁴⁵ ⁸⁴⁵ J. Łuczak, *Środki ochrony prawnej* ..., s. 2024.

⁸⁴⁶ A. Grzelak, M. Wróblewski, *Środki ochrony prawnej* ..., s. 741.

Postępowanie przed prezesem UODO jest jednoinstancyjne, przy czym osoba, której dane zostały naruszone, nie musi korzystać wyłącznie z drogi, jaką jest złożenie skargi do organu nadzorczego. Ma bowiem także prawo wytoczenia powództwa o ochronę dóbr osobistych naruszonych wskutek bezprawnego przetwarzania danych⁸⁴⁷.

Osoba fizyczna, która uważa, że została pokrzywdzona niewłaściwym przetwarzaniem jej danych, może ponadto złożyć skargę do sądu administracyjnego.

Ponadto, jeśli w ciągu trzech miesięcy organ nadzorczy nie rozpoznał skargi lub nie poinformował w tym terminie osoby, która skargę złożyła, to osobie tej przysługuje prawo do skutecznego środka prawnego przed sądem⁸⁴⁸.

Wreszcie osobie, której dane zostały naruszone, przysługuje prawo żądania zapłaty na jej rzecz odszkodowania na mocy art. 56 dyrektywy 2016/680.

Powyższy przepis jest odpowiednikiem art. 82 RODO. z kolei do dochodzenia roszczeń, które wynikają z art. 82 RODO odnoszą się przepisy rozdziału 10 ustawy o ochronie danych osobowych (UODO.), zaś art. 53 ust. 2 u. o. d. o. z. p. odsyła właśnie do rozdziału 10 UODO. Należy jednak wskazać, że przepisy tego rozdziału stosuje się wyłącznie w odniesieniu do roszczeń o charakterze odszkodowawczym ze względu na to, że środka prawnego skierowanego bezpośrednio na stwierdzenie naruszenia przepisów o ochronie danych przez administratora bądź przez podmiot przetwarzający stanowiącego implementację art. 54 dyrektywy (analogicznego do art. 79 ust. 1 RODO) ustawodawca w ustawie o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości nie przewidział⁸⁴⁹.

Zgodnie z art. 53.3 u. o. d. o. z. p. Prezes UODO może wytoczyć powództwo na rzecz oraz w imieniu osoby, która poniosła szkodę lub doznała krzywdy wskutek naruszenia jej danych, a ponadto Prezes UODO może wstąpić do postępowania przed sądem w każdym jego stadium.

Ustawodawca unijny przewidział ponadto odpowiedzialność karną z tytułu naruszenia przepisów o ochronie danych osobowych, albowiem jedną z zasad zawartych w dyrektywie 2016/680 jest konieczność przetwarzania danych w sposób zapewniający ich odpowiednie bezpieczeństwo, w tym ochronę przed niedozwolonym lub niezgodnym z prawem przetwarzaniem oraz przypadkową utratą, zniszczeniem lub uszkodzeniem, za

⁸⁴⁷ Ibidem, s. 744.

⁸⁴⁸ Ibidem

⁸⁴⁹ Ibidem, s. 746.

pomocą odpowiednich środków technicznych lub organizacyjnych (art. 4 ust. 1 lit. f dyrektywy). Jak wynika z dyrektywy 2016/680

Państwa członkowskie przyjmują przepisy określające sankcje za naruszenie przepisów przyjętych na podstawie niniejszej dyrektywy i podejmują wszelkie środki niezbędne do ich wykonania. Sankcje te muszą być skuteczne, proporcjonalne i odstraszające⁸⁵⁰

Przepisy dotyczące odpowiedzialności karnej w związku z naruszeniem zasad przetwarzania danych osobowych zostały wprowadzone przez polskiego ustawodawcę w rozdziale 8 u. o. d. o. z. p. dotyczącym przepisów karnych.

Zgodnie z u. o. d. o. z. p.

Kto przetwarza dane osobowe, o których mowa w przepisach o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości, choć ich przetwarzanie nie jest dopuszczalne albo do których przetwarzania nie jest uprawniony, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat dwóch⁸⁵¹.

W art. 54.2 penalizuje się czyn przetwarzania danych wrażliwych, gdy do ich przetwarzania nie jest uprawniony.

Orzekanie w sprawach określonych w art. 54 u. o. d. o. z. p. będzie się odbywało na podstawie przepisów Kodeksu karnego. Zgodnie z ogólnymi zasadami wyrażonymi w art. 116 k.k. przestępstwa określone w przepisach ścigane są z urzędu⁸⁵².

W kodeksie karnym w rozdziale XXXIII zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko ochronie informacji” określono czyny zabronione z tytułu popełnienia których odpowiedzialność pokrywać się może jednocześnie z odpowiedzialnością za czyny określone w przepisach u. o. d. o. z. p.⁸⁵³.

⁸⁵⁰ Art. 57 dyrektywy 2016/680.

⁸⁵¹ Art. 54.1 u. o. d. o. z. p.

⁸⁵² A. Grzelak, M. Wróblewski, *Środki ochrony prawnej* ..., s. 748.

⁸⁵³ Ibidem, s. 748.

Skoro zarówno w dyrektywie 2016/680, jak i w u.o.d.o.z.p. licznie wyodrębniono prawa osób, których dane dotyczą, w tym sposoby w jaki powinna być realizowana ochrona danych, to naturalną konsekwencją takiego stanu rzeczy jest nadanie tym prawom odpowiednika w postaci gwarancji ochrony na wypadek ich naruszenia. Kompleksowość i skuteczność ochrony danych osobowych powinna się bowiem przejawiać nie tylko w teoretycznym ujęciu tej problematyki, ale przede wszystkim w możliwości jej faktycznego wdrożenia w życie, z czym wiązać się powinny wysiłki administratora danych we właściwym zapewnieniu takich środków organizacyjnych i technicznych, które umożliwią realne funkcjonowanie bezpieczeństwa danych osobowych w jednostkach penitencjarnych.

Rozdział 7.

Badania empiryczne nad problematyką prawa do prywatności osób pozbawionych wolności

7.1. Metodologiczne założenia badań nad zjawiskiem prawa do prywatności osób uwięzionych

Będąca problematyką niniejszej pracy analiza istnienia bądź nie występowania, prawa do prywatności w penitencjarystyce została oparta zarówno na teoretycznym ujęciu tego zagadnienia, jak również na krajowym oraz europejskim orzecznictwie sądowym. Oczekiwanym dopełnieniem podjętych rozważań są badania przeprowadzone zarówno wśród osób pozbawionych wolności, jak i personelu więziennego.

Z rozprawianiem na dany temat, a w związku z tym zrealizowaniem badań naukowych wiąże się pojęcie metodologii.

Jak wyjaśnia Józef Pieter „ogólna metodologia pracy naukowej jest zarysem metodologii badań naukowych i pisarstwa naukowego. w zasadzie dotyczy wszelkich badań i związanych z nimi form pisarstwa”⁸⁵⁴.

7.1.1. Cel i przedmiot badań empirycznych

Celem zaprojektowanych i przeprowadzonych na potrzeby niniejszej dysertacji badań własnych było zapoznanie się z problematyką funkcjonowania prawa do prywatności wśród osób odbywających karę pozbawienia wolności, jak również z punktu widzenia personelu zakładów karnych w odniesieniu do osób odbywających karę w jednostkach penitencjarnych.

Już na wstępie należy dodatkowo wyjaśnić z jakiego powodu badania – choć ich wyniki mają się odnosić do całej populacji osób pozbawionych wolności – zostały zawężone do recydywistów penitencjarnych. Należy wskazać na dwa wiodące czynniki dokonania takiego wyboru, choć w zasadzie jeden z nich *stricte* wyboru nie stanowił.

⁸⁵⁴ J. Pieter, *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1967, s. 7.

w pierwszej kolejności należy wskazać, że celem badań było jak najlepsze zaznajomienie się „od podszewki” z najbardziej realnym postrzeganiem zagadnienia prywatności wśród osób pozbawionych wolności. Autorowi pracy bardzo zależało na uniknięciu odpowiedzi zaznaczanych mechanicznie, bez przekonania, w podobny sposób jak były one zaznaczane przez inne osoby bądź z innych powodów udzielone nie do końca szczerze. Na bazie wcześniejszych doświadczeń w związku z realizacją badań własnych do artykułu naukowego⁸⁵⁵, autor zauważył jedną dominującą prawidłowość, mianowicie ankiety wypełniane przez recydywistów penitencjarnych były znacznie staranniej wypełnione, osoby te chętnie zaznaczały wszystkie odpowiedzi, jak również ochotczo udzielały dodatkowych informacji⁸⁵⁶. w zasadzie nie wracały ankiety puste lub wypełnione jedynie częściowo, w przeciwieństwo do osób, które odbywały karę pozbawienia wolności po raz pierwszy. w tym przypadku odsetek ankiet niewypełnionych lub wypełnionych częściowo występował znacznie częściej. w powiązaniu z tym, że badania na potrzeby niniejszej pracy były realizowane w okresie wzmożonych zaostrzeń pandemicznych, autor podjął decyzję o skupieniu się na recydywistach penitencjarnych, uznając nie tylko, że są to osoby, od których można liczyć na najwyższą jakość udzielonych odpowiedzi, ale także że osoby te raczej nie oddadzą wielu niewypełnionych ankiet bądź uzupełnionych w sposób czysto automatyczny, nie do końca przemyślany oraz zgodny z odczuciami osoby badanej. w okresie realizowania badań nie było też możliwości osobistego dopilnowania osób, które wypełniały ankiety, co spowodowało, że zasadne było zawężenie ryzyka związanego z ewentualnym niezwróceniem wszystkich przekazanych ankiet, jak również powrotu ankiet wypełnionych częściowo, a przez to niepełnowartościowych. Ponadto kilka jednostek penitencjarnych, które były przedmiotem zainteresowań autora na potrzeby przeprowadzenia badań, odmówiło takiej możliwości bądź nie udzieliło żadnej odpowiedzi na złożony wniosek (m. in. Zakład Karny w Sieradzu⁸⁵⁷, Areszt Śledczy

⁸⁵⁵ Chodzi o artykuł: E. Ryter, *Prawo do prywatności jako element standardów opieki medycznej oraz decydowania przez więźniów o wyborze sposobu leczenia na podstawie analiz oraz wyników badań własnych na przykładzie zakładu karnego w Garbalinie*, „Probacja”, 2019, nr 3.

⁸⁵⁶ Podobne obserwacje miały miejsce podczas badań pilotażowych, jakie zgodnie z organizacją procesu badawczego, zostały przeprowadzone w celu weryfikacji właściwego narzędzia badawczego, którym posłużono się w niniejszej pracy.

⁸⁵⁷ Zarówno ze względu na sytuację pandemiczną i brak zgody na realizację badań w ZK w Sieradzu, a także z uwagi na ostatecznie dokonany przez autora pracy wybór osób badanych jako recydywistów penitencjarnych, jednostka ta – po złożeniu podania o możliwość przeprowadzenia badań – nie była już później brana pod uwagę jako miejsce prowadzenia ewentualnych badań.

w Piotrkowie Trybunalskim). Okoliczność stanowiąca o tym, że badania zostały zrealizowane wśród recydywistów penitencjarnych spowodowała, że autor pracy pragnie kontynuować badania w odniesieniu do wszystkich grup osób pozbawionych wolności, albowiem tego rodzaju badania nie były przeprowadzane na masową skalę, zaś uzyskane do tej pory wyniki badań są niezwykle interesujące i zarazem inspirujące.

Na gruncie prowadzonych badań w szczególności znaczenie miało zapoznanie się z praktyczną perspektywą funkcjonowania prawa do prywatności osób pozbawionych wolności, jak również zakresu jej ograniczenia, w tym zbadanie, czy być może występuje brak możliwości przestrzegania prywatności w warunkach izolacyjnych. Celem badań było również uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy oraz w jakim stopniu osobom odbywającym karę pozbawienia wolności przeszkadza ingerencja w prywatność, jak się ona przejawia, oraz konkretnie jakie sytuacje związane z naruszeniem prywatności w sposób najbardziej dotkliwy wpływają na osoby, które odbywają karę pozbawienia wolności.

Badania miały ponadto obnażyć potencjalne następstwa naruszeń przestrzeni prywatnej osób pozbawionych wolności. Interesujące było dowiedzenie się, czy skutki te mogą mieć wpływ na depryzację określonych dóbr, w tym kształtowania się postaw buntowniczych, nieakceptowania narzuconych schematów funkcjonowania, jak również odwetowego naruszania prywatności innych osób w myśl powiedzenia „*Jak Kuba Bogu, tak Bóg Kubie*”.

Zjawisko prawa do prywatności dotyczące osób odbywających karę pozbawienia wolności wciąż stanowi zagadnienie warte pogłębionych badań i analiz, albowiem stwarza wiele możliwości przeprowadzenia bardzo owocnych dyskusji.

Ponieważ na pojęcie prywatności składa się wiele aspektów, przedmiotem badań było zdiagnozowanie różnych sfer funkcjonowania pozbawionego wolności, które mogą – w odczuciu pozbawionych wolności – determinować oraz wpływać na odczuwanie, czym dla nich jest prywatność i intymność, w tym wolność od ingerencji innych osób, a zatem w zależności od indywidualnego podejścia do tego zjawiska. W skład tych czynników, które – w sposób odmienny dla każdego z osobna – decydować mogą o czyjejs prywatności lub jej braku wchodziły następujące zagadnienia, które mogą się kojarzyć z prawem do prywatności, a zatem:

- 1) nieujawnienie innym swoich danych osobowych (np. imię i nazwisko, adres zamieszkania, PESEL, wykonywany zawód, numer telefonu, data urodzenia itp.)
- 2) nieujawnienie innym swoich osobistych zwyczajów

- 3) nieujawnienie innym swoich poglądów politycznych
- 4) nieujawnianie innym wyznawanej religii/filozofii
- 5) nieujawnienie innym informacji na temat własnej seksualności
- 6) nieujawnienie innym informacji na temat poziomu swojego wykształcenia
- 7) nieujawnianie innym informacji na temat stanu swojego zdrowia
- 8) nieujawnianie innym informacji na temat swojej rodziny/bliskich/osób/dzieci
- 9) nieujawnianie innym informacji na temat swojego pochodzenia etnicznego/rasy
- 10) nieujawnianie innym informacji na temat swojej karalności
- 11) nieujawnianie innym informacji na temat swojego stanu psychicznego
- 12) nieujawnianie innym informacji na temat swoich zainteresowań/hobby
- 13) możliwość pobycia w samotności
- 14) możliwość podejmowania samodzielnych decyzji w ważnych sprawach bez ingerencji innych osób
- 15) wolność
- 16) prowadzenie trybu życia zgodnie z własnymi przekonaniem i potrzebami

Współcześnie wykonywanie kary pozbawienia wolności nie ogranicza się już tylko do odizolowania sprawców przestępstw od reszty społeczeństwa. w myśl art. 4 k.k.w. kara pozbawienia wolności musi być wykonywana w sposób humanitarny, jak również z poszanowaniem godności skazanego. Ponadto osoba skazana nie tylko zachowuje prawa i wolności obywatelskie, ale także jakiegokolwiek ich ograniczenie może wynikać jedynie z ustawy oraz z wydanego na jej podstawie prawomocnego orzeczenia. Osobom pozbawionym wolności

oferuje się ponadto konkretną pomoc przy perspektywie powrotu do społeczeństwa po odbyciu kary, jak również często uczy się ich na nowo sposobu poprawnego funkcjonowania w społeczeństwie oraz życia w zgodności z obowiązującym porządkiem prawnym. Choć prawo do prywatności wraz z narzędziami jego respektowania nie stanowi czynnika samego w sobie spełniającego cele wychowawcze i resocjalizacyjne, to jego udział w życiu skazanych jest niezwykle istotny jako czynnik chroniący człowieczeństwo oraz podstawowe wartości ludzkie, takie jak tożsamość, możliwość podejmowania decyzji zgodnie z własną wolą, dokonywania określonych wyborów w zgodności z wyznawanymi przez siebie wartościami oraz własną moralnością, nawet gdyby – ze względu na rodzaj zakładu karnego, w którym odbywa się kara – zakres prywatności miałby być bardzo ograniczony. Wówczas nawet to

minimum prywatności może istotnie zwiększać komfort osoby pozbawionej wolności i dawać jej poczucie, że jej przestrzeń też ma znaczenie i że inne osoby powinny ją szanować, a zatem, że każdy człowiek dysponuje czymś co nawet w obliczu pozbawienia wolności nie może być całkowicie i bezdyskusyjnie odebrane, a tym bardziej odebranie prawa do prywatności nie powinno stanowić narzędzia w celu wywołania dodatkowej dolegliwości u osoby pozbawionej wolności.

Dzięki akceptacji podmiotowości skazanych, ma szansę zmaterializować się przestrzeń dla ich prywatności, która nie będzie stać z opozycji do kary pozbawienia wolności i często ponoszonej w związku z jej wykonywaniem kwestii konieczności zapewnienia bezpieczeństwa kosztem innych dóbr, szczególnych tych, które mogą mieć znaczenie jednostkowe i wobec tego mogą być ważne dla każdego pozbawionego wolności z osobna.

Dzięki analizie wyników badań, uwidoczniła się możliwość wyodrębnienia najbardziej istotnych z punktu widzenia osadzonych obszarów, których naruszenie wiąże się dla nich z odczuwaniem pozbawienia ich prawa do prywatności, co z kolei determinuje występowanie określonego rodzaju dyskomfortu.

Celem badań było także zapoznanie się z postrzeganiem prywatności osadzonych przez osoby zatrudnione w jednostkach penitencjarnych. Istotne znaczenie ma bowiem uzyskanie opinii od osób, które na co dzień poprzez pracę z osobami odbywającymi karę mają do czynienia z trapiącymi ich problemami, jak również orientują się co do możliwości zmiany sytuacji skazanych, których prywatność narażona jest na różnego rodzaju naruszenia.

Podobnie istotne znaczenie ma ocena oczekiwań osób pozbawionych wolności, co do sposobu realizacji prawa do prywatności w związku z odbywaniem kary pozbawienia wolności.

Niezwykle istotne jest także poznanie opinii tych osób, które na co dzień w pracy ze skazanymi realizują założenia obecnie występującego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności, a więc przede wszystkim wychowawców, choć opinie psychologów także mają cenny walor poznawczy. Nie mniej ważna, a być może nawet najbardziej istotna, jest ocena funkcjonowania prawa do prywatności w jednostkach penitencjarnych i jednocześnie oczekiwania skazanych na karę pozbawienia wolności, bowiem instytucje prawa karnego wykonawczego powinny stwarzać warunki dla zapewnienia osobom pozbawionym wolności minimum komfortu związanego

z poszanowaniem dla ich własnej prywatności, a zatem w takim stopniu jak to jest dalece możliwe do pogodzenia z kwestią pozbawienia wolności.

7.1.2. Problemy badawcze

Mianem problemu badawczego określa się opis tematu badań, celu i pytań, na które badacz chce znaleźć odpowiedzi poprzez realizację swoich badań. w węższym znaczeniu tego pojęcia, problem badawczy ujmuje się jako pytanie lub zespół pytań, na które przeprowadzone badania, mają udzielić odpowiedzi⁸⁵⁸.

Na gruncie niniejszej pracy, do problemów badawczych można zaliczyć następujące pytania i wątpliwości:

- 1) W jakim stopniu osoby pozbawione wolności posiadają świadomość prawa do prywatności?
- 2) Jak osoby pozbawione wolności rozumieją prawo do prywatności?
- 3) W jakim stopniu osoby pozbawione wolności mają poczucie, że prawo do prywatności jest respektowane przez kadrę penitencjarną, osoby z zewnątrz zakładu karnego?
- 4) Jakie uwarunkowania wewnątrzwięzienne utrudniają respektowanie prawa do prywatności osób pozbawionych wolności?
- 5) Jakie osoby pozbawione wolności mają możliwości reagowania na naruszenie ich prawa do prywatności?
- 6) Jakie rozwiązania należałoby wprowadzić (usprawnić) w jednostkach penitencjarnych, które sprzyjałoby w większym stopniu korzystaniu przez osoby pozbawione wolności z prawa do prywatności?
- 7) Które ze sfer dotyczących prawa do prywatności są w największym stopniu, a które w najmniejszym narażone na naruszenie?
- 8) W jakim stopniu ważne jest dla osób pozbawionych wolności urzeczywistnianie prawa do prywatności podczas odbywania kary pozbawienia wolności?
- 9) W jakich okolicznościach najczęściej jest naruszane prawo do prywatności w jednostkach penitencjarnych?

⁸⁵⁸ A. M. Jeszka, *Problemy badawcze i hipotezy w naukach o zarządzaniu*, „Organizacja i kierowanie”, nr 5/2013 (158), s. 32.

- 10) W jakich sytuacjach osoby pozbawione wolności podejmują rozmowy dotyczące ich prawa do prywatności (z wychowawcą, psychologiem, dyrektorem zakładu karnego)?

7.1.3. Założenia metodologiczne własnych badań empirycznych (metoda, technika, narzędzia badawcze)

Zgodnie z przyjętymi założeniami problematyki badań, badania terenowe zostały przeprowadzone za pomocą metody ilościowej, przyjmując tezy i sposoby prowadzenia badań społecznych, głównie w oparciu o metody badań z zakresu socjologii. Wybór badań socjologicznych wydaje się oczywisty, w przypadku, gdy przedmiotem badania uczyniło się poczucie prywatności osób odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych. Jednocześnie doszło do zawężenia badanej grupy pozbawionych wolności do recydywistów penitencjarnych, biorąc pod uwagę fakt, iż są to osoby, które nie pierwszy już raz odbywają karę pozbawienia wolności oraz – ze względu na ten właśnie czynnik – w większym stopniu mogą się wypowiedzieć na temat prywatności wśród osadzonych, niż gdyby badania skierowano do osób, które na przykład odbywają karę pozbawienia wolności po raz pierwszy i pozbawienie ich wolności trwa najczęściej krócej, niż ma to miejsce w odniesieniu do recydywistów. Wybór recydywistów jako adresatów ankiet podyktowany był ponadto tym, że osoby te w większym stopniu spotykają się z sytuacjami mogącymi powodować poczucie naruszenia ich prywatności, a mianowicie w związku z częściej występującymi kontrolami osobistymi, przeszukaniem cel, przeniesieniami do innych zakładów karnych, czy też częstszym odbywaniem kary pozbawienia wolności w zakładach karnych typu zamkniętego, szczególnie ze względu na charakter popełnionego czynu, z powodu którego orzeczono karę pozbawienia wolności. Osoby te mogą też w wyższym stopniu być wyczulone na sytuacje naruszające ich prywatną przestrzeń bądź wręcz odwrotnie, mogą być bardziej odporne na ograniczoną prywatność oraz przyzwyczajone do funkcjonowania w obrębie surowych zasad odbywania kary, a przez to z większą dozą tolerancji mogą akceptować taki stan rzeczy. I choć sytuacje potencjalnie częściej występującego ograniczenia prywatności nie stanowią problemu odnoszącego się wyłącznie do recydywistów, to chodzi o większe prawdopodobieństwo występowania takiego czynnika właśnie w stosunku do tej grupy osób pozbawionych wolności.

W odniesieniu do nauk socjologicznych, zakłady karne traktuje się w kategorii instytucji totalnych i tym samym odnosi się ich funkcjonowanie do obszaru uregulowanej i wyjątkowej rzeczywistości społecznej o ustalonych „twardych” regułach, obowiązujących zasadach, personelu przypisanym do wdrażania i respektowania wyżej ustalonych reguł oraz szczególnego środowiska realizacji potrzeb ludzkich. Stąd weryfikacja badawcza poczucia prywatności w zakładach karnych niesie ze sobą ciekawość nie tylko wynikającą z przepisów prawa, lecz także z zakresu społecznej realizacji potrzeb ludzkich i kształtowania wobec nich postawy personelu więziennego⁸⁵⁹. Ponadto analiza badawcza pracy ma także dokonać weryfikacji tego, jak faktycznie odbywanie kary pozbawienia wolności wpływa na odczuwanie przez osobę pozbawioną wolności jej własnej prywatności, a także jakie ma to znaczenie dla jej postawy życiowej i moralnej oraz jaka jest skala problemu dotyczącego ewentualnego naruszenia prawa do prywatności w wybranych zakładach karnych.

Z jednej bowiem strony, wykonywanie kary pozbawienia wolności powinno odbywać się z respektowaniem praw przysługujących pozbawionym wolności, w tym także prawa do prywatności, jak również, zgodnie z art. 67 k.k.w., powinno stanowić o konieczności wykonywania kary pozbawienia wolności w taki sposób, aby wzbudzić w skazanym wolę współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa. z kolei z drugiej strony, fakt pozbawienia wolności powinien wywoływać u sprawcy określoną dolegliwość, bez której sens utraty wolności nie mógłby realnie odzwierciedlać celu kary. Oczekiwania społeczeństwa związane z wykonywaniem kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw, w stosunku do których nie mogła zostać orzeczona kara inna niż wiążąca się z izolacją, sprowadzają się do poczucia, że sprawca czynu spotkał się ze stosowną reakcją aparatu państwowego stojącego na straży praw i bezpieczeństwa, podejmującego reakcje adekwatne do wagi popełnionego przez sprawcę czynu.

⁸⁵⁹ Por. E. Goffman, *Instytucje totalne. o pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2011, E. Goffman, *Charakterystyka instytucji totalnych*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, red. A. Jasińska-Kania [et al.], Warszawa 2006, s. 19; A. Giddens, *Socjologia*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 7.

W związku z wykonywaniem kary pozbawienia wolności istotne jest ponadto zweryfikowanie, jaką postawę prezentuje w tym przypadku kadra więzienna i w jaki sposób respektuje bądź marginalizuje prawo do prywatności osób pozbawionych wolności w kontekście praw człowieka i obywatela, jak również w odniesieniu do ochrony danych osobowych, które wywodzi się także z szerszego pojęcia jakim jest prawo do prywatności.

W nawiązaniu do wskazanych podstaw teoretycznych i założeń badawczych wybrano odpowiednią metodę badawczą. Metody badań definiuje się w sposób szeroki, do których zalicza się wszystkie procesy, które zachodzą w trakcie badań naukowych od momentu powstania problemu do jego jakościowego i ilościowego opracowania wyników określonego problemu naukowego, jakim jest wybrane zjawisko społeczne⁸⁶⁰. Na gruncie prezentowanej kwestii zjawiskiem tym jest prawo do prywatności.

Przez techniki badawcze rozumie się „sposoby zbierania materiału oparte na starannie opracowanych dyrektywach (dokładnych, jasnych, ścisłych), weryfikowanych w badaniach różnych nauk społecznych i dzięki temu posiadających walor użyteczności międzydyscyplinarnej”⁸⁶¹.

Metoda ilościowa opiera się na parametrach liczbowych, które charakteryzują określone i wybrane zjawisko⁸⁶². w przypadku niniejszej rozprawy doktorskiej wybranym zjawiskiem jest prawo do prywatności, które zostało zanalizowane przy pomocy badań ilościowych. w odniesieniu do metody ilościowej, wybrano technikę badawczą, jaką jest ankieta rozdawana z kontrolowanym zwrotem i odpowiednie dla niej narzędzie w postaci kwestionariusza ankiety. Oznacza to, że badacz przekazuje kwestionariusz ankiety do danej instytucji, w tym przypadku wybranej jednostki penitencjarnej, a następnie określa respondentom czas na przeprowadzenie ankiet i wskazuje miejsce ich zwrotu. w przypadku niniejszego badania ustalono osobę, która dopilnowała czasu rozdania i zwrotu ankiet. Proces badawczy zakładał przeprowadzenie ankiety w dwóch grupach badawczych. Pierwszą z nich była kadra więzienna, drugą zaś stanowili pozbawieni wolności recydywiści. w obu grupach zastosowano ten sam typ

⁸⁶⁰ J. Pieter, *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Wyd. Ossolińskich, Wrocław 1967, s. 70.

⁸⁶¹ A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*. (w:) *Metodologia środowiskowych badań pedagogicznych*, „Studia Pedagogiczne”, tom XIX, Wrocław 1970, s. 34.

⁸⁶² Ch. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Wydawca: ZYSK i S-KA, Poznań 2001.

narzędzia badawczego, jakim był kwestionariusz ankiety, dopasowany do specyfiki struktury i wymogów grupy badawczej.

Istotnym elementem w projektowaniu badania naukowego jest dobór próby, czy inaczej zbiorowości badanej. Dobór próby określa się jako sposób doboru obiektów badania, czyli respondentów ze względu na ich charakterystykę w wybranej problematyce⁸⁶³. Aktualnie w badaniach społecznych najczęściej stosuje się celowy dobór próby⁸⁶⁴. Podobnie, w opisywanym badaniu przyjęto celowy dobór próby badawczej w obu grupach badawczych. w przypadku kadry więziennej oznacza to, że każda osoba zatrudniona w zakładzie karnym w strukturach kadr mogła stać się częścią zbiorowości badanej. Natomiast w przypadku recydywistów była to każda osoba, która uprzednio odbywała już karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym⁸⁶⁵.

Materiał ilościowy uzyskany w wyniku przeprowadzonego badania został opracowany w sposób statystyczny przy użyciu programu komputerowego SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) for Windows. Zastosowanie tego programu umożliwiło przeprowadzenie kompleksowych analiz uzyskanych danych. w opracowaniu zastosowane zostały dwa typy opisu badań społecznych. w przypadku kadry więziennej zostały wykorzystane rozkłady brzegowe ilustrujące udział poszczególnych odpowiedzi na zadawane pytania kwestionariuszowe przedstawione, ze względu na wielkość próby w postaci liczb rzeczywistych oraz opisano pewne tendencje społeczne.

Natomiast w przypadku recydywistów zastosowano rozkłady brzegowe z użyciem procentów. Możliwość taka wynikała z wielkości grupy, co oznacza, że przy grupach badawczych powyżej 100 osób można zastosować rozkłady statystyczne równe procentom oraz użyć miary określającej istotność i siłę związków statystycznych przy wykorzystaniu odpowiednich wzorów⁸⁶⁶. w opracowaniu statystycznym uzyskanego materiału badawczego, przy określonym rodzaju zmiennych statystycznych, do badania zależności zastosowano V Cramera⁸⁶⁷.

⁸⁶³ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004, Warszawa.

⁸⁶⁴ Ibidem.

⁸⁶⁵ Ibidem.

⁸⁶⁶ Por. G. Lisowski, J. Haman, M. Jasinski, *Podstawy statystyczne dla socjologów, opisy statystyczne*, tom 1, Warszawa 2011.; G. Lisowski, J. Haman, M. Jasinski, *Podstawy statystyczne dla socjologów, zależności statystyczne*, tom 2, Warszawa 2011.

⁸⁶⁷ Ibidem.

7.1.4. Obszar badań, populacja badawcza, organizacja badań

Badania przeprowadzono w województwie łódzkim w okresie kwiecień–wrzesień 2021. Prośba o możliwość zrealizowania badań została skierowana do wszystkich zakładów karnych znajdujących się w obrębie województwa łódzkiego, w których karę pozbawienia wolności odbywają recydywiści, a zatem: Zakład Karny w Garbalinie, Zakład Karny w Łowiczu, Zakład Karny nr 1 w Łodzi, Areszt Śledczy w Łodzi, Areszt Śledczy w Piotrkowie Trybunalskim. Badanie zawierało również badanie kadry więziennej. Procedura polegała na złożeniu odpowiednich podań do dyrektorów zakładów karnych oraz przedstawieniu wzoru narzędzia badawczego, jakim był kwestionariusz ankiety skierowany do kadry więziennej oraz do recydywistów. Okres oczekiwania na informację zwrotną, wyjaśnianie zasad przeprowadzenia ankiet oraz podstaw merytorycznych trwał nawet do trzech miesięcy od momentu złożenia odpowiednich dokumentów. Niestety, jedynie w trzech jednostkach penitencjarnych⁸⁶⁸ procedura badawcza została zaakceptowana i umożliwiono skierowanie ankiet do osób pozbawionych wolności oraz do kadry więziennej. w pozostałych jednostkach brak możliwości przeprowadzenia badań argumentowano sytuacją epidemiczną w Polsce oraz przyjęcia w związku z tym bardzo rygorystycznych zasad i obostrzeń w placówkach penitencjarnych.

W przypadku pierwszej grupy badawczej, tj. kadry więziennej, udział w badaniach wzięło 47 osób. Drugą grupę badawczą stanowili więźniowie recydywiści w ilości 177 osób.

7.1.4.1. Charakterystyka grupy badawczej – kadra więzienna

Jak wspomniano powyżej, w przypadku grupy badawczej kadry więziennej udział w badaniu wzięło 47 osób, w tym 14 kobiet oraz 33 mężczyzn. Miejsce zatrudnienia to dla 13 osób – Zakład Karny numer 1 w Łodzi, dla 20 osób to Zakład Karny w Garbalinie zaś 14 osób pracuje w Areszcie Śledczym w Łodzi.

Ważnym aspektem charakterystyki demograficznej grupy badawczej jest wiek badanych. w przypadku kadry więziennej, w kategorii osób najstarszych i w przedziale wiekowym powyżej 50. roku życia, znajdują się dwie osoby, pięć osób jest w wieku od

⁸⁶⁸ Zakład Karny nr 1 w Łodzi, Areszt Śledczy w Łodzi, Zakład Karny w Garbalinie.

26 do 30 lat, dziesięć osób jest po równo, w przedziale od 36 do 40 lat oraz od 41 do 45 lat. w wieku od 46 do 50 lat jest 6 osób, a 5 reprezentuje wiek od 26 do 30 lat.

Tab.1. Wiek – kadra więzienna

Wiek	N
od 26 do 30 lat	5
od 31 do 35 lat	14
od 36 do 40 lat	10
od 41 do 45 lat	10
od 46 do 50 lat	6
Powyżej 50 lat	2
Ogółem	47

Źródło: opracowanie własne.

Wykształcenie respondentów składających się na grupę kadry więziennej jest nisko zróżnicowane, albowiem w zbiorowości znajdują się przede wszystkim osoby z wykształceniem wyższym magisterskim (37 osób), cztery z nich charakteryzują się studiami podyplomowymi, dwie posiadają stopień licencjacki, dwie skończyły studia wyższe inżynierskie, a jedna posiada stopień doktora.

Tab. 2. Wykształcenie – kadra więzienna

Wykształcenie	N
Wyższe magisterskie	37
Podyplomowe	4
Wyższe licencjackie	2
Wyższe inżynierskie	2
Średnie	1
Wyższe doktorskie	1
Razem	47

Źródło: opracowanie własne.

Charakterystyka stanu cywilnego to standardowa zmienna, opisu demograficznego. w dyskursie potocznym rola pracownika Służby Więziennej to trudne zadanie, które istotnie wpływa na relacje rodzinne i partnerskie, stąd analiza tej zmiennej była uzasadniona głównie ciekawością badawczą.

Tab. 3. Stan cywilny – kadra więzienna

Stan cywilny	N
mężatka/żonaty	30
rozwiedziona/rozwiedziony	10
związek partnerski / konkubinat	3
singiel/ singielka	2
wdowa/wdowiec	1
Razem	27

Źródło: Opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę stan cywilny, najwięcej respondentów (30 osób) wskazało małżeństwo, drugą pod względem liczebności kategorią (10 osób) jest rozwiedziony/rozwiedziona, życie w związku partnerskim zadeklarowały 3 osoby, singlem lub singielką są dwie osoby, zaś jedna osoba jest wdowcem/wdową.

Respondenci zostali również scharakteryzowani pod kątem miejscem zamieszkania, a szczegółowy rozkład tej zmiennej pokazuje poniższa tabela.

Tab. 4. Miejsce zamieszkania – kadra więzienna

Miejsce zamieszkania	N
miasto powyżej 500 tys.	17
wieś	11
miasto do 50 tys.	9
miasto do 100 tys.	6
miasto do 500 tys.	4
Razem	47

Źródło: Opracowanie własne.

Z perspektywy pełnienia roli w kadrze więziennej ważny jest opis środowiska pracy i zweryfikowanie zarówno stażu, systemu oraz organizacji zakładu karnego, w którym pracują przebadani pracownicy tych instytucji. w 15 przypadkach respondenci wskazali, że pracują zarówno w zakładzie karnym dla odbywających karę po raz pierwszy, jak i w zakładzie karnym dla recydywistów penitencjarnych, pięć osób dodało do wskazanych dwóch jeszcze trzeci, mianowicie oddział dla młodocianych. w zakładzie karnym dla recydywistów penitencjarnych jako w podstawowym i zarazem jedynym miejscu, pracuje 14 osób, a 12 w zakładzie karnym dla odbywających karę po raz pierwszy. Podobnie zróżnicowane dane otrzymujemy podczas analizy pytania „Organizacyjnie w jakim zakładzie karnym pełni Pan/i służbę?”. Najwięcej badanych (24 osoby) wskazuje pracę zarówno w zakładzie karnym typu zamkniętego, jednocześnie z pracą w zakładzie karnym typu półotwartego. Dwanaście osób pracuje w typie półotwartym, a 11 w zakładzie karnym typu otwartego. w kwestii systemu, w jakim przedstawiciele kadry więziennej odbywają służbę, to 39 wskazuje wszystkie trzy systemy jednocześnie: w systemie programowanego oddziaływania, w systemie terapeutycznym, w systemie zwykłym. Na tylko system zwykły wskazują cztery osoby, z kolei w systemie programowanego oddziaływania służbę pełnią trzy osoby, zaś w systemie terapeutycznym jedna.

Biorąc pod uwagę jednostki penitencjarne, możemy mówić o różnych zawodach, stanowiskach i funkcjach, jakie mogą pełnić przedstawiciele kadry więziennej. w związku z tym, pracownicy Służby Więziennej mogą być zatrudnieni na stanowiskach: „penitencjarnych albo ochronnych w zakładach karnych lub aresztach śledczych; nadzoru pracy osoby pozbawionej wolności w zakładach karnych lub aresztach śledczych albo w Centralnym Ośrodku Szkolenia Służby Więziennej, ośrodku szkolenia Służby Więziennej lub ośrodku doskonalenia kadr Służby Więziennej; kierowniczych, samodzielnych i administracyjnych w zakładach karnych lub aresztach śledczych”⁸⁶⁹. Będąc zatrudnionym na stanowisku ochronnym w zakładach karnych lub aresztach śledczych można pracować jako: specjalista, starszy inspektor, inspektor, instruktor, starszy referent i referent. w przypadku stanowisk kierowniczych, samodzielnych lub administracyjnych w zakładach karnych lub aresztach śledczych można piastować

⁸⁶⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2010 r. w sprawie rodzajów i wykazu stanowisk, na których pracownicy Służby Więziennej wykonują obowiązki służbowe w stałym i bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności, oraz trybu przyznawania dodatku do wynagrodzenia z tego tytułu (Dz.U. 2022426. t.j).

stanowisko: kierownika działu, zastępcy kierownika działu, specjalisty, starszego inspektora, inspektora, instruktora, informatyka, starszego referenta i referenta. z kolei do stanowisk penitencjarnych zalicza się: starszego psychologa, psychologa, młodszego psychologa, starszego wychowawcę, wychowawcę, młodszego wychowawcę, starszego terapeutę, terapeutę, młodszego terapeutę, kapelana⁸⁷⁰. Biorąc pod uwagę analizę badanej zbiorowości, określono zakres pełnionych stanowisk. Najwięcej respondentów pracuje na stanowisku starszego wychowawcy (13 osób), wychowawcy (11 osób) lub młodszego wychowawcy (9 osób). w obrębie zawodu psychologa, 5 badanych jest zatrudnionych na stanowisku starszego psychologa, a 3 piastuje stanowisko psychologa, natomiast dwie osoby są młodszym psychologiem. w badanej zbiorowości odnajdujemy również przedstawicieli kadry więziennej będących starszym terapeutą (3 osoby), zaś jedna osoba jest inspektorem.

Tab. 5. Stanowisko – kadra więzienna

Stanowisko	N
Starszy wychowawca	13
Wychowawca	11
Młodszy wychowawca	9
Starszy psycholog	5
Psycholog	3
Starszy terapeuta	3
Młodszy psycholog	2
Inspektor	1
Razem	47

Źródło: Opracowanie własne.

⁸⁷⁰ Załącznik wykazu rodzajów i stanowisk w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, na których pracownicy wykonują obowiązki służbowe w stałym i bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności do Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2010 r. w sprawie rodzajów i wykazu stanowisk, na których pracownicy Służby Więziennej wykonują obowiązki służbowe w stałym i bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności, oraz trybu przyznawania dodatku do wynagrodzenia z tego tytułu (Dz.U. 2022426. t.j.).

Staż pracy często utożsamiany jest z wiedzą i doświadczeniem w danej dziedzinie oraz kojarzy się zwykle z możliwościami wypracowania odpowiedniej postawy wobec skazanego. To ważny aspekt, który wpływa na postawę wobec innych. w badanej zbiorowości kadra więzienna charakteryzuje się stosunkowo długim okresem pracy w Służbie Więziennej, najczęściej wskazywanym (20 osób) stażem pracy jest 10 do 15 lat, drugą w kolejności kategorią (10 osób) jest 15 do 20 lat. Długość swojego doświadczenia zawodowego w zakładzie karnym na 6 do 10 lat określa siedem osób, powyżej 3 do 6 lat pracują 4 osoby a dwie mają, w porównaniu do poprzednich grup, znacznie krótszy czas stażu, albowiem poniżej jednego roku i podobnie dwie osoby do 3 lat. Najdłuższym doświadczeniem w pracy w zakładzie karnym w okresie od 20 do 25 lat wykazują się dwie osoby.

Tab. 6. Staż pracy – kadra więzienna

Staż pracy	N
powyżej 10 do 15 lat	20
powyżej 15 do 20 lat	10
powyżej 6 do 10 lat	7
powyżej 3 do 6 lat	4
do 1 roku	2
powyżej 1 roku do 3 lat	2
powyżej 20 do 25 lat	2
Razem	47

Źródło: opracowanie własne.

Ostatnim elementem charakteryzującym specyfikę pracy kadry więziennej pod względem struktury demograficznej oraz zmiennych charakteryzujących środowisko pracy jest zmienna odnosząca się do ilości osób, jaką na co dzień zajmują się przedstawiciele Służby Więziennej biorący udział w badaniu. Kategorią najczęściej wskazywaną (22 osoby) są opiekunowie grupy osadzonych powyżej od 30 do 60 osób, w przypadku 16 respondentów mamy do czynienia z opiekowaniem się podopiecznymi w grupie powyżej 60 do 100 osób. Czterech przedstawicieli kadry więziennej zadeklarowało, że na co dzień opiekują się aż 700 osobową grupą więźniów. Grupą

o wielkości powyżej 10 i do 30 osób opiekuje się trzech badanych, zaś zespołem do 10, osób dwie osoby.

Tab. 7. Ilość osób pod opieką – kadra więzienna

Ilość osób pod opieką	N
powyżej 30 do 60 osób	22
powyżej 60 do 100 osób	16
powyżej 100 osób – 700 osób	4
powyżej 10 do 30 osób	3
do 10 osób	2
Razem	47

Źródło: opracowanie własne.

7.1.5. Wybrane aspekty prawa do prywatności w opinii kadry więziennej

Pierwszym elementem analizy wybranych aspektów prawa do prywatności w opinii kadry więziennej jest rozumienie prawa do prywatności w znaczeniu ogólnym. Większość badanych (38 osób) uznaje, że najważniejszym aspektem prawa do prywatności osadzonych jest nieujawnianie innym ich danych osobowych (np. imię i nazwisko, adres zamieszkania, PESEL, wykonywany zawód, numer telefonu, data urodzenia itp.). Prawie o połowę mniej wskazań (17) uzyskała odpowiedź „nieujawnianie innym informacji na temat rodziny/bliskich osób/dzieci osadzonych”. z kolei, możliwość decydowania o życiu i osobistych sprawach osadzonych jest ważna tylko dla 12 respondentów. Porównując z opisanymi rozkładami odpowiedzi badanych, stosunkowo niewielką ilość wskazań posiadały kolejne aspekty prawa do prywatności osadzonych, takie jak: nieujawnianie innym informacji na temat stanu swojego zdrowia i psychiki osadzonych (5 przypadków) i po cztery przypadki w każdym kolejnym aspekcie: nieujawnianie innym osobistych zwyczajów i zachowań osadzonych, nieujawnianie innym informacji na temat karalności, przeszłości osadzonych, wolność oraz nieujawnianie innym informacji na temat seksualności osadzonych. Nieujawnianie innym swoich poglądów politycznych oraz wyznawanej religii bądź filozofii, to ważny aspekt prywatności jedynie dla trzech przedstawicieli kadry więziennej, a tylko jedna osoba

określiła, że nieujawnianie innym informacji na temat poziomu wykształcenia, wykonywanej pracy oraz finansów jest istotnym elementem prawa do prywatności osadzonych. Nikt z osób podanych badaniu nie wskazał „możliwość pobycia w samotności” jako ważnego aspektu prawa do prywatności. Jednak z perspektywy psychologicznej możliwość pobycia w samotności jest ważnym elementem konfrontacji z własnymi przeżyciami, trudnościami i błędami. Chwile w samotności stwarzają bowiem możliwość odbycia refleksji i mogą stanowić ważny element w indywidualnej zmianie swojej postawy życiowej. Jest to rodzaj prywatności nieopisanej danymi, faktami czy regulacjami i procedurami prawnymi. Tymczasem na podstawie zaprezentowanych wyników, można przypuszczać, że w opinii przedstawicieli kadry więziennej, prywatność odnosi się w szczególności do przyjętych procedur nieujawniania określonych danych osobowych, aniżeli do pewnego stanu emocjonalnego. Nikt bowiem nie wskazał możliwości pobycia w samotności, a z kolei wolność – jako aspekt prawa do prywatności – wskazało jedynie czterech badanych, a przecież to stan wolności pozwala na spełnienie niemalże wszelkich aspektów prawa do prywatności. Wolność determinuje bowiem możliwość autonomicznego podejmowania decyzji i dokonywania wyborów zgodnie ze swoją wolną, a to z kolei pozwala na stwierdzenie, iż mieści się to w kategoriach czyjeś prywatnej sprawy.

Tab. 8. Aspekty prawa do prywatności z ogólnym znaczeniu – kadra więzienna

Aspekt prywatności ⁸⁷¹	N
Nieujawnianie innym danych osobowych osadzonych (np. imię i nazwisko, adres zamieszkania, PESEL, wykonywany zawód, numer telefonu, data urodzenia itp.)	38
Nieujawnianie innym informacji na temat rodziny/bliskich osób/dzieci osadzonych	17
Możliwość decydowania o życiu osobistych sprawach osadzonych	12
Nieujawnianie innym informacji na temat stanu swojego zdrowia i psychiki	5

⁸⁷¹ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości, tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

Niejawnianie innym swoich osobistych zwyczajów i zachowań	4
Niejawnianie innym informacji na temat swojej karalności/przeszłości	4
Wolność	4
Niejawnianie innym informacji na temat własnej seksualności	4
Niejawnianie innym swoich poglądów politycznych oraz wyznawanej religii/filozofii	3
Niejawnianie innym informacji na temat poziomu swojego wykształcenia/wykonywanej pracy/finansów	1
Razem	92

Źródło: opracowanie własne.

Odbywanie kary pozbawienia wolności w znaczący sposób może wpłynąć na postrzeganie przez osadzonych kwestii prywatności. Stąd ważnym elementem analizy stała się opinia kadry więziennej w tym aspekcie, tj. na ile oraz w jakim zakresie przedstawiciele tej części Służby Więziennej dostrzegają zmianę u osadzonych. Respondenci uznali, że niektórym osadzonym trudno jest się pogodzić z faktem, iż przez całą dobę muszą znosić towarzystwo obcych im ludzi (24 wskazania). Ponadto, zdaniem przedstawicieli kadry więziennej, postawa wobec prywatności wśród osadzonych wykazuje się zróżnicowanym postrzeganiem problematyki z nią związanej. Dla jednych odbywanie kary pozbawienia wolności powoduje, że prywatność staje się niezwykle istotną kwestią (tak twierdzi 14 respondentów), a w warunkach izolacyjnych, zachowanie przez osadzonych nawet minimum prywatności, graniczy z cudem (13 osób). z drugiej strony badani zauważyli (13 osób), że dla niektórych osadzonych odbywanie kary pozbawienia wolności nie wpłynęło na zmianę w postrzeganiu przez nich kwestii prywatności i nie ma dla niektórych osadzonych aż tak istotnego znaczenia (10 osób). Część badanych prezentuje stosunkowo pesymistyczną opinię, tj. że w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności zaciera się granica między prywatnością osadzonych, a z góry narzuconymi regułami życia więziennego (10 osób), a nawet, że część osadzonych zaczęło oszukiwać samych siebie, iż prywatność ich nie dotyczy, oraz że mogą bez niej funkcjonować (5 osób).

Tab. 9. Wpływ odbywania kary pozbawienia wolności na prywatność – kadra więzienna

Wpływ odbywania kary pozbawienia wolności na postrzeganie przez osadzonych kwestii prywatności	N
Niektórym osadzonym trudno jest się pogodzić z faktem, iż przez całą dobę muszą znosić towarzystwo obcych im ludzi	24
Zwróciłem/am uwagę na to, że prywatność jest dla osadzonych niezwykle istotną kwestią	14
Zauważyłem/am, że dla niektórych osadzonych odbywanie kary nie wpłynęło na zmianę w postrzeganiu przez nich kwestii prywatności	13
Zauważyłem/am, że w warunkach izolacyjnych zachowanie przez osadzonych nawet minimum prywatności graniczy z cudem	13
Zauważyłem/am, że w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności prywatność nie ma dla niektórych osadzonych aż tak istotnego znaczenia	10
Zauważyłem/am, że w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności zaciera się granica między prywatnością osadzonych, a z góry narzuconymi regułami życia więziennego	10
Zauważyłem/am, że część osadzonych zaczęło oszukiwać samych siebie, że prywatność ich nie dotyczy, oraz że mogą bez niej funkcjonować	5
Razem	89

Źródło: opracowanie własne.

7.1.6. Stosunek kadry więziennej do naruszenia prawa do prywatności osób pozbawionych wolności

Na pytanie skierowane do kadry więziennej, „czy w zakładzie karnym kadra więzienna szanuje prywatność osadzonych”, 33 badanych jest twierdzącego zdania, zaś 14 badanych uznaje, że trudno odnieść się do tej kwestii. w badaniach społecznych uznaje się, że odpowiedź „trudno powiedzieć” wybierana jest czasami zamiast odpowiedzi

negatywnej w sytuacji, gdy badanemu jest niezręcznie wybrać odpowiedź negatywną⁸⁷². Można się zastanowić, czy opisywany przypadek nie nawiązuje właśnie do tej sytuacji badawczej. Prawdopodobnie, przedstawicielom kadry więziennej trudno jest oceniać innych pod kątem naruszania przez nich prawa do prywatności osadzonych, tym bardziej, że podobna ilość badanych (12 osób) dostrzega trudność w odpowiedzi na pytanie, „czy uważa Pan/i, że w razie naruszenia prywatności osadzonych, kadra więzienna podejmie stosowną reakcję np. upomni osobę, która ingeruje w prywatność osadzonych?” Można przypuszczać, że mamy tu do czynienia z pewnego rodzaju niepewnością kadry więziennej. Jednocześnie 35 badanych z grupy badawczej „kadra więzienna” twierdzi, że w sytuacji naruszenia prawa do prywatności osadzonych podejmowana jest stosowna reakcja, co oznacza oczekiwaną postawę pracowników jednostki penitencjarnej w tym zakresie. Zdaniem badanych, okazywanie szacunku dla prywatności pozbawionych wolności w największym stopniu widoczna jest w nieujawnianiu innym informacji przekazanych kadrze więziennej i zachowanie ich w poufności (30 wskazań). w dalszej kolejności odnajdujemy poszanowanie prywatności oraz godności osadzonych w trakcie udzielania im świadczeń medycznych (16 wskazań), nie wymuszanie na osadzonych ujawniania informacji na temat ich życia prywatnego i rodzinnego, czy wyznawanych poglądów (14 wskazań) oraz poszanowanie czasu, który osadzeni spędzają z osobami bliskimi w trakcie wykonywania widzeń. Dotyczy to takich zachowań, jak: nieingerowanie w przebieg widzeń, nieprzysłuchiwanie się treściom rozmów itp. (14 wskazań). w najmniejszym stopniu (12 wskazań), zdaniem respondentów, kadra więzienna okazuje szacunek dla prywatności osadzonych dla wyrażanych przez nich opinii i poglądów.

⁸⁷² Por. E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004; G. Lisowski, J. Haman, M. Jasinski, *Podstawy statystyczne dla socjologów, opisy statystyczne*, tom 1, Warszawa 2011;

G. Lisowski, J. Haman, M. Jasinski, *Podstawy statystyczne dla socjologów, zależności statystyczne*, tom 2, Warszawa 2011.

Tab. 10. Szacunek dla prywatności osadzonych – kadra więzienna

Sytuacje, w których kadra więzienna w największym stopniu okazuje szacunek dla prywatności osadzonych	N ⁸⁷³
Niejawnianie innym informacji, które osadzeni przekazywali kadrze więziennej poprzez zachowanie tych informacji w poufności	30
Poszanowanie prywatności oraz godności osadzonych w trakcie udzielania im świadczeń medycznych	16
Niewymuszanie na osadzonych ujawniania informacji na temat ich życia prywatnego/rodzinnego czy wyznawanych poglądów	14
Poszanowanie czasu, który osadzeni spędzają z osobami bliskimi w trakcie wykonywania widzeń (nieingerowanie w przebieg widzeń, nieprzysłuchiwanie się treściom rozmów itp.)	14
Szacunek dla wyrażanych przez osadzonych opinii i poglądów	12
Razem	86

Źródło: opracowanie własne

Zakład penitencjarny to miejsce, w którym „naturalnie” mogą pojawić się sytuacje powodujące, że osoby odbywające karę pozbawienia wolności mają poczucie zbyt dużego ograniczenia ich prawa do prywatności. Zdaniem kadry więziennej przejawia się to przede wszystkim (20 wskazań) w braku bądź w dużym ograniczeniu możliwości posiadania w celi rzeczy przypominających osadzonym warunki domowe, takie jak kwiatki doniczkowe, ramki ze zdjęciami bliskich, obrazki na ścianę, czy własny kubek. Ponadto brak możliwości odbycia widzeń sam na sam z bliską osadzonemu osobą (dla 19 respondentów) oraz brak poczucia bycia anonimowym (dla 16 badanych) mogą być odczuwane przez osadzonych, jako poczucie zbyt dużego ograniczenia ich prawa do prywatności. Ciągłe przebywanie osadzonych pod nadzorem kamer to kwestie, na które wskazuje ośmiu przedstawicieli Służby Więziennej. z kolei dla siedmiu badanych, (po równo do każdego poniższego aspektu) brak swobody w zadecydowaniu przez osadzonego o podjęciu określonego leczenia oraz narażenie osadzonych na zjawisko tzw. „przeludnienia w celach” jest istotnym elementem zagrażającym poczuciu odczuwania

⁸⁷³ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

prywatności przez więźniów. Wydawałoby się, że możliwość wyrażenia własnych opinii, czy zdania na dany temat jest jednym z podstawowych praw każdego człowieka, niezależnie od jego sytuacji (nawet podczas pobytu w izolacji więziennej), podobnie, jak posiadanie własnych przekonań religijnych czy politycznych. Przedstawiciele kadry więziennej, w tych dwóch wymiarach (po równo po 6 wskazań w każdym z nich), dostrzegają zagrożenie dla poczucia prywatności osadzonych, a nawet narażenie na określone dolegliwości. Naruszenie ochrony danych osobowych osadzonych dla dwóch osób jest sytuacją, w której osadzeni mają poczucie zbyt dużego ograniczenia ich prawa do prywatności.

Tab. 11. Sytuacje poczucia ograniczenia prawa do prywatności osadzonych – kadra więzienna

Sytuacje w zakładzie karnym, kiedy najczęściej osadzeni mogą mieć poczucie zbyt dużego ograniczenia ich prawa do prywatności	N ⁸⁷⁴
Brak lub duże ograniczenie możliwości posiadania w celi rzeczy przypominających osadzonemu warunki domowe (np. kwiat doniczkowy, obrazek na ścianę, własny kubek itp.)	20
Brak możliwości odbycia widzeń sam na sam z bliską osadzonemu osobą	19
Brak poczucia bycia anonimowym	16
Ciągłe przebywanie osadzonych pod nadzorem kamer	8
Brak swobody w zadecydowaniu przez osadzonego podjęcia określonego leczenia	7
Narażenie osadzonych na zjawisko tzw. „przeludnienia w celach”	7
Poczucie osadzonych, że ujawnienie przez nich własnego zdania, własnych przekonań religijnych bądź politycznych narazi ich na określone dolegliwości	6
Zbyt częste przeszukania cel oraz przeszukania osobiste osadzonych	6
Naruszenie ochrony danych osobowych osób pozbawionych wolności	2
Razem	91

Źródło: opracowanie własne.

⁸⁷⁴ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

W sytuacji, w której osadzeni mają poczucie, że ich prawo do prywatności zostało naruszone, mogą podejmować określone czynności z tym związane. Badani pracownicy zakładów karnych i aresztu śledczego uważają, że osadzeni zawsze gdy mają do czynienia z sytuacją naruszenia ich prywatności, podejmują określone reakcje, choć czterech pracowników przyznaje, że osobiście nigdy nie doświadczyło jeszcze takiej sytuacji. Najczęściej jednak (21 przypadków) osadzeni zwracają się do kadry więziennej z prośbą o interwencję. Osobą, do której można zgłosić się z podobnym problemem są funkcjonariusze Służby Więziennej, wychowawcy, psycholog bądź terapeuta. Ponadto osoby pozbawione wolności wybierają możliwość napisania skargi do dyrektora zakładu karnego, w którym aktualnie przebywają (10 wskazań), z kolei rzadziej (3 wskazania) kierują skargi do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej oraz do Ministerstwa Sprawiedliwości, Prezydenta, Prokuratury, Policji, Sądu itp. (3 wskazania). Pojedynczy przypadek stanowi reakcja osadzonych w postaci poproszenia o pomoc bliską im osobę.

Tab. 12. Czynności podejmowane przez osadzonych – kadra więzienna

Czynności, jakie podejmują osadzeni najczęściej w razie naruszenia ich prywatności	N
Zwracają się do kadry więziennej z prośbą o interwencję (np. do strażników więziennych, wychowawcy, psychologa, terapeuty)	21
Piszą skargi do Dyrektora Zakładu Karnego, w którym aktualnie przebywają	10
Do tej pory nie spotkałem/am się z tego rodzaju sytuacją	4
Proszą o pomoc swojego pełnomocnika/adwokata/radcę prawnego	3
Piszą skargi do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej	3
Piszą skargi do Ministerstwa Sprawiedliwości, Prezydenta, Prokuratury, Policji, Sądu itp.	3
Piszą skargi do instytucji pozarządowej/fundacji pomagającej osobom osadzonym	2
Proszą o pomoc bliską im osobę	1
Razem	47

Źródło: opracowanie własne

7.1.7. Wpływ warunków panujących w zakładzie karnym na postrzeganie przez osoby pozbawione wolności prawa do prywatności w opinii kadry więziennej

Pracownicy kadry więziennej zostali zapytani na ile, w ich opinii, obecne warunki panujące w zakładzie karnym pozwalają pozbawionym wolności na zachowanie choćby minimum prywatności, tak aby czuli się z tym komfortowo, biorąc pod uwagę fakt, że pozbawienie wolności nie może się nie łączyć z określoną formą oddziaływania na prywatną przestrzeń. w dziewiętnastu przypadkach, badani stwierdzili, że warunki panujące w zakładzie karnym raczej pozwalają osadzonym na zachowanie choćby minimum prywatności, co daje im poczucie komfortu, zaś pięć osób dodaje, że warunki zdecydowanie na to pozwalają. Trudność z odpowiedzią na powyższe pytanie dotyczy 16 osób. w grupie badawczej pojawiają się również respondenci, którzy są zdania, że obecne warunki panujące w zakładzie karnym raczej nie pozwalają (5 osób) osadzonym na zachowanie choćby minimum prywatności lub nawet zdecydowanie nie pozwalają na zachowywanie prywatności oraz poczucie komfortu, który należy rozumieć jako stan rzeczy wynikający z tego, że choć doszło do pozbawienia wolności, to na tyle, na ile jest to możliwe, zapewnia się określoną formę prywatności, która dla części osadzonych wywoływać będzie uczucie komfortu (2 osoby).

Tab. 13. Obecne warunki w ZK a poczucie prywatności – kadra więzienna

Stopień, w jakim obecne warunki panujące w zakładzie karnym pozwalają osadzonym na zachowanie choćby minimum prywatności, tak aby czuli się z tym komfortowo.	N
Raczej pozwalają	19
Trudno powiedzieć	16
Raczej nie pozwalają	5
Zdecydowanie pozwalają	5
Zdecydowanie nie pozwalają	2
Razem	47

Źródło: opracowanie własne.

W warunkach polskiego więziennictwa standardy mieszkalne określają cele, które przeznaczone są zazwyczaj dla kilku osób, albowiem rzadkością są cele jednoosobowe. Minimalna powierzchnia, gwarantowana prawnie to 3m² na jednego pozbawionego wolności⁸⁷⁵. w celi znajduje się zazwyczaj kąpiel sanitarny z umywalką i ubikacją, rzadziej z prysznicem, bywa również, że ubikacja nie jest w żaden sposób oddzielona od reszty celi, co może wpływać na kwestię intymności oraz prywatności u osadzonych. w niektórych jednostkach penitencjarnych, gorąca woda wprawdzie jest dostępna, ale nie przez całą dobę. Kąpiel w postaci ciepłego prysznica, osoby pozbawione wolności mogą wziąć raz w tygodniu we wspólnej łaźni, co również nie sprzyja zachowaniu prywatności⁸⁷⁶.

W odniesieniu do standardów dotyczących wyposażenia celi zweryfikowano w jakim stopniu – zdaniem badanych – warunki mieszkaniowe zapewniają poczucie prywatności jej mieszkańcom, a zatem osadzonym. Przedstawiciele kadry więziennej uznają, że warunki mieszkaniowe raczej (20 wskazań) lub zdecydowanie (6 wskazań) pozwalają na zachowywanie poczucia prywatności osadzonych, 18 osób powstrzymało się od jednoznacznej odpowiedzi, wybierając odpowiedź „trudno powiedzieć”, zaś pogląd, że warunki mieszkaniowe raczej nie pozwalają na zachowanie poczucia prywatności osadzonym zadeklarowały trzy osoby.

Tab. 14. Warunki mieszkaniowe w celach a poczucie prywatności – kadra więzienna

Stopień, w jakim warunki mieszkaniowe w celach zapewniają poczucie prywatności jej mieszkańcom	N
Raczej pozwalają	20
Trudno powiedzieć	18
Zdecydowanie pozwalają	6
Raczej nie pozwalają	3
Razem	47

Źródło: opracowanie własne.

⁸⁷⁵ Art. 110 § 2 k.k.w.

⁸⁷⁶ <https://ideologia.pl/warunki-bytowe-w-polskich-wiezieniach> [dostęp: 18 listopada 2021 r.].

Biorąc pod uwagę dane statystyczne na 31 grudnia 2022 r. w jednostkach penitencjarnych przebywało łącznie 71 112 osób na przewidzianych 83 069 miejsc, z czego w oddziałach mieszkalnych przewidzianych było 80 418 miejsc, zaś zaludnionych było 69 487 (86,4 % zaludnienia), a w pozostałych oddziałach na 2 651 przewidzianych miejsc przebywało w nich 1 625 osób (61,3 % zaludnienia)⁸⁷⁷.

W literaturze przedmiotu można spotkać się z dość radykalnym stwierdzeniem, iż „przeludnienie więzienne jest złem”⁸⁷⁸. Wynika to z tego, że skoro osoby pozbawione wolności zmuszone są przebywać w jednostkach penitencjarnych zasadniczo bez możliwości ich opuszczenia nawet przez krótki czas (poza m. in. przepustkami), to w połączeniu z nadmiernym zagęszczeniem osób w jednej celi mieszkalnej, może to wywołać bardzo trudny do przezwyciężenia i jednocześnie chronicznie odczuwalny dyskomfort.

To dlatego można zgodzić się z prezentowanym przez A. Nawój – Śleszyński poglądem, że „przeludnienie więzienne jest początkiem zamkniętego kręgu, z którego nie ma wyjścia. z przeludnionego więzienia nie wychodzi człowiek lepszy, niż do niego wszedł”⁸⁷⁹. Przeludnienie zasadniczo może niweczyć wszelkie starania jakie są podejmowane w celu zagwarantowania osobom pozbawionym wolności choćby minimum prywatności.

Stąd odpowiedzi respondentów zatrudnionych w zakładach karnych na temat liczby osadzonych w celach, wydają się być szczególnie ciekawe w odniesieniu do zachowania poczucia prywatności pozbawionych wolności. Badani w większości nie mają wątpliwości, że liczba osadzonych w celach raczej pozwala im na zachowanie poczucia prywatności, albowiem taki pogląd prezentuje 23 respondentów, zaś postawę zdecydowaną („zdecydowanie pozwala”) przyjmuje sześć osób. Trzyście osób wstrzymuje się od udzielenia jednoznacznej odpowiedzi, wybierając z kafeterii odpowiedź „trudno powiedzieć”, natomiast pięciu badanych uważa, że liczba osadzonych w celach, raczej nie pozwala na zachowanie poczucia prywatności odbywającym karę pozbawienia wolności.

⁸⁷⁷ Roczna informacja statystyczna sporządzona w ramach Centralnego Zarządu Służby Więziennej, file:///C:/Users/Justyna/Downloads/pdf%20(6).pdf.

⁸⁷⁸ A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Wyd. UŁ, Łódź 2013, s. 418.

⁸⁷⁹ Ibidem.

Tab. 15. Liczba osadzonych w celach a poczucia prywatności osadzonych – kadra więzienna

Stopień, w jakim liczba osadzonych w celach, pozwala im na zachowanie poczucia prywatności	N
Raczej pozwalają	23
Trudno powiedzieć	13
Zdecydowanie pozwalają	6
Raczej nie pozwalają	5
Razem	47

Źródło: opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę najbardziej aktualne statystyki opublikowane na stronie internetowej Służby Więziennej (stan na dzień 31 grudnia 2022 r.), nie można obecnie stwierdzić stanu przeludnienia polskich jednostek penitencjarnych z uwagi na założone w kodeksie karnym wykonawczym kryterium 3 m² na jednego mieszkańca celi więziennej oraz poziom zaludnienia wynoszący 71 112 osadzonych na 80 418 dostępnych miejsc. Ponadto drugą stroną poruszanego zagadnienia jest rozważnie, czy mimo wszystko zachowanie wymaganej prawem powierzchni celi mieszkalnej spełnia – w odczuciu osób odbywających karę pozbawienia wolności – oczekiwania dotyczące własnej strefy komfortu, a zatem przestrzeni wolnej od nieakceptowanej obecności innych osób będących w jej pobliżu. Ważnym aspektem jest ponadto zweryfikowanie, czy w przypadku ewentualnego wystąpienia w zakładach karnych zjawiska tzw. „przeludnienia”, ograniczyłoby to istotnie możliwość zachowania przez osadzonych poczucia prywatności.

Tab. 16. Stopień przeludnienia– kadra więzienna

Stopień, w jakim zjawisko tzw. „przeludnienia” to zdecydowanie ograniczyłoby zachowanie przez osadzonych poczucia prywatności	N
Raczej ograniczyłoby	20
Zdecydowanie ograniczyłoby	15
Trudno powiedzieć	9

Raczej nie ograniczyliby	3
Razem	47

Źródło: opracowanie własne.

Respondenci wyrażają zdanie, że zjawisko tzw. „przeludnienia” zdecydowanie ograniczyliby zachowanie przez osadzonych poczucia prywatności (15 osób) lub raczej ograniczyliby (20 osób). Jedynie trzy osoby prezentuje pogląd przeciwny, uznając, że „przeludnienie” nie wpłynęłoby na poczucie prywatności osadzonych, z kolei 9 badanych uznało, że trudno im odpowiedzieć na to pytanie.

7.1.8. Wpływ codziennego harmonogramu dnia na odczuwanie przez osoby pozbawione wolności ograniczenia prawa do prywatności w opinii kadry więziennej

Przedstawiciele kadry więziennej zostali zapytani, czy według ich opinii, codzienny rozkład dnia oraz sposób wykonywania kary pozbawienia wolności powoduje u osadzonych poczucie naruszenia ich prywatności. Jedynie siedem osób zgodziło się z tym poglądem. Zweryfikowano zatem, co takiego może sprawiać, że codzienny rozkład dnia oraz sposób wykonywania kary pozbawienia wolności powoduje u osadzonych poczucie naruszenia ich prywatności. Najczęściej (8 przypadków) badani wskazują, że osadzonym często nie odpowiadają z góry ustalone godziny posiłków czy spoczynku nocnego oraz poranne pobudki, czy sposób wykorzystania możliwości spędzania wolnego czasu. Ponadto duży dyskomfort niesie ze sobą fakt, że wszystkie czynności odbywają się wspólnie w celi (6 wskazań), począwszy od jedzenia, spania, spędzania wolnego czasu, a nawet wykonywania toalety i czynności fizjologicznych. Osadzeni przebywają wciąż z tymi samymi osobami, a ich życie podlega ciągłej obserwacji. Pozbawionym wolności często nie odpowiada także brak możliwości swobodnego decydowania o swoim losie (6 wskazań), konieczność konsultowania każdego działania z kadrą więzienną, czy uzyskiwania specjalnego zezwolenia na różne czynności. Osoby pozbawione wolności nie mają prawa decydowania o zaplanowaniu swojego dnia, wobec czego muszą godzić pracę bądź zajęcia, w których biorą udział, z codziennymi więziennymi zwyczajami i obowiązkami (5 wskazań), a to też nie służy poczuciu zachowania prawa do prywatności. w opinii kadry więziennej, negatywny wpływ na poczucie respektowania prawa do prywatności może też mieć brak możliwości wyjścia

poza celę do miejsca, w którym mogliby być w samotności i odpocząć od obecności innych ludzi (4 wskazania).

Tab. 17. Rozkład dnia a naruszenie poczucia prywatności – kadra więzienna

Powody, dla których codzienny rozkład dnia powoduje u osadzonych naruszenie poczucia prywatności.	N ⁸⁸⁰
Osadzonym często nie odpowiadają z góry ustalone godziny posiłków, spoczynku nocnego, wstawania, korzystania z możliwości spędzania wolnego czasu	8
Osadzeni odczuwają duży dyskomfort związany z tym, że wszystkie czynności odbywają się w celi (jedzenie, spanie, toaleta, czynności fizjologiczne, spędzanie wolnego czasu, przebywanie wciąż z tymi samymi osobami)	6
Osadzonym często nie odpowiada brak możliwości swobodnego decydowania o swoim losie oraz to, że każdą sprawę muszą konsultować z kadrą więzienną lub uzyskiwać specjalne zezwolenie	6
Osadzonym często nie odpowiada sposób godzenia pracy/zajęć, w których biorą udział, z codziennymi więziennymi zwyczajami i obowiązkami	5
Osadzonym może doskwierać brak możliwości wyjścia poza celę do miejsca, w którym mogliby być w samotności i odpocząć od obecności innych ludzi	4
Razem	29

Źródło: opracowanie własne.

7.1.9. Wartość zachowania prawa do prywatności osób pozbawionych wolności w opinii kadry więziennej

Naruszenie prawa do prywatności może mieć charakter indywidualny, w zależności od osobowości bądź stopnia wrażliwości danego osadzonego, zaś jej

⁸⁸⁰ j.w.

podstawą mogą być różne sytuacje społeczne czy też relacje z innymi osadzonymi. z perspektywy pełnienia roli zawodowej w jednostce penitencjarnej oraz pracy z pozbawionymi wolności, istotne jest, aby poznać, które z sytuacji mogą w największym stopniu powodować naruszenie prywatności osadzonych z perspektywy kadry więziennej. Najczęściej wskazywanymi sytuacjami jest wyśmiewanie lub rozpowiadanie przez kadrę więzienną problemów, obaw czy lęków osadzonych innym osobom (11 wskazań) oraz publiczne wypowiadanie się przez kadrę więzienną na temat intymnych lub krępujących dla osadzonych spraw (11 wskazań), jak również naruszanie przestrzeni prywatnej jednych osadzonych przez innych osadzonych (11 wskazań). Publiczne komentowanie przez kadrę więzienną przewinień lub zachowań osadzonych (7 wskazań) oraz publiczne komentowanie przez kadrę więzienną wyglądu osadzonych lub stanu ich zdrowia, to kolejne dwie sytuacje, które według kadry więziennej, mogą powodować naruszenie prywatności osadzonych.

Tab.18. Sytuacje naruszające prywatność osadzonych – kadra więzienna

Sytuacje naruszające prywatność osadzonych	N
Wyśmiewanie lub rozpowiadanie przez kadrę więzienną problemów/obaw/lęków osadzonych innym osobom	11
Publiczne wypowiadanie się przez kadrę więzienną na temat intymnych/krępujących dla osadzonych spraw	11
Naruszanie przestrzeni prywatnej jednych osadzonych przez innych osadzonych	11
Publiczne komentowanie przez kadrę więzienną przewinień lub zachowań osadzonych	7
Publiczne komentowanie przez kadrę więzienną wyglądu/stanu zdrowia osadzonych	7
Razem	47

Źródło: opracowanie własne.

W opinii pracowników kadry więziennej, w 28 przypadkach ważne jest zachowanie dla osadzonych poczucia prywatności w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności, choć dla 19 osób nie ma to znaczenia i wyrażają one przeciwny pogląd, że poczucie prywatności nie liczy się dla osadzonych. Obie grupy respondentów

zostały dopytane o uzasadnienie swojej postawy. Badani, którzy uznają dużą rolę poczucia zachowania przez osadzonych prywatności w trakcie odbywania przez nich kary pozbawienia wolności, wychodzą z założenia, że to jest ważne dla poczucia odrobiny wolności przez osadzonych (17 wskazań). Respondenci (16 przypadków) wychodzą z założenia, że osadzeni też mają kwestie lub tematy, z którymi niektórzy osadzeni nie chcą się dzielić z nikim innym i powinno to zostać im zagwarantowane. Ponadto, wskazują także pogląd „filozoficzny” stanowiący o tym (10 osób), że prywatność jest jednym z praw każdego człowieka, lub że po prostu, nawet osoby skazane na pozbawienie wolności powinny mieć prawo do prywatności (6 osób).

Tab. 19. Powody, dla których ważne jest zachowanie przez osadzonych prywatności – kadra więzienna

Powody, dla których ważne jest zachowanie przez osadzonych prywatności	N ⁸⁸¹
Ponieważ daje im to poczucie odrobiny wolności	17
Ponieważ są kwestie lub tematy, z którymi niektórzy osadzeni nie chcą się dzielić z nikim innym	16
Ponieważ prywatność jest jednym z praw każdego człowieka	10
Ponieważ posiadanie prywatności pozwala zachować osadzonym minimum godności	9
Ponieważ uważam, że nawet osoby skazane powinny mieć prawo do prywatności	6
Razem	58

Źródło: opracowanie własne.

Analogicznie zweryfikowano, co stoi za opinią części kadry więziennej, iż zachowanie prywatności przez osadzonych w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności nie jest istotnym elementem. Głównymi powodami, które są wymieniane to specyfika funkcjonowania jednostki penitencjarnej. Respondenci twierdzą, że w zakładzie karnym i tak nie ma miejsca na jakąkolwiek prywatność (9 wskazań) i jest ona możliwa

⁸⁸¹ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

wyłącznie poza nim (9 wskazań). Część badanych odnosi poczucie prywatności do innych wartości, twierdząc, że osadzeni cenią sobie o wiele bardziej inne wartości niż prywatność, a zatem zdrowie, godność czy sumienie, zaś przede wszystkim wolność. Ostatnia grupa wypowiedzi nawiązuje do przekonania, że pozbawieni wolności przywykli do stałego ingerowania w ich prywatność (7 wskazań) oraz że prywatność w zakładzie karnym nie ma dla nich większego znaczenia (5 wskazań).

Tab. 20. Powody, dla których nie jest ważne zachowanie przez osadzonych prywatności – kadra więzienna

Powody, dla których nie jest ważne zachowanie prywatności przez osadzonych	N ⁸⁸²
Ponieważ w zakładzie karnym i tak nie ma miejsca na jakąkolwiek prywatność	9
Ponieważ prywatność można mieć wyłącznie poza zakładem karnym	9
Ponieważ osadzeni cenią sobie o wiele bardziej inne wartości niż prywatność (np. zdrowie, godność, sumienie, wolność)	8
Ponieważ osadzeni przywykli do stałego ingerowania w ich prywatność	7
Ponieważ widzę, że prywatność nie ma dla osadzonych większego znaczenia	5
Razem	38

Źródło: opracowanie własne.

Wszystkim respondentom, niezależnie od ich opinii na temat poczucia prawa do prywatności, zadano pytanie o naruszenie prywatności osadzonych w zakładzie karnym w indywidualnym doświadczeniu zawodowym. Innymi słowy, czy kiedykolwiek spotkali się z taką sytuacją, pracując w zakładzie karnym, w którym odbywają służbę. Odpowiedź twierdzącą uzyskano w czterech przypadkach, pozostali badani (43 osoby) zadeklarowali, że nie spotkali się z naruszeniem prawa do prywatności osadzonych. Poglębiona analiza wskazuje, że wszystkich zaobserwowanych przypadków naruszenia prawa do prywatności, w grupie czterech przedstawicieli kadry więziennej było 34, co oznacza, że każdy respondent spotkał się średnio z 8,5 przypadkami naruszenia prawa do

⁸⁸² j.w.

prywatności w różnym wymiarze. Najczęściej spotykanym przypadkiem naruszenia prawa do prywatności (7 przypadków) było brak wydania zgody pozbawionemu wolności na zatrzymanie w celi rzeczy szczególnie dla niego ważnej np.: sentymentalnej pamiątki. Przeprowadzenie badań lekarskich w obecności innych osób, które nie były upoważnione, np. inni osadzeni, dotyczyło 6 przypadków, podobnie jak rozprowadzanie informacji na temat osadzonego przez innych osadzonych. Kolejną sytuacją naruszenia prawa do prywatności osoby pozbawionej wolności było rozprowadzanie informacji na temat osadzonego przez kadrę więzienną (4 przypadki). Po trzy wskazania uzyskały: nie zezwolenie osadzonemu na uprawianie kultu religijnego oraz celowe podsłuchiwanie treści rozmowy telefonicznej osadzonego przez osoby postronne (np. inni osadzeni, strażnicy więzienni). Natomiast dwa przypadki dotyczyły braku zezwolenia osadzonemu na noszenie własnej odzieży lub zakwestionowanie jego wyglądu oraz brak pozwolenia osadzonemu na wyrażanie własnych opinii, czy prezentowanie własnego swojego zdania. Pojedynczym przypadkiem było utrudnianie skontaktowania się pozbawionego wolności z osobami dla niego bliskimi lub uzyskania na ich temat informacji.

Tab. 21. Przypadek naruszenia prywatności osadzonych – kadra więzienna

Rozwiązania w przypadku naruszenia prawa do poczucia prywatności	N ⁸⁸³
Gwarancja, że powierzone kadrze więziennej przez osadzonych informacje nigdy nie zostaną ujawnione osobom trzecim, poza sytuacjami związanymi z zagrożeniem życia i zdrowia	15
Możliwość przebywania przez osadzonych w celi tylko z jedną współosadzoną osobą	13
Możliwość większego decydowania przez osadzonych o sposobie spędzania czasu, w tym o porach spoczynku	9
Możliwość odbywania przez osadzonych widzeń z bliską osobą w anonimowym pomieszczeniu, w tym możliwość odbywania kontaktów fizycznych	8
Możliwość wydzielenia w celi strefy odrębnej od innych osadzonych, np. poprzez oddzielenie jej parawanem lub ścianką	7

⁸⁸³ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości (N = 47) tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

Możliwość poufnego skontaktowania się w ważnych dla osadzonych kwestiach z osobami spoza kadry więziennej, np. w psychologiem, lekarzem, osobą duchowną	6
Codzienna 30 lub 60-minutowa możliwość pobycia przez osadzonych w samotności	6
Możliwość rozwijania przez osadzonych hobby (tego, które jest możliwe w warunkach pozbawienia wolności) w wydzielonym pomieszczeniu lub w specjalnie wyodrębnionych warunkach, np. majsterkowanie, rękodzieło, hodowla zwierząt lub roślin	6
Możliwość posiadania przez osadzonego zamykanego na kluczyk schowka/szafki w odrębnym od celi pomieszczeniu w celu przechowywanie ważnych rzeczy	3
Możliwość zakupu, np. raz w miesiącu przy pomocy nadzorowanego Internetu, ulubionych przez osadzonego produktów (np. żywność, ubrania, kosmetyki, książki itp.)	1
Razem	74

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku naruszenia prawa do prywatności, ważne jest, aby poszukiwać rozwiązań w podobnych przypadkach. Stąd zapytano wszystkich badanych o pomysły na wprowadzenie rozwiązań, które przyczyniłyby się do zwiększenia poczucia przez osadzonych prawa do prywatności. Ważnym postulatem jest zachowanie pewnej zasady poufności względem informacji uzyskiwanych od osadzonych (15 wskazań) bądź możliwość ograniczenia ilości osób zamieszkujących jedną celę. w opinii kadry więziennej ważne jest, aby osadzony miał możliwość większego decydowania o sposobie spędzania czasu np. o porach spoczynku (9 wskazań). Widzenia z bliskimi osobami mogłyby odbywać się w anonimowym pomieszczeniu, gdzie byłaby możliwość odbywania kontaktów fizycznych (8 wskazań). Innym rozwiązaniem wskazywanym przez badanych jest możliwość poufnego skontaktowania się w ważnych dla osadzonych kwestiach z osobami spoza kadry więziennej, np. w psychologiem, lekarzem, osobą duchowną, możliwość rozwijania własnego hobby czy przebywania przez krótką część dnia (np. 30 min.) w odizolowanym miejscu w samotności (po 6 wskazań). Szczegółowy rozkład pomysłów i proponowanych rozwiązań zawiera poniższa tabela.

Tab. 22. Rozwiązania w przypadku naruszenia prawa do poczucia prywatności – kadra więzienna

Rozwiązania w przypadku naruszenia prawa do poczucia prywatności	N ⁸⁸⁴
Gwarancja, że powierzone kadrze więziennej przez osadzonych informacje nigdy nie zostaną ujawnione osobom trzecim, poza sytuacjami związanymi z zagrożeniem życia i zdrowia	15
Możliwość przebywania przez osadzonych w celi tylko z jedną współosadzoną osobą	13
Możliwość większego decydowania przez osadzonych o sposobie spędzania czasu, w tym o porach spoczynku	9
Możliwość odbywania przez osadzonych widzeń z bliską osobą w anonimowym pomieszczeniu, w tym możliwość odbywania kontaktów fizycznych	8
Możliwość wydzielenia w celi strefy odrębnej od innych osadzonych, np. poprzez oddzielenie jej parawanem lub ścianką	7
Możliwość poufnego skontaktowania się w ważnych dla osadzonych kwestiach z osobami spoza kadry więziennej, np. w psychologiem, lekarzem, osobą duchowną	6
Codzienna 30 lub 60-minutowa możliwość pobycia przez osadzonych w samotności	6
Możliwość rozwijania przez osadzonych hobby (tego, które jest możliwe w warunkach pozbawienia wolności) w wydzielonym pomieszczeniu lub w specjalnie wyodrębnionych warunkach, np. majsterkowanie, rękodzieło, hodowla zwierząt lub roślin	6
Możliwość posiadania przez osadzonego zamykanego na kluczyk schowka/szafki w odrębnym od celi pomieszczeniu w celu przechowywanie ważnych rzeczy	3
Możliwość zakupienia, np. raz w miesiącu przy pomocy nadzorowanego Internetu, ulubionych przez osadzonego produktów (np. żywność, ubrania, kosmetyki, książki itp.)	1

⁸⁸⁴ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości (N = 47) tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

Razem	74
-------	----

Zródło: opracowanie własne.

7.1.10. Prawo do poszanowania prywatności osób pozbawionych wolności względem innych osadzonych w opinii kadry więziennej

Weryfikacja kwestii poszanowania prawa do prywatności osób pozbawionych wolności powinna odbywać się na wszystkich poziomach, zarówno w kierunku od strony kadry więziennej do osadzonego, jak i jednych osadzonych do drugih. Zbadano w jakich zachowaniach osadzonych powinno wyrażać się okazywanie szacunku dla prywatności drugih osadzonych. Przedstawiciele kadry więziennej biorący udział w badaniu uważają, że przede wszystkim powinno to dotyczyć (25 wskazań) poszanowania przez jednych osadzonych, tego co chcą robić w celi inni osadzeni. Odnosi się to do takich zachowań, jak: nieingerowanie w to, że inny osadzony chce dłużej pospać, wykonać ćwiczenia fizyczne, poczytać książkę, a nawet mieć potrzebę posiedzenia w ciszy i nie odzywiania się przez dłuższy czas. Podkreślane jest również, że osadzeni nie powinni dotykać rzeczy innych osadzonych (25 wskazań). Ponadto więźniowie powinni szanować swoje wzajemne i zarazem odmienne poglądy (23 wskazania) oraz zachowywać w poufności informacje, z których zwierzył się jeden osadzony drugiemu osadzonemu (15 wskazań) oraz nie przekazywać ich innym osadzonym lub konstruować z tego plotek.

Tab. 23. Poszanowane prywatności osadzonych wobec innych osadzonych – kadra więzienna

Poszanowane prywatności osadzonych wobec innych osadzonych	N ⁸⁸⁵
Niedotykanie rzeczy jednych osadzonych przez innych osadzonych	25
Poszanowanie przez jednych osadzonych tego, co chcą robić w celi inni osadzeni (np. nieingerowanie w to, że inny osadzony chce pospać, wykonać ćwiczenia fizyczne, poczytać książkę, sporządzić notatki, nie odzywać się przez dłuższy czas itp.)	25
Poszanowanie przez jednych osadzonych poglądów wyrażanych przez innych osadzonych	23

⁸⁸⁵ j.w

Zachowanie w poufności informacji, z których się zwierzył się jeden osadzony drugiemu osadzonemu	15
Razem	88

Źródło: opracowanie własne.

Badani wyrażają również pogląd, że osadzeni względem siebie okazują szacunek do prywatności, jedynie 4 osoby nie zgadzają się z tym zdaniem, a 5 nie potrafi odnieść się do tej kwestii.

Ostatnie analizowane pytanie miało charakter otwarty, tj. każdy respondent mógł napisać swoją własną opinie, dodać komentarz związany z tematem poszanowaniem prawa do prywatności. Wśród luźnych wypowiedzi badanych, odnajdujemy głównie pesymistyczne refleksje, bądź nawet wypowiedzi nacechowane komunikacją „przemocową”. w grupie tych pierwszych znajdują się komentarze następującego rodzaju: „poszanowanie prawa do prywatności to fikcja w polskim systemie”, „to jedynie bajka – w ogóle w Polsce resocjalizacja jest bajką (w sensie, że resocjalizacja nie istnieje – przyp. autor) ”, „to jest niemożliwe w sytuacji takiej organizacji kary pozbawienia wolności”. z kolei, w tych drugich spotykamy się z określaniem „badania tego typu to bzdura, bo zachowanie prawa do prywatności w warunkach izolacji jest niezgodne z przepisami!”, czy „stawiane w ankiecie pytania są nieadekwatne do realiów izolacji penitencjarnej, w zakładach karnych przebywają niebezpieczni ludzie, którzy krzywdzą innych, oni nie mają prawa do prywatności, taka jaka jest, jest wystarczająca albo nawet za duża, nie ma potrzeby zmiany na lepsze!”, „bandyci i niebezpieczni ludzie nie mają prawa do prywatności!”. Prawo do prywatności pozbawionego wolności wynika zarówno z gwarancji prawnych, jak również odnosi się do ogólnej humanitarnej postawy jednego człowieka wobec drugiego człowieka, stąd wskazane powyżej komentarze przedstawicieli kadry więziennej mogą przepełniać melancholią oraz poczuciem istnienia całkowitego braku akceptacji dla zachowania przez pozbawionych wolności choćby minimum tego co niezwykle drogie każdemu człowiekowi niezależnie od położenia, w którym się znajduje.

7.1.11. Charakterystyka populacji badawczej – grupa recydywistów

Jak zostało wspomniane w badaniach ilościowych, w grupie recydywistów udział wzięło 177 osób, zaś badania przeprowadzono w trzech jednostkach penitencjarnych na

terenie województwa łódzkiego, w których przebywają więźniowie recydywiści⁸⁸⁶. w pierwszym zakładzie karnym w badaniach wzięło udział 49 osób, w drugim 97 osób, zaś w areszcie śledczym 31 osób⁸⁸⁷. Wszyscy respondenci to mężczyźni.

Tab. 24. Rozkład zbiorowości według zakładu karnego

Zakład 1	Zakład 2	AŚ	Ogółem
49	97	31	177

Źródło: opracowanie własne.

Pozbawieni wolności, którzy wzięli udział w badaniu znajdują się w kategorii wiekowej od osiemnastego do sześćdziesiątego roku życia. Dominującą część stanowią respondenci w grupach wiekowych w tzw. średnim wieku, zaś biorąc pod uwagę przynależność pokoleniową, to z pokolenia „Y” – 29,9% to osoby w wieku od 37 do 42 lat, a 22,6% to respondenci w wieku od 31 do 36 lat. w wieku od 25 do 30 lat jest 15,8% badanych, 9,6% charakteryzuje się wiekiem od 41 do 45 lat, natomiast niewiele mniejszą grupę, tj. 8,5%, stanowią więźniowie w wieku od 21 do 25 lat, zaś w wieku od 55 do 60 lat jest 5,1% osób. Najmniejszą reprezentację wiekową stanowią osoby najstarsze w zbiorowości badanej od 49 do 54 lat i jest ich 4,5% oraz najmłodsi w wieku od 18 do 20 lat, liczący 4,0% badanej zbiorowości.

Tab. 25. Wiek – pozbawieni wolności

Wiek	N	%
Od 37 do 42 lat	53	29.9
Od 31 do 36 lat	40	22.6
Od 25 do 30 lat	28	15.8

⁸⁸⁶ w rezultacie procesu badawczego otrzymano 200 ankiet w tej kategorii zbiorowości badawczej, we wstępnym opracowaniu materiału badawczego do dalszej analizy zakwalifikowano 177. Wstępna analiza materiału badawczego ujawniła nieprawidłowości w wypełnieniu ankiet, mimo przeszkolenia osób – reprezentantów jednostek penitencjarnych w przekazaniu instrukcji oraz szczegółowej instrukcji umieszczonej w narzędziach badawczych. Sytuacje nieprawidłowości są naturalnym elementem procesu badawczego. w przypadku niniejszej zbiorowości, nieprawidłowości dotyczyły niekompletnego wypełnienia ankiet – respondenci odpowiadali na 3, 4 pytania, pozostawiając resztę bez odpowiedzi.

⁸⁸⁷ Wielkość zbiorowości badanej jest równa N=177 osób, w związku z tym spełnia ona wymogi badań statystycznych przy prezentowaniu rozkładów brzegowych do posługiwania się oprócz liczbami rzeczywistymi również procentami.

Od 41 do 45 lat	17	9.6
Od 21 do 25 lat	15	8.5
Od 55 do 60 lat	9	5.1
Od 49 do 54 lat	8	4.5
Od 18 do 20 lat	7	4.0
Razem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku wykształcenia, możemy mówić o stosunkowo dużym zróżnicowaniu tej zmiennej, poczynając od wykształcenia podstawowego, a skończywszy na stopniu doktora. Najwięcej respondentów – 29,4% legitymuje się wykształceniem podstawowym (niepełnym podstawowym 3,4%) i zasadniczym zawodowym 26,6% (w przypadku 6,2% to niepełne zawodowe). Gimnazjum zakończyło 10,2% (naukę w nim przerwało 2,3% osób posiadając aktualnie niepełne gimnazjalne), z kolei szkołę średnią z maturą ukończyło 9,9%, natomiast bez matury jest 5% badanych. Wyższy poziom wykształcenia posiada niewielki odsetek więźniów, tj. w przypadku niepełnego wyższego (przerwane studia) odnajdujemy 5,1% respondentów, a wykształcenie wyższe inżynierskie deklaruje 1,1%. Natomiast, wyższe magisterskie charakteryzuje 0,6% badanych, tak samo jak wyższe doktorskie (0,6%). Poziom wykształcenia został skonfrontowany z wiekiem. w systemie edukacji na przestrzeni ostatnich 30 lat zachodziło wiele przemian, a dostęp do edukacji był zmienny, jednak w przypadku badanej zbiorowości nie zachodzą korelacje między wiekiem, a poziomem wykształcenia.

Tab. 26. Wykształcenie – pozbawieni wolności

Wykształcenie	N	%
Podstawowe	52	29.4
Zasadnicze zawodowe	47	26.6
Gimnazjalne	18	10.2
Średnie	16	9.0
Niepełne zawodowe	11	6.2
Niepełne średnie	10	5.6

Niepełne wyższe/przerwane studia	9	5.1
Niepełne podstawowe	6	3.4
Niepełne gimnazjalne	4	2.3
Wyższe inżynierskie	2	1.1
Wyższe magisterskie	1	0.6
Wyższe doktorskie	1	0.6
Razem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

Badani uwzględnieni w próbie to osoby zamieszkujące przede wszystkim miasto powyżej 500 tys. – 36,1%, miasto do 50 tys. wskazuje 27,7%, zaś miasto do 100 tys. wybrało 14,5% więźniów. w największych, pod względem ilości mieszkańców (miasto do 500 tys.) miejscowościach, mieszkali badani ujęci w 9,6%, a w najmniejszych, czyli na terenach wiejskich 8,5%.

Tab. 27. Miejsce zamieszkania – pozbawieni wolności

Miejsce zamieszkania	N	%
Miasto powyżej 500 tys.	64	36.1
Miasto do 50 tys.	49	27.7
Miasto do 100 tys.	32	14.5
Miasto do 500 tys.	17	9.6
Wieś	15	8.5
Razem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

Pozbawieni wolności biorący udział w badaniu zostali poproszeni o wskazanie zawodu, jaki wykonywali, zanim zostali osadzeni w zakładzie karnym. Dominująca część respondentów udzieliła informacji, że wykonywany zawód związany był z branżą budowlaną i remontową – 53,1% (w tym budowlaniec, brukarz, glazurnik, remontowiec, malarz, murarz, itp.). Branżę gastronomiczną reprezentuje 7,3% osób, wśród których odnajdujemy kucharzy, piekarzy, pracowników kuchni, jak również cukierników.

w przypadku 4% odbywających karę mamy do czynienia (po równo) z zawodem magazyniera oraz prowadzeniem własnej działalności gospodarczej. Zawody związane z motoryzacją wykonywało po równo 3,4% respondentów, którzy wskazali mechanika samochodowego oraz kierowcę. Pracownikami produkcji było 3,4%, pracownikami ochrony 2,3%, zaś ogrodnikiem 1,7%. Zawodem wyróżniającym się na tle zawodów tzw. „fizycznych” jest zawód księgowego – 2,3%. Pojedyncze zawody (0,6%), jakie zostały zadeklarowane przez recydywistów biorących udział w badaniu, to sprzedawca, sanitariusz, kelner, fryzjer i agent ubezpieczeniowy. Część badanych nigdy nie pracowała (6,8%), a zanim trafiła do zakładu karnego jeszcze się uczyła (2,3%). Podobnie jak w przypadku edukacji, między wiekiem, wykształceniem a zawodem nie stwierdzono zależności istotnych statystycznie.

Tab. 28. Zawód – pozbawieni wolności

Zawód	N	%
Branża budowlana (budowlaniec, brukarz, glazurnik, remontowiec)	94	53.1
Kucharz, piekarz, pracownik kuchni	13	7.3
Nigdy nie pracowałem	12	6.8
Magazynier	7	4.0
Własna działalność	7	4.0
Mechanik samochodowy	6	3.4
Kierowca	6	3.4
Pracownik produkcji	6	3.4
Księgowy	4	2.3
Pracownik ochrony	4	2.3
Jeszcze się uczyłem	4	2.3
Ogrodnik	3	1.7
Pracz	3	1.7
Elektryk	3	1.7
Sprzedawca	1	0.6
Sanitariusz	1	0.6
Kelner	1	0.6

Fryzjer	1	0.6
Agent ubezpieczeniowy	1	0.6
Razem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

Zmienna odnosząca się do stanu cywilnego jest standardową cechą charakteryzującą zbiorowość badaną pod względem demograficzno-strukturalnym. Żaden z respondentów nie jest w związku małżeńskim, natomiast 34,5% są w związku partnerskim (konkubincie), rozwiedzionych jest 18,1%, a w separacji znajduje się 11,3% badanych. Wśród wszystkich osób biorących udział w badaniu znajduje się 27,1% singli, zaś 9,0% to wdowcy.

Tab. 29. Stan cywilny – pozbawieni wolności

Stan cywilny	N	%
Związek partnerski / konkubinat	61	34.5
Singiel/ singielka	48	27.1
Rozwiedziona/rozwiedziony	32	18.1
Separowana/separowany	20	11.3
Wdowa/wdowiec	16	9.0
Razem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

Niezależnie od aktualnego stanu cywilnego, badani mogą posiadać dzieci, zatem ten aspekt ich życia prywatnego został zweryfikowany. Wśród respondentów 24,9% wskazało, że nie posiada dzieci i są to osoby, które określiły siebie jako single. Wśród badanych najpopularniejsze jest posiadanie jednego dziecka – 26,0%, dwoje dzieci posiada 24,% więźniów, zaś troje 15,8%. Ojcami dla czwórki dzieci jest 5,1% osadzonych mężczyzn, a rodzinę z pięciorgiem (lub więcej) potomków deklaruje 3,9% badanych.

Tab. 30. Ilość dzieci – pozbawieni wolności

Ilość dzieci	N	%
Jedno	46	26.0
Nie mam dzieci	44	24.9
Dwójkę	43	24.3
Trójkę	28	15.8
Czworo	9	5.1
Więcej niż pięcioro	3	1.7
Pięcioro	4	2.2
Razem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

Oprócz sytuacji osobistej i rodzinnej, opisu cech demograficznych, ważne jest zweryfikowanie, jaką sytuacją ekonomiczną charakteryzowali się więźniowie przed osadzeniem. Dla większości badanych głównym źródłem utrzymania była „praca na czarno” (27,7%), zatrudnienie na umowę o pracę posiadało 27,1%, a zatrudnienie na umowę-zlecenie lub umowę o dzieło 13,6%. Choć podczas wskazywania zawodu, tylko 4,0% badanych przyznało się do wykonywania zawodu „właściciel własnej działalności gospodarczej”, to w przypadku wskazania źródeł utrzymania 11,9% podało tę formę zarobkowania. w pracach sezonowych lub dorywczych udział brało 10,2%. Część respondentów znajduje się na utrzymaniu rodziny (2,8%) lub partnera (2,8%). Natomiast ze świadczeń środków pomocy społecznej korzysta 2,3%, a z renty i emerytury 1,7% badanych.

Tab. 31. Źródło ostatniego utrzymania przed osadzeniem w ZK/AŚ – pozbawieni wolności

Źródło ostatniego utrzymania przed osadzeniem w ZK/AŚ	N	%
Praca na „czarno”	49	27.7
Zatrudnienie na umowę o pracę	48	27.1
Zatrudnienie na umowę zlecenie/umowę o dzieło	24	13.6
Własna działalność gospodarcza	21	11.9

Praca dorywcza/sezonowa	18	10.2
Na utrzymaniu rodziny	5	2.8
Utrzymanie ze środków pomocy społecznej	4	2.3
Renta/emerytura	3	1.7
Na utrzymaniu partnera	5	2.8
Ogółem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

Wśród charakterystyki badanej zbiorowości znalazła się również zmienna odnosząca się do uzależnień. w przypadku osób pozbawionych wolności stosunkowo często mamy do czynienia z uzależnieniami. Znajdują się oni wówczas na specjalnych oddziałach zakładów karnych i mają możliwość odbycia terapii. Terapia w dużym stopniu może wpłynąć na ich postawę życiową oraz postawę wobec odbywania kary pozbawienia wolności, jak również może zweryfikować podejście do wolności jako uniwersalnej wartości, w tym prawa do prywatności, Może ponadto wpłynąć na przemianę osobistą. Pośród wszystkich badanych 13,9% zadeklarowało, iż nie ma uzależnień. Najwięcej badanych (46,0%) wskazuje palenie papierosów jako główne uzależnienie. Na drugim miejscu (20,2%) wśród psychoaktywnych substancji uzależniających są narkotyki i/lub dopalacze. Alkoholizm, czyli uzależnienie od alkoholu, znajduje się na trzecim miejscu – 17,3% badanych przyznaje się do tego nałogu.

W przypadku uzależnień mamy do czynienia z jego dwoma rodzajami. Pierwsze to uzależnienie związane z przyjmowaniem substancji psychoaktywnych jak alkohol, marihuana, LSD oraz dopalacze, które są chemicznymi odpowiednikami różnych kombinacji substancji psychoaktywnych. Drugi typ uzależnień to tzw. uzależnienia behawioralne, gdzie podstawą do uzależnienia staje się określone działanie lub wykonywanie czynności. w tym przypadku, więźniowie wskazywali hazard lub grę na automatach (1,4%) oraz grę w gry komputerowe, uzależnienie od Internetu, a nawet od seksu (1 osoba), które zostały ujęte w jedną kategorię, mianowicie „inne uzależnienia” (1,1%).

Tab. 32. Uzależnienia – pozbawieni wolności

Uzależnienia ⁸⁸⁸	N	%
Nikotyna	162	46.0
Narkotyki/dopalacze	71	20.2
Alkohol	61	17.3
Nie mam uzależnień	49	13.9
Hazard/ automaty	5	1.4
Inne uzależnienie	4	1.1
Razem	352	100

Źródło: opracowanie własne.

W związku z analizą uzależnień u respondentów, zweryfikowano jak wielu z nich podlega leczeniu lub zamierza się leczyć w poradni, u psychologa, u lekarza psychiatry itp. 62,1% twierdzi, że nie leczy się, ponieważ nie są osobami uzależnionymi, 22,6% podejmuje leczenie w ramach procesu terapeutycznego dotyczącego kwestii uzależnienia, a 13,0% przyznało się, że nie podejmuje leczenia, pomimo iż są uzależnieni od substancji psychoaktywnych jak alkohol lub narkotyki. Spośród badanych, 2,3% badanych dopiero zamierza podjąć terapię uzależnień. w przypadku zaprezentowanych rozkładów odpowiedzi, interesujące jest, że osadzeni z jednej strony przyznają się do nadużywania alkoholu (17,3%), z drugiej nie widzą potrzeby podejmowania leczenia w tym zakresie. Potwierdza to społeczne przekonanie dotyczące niskiego poziomu wiedzy na temat uzależnień w polskim społeczeństwie, jak również ma to swoje podłoże w akceptacji spożywania dużej ilości alkoholu i braku konieczności podejmowania leczenia.

7.1.11.1. Charakterystyka badanej zbiorowości pod kątem zmiennych penitencjarnych

Charakterystykę badanej zbiorowości pod względem zmiennych penitencjarnych rozpoczyna prezentacja rozkładu zmiennej związanej z ilością odbytych kar bezwzględnego pozbawienia wolności. Jedną karę pozbawienia wolności odbyło 5,6% osadzonych. Prawie połowa badanych (47,5%) przyznaje się do odbycia dwóch kar

⁸⁸⁸ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości N = 177, tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

pozbawienia wolności, natomiast 24,9% osadzonych wymienia trzy kary pozbawienia wolności. Na trzecim miejscu pod względem ilości odbytych kar, w tym przypadku czterech znajduje się 12,4% badanych. Pięć kar pozbawienia wolności dotyczy 5,1% osób, zaś sześć kar to udział 2,8% respondentów, z kolei siedem to 1,1%. Największą ilością kar (dwanaście) charakteryzuje się 0,6% badanych, co oznacza jedną osobę.

Tab. 33. Ilość odbytych kar – osadzeni

Ilość odbytych kar	N	%
Odbyłem dwie kary pozbawienia wolności	84	47.5
Odbyłem trzy kary pozbawienia wolności	44	24.9
Odbyłem cztery kary pozbawienia wolności	22	12.4
Odbyłem jedną karę pozbawienia wolności	10	5.6
Odbyłem pięć kar pozbawienia wolności	9	5.1
Odbyłem sześć kar pozbawienia wolności	5	2.8
Odbyłem siedem kar pozbawienia wolności	2	1.1
Odbyłem dwanaście kar pozbawienia wolności	1	0.6
Razem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

Na gruncie prawa karnego wykonawczego, zgodnie z art. 69, wyróżnia się cztery rodzaje zakładów karnych: dla młodocianych, dla odbywających karę po raz pierwszy, dla recydywistów oraz dla odbywających karę aresztu wojskowego.

W zakładach karnych dla recydywistów penitencjarnych (zgodnie z art. 86 § k.k.w.) umieszcza się dorosłych skazanych za przestępstwo umyślne na karę pozbawienia wolności lub zastępczą karę pozbawienia wolności oraz ukaranych za wykroczenia umyślne karą aresztu lub zastępczą karą aresztu, którzy uprzednio już odbywali takie kary lub karę aresztu wojskowego za umyślne przestępstwa lub wykroczenia, chyba że szczególne względy resocjalizacyjne przemawiają za skierowaniem ich do zakładu karnego, w którym skazani odbywają karę po raz pierwszy. Ponadto, w zakładzie karnym dla recydywistów może również odbywać karę sprawca, który z popełnienia przestępstwa uczynił sobie stałe źródło dochodu albo popełnia przestępstwo, działając w zorganizowanej grupie.

Przesłanki osadzenia osoby skazanej na karę pozbawienia wolności zostały określone w art. 88 § 3 i 6 k. k. w.

W przypadku zbiorowości badanej, najczęściej, bo 67,8% osadzonych, przebywa w zakładzie karnym typu półotwartego, w zakładzie karnym typu zamkniętego osadzonych jest 22% więźniów, a w zakładzie karnym typu otwartego znajduje się 10,2% badanych.

Tab. 34. ZK pod kątem organizacyjnym – pozbawieni wolności

ZK pod kątem organizacyjnym	N	%
W zakładzie karnym typu półotwartego	120	67.8
W zakładzie karnym typu zamkniętego	39	22.0
W zakładzie karnym typu otwartego	18	10.2
Razem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

System, w jakim osadzeni odbywają karę pozbawienia wolności to głównie system zwykły (53,7%). w systemie programowanego oddziaływania przebywa 38,4% respondentów, a w systemie terapeutycznym 7,9% badanych.

Tab. 35. System odbywania kary – pozbawieni wolności

System odbywania kary	N	%
W systemie zwykłym	95	53.7
W systemie programowanego oddziaływania	68	38.4
W systemie terapeutycznym	14	7.9
Ogółem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku zmiennej odnoszącej się do czynu głównego, za który orzeczono karę pozbawienia wolności obecnie odbywaną, odnajdujemy duże zróżnicowanie, albowiem od kradzieży, przez pobicia, oszustwa, zabójstwo, czy spowodowanie wypadku komunikacyjnego. Pytanie miało charakter otwarty, co oznacza, że badani nie mieli przedstawionej kafeterii, lecz każdy respondent powinien sam wpisać odpowiedź. Można przypuszczać, że był to powód niewielkiej ilości konkretnych wskazań. Niestety wielu badanych nie opisało ani czynu, ani nie wpisało artykułu z kodeksu karnego, pozostawiając tym samym pytanie bez odpowiedzi (35,3%). Do kradzieży z włamaniem przyznało się 20,3% badanych, spowodowanie wypadku komunikacyjnego lub

prorowadzenie pojazdu bez uprawnień uzyskało 7,9%, podobnie jak zabójstwo oraz pobicie. Prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego wskazało 5,1%. w przypadku 4,5% respondentów czynem karalnym było oszustwo, a dla 2,8% publiczne nawoływanie do popełnienia przestępstwa (art. 280 k.k.w.). Najmniejszy odsetek wskazań dotyczy „zorganizowanej grupy przestępczej”, „niszczenia znaków granicznych”, „fałszowania pieniędzy i innych środków płatniczych albo dokumentów równoznacznych”. Dotyczy to (0,6% badanych). Szczegółowy rozkład odpowiedzi prezentuje poniższa tabela.

Tab. 36. Rodzaj czynu zabronionego – pozbawieni wolności

Rodzaj czynu	N	%
Brak wskazania	57	35,3
Kradzież z włamaniem	35	20.3
Spowodowanie wypadku/ jazda bez uprawnień	14	7.9
Zabójstwo	14	7.9
Pobicie	5	7.9
Prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego	9	5.1
Oszustwo	8	4.5
Publiczne nawoływanie do popełnienia przestępstwa	5	2.8
Fałszywe zeznania	2	1.1
Niealimentacja	2	1.1
Groźba karalna	2	1.1
Warunek podwójnej przestępności ⁸⁸⁹	2	1.2
Znęcanie się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą	2	1.2
Nieumyślne spowodowanie śmierci	1	0.6
Zorganizowana grupa przestępcza	1	0.6
Niszczenie znaków granicznych	1	0.6

⁸⁸⁹ Respondenci mieli najprawdopodobniej na myśli sytuację określoną w art. 111 k.k., zgodnie z którym „warunkiem odpowiedzialności za czyn popełniony za granicą jest uznanie takiego czynu za przestępstwo również przez ustawę obowiązującą w miejscu jego popełnienia”.

Falszowanie pieniędzy i innych środków płatniczych albo dokumentów równoznacznych	1	0.6
Razem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

Typ popełnionego czynu po części związany jest z długością kary. Najczęściej (20,3%) osadzeni wskazują karę od 1 roku do 3 lat, z kolei od 3 do 5 lat stanowi okres, który deklaruje 16,9% badanych. Od 6 do 12 miesięcy w zakładzie karnym osadzani będą przebywać w grupie 13,6% respondentów, a od 5 do 10 lat – 11,9%. Najdłuższy wymiar kary, czyli 25 lat posiada 11,3%, zaś dożywotnie pozbawienie wolności dotyczy 7,9% osób, od 20 do 25 lat w więzieniu pozostanie 11,3%, od 10 do 15 lat 9,6%. Najkrótszy wymiar kary do 6 miesięcy deklaruje 8,4% badanych.

Tab. 37. Wymiar odbywanej kary pozbawienia wolności – pozbawieni wolności

Wymiar odbywanej kary pozbawienia wolności	N	%
Od 1 roku do 3 lat	36	20.3
Od 3 do 5 lat	30	16.9
Od 6 do 12 miesięcy	24	13.6
Od 5 do 10 lat	21	11.9
25 lat	20	11.3
Od 10 do 15 lat	17	9.6
Dożywotnie pozbawienie wolności	14	7.9
Do 6 miesięcy	15	8.4
Razem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

7.1.12. Wybrane aspekty prawa do prywatności w opinii osób pozbawionych wolności i ich uwarunkowania

Podobnie, jak w przypadku kadry więziennej, respondenci z grupy badawczej „więźniowie”, zostali poproszeni o zweryfikowanie, czym jest prywatność w ogólnym znaczeniu. Dla większości osadzonych jest to, po pierwsze (33,6%) nieujawnianie innym swoich danych osobowych, takich jak nazwisko, adres zamieszkania, PESEL,

wykonywany zawód, czy numer telefonu. Możliwość decydowania o swoich osobistych sprawach wskazało 20,9% badanych, zaś na wolność 11,9%. Nieujawnianie innym informacji, tym razem dotyczących bliskich, czyli rodziny, bliskich osób czy dzieci jest wyrazem prawa do prywatności dla 9,9% osadzonych, zaś nieujawnianie innym swoich osobistych zwyczajów i zachowań ma znacznie dla 8,2%. Możliwość pobycia w samotności wskazało 4,8% badanych. Nieujawnianie innym swoich poglądów politycznych oraz wyznawanej religii, nieujawnianie innym informacji na temat swojej przeszłości – w tym karalności – oraz nieujawnianie innym informacji na temat poziomu swojego wykształcenia, wykonywanej pracy czy finansów to wybory badanych, które zyskały każdy po równo – 2,5%. Najmniej wskazań w przypadku poczucia prywatności otrzymało nieujawnianie innym informacji na temat własnej seksualności (1,7%) oraz nieujawnianie innym informacji na temat stanu swojego zdrowia i psychiki (1,4%).

Tab. 38. Rozumienie prywatności o ogólnym znaczeniu – pozbawieni wolności

Rozumienie prywatności o ogólnym znaczeniu	N ⁸⁹⁰	%
Nieujawnianie innym swoich danych osobowych (np. imię i nazwisko, adres zamieszkania, PESEL, wykonywany zawód, numer telefonu, data urodzenia itp.)	119	33.6
Możliwość decydowania o swoim życiu/swoich osobistych sprawach	64	20.9
Wolność	42	11.9
Nieujawnianie innym informacji na temat swojej rodziny/bliskich osób/dzieci	35	9.9
Nieujawnianie innym swoich osobistych zwyczajów i zachowań	29	8.2
Możliwość pobycia w samotności	17	4.8
Nieujawnianie innym swoich poglądów politycznych oraz wyznawanej religii/filozofii	9	2.5

⁸⁹⁰ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości N = 177, tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

Nieujawnianie innym informacji na temat swojej karalności/przeszłości	9	2.5
Nieujawnianie innym informacji na temat poziomu swojego wykształcenia/wykonywanej pracy/finansów	9	2.5
Nieujawnianie innym informacji na temat własnej seksualności	6	1.7
Nieujawnianie innym informacji na temat stanu swojego zdrowia i psychiki	5	1.4
Razem	354	100

Źródło: opracowanie własne.

Rozumienie w czym ujawnia się prawo do poszanowania prywatności zależy od zmiennej wykształcenia pozbawionych wolności ($p=0.01$; $VC=0.2$), co oznacza, że osadzeni z niższym poziomem wykształcenia (podstawowe, zawodowe, niepełne zawodowe) częściej wybierają opcję „nieujawnianie innym informacji na temat poziomu swojego wykształcenia, wykonywanej pracy i finansów. z kolei, respondenci o wyższym poziomie wykształcenia (licencjackie, inżynierskie, magisterskie, doktorskie) wybierają przejaw prywatności w postaci możliwości decydowania o swoim życiu, wolność czy też możliwość pobycia w samotności. Na rozumienie prywatności wpływ ma również stan cywilny osadzonych ($p=0.01$, $VC=0.2$). w przypadku więźniów pozostających w związku małżeńskim, związku partnerskim czy rozwiedzionych, co wydaje się być oczywiste, ważne jest, aby zachować w poufności sprawy związane z rodziną i bliskimi. w przypadku singli, dotyczy to nieujawniania innym danych osobowych, a w przypadku żyjących w separacji mamy do czynienia z wyborem decydowania o własnym życiu.

Z analizy statystycznej wynika również, że im dłuży okres odbywania kary pozbawienia wolności ($p=0.05$; $VC=0.2$), tym większa tendencja do rozumienia prawa do prywatności jako możliwości pobycia w samotności, nieujawniania innym swoich osobistych zwyczajów oraz nieujawniania innym informacji na temat stanu swojego zdrowia i psychiki.

Kara pozbawienia wolności wpływa na postrzeganie kwestii prywatności u osadzonych, stąd istotnym elementem analizy pozostało sprawdzenie, jak widzą to sami badani. Dla większości (38,1%) zachowanie nawet minimum prywatności w warunkach izolacyjnych graniczy z cudem, a część zauważyła, że prywatność jest dla nich niezwykle

istotną kwestią (21,1%). w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności zaciera się granica między własną prywatnością, a z góry narzuconymi regułami życia więziennego – takiego zdania jest (16,1%) i trudno pogodzić się z faktem, iż przez całą dobę trzeba znosić towarzystwo obcych ludzi (10,7%). Dla 8,5% respondentów, odbywanie kary pozbawienia wolności nie wpłynęło na zmianę w postrzeganiu przez nich kwestii prywatności, zaś 3,1% odkryło, że w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności, prywatność nie ma dla nich aż tak istotnego znaczenia (3,1%). Część (2,3%) osadzonych stosuje pewnego rodzaju mechanizm racjonalizacyjny polegający na oszukiwaniu samego siebie, że prywatność ich nie dotyczy oraz że mogą bez niej funkcjonować.

Tab. 39. Wpływ odbywania kary pozbawienia wolności na postrzeganie kwestii prywatności – pozbawieni wolności

Wpływ odbywania kary pozbawienia wolności na postrzeganie kwestii prywatności	N ⁸⁹¹	%
Zauważyłem/am, że w warunkach izolacyjnych zachowanie nawet minimum prywatności graniczy z cudem	135	38.1
Zwróciłem/am uwagę na to, że prywatność jest dla mnie niezwykle istotną kwestią	75	21.1
Odkryłem/am, że w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności zaciera się granica między własną prywatnością, a z góry narzuconymi regułami życia więziennego	57	16.1
Trudno mi się pogodzić z faktem, iż przez całą dobę muszę znosić towarzystwo obcych mi ludzi	38	10.7
Odbywanie kary nie wpłynęło na zmianę w postrzeganiu przeze mnie kwestii prywatności	30	8.5

⁸⁹¹ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości N = 177, tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

Odkryłem/am, że w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności prywatność nie ma dla mnie aż tak istotnego znaczenia	11	3.1
Zacząłem/zaczęłam oszukiwać samego siebie/samą siebie, że prywatność mnie nie dotyczy, że mogę bez niej funkcjonować	8	2.3
Razem	354	100

Źródło: opracowanie własne.

Stosunkowo oczywista wydaje się zależność ($p = 003$; $VC = 02$) między długością odbywanej przez osadzonych kary, a ich podejściem do prywatności. Im dłuższa do odbycia kara, tym częściej dokonywany był wybór związany z odkryciem, że w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności prywatność nie ma aż tak istotnego znaczenia. Pojawia się także przekonanie, że osoby pozbawione wolności zaczynają oszukiwać samych siebie, iż prywatność ich nie dotyczy oraz że mogą bez niej funkcjonować. Podobnie jest w przypadku ilości kar, tj. im częstsze odbywanie kar pozbawienia wolności, tym częściej respondenci wybierają „odkryłem/am, że w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności zaciera się granica między własną prywatnością, a z góry narzuconymi regułami życia więziennego” ($p = 004$; $VC = 01$).

7.1.12.1. Wpływ postępowania personelu więziennego wobec osób pozbawionych wolności na ich poczucie naruszenia prawa do prywatności

Pozbawieni wolności uznają, że w zakładzie karnym kadra więzienna nie szanuje prywatności w przypadku aż 48% badanych, 31,1% określa, że trudno jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie, wybierając odpowiedź „trudno powiedzieć”, (co często w naukach społecznych jest wyborem bezpiecznej odpowiedzi i okazaniem wybrania potwierdzającej odpowiedzi), a 20,9 % z nich uważa, że czują poszanowanie prywatności w zakładzie karnym. Mimo poczucia prezentowanego przez większość osadzonych, iż ich prawo do prywatności nie zawsze jest szanowane przez kadrę, sprawdzono w jakich sytuacjach ma miejsce poszanowanie do prywatności osadzonych. w największym wymiarze (48,2%) badani dostrzegają szacunek kadry więziennej dla wyrażanych przez nich opinii i poglądów. w przypadku 19,9% respondentów dotyczy to poszanowania czasu, który spędzają z bliskimi osobami, zatem w trakcie wykonywania widzeń kadra

nie ingeruje w przebieg widzeń, nie przysłuchuje się treściom rozmów czy nie komentuje przebiegu spotkania. Poszanowanie własnej prywatności oraz godności w trakcie udzielania świadczeń medycznych dostrzega 18,8%. Mniejsza, pod względem liczebności, część osadzonych (12,5%) w obszarze zachowywania prywatności kadry więziennej wobec więźniów, widzi nieujawnianie innym informacji, które zostały przekazane kadrze więziennej w zaufaniu i poufności. a niewymuszanie na osadzonych ujawniania informacji na temat mojego życia prywatnego zyskało jedynie 0,6% wskazań.

Tab. 40. Sytuacje w jakich kadra więzienna okazuje szacunek dla prywatności – pozbawieni wolności

Sytuacje w jakich kadra więzienna okazuje szacunek dla prywatności	N ⁸⁹²	%
Szacunek dla wyrażanych przeze mnie opinii i poglądów	124	48,2
Poszanowanie czasu, który spędzam z osobami bliskimi w trakcie wykonywania widzeń (nieingerowanie w przebieg widzeń, nieprzysłuchiwanie się treściom rozmów itp.)	70	19.9
Poszanowanie mojej prywatności oraz godności w trakcie udzielania mi świadczeń medycznych	66	18.8
Nieujawnianie innym informacji, które przekazałem/am kadrze więziennej poprzez zachowanie ich w poufności	44	12.5
Niewymuszanie na mnie ujawniania informacji na temat mojego życia prywatnego/rodzinnego czy wyznawanych poglądów	2	0.6
Razem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Z kolei, w przypadku naruszenia prywatności, zdecydowana większość respondentów (75,1%) uznaje, że kadra więzienna nie podejmie stosownych reakcji (np. upominanie osoby, która ingeruje w prywatność osadzonych), jedynie 24.9% uznaje, że takie zachowania kadry mają miejsce. w przypadku gdy pozbawieni wolności są zdania,

⁸⁹² Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości N = 177, tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

że nie mogą liczyć na wsparcie kadry więziennej w sytuacji naruszenia prawa do prywatności, szczególnie interesujące staje się zagadnienie ich sprawczości i gotowości do działania w celu ochrony własnych praw. Najczęściej (23,7%) badani twierdzą, że zwrócili się do kadry więziennej z prośbą o interwencję do funkcjonariuszy Służby Więziennej, wychowawcy bądź psychologa/terapeuty. 22,6 % osób poprosiło o pomoc bliską osobę. w przypadku 13,0% osadzonych mamy do czynienia z brakiem reakcji i działań w obliczu naruszenia prywatności. Pozbawieni wolności, którzy mieli podobną możliwość, zwrócili się o wsparcie do swojego pełnomocnika, adwokata czy radcę prawnego (10,7%). Część respondentów skorzystała z prawa do napisania skargi, w przypadku 4,5% była to skarga do wybranej instytucji pozarządowej, najczęściej była to fundacja pomagająca osobom osadzonym, 2,3% wybrało napisanie skargi do dyrektora zakładu karnego, w którym przebywa i podobnie 2,3% napisało skargę do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej. w przypadku 20,9% osadzonych, nie doświadczyli oni naruszenia prywatności, co całkowicie pokrywa się ze zbiorowością osadzonych, (wskazaną we wcześniejszym pytaniu) którzy uważają, że czują poszanowanie prywatności w zakładzie karnym.

Tab. 41. Podjęte czynności, gdy doszło do naruszenia prywatności – pozbawieni wolności

Podjęte czynności, gdy doszło do naruszenia prywatności	N	%
Zwróciłem/am się do kadry więziennej z prośbą o interwencję (np. do strażników więziennych/ wychowawcy/psychologa/terapeuty)	42	23.7
Poprosiłem/am o pomoc bliską mi osobę	40	22.6
Do tej pory nikt nie naruszył mojej prywatności	37	20.9
Nie podjąłem/am żadnej reakcji na naruszenie mojej prywatności	23	13.0
Poprosiłem o pomoc mojego pełnomocnika/adwokata/radcę prawnego	19	10.7
Napisałem/am skargę do instytucji pozarządowej/fundacji pomagającej osobom osadzonym	8	4.5
Napisałem/am skargę do Dyrektora Zakładu Karnego, w którym przebywam	4	2.3

Napisałem/am skargę do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej	4	2.3
Razem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

Najczęściej reakcje na fakt naruszenia prywatności w przypadku pisanie skarg podejmują więźniowie odbywający długoletnie kary (ponad 10 lat) oraz recydywiści, czyli osoby osadzone po raz kolejny ($p = 003$; $VC = 01$). Natomiast odpowiedź „nie podjąłem/am żadnej reakcji na naruszenie mojej prywatności” wybierają pozbawieni wolności o najkrótszych karach pozbawienia wolności.

7.1.12.2. Negatywne konsekwencje ograniczenia prawa do prywatności wśród osób pozbawionych wolności

Badani zostali poproszeni o zweryfikowanie, jakie sytuacje w zakładzie karnym powodują poczucie zbyt dużego ograniczenia prawa do prywatności wśród osadzonych. Najczęściej respondenci wskazują sytuacje związane z rodziną lub bliskimi osobami oraz zasady funkcjonowania w celi, np. brak możliwości odbycia widzeń sam na sam z bliską osobą (31,9%) lub ograniczenie możliwości posiadania w celi rzeczy przypominających warunki domowe np. kwiatek doniczkowy, obrazek ze zdjęciem rodziny (21,2%) oraz zbyt częste przeszukania cel albo przeszukania osobiste (13,8%). W kategoriach ograniczenia prawa do prywatności, więźniowie postrzegają także brak swobody w decydowaniu o podjęciu określonego leczenia (8,5%), naruszenie ochrony danych osobowych (5,6%) czy narażenie na zjawisko tzw. „przeludnienia w celach” (7,6%). w dalszej kolejności odnajdujemy brak poczucia bycia anonimowym (4,2%), poczucie, że ujawnienie własnego zdania, przekonań religijnych bądź politycznych narazi osadzonych na określone dolegliwości lub konsekwencje (3,1%) jak również ciągłe przebywanie pod nadzorem kamer (4,0%).

Tab. 42. Najbardziej odczuwalne ograniczenia prawa do prywatności – osadzeni

Najbardziej odczuwalne ograniczenia prawa do prywatności	N ⁸⁹³	%
Brak lub duże ograniczenie możliwości posiadania w celi rzeczy przypominających mi warunki domowe (np. kwiat doniczkowy, obrazek na ścianę, własny kubek itp.	113	31.9
Brak możliwości odbycia widzeń sam na sam z bliską mi osobą	75	21.2
Zbyt częste przeszukania cel oraz przeszukania osobiste	49	13.8
Brak swobody w zadecydowaniu o podjęciu określonego leczenia	30	8.5
Narażenie mnie na zjawisko tzw. „przeludnienia w celach” (zbyt wiele osób w celi)	27	7.6
Naruszenie ochrony moich danych osobowych	20	5.6
Brak poczucia bycia anonimowym	15	4.2
Ciągłe przebywanie pod nadzorem kamer	14	4.0
Poczucie, że ujawnienie własnego zdania, własnych przekonań religijnych bądź politycznych narazi mnie na określone dolegliwości	11	3.1
Razem	354	100

Zródło: opracowanie własne.

Z analizy powyższego pytania wynika, że badani twierdzą, iż jednymi z najbardziej odczuwalnych sytuacji powodujących poczucie zbyt dużego ograniczenia prawa do prywatności są te, związane z przebywaniem w celi, ich wyposażeniem lub funkcjonalnością. Zważywszy na to sprawdzono, w jakim stopniu obecne warunki panujące w zakładzie karnym pozwalają na zachowanie choćby minimum prywatności, tak aby osadzeni czuli się komfortowo. w przypadku 28,8% wskazań mamy do czynienia ze zdaniem badanych, iż obecne warunki panujące w zakładzie karnym raczej nie

⁸⁹³ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości N = 177, tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

pozwalają na zachowanie choćby minimum prywatności, postawę zdecydowaną i negatywną („zdecydowanie nie pozwalają”) wyraża 20,9% respondentów, 25,4% nie znajduje jednoznacznej odpowiedzi, wybierając „trudno powiedzieć”, a 4,5% osadzonych wychodzi z założenia, że obecne warunki panujące w zakładach karnych zdecydowanie pozwalają na zachowanie choćby minimum prywatności.

Tab. 43. Stopień w jakim obecne warunki panujące w zakładzie karnym pozwalają na zachowanie choćby minimum prywatności – pozbawieni wolności

Stopień w jakim obecne warunki panujące w ZK pozwalają na zachowanie choćby minimum prywatności, tak aby czuć się komfortowo	N ⁸⁹⁴	%
Raczej nie pozwalają	51	28.8
Trudno powiedzieć	45	25.4
Zdecydowanie nie pozwalają	37	20.9
Raczej pozwalają	36	20.3
Zdecydowanie pozwalają	8	4.5
Ogółem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

Dla pogłębienia analizy sytuacji osób pozbawionych wolności, w nawiązaniu do warunków panujących w zakładzie karnym, zadano pytanie: w jakim stopniu obecne warunki mieszkaniowe w celach zapewniają poczucie prywatności jej mieszkańcom. Ocena warunków określała ułożenie łóżek, toaletę, jak również sprzęty meblowe. To pytanie sprawiło trudność w odpowiedzi dla 26,0% badanych, w opcji „raczej nie pozwalają” odnajdujemy 25,4% wskazań a „zdecydowanie nie pozwalają” wybrało 23,7% osadzonych. w opinii 20,3% osób, obecne warunki mieszkaniowe w celach raczej pozwalają na poczucie prywatności przez jej mieszkańców, zaś zdecydowanie pozwalają na poczucie prywatności 4,5% badanych.

⁸⁹⁴ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości N = 177, tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

Tab. 44. Stopień, w jakim obecne warunki mieszkaniowe w celach zapewniają poczucie prywatności jej mieszkańcom – pozbawieni wolności

Stopień, w jakim obecne warunki mieszkaniowe w celach (np. ułożenie łóżek, toaleta, sprzęty meblowe) zapewniają poczucie prywatności jej mieszkańcom.	N ⁸⁹⁵	%
Trudno powiedzieć	46	26.0
Raczej nie pozwalają	45	25.4
Zdecydowanie nie pozwalają	42	23.7
Raczej pozwalają	36	20.3
Zdecydowanie pozwalają	8	4.5
Ogółem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

W literaturze przedmiotu z zakresu socjologii czy psychologii można spotkać się z tezą, że im większa ilość osób w małej grupie społecznej, tym większa trudność z zachowaniem anonimowości, samotności lub intymności⁸⁹⁶. w przypadku osób pozbawionych wolności można uznać, że cela jest przestrzenią, w której mamy do czynienia z przypadkowym przydzieleniem jednych osób do drugih, gdzie głównym celem jest odbycie przez osadzonych kary pozbawienia wolności, co może powodować, że trudno im będzie w takich warunkach zachować prywatność. Tymczasem 32,2% pozbawionych wolności twierdzi, że liczba osób w celi raczej pozwala na zachowanie poczucia prywatności, a 7,9% uważa nawet, że zdecydowanie pozwala. Odpowiedź „trudno powiedzieć” wybrało 28,8%. w opcji negującej możliwość zachowania poczucia prywatności przy aktualnej ilości osób w celach jest 14,7% badanych i zdecydowanie nie pozwala 7,9%.

⁸⁹⁵ j.w.

⁸⁹⁶ Por. A. Giddens, *Socjologia*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 7; A. Elliot, A. Joshua, *Człowiek jako istota społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2020; E. Aronson, R. M. Akert, T. D. Wilson, *Psychologia społeczna*, ZYSK i SKA, 2006.

Tab. 45. Stopień, w którym liczba osadzonych, w jednej celi pozwala na zachowanie poczucia prywatności – pozbawieni wolności

Stopień, w którym liczba osadzonych, w jednej celi pozwala na zachowanie poczucia prywatności	N ⁸⁹⁷	%
Raczej pozwala	57	32.2
Trudno powiedzieć	51	28.8
Raczej nie pozwala	29	16.4
Zdecydowanie nie pozwala	26	14.7
Zdecydowanie pozwala	14	7.9
Ogółem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując wypowiedzi badanych można stwierdzić, że w większości (40,1% - suma odpowiedzi raczej i zdecydowanie pozwalają) wyrażają oni zgodę, co do poglądu, iż liczba osadzonych, w jednej celi pozwala na zachowanie poczucia prywatności. Sytuacja ta mogłaby ulec zmianie, gdyby w zakładach karanych pojawiła się tzw. zjawisko przeludnienia, które oznaczałoby zwiększenie ilości osób w poszczególnych celach. Respondenci w postaci osadzonych, w większości są zgodni (63,8% zdecydowanie oraz 14,1% raczej), że ograniczyłoby to możliwość zachowania poczucia prywatności. Natomiast, 10,1% (7,3% zdecydowanie i 2,8% raczej) badanych twierdzi, że nie ograniczyłoby to poczucia prywatności. Odpowiedź odnoszącą się do wątpliwości lub braku chęci wyrażenia własnego zdania w tym aspekcie, czyli „trudno powiedzieć” wybrało 11,9% osadzonych.

Tab. 46. Stopień, którym, zjawisko tzw. „przeludnienia” ograniczyłoby zachowanie poczucia prywatności – pozbawieni wolności

Stopień, którym, gdyby wystąpiło w ZK zjawisko tzw. „przeludnienia” to zdecydowanie ograniczyłoby zachowanie poczucia prywatności.	N	%
Zdecydowanie ograniczyłoby	113	63.8

⁸⁹⁷ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości N = 177, tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

Raczej ograniczyliby	25	14.1
Trudno powiedzieć	21	11.9
Zdecydowanie nie ograniczyliby	13	7.3
Raczej nie ograniczyliby	5	2.8
Ogółem	177	100

Zródło: opracowanie własne.

Zjawisko przeludnienia w celi, jako zagrażające względem możliwości realizowania poczucia prywatności, dostrzegają osadzeni odbywając dłuższe kary pozbawienia wolności ($p=0.02$; $VC = 0.2$) oraz pozbawieni wolności przebywający w zakładach karnych typu zamkniętego (między zmiennymi występuje zależność statystyczna na poziomie $p = 0.03$; $VC = 0.1$).

7.1.12.3. Harmonogram dnia pozbawionego wolności i jego wpływ na odczuwanie ograniczenia prawa do prywatności

Na odczuwanie przez osoby pozbawione wolności ograniczenia prawa do prywatności mogą mieć wpływ warunki panujące w celi, ilość osób osadzonych wspólnie w celi oraz codzienny rozkład dnia. Biorąc pod uwagę codzienny harmonogram dnia w zakładzie karnym, badani respondenci w 42,0% określili, że powoduje on naruszenie poczucia prywatności, 35,8% deklaruje, że harmonogram nie narusza poczucia prywatności a dla 22,2% badanych to pytanie, na które nie znajdują odpowiedzi wybierając opcję „trudno powiedzieć”. Ze względu na wysoki odsetek odpowiedzi na powyższe pytanie, szczególnie interesujące wydawało się zweryfikowanie co sprawia, że codzienny plan dnia oraz sposób wykonywania kary w zakładzie karnym powoduje u osadzonych poczucie naruszenia prywatności. Ponad połowa respondentów (58,1%) uważa, że nie odpowiada im brak możliwości swobodnego decydowania o swoim losie oraz to, że każdą sprawę muszą konsultować z kadrą więzienną lub uzyskiwać jej specjalne zezwolenie. Inni (15,6%), odczuwają duży dyskomfort związany z tym, że wszystkie czynności odbywają się w celi, dotyczy to szczególnie jedzenia, spania, spędzania czasu wolnego ale i tzw. czynności intymnych, jak toaleta poranna czy czynności fizjologiczne. Pozbawieni wolności wskazują również (14,2%) na brak możliwości wyjścia poza celę do miejsca, w którym mogliby pobyć sami, odpocząć od

obecności innych, w gruncie obcych sobie ludzi. Zastrzeżenia do z góry ustalonych godziny posiłków, spoczynku nocnego, wstawania, korzystania z możliwości spędzania wolnego czasu posiada 8,2% badanych. Natomiast 4,0% respondentów wyraża opinię, że nie odpowiada im sposób godzenia pracy czy zajęć, w których biorą udział, z codziennymi więziennymi zwyczajami i obowiązkami.

Tab. 47. Plan codzienny a naruszenie prywatności – pozbawieni wolności

Plan codzienny a naruszenie prywatności	N ⁸⁹⁸	%
Nie odpowiada mi brak możliwości swobodnego decydowania o swoim losie oraz to, że każdą sprawę muszę konsultować z kadrą więzienną lub uzyskiwać specjalne zezwolenie	205	58.1
Odczuwam duży dyskomfort związany z tym, że wszystkie czynności odbywają się w celi (jedzenie, spanie, toaleta, czynności fizjologiczne, spędzanie wolnego czasu, przebywanie wciąż z tymi samymi osobami)	55	15.6
Brakuje mi możliwości wyjścia poza celę do miejsca, w którym mógłbym/mogłabym pobyć sam/a i odpocząć od obecności innych i obcych mi ludzi	50	14.2
Nie odpowiadają mi z góry ustalone godziny posiłków, spoczynku nocnego, wstawania, korzystania z możliwości spędzania wolnego czasu	29	8.2
Nie odpowiada mi sposób godzenia pracy/zajęć, w których biorę udział, z codziennymi więziennymi zwyczajami i obowiązkami	14	4.0
Razem	353	100

Źródło: opracowanie własne.

Ogólnie rzecz ujmując, osoby pozbawione wolności mają raczej poczucie braku możliwości zachowania prywatności przy obecnych warunkach i mierzą się z różnymi problemami w tym względzie. Posiadają również pomysły na rozwiązania, które przyczyniłyby się do większego poczucia prywatności podczas obywania kary

⁸⁹⁸ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości N = 177, tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

pozbawienia wolności w zakładzie karnym. Jednym z najczęściej wskazywanych rozwiązań (34,5%) jest możliwość odbywania widzeń z osobą najbliższą w anonimowym pomieszczeniu, w tym możliwość odbywania kontaktów fizycznych. Pomysłem odwołującym się do zasad poufności jest gwarancja, że powierzone przez osadzonych kadrze więziennej informacje, nigdy nie zostaną ujawnione osobom trzecim, poza sytuacjami związanymi z zagrożeniem życia i zdrowia (13,1%) oraz możliwość poufnego skontaktowania się w ważnych kwestiach z osobami spoza kadry więziennej, np. z psychologiem, lekarzem czy osobą duchowną (6,0%). Chęć odbycia sesji w samotności w postaci codziennej - 30 lub 60 minutowego czasu w odosobnieniu od innych w celi, deklaruje 8,0% badanych. Podobnie 8,0%, chciałoby przebywania w celi tylko z jedną współosadzoną osobą. Możliwość spania we własnej pościeli to dobre rozwiązanie dla 6,8% respondentów a możliwość choćby częściowego wyboru jedzenia na posiłki wskazuje 6,6% osadzonych. Chęć większego decydowania o sposobie spędzania czasu, w tym o porach spoczynku chciałoby zaznać 5,1% badanych a 4,8% rozwijania swojego hobby (tego, które jest możliwe w warunkach pozbawienia wolności) w wydzielonym pomieszczeniu lub w specjalnie wyodrębnionych warunkach. Dotyczy to działań takich jak: majsterkowanie, rękodzieło, hodowla zwierząt lub roślin. Podobnie, 4,8% pozbawionych wolności, poprawienie warunków odczuwania prawa do prywatności dostrzega w możliwość zakupu, np. raz w miesiącu przez nadzorowany Internet, swoich ulubionych produktów żywnościowych, ubrań czy kosmetyków. Z kolei, możliwość wydzielenia w celi strefy odrębnej od innych osadzonych, np. poprzez oddzielenie jej parawanem lub ścianką to rzecz ważna dla 1,4% badanych. Jednostkowe wskazania (0,9%) uzyskało rozwiązanie odwołujące się do możliwość posiadania zamykanego na kluczyk schowka lub szafki w odrębnym od celi pomieszczeniu w celu przechowywanie ważnych dla odbywających karę pozbawienia wolności rzeczy.

Tab. 48. Rozwiązania w kierunku większego poczucia prywatności – pozbawieni wolności

Rozwiązania w kierunku większego poczucia prywatności	N	%
Możliwość odbywania widzeń z osobą mi najbliższą w anonimowym pomieszczeniu, w tym możliwość odbywania kontaktów fizycznych	121 ⁸⁹⁹	34.5

⁸⁹⁹ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości N = 177, tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

Gwarancja, że powierzone przeze mnie kadry więziennej informacje nigdy nie zostaną ujawnione osobom trzecim, poza sytuacjami związanymi z zagrożeniem życia i zdrowia	46	13.1
Codzienna 30 lub 60 – minutowa możliwość pobycia w samotności	28	8.0
Możliwość przebywania w celi tylko z jedną współsądzoną osobą	28	8.0
Możliwość spania we własnej pościeli	24	6.8
Możliwość choćby częściowego wyboru jedzenia na śniadanie/obiad/kolację	23	6.6
Możliwość większego decydowania o sposobie spędzania czasu, w tym o porach spoczynku	18	5.1
Możliwość poufnego skontaktowania się w ważnych dla mnie kwestiach z osobami spoza kadry więziennej, np. w psychologiem, lekarzem, osobą duchowną	21	6.0
Możliwość zakupienia, np. raz w miesiącu przez nadzorowany Internet moich ulubionych produktów (np. żywność, ubrania, kosmetyki, książki itp.)	17	4.8
Możliwość rozwijania hobby (tego, które jest możliwe w warunkach pozbawienia wolności) w wydzielonym pomieszczeniu lub w specjalnie wyodrębnionych warunkach, np. majsterkowanie, rękodzieło, hodowla zwierząt lub roślin	17	4.8
Możliwość wydzielenia w celi strefy odrębnej od innych osadzonych, np. poprzez oddzielenie jej parawanem lub ścianką	5	1.4
Możliwość posiadania zamykanego na kluczyk schowka/szafki w odrębnym od celi pomieszczeniu w celu przechowywanie ważnych dla mnie rzeczy	3	0.9
Razem	351	100

Źródło: opracowanie własne.

Żadne z opisywanych i analizowanych pytań nie uzyskało korelacji istotnych statystycznie ze zmiennymi demograficznymi, strukturalnymi czy pochodnymi sytuacji penitencjarnej.

7.1.12.4. Najczęściej występujące naruszenia prawa do prywatności wywołujące obciążenia emocjonalne związane z brakiem możliwości postępowania zgodnie z własną wolą

Funkcjonowanie w instytucji totalnej niesie ze sobą zagrożenie nadużywania władzy i przekraczania granic. Dowody na to odnaleźć można w wielu badaniach oraz eksperymentach psychologicznych. Wystarczy wspomnieć znany eksperyment opisany przez Philipa Zimbardo⁹⁰⁰, w którym studenci odtwarzający role kadry więziennej szybko podejmowali zachowania przekraczające granice w imię nadania im władzy w eksperymencie.

Specyfika pracy w zakładzie karnym może nieść pokusę podejmowania działań ze strony kadry więziennej w kierunku naruszania prywatności osadzonych. Zweryfikowano zatem, jakie sytuacje mogą w największym stopniu powodować naruszenie prywatności. Sytuacją trudną, naruszającą w opinii pozbawionych wolności prywatność jest wyśmiewanie lub rozprowadzanie przez kadrę więzienną problemów, obaw czy lęków albo przekazywanie tych informacji innym osobom (37,9%) lub publiczne komentowanie przez kadrę więzienną wyglądu czy stanu zdrowia osadzonych (17,5%). Respondenci, uznają, że prywatności zagraża także publiczne wypowiadanie się przez kadrę więzienną na temat intymnych albo krępujących dla nich spraw (5,6%). W kontekście naruszenie prawa do prywatności przez innych osadzonych, badani uznali naruszanie ich przestrzeni prywatnej przez innych więźniów (21,5%)

Tab. 49. Sytuacja naruszająca prawo do prywatności – pozbawieni wolności

Sytuacja naruszająca prawo do prywatności	N	%
Wyśmiewanie lub rozprowadzanie przez kadrę więzienną moich problemów/obaw/lęków także innym osobom	67	37.9
Naruszanie mojej przestrzeni prywatnej przez innych osadzonych	38	21.5
Publiczne komentowanie przez kadrę więzienną moich przewinień lub zachowań	31	17.5
Publiczne komentowanie przez kadrę więzienną mojego wyglądu/mojego stanu zdrowia	31	17.5

⁹⁰⁰ Twórca stanfordzkiego eksperymentu więziennego.

Publiczne wypowiadanie się przez kadrę więzienną na temat moich intymnych/krępujących dla mnie spraw	10	5.6
Razem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

Oczywistą kwestią wydaje się być, że dla badanych ważne jest zachowanie prywatności, 85,3% osadzonych wskazuje podobną odpowiedź, 2,8% respondentów twierdzi, że prywatność nie ma znaczenia a odpowiedź „trudno powiedzieć” odnosi się do 11,9% wskazań. Wszystkich respondentów, którzy twierdzą, że prywatność ma duże znaczenie dopytano o podstawy tej postawy, dlaczego ważne jest zachowanie prywatności w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Prawie połowa respondentów (41,2%) wychodzi z założenia natury filozoficznej, że prywatność jest jednym z praw każdego człowieka. Inni, uznają, że prawo do prywatności daje im poczucie odrobiny wolności (20,5%) i nawet osoby skazane powinny mieć prawo do prywatności (19,3%). Z perspektywy troski o swoje tajemnice i intymność postrzega prawo do prywatności 13,4% więźniów, którzy twierdzą, że są kwestie lub tematy, z którymi nie chcą się dzielić w nikim innym a w obszarze zachowania minimum godności każdego człowieka posiadanie prywatności widzi 5,7% osób.

Tab. 50. Podstawa wartości poczucia prywatności – pozbawieni wolności

Podstawa wartości poczucia prywatności	N ⁹⁰¹	%
Ponieważ prywatność jest jednym z praw każdego człowieka	145	41,2
Ponieważ daje mi to poczucie odrobiny wolności	72	20.5
Ponieważ uważam, że nawet osoby skazane powinny mieć prawo do prywatności	68	19.3
Ponieważ są kwestie lub tematy, z którymi nie chcę się dzielić w nikim innym	47	13.4
Ponieważ posiadanie prywatności pozwala mi zachować minimum godności	20	5.7
Razem	283	100

⁹⁰¹ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości N = 177, tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

Źródło: opracowanie własne.

Większość pozbawionych wolności osób otwarcie dzieli się własną postawą wobec zachowania prywatności, traktując je jako rodzaj uniwersalnej wartości ludzkiej. Ciekawe jest zatem, co stoi za poglądem wyrażanym przez część respondentów, którzy twierdzą, że zachowanie prywatności w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności traci na znaczeniu. Najbardziej popularnym powodem braku istotności prawa do prywatności w zakładzie karnym (56,7%) jest fakt, że w takiej instytucji nie ma miejsca na jakąkolwiek prywatność a prywatność można mieć wyłącznie poza zakładem karnym (15,8%). Część badanych (17,9%) wypowiada się, że bardziej niż prywatność, ceni sobie inne wartości, jak: zdrowie, godność czy sumienie. Dla niektórych osadzonych prywatność po prostu nie ma dla mnie większego znaczenia (6,3%), a 3,2% respondentów twierdzi, że będąc w zakładzie karnym przywykli do stałego ingerowania w ich prywatność (3,2%).

Tab.51. Powody braku ważności zachowywania prywatności

Powody braku ważności zachowywania prywatności	N	%
Ponieważ w zakładzie karnym i tak nie ma miejsca na jakąkolwiek prywatność	54	56.7
Ponieważ cenię sobie o wiele bardziej innej wartości niż prywatność (np. zdrowie, godność, sumienie, wolność)	17	17.9
Ponieważ prywatność można mieć wyłącznie poza zakładem karnym	15	15.8
Ponieważ prywatność nie ma dla mnie większego znaczenia	6	6.3
Ponieważ przywykłem/am do stałego ingerowania w moją prywatność	3	3.2
Ogółem	95	100

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku pytania, związanego z poczuciem braku znaczenia poczucia prywatności w zakładzie karnym odnotowano ciekawą zależność, mianowicie osadzeni odbywający krótkie kary pozbawienia wolności (kary do 6 – miesięcy i do trzech lat) zdecydowanie częściej niż inni więźniowie (odbywający dłuższe lub długie kary pozbawienia wolności) byli zdania, że w zakładzie karnym i tak nie ma miejsca na

jakąkolwiek prywatność ($p=003$; $VC=01$). Istnieje prawdopodobieństwo, że krótki czas spędzony w izolacji oraz warunki, zasady i procedury panujące w zakładzie karnym są dla nich tak odmienne od świata zewnętrznego, że nie potrafią dostrzec możliwości realizowania prywatności w instytucji totalnej. Można przypuszczać, że w przypadku osób dłużej przebywających w jednostkach penitencjarnych, pewne procesy, zasady zostały zinternalizowane i każdy nauczył się realizowania swoich potrzeb prywatności na zasadach możliwych w izolacji.

Pozbawieni wolności zostali poproszeni o zweryfikowanie, czy spotkali się z naruszeniem prywatności w zakładzie karnym podczas odbywania kary pozbawienia wolności i w tym zakresie ponad połowa, bo 55,4% osadzonych przyznało, że spotkali się z taką sytuacją, 21,5% nie doświadczyło naruszenia prawa do prywatności, a 22,6% respondentów nie potrafiło odpowiedzieć na to pytanie wybierając odpowiedź „trudno powiedzieć”.

Warto przypomnieć, że dane te pokrywają się z wcześniejszymi deklaracjami respondentów, 48% badanych uznaje, że w zakładzie karnym kadra więzienna nie szanuje prywatność a 75,1% osadzonych uważa, że kadra więzienna nie podejmuje stosownych reakcji w przypadku naruszenia prywatności.

Naruszenie prywatności z zakładzie karnym w badanej zbiorowości przyjmuje różne formy. Najczęściej wskazywane są: nadmierne przeszukiwanie rzeczy osadzonych lub przeszukiwanie ich (19,5%), nadmierna ingerencja kadry więziennej w przebieg widzeń z bliską osadzonemu osobą (17,7%) oraz celowe podsłuchiwanie treści rozmowy telefonicznej przez osoby postronne, np. strażnicy więzienni (12,6%). Rozpowiadanie informacji na temat osadzonych przez innych osadzonych to forma naruszenia prywatności doświadczona przez (8,4%) a rozpowiadanie informacji na temat więźniów przez kadrę więzienną dotyczy 7,2% badanych. Pozbawieni wolności wskazują również na brak zezwolenia na noszenie własnej odzieży lub zakwestionowanie ich wyglądu (8,4%), a także zakaz zatrzymania w celi rzeczy dla nich szczególnie ważnych związanych z sentymentem czy pamiątek rodzinnych (7,8%). W sytuacji utrudniania skontaktowania się z osobami dla osadzonego bliskimi lub uzyskania na ich temat informacji spotkało się 6,0% osób a z niepoprawnie przeprowadzonymi badaniami lekarskimi, bowiem w obecności innych nieupoważnionych osób, jak inni osadzeni lub nieznane osoby 6,3% więźniów. Pojedyncze wskazania dotyczą nie zezwolenia na

wyrażanie własnych opinii czy przedstawianie własnego zdania (4,5%), a jednostkowe wybory (1,5%) dotyczą brak zezwolenia mi na uprawianie kultu religijnego.

Tab.52. Forma naruszenia prywatności – pozbawieni wolności

Forma naruszenia prywatności w ZK	N ⁹⁰²	%
Nadmierne przeszukiwanie moich rzeczy/przeszukiwanie mnie	65	19.5
Nadmierna ingerencja kadry więziennej w przebieg widzeń z bliską mi osobą	59	17.7
Celowe podsłuchiwanie treści mojej rozmowy telefonicznej przez osoby postronne (np. inni osadzeni, strażnicy więzienni)	42	12.6
Rozpowiadanie informacji na mój temat przez innych osadzonych	28	8.4
Nie zezwolenie mi na noszenie własnej odzieży lub zakwestionowanie mojego wyglądu	28	8.4
Nie zezwolenie mi na zatrzymanie w celi rzeczy dla mnie szczególnie sentymentalnych/pamiątek	26	7.8
Rozpowiadanie informacji na mój temat przez kadrę więzienną	24	7.2
Utrudnianie mi skontaktowania się z osobami dla mnie bliskimi lub uzyskania na ich temat informacji	20	6.0
Przeprowadzenie badań lekarskich w obecności innych osób, które nie były upoważnione (np. inni osadzeni, nieznane mi osoby)	21	6.3
Nie zezwolenie mi na wyrażanie własnych opinii/przedstawianie własnego swojego zdania	15	4.5
Nie zezwolenie mi na uprawianie kultu religijnego	5	1.5
Razem	333	100

Źródło: opracowanie własne.

⁹⁰² Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości N = 177, tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

7.1.12.5. Najczęściej wskazywane zachowania własne oraz innych osadzonych ograniczające poczucie naruszenia prawa do prywatności w perspektywie osób uwięzionych

Szanowanie prywatności powinno odbywać się zarówno ze strony kadry więziennej, jak i ze strony jednych pozbawionych wolności w stosunku do drugih. W przekonaniu badanych, inni osadzeni raczej szanują prywatność (35,6%) a zdecydowanie zdanie w tym wglądzie posiada 14,7%. W zbiorowości badanej 20,3% uważa, że prywatność w odczuciu od i do innych pozbawionych wolności raczej nie jest szanowana, a 7,3% twierdzi, że zdecydowanie nie jest szanowana.

Tab. 53. Stopień poszanowania prywatności przez innych osadzonych – pozbawieni wolności

Stopień poszanowania prywatności przez innych osadzonych	N	%
Raczej jest szanowana	63	35.6
Trudno powiedzieć	39	22.0
Raczej nie jest szanowana	36	20.3
Zdecydowanie jest szanowana	26	14.7
Zdecydowanie nie jest szanowana	13	7.3
Razem	177	100

Źródło: opracowanie własne.

Zachowania, w jakich inni osadzeni powinni okazywać drugim osadzonym szacunek i prywatność to głównie poszanowanie tego co inni chcą robić w celi (48,6%). Pozbawieni wolności nie powinni ingerować w to, że chcą pospać, wykonać ćwiczenia fizyczne czy poczytać książkę a nawet nie odzywać się przez dłuższy czas. Ważną zasadą okazywania szacunku do prywatności jest także nie dotykane rzeczy innych osadzonych (19,0%), poszanowanie dla wyrażanych poglądów (15,6%) oraz zachowanie w poufności informacji, z których respondenci nawzajem się sobie zwierają (8,5%). Część badanych zwraca także uwagę na niekrytykowanie wyglądu, pochodzenia czy wyznawanych wartości (7,7%).

Tab. 54. Zachowania wobec innych osadzonych okazujących prywatność – pozbawieni wolności

Zachowania wobec innych osadzonych okazujących prywatność	N ⁹⁰³	%
Poszanowanie tego co chcę robić w celi (np. nie ingerowanie w to, że chcę pospać, wykonać ćwiczenia fizyczne, poczytać książkę, sporządzić notatki, nie odzywać się przez dłuższy czas itp.)	171	48.6
Niedotykanie moich rzeczy	67	19.0
Poszanowanie dla wyrażanych przeze mnie poglądów	55	15.6
Zachowanie w poufności informacji, z których się zwierzyłam/-em	30	8.5
Niekrytykowaniu mojego wyglądu/pochodzenia/wyznawanych wartości	27	7.7
Inne	2	0.6
Razem	352	100

Zródło: opracowanie własne.

Pozbawieni wolności, którzy odbywają więcej niż dwie kary pobawienia wolności (trzy, cztery, pięć) częściej od innych, wybierają poszanowanie prywatności poprzez akceptację tego co aktualnie chcą robić w celi np. nie ingerowanie w to, że chcę pospać, wykonać ćwiczenia fizyczne, poczytać książkę, sporządzić notatki, nie odzywać się przez dłuższy czas itp. (między zmiennymi zachodzi związek istotny statystycznie na poziomie $p = 001$; $VC = 01$). Pozbawieni wolności odbywający jedną karę pozbawienia wolności potrzebują poszanowania prywatności poprzez niekrytykowanie ich wyglądu, pochodzenia czy wyznawanych wartości Podobna deklaracja, co wydaje się zrozumiałe pod względem ilości wspólnie spędzanego czasu w celi, dotyczy osadzonych w zakładach typu zamkniętego ($p = 002$; $VC = 02$).

⁹⁰³ Pytanie miało charakter odpowiedzi wielokrotnych, co oznacza, że każdy respondent mógł wybrać dwie odpowiedzi najbardziej odpowiadające własnej opinii, stąd suma nie jest równa badanej zbiorowości $N = 177$, tylko zawiera podwójne wybory niektórych odpowiedzi kafeteryjnych.

Podsumowanie badań własnych

We śnie czy na jawie, w pracy, podczas posiłków, w budynku czy na powietrzu, w kąpielni czy w łóżku – nie miałeś dokąd uciec. Nic nie było twoje oprócz tych kilku centymetrów sześciennych zamkniętych pod czaszką⁹⁰⁴.

Tak słowami George'a Orwella można spróbować przedstawić to, co się może kryć pod pojęciem tak wiele razy przytaczanym, a jednocześnie wiele razy niepojętym, niewyczerpanym oraz niesklasyfikowanym w odniesieniu do osób pozbawionych wolności, jakim jest prawo do prywatności.

Rozważania zapisane na kartach niniejszej pracy stanowią próbę zagłębienia się w kwestię prawa do prywatności osób, które poprzez utratę wolności, w pewnym sensie automatycznie utraciły swoją autonomię, mogącą być postrzegana w kategoriach prywatności, intymności, a wręcz nawet „sfery zakazanej” dla jakiegokolwiek ingerencji przez kogokolwiek, a więc niezależnie od okoliczności. Analiza prezentowanej problematyki miała ponadto pomóc ustalić, czy pozbawienie wolności można „zrównać” z pozbawieniem prywatności, a jeśli tak, to czy całkowicie, czy w określonym tylko zakresie.

Powszechnie wiadomo, że osoby nie pozbawione wolności korzystają z całego wachlarza narzędzi przeciwdziałającym naruszeniom prawa do prywatności. Jednak w stosunku do osób pozbawionych wolności, kwestia ta nie jest już postrzegana jako coś ważnego, zasługującego na większe zainteresowanie. Można wręcz uznać, iż występuje pewna luka w regulacjach, albowiem zasadniczo prawo do prywatności osoby pozbawionej wolności nie zostało wyrażone wprost w żadnym obowiązującym w Polsce akcie prawnym. Jednocześnie inne prawa, które mogą – w określonym zakresie – decydować o tym, że prywatność osoby pozbawionej wolności, została zachowana lub naruszona, wymieniono w art. 102 k.k.w. Chodzi m. in. o prawo utrzymywania więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi, prawo do korzystania z wolności religijnej, jak również inne prawa, które świadczyć mogą o uznaniu, że ich przestrzeganie wpływa pozytywnie na prywatność osoby pozbawionej wolności. Niezwykle istotne znaczenie ma ponadto regulacja zawarta w art. 103 k.k.w., zgodnie z którą osoba pozbawiona

⁹⁰⁴ G. Orwell, *Rok 1984, część pierwsza*, <https://lyrics.az/george-orwell/rok-1984/rok-1984-czesc-1-rozdziel-2.html>, [dostęp: 20 maja 2023 r.].

wolności ma prawo kierować skargi do organów powołanych na podstawie ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka, a jest sprawą oczywistą, że najważniejsze akty prawne takie jak choćby Powszechna Deklaracja Praw Człowieka statuują ochronę prawa do prywatności. Jednak to dopiero z orzecznictwa ETPCz bezpośrednio wynika, że ochrona prawa do prywatności osoby pozbawionej wolności stanowi obecnie jeden ze współczesnych standardów składających się na godne oraz humanitarne traktowanie osób pozbawionych wolności.

Porównanie obowiązujących w Polsce przepisów prawa z umowami międzynarodowymi oraz rekomendacjami ONZ i Rady Europy, a także analiza uwag Krajowego Mechanizmu Prewencji pozwoliły na stwierdzenie, że kwestię ochrony prawa do prywatności osób pozbawionych wolności należy doregulować. Brak bowiem skonkretyzowanych unormowań wprowadza niepotrzebny chaos, nadinterpretacje, jak również może prowokować do szukania rozwiązań na etapie sądowym, co w szczególności potwierdza fakt bogatego orzecznictwa ETPCz.

Zagadnienie związane z naruszeniem prawa do prywatności łączyć się bowiem może z obciążaniem Skarbu Państwa przez osoby, na rzecz których zasądzone zostały odszkodowania zarówno przez sądy krajowe, jak również przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w wyniku udowodnienia, iż w okresie odbywania kary pozbawienia wolności naruszano ich prywatność. Ilość składanych skarg pokazuje, że problem ten nie jest jednostkowy, jak również przypadki naruszeń prawa do prywatności często są do siebie podobne i dotyczą porównywalnych problematyk. Eksplikuje to wnioski w postaci pilnej potrzeby wprowadzenia zmian w systemie więziennictwa.

W polskim systemie penitencjarnym ewidentnie brakuje więc regulacji wyrażającej się w tym, że prawo do prywatności osoby pozbawionej wolności korzysta z ochrony prawnej. Powinna to być norma, która wprost wyraża ten stan.

Zagadnienie prawa do prywatności odnoszące się typowo do osób pozbawionych wolności, to zatem temat wciąż otwarty i aktualny, nad którym nie tylko należy się pochylić, ale który z pewnością nie zasługuje na potraktowanie go w kategorii drugoplanowej sprawy dotyczącej osób uwięzionych, a zatem będącej konsekwencją ich skazania na karę pozbawienia wolności. Dbłość o sferę prywatności osób pozbawionych wolności stanowić powinna jeden z niekwestionowanych elementów współczesnej polityki penitencjarnej, a zatem na miarę wartości, którym hołduje się w XXI w., gdzie

jeszcze blisko sto lat temu, nikt nawet nie wspominał o potrzebie ochrony prawa do prywatności wśród osób pozbawionych wolności.

Aktualnie niewątpliwym jednak jest, że pozbawienie człowieka wolności zawsze wiązać się będzie z odebraniem mu części jego prywatności. Wolność jest jednym z najistotniejszych dóbr przynależnych człowiekowi. Jej utrata automatycznie wpłynie będzie na nieunikniony deficyt w odczuwaniu swojej prywatnej przestrzeni.

Słuszny wydaje się być pogląd, że „w pewnym sensie wszystkie prawa człowieka są aspektami prawa do prywatności”⁹⁰⁵, co prowadzi do wniosku, że zjawisko prywatności należy unormować, celem eliminacji sytuacji potencjalnie godzących w prawa osób pozbawionych wolności.

Prywatność – na gruncie wyznawanych przez autora wartości – ma tak bardzo istotne znaczenie, że chęć zweryfikowania tego zagadnienia wśród osób pozbawionych wolności, zainspirowała do przeprowadzenia badań. W wielu przypadkach ich wyniki mogły wprawiać w poczucie konsternacji w związku z tym, że dla większości badanych prawo do prywatności stanowiło ważny obszar w ich więziennym życiu, mimo iż były to osoby, które – popełniając przestępstwa – zapewne w mniej, bądź bardziej świadomy sposób, godziły się z przyszłą utratą wolności oraz innych dóbr i przywilejów. To z kolei nieuchronnie obniża komfort życia, codziennego funkcjonowania oraz determinuje konieczność podporządkowania się określonym procedurom. Finalnie zaś prowadzi to do znacznego ograniczenia prawa do prywatności.

W niniejszej pracy problematyka prawa do prywatności osób pozbawionych wolności stała się przedmiotem badania w populacji recydywistów penitencjarnych. Uzasadnieniem dla podjęcia decyzji o takim kierunku zbadania problemowej materii było uznanie, że to właśnie ta grupa osób pozbawionych wolności, stanowi tę część więziennej społeczności, która dysponuje największym rozeznanie w odniesieniu do badanych obszarów. To właśnie recydywiści najchętniej uzewnętrzniali swoje dylematy związane z identyfikacją sytuacji, w których – w ich opinii – dochodzi do ewidentnego naruszania prywatności w związku z realizowaniem kary pozbawienia wolności.

⁹⁰⁵ F. Volio, *Legal Personality, Privacy and the Family*, [in:] L. Henkin (ed.), „The International Bill of Rights”, Columbia University Press, New York 1981, s. 185–208, cit. per: D. Banisar, S. Davies, *Global Trends in Privacy Protection: An International Survey of Privacy, Data Protection and Surveillance Laws and Developments*, „John Marshall Journal of Computer & Information Law” 1999, No 18 1–111, s. 7, cit. per: K. Motyka, *Prawo do prywatności i dylematy współczesnej ochrony praw człowieka*, Lublin 2006, s. 12.

Recydywiści, poprzez powrotność do zakładów karnych, odznaczają się większym doświadczeniem związanym z odbywaniem kary pozbawienia wolności, jak również są w stanie dokonać porównania różnych środowisk, w których przyszło im odbywać karę. Zagadnienie to, choć z perspektywy ogólnej oceny społecznej jest nieakceptowalne, to w przypadku tak skalibrowanych badań, a zatem dotyczących prawa do prywatności doświadczanego podczas odbywania kary pozbawienia wolności, staje się dodatkowym laboratorium analiz i możliwości wyciągnięcia interesujących wniosków, co wzbogaca niniejszą rozprawę.

Były to ponadto osoby, które z większym zaangażowaniem udzielały prawdopodobnie szczerych odpowiedzi na zadawane pytania, jak również przedstawiały pomysły na rozwiązanie problemu przekraczania granic prawa do prywatności w związku z odbywaniem kary pozbawienia wolności. Część badanych osób była nawet skłonna wskazywać – poprzez dopisywanie swoich własnych uwag – które sfery związane z ochroną prawa do prywatności, są najbardziej narażone na nieuprawnione ingerencje ze strony władz penitencjarnych. Dodatkowym pozytywnym aspektem tej grupy badanych była ich otwartość na przeprowadzenie badań, a nawet potrzeba podzielnia się obserwacjami związanymi z wybraną tematyką badania, co również znacznie ułatwiało organizację badań w niełatwym pandemicznym okresie.

Dzięki temu stało się możliwie uzyskanie bardzo interesujących wyników. Stały się one ponadto zachętą do ich kontynuacji oraz pogłębiania, jak również rekomendowania potrzebnych w tej materii rozwiązań. Dodatkową przesłanką skierowania ankiet badawczych do recydywistów, była okoliczność utrudnionego przeprowadzania badań na większą skalę z powodu wystąpienia w tym czasie globalnej pandemii⁹⁰⁶. Istniejące wówczas liczne ograniczenia nie pozwoliły zatem na bardziej swobodne podejmowanie działań badawczych.

Ponadto część ankiet nie została wypełniona wcale, bądź nie wróciła, co świadczy o tym, że zarówno dostęp do osób badanych, jak również możliwość zwrócenia się do nich bezpośrednio z prośbą o wzięcie udziału w badaniach, została wykluczona. Dlatego ilość wyników badań była mniejsza, niż zostało to założone przed rozprowadzeniem

⁹⁰⁶ W dniu 20 marca 2020 r. odwołano w Polsce stan zagrożenia epidemicznego i wprowadzono stan epidemii, źródło: <https://www.gov.pl/web/rpa/rozporzadzenie-ministra-zdrowia-z-dnia-20-marca-2020-r-w-sprawie-ogloszenia-na-obszarze-rzeczypospolitej-polskiej-stanu-epidemii>, [dostęp: 10 marca 2023 r.].

ankiet. Jednak uzyskane wyniki badań pozwoliły na wysnucie niezwykle istotnych wniosków świadczących o tym, że problem naruszenia prawa do prywatności faktycznie istnieje i destrukcyjnie odbija się na wizerunku polskiego systemu penitencjarnego.

Ponieważ jednoznaczne określenie, co może się składać na pojęcie prawa do prywatności, nastroczało dylematów, zasugerowano – osobom, które wzięły udział w badaniu – możliwe do zaznaczenia odpowiedzi mające prowadzić od uzyskania informacji zwrotnych dotyczących tego, w jaki sposób osoby pozbawione wolności postrzegają zjawisko prywatności w związku z odbywaniem kary o charakterze izolacyjnym. Wśród określeń mających sugerować, co może kryć się pod pojęciem prywatności, wskazano m. in. na: nieujawnianie innym swoich danych osobowych, nieujawnianie innym swoich osobistych zwyczajów, nieujawnienie innym wyznawanej religii/filozofii, nieujawnienie innym informacji na temat swojego wykształcenia, nieujawnienie innym informacji na temat swojej rodziny/bliskich osób/dzieci itp.

Niezwykle interesujące wyniki uzyskanych badań pozwoliły na stwierdzenie, że analizowana problematyka ma doniosłe znaczenie dla osób pozbawionych wolności, a co więcej, jest to dziedzina wymagająca jak najszybszego wprowadzenia określonych rozwiązań urzeczywistniających nie tylko sposób postępowania z prywatnością osób pozbawionych wolności, ale także wskazujących na granice naruszenia prywatności, które byłyby możliwe do zaakceptowania z punktu widzenia realizowania kary pozbawienia wolności.

Brak okazania wyrozumiałości dla problematyki prawa do prywatności osób pozbawionych wolności niepokojąco zaobserwować można wśród personelu więziennego, który najczęściej obciążony licznymi obowiązkami skupia się przede wszystkim na zapewnieniu bezpiecznych warunków odbywania kary pozbawienia wolności, nawet gdy się to odbywa kosztem prawa do prywatności. To z kolei prowadzić może do nadmiernej lub niekontrolowanej ingerencji w prywatność osób pozbawionych wolności wskutek przeprowadzania nie zawsze uzasadnionych czynności takich jak m. in. przeszukiwanie cel lub przeprowadzanie kontroli osobistych, a w zasadzie sposobu, w jaki się je realizuje. Bardzo rzucającym się w oczy podejściem do kwestii ochrony prywatności – które niebawem zaskoczyło autora – jest uznanie przez ankietowanych przedstawicieli Służby Więziennej, że prawo do prywatności sprowadza się zasadniczo do informacji, które identyfikują osobę pozbawioną wolności, za pomocą takich danych jak „imię i nazwisko, adres zamieszkania, numer PESEL, wykonywany zawód, numer telefonu, data urodzenia”, zaś to co w mniemaniu autora pracy podkreśla sferę czyjejs

prywatności, a zatem „możliwość pobycia w samotności” nie zostało przez nikogo wskazane. z kolei wśród osób pozbawionych wolności „możliwość pobycia w samotności” już znacznie częściej była wskazywana jako czynnik determinujący prawo do prywatności, ale nie w takiej ilości jakiej spodziewał się autor pracy, który uważa, że „rytuał” pobycia sam na sam to sytuacja bardzo komfortowa i pozwalająca na doświadczenie stanu prywatności, do której nikt nie ma dostępu. w warunkach izolacyjnych taka możliwość praktycznie nie istnieje.

Wyniki uzyskanych badań nie pozostawiają zatem wątpliwości, że prywatność, to wciąż słabo rozumiany obszar tematyczny wśród personelu więziennego, a jednocześnie cechy, które w opinii respondentów określają prywatność, stanowią w istocie dane określające tożsamość osoby fizycznej, kwalifikujące się wręcz pod podjęcie danych osobowych. Oczywiście prawidłowo zapewniona ochrona danych osobowych, zabezpiecza na wysokim poziomie sferę prywatności, lecz należy mieć też na względzie, że prywatność to często także sfera psychicznych odczuć indywidualnej osoby, które nie sposób określić jakimś skonkretyzowanym wyznacznikiem, albowiem nawet sposób celebrowania swoich codziennych zwyczajów i nawyków może być dla niektórych osób ważnym kryterium ich prywatności.

Z coraz częściej dostępnej literatury faktu, publikowanej najczęściej w formie wywiadów bądź reportaży zrealizowanych we współpracy z osobami pozbawionymi wolności można wywieść, że naruszanie ich prawa do prywatności traktuje się w niektórych sytuacjach wręcz jako dodatkowo stosowaną dolegliwość nakładaną na skazanych za brak „współpracy” ze Służbą Więzienną. Co interesujące, to w świetle przeprowadzonych badań, przedstawiciele personelu Służby Więziennej deklarowali, że w ich odczuciu w ramach prywatności osób pozbawionych wolności mieści się przede wszystkim spektrum danych identyfikujących osobę fizyczną, a zatem jej imię, nazwisko oraz przeważnie numer PESEL. z drugiej zaś strony, z powołanej literatury faktu, można zaakcentować podejście przedstawicieli Służby Więziennej, które sprowadza się do „karania” krnąbrnych osadzonych naruszeniem ich prywatności, rozumianej już nie tylko w kategoriach danych personalnych, lecz tych informacji, których ujawnienie innym nieuprawnionym osobom może zażenować bądź skompromitować pozbawionego wolności. Prowadzi to do wniosku, że niektórzy przedstawiciele Służby Więziennej, zdając sobie sprawę z tego, czym może być prywatność, uderzają w najczulsze punkty osoby pozbawionej wolności w sytuacjach, w których system nie funkcjonuje tak jak powinno się tego oczekiwać.

Uznaniowy sposób traktowania prywatności osób pozbawionych wolności prowadzi ponadto do sytuacji, w których system polskiego więziennictwa nie wzbudza zaufania, jak również naraża na skargi, roszczenia oraz koszty ponoszone przez Skarb Państwa w wyniku wypłacanych odszkodowań, gdy zostanie udowodnione uchybienie w sferze prawa do prywatności.

Wśród autorów prac naukowych odnoszących się do sposobu traktowania osób pozbawionych wolności prawo do prywatności *sensu stricte* nie spotkało się z precyzyjnym potraktowaniem tego tematu poprzez jego zbadanie oraz przedstawienie wyników badań w celu pokazania, jak naprawdę dobro to jest w więziennictwie postrzegane. Wciąż jeszcze najczęściej skupienie uwagi koncentruje się wokół warunków bytowych czy też ogólnego sposobu traktowania więźniów, niż na samej tylko prywatności, mimo że każde z tych pojęć nieodłącznie wiąże się z zagadnieniem prezentującym jej znaczenie. W znacznej mierze urągające człowieczeństwu warunki bytowe determinują brak możliwości poszanowania prawa do prywatności na oczekiwanym poziomie, choć czynnikiem pierwszorzędym w tej kwestii jest to jak w systemie postrzega się prywatność osób uwięzionych oraz czy zmaterializowały się przesłanki na zmianę tego stanu.

W obszarze zagadnień dotyczących prawa do prywatności interesujące jest również to, że z im większą ilością współosadzonych ma do czynienia osoba pozbawiona wolności, tym większe występują możliwości zmaterializowania się szkody w postaci naruszenia prawa do prywatności. Fakt ten może się łączyć z kwestią nadmiernego zagęszczenia przestrzeni, w której przebywa osoba odbywająca karę izolacyjną.

W Polsce norma powierzchni mieszkalnej celi to 3 m² na osobę⁹⁰⁷. Jest to powierzchnia wywołująca już z góry określony dyskomfort i gdy dochodzi do współdzielenia celi z kilkoma nieznanymi sobie osobami, naruszenie sfery prywatności wydaje się zarówno oczywiste, jak i nieuchronne. W połączeniu ze zróżnicowanym poziomem odczuwania przez poszczególne osoby uciążliwości wskutek całodobowej obecności innych współosadzonych, prowadzić to może do trwałego poczucia utraty nawet minimum prawa do prywatności i zarazem odbierania takiego stanu rzeczy jako krzywdy, bądź innego rodzaju uchybienia.

⁹⁰⁷ A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013, s. 19.

Oczywiste bowiem jest, że niewłaściwe postępowanie osoby dzielącej celę wpływać może na naruszenie czyjejś prywatnej przestrzeni, a co więcej, zgubny wpływ tego bodźca dodatkowo wzmacniać może specyfika miejsca, w którym bardzo trudno jest ukryć przed innymi to, co zwykle uznaje się za niejawne, intymne, prywatne czy też okryte tajemnicą.

Polski system penitencjarny jest niestety zdominowany przez cele wieloosobowe, wobec czego brak jest też szans na osiągnięcie zaleceń Europejskich Reguł Więziennych w konsekwencji czego naruszenia sfery prywatności wydają się być w tych realiach oczywiste. Chroniczne funkcjonowanie osób pozbawionych wolności w tego rodzaju dyskomforcie nie jest rozwiązywane w sposób rekomendowany przez standardy europejskie. Można więc stwierdzić, że problem przeludnienia polskich więzień to jeden z przodujących czynników prowadzących do chronicznego naruszania prawa do prywatności.

Autor pracy, analizując zagadnienie prawa do prywatności w odniesieniu do osób pozbawionych wolności, zwrócił też uwagę na umniejszanie znaczenia temu dobru. Jednak aby było możliwe powodzenie we wzbudzeniu większej świadomości – zwłaszcza wśród więziennego personelu – iż sfera prywatności więźnia zasługuje na docenienie z możliwością egzekwowania jej prawnej ochrony, niezbędna jest wiara w to, że żmudna, aczkolwiek systematyczna praca nad poprawą stanu świadomości Służby Więziennej ostatecznie przyczyni się do wyeliminowania najtrudniejszych, albowiem stereotypowych zapatrywań na sposób, w jaki powinna być wykonywana kara pozbawienia wolności. Niezmiernie ważne jest – wśród niektórych pracowników Służby Więziennej – przekonanie, że więzień powinien doświadczać w możliwie nieprzyjemny sposób pozbawienia go wolności, a szczególne ze względu na to, iż ma to być dla niego dolegliwość nie tylko bardzo odczuwalna, lecz długofalowo przypominająca o utracie „wszelkiej” wolności, nawet tej, która zamyka się jedynie w możliwości podejmowania drobnych decyzji, które są wynikiem „prywatnej sprawy” osoby pozbawionej wolności.

Nie można przejść z obojętnością do stwierdzenia, iż sam fakt odebrania komuś wolności, to kara – mimo iż wyjątkowo surowa – to w danych okolicznościach bywa, iż jest „uzupełnieniem” nadmiernym ingerowaniem w prywatną sferę osób pozbawionych wolności. Oznacza to, że skoro skazanemu nie odebrano na mocy wyroku innych praw niż wolność, to nie jest uprawnione dodatkowe wywoływanie u niego dolegliwości w postaci nieadekwatnego do sytuacji ingerowania w sferę jego prywatności. Postępowanie tego rodzaju to nic innego jak naruszanie praw tej osoby i jednocześnie

godzenie w wizerunek polskiej Służby Więziennej, od której oczekuje się nienagannego spełniania obowiązków. Kara pozbawienia wolności nie powinna zatem otwierać furtki dla dalszych form karania osoby pozbawionej wolności. Usprawiedliwionym wyjątkiem, uprawniającym do naruszenia granic prywatności pozbawionego wolności, może być jedynie konieczność zachowania porządku, bądź utrzymania na właściwym poziomie dyscypliny w celu zapewnienia bezpieczeństwa ogółu.

Bazując na prezentowanej tematyce należy się także odnieść do „korzyści”, jakie zapewnienie prawa do prywatności przyniesie osobom odbywającym karę pozbawienia wolności. Otóż stopień przestrzegania praw osób pozbawionych wolności z pewnością wpływa na ich postawę moralną nie tylko w trakcie odbywania kary, ale również po powrocie na wolność. Istotne znaczenie dla poprawy samopoczucia skazanego może mieć nawet kwestia jego „wyciszenia się” w warunkach izolacyjnych, w których zapewniono przestrzeganie praw i nie ingerowanie – bez wyraźnych powodów – w jej osobistą przestrzeń. Zrozumienie dla tego typu podejścia zaczęło mieć miejsce dopiero od XX w. na gruncie wskazanych w niniejszej pracy zmian, jakie dość powoli, aczkolwiek systematycznie zaczęły zachodzić w polskim więziennictwie.

System penitencjarny, poczynawszy od XX w., zaczął ulegać postępującym coraz znacznie bardziej pozytywnym – w stosunku do poprzednich epok – przemianom na rzecz poprawy dobrostanu więźniów. Ostatecznie zmianom tym zaczęły również podlegać metody resocjalizacyjne, które zapoczątkowały powstawanie programów postępowania z więźniami na takie, które były ukierunkowane na pracę ze skazanymi w celu przygotowania ich do powrotu do społeczeństwa po odbyciu kary pozbawienia wolności. Sens kary sprowadzający się jedynie do izolacji osoby pozbawionej wolności sam w sobie już dawno przestał odgrywać pierwszoplanową rolę. Niestety, równolegle z dziejącymi się pozytywnymi przeobrażeniami systemów penitencjarnych, zaczęły narastać problemy związane z warunkami bytowymi osób odbywających karę pozbawienia wolności. Przekładały się one w bardzo dużej mierze na łamanie podstawowych praw człowieka, którym nie przestał podlegać nawet najbardziej zdemoralizowany osadzony, zasługujący – choćby w minimalnym stopniu – na godne oraz humanitarne traktowanie. Dopuszczenie bowiem do sytuacji powodującej „odczłowieczenie” więźnia nigdy nie sprzyjało zmianie jego dotychczasowej postawy na tę społecznie akceptowalną i zarazem tak bardzo pożądaną.

Zarówno obecnie, jak i w przeszłości, sposób w jaki była wykonywana kara pozbawienia wolności, miał później istotne przełożenie na proces adaptacji więźnia do

nowej rzeczywistości, mającej mieć miejsce już po odbyciu kary. w konsekwencji tego wpływało to na sposób funkcjonowania byłego więźnia w społeczeństwie, a szczególnie na eliminację bądź nasilenie jego skłonności do powtarzalności popełniania przestępstw. z jakością wykonywania kary pozbawienia wolności nieodłącznie wiąże sposób, w jaki traktowana była godność skazanego oraz w jaki sposób postępowano ze sferą jego prywatności, szczególnie z uwagi na to, czy był to obszar poważnie traktowany przez przedstawicieli władz więziennych. Na bazie doświadczeń życiowych można twierdzić, że im większy stopień nadużyć, nieuprawnionej ingerencji w dobra osobiste, a także w prywatność więźnia, tym bardziej można się spodziewać ze strony tej osoby poczucia krzywdy, wzdargy, upodlenia, a nawet chęci odwetu, skutkiem czego może wystąpić brak motywacji do przestrzegania porządku prawnego, a w rezultacie brak możliwości zresocjalizowania się.

Postępujące odchodzenie ze sposobu myślenia o karze jako środku resocjalizacyjnym, stało się powodem odmiennego postrzegania pozbawionego wolności, który po odbyciu kary wcale nie wracał do społeczeństwa pozytywnie odmieniony. w związku z tym zaczęto coraz większą uwagę przywiązywać do ziszczenia się perspektywy zapewnienia społeczeństwu przyjęcia z powrotem jednostki odmienionej, poprawnej moralnie oraz mentalnie po opuszczeniu zakładu karnego. Zaczęto wobec tego dążyć do uzyskania odmienionej postawy więźnia, dzięki przestrzeganiu wdrożonych standardów oraz zaleceń międzynarodowych odnoszących się do efektywnej pracy nad skazanym. Polegać ona powinna przede wszystkim na nabyciu przez więźnia umiejętności odpowiedzialnego pełnienia ról społecznych. Jedną z najważniejszych form wychowawczego oddziaływania na skazanego jest w zasadzie na nowo nauczenie go funkcjonowania w społeczeństwie w zgodności z normami prawnymi, co miałoby go uchronić przed ponownym wkroczeniem na drogę konfliktu z prawem.

Idąc naprzeciw tym problemom, opracowane już w pierwszej połowie XX w. reguły postępowania z osadzonymi, wymagające ciągłego dostosowywania, były jeszcze wielokrotnie nowelizowane, bowiem zmierzały do zapewnienia jak najbardziej jednolitych standardów wykonywania kary pozbawienia wolności w granicach niekłójących się i nieprzekraczających założeń krajowych norm prawnych.

Aby jakiegokolwiek przepisy regulujące problematykę praw osadzonych mogłyby być faktycznie realizowane, niezbędna jest świadomość zarówno ich adresatów, jak również wykonawców, dotycząca potrzeby oraz celu ich stosowania, a zatem dotyczy to

w szczególności pracowników Służby Więziennej, wychowawców w zakładach karnych, psychologów, czy terapeutów pracujących z osadzonymi, choć także i sędziów penitencjarnych, kuratorów sądowych oraz prokuratorów. Autor pracy nie dotarł do żadnych unormowań zwracających się ku potrzebie przestrzegania przez personel więzienny prawa do prywatności osób pozbawionych wolności. w szczególności brakuje w tej materii odpowiednich regulaminów lub reguł postępowania.

Celem wykonywania kary pozbawienia wolności jest przede wszystkim wywołanie u sprawcy przestępstwa dolegliwości związanej z utratą wolności, a tym samym i prywatności. Jednak znaczna część skazanych w końcu opuści zakład karny, a zatem sposób w jaki była realizowana kara, jak również okoliczność przestrzegania, bądź łamania praw osób pozbawionych wolności, może mieć istotny wpływ na „jakość” sprawcy po powrocie do warunków wolnościowych. Rozważając sposób funkcjonowania osadzonego po odbyciu kary, pojawiać się mogą pytania, czy sprawca został poddany określonym formom oddziaływania, czy raczej był uczestnikiem podkultur więziennych, czy może jego prawa były nagminnie łamane, bądź z drugiej strony, przestrzegano ich oraz dbano o jakość postępowania z osadzonym.

Wnioski końcowe oraz postulaty *de lege lata* i *de lege ferenda*

Na wstępie pracy została postawiona teza sprowadzająca się do tego, że prawo do prywatności należy rozpatrywać w kategoriach indywidualnych odczuć każdej osoby, jak również że brakuje skonkretyzowanych reguł dysponowania prawem do prywatności przez osoby pozbawione wolności, co z kolei stwarza wśród personelu Służby Więziennej możliwość powstawania różnego rodzaju uchybień. Pojawiły się także dylematy związane z nadużywaniem swoich uprawnień przez przedstawicieli Służby Więziennej wobec podległych im osób pozbawionych wolności w związku z poczuciem, iż prywatność jako materia niedookreślona, może stanowić bardzo dobrą kartę przetargową w sytuacjach potrzeby poskromienia „mniej pokornych” więźniów poprzez to, iż można realizować w stosunku do nich różnego rodzaju „kary” szczególnie pod postacią nadmiernych kontroli osobistych, a nawet ujawniania poufnych informacji o osadzonych wśród osób, które nie powinny się z nimi zapoznawać. Gdyby – w odniesieniu do prawa do prywatności – utworzono katalog sytuacji, które mieściłyby się w sferze prywatności, najprawdopodobniej doszłoby do drastycznego ograniczenia tego rodzaju praktyk tam, gdzie one mają miejsce.

Należy także wspomnieć, że wtajemniczenie przedstawicieli Służby Więziennej w psychologiczne podłoże oraz pojmowanie prawa do prywatności w dużej mierze może ułatwić zrozumienie położenia osób pozbawionych wolności, z czego wywodzi się zarówno lepsza współpraca, jak również podąża za tym świadomość, że nawet pozbawione wolności osoby, też zasługują na określoną formę właściwego traktowania ich prywatności, a zatem tego co należy „typowo do nich” i nikt nie ma do tego dostępu.

Bardzo trafnie została określona w literaturze prywatność jako „środek zastępczy chroniący przed negatywnymi zjawiskami społecznymi, przede wszystkim opresją ze strony otoczenia”⁹⁰⁸. w odniesieniu do osób pozbawionych wolności, prezentowane spojrzenie na prywatność wydaje się szczególnie fortunate, albowiem utrata wolności zasadniczo oznacza konieczność zmierzenia się z presją otoczenia, która w maksymalnym stopniu zawęży dotychczasową sferę prywatności. Szczególnie dla osób, dla których jest to ważna istota w ich życiu, kara pozbawienia wolności może być bardzo dotkliwie odczuwana. Stąd konieczne jest, aby wiedza praktyczna i teoretyczna pozwalały przedstawicielom Służby Więziennej na każdorazową indywidualną ocenę danego przypadku.

Obowiązujące aktualnie systemy ochrony praw człowieka pozwoliły na uporządkowanie problematyki ochrony prawa do prywatności, przy czym w mniejszym stopniu dotyczy to osób pozbawionych wolności. w dokumentach takich jak Europejskie Reguły Więzienne można odnaleźć regulacje dotyczące ochrony prawa do prywatności typowo w stosunku do osób pozbawionych wolności. Natomiast w innych dokumentach – takich jak Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, czy na przykład Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności – zalecenia dotyczące ochrony prawa do prywatności odnoszą się do ogółu osób, wśród których mogą się także znajdować osoby pozbawione wolności.

W krajowym porządku prawnym niewątpliwie brakuje dopasowanych do więziennej rzeczywistości rozwiązań. Bez nich niezwykle trudno jest się powoływać na określone naruszenie, skoro nie ma odpowiednika jego odpowiedzialności prawnej w ustawie.

Pewnym i zarazem najbardziej optymalnym aktualnie rozwiązaniem są regulacje, które zaczęły obowiązywać od 2018 r. dzięki bardzo obszernej reformie ochrony danych obejmującej kraje UE. Na gruncie polskich regulacji jest to rozporządzenie 2016/679 oraz

⁹⁰⁸ M. Juzaszek, *Po co nam prywatność*, „Filozofia w praktyce”, 2016, t. 2, art. 9, s. 1.

Ustawa o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości. Dzięki temu, że rozwiązania dotyczące ochrony danych osobowych zyskały zarówno rozgłos, jak i trwale je wdrożono do krajowego porządku prawnego, to dzięki ich stosowaniu prawo do prywatności może niejako automatycznie „liczyć na” ochronę.

W większości aktów prawnych regulujących problematykę wykonywania kary pozbawienia wolności, jak również obchodzenia się z osobami pozbawionymi wolności, zauważyć można nacisk na humanitarne traktowanie oraz poszanowanie godności, jak również poszanowanie praw i godności człowieka⁹⁰⁹, jednakże brakuje jakichkolwiek wskazań na temat konieczności poszanowania prawa do prywatności.

Jak zostało przedstawione w rozdziale pierwszym pracy, nakreślenie zakresu pojęciowego prawa do prywatności osób pozbawionych wolności jest bardzo utrudnione ze względu na to, że każdy człowiek inaczej pojmuje własną sferę prywatności, co w połączeniu z utratą wolności wprowadza dylemat związany z tym, jak oddzielić prywatność od wolności, która przecież definiuje prywatność, będącą możliwością decydowania o sobie samym. Znalazło to także odzwierciedlenie w wynikach badań, w których na pytanie: czym jest prawo do prywatności, padały bardzo zróżnicowane odpowiedzi. Często wynikały one z poziomu posiadanego wykształcenia, a zatem różniły się w ten sposób, że osoby z wykształceniem wyższym dostrzegały w prawie do prywatności pewną głębię związaną z duchowym doświadczaniem prywatności jako sytuacji intymnej, niedostępnej dla żadnej z osób i skomplikowanej do jednoznacznego określenia słowami. Osoby mniej wykształcone zwykle sprowadzały prywatność do pojęcia danych, które identyfikują osobę fizyczną za pomocą imienia i nazwiska, czy numeru PESEL.

Znaczne utrudnienie w uniwersalnym określeniu, czym jest prawo do prywatności w odniesieniu do osób pozbawionych wolności, blokuje powstanie jednolitego

⁹⁰⁹ Patrz: § 1 ust. 2 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 4 sierpnia 2010 r. w sprawie szczegółowego trybu działań funkcjonariuszy Służby Więziennej podczas wykonywania czynności służbowych, § 2 Regulaminu 1/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 października 2010 r. w sprawie zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej; Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania z dnia 10 grudnia 1984 r. (Dz.U. 1989 Nr 63, poz. 378); Rekomendacja Rec. (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych 1 (Przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów).

mechanizmu ochrony prawa do prywatności, a tym samym wymaga opracowania skutecznych rozwiązań, dzięki którym międzynarodowe systemy praw człowieka byłyby jeszcze bardziej pomocne w ograniczaniu naruszeń prywatnej sfery osób pozbawionych wolności.

Opierając się na zaprezentowanych w pracy wywodach na temat genezy i rozwoju ochrony praw osób pozbawionych wolności (rozdział drugi), sposobu traktowania osób pozbawionych wolności na przestrzeni epok (rozdział trzeci), standardów krajowych i międzynarodowych traktujących na temat ochrony prywatności w odniesieniu do osób pozbawionych wolności (rozdział trzeci), analiz odnoszących się do sposobu traktowania osób pozbawionych wolności ze względu na klasyfikację, a także analiz na gruncie różnych sytuacji i czynników, których istnienie w jednostce penitencjarnej może w istotny sposób decydować o mniejszym bądź większym ograniczeniu prawa do prywatności, jak na przykład kwestia warunków bytowych, przełudnienia cel więziennych, czy konieczności zapewnienia właściwego poziomu bezpieczeństwa danej jednostki (rozdział piąty); wskazać należy, iż są potrzebne zmiany w polskim prawie penitencjarnym ze względu na wciąż istniejący problem narażenia prywatności osób pozbawionych wolności na uznaniowe traktowanie tych obszarów. Zwieńczeniem teoretycznych rozważań na temat prawa do prywatności osób pozbawionych wolności jest rozdział szósty poświęcony w całości problematyce ochrony danych osobowych, które w opinii autora pracy bardzo skrupulatnie łączą się ze sferą prawa do prywatności. Część empiryczna pracy okazała się w jeszcze większym stopniu polem do zainicjowania dyskusji opierającej się o wywody na temat potrzeby, bądź braku potrzeby, poświęcenia tematyce ochrony prawa do prywatności więźniów większej uwagi.

Badania, które zostały zainspirowane wskazaną na początku tekstu tezą, pozwoliły na uzyskanie bardzo interesujących wyników, które następnie skłoniły autora do opracowania – w celu zaproponowania wdrożenia do polskiego systemu penitencjarnego określonych rozwiązań – programu szkolenia podnoszącego stan wiedzy oraz świadomości w zakresie prawa do prywatności wśród personelu Służby Więziennej. Ponieważ prawo do prywatności, bardzo ściśle się łączy z tematyką ochrony danych osobowych, treści szkoleniowe należałoby poszerzyć również o zagadnienia ochrony danych osobowych. Najbardziej istotnym czynnikiem niepozwalającym na egzekwowanie przez osoby pozbawione wolności naruszeń na gruncie ich prawa do prywatności jest brak norm prawnych, które w sposób konkretny regulowałyby tę

materię, wskazując m. in. na to, jak należy rozumieć pojęcie prawa do prywatności w odniesieniu do osób pozbawionych wolności, jaka jest granica pomiędzy uprawnionym wkroczeniem w sferę, która w warunkach wolnościowych nazwana by została prywatnością, a przekroczeniem tej granicy, co z kolei uprawnia do złożenia skargi do właściwego organu.

Po wnikliwej analizie dostępnej literatury a także wyników przeprowadzonych badań, autor pracy jest jednoznacznie przekonany o tym, że prawo do prywatności powinno znaleźć się na stałe w katalogu praw osób pozbawionych wolności. Należy bowiem zapewnić skazanemu warunki do zachowania minimum swojej prywatnej przestrzeni, która powinna korzystać z gwarancji tego rodzaju, iż nie zostanie naruszona w żadnych okolicznościach, nawet w sytuacji utraty jednego z najcenniejszych dóbr, jakim jest wolność oraz indywidualnie nałożone obostrzenia związane na przykład z zakwalifikowaniem do kategorii tzw. osadzonych niebezpiecznych. Powinna zatem być to sfera tak niezbywalna, jak i zagwarantowana ochroną o takim stopniu powagi, jak niemalże godność człowieka, z którą *nota bene* prawo do prywatności ściśle się łączy.

Dający się łatwo zauważyć brak zrozumienia dla problematyki prawa do prywatności osób pozbawionych wolności, uzasadnia jak najpilniejsze zajęcie się tym zagadnieniem poprzez prawne uregulowanie tej kwestii w stosunku do osób skazanych na karę pozbawienia wolności. Choć nie zawsze jest i będzie możliwe jednoznaczne stwierdzenie, czy na gruncie określonej sytuacji doszło do naruszenia prawa do prywatności, to okoliczność, że dana sytuacja wywołała u określonej osoby negatywne dla niej następstwa, może uzasadniać stwierdzenie stanowiące o takim naruszeniu.

Biorąc pod uwagę zagadnienie prawa do prywatności osób pozbawionych wolności, analiza proponowanych rozwiązań prawnych polega przede wszystkim na wskazaniu, jakie elementy postępowania wprowadzane stopniowo, aczkolwiek systematycznie, do systemu penitencjarnego pomogłyby się przyczynić do bardziej empirycznego, niż teoretycznego, doświadczenia istotności sfery prywatności osób, którym została odebrana wolność.

Ignorowanie bowiem okoliczności stanowiącej o tym, że prywatność jest wartością nierozzerwalnie łączącą się z każdą ludzką jednostką, nawet tą pozbawioną wolności, nawet na poziomie porównywanym ze wspomnianą godnością, powoduje, że postulowanie jakichkolwiek zmian na rzecz poprawy jakości życia więźniów ze względu na potrzebę zapewnienia im właściwego poziomu ochrony ich sfery prywatnej,

powodować może jedynie frustrację wywołaną niedocenianiem omawianego zagadnienia.

Istotne jest, że dążenie do zapewnienia ochrony życia prywatnego osobom pozbawionym wolności, stać może – w pewnych okolicznościach – w opozycji do schematu codziennego funkcjonowania jednostki penitencjarnej. Być może jednak schemat ten powinien zostać przebudowany? Jak praktyka pokazuje, wiele rozwiązań, które są wdrażane, choć początkowo mogą wydawać się poprawne, to z czasem, w toku ich praktycznego stosowania, ujawniają swoje mankamenty, przez co podlegają ciągłym procesom doskonalenia, dostosowywania do nowych wyzwań, jak również dopasowywane są do potrzeb ujawnionych w wyniku różnych badań oraz zdobytych doświadczeń.

Punktem wyjścia dla odmiennego spojrzenia na to, jak duże może mieć znaczenie dla osób pozbawionych wolności poszanowanie dla ich prawa do prywatności, jest uświadomienie osobom, które mogą być sprawcami naruszeń, jak istotna jest to materia i że nie należy jej bagatelizować tylko dlatego, że dotyczy ona osób pozbawionych wolności, które – w odczuciu niektórych osób – mogą „zasługiwać” na jej odebranie. Wiele bowiem sytuacji związanych z popełnianiem błędów wynika zarówno z braku wiedzy, doświadczenia, jak również nieuświadamiania sobie, że pewne powtarzalne zachowania mogą wywoływać w odniesieniu do innych osób negatywne dla nich następstwa.

Z kolei budowanie określonego stanu świadomości opierać się powinno na uzyskaniu dostępu do najnowszej wiedzy zarówno prawnej, psychologicznej, jak i socjologicznej.

Licząc się z tym, że dojście do momentu, w których prawo do prywatności osób pozbawionych wolności będzie traktowane na równi z innymi prawami, jakie w art. 102 wymienia k.k.w., proces ten powinien znaleźć odzwierciedlenie przede wszystkim w następujących czynnościach:

– jak najpilniejsze rozpoczęcie budowania wśród personelu Służby Więziennej, tzw. „odruchu bezwarunkowego”, poprzez który autor postuluje przyswojenie takiego poziomu wiedzy na temat zagadnienia prawa do prywatności, że osoba mająca do czynienia z osobami, które są wolności pozbawione, z góry będzie wiedziała, iż pewnych czynności nie może realizować, a od innych musi odstąpić, aby w żadnych okolicznościach nie dopuścić się do skierowania pod jej adresem zarzutu naruszenia prawa do prywatności

– rozpoczęcie cyklu szkoleń z zakresu prawa do prywatności o zaproponowanej przez autora tematyce wśród personelu Służby Więziennej, aby wyeliminować niebezpieczne nawyki oraz stereotypowy sposób myślenia na temat traktowania osób pozbawionych wolności⁹¹⁰

– podnoszenie stanu wiedzy i świadomości, także na gruncie prawa ochrony danych osobowych w związku z reformą, która miała miejsce w 2018 r. i w sposób trwały zmieniła podejście do kwestii zapewnienia właściwego poziomu bezpieczeństwa danym osobowym, bez ochrony których nie można twierdzić o efektywnej ochronie prawa do prywatności

– opracowanie dokumentu, który stanowiłby wzór regulaminu ochrony prawa do prywatności, który dodatkowo jeszcze można wzbogacić praktyczną problematyką ochrony danych osobowych, ze względu na to, iż materia ta ściśle łączy się z prywatnością oraz zobowiązanie personelu Służby Więziennej nie tylko do zapoznania się ze wskazanymi dokumentami, ale także do pisemnego oświadczenia o znajomości ich treści i obowiązku stosowania się do nich

– dokonanie zmian w Kodeksie karnym wykonawczym w ten sposób, że prawo do prywatności stanie się jednym z praw skazanego, które na dzień dzisiejszy określa art. 102 k.k.w.

– powołanie osoby odpowiedzialnej za przestrzeganie praw więźniów, w tym prawa do prywatności, która to osoba przyjmowałaby skargi oraz wnioski osób pozbawionych wolności, a także wyjaśniałaby osobom pozbawionym wolności znaczenie ich praw w razie zgłoszenia takiej potrzeby

– stworzenie broszury informacyjnej dla osób pozbawionych wolności w celu podniesienia stanu świadomości w zakresie konieczności poszanowania prywatności współosadzonych ze względu na to, że cała jednostka penitencjarna powinna zostać objęta programem podnoszenia świadomości dotyczącej tego, czym jest prywatność i ochrona danych osobowych w stosunku do każdego człowieka

– wzbogacenie regulaminów więziennych o zapisy zobowiązujące personel Służby Więziennej do przestrzegania zasad ochrony prywatności osób pozbawionych wolności

⁹¹⁰ Na temat konieczności brania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej udziału w szkoleniach traktuje m. in. § 6 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lipca 2010 r. w sprawie szkolenia oraz doskonalenia zawodowego funkcjonariuszy Służby Więziennej (Dz.U.2010.144.970).

Tab. 55. Proponowany zakres tematyczny szkoleń dla personelu Służby Więziennej w zakresie prawa do prywatności z elementami ochrony danych osobowych

Proponowany zakres tematyczny szkoleń dla personelu Służby Więziennej w zakresie prawa do prywatności z elementami ochrony danych osobowych			
Zagadnienie szkoleniowe	Sposób realizacji	Korzyści z uzyskanej wiedzy	Zalecenia dodatkowe
1. Skąd się wzięło prawo do prywatności? Aspekty teoretyczne oraz pierwsze akty prawne regulujące problematykę prawa do prywatności	Wykłady teoretyczne, przedstawienie najważniejszych aktów prawnych	Uzyskanie wiedzy dotyczącej genezy prawa do prywatności, zaznajomienie z najważniejszymi pojęciami	1. Rekomenduje się aby szkolenia były przeprowadzane regularnie: – obowiązkowo dla nowo
2. Prawo do prywatności na tle praw osób skazanych w świetle art. 102 k.k.w. oraz Konstytucji RP	Praktyczne wyjaśnienia, na czym polega każde z praw, co się mieści w ich zakresie, zaznajomienie z orzecnictwem w celu przedstawienia sytuacji praktycznego potraktowania każdego z praw	Uzyskanie wiedzy na temat tego, jakimi cechami charakteryzuje się każde z praw przysługujących osobom pozbawionym wolności, zapoznanie się z sytuacjami, w których poszczególne prawa nie były przestrzegane	zatrudnionych pracowników Służby Więziennej – szkolenia przypominające raz bądź dwa razy w roku – szkolenia o wybranej tematyce w celu wypełnienia szczególnych potrzeb (np. wskutek zaleceń pokontrolnych)
3. Relacja pomiędzy prawem do prywatności, a prawem ochrony danych osobowych	Wykłady omawiające najważniejsze zagadnienia	Uzyskanie wiedzy na temat rozróżnienia sytuacji, czy w danym momencie należy zastosować przepisy regulujące problematykę ochrony prawa do prywatności, czy danych osobowych Rozróżnienie najważniejszych podjęć z zakresu prawa do prywatności i ochrony danych	2. Każda osoba, która wzięła udział w szkoleniu, powinna dodatkowo zapoznać się z obowiązującą pisemną procedurą zasad ochrony prywatności oraz postępowania

4. Granice pomiędzy uprawnionym wejściem w sferę prywatności osoby pozbawionej wolności, a realizacją obowiązków służbowych	Zajęcia praktyczne – praca na różnych przykładach, analiza zaproponowanych <i>case study</i>	Doświadczenie – za pomocą praktycznych przykładów – jak należy rozróżnić sytuacje, w których – w czasie realizacji obowiązków służbowych – naruszenie prywatności jest dopuszczalne, a kiedy nie	z danymi osobowym osób skazanych na karę pozbawienia wolności
5. Roszczenia z jakich mogą skorzystać osoby pozbawione wolności, gdy dojdzie do naruszenia ich prywatności	Wykłady wyjaśniające z jakich narzędzi prawnych mogą skorzystać osoby, które doświadczyły nieuprawnionego naruszenia prawa do ich prywatności	Uzyskanie wiedzy dotyczącej konsekwencji nieuprawnionego naruszenia prawa do prywatności, dowiedzenie się, jak się można ochronić przed zarzutami naruszenia prawa do prywatności	
6. Najważniejsze zagadnienia z zakresu ochrony danych osobowych na tle ochrony prawa do prywatności	Praktyczne wyjaśnienie najważniejszych instytucji ochrony danych osobowych w świetle dyrektywy 2016/680 oraz ustawy o ochronie danych osobowych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości	Uzyskanie wiedzy z zakresu rozróżnienia poszczególnych danych osobowych (dane osobowe zwykłe i dane szczególnego rodzaju), przetwarzania danych osobowych, respektowania praw osób, których dane dotyczą, przeciwdziałania naruszeniom ochrony danych (tzw. incydenty), stosowania zasad ochrony danych osobowych	

Źródło: opracowanie własne.

Ponieważ jednym z haseł Służby Więziennej jest „humanitarne i praworządne traktowanie osób pozbawionych wolności”, to uznać należy, że brak poszanowania dla

prawa do prywatności, należy przestać usprawiedliwiać brakiem wiedzy, świadomości, bądź nawet kompetencji personelu Służby Więziennej. w dobie istniejących rozwiązań oraz możliwości, trudno uzasadniać podstawowe braki w doregulowaniu znaczenia prawa do prywatności oraz obszarów, które prawo to może obejmować, potrzebą skupienia się wyłącznie na kwestiach bezpieczeństwa osób pozbawionych wolności. Nadal są bowiem spotykane sytuacje, w których czyjaś prywatność przedkłada się nad kwestie związane z organizacją funkcjonowania jednostki penitencjarnej.

Zagadnienie, jakie stało się przedmiotem rozważań zawartych w niniejszej pracy, w bardzo dużym stopniu zainspirowało autora do kontynuacji badań, a także poszerzenia kręgu odbiorców ankiet celem zbadania skali zjawiska prawa do prywatności na terenie kraju. Biorąc pod uwagę XXI w. trudno uznać za usprawiedliwione minimalizowanie znaczenia prawa do prywatności osób pozbawionych wolności, szczególnie, że obfite orzecznictwo ETPCz nie pozostawia złudzeń co do tego, iż prawo do prywatności ma dla osób pozbawionych wolności istotne znaczenie.

Dający się łatwo zauważyć brak zrozumienia dla problematyki prawa do prywatności osób pozbawionych wolności, uzasadnia jak najpilniejsze zajęcie się tym zagadnieniem poprzez prawne uregulowanie tej kwestii w stosunku do osób skazanych na karę pozbawienia wolności. Choć nie zawsze jest i będzie możliwe jednoznaczne stwierdzenie, czy na gruncie określonej sytuacji doszło do naruszenia prawa do prywatności, to okoliczność, że dana sytuacja wywołała u określonej osoby negatywne dla niej następstwa, może uzasadniać stwierdzenie stanowiące o takim naruszeniu.

Istotne jest, że dążenie do zapewnienia ochrony życia prywatnego osobom pozbawionym wolności, stać może – w pewnych okolicznościach – w konflikcie ze schematem codziennego funkcjonowania jednostki penitencjarnej.

Punktem wyjścia dla odmiennego spojrzenia na to, jak duże może mieć znaczenie dla osób pozbawionych wolności poszanowanie dla ich prawa do prywatności, jest uświadomienie osobom, które mogą być sprawcami naruszeń, jak istotna jest to materia. Wiele bowiem sytuacji związanych z popełnianiem błędów wynika zarówno z braku wiedzy, doświadczenia, jak również nieuświadamiania sobie, że pewne powtarzalne zachowania mogą wywoływać w odniesieniu do innych osób negatywne dla nich następstwa.

Z kolei budowanie określonego stanu świadomości opierać się powinno na uzyskaniu dostępu do najnowszej wiedzy zarówno prawnej, jak i psychologicznej czy socjologicznej.

Spis tabel

Tab.1. Wiek – kadra więzienna

Tab. 2. Wykształcenie – kadra więzienna

Tab. 3. Stan cywilny – kadra więzienna

Tab. 4. Miejsce zamieszkania – kadra więzienna

Tab. 5. Stanowisko – kadra więzienna

Tab. 6. Staż pracy – kadra więzienna

Tab. 7. Ilość osób pod opieką – kadra więzienna

Tab. 8. Aspekty prawa do prywatności z ogólnym znaczeniu – kadra więzienna

Tab. 9. Wpływ odbywania kary pozbawienia wolności na prywatność – kadra więzienna

Tab. 10. Szacunek dla prywatności osadzonych – kadra więzienna

Tab. 11. Sytuacje poczucia ograniczenia prawa do prywatności osadzonych – kadra więzienna

Tab. 12. Czynności podejmowane przez osadzonych – kadra więzienna

Tab. 13. Obecne warunki w ZK a poczucie prywatności – kadra więzienna

Tab. 14. Warunki mieszkaniowe w celach a poczucie prywatności – kadra więzienna

Tab. 15. Liczba osadzonych w celach a poczucia prywatności osadzonych – kadra więzienna

Tab. 16. Stopień przeludnienia– kadra więzienna

Tab. 17. Rozkład dnia a naruszenie poczucia prywatności – kadra więzienna.

Tab.18. Sytuacje naruszające prywatność osadzonych – kadra więzienna

Tab. 19. Powody, dla których ważne jest zachowanie przez osadzonych prywatności – kadra więzienna

Tab. 20. Powody, dla których nie jest ważne zachowanie przez osadzonych prywatności – kadra więzienna

Tab. 21. Przypadek naruszenia prywatności osadzonych – kadra więzienna

Tab. 22. Rozwiązania w przypadku naruszenia prawa do poczucia prywatności – kadra więzienna

Tab. 23. Poszanowanie prywatności osadzonych wobec innych osadzonych – kadra więzienna

Tab. 24. Rozkład zbiorowości według zakładu karnego

Tab. 25. Wiek – pozbawieni wolności

Tab. 26. Wykształcenie – pozbawieni wolności

- Tab. 27.** Miejsce zamieszkania – pozbawieni wolności
- Tab. 28.** Zawód – pozbawieni wolności
- Tab. 29.** Stan cywilny – pozbawieni wolności
- Tab. 30.** Ilość dzieci – pozbawieni wolności
- Tab. 31.** Źródło ostatniego utrzymania przed osadzeniem w ZK/AŚ – pozbawieni wolności
- Tab. 32.** Uzależnienia – pozbawieni wolności
- Tab. 33.** Ilość odbytych kar – osadzeni
- Tab. 34.** ZK pod kątem organizacyjnym – pozbawieni wolności
- Tab. 35.** System odbywania kary – pozbawieni wolności
- Tab. 36.** Rodzaj czynu – pozbawieni wolności
- Tab. 37.** Wymiar odbywanej kary pozbawienia wolności – pozbawieni wolności
- Tab. 38.** Rozumienie prywatności o ogólnym znaczeniu – pozbawieni wolności
- Tab. 39.** Wpływ odbywania kary pozbawienia wolności na postrzeganie kwestii prywatności – pozbawieni wolności
- Tab. 40.** Sytuacje w jakich kadra więzienna okazuje szacunek dla prywatności – pozbawieni wolności
- Tab. 41.** Podjęte czynności, gdy doszło do naruszenia prywatności – pozbawieni wolności
- Tab. 42.** Najbardziej odczuwalne ograniczenia prawa do prywatności – osadzeni
- Tab. 43.** Stopień w jakim obecne warunki panujące w zakładzie karnym pozwalają na zachowanie choćby minimum prywatności – pozbawieni wolności
- Tab. 44.** Stopień, w jakim obecne warunki mieszkaniowe w celach zapewniają poczucie prywatności jej mieszkańcom – pozbawieni wolności
- Tab. 45.** Stopień, w którym liczba osadzonych, w jednej celi pozwala na zachowanie poczucia prywatności – pozbawieni wolności
- Tab. 46.** Proponowany zakres tematyczny szkoleń dla personelu Służby Więziennej w zakresie prawa do prywatności z elementami ochrony danych osobowych
- Tab. 47.** Plan codzienny a naruszenie prywatności – pozbawieni wolności
- Tab. 48.** Rozwiązania w kierunku większego poczucia prywatności – pozbawieni wolności
- Tab. 49.** Sytuacja naruszająca prawo do prywatności – pozbawieni wolności

Tab. 50. Podstawa wartości poczucia prywatności – pozbawieni wolności

Tab.51. Powody braku ważności zachowywania prywatności

Tab.52. Forma naruszenia prywatności – pozbawieni wolności

Tab. 53. Stopień poszanowania prywatności przez innych osadzonych – pozbawieni wolności

Tab. 54. Zachowania wobec innych osadzonych okazujących prywatność – pozbawieni wolności

Tab. 55. Proponowany zakres tematyczny szkoleń dla personelu Służby Więziennej w zakresie prawa do prywatności z elementami ochrony danych osobowych

BIBLIOGRAFIA

1. Piśmiennictwo

- Akert R. M., Wilson T. D.**, *Psychologia społeczna*, ZYSK i SKA, Warszawa 2006.
- Artaszewicz-Zawisza T.**, *Problematyka kwalifikowania osadzonych do kategorii tzw. więźniów niebezpiecznych w świetle obowiązującego ustawodawstwa i planowanych zmian w prawie karnym wykonawczy*, „Palestra” 2016, nr 3.
- Astramowicz-Leyk T.**, *Międzynarodowe systemy ochrony praw i wolności człowieka*, Olsztyn 2009.
- Babbie E.**, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004, Warszawa.
- Baładynowicz A.**, *Zachowania okrutne skazanych podczas odbywania kary pozbawienia wolności*, „Probacja” 2009, nr 2.
- Banaszak B.**, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009.
- Baranowska N., Chłopecki T.**, *Kilka słów o kształtowaniu się praw człowieka w okresie XVIII–XX w.*, Wrocław 2013.
- Bator A. et al.**, *Współczesne koncepcje ochrony wolności i praw podstawowych*, Wrocław 2013.
- Barta J. et al.**, *Ochrona danych osobowych. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Beccaria C.**, *o przestępstwach i karach*, Łódź 2014.
- Bieda J.**, *Ciąża, poród i opieka nad dzieckiem w więzieniach Królestwa Polskiego (1815–1867)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2015, nr 18.
- Bieda J.**, *Cele i organizacja zakładów karnych w i Rzeczypospolitej*, „Acta Universitatis Lodziensis Folia Historica” 2015, nr 94.
- Bieda J.**, *Decyzje centralnych organów rządowych w procesie kształtowania systemu organizacji więziennictwa Królestwa Polskiego na tle wybranych polskich koncepcji penitencjarnych początków XIX wieku*, „Studia prawno-ekonomiczne”, t. XCIV, 2015.
- Bielak-Jomaa E.**, *Inspektor ochrony danych*, [in:] eadem, D. Lubasz (red.) *RODO. Ogólne rozporządzenie o ochronie danych. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Bielecki M.**, *Ochrona godności osoby skazanej w prawie karnym wykonawczym. Wybrane aspekty*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2018, z. 60, nr 1 (241).
- Bieńkowska J.**, *Poszukiwanie metod skutecznego motywowania pracowników*, [in:] „Acta Universitatis Lodziensis” nr 210/234.

Boniec-Błaszczuk D., *Ochrona danych osobowych w sprawach karnych a zakres uprawnień przysługujących jednostce w świetle dyrektywy 2016/680 oraz ustawy o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości*, „Zeszyt Prawniczy UAM” 2021, nr 11.

Braciak J., *Prawo do prywatności*, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2004.

Braciak J., *Prawo do prywatności*, [in:] B. Banaszak, A. Preisner (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002.

Bradliński K., *Polskie kodeksy karne okresu międzywojnia*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2018, v. XXI, nr 38.

Brzozowski W. et al., *Prawa Człowieka*, Wyd. Wolters Kluwer, Chorzów 2018.

Buczyńska A., *Zakład karny jako jednostka penitencjarna*, <https://doczz.pl/doc/3456121/spis-tre%C5%9Bci>

Budyn-Kulik M., *Dobrowolne ograniczenie prawa do prywatności w ujęciu prawnokarnym, psychologicznym i socjologicznym*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2015, t. 7(43), nr 4.

Bulenda T., *Faktyczne i ustawowe ograniczenia praw więźniów*, [in:] H. Machel (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, Gdańsk 2006.

Bulenda T., Musidlowski R., *o więźniach niebezpiecznych w kontekście ochrony praw człowieka*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2008, nr 60.

Całus M., *Kwalifikacja i weryfikacja statusu osadzonych „niebezpiecznych” – analiza rozwiązań kodeksowych w kontekście celów wykonywania kary pozbawienia wolności*, https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/96021/PDF/03_M_Calus_Kwalifikacja_i_weryfikacja_statusu_osadzonych_niebezpiecznych.pdf

Chabier P., Kwieciński A., *Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka a prawo do korespondencji skazanego i tymczasowo aresztowanego*, *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego* 2013, t. XXIX, AUWr No 3510.

Chmielarz K., *Prawo do prywatności a bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Kontrola operacyjna i dane telekomunikacyjne w kontekście inwigilacji społeczeństwa*, Warszawa 2020.

Chmielewski K., *Polska doktryna prawa penitencjarnego w okresie międzywojennym – zarys problematyki*, „Czasopismo prawno-historyczne” 2016, t. LXVIII, z. 1.

Chmielewski K., Pająk M., *Organizacja więziennictwa polskiego*, „Czasopismo prawno- historyczne” 2017, t. LXIX, z. 2.

Chrabkowski M., *Rejestracyjna funkcja kary kryminalnej w starożytności i w średniowieczu*, „Studia Iuridica Toruniensia”, 2015, t. XVI, file:///C:/Users/Justyna/Downloads/ndau015bko,%7B\$userGroup%7D,+2_Chrabkowski_29-48%20(3).pdf

Chruściel M., Kloc K., *Polska w Unii Europejskiej – proces akcesyjny i priorytety polskiej polityki w ramach UE*, „Stosunki międzynarodowe i geopolityka” 2013, nr 1.

Ciosek M., *Psychologia sądowa i penitencjarna*, PWN, Warszawa 2000.

Chmielarz K., *Prawo do prywatności a bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Kontrola operacyjna i dane telekomunikacyjne w kontekście inwigilacji społeczeństwa*, Warszawa 2020.

Chmielewski K., Pająk M., *Zasada humanitaryzmu w krajowych i międzynarodowych standardach prawa penitencjarnego*, „Adam Mickiewicz University Law Review” 2015, nr 5.

Cyma-Końska D., Wójcik R., *Kontrola Osobista a przeszukanie*, Materiały dydaktyczne, Centrum Szkolenia Policji, Legionowo 2015.

Cyran P. (red.), *Postępowanie karne w kontekście zapisów art. 5 i 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, Konferencja sędziów, Sąd Apelacyjny w Krakowie, 13–16 maja 2009 roku, Kraków 2009.

Czerniak D., *Warunki przetwarzania i czas przechowywania danych biometrycznych i genetycznych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości – standard strasburski a prawo krajowe*, „Forum prawnicze” 2022, nr 1(69).

Czerniawski R., *Krajowy mechanizm prewencji – funkcje i zadania Rzecznika Praw Obywatelskich*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2013, nr 1.

Czerwiec M., *Więzienioznawstwo. Zarys rozwoju więziennictwa*, Warszawa 1958.

Czołgoszewski J., *Powstanie i działalność pierwszego nowoczesnego więzienia w I Rzeczypospolitej*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2016, t. XXXV, z. 2.

Czołgoszewski J., *Więźniowie „niebezpieczni” w polskim systemie penitencjarnym. Izolować czy resocjalizować?* [in:] A. Krause, S. Przybyliński, *Resocjalizacja penitencjarna – aktualne wyzwania i rozwiązania*, Kraków 2012.

Czubik A., *Prawo do prywatności w travaux preparatoires Europejskiej Konwencji Praw*

Człowieka, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. VII, A. D. MMIX, numer specjalny – ochrona praw człowieka, <https://europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/9fb3a825-b320-424c-80cf-b7b06b771b3e>

Ćwikła M., *Izolacja skazanych niebezpiecznych w polskich zakładach karnych*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2021, nr 1.

Dawidziuk E., *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Wyd. Wolters Kluwer, Chorzów 2013.

Dawidziuk E., Kotowska K., *Nowe technologie w komunikacji skazanych i tymczasowo aresztowanych ze światem zewnętrznym*, „Archiwum Kryminologii” 2021, nr 43(2).

Dawidziuk E., Mazur M., *Prawa więźniów w najnowszych wyrokach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przeciwko Polsce*, [in:] *Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego*, Olsztyn 2018.

Dawidziuk E., *Realizacja przez funkcjonariuszy SW obowiązku zapewnienia skazanym bezpieczeństwa osobistego w czasie odbywania kary – wybrane aspekty*, [in:] B. M. Nowak (red.), *Odpowiedzialność prawna pracowników i funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz innych formacji umundurowanych*, Wyd. Instytutu Społecznych Podstaw Penitencjarystyki, Warszawa 2022.

Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. IV, Wyd. Wolter Kluwers, Chorzów 2018.

Dąbkiewicz K., w sprawie „miejsca” odbywania kary pozbawienia wolności przez skazanego, „Probacja” 2015, nr 1.

Deputat J., *Problematyka odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2018, nr 3.

Derlatka M., *Kontrowersje wokół kary dożywotniego pozbawienia wolności*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 12.

Dopierała R., *Prywatność w perspektywie zmiany społecznej*, Kraków 2013.

De Tchorzewski A. M., *Autorytet i jego struktura aksjologiczna*, „Studia Paedagogica Ignatiana [online]” 2018, t. 20, nr 5.

Dopierała R., *Prywatność w perspektywie zmiany społecznej*, Kraków 2013.

Drzewicki K., *Doświadczenia pierwszej dekady obowiązywania Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w Polsce*, [in:] *Europejska Konwencja Praw Człowieka – 25 lat zmian oblicza polskiego prawa i praktyki*, Warszawa 2019.

- Dudek K. J.**, *u siebie w biurze. Materialne środowisko homo officens*, „Journal of Urban Ethnology” 2019, nr 17.
- Dziadzio A.**, *Powszechna historia prawa*, Warszawa 2009.
- Elliot A., Joshua A.**, *Człowiek jako istota społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2020.
- Fajgielski P.**, *Ogólne rozporządzenie o ochronie danych osobowych. Ustawa o ochronie danych osobowych. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Fijałkowska L.**, *o przydatności mediewistyki prawniczej dla studiów nad historią prawa starożytnego Bliskiego Wschodu*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2009, nr 12.
- Filipek W.**, *Prywatność: nieuchwytna realność* [in:] A. Zeidler-Janiszewska (red.), *Formy estetyzacji przestrzeni publicznej*, Instytut Kultury, Warszawa 1998.
- Fleszer D.**, *Godność i prywatność osoby w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2015, nr XV(1).
- Foucault M.**, *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, Warszawa 1993.
- Frankfort-Nachmias Ch., Nachmias D.**, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Wydawca: ZYSK i S-KA, Poznań 2001.
- Gałkowski T. O.**, *Obowiązki człowieka w “Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka” oraz w społecznym nauczaniu kościoła „Seminare”* 2008, nr 25.
- Gardocki L.**, *Prawo karne*, Warszawa 2019.
- Garlicki L.** (red.) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, Warszawa 2003.
- Gavison R.**, *Privacy and The Limits of Law*, „The Yale Law Journal” 1980, vol. 89, nr 3.
- Giddens A.**, *Socjologia*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Gilligan J.**, *Wstyd i przemoc. Refleksje nad śmiertelną epidemią*, Poznań 2001.
- Gliszczyńska-Grabias A. et al.**, *Koncepcja Światowego Trybunału Praw Człowieka*, „Państwo i Prawo” 2011, nr 5.
- Gniadek N.**, *Matka i dziecko w zakładzie karnym (doniesienie z badań)*, „Studia Gdańskie” 2011, t. XXVIII.
- Goffman E.**, *Instytucje totalne. o pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2011.
- Goffman E.**, *Charakterystyka instytucji totalnych*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, red. A. Jasińska-Kania [et al.], Warszawa 2006.

- Gonsa H.**, *The Organization of Imprisonment, the Treatment of Prisoners and the Preparation 14 of Prisoners for Release*, „Prison Information Bulletin” 1992, No. 16.
- Górski A.**, *Słowikowa o więzieniach dla kobiet*, Warszawa 2018.
- Grzelak A.**, *Ochrona danych osobowych we współpracy państw członkowskich UE w zwalczaniu przestępczości. w stronę standardu europejskiego*, Warszawa 2015.
- Grzelak A., Wróblewski M.**, *Środki ochrony prawnej i odpowiedzialność karna, Ochrona danych osobowych*, D. Lubasz (red.), Warszawa 2022.
- Grzelak A., Wróblewski M.**, *Ustawa o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości z uwzględnieniem dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680*, [in:] D. Lubasz (red.), *Ochrona danych osobowych*, Warszawa 2022.
- Gumularz M., Kozik P.**, *Prawa osób, których dane dotyczą*, [in:] D. Lubasz (red.) *Ochrona danych osobowych*, Warszawa 2022.
- Gutowski M.** (red.), *Kodeks Cywilny, Tom I., Komentarz do art. 23*, Warszawa 2016.
- Hartwich F.**, *Korzystanie przez osadzonych z telefonów ze szczególnym uwzględnieniem telefonów komórkowych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 94.
- Helios J. et. al.**, *Zakład karny i szkoła jako przykład instytucji totalnych*, Wrocław 2020.
- Hołda Z.**, *Europejskie standardy traktowania więźniów. Kilka uwag o Europie, Radzie Europy, Polsce i prawach więźniów*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2009, rok XIII, z. 1.
- Hołda Z.**, *Kara dożywotniego pozbawienia wolności (w świetle standardów ochrony praw człowieka)* [in:] Skupiński J. (red.), *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, Warszawa 1995.
- Hołda Z., Hołda J., Migdał J., Żórawska B.**, *Prawo karne wykonawcze*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2021.
- Hrynicky W. M.**, *Potrzeba wzmocnienia międzynarodowej ochrony praw człowieka trzeciej generacji*, „Kultura bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje” 2018, nr 30.
- Izdebska H.**, *Trudna sfera prywatności*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1988.
- Izydorczyk J.**, *Praktyka stosowania tymczasowego aresztowania (na przykładzie sądów Polski centralnej)*, Łódź 2002.
- Jabłoński M. et al.** *Reforma ochrony danych osobowych a jawność dostępu do*

informacji sądowej – aspekty proceduralne, Wrocław 2017.

Jackiewicz A., *Rzecznik Praw Obywatelskich. Rzecznik Praw Dziecka*, [in:] S. Bożyk (red.) *Prawo konstytucyjne*, Białystok 2014.

Jakubowska-Hara J., Nowak C. (red.), *Problemy aktualnej polityki karnej w Polsce na tle przeludnienia zakładów karnych*, Warszawa 2010.

Janicka D., *Hube – Makarewicz – Wolter. Trzy koncepcje karania na przestrzeni stu lat*, „Archiwum Kryminologii” 2017, t. XXXIX.

Jankowska-Guściora M., *Sytuacja uwięzionych kobiet w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Rocznik Andragogiczny” 2014.

Jarosław Z., Zawadzki S., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 1987.

Jarzębińska A. et al., *Źródła i formy kontaktów z bliskimi mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” 2021, nr 2(20).

Jaskólska J., *Treść Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, „Człowiek w Kulturze” 1998, nr 11.

Jasudowicz T., *Prawo do poszanowania prywatności osób pozbawionych wolności w Polsce w świetle orzecznictwa strasburskiego*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne” 2012, nr 3.

Jaworska-Wieloch A., Sitarz O., *Prawa osadzonych w praktyce penitencjarnej w świetle ustalonych porządków wewnętrznych jednostek penitencjarnych i ich konfrontacja z orzecznictwem ETPC*, „Archiwum Kryminologii” 2018, tom XL.

Jeszka A. M., *Problemy badawcze i hipotezy w naukach o zarządzaniu*, „Organizacja i kierowanie” 2013, nr 5(158).

Jędruszcak K., *Prywatność jako potrzeba w ramach koncepcji siebie*, „Roczniki psychologiczne”, 2005, t. VII, nr 2.

Juzaszek M., *Po co nam prywatność*, „Filozofia w praktyce” 2016, t. 2, art. 9.

Jurczyk T., *Geneza rozwoju praw człowieka*, „Homines Hominibus” 2009, nr 1(5).

Kaczorowska K., *Podkultura więzienna*, [in:] J. Helios et al. (red.), *Prawo wobec wyzwań współczesności. z zagadnień nauk penalnych*, Wrocław 2019.

Kaczyńska E., *Ludzie ukarani. Więzienia i system kar w Królestwie Polskim 1815–1914*, Warszawa 1989.

Kalisz T., *Czy w Polsce zbyt często sięga się po tymczasowe aresztowanie?*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 4.

Kalisz T., *Kara pozbawienia wolności w perspektywie ewolucji systemów*

penitencjarnych oraz zmian w zakresie koncepcji penologicznych, [in:] J. Koredczuk, P. Wiązek (red.), *Zgromadzenia stanowe i organy przedstawicielskie w dziejach. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Marianowi Józefowi Ptakowi*, Wrocław 2020.

Kalisz T., *Osadzeni niebezpieczni. Procedura kwalifikacji, jej weryfikacja oraz zakres ograniczeń*, „Nowa kodyfikacja prawa karnego” 2017, t. XLIII.

Kalisz T., *Znęcanie się nad osobą pozbawioną wolności. Bezpieczeństwo osobiste skazanych*, Wrocławskie Studia Erazmiańskie, Wrocław 2017.

Kamacewicz W., *Instytucja kary śmierci od starożytności po średniowiecze – wybrane kraje i kodyfikacje*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2017, nr 2.

Kamiński A., *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*. (w:) *Metodologia środowiskowych badań pedagogicznych*, „Studia Pedagogiczne”, tom XIX, Wrocław 1970.

Karanacewicz W., *Instytucja kary śmierci od starożytności po średniowiecze – wybrana kraje i kodyfikacje*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2017, nr 2.

Karwatowska M., *Ciało kobiece vs. ciało męskie (na podstawie werbalizacji studentów)*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2013, nr 13.

Kawecki M., *Reforma ochrony danych osobowych. Współpraca administracyjna w świetle ogólnego rozporządzenia o ochronie danych osobowych*, Warszawa 2017.

Kędzierski W., *Deprywacyjne oraz subkulturowe aspekty odbywania kary pozbawienia wolności*, 2017, 5_witold-kedzierski (4).pdf

Kijańska K., *Prawo do prywatności a niejawne prowadzenie działań wobec cudzoziemców na gruncie ustawy o działaniach antyterrorystycznych*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2018, nr 44/1, z. 3.

Kitliński J., *Współpraca Służby Więziennej i prokuratury w celu zapewnienia bezpieczeństwa publicznego*, „Prokuratura i Prawo” 2022, wyd. spec.

Klimas D., *Prawa osób, których dane dotyczą w świetle dyrektywy 2016/680*, „Prawo mediów elektronicznych” 2019, nr 3.

Klimas D., Wróbel P., *Cywilnoprawna odpowiedzialność za naruszenie danych osobowych na gruncie RODO – wstęp do zagadnienia*, [in:] M. Jabłoński et al., *Reforma ochrony danych osobowych a jawność dostępu do informacji sądowej – aspekty proceduralne*, Wrocław 2017.

Klimas D., *Dyrektywa 2016/680 z perspektywy pełnomocnika procesowego – zakres przedmiotowy i zasady*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3363281

- Kloc K., Gawroński M.**, *RODO – unijna „ustawa” o ochronie danych*, [in:] M. Gawroński (red.), *Ochrona danych osobowych. Przewodnik po ustawie i RODO z wzorami*, Warszawa 2018.
- Kłaczyńska N.**, *Wizytacje krajowego mechanizmu prewencji w systemie ochrony praw osób pozbawionych wolności*, [in:] Materiały z VI Seminarium Naukowego pt.: Prawa człowieka w Polsce. 25 lat transformacji systemowej, Wrocław 2014.
- Kołodziej J.**, *Geneza i funkcjonowanie systemu penitencjarnego w Polsce*, Wstęp (wspia.eu).
- Kopeć M.**, *Zwyczaj jako okoliczność wyłączająca przestępczość czynu w polskim prawie karnym*, „Palestra” 2016, nr 6.
- Kopff A.**, *Koncepcja praw do intymności i do prywatności życia osobistego (zagadnienia konstrukcyjne)*, „Studia Cywilistyczne” 1972, t. XX.
- Koredczuk J.**, *Znaczenie kodeksu karnego z 1932 r. dla rozwoju nauki i prawa karnego w Polsce w XX w.*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2011.
- Koredczuk J., Wiązek P.** (red.), *Zgromadzenia stanowe i organy przedstawicielskie w dziejach. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Marianowi Józefowi Ptakowi*, Wrocław 2020.
- Kowalczyk D.**, *Kary i środki izolacyjne stosowane wobec żołnierzy*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2014, nr 3(173).
- Kozłowski T.**, *Więziennictwo dekady Gierka*, <http://www.polska1918-89.pl/pdf/wieziennictwo-dekady-gierka,4669.pdf>
- Koźuchowski A.**, *o więzieniach. o więzieniach zagranicznych*, t. I, Warszawa 1825.
- Krasuski A., Skolimowska D.**, *Dane osobowe w przedsiębiorstwie*, Warszawa 2007.
- Krause A., Przybyliński S.**, *Resocjalizacja penitencjarna – aktualne wyzwania i rozwiązania*, Kraków 2012.
- Krupnyk L.**, *Więziennictwo w Polsce i Ukrainie: od dziedzictwa totalitarnego do współczesnego europejskiego systemu penitencjarnego*, „Resocjalizacja polska” 2018, nr 15.
- Kryszeń G.**, *Trybunał Konstytucyjny*, [in:] S. Bożyk (red.), *Prawo konstytucyjne*, Białystok 2014.
- Krzysztofek M.**, *Ochrona danych osobowych w Unii Europejskiej*, Warszawa 2014.
- Kubiński K. W.**, *Ochrona życia prywatnego człowieka*, „Ruch prawniczy, ekonomiczny

i socjologiczny” 1993, rok LV, z. 1.

Kulbaka J., *Więziennictwo w Królestwie Polskim w 1. poł. XIX w. ze szczególnym uwzględnieniem Kodeksu Karzącego z 1818 r.*, „Resocjalizacja Polska” 2021, nr 22.

Kurowski M. [in:] D. Świecki (red.) *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 5*, wyd. 6, Warszawa 2022.

Kusak M., Wiliński P., *Ochrona danych osobowych w ściganiu przestępstw*, Warszawa 2020.

Kuźniar R., *Artykuł 28 Deklaracji, czyli koniec epopei praw człowieka?* [in:] G. Baranowska et al. (red.), *o prawach człowieka. Księga jubileuszowa Profesora Romana Wieruszewskiego*, Warszawa 2017.

Kuźma Z., *Sytuacja tymczasowo aresztowanych i skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w warunkach określonych w art. 88§3k.k.w.* [in:] Zagórski (red.), *Stan i węzłowe problemy więziennictwa*, cz. IV, „Biuletyn RPO” 2000, nr 42.

Kwiatkowski B., *Przeżycia traumatyczne osób pozbawionych wolności i ich konsekwencje: funkcjonalne wsparcie psychologiczne i społeczne dla osadzonych po doznanej traumie*, „Polskie Forum Psychologiczne” 2022, t. 27, nr 2.

Kwieciński A., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym*, Warszawa 2017.

Lachowski J., *Odpowiedzialność karna funkcjonariusza Służby Więziennej za przekroczenie uprawnień lub niedopełnienie obowiązków – wybrane zagadnienia*, [in:] B. M. Nowak (red.), *Odpowiedzialność prawna pracowników i funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz innych formacji umundurowanych*, Warszawa 2022.

Lenart – Kłóś K., *Postrzeganie i respektowanie godności więźniów przez funkcjonariuszy Służby Więziennej*, „Rozprawy Społeczne” 2019, t. 13, nr 4.

Leszczyńska A., *Powrotność skazanych do zakładów karnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 96.

Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2001, 2010.

Lelental S., *Współczesny wizerunek więziennictwa polskiego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 62–63.

Liżewski B., Myślińska M., *Mechanizm ochrony praw człowieka w systemie Rady Europy i w systemie interamerykańskim (teoretyczna analiza prawnoporównawcza)*, „Studia Iuridica Lubliniensia” 2014, nr 21.

Lora J. (Helsińska Fundacja Praw Człowieka), *Komunikacja sądów z obywatelami. Badania empiryczne, wnioski i rekomendacje zmian*, Warszawa 2009.

Lubasz D. (red.), *Ochrona danych osobowych*, Warszawa 2022.

Lubasz D. (red.) *RODO. Ogólne rozporządzenie o ochronie danych. Komentarz*, Warszawa 2018.

Łętowska E., *Prawo do prywatności w Europie*, Materiały edukacyjne przygotowane w ramach programu Socrates Grundtvig Action 1, “Law through Experience” /116881-CP-1-2004-SK-GRUNDTVIG-G11.

Łuczak E., *Sytuacje trudne w zakładach karnych i ich konsekwencje*, „Niepełnosprawność” nr 8, 2012.

Łuczak J., *Środki ochrony prawnej, odpowiedzialność i sankcje*, [in:] E. Bielak-Jomaa, D. Lubasz (red.) *RODO. Ogólne rozporządzenie o ochronie danych. Komentarz*, Warszawa 2018.

Łukowiak B., *Zakres przedmiotowy reguły in dubio pro reo, czyli o możliwości rozstrzygnięcia na korzyść oskarżonego niedających się usunąć wątpliwości prawnych (analiza kompleksowa)*, „Problemy Prawa Karnego” 2022, t. 6, nr 2.

Machel H., *Więzenie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003.

Majewski J., *Komentarz do art. 32 Kodeksu karnego*, [in:] A. Zoll et al. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. I: *Komentarz do art. 1–116 kk*, Zakamycze 2004, Lex dla sędziów on-line.

Maciejewski M., *Początki koncepcji oraz regulacji praw i wolności człowieka do czasów oświecenia*, [in:] A. Bator et al., *Współczesne koncepcje ochrony wolności i praw podstawowych*, Wrocław 2013.

Makarewicz J., *Prawo karne i prawa obywatela*, „Ruch Prawniczy, Socjologiczny i Ekonomiczny” 1936, nr 16 (2).

Malec J., *Generalna koncepcja postępowania z osobami pozbawionymi wolności*, [in:] *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, cz. III, „Biuletyn RPO. Materiały” 1988, nr 34.

Maleszyk R., *Więziennictwo polskie na tle dziejów państwa latach 1918–1956*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 63–63.

Marzec-Holka K., *Dzieciobójstwo – przestępstwo uprzywilejowane czy zbrodnia?*, Bydgoszcz 2004.

Matras J., *Niektóre regulacje tymczasowego aresztowania w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 4.

Melezini M., *Założenia polityczno-kryminalne kodeksu karnego z 1969 r. i ich realizacja*

w praktyce w latach 1970–1980, „Z dziejów prawa” 2019, t. 12 (20).

Metelska J., *Oddziaływanie orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na polskie prawo w aspekcie cywilistycznym*, [in:] *Europejska Konwencja Praw Człowieka – 25 lat zmian oblicza polskiego prawa i praktyki*, Warszawa 2019.

Michałowska G., *Ochrona praw człowieka w Radzie Europy i w Unii Europejskiej*, Warszawa 2007.

Michałowska K., *Prawo do życia rodzinnego na tle ogólnie pojmowanej prywatności jednostki*, „Zeszyty Naukowe. Problemy społeczne, polityczne i prawne” 2013, UEK, nr 911.

Mielnik Z., *Prawo do prywatności (zagadnienia wybrane)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1996, rok LVIII, z. 2.

Mleczak J., *Prawo do prywatności i jego ograniczenia wynikające z obowiązku prowadzenia dokumentacji medycznej w procesie leczenia*, <http://prawoexpert.pl/prawo-prywatnosci-jego-ograniczenia-wynikajace-z-obowiazku-prowadzenia-dokumentacji-medycznej-w-procesie-leczenia/>

Modzelewski K., *Zajedźmy kobyłę historii. Wyznania poobijanego jeźdźca*, Warszawa 2013.

Molesztak A., *Wybrane aspekty zadowolenia z życia w opinii kobiet i mężczyzn osadzonych w zakładach karnych*, <https://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/5060?show=full>

Moniuszko A., *Prawo sądowe Rzeczypospolitej Szlacheckiej (XVI–XVIII w.). Zarys wykładu z wyborem źródeł*, Warszawa 2017.

Motyka K., *Prawa człowieka. Wybór źródeł*, Lublin 1996.

Motyka K., *Prawo do prywatności*, „Zeszyty Naukowe Akademii Podlaskiej w Siedlcach” 2010, nr 85, z.12.

Mozgawa M., [in:] M. Mozgawa, *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 2009.

Mrózek Ł., *Zjawisko wykluczenia społecznego więźniów i osób opuszczających ośrodki penitencjarne. Analiza problemu i możliwości przeciwdziałania zjawisku*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2014, z. 6, nr 2 (11).

Mamak K., *Dozór elektroniczny – rozważania na tle kary pozbawienia wolności, kary ograniczenia wolności oraz przestępstwa samouwolnienia (art. 242 § 1 k. k.)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2017, rok XXI, z. 3.

- Marek A.**, „Nowy realizm” w polityce kryminalnej Stanów Zjednoczonych – założenia i efekty, „Państwo i Prawo” 1980, nr 7.
- Migdał J., Radlewski J.**, *Kara pozbawienia wolności. Zarys dziejów polskiej doktryny, prawa i praktyki penitencjarnej*, Gdańsk 2005.
- Migdał J., Skrobotowicz G.**, *Możliwość realizacji europejskich reguł więziennych z 2006 r. w zakresie reintegracyjnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności w przebudowie polskich jednostek penitencjarnych*, „Rocznik Nauk Prawnych” 2014, rok XXIV, nr 1.
- Miler-Zawodniak A.**, *Teorie potrzeb jako współczesne teorie motywacji*, [in:] *Obronność*, „Zeszyty Naukowe” 2012, nr 4, s. 102 (101–116).
- Młynarska-Sobaczewska A.**, *Trzy wymiary prywatności. Sfera prywatna i publiczna we współczesnym prawie i teorii społecznej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2013, nr 1(13).
- Miszewski K.**, *Walka i kooperacja. o wzajemnych relacjach funkcjonariuszy i skazanych*, [in:] J. Dezyderiusz Pol (red.), *o więzieniu interdyscyplinarnie*, Warszawa 2021.
- Moczydłowski P.**, *Przebudowa więzień. o konsekwencjach populizmu penalnego i ideologizacji polityki kryminalnej w Polsce dla więziennictwa*, [in:] B. Stańdo-Kawecka, K. Krajewski (red.), *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, Warszawa 2011.
- Motyka K.**, *Prawo do prywatności*, „Zeszyty Naukowe Akademii Podlaskiej” 2010, Seria Administracja i Zarządzanie w Siedlcach, nr 85.
- Mrozek K.**, *Reguły Nelsona Mandeli*, [in:] T. Kalisz (red.), „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2018, t. XLVIII.
- Myrna B.**, *Wykonanie kary pozbawienia wolności w świetle Europejskich Reguł Więziennych z 2006 r. Podstawowe zasady, zakres i zastosowanie przedmiotowych reguł*, L. Bogunia (red.), „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2009, t. XXIV, AUW No 3119.
- Musiół S.**, *Negatywne aspekty kary pozbawienia wolności*, [in:] Machel H. (red.), Wyd. UG, Gdańsk 2006.
- Müller D.H.**, *Die Gesetze Hammurabis und ihr Verhältnis zur Mosaischen Gesetzgebung, sowie zu den XII Tafeln*, Wien 1903.
- Nawój-Śleszyński A.**, *Przebudowa więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Wyd. UŁ, Łódź 2013.
- Neale K.**, *The Demosthenes Programme: a Penological Challenge*, „Prison Information Bul- 7 letin” 1992, No. 16.

- Niczyporuk P.**, *Kilka uwag o karze mitylacyjnej wykonanej wobec rzymskiego bankiera (na marginesie Vita Galbae 9)*, „Zeszyty Prawnicze” 2019.
- Nielaczna M.**, *Sprawiedliwość skrajna. Dożywotnie więzienie, maksymalne zabezpieczenie*, Warszawa 2014.
- Nikołajew J.**, *Reguły minimalne i Europejskie Reguły Więzienne a prawo więźniów do wolności sumienia i religii w Polsce*, [in:] P. Stanisław et al. (red.), „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2013, t. 16.
- Niczyporuk P.**, *Kilka uwag o karze mitylacyjnej wykonanej wobec rzymskiego bankiera (na marginesie Vita Galbae 9)*, „Zeszyty Prawnicze” 2019, z. 19, nr 1.
- Nowicka D. S., Nowicki S.**, *Prawo boskie i prawo ludzkie. Sądownictwo starożytnego Izraela na tle praktyki mezopotamskiej*, „Scripta Biblica et Orientalia” 2009, nr 1.
- Nowicki M. A.**, *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999–2004*, Zakamycze 2005.
- Osiatyński W.**, *Wprowadzenie do pojęcia praw człowieka*, [in:] „Szkola praw człowieka. Teksty wykładów” 1998, z. 1.
- Ornacka E.**, *Skazane na potępienie*, Poznań 2018.
- Ornawska A., Zduński I.**, *Resocjalizacja penitencjarna, Zarys Problematyki*, Bydgoszcz 2014.
- Orwell G.**, *Rok 1984, część pierwsza*, <https://lyrics.az/george-orwell/rok-1984/rok-1984-czesc-1-rozdzial-2.html>
- Ozga A.**, *Psychospołeczne skutki kary pozbawienia wolności w zakresie problemów społecznych*, Ozga_Homo et societas_2.pdf
- Paleń-Rogożyńska P.**, *Skazany na karę pozbawienia wolności – studium prawnokryminologiczne*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2021, nr 1.
- Pałaszewski P.**, *Podstawy stosowania tymczasowego aresztowania*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2011, t. XXVII.
- Pałaszewski P.**, *Przyjęcie tymczasowo aresztowanych do aresztu śledczego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2009, t. XXV.
- Panowicz-Lipska J.**, *Komentarz do art. 23 – ochrona dóbr osobistych*, [in:] M. Gutowski (red.), *Kodeks Cywilny. Tom I. Komentarz do art. 23*, Warszawa 2016.
- Piech K.**, *Czy ciasna cela to brak humanitaryzmu? – uwagi na gruncie art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Przegląd Europejski” 2021, no 1.
- Piechota M.**, *Konstytucyjne prawo do ochrony zdrowia jako prawo socjalne i prawo*

podstawowe, „Rocznik Administracji i Prawa. Teoria i Praktyka” 2012, t. 12.

Piechowiak M., *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Lublin 1999.

Pierzchała K. ks., Teologiczno – pedagogiczny wymiar kary śmierci, „Roczniki pedagogiczne” 2019, t. 11(47), nr 1.

Pieter J., „Ogólna metodologia pracy naukowej”, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wyd. Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967.

Pilitowski B. et al., (oprac.) *Aktualna praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Toruń 2019.

Platek M., *Europejskie Reguły Więzienne a polskie prawo i praktyka penitencjarna*, „Studia Iuridica” 1997, t. XXXIV.

Platek M., *Zadania polskiej polityki penitencjarnej w świetle Europejskich Reguł Więziennych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2007, z. 1.

Platek M., *Europejskie Reguły Więzienne z 2006 r.*, „Państwo i Prawo” 2008, z. 2.

Plaża S., *Historia prawa w Polsce, część I*, Kraków 1991.

Plotek M., *Systemy penitencjarne państw skandynawskich na tle polityki kryminalnej, karnej i penitencjarnej*, Warszawa 2007.

Piasny J., *Poziom i jakość życia ludności oraz źródła i mierniki ich określania*, „Ruch Prawniczy, Socjologiczny i Ekonomiczny” 1993, rok LV, z. 2.

Piątkowski S., *System penitencjarny Królestwa Polskiego w okresie międzypowstaniowym (1831–1863). Organizacja i funkcjonowanie miejsc odosobnienia oraz warunki życia osadzonych*, „Res Historica” 2015, nr 40.

Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1999.

Pindel E., *Podtrzymywanie więzi rodzinnych w warunkach izolacji*, „Probacja” 2011, nr 1.

Piotrowski A. *Stres i wypalenie zawodowe funkcjonariuszy Służby Więziennej*, Warszawa 2010.

Pniewski Z. ks., *Nieadekwatne sposoby wyjaśnienia prywatności*, „Studia Warmińskie” 1984, t. XXI.

Pniewski Z. ks., *Prywatność jako fakt moralny*, „Studia Warmińskie” 1987, t. XXIV.

Poklek R., *Instytucjonalne i psychospołeczne aspekty więziennictwa*, Kalisz 2010.

Pomiankiewicz J., *Zarys historii więziennictwa w Polsce*, [in:] T. Szymanowski, *Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej*, Warszawa 2017.

Poznaniak W., *Skutki zagęszczenia i poczucia zatłoczenia w ujęciu psychologii środowiskowej* [in:] W. Ambrozik et al. (red.) *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, Poznań–Gdańsk–Warszawa–Kalisz 2008.

Pryciak M., *Prawo do prywatności*, „Studia Erasmiana Wratislaviensia. Prawa człowieka – idea, instytucje, krytyka” 2010, z. 4.

Przesławski T., *Normy społeczne a współczesny świat wartości* [in:] idem (red.), *w poszukiwaniu dobra w perspektywie jednostkowej i społecznej: Księga jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin Profesor Krystyny Ostrowskiej*, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie, Warszawa 2020.

Przesławski T., *Odpowiedzialność prawna w działalności Służby Więziennej*, [in:] B. M. Nowak (red.), *Odpowiedzialność prawna pracowników i funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz innych formacji umundurowanych*, Warszawa 2022.

Przesławski T., *Obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa osobistego w zakładzie karnym (areszcie śledczym)*, „Palestra” 2014, nr 7–8.

Przesławski T., *Służba Więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania*, Warszawa 2012.

Przesławski T., *Organizacja więziennictwa polskiego – zarys problematyki*, „The Prison Systems Review” 2023, nr 118.

Przybyszewski K., *Prawa człowieka w kontekstach kulturowych*, „Pisma Filozoficzne” 2010, t. CXVI.

Ptak M. J., Kinstler M., *Powszechna historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999, s. 282, cit. per:

A. K. Kalinowska, *Prawa człowieka gwarantem ochrony ludności cywilnej podczas współczesnych konfliktów zbrojnych*, „Aspekty Prawne Bezpieczeństwa”,

<https://bibliotekanauki.pl/articles/121542.pdf> PDF

Ptaszyński A., *System więziennictwa w latach 1945–1958. Analiza na przykładzie funkcjonowania Wojewódzkiego Więzienia Karno-Śledczego w Bydgoszczy*, „Świat Idei i Polityki” 2020, t. 19.

Puwalski M., *Prawo do prywatności osób publicznych*, Wyd. Dom Organizatora, Toruń, 2003.

Pychner M., *Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich*, „The Prison Systems Review” 2019, nr 102.

- Rabinowicz L.**, *Podstawy nauki o więziennictwie*, Warszawa 1933.
- Rachwalska M.**, *RPO przypomina Służbie Więziennej o regulach dotyczących poprawy sytuacji więźniów* <https://www.infosecurity24.pl/rpo-przypomina-sluzbie-wieziennej-o-regulach-dotyczacych-poprawy-sytuacji-wiezniow>
- Ratajczak A.**, *Rozwój i kodyfikacja prawa karnego w trzydziestoleciu Polski Ludowej*, „Ruch Prawniczy, Socjologiczny i Ekonomiczny” 1975, nr 1.
- Rekosz E.**, *Postępowanie z kobietami skazanymi na kary długoterminowe – kilka refleksji na marginesie badań*, „Stowarzyszenie Interwencji Prawnej. Analizy, Raporty, Eksperymenty” 2009, nr 2.
- Riquet R. P.**, *Les sources judéo-chrétiennes de la Déclaration des Droits de Homme*, w: *Actualité de la pensée de René Cassin. Actes du colloque international organize par l'Association pour la fidélité à la pensée de René Cassin*, Paris 14–15.11.1980, Paris 1981.
- Roagna I.**, *Ochrona prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka*, Rada Europy, Strasburg, 2012.
- Rogala D. et al.**, *System opieki zdrowotnej nad osobami osadzonymi w zakładach penitencjarnych w Polsce*, „Hygeia Public Health” 2013, nr 48 (4).
- Rogowska A.**, *Wolność i ochrona tajemnicy komunikowania się*, [in:] G. Baranowska (red.), *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Wrocław 2014.
- Rogowska A.**, *Wolność i ochrona tajemnicy komunikowania się*, [in:] M. Jabłoński (red.) *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Wrocław 2014.
- Rzepliński A.**, *Fundacja Helsińska a prawa osób pozbawionych wolności*, [in:] T. Szymanowski (red.), *Księga Jubileuszowa Więziennictwa Polskiego 1989–2009*, Wyd. CZSW, Warszawa 2009.
- Rudaś-Grodzka M.**, *Cela jako własny pokój. Relacje więźniarek politycznych z XIX i początku XX wieku. Wiek XIX*. „Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza” 2015, rok VIII (I).
- Ryś K. D.**, *Historia kary śmierci do końca i połowy XX wieku. Wybrane zagadnienia*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2012, nr 1.
- Ryś K.**, *Konstytucyjne prawo do ochrony zdrowia i prawo do szczególnej opieki zdrowotnej*, „Zeszyty Naukowe Prawa Konstytucyjnego” 2017, nr 10.
- Ryter J.**, *Przetwarzanie danych osobowych o stanie zdrowia kobiet odbywających karę*

pozbawienia wolności, „The Prison Systems Review” 2020, nr 106.

Ryter E., Ryter J., *Granice ingerencji w prawo do prywatności w procesie zwalczania przestępczości oraz zapobiegania jej skutkom*, „Problemy Prawa Karnego” 2021, nr 2, t. 5.

Rzucidło J., *Prawo do prywatności i ochrona danych osobowych*, [in:] M. Jabłoński (red.) *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Wrocław 2014.

Sadżuga R., *Macierzyństwo czynnikiem wspomagającym resocjalizację kobiet w zakładach karnych*, [in:] M. M. Szwejkowska, K.D. Ryś (red.), *Współczesne wyzwania dla systemów penitencjarnych na świecie*, Olsztyn 2016.

Safjan M., *Prawo do ochrony życia prywatnego*, [in:] L. Wiśniewski (red.) *Podstawowe prawa jednostki i ich ochrona*, Warszawa 1997.

Sakowska-Baryła M., *Prawo do ochrony danych osobowych*, Wrocław 2015.

Salmonowicz S., *System penitencjarny Królestwa Polskiego*, „Palestra” 1962, nr 6/7 (55).

Sarnecki P., *Komentarz do art. 41 Konstytucji RP*, [in:] L. Garlicki (red.) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, Warszawa 2003.

Sarzała D., *Struktura więzienna jako destruktywny wymiar funkcjonowania człowieka w warunkach instytucji totalnej*, „Wokół Kultury” 2015, nr 4 (24).

Seipp D. J., *English Judicial Recognition of a Right to Privacy*, „Oxford Journal of Legal Studies” 1983, t. 3, nr 3.

Schmidt D., *Proksemiczny wymiar instytucji więziennej* [in:] Z. Jasiński, D. Widelak (red.) *Polska resocjalizacja i więziennictwo. Konteksty – praktyki – studia*, Opole 2009.

Sitek M., *Treść Praw Człowieka w dobie globalnych determinantów egzogennych*, „Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 2022, vol. XV, nr 1.

Słoński E., *W więzieniu*, „Biblioteka Domu Polskiego”, Warszawa 1925.

Skorupka J., *Tymczasowe aresztowanie w praktyce stosowania prawa*, „Palestra” 2021, nr 12.

Sobas M., *Zasada równego dostępu do opieki zdrowotnej w przypadku osadzonych chorych na wirusowe zapalenie wątroby – zarys problematyki*, „Rocznik Administracji i Prawa” 2018, z. 18, nr 1.

Sobczak W., *Komentarz do art. 10 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych*, [in:] R. Wieruszewski (red.), *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich*

i Politycznych. Komentarz, Lex 2012, <http://lex.online.wolterskluwer.pl/>

Sepiolo M., *Ludzie i gady*, Warszawa 2017.

Siemaszko A., *Granice tolerancji*, Warszawa 1993.

Siostrzonek-Sergiel A., *Prawo do prywatności jednostki a proces karny*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio A, Nauki Humanistyczne, Społeczne i Techniczne” 2014, nr 4 (2).

Sitnik K., *Uwagi dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w przywiezionych Domach dla Matki i Dziecka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2012, t. XXVIII.

Sobczyk P., *Ochrona danych osobowych jako element prawa do prywatności*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2009, z. 9, nr 1.

Sowa P., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności*, Wykonywanie kary pozbawienia wolności (wspia.eu).

Stankowska N., *Polityka penitencjarna w okresie transformacji ustrojowej w Polsce (1989–2001)*, Katowice 2007.

Stańczuk A., *Po stronie wolności. 25 lat Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w Polsce*, Warszawa 2015.

Stańdo-Kawecka B., *Zasada podmiotowego traktowania skazanych z kodeksie karnym wykonawczym z 1997 r.*, [in:] T. Kalisz, A. Kwieciński (red.) *Nowa kodyfikacja prawa karnego 2019*, t. LIV.

Stefański R. A., Zabłocki S. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom. II. Komentarz do art. 167–296*, Wrocław 2018.

Stępka A., *Tymczasowe aresztowanie w polskiej procedurze karnej*, [in:] P. Cyran (red.), *Postępowanie karne w kontekście zapisów art. 5 i 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*. Konferencja sędziów, Sąd Apelacyjny w Krakowie, 13–16 maja 2009 roku, Kraków 2009.

Strzępek K. A., *Zakres ochrony Artykułu 8 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności – uwagi ogólne na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Prawo i Więź” jesień 2020, nr 3(33).

Szablowska M., *Ochrona prywatności w krajowych oraz w międzynarodowych systemach prawnych (zagadnienia wybrane)*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2006, t. 20.

Szalachta K., *Prawa osób osadzonych*, <https://wspia.eu/media/pd1nzt3/27-szalacha.pdf>

Szałański J., Michalski J., *Wskaźniki syndromu agresji u przestępców osadzonych w zakładach karnych i poddanych probacji*, [in:] J. Szałański (red.),

Wina – kara – nadzieja – przemiana, Łódź–Warszawa–Kalisz 1998.

Szczechowicz J., *Prawne aspekty ochrony dóbr osobistych*, 12-Szczechowicz.indd (uwm.edu.pl)

Szczepańska-Szczepaniak A. M., *Długoterminowa kara pozbawienia wolności – cele, funkcje, zagrożenia i oczekiwania* [in:] W. Zalewski (red.), *Długoterminowe kary pozbawienia wolności w teorii i praktyce*, Gdańsk 2015.

Szczygieł G. B., *Spoleczna Readaptacja Skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Białystok 2002.

Szczygieł G. B., *Kwalifikowanie skazanego jako „skazanego niebezpiecznego” z perspektywy rekomendacji Rady Europy i prawa krajowego*, „Forum prawnicze” 2021, nr 2(64).

Szostak J., *Więzienny świat. Korupcja, przemoc i seks*, Wyd. Harde, Białystok 2021.

Szymanowska A., Szymanowski T., *Humanitaryzm w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w Polsce*, „The Prison Systems Review” 2020, nr 107.

Szymanowski T., Świda Z., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. Librata, Warszawa 1998.

Szymanowski T., *Młodociani przestępczy w projekcie k.k.*, „Palestra” 1963 nr 7 s. 9.

Szymanowski T., *Nowe unormowania dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w przepisach k.k.w. i w praktyce*, [in:] S. Lelental, G. B. Szczygieł (red.), *X lat obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego*, Temida 2, Białystok 2009.

Szymanowski T., *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego. Podstawowe problemy w świetle badań empirycznych*, Warszawa 2004.

Szymanowski T., *Prawne podstawy funkcjonowania więziennictwa w Polsce i ich wpływ na wykonywanie kary pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 63–63.

Szymanowski T., *Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej*, Wyd. Wolters Kluwer, Chorzów 2017.

Szymanowski T., *Przeludnienie zakładów karnych, jego następstwa i metody ograniczania tego zjawiska*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2007, nr 11, z. 1.

Szymanowski T., *Rekomendacja Rec (2006) 2 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich Europejskie Reguły Więzienne. Komentarz*, „Przegląd Więziennictwa

Polskiego” nr 72-73, Warszawa 2011.

Szymanowski T., *System dozoru elektronicznego w wykonywaniu kary pozbawienia wolności*, „Palestra” 2016, nr 6.

Ślęzak J., *System kar i represji karnej w starożytności*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2014, t. XI.

Śliwowski J., *Kryminologia a kara pozbawienia wolności*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1981, t. 12.

Śliwowski J., *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1982.

Świecki D. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, 2019, t. I.

Toroń-Formanek B., *Proces resocjalizacji osób pozbawionych wolności w aspekcie nieharmonijnego rozwoju tożsamości*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2016, t. XXXV, z. 2.

Tychmańska A., *Znaczenie Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych dla polskiego porządku prawnego na przykładzie analizy orzecznictwa polskich sądów administracyjnych*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2017, vol. XX, nr 34.

Urbanek M., *System penitencjarny Czech i Słowacji (na tle polskich uwarunkowań penitencjarnych)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 91.

Wajs H., Witkowski R., *Wielka Karta Swobód z 2015 r.*, [in:] eadem, idem (red.), *Pomniki praw człowieka w historii*, Warszawa 2008.

Wala K., *Systemy penitencjarne na przestrzeni XVIII i XIX w.*, „Studia Iuridica a Lublinensia” 2015, vol. XXIV, z. 4.

Wąsek A., *Kodeks karny. Komentarz*, t. 1, Gdańsk 1999.

Westbrook R., *Studies in Biblical and Cuneiform Law*, Paris 1988.

Wiącek M., *Pytanie prawne do Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2011.

Wiśniewski L. (red.), *Podstawowe prawa jednostki i ich ochrona*, Warszawa 1997.

Wojciechowski L., *Wpływ procesu prionizacji na readaptację społeczną skazanych*, „Biuletyn PTK” 2015, nr 22.

Wolińska P., *Znaczenie instytucji rodziny w życiu osób odbywających karę pozbawienia wolności w świetle badań socjologicznych*, „Rozprawy Społeczne” 2016, t. X, nr 2.

- Wolska-Bagińska A. et al.** Ustawa o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości. Komentarz, A. Grzelak (red.), Seria Komentarze Becka 2019, art. 13.
- Woźniak W., Obrycka B.**, Recydywiści i pierwszy raz karani w świetle wyników badań psychologicznych [in:] H. Machel et al. (red.), Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności, Gdańsk 2006.
- Wrońska I.**, *Procedura powoływania członków Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, z. 20/A.
- Wróbel W., Zoll A.**, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”, Kraków 2010.
- Volio F.**, *Legal Personality, Privacy and the Family*, [in:] L. Henkin (ed.), „The International Bill of Rights”, Columbia University Press, New York 1981.
- Young J. B.**, *Privacy*, Chichester 1978.
- Zagórski J.** (red.), *Stan i węzłowe problemy więziennictwa*, cz. IV, „Biuletyn RPO” 2000, nr 42.
- Zalewski W.** (red.) *Długoterminowe kary pozbawienia wolności w teorii i praktyce*, Gdańsk 2015.
- Zawłocki R.**, *Przeciw karze dożywotniego pozbawienia wolności w polskim prawie karnym*, „Ruch Prawny, Socjologiczny i Ekonomiczny” 1996, rok LVIII, z. 2.
- Zayas A. et al.**, *Application of the International Covenant on Civil and Political Rights under the Optional Protocol by the Human Rights Committee*, “German Yearbook of International Law” 1985, vol. 28.
- Zimbardo P.**, *Efekt Lucyfera. Dlaczego dobrzy ludzie czynią zło?*, Wyd. PWN, Warszawa 2008.
- Zoll A.**, *Ochrona prywatności w prawie karnym*, „Czasopismo prawa karnego i nauk penalnych” 2000, rok IV, z. 1.
- Zubik M. et al.**, *Prywatność. Wolność u progu D – Day*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, t. XL.
- Zyl-Smit van D., Snacken S.**, *Prawa więźniów w perspektywie europejskiej ostatnich lat*, „Archiwum Kryminologii” 2009, tom XXXI.
- Żywucka-Kozłowska E., Dziembowski R.**, *Prawne aspekty bezpieczeństwa osadzonych*

w jednostkach penitencjarnych, s. 189, <http://www.cybersecurityandlaw.com/pdf-157182-83567?filename=Prawne%20aspekty.pdf>

2. Wykaz aktów prawa krajowego

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

Konwencja nr 108 Rady Europy sporządzona w Strasburgu 28 stycznia 1981 r. o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych (Dz.U. z 2003 r. Nr 3, poz. 25).

Konwencja w Sprawie Zakazu Stosowania Tortur oraz Innego Okrutnego, Nieludzkiego lub Poniżającego Traktowania albo Karania przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 r. (Dz.U. 1989 nr 63, poz. 378).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1997 Nr 38, poz. 167).

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z dnia 29 grudnia 1977 r.).

Międzynarodowa konwencja o zwalczaniu wszelkich form dyskryminacji rasowej otwarta do podpisu w Nowym Jorku dnia 7 marca 1966 r. (Dz. U. z dnia 6 września 1969 r.).

Europejska Konwencja o Zapobieganiu Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu sporządzona w Strasburgu w dniu 26 listopada 1987 r. Ratyfikowana przez Polskę 30 grudnia 1994 r. Weszła w życie 1 lutego 1995 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 46, poz. 238, 239).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (Dz.U. 1997, NR 78 poz. 483).

Ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa (Dz.U. Nr 68, poz. 457).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 1964 Nr 9 poz. 59).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. 1982 nr 35 poz. 230).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U.

z 2018 r. poz. 969).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 224).

Ustawa z dnia 10 września 1999 r. kodeks karny skarbowy (Dz.U. 1999 nr 83 poz. 930).

Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. 2001 nr 106 poz. 1148).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowych ze środków publicznych (Dz.U. z 2016 r., poz. 1793 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 8 lipca 2005 r. o ratyfikacji Protokołu Fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku w dniu 18 grudnia 2002 r. (Dz.U. 2005 nr 150 poz. 1253).

Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2014 poz. 24).

Ustawa z dnia 10 września 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2015 r., poz. 1573)

Ustawa z dnia 10 września 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2015 r., poz. 1573).

Ustawa z dnia 13 grudnia 2016 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym oraz ustawa o statusie sędziów Trybunału Konstytucyjnego (Dz. U. poz. 2074 oraz z 2018 r. poz. 849).

Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o statusie sędziów Trybunału Konstytucyjnego (Dz. U. z 2018 r. poz. 1422).

Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 2393).

Ustawa z 14 grudnia 2018 r. o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości (Dz.U. z 2019 r. poz. 125).

Ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2022 r. poz. 1855).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego (Dz.U.1931.71.577).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 listopada 2003 r. w sprawie

warunków i sposobu zaopatrzenia osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych w protezy, przedmioty ortopedyczne o środki pomocnicze (Dz.U. Nr 204, poz. 1986).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2003 r. w sprawie wydawania produktów leczniczych i wyrobów medycznych z aptek zakładowych w zakładach opieki zdrowotnej dla osób pozbawionych wolności (Dz.U. Nr 65, poz. 608).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2003 r. w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek (Dz.U. Nr 175, poz. 1909).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2010 r. w sprawie rodzajów i wykazu stanowisk, na których pracownicy Służby Więziennej wykonują obowiązki służbowe w stałym i bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności, oraz trybu przyznawania dodatku do wynagrodzenia z tego tytułu (Dz.U. 2022, poz. 426. t.j.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości i Ministra Zdrowia z dnia 9 maja 2012 r. w sprawie szczegółowych warunków, zakresu i trybu współdziałania podmiotów leczniczych z podmiotami leczniczymi dla osób pozbawionych wolności w zakładach karnych i aresztach śledczych w zapewnieniu świadczeń zdrowotnych osobom pozbawionym wolności (Dz.U. poz. 547 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lipca 2012 r. w sprawie szczegółowych wymagań jakim powinny odpowiadać pomieszczenia i urządzenia podmiotu leczniczego dla osób pozbawionych wolności (Dz.U. poz. 808).

Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 lutego 2016 r. w sprawie żywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. 2016 poz. 302).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2016 r. w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej prowadzonej w podmiotach leczniczych dla osób pozbawionych wolności oraz sposobu jej przetwarzania (Dz.U. poz. 258).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 grudnia 2016 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. z 2016, poz. 2224).

Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. 2022 poz. 2848).

Zarządzenie nr 21/74/CZZK Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 marca 1974 r. w sprawie ochrony i obrony zakładów karnych i aresztów śledczych.

Zarządzenie nr 53/2019 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 17 października 2019 r. w sprawie trybu i sposobu przeprowadzania kontroli wewnętrznej i wizytacji w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej.

3.Dokumenty międzynarodowe

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka zaakceptowana i proklamowana Rezolucją Zgromadzenia Ogólnego 217 a (III) z 10 grudnia 1949 r.

Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 26 sierpnia 1789 r. [in:] K. Motyka (red.), Prawa człowieka. Wprowadzenia, Wybór źródeł, Lublin 2004.

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 45/110 z dnia 14 grudnia 1990 r.

ws. Wzorcowych Reguł Minimalnych Narodów Zjednoczonych dotyczących środków o charakterze nieizolacyjnym (Zasady Tokijskie).

Rezolucja 2015/20 Rady Ekonomiczno-Społecznej ONZ dnia 29 września 2015 r. ws. Wzorcowych Reguł Minimalnych Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczących postępowania z więźniami (Reguły Mandeli).

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej otwarta do podpisu w Nowym Jorku dnia 7 marca 1966 r. (wersja skonsolidowana Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389).

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 45/110 z dnia 14 grudnia 1990 r. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana Dz.Urz. C 202 z 2016, s. 13).

Zalecenia Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych¹ (przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów).

Dyrektywa 95/46 WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 1995 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w zakresie przetwarzania danych osobowych i swobodnego przepływu tych danych (Dz.U.UE.L.1995.281.31), akt utracił moc.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań

przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchyłająca decyzję ramową Rady 2008/977/WSiSW (Dz.Urz. UE L 119 z 04.05.2016 r., s. 89–131).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych).

Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia”. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

4.Netografia

I

file:///C:/Users/justy/Downloads/Komunikat%20w%20sprawie%20zaludnienia%20zak%C5%82ad%C3%B3w%20karnych%20i%20areszt%C3%B3w%20%C5%9Bledczych.pdf

<http://agb.waw.pl/cms/index.php/zakad-karny/placowki/1260-system-celkowy>

<https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/wspolpraca-miedzynarodowa/wspolpraca-w-ramach--onz-i-obwe/standardy-organizacji-narodow-zjednoczonych-w-dziedzinie-wymiaru-sprawiedliwosci-w-sprawach-karnych/>

<https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/wspolpraca-miedzynarodowa/wspolpraca-w-ramach--onz-i-obwe/standardy-organizacji-narodow-zjednoczonych-w-dziedzinie-wymiaru-sprawiedliwosci-w-sprawach-karnych/>

<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/cele-ponad-10-osobowe-do-likwidacji-sluzba-wiezienna-przyznaje-racje-rpo>

<https://bip.brpo.gov.pl/pl/node/15908/revisions/15959/view>

<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-kontrola-osobiste-osadzonych-tylko-wobec-stwarzajacych-zagrozenie>

<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-polskie-zasady-kontroli-wiezniow-do-zmiany>

<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/raport-agencji-praw-podstawowych-warunki-detencji-w-unii-europejskiej>

<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/jak-powinno-wygladac-humanitarne-wiezienie-apel-rpo-do-ministra-sprawiedliwosci-ws>

<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/co-jest-krajowy-mechanizm-prewencji>

<https://bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/orzecznictwo-europejskiego-trybunalu-praw-czlowieka>

<https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-w-krakowie-kilka-faktow-o-wieziennych-posilkach>

<https://bip.brpo.gov.pl/pl/node/9074/revisions/9125/view>

<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/dzialalnosc-rzecznika-praw-obywatelskich>

<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/raport-agencji-praw-podstawowych-warunki-detencji-w-unii-europejskiej>

<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-sw-nowelizacja-w-wiezienia-telefony-odpowiedz>

<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/europejski-komitet-do-spraw-zapobiegania-torturomcpt-z-wizyta-w-polsce>

https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/6206/1/20_Przegl%C4%85d%20pi%C5%9Bmiennictwa_Renata_Dopierala_247-250.pdf

<https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Europejskie%20regu%C5%82y%20wi%C4%99zienne%20i%20regu%C5%82y%20Mandeli%20-%20Zalecenia%20Mi%C4%99dzynarodowe.pdf>

<https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/komunikaty-prasowe/komunikaty-po/art/6724-zasady-udzielania-swiadczen-zdrowotnych-skazanym-odbywajacym-kare-pozbawienia-wolnosc>

<https://www.gov.pl/web/rpa/rozporzadzenie-ministra-zdrowia-z-dnia-20-marca-2020-r>

w-sprawie-ogloszenia-na-obszarze-rzeczypospolitej-polskiej-stanu-epidemii

<https://www.rpo.gov.pl/pl/content/etpc-w-sprawie-rezimu-dla-wiezniow-niebezpiecznych>

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/wymiar-sprawiedliwosci/wymiar-sprawiedliwosci/osadzeni-w-zakladach-karnych-i-aresztach-sledczych,2,1.html>

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-coe-edps-2018-handbook-data-protection_pl.pdf

<https://historia.org.pl/2017/09/25/zbiory-praw-starozytnego-bliskiego-wschodu-poznaj-drakonskie-kary-za-poszczegolne-przestepstwa/>

<https://historia.org.pl/2021/10/08/przestepstwa-przebieg-procesu-i-kary-w-sredniowiecznej-polsce/>

<https://hfhr.pl/o-nas/kim-jestesmy>

<https://ideologia.pl/warunki-bytowe-w-polskich-wiezieniach>

https://pl.wikipedia.org/wiki/Europejska_konwencja_praw_cz%C5%82owieka

https://pl.wikipedia.org/wiki/Amnesty_International

https://pl.wikipedia.org/wiki/Rada_Europy

https://pl.wikipedia.org/wiki/Mi%C4%99kkie_prawo

https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%81ukasz_Balcer

https://pl.wikipedia.org/wiki/Lech_Domeracki

<https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/949038,tymczasowo-aresztowany-prawa.html>

<https://www.rp.pl/prawo-karne/art16072781-czy-wiezien-ma-prawo-do-prywatnosci>

<http://www.tajlandia.org/bang-kwang-najciezsze-wiezienie-swiata>

<https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/tymczasowe-aresztowania-to-nadal-w-polsce-problem,47622.html>

<https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/949038,tymczasowo-aresztowany-prawa.html>

<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-02-07/rosja-za-kratkami-specyfika-rosyjskiego-wieziennictwa>

<https://sjp.pwn.pl/slowniki/uw%C5%82acza%C4%87.html>

<https://wsjp.pl/haslo/podglad/5085/prywatnosc/2436249/ludzi>

<https://www.unic.un.org.pl/prawa-czlowieka/historia-praw-czlowieka/3128>

<https://www.unic.un.org.pl/prawa-czlowieka/podkomitet-do-spraw-prewencji/3177>

<https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/wiezienia-komitety-rady-europyw-sprawie-przepelnienia,514748.html>

<https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/934183,zla-zmiana-w-zakresie-przeslanek-do-stosowania-tymczasowego-aresztowania.html>

<https://www.unic.un.org.pl/>

<https://sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-nr-2-we-wroclawiu-nowoczesne-technologie-w-sluzbie-wieziennej>

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Wielka-Karta-Swobod;3995642.html>

<https://www.sw.gov.pl/assets/29/66/83/3e7a49feba25333179f240fb08f5fdc3c309a1c9.pdf>

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/mandela-nelson-rolihlahla;3937120.html>

<https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Europejskie%20regu%C5%82y%20wi%C4%99zienne%20i%20regu%C5%82y%20Mandeli%20-%20Zalecenia%20Mi%C4%99dzynarodowe.pdf>

<https://pieknoumyslu.com/abraham-maslow-o-ludzkich-potrzebach/>
<https://www.coe.int/pl/web/cpt/about-the-cpt>
<http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html>
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19770380167/T/D19770167L.pdf>
https://www.echr.coe.int/documents/convention_pol.pdf
https://oide.sejm.gov.pl/oide/?option=com_content&view=article&id=14428&Itemid=422
<https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/individual-communications#proceduregenerale>

II

Decyzja UODO umarzająca postępowanie w sprawie ZSOŚS.440.114.2018,
<https://uodo.gov.pl/pl/389/1023>.

Decyzja UODO z dnia 1 marca 2023 r. DKN.5131.49.2021,
<https://www.uodo.gov.pl/decyzje/DKN.5131.49.2021>.

Decyzja UODO z 3 listopada 2022 r. DKN.5131.18.2022,
<https://www.uodo.gov.pl/decyzje/DKN.5131.18.2022>.

Decyzja UODO z dnia 6 lipca 2022 r. DKN.5131.34.2021,
<https://www.uodo.gov.pl/decyzje/DKN.5131.27.2022>

Decyzja UODO z 22 stycznia 2022 r. DKN.5130.2215.2020;
<https://www.uodo.gov.pl/decyzje/DKN.5130.2215.2020>.

Fragment Siódmego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (97) 10], pkt. 13, s. 23,

https://arch-bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czl_onz/pol-standards-cpt.pdf

Informacja o stanie przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela w 2017 r.
oraz o działalności Rzecznika Praw Obywatelskich. Wybór: prawa osób pozbawionych
wolności, źródło:

<https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Informacja%20roczna%20RPO%20-%20prawa%20pozbawionych%20wolno%C5%9Bci.pdf>

Komunikat o zaludnieniu zakładów karnych i aresztów śledczych Dyrektora Biura
Informacji i Statystyki Centralnego Zarządu Służby Więziennej z dnia 18 marca 2019 r.
Prawa osób pozbawionych wolności. Opracowanie HFPC
<file:///C:/Users/justy/Downloads/Komunikat%20w%20sprawie%20zaludnienia%20zak%C5%82ad%C3%B3w%20karnych%20i%20areszt%C3%B3w%20%C5%9Bledczych>.

pdf.

<https://www.hfhr.pl/prawa-osob-pozbawionych-wolnosci-w-dobie-koronawirusa-opracowanie-hfpc/>

Opinia *amicus curiae* Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich przedstawionego do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu zagadnienia prawnego (sygn. akt i KZP 3/20) https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/06/Opinia-7-KKW_skan.pdf

Podręcznik europejskiego prawa o ochronie danych, wydanie z 2018 r., https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-coe-edps-2018-handbook-data-protection_pl.pdf

Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy, druk nr 2874, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2874>

Pismo RPO do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 7 maja 2020 r. (IX.517.664.2020.JN). <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-a-wiezienia-skargi-rpo-od-osadzonych-i-rodzin>.

Przegląd Więziennictwa Polskiego, Międzynarodowe Standardy Wykonywania Kar, 2011, nr 72–73, III–IV, <https://sw.gov.pl/assets/54/98/86/77148032e2d000e5b19adfbddbc1f757129ae060.pdf>

Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z wizytacji Zakładu Poprawczego w Sadowicach <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2021-10/Wyci%C4%85g%20-%20ZP%20Sadowice%202021.pdf>

Rekomendacja Rec (2006) 13 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o stosowaniu tymczasowego aresztowania, warunkach jego odbywania i zabezpieczeniu przed jego nadużywaniem, Przegląd Więziennictwa Polskiego, nr 72-73, Warszawa 2011, <https://sw.gov.pl/assets/54/98/86/77148032e2d000e5b19adfbddbc1f757129ae060.pdf>

Sprawozdanie Podkomitetu z wizyty w Polsce w dniach 9-18 lipca 2018 r. z zaleceniami oraz uwagami skierowanymi do państwa – strony <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Raport%20SPT%20z%20wizyty%20w%20Polsce%20w%202018%20r.%20%28j%C4%99zyk%20polski%29.pdf>

Sprawozdanie z działalności Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych w roku 2021

file:///C:/Users/Justyna/Downloads/Sprawozdanie%20z%20dzia%C5%82alno%C5%9Bci%20Prezesa%20UODO%20w%20roku%202021%20(1).pdf

Wniosek do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie braku środka zaskarżenia kontroli osobistych więźniów z dnia 21 stycznia 2016 r., źródło: <https://sprawy-generalne.brpo.gov.pl/index.php?sprawa=10505>

Wniosek RPO do TK z dnia 18 października 2010 r., RPO-637905-VII-10/MC, <https://bip.brpo.gov.pl/sprawy-generalne/pdf//2010/01/637905/1519794.pdf>

Wizytacja KMP w Zakładzie Poprawczym w Sadowicach przeprowadzona w dniach 2–21 lipca 2021 r. <https://bip.brpo.gov.pl/pl/kmpt/wizytacja-kmpt-w-zakladzie-poprawczym-w-sadowicach>.

Wystąpienie RPO do gen. Andrzeja Leńczuka Zastępcy Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2022 r., IX.517.1494.2015.ZK/JN

Wystąpienie RPO z dnia 30 lipca 2008 r. do Ministra Sprawiedliwości Prokuratora Generalnego, RPO-572925-VII-713/07/ED <https://bip.brpo.gov.pl/pliki/12175123650.pdf>.

<https://bip.brpo.gov.pl/sprawy-generalne/pdf/2022/4/IX.517.1494.2015/3351179.pdf>

Wystąpienie RPO z dnia 5 sierpnia 2020 r. do Ministra Sprawiedliwości, IX.517.632.2019.PM/JN, <https://bip.brpo.gov.pl/sprawy-generalne/pdf/2020/8/IX.517.632.2019/2193496.pdf>

Wystąpienie RPO do Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 grudnia 2022 r., II.510.1292.2015.MM, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-12/Do_MS_aresztowanie_termin_6.12.2022.pdf

Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli), preambuła, s. 4, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli.pdf <https://www.unic.un.org/pl/prawa-czlowieka/prawa-czlowieka-w-powszechnej-deklaracji-praw-czlowieka/3178>

Wypowiedź Ewy Dawidziuk dyrektora Zespołu do spraw Wykonywania Kar w Biurze RPO dostępna na stronie <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/etpc-w-sprawie-rezimu-dla-wiezniow-niebezpiecznych>

Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia, UNGA Doc. A/RES/43/173,

https://www.justiceinitiative.org/uploads/8be01dfa-2cc6-4e5b-970f-a287d1eb7663/arrest-rights-template-brief-right-to-information-polish-20130806_0.pdf

5. Wykaz orzecznictwa

Europejski Trybunał Praw Człowieka

Wyrok ETPC z dnia 29 marca 2022 r. w sprawie Nuh Uzun przeciwko Turcji, skarga nr 49341/18

Wyrok ETPCz z 11 czerwca 2020 r. w sprawie P.N. p. Niemcom, skarga nr 74440/17

Wyrok ETPCz z 27 sierpnia 2019 r. w sprawie Izmetiew przeciwko Rosji, skarga nr 74141/10

Wyrok ETPCz z dnia 1 czerwca 2017 r. w sprawie Dejneki przeciwko Polsce, skarga nr 9635/13

Wyrok ETPCz z dnia 12 stycznia 2016 r. w sprawie Prus przeciwko Polsce, skarga nr 5136/11

Wyrok ETPCz z dnia 12 stycznia 2016 r. w sprawie Romaniuk przeciwko Polsce, skarga nr 59285/12

Wyrok ETPCz z dnia 16 lutego 2016 r. w sprawie Paluch przeciwko Polsce, skarga nr 57292/12

Wyrok ETPCz z dnia 16 lutego 2016 r. w sprawie Świdorski przeciwko Polsce, skarga nr 5532/10

Wyrok ETPCz z dnia 15 grudnia 2015 r. w sprawie Szafrński przeciwko Polsce, skarga nr 17249/12

Wyrok ETPCz z dnia 3 marca 2015 r. w sprawie M. C. przeciwko Polsce, skarga nr 23692/09

Wyrok ETPCz z dnia 17 kwietnia 2012 r. w sprawie Piechowicz przeciwko Polsce, skarga nr 20071/07

Wyrok ETPCz z dnia 17 kwietnia 2012 r. w sprawie Horych przeciwko Polsce, skarga nr 13621/08

Wyrok ETPCz z dnia 5 stycznia 2010 r. w sprawie Jaremowicz przeciwko Polsce, skarga nr 24023/03

Wyrok ETPCz z dnia 4 grudnia 2008 r. w sprawie S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skargi nr 30562/04 i 30566/04

Wyrok ETPCz z dnia 12 stycznia 2006 r. w sprawie Karykowski przeciwko Polsce, skarga nr 653/12

Wyrok ETPCz z dnia 11 października 2005 r. w sprawie Bagiński v. Polska, skarga nr 37444/97

Wyrok ETPCz z dnia 12 listopada 2002 r. w sprawie Płoski przeciwko Polsce, skarga nr 26761/95

Wyrok ETPCz z dnia 5 października 2001 r. w sprawie Przyjemski przeciwko Polsce, skarga nr 6820/07

Wyrok ETPCz z dnia 28 września 2000 r. w sprawie Messina przeciwko Włochom, skarga nr 25499/94

Wyrok ETPCz z dnia 4 lipca 2000 r. w sprawie Niedbała przeciwko Polsce, skarga nr 27915/95

Wyrok ETPCz z dnia 25 marca 1993 r. w sprawie Costello-Roberts przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 13134/87

Wyrok ETPCz z dnia 21 lutego 1975 r. w sprawie Goler przeciwko Wielka Brytania, skarga nr 4451/70

Sąd Najwyższy

Wyrok SN z dnia 19 października 2011 r., sygn. akt II CSK 721/10

Wyrok SN z dnia 27 października 2011 roku, sygn. akt V CSK 489/10

Wyrok SN z dnia 17 marca 2010 r., sygn. akt II CSK 486/09

Wyrok SN z dnia 2 października 2007 r., sygn. akt II CSK 269/07

Wyrok SN z dnia 2 października 2007 r., sygn. akt II CSK 269/07

Wyrok SN z dnia 28 lutego 2007 r., sygn. akt V CSK 431/06

Uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 18 października 2011 r., sygn. akt III CZP 25/11

Trybunał Konstytucyjny

Wyrok TK z dnia 26 lutego 2014 r., sygn. akt K 22/10

Wyrok TK z dnia 30 lipca 2014 r., sygn. akt K 23/11

Wyrok TK z dnia 23 lutego 2010 r., sygn. akt K 1/08

Wyrok TK z dnia 5 lutego 2008 r., sygn. akt K 34/06

Wyrok TK z dnia 20 marca 2006 r., sygn. akt K 17/05

Wyrok TK z dnia 30 października 2006 r., sygn. akt P 10/06

Wyrok TK z dnia 20 czerwca 2005 r., sygn. akt K 4/04

Sądy Apelacyjne

Wyrok SA w Warszawie z dnia 8 lutego 2023 r., sygn. akt VI ACa 989/12

Wyrok SA w Katowicach z dnia 9 lutego 2016 r., sygn. akt I ACa 949/15

Wyrok SA w Rzeszowie z dnia 27 czerwca 2013 r., sygn. akt I ACa 176/13,

Wyrok SA w Katowicach z 20 września 2012 r., sygn. akt V ACa 378/12

Sądy Okręgowe

Wyrok SO w Poznaniu z dnia 31 marca 2021 r., sygn. akt XII C 950/20

Wyrok Sądu Okręgowego w Kaliszu z dnia 18 czerwca 2019 r., sygn. akt I C 266/17

Wyrok SO w Warszawie z dnia 9 listopada 2017 r., sygn. akt I C 961/15

Wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie z dnia 5 grudnia 2013 r. w sprawie II Ca 334/13

6. Inne źródła

Aktualna praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce. Raport z badań empirycznych. Opracowanie raportu: Bartosz Pilitowski, współpraca: Zofia Branicka, Dominik Zając, Jakub Michalski, Jolanta Kajfasz, Bogna Kociołowicz-Wiśniewska,

Toruń 2019.